

SPOLEČENSKOVĚDNÍ SBORNÍK PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO

XLV

2003

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 2003

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí * ročník XLV * Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2004 * Odpovědný redaktor: I. Frolec * Tajemnice redakce: L. Tarcalová * Redakční rada: J. Čoupek, I. Frolec, M. Frolcová, L. Galuška, M. Martykánová, K. Pavlišťík, Z. Pokluda, B. Rašticová, M. Šimša, L. Tarcalová, M. Vaškových, E. Večerková, A. Vyskočil * Tisk KIRAMO Brno * Náklad 300 ks

ISBN 80-86185-28-1

OBSAH

Národopis

<i>Marta Kondrová</i> : Textilní sbírka Slovákého muzea v Uherském Hradišti a její utváření	9
<i>Marie Náplavová</i> : Drobná keramická figurální plastika ve sbírkách Slovákého muzea	27
<i>Jiří Pavelčík</i> : Zemnice na moravských Kopanících	41
<i>Olga Danglová</i> : Zeleň v svadobnom obrade	49
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Svatba na Uherskohradištsku ve fotodokumentaci Slovákého muzea	57
*	
Pozdrav PhDr. Marii Náplavové (<i>Ludmila Tarcalová, Romana Habartová</i>)	75
100. výročí muzejnictví v Hodoníně (<i>Marta Kondrová</i>)	77
Konference a sborník „Zeleň v lidových obyčejích“ (<i>Daniel Drápala</i>)	78
Eva Večerková, Kraslice na Moravě (<i>Romana Habartová</i>)	80
Národopisná revue 2003 (<i>Magdalena Petříková</i>)	81
Ivo Frolec, Kovářství (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	82
Výstava „Vánoce na Moravě“ v chorvatském Bjelovaru (<i>Marie Náplavková</i>)	84
„Od Barborky do Tří králů“ – výstava v MZM (<i>Ludmila Tarcalová</i>)	85

Archeologie

<i>Petr Škrdl, Miriam Nývltová-Fišáková</i> : Spytihněv – „Duchonce“: Nová malá stanice gravettienu v Napajedelské bráně	89
<i>Jiří Kohoutek</i> : Průzkum slovanských mohylníků na Uherskobrodsku a Slavičinsku	95
<i>Miroslav Vaškových</i> : Archeologické výzkumy na katastru Starého Města	109
<i>Dana Menoušková–Miroslav Vaškových</i> : Archeologické doklady osídlení katastru Ostrožské Lhoty	157
<i>Dana Menoušková</i> : Portrétní a žánrové kachle z Dambořic. Renesanční horizont dambořické kamnářské produkce	173
*	
Východní křesťanství v Moravském zemském muzeu (<i>Luděk Galuška</i>)	211

Historie

<i>Vladimír Teřhal</i> : Poslední století uherskohradištské farnosti svatého Jiří (1678–1778)	217
<i>Jiří Kohoutek, Zdeněk Pokluda, Radim Vrla</i> : Studie ke hradu Starému Světlovu (historie, archeologie, stavební vývoj)	232
<i>Pavel Portl</i> : Cesta Buchlovanova tovaryše Jáchyma na jeviště	249
<i>Karol Janas</i> : Budovanie hranice medzi protektorátom a slovenským štátom na juhovýchodnej Morave v roce 1939	263
<i>Lubor Nedbal</i> : Důstojníci z politického okresu Uherské Hradiště v čs. zahraniční armádě 1939–1945	271
*	
Zdeněk Kárník, Československo v éře První republiky (1918–1938) (<i>Aleš Vyskočil</i>)	285

Dějiny umění

*	
130. výročí narození malíře Stanislava Lolka (<i>Jaroslav Pelikán</i>)	290
Opuštěný ateliér Josefa Pšurného (<i>Marie Martykánová</i>)	292
Odešla Ida Vaculková (<i>Marie Martykánová</i>)	294
Vzpomínka na historičku umění Alenu Jůzovou (<i>Marie Martykánová</i>)	297
Sklo Antonína Otha (<i>Milada Frolcová</i>)	298
Pozoruhodná publikace (<i>Jaroslav Pelikán</i>)	301

Muzejnictví

Ivo Frolec: Slováké muzeum v roce 2003	305
--	-----

*

Sborník Muzeum a škola (<i>Karel Pavlišťík</i>)	316
Výstavy ve Slováckém muzeu v roce 2003 (<i>Blanka Rašticová</i>)	318
Výstavy ve Slováckém muzeu v roce 2004 (<i>Blanka Rašticová</i>)	319
Nabídkový list publikací Slováckého muzea (<i>Iveta Mátlová</i>)	320
Dokumentový fond odborné knihovny Slováckého muzea zpřístupněn on-line katalogem (<i>Iveta Mátlová</i>)	330
Hledáme do sbírek (<i>Blanka Rašticová</i>)	331

SUMMARY

Etnography

<i>Marta Kondrová</i> : The Textile Collection of the Museum of Moravian Slovakia and its Forming	9
<i>Marie Náplavová</i> : Small Ceramic Figural Sculptures in the Museum of Moravian Slovakia Collections	27
<i>Jiří Pavelčík</i> : Dug-out Shed in the Moravian Kopanice region	41
<i>Olga Danglová</i> : Greenery in the Wedding Ceremony	49
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Wedding in the Uherské Hradiště Region as Documented on the Photos of Slovákcké Museum	57

Archaeology

<i>Petr Škrdla, Miriam Nývltová-Fišáková</i> : Spytihněv – Duchonice: New Small Gravettian Station in the Gate of Napajedla	89
<i>Jiří Kohoutek</i> : Research into Slavic Burial Mounds in the Uherskobrodsko and Slavičínsko Regions	95
<i>Miroslav Vaškových</i> : Archeological Research in the Cadaster of Staré Město	109
<i>Dana Menoušková, Miroslav Vaškových</i> : Archeological Evidence of Settlement in the Ostrožská Lhota Cadaster	157
<i>Dana Menoušková</i> : Portrait and Genre Stove Tiles from Dambořice – Renaissance Period Production of the Dambořice Stove-Fitting Workshops	173
*	
Messages	211

History

<i>Vladimír Teřhal</i> : The Last Century in the Uherské Hradiště Parish of St. George (1678–1778)	217
<i>Jiří Kohoutek, Zdeněk Pokluda, Radim Vrla</i> : A Study on the Starý Světlov Castle	232
<i>Pavel Portl</i> : The Buchlovan's Journeyman Jáchym's Journey to the Stage	249
<i>Karol Janas</i> : Building the Border between the Protectorate and Slovak State in Southeast Moravia in 1939	263
<i>Lubor Nedbal</i> : The Officers of the Uherské Hradiště Administrative District in the Czechoslovak Army Abroad 1939–1945	271
*	
Messages	285

History of Art

Messages	290
----------	-----

Muzeums	305
----------------	-----

INHALTVERZEICHNIS

Völkerkunde

<i>Marta Kondrová</i> : Textiliensammlung des Museums für die Mährische Slowakei in Uherské Hradiště und ihre Geschichte	9
<i>Marie Náplavová</i> : Kleine keramische Figuralplastiken in den Sammlungen des Museums der Mährischen Slowakei	27
<i>Jiří Pavelčík</i> : Erdhütten im Gebiet von Moravské Kopenice (Mährische Rodeacker)	41
<i>Olga Danglová</i> : Das Grün bei der Hochzeitszeremonie	49
<i>Ludmila Tarcalová</i> : Hochzeit im Gebiet von Uherské Hradiště in Photodokumenten des Museums der Mährischen Slowakei	57
*	
Nachrichten	

Archäologie

<i>Petr Škrdla, Miriam Nývltová-Fišáková</i> : Spytihněv – Duchonice: eine neue kleine Gravettien-Lokalität im Gebiet von Napajedelská brana	89
<i>Jiří Kohoutek</i> : Untersuchung der slawischen Hügelgräberfelder in den Gebieten von Uherský Brod und Slavičín	95
<i>Miroslav Vaškových</i> : Archäologische Untersuchungen im Katastergebiet von Staré Město	109
<i>Dana Menoušková, Miroslav Vaškových</i> : Archäologische Belege für Besiedlung des Katastergebiets von Ostrožská Lhota	157
<i>Dana Menoušková</i> : Porträt- und Genrekacheln aus Dambořice. Renaissance-Horizont der Dambořicer Kachelproduktion	173
*	
Nachrichten	211

Geschichte

<i>Vladimír Těžhal</i> : Letztes Jahrhundert der St. Georgs-Pfarrgemeinde in Uherské Hradiště (1678–1778)	217
<i>Jiří Kohoutek, Zdeněk Pokluda, Radim Vrla</i> : Studie zur Burg Starý Světlov	232
<i>Pavel Portl</i> : Der Weg des Buchlovans Gesellen Jáchym auf die Bühne	249
<i>Karol Janas</i> : Errichtung der Grenze zwischen dem Protektorat Böhmen-Mähren und dem Slowakischen Staat im Gebiet Südostmährens im Jahr 1939	263
<i>Lubor Nedbal</i> : Offiziere aus dem politischen Bezirk Uherské Hradiště in der tschechoslowakischen Auslandsarmee 1939–1945	271
*	
Nachrichten	285

Kunstgeschichte

Nachrichten	290
-----------------------	-----

Museum	305
-------------------------	-----

NÁRODOPIS

TEXTILNÍ SBÍRKA SLOVÁCKÉHO MUZEA V UHERSKÉM HRADIŠTI A JEJÍ UTVÁŘENÍ

Marta Kondrová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Kolekce národopisných textilií, shromážděná za téměř 90. let existence Slováckého muzea v Uherském Hradišti patří mezi nejobsáhlejší sbírky svého druhu. Obsaženým krojovým materiálem pokrývá celou oblast Slovácka a na jejím formování mají výrazný podíl mimo jiné kolekce soukromých sběratelů a menších muzeí.

Sbírku textilií Slováckého muzea v Uherském Hradišti lze v současné době zařadit mezi největší a nejhodnotnější. Pokrývá teritoriálně celou oblast jihovýchodní Moravy – národopisný region Slovácko. Počátky existence Slováckého muzea a také formování jeho sbírkového fondu spadá do období vzrůstajícího zájmu široké veřejnosti o lidovou kulturu, související s přípravami Národopisné výstavy československé v Praze v roce 1895.

Při zpracovávání a studiu bohaté sbírky národopisných textilií byla věnována pozornost především postupnému utváření a vývoji akviziční politiky, stejně tak i důkladnému rozpracování jednotlivých částí sbírky z hlediska druhu textilního materiálu. Neméně důležitým problémem, který s každou muzejní sbírkou souvisí, je její využití, ať již při vědeckém výzkumu nebo rekonstrukci starších typů lidového oděvu, a také při prezentaci formou výstav a katalogů.

Utváření textilní sbírky

Sbírka Františka Kretze

Počátky zájmu a shromažďování hmotných dokladů ze Slovácka se datují do období příprav Národopisné výstavy československé v Praze roku 1895. Pod vlivem činnosti olomoucké národopisné družiny, která jako první začala s širší sběratelskou činností, se na Uherskohradištsku ujal sběru národopisného materiálu František Kretz. V roce 1889 nastoupil jako učitel v Uherském Hradišti-Kunovicích a brzy začal sbírat a kupovat v blízkém okolí i na vzdálenějších trzích a jarmarcích keramiku a textil – především výšivku. Některé předměty mu také nosili překupníci z blízkého západního Slovenska, nebo je sám sbíral po vesnicích. Získané předměty třídil a později z důvodu finančních těžkostí odprodával.¹ Větší kolekce výšivek byla pro plánované Slovácké muzeum (dále jen SM) spolu s kolekcí keramiky zakoupena od Františka Kretze již v roce 1913 a stala se součástí výstavy u příležitosti otevření SM 1. června 1914. Celkový počet exponátů činil 4 147 kusů, což ovšem zahrnovalo i předměty zapůjčené F. Kretzem.² Část vystavených sbírek nového muzea připadla na keramiku, obrazy, předměty historické a archeologické, a zdaleka nejvíce zaujímala výstavka výšivek – 1 848 kusů.³

Z textilu shromažďoval F. Kretz téměř výlučně výšivku. Lidový oděv jej nezajímal z hlediska vývojového, ani typologického, ale především výtvarného. Ve výšivce spatřoval hlavní projev lidové umělecké tvorby.⁴ K nejcennějším součástem jeho sbírky patří vyšívána *dýnka*, popřípadě celé ženské čepce, které patřily k běžnému oblečení vdaných žen na Slovácku. Na Uherskohradištsku, Uherskobrodsku, a Uherskoostrozsku se běžně nosily ještě na začátku 19. století. Během tohoto století je nahradily tovární tištěné šátky, zvané jako *turecké* či *turčáky*. Čepce a šátky, dříve běžná součást ženského lidového oděvu v této oblasti, se vytrácely s jejich posledními nositelkami – stařenkami, které se s nimi nechávaly i pochovávat. V ohledu poznání vývoje krojů na Slovácku je sběr těchto archaických součástí velmi významný. Několik těchto čepců (konkrétně z Kunovic) putovalo spolu s dalšími exponáty v roce 1895 na Národopisnou výstavu československou do Prahy.⁵ Další

Uložení výšivek v depositáři Slovákého muzea v roce 1965. Foto J. Pešek.

část je uložena v Moravském zemském muzeu v Brně a čepce z Kretzovy kolekce jsou také součástí sbírek Slovákého muzea. Ze sbírky shromážděné F. Kretzem jich SM vlastní celkem 71 kusů, z čehož 26 pochází z Uherskohradištska, 18 z Uherskoostrožska, 17 z Veselska a 10 z Uherskobrodka. Jsou zde zapsány pod přírůstkovými čísly 63/40, 764/40–783/40, 790/40–796/40, 58/63–59/63, 607/65–609/65. Podrobně se touto kolekcí zabývala Ludmila Tarcalová, odborná pracovnice Slovákého muzea, v článku *Kretzova sbírka dýnek a čepců ve Slovákém muzeu*.⁶

Ačkoliv se ve zprávách o otevření muzea a jeho činnosti objevují četné informace o tom, že základem expozice muzea z roku 1914 je především materiál sesbíraný F. Kretzem, nepodařilo se objevit v archívu muzea kupní smlouvu, ani žádný bližší popis o jaké množství a o které předměty konkrétně by se mělo jednat. Zevrubně o tom informuje pouze dobový tisk.⁷ Část jeho sbírek byla pro Slováké muzeum zakoupena už v roce 1913, ještě místním odborem Národní jednoty a další část až po jeho smrti, začátkem roku 1930.⁸ Kolekce různorodých Kretzových výšivek je z větší části zapsána v první přírůstkové knize etnografického oddělení z roku 1940, část také v přírůstkové knize číslo 4 z roku 1962. Největší část výšivek pochází z blízkého okolí Uh. Hradiště, podle Klvaňova rozdělení krojů na Slovákku z roku 1918,⁹ z krojových okrsků uherskohradištských (polešovského, staroměstsko-jarošovského, bílovského a velehradsko-spytinovského) a z krojového okrsku kunovického. Značná část materiálu sebraná F. Kretzem pochází také z Hornácka, Kyjovska, Podluží a Slovenska. Výšivky ze západního Slovenska, především ze Záhorky a trenčanského Pováží, získával F. Kretz od uherských obchodníků a na jarmarcích. Také ony přešly jako součást jeho kolekce do sbírek Slovákého muzea.

Oba nákupy obsáhlého výšivkového materiálu z majetku F. Kretze jak v roce 1913, tak

po jeho smrti v roce 1930, nebyly dlouhou dobu evidovány. Jako první začal textil sepisovat František Jilík, profesor uherskohradištského gymnázia a od roku 1929 kustod Slovák-kého muzea pro národopis. V polovině třicátých let byla založena 1. přírůstková kniha národopisného oddělení pro evidenci prvního stupně, do níž byl zapisován textilní materiál a předměty ze dřeva. Keramika měla přírůstkovou knihu vlastní. V roce 1935 bylo zapsáno prvních 191 čísel národopisných sbírek a kromě toho 610 kusů keramiky.¹⁰ Výšivky a krojových součástek se nahromadilo velké množství a zpětné určení původního majitele či dárce bylo značně komplikované, neboť počátky sběru národopisného materiálu pro nové muzeum probíhaly živelně a neorganizovaně.

Vodítkem k určení materiálu z Kretzovy pozůstalosti nám může být skutečnost, že se při sběru výšivky zaměřoval na ornamentální hledisko. Snažil se shromáždit různé vzory výšivky z té které oblasti, k čemuž mu stačil její jeden kus, popřípadě ústřížek. V jeho sbírkách se tedy téměř s určitostí nevyskytovaly kompletní soupravy vyšívání na rukávce či košile. Kromě již výše zmíněného zájmu o čepce a dýnka z čepců, zaměřil svou pozornost také na středové pásy z úvodních a koutních plachet, které byly vyšívány nebo síťované. I v tomto případě neshromažďoval celé úvodnice a koutnice, ale pouze jejich části. Výšivku přes vrapy prezentuje na Slovácku tzv. *forma na šorci* či *fěrtochu*. Sítí přes vrapy mělo původně na konopném fěrtochu, tedy zadní sukni ženského kroje, funkci zpevnit a zajistit husté navrpení u pasu. Svou původní úlohu si sítí přes vrapy udrželo, ale postupným rozvíjením barevnosti a ornamentu k ní přibyla funkce ozdobná. Pro dokumentaci techniky, barevnosti a ornamentiky F. Kretzovi zcela postačovala samotná forma, odstříhnutá ze sukne.¹¹

Hlavní sběratelská činnost F. Kretze se datuje do 90. let 19. století a prvního desetiletí 20. století. Vyhledával pokud možno předměty starší, které už mizely v té době z běžně nošeného kroje.¹² Můžeme tedy usuzovat, že většina věcí jím shromážděných pocházela z konce 18. a z první poloviny 19. století. Podle stáří, sběrné oblasti a způsobu sběru lze konstatovat, že Slovákcké muzeum má ve sbírkách více než dva tisíce kusů textilií shromážděných F. Kretzem v letech 1890–1929.

Sbírka Josefa Stancla

Kromě F. Kretze sbírali předměty lidového umění také další členové místního odboru Národní jednoty, mezi nimi především Josef Klvaňa, Lubor Niederle, či hradištský lékárník Josef Stancl. Všichni sběratelé se zaměřovali zejména na krojové součásti, respektive na výšivku. Významnou kolekci výšivek a krojových součástek shromáždil J. Stancl. Část sbírky převzalo Slovákcké muzeum od Stanclových dědiců v roce 1961. Celkem bylo 21. února 1961 převzato 1 595 kusů textilií.¹³ Dnes můžeme s určitostí označit jako předměty ze Stanclovy kolekce 386 sbírkových předmětů. Zbýlé sbírkové předměty jsou uloženy ve Slovákckém muzeu, ale při evidování nebyl zaznamenán jejich původ. Oproti sbírce Kretzově neobsahovala výlučně výšivku, ale lze v ní objevit také krojové součástky. Celkově působila tato sbírka jako nahodilé shromáždění lidových textilií, zatímco F. Kretz i při velkém rozsahu sběratelské činnosti sledoval určitý cíl. Stanclova sbírka uložená ve Slovákckém muzeu obsahovala koutnice, rukávce, košile, horňácké šatky, několik kordulek a také velké množství výšivek z různých částí lidového oděvu.

Typologicky starší krojové součástky, jako jsou ženské čepce a šatky, pocházejí z Horňácka a velká část ze západního Slovenska. Konkrétně jde o oblast Záhoří a trnavské roviny. Modrotiskové zástěry lze lokalizovat do oblasti Kyjovska, koutní plachty vesměs na západní Slovensko. U většiny drobných či ústřížkových výšivek a krajek se odborným pracovníkům nepodařilo určit původ. Valná jejich část pravděpodobně také pochází ze Slovenska, odkud je na trhy a jarmarky přinášeli obchodníci z Uher.

Textilie s určitostí označené jako součást Stanclovy sbírky byly zapsány ve fondu národopisného oddělení SM pod přírůstkovými čísly 1457/63–1716/63, 1756/63–1791/67, 295/65–263/65, 275/65, 298/65, 342/65 a 648/65–652/65. Materiál pochází ve většině z konce 19. století.

Sbírkovatelná činnost ve znovuotevřeném muzeu

Počátky textilní sbírky Slováckého muzea položené v roce 1913, respektive 1914 jsou neoddiskutovatelně spjaty s osobou F. Kretze, který působil v letech 1914–1929 jako kustod pro národopis. Počátkem další epochy v existenci muzea i budování jeho sbírek bylo ustavení nového kuratoria Slováckého muzea, jež tvořili členové městské rady. Současně radní zvolili nové kustody muzea. Pro národopis se jím stal profesor zdejšího gymnázia František Jilík. Téhož roku, tedy 1929 totiž zemřel F. Kretz.¹⁴ Kuratorium začalo intenzivně připravovat nové otevření muzea, které bylo kvůli absenci vhodných prostor po roce 1918 uzavřeno. Podařilo se získat budovu bývalé střelnice ve Smetanových sadech a upravit ji pro potřeby muzea. F. Jilík začal záhy po svém jmenování kustodem pracovat na rozšíření muzejních sbírek. Darem nebo koupí se mu podařilo získat krojové součástky, které měly být vystaveny v nově vybudovaném muzeu.

Znovuotevření Slováckého muzea, pojaté jako okázalá lidová slavnost, proběhlo 15. srpna 1931. Jako součást národopisných sbírek byly prezentovány výšivky a krojové součástky, rozdělené podle krojových okrsků. Nejvíce jednotlivých součástek a také kompletních krojů, instalovaných na figurínách pocházelo z blízkého okolí Uh. Hradiště.¹⁵ Celých krojů bylo toho času ve vlastnictví muzea pět: kunovický, uherskohradištský z Jarošova, uhersko-ostrožský, buchlovický a trnavský. Dále bylo vystaveno 41 různých dýnek z čepců a samotných čepců, vyšívání z koutnic a úvodnic, a ukázky vázání šátků a šatek.¹⁶

Shromažďování sbírek probíhalo na začátku 30. let 20. století do značné míry stále živelně, bez pevného záměru i výběru a dosud nezačala žádná evidence sbírkových předmětů. Potřebu řádné evidence muzejních sbírek a jejich náležité uložení si kustodi i vedoucí představitelé správy muzea uvědomovali a často o tomto problému diskutovali na schůzích muzejního a archeologického spolku „Slovácké muzeum“. ¹⁷ Jako první se začalo s evidencí keramiky. Textilní materiál začal sepisovat prof. Jilík za pomoci jednatele muzejního a archeologického spolku V. Všetičky v říjnu 1934.¹⁸ Současně F. Jilík pracoval na rozšíření národopisného fondu, a to především koupí krojových součástek. Nákup schvalovalo muzejní kuratorium, respektive městská rada a doklad o koupi podepisoval starosta města. Návrhy na zakoupení nových předmětů, včetně kupních cen byly pečlivě zaznamenávány na zápisech ze schůzí kuratoria.¹⁹ V letech 1934 a 1935 přibývaly krojové součástky především z Kyjovska, Uherskoostrožska a méně také z Uherskohradištska, Hornácka a Podluží.

V roce 1935 bylo rozhodnuto o konání výstavy Slovácka 1937. Hlavní část měla být věnována průmyslu a obchodu, v jehož rámci byla prezentována i podomácká lidová výroba. Celkově se výstava zamýšlela stát velkou propagací Slovácka a měla přispět k dobudování Slováckého muzea.²⁰ Muzeum se začalo již v roce 1935 připravovat na výstavu především doplňováním sbírkového fondu. Prof. Jilík zjistil, že pro zamýšlenou prezentaci všech regionálních typů lidového oděvu na Slovácku bude potřeba opatřit ještě 14 hlavních krojových typů. Některé z nich se podařilo získat během roku 1936, takže muzeum vlastnilo celkem 11 párů kompletních krojů.

Hlavním cílem F. Jilíka bylo získat do sbírek zástupce všech 28 krojových okrsků Slovácka a po té shromažďovat jejich jednotlivé varianty. Z některých oblastí bylo snadné získat i více variant v úplné podobě, avšak jisté lokality zůstávaly ve fondu stále nezastoupeny. Problémy byly např. s opatřením lidového oděvu z Březové, Domanína a Těšova. Nicméně na začátku roku 1940 disponovaly národopisné sbírky 32 úplnými kroji.²¹ Kromě shromažďování nových přírůstků se věnoval F. Jilík nadále také systematickému sepisování dříve získaných předmětů.

Sbírkovatelná činnost pod vedením Antonína Václavíka

Na základě žádosti městské rady i kuratoria muzea, byl na místo prvního vědeckého pracovníka Slováckého muzea uvolněn prof. Antonín Václavík. Po jeho příchodu 1. dubna 1940 se začala zřetelně rozvíjet sběratelská činnost. Hlavní Václavíkovou ideou bylo vybudovat regionální muzeum na základě bohatého muzejního fondu, sbírky uspořádat, vědec-

ky zpracovat a expozičně zpřístupnit veřejnosti.²² Náměty a návod ke sběru dokladů lidové kultury vytýčil v útlé knížce *Zrnko k zrnečku*, vydané nákladem 2 500 kusů.²³ Pod jeho vedením pokračovala inventarizace textilu. Během roku 1940 bylo zaevidováno 3 390 kusů textilu. Významnými přírůstky národopisného fondu za Václavíkova čtyřletého působení byla velká kolekce kraslic, ale také kolekce lidového textilu.²⁴ Krojové součástky, jejichž koupí nebo darování pro Slovácké muzeum Václavík zprostředkoval, pocházejí vesměs z oblasti luhačovického Zálesí. Jedná se konkrétně o 100 kusů výšivek, krajek, středů z koutních a úvodních plachet a součástí lidového oděvu. V národopisných sbírkách SM jsou zapsány pod přírůstkovými čísly 1415/40–1430/40, 2854/40, 2914/40–2915/40, 2955/40, 3693/40–3773/40, 3777/40–3778/40, 4128/40 a 5678/40.

Kromě toho vypracoval prof. Václavík plán sběru zvykoslovných předmětů a krojového materiálu. Podle jeho návrhu se měly kroje a materiál ve vztahu k výročním obyčejům sbírat především na Horňácku, ve Vlčnově, v Hradčovicích, na Podluží, na Kopanicích, v Korytné, na Kunovicku a v Hroznové Lhotě. Dalších několik lokalit mělo být podrobeno důkladnému výzkumu, spojenému se sběrem různorodého materiálu.²⁵ Celkově lze charakterizovat činnost A. Václavíka ve Slováckém muzeu za velmi přínosnou z hlediska revize a utřídění dosud neevidovaného národopisného materiálu a vytýčení dalšího směru sbírkotvorné činnosti. Shromažďování dokladů lidové kultury se tak koncepčně dostalo na vědecký základ a upustilo se od nahodilé kumulace všeho, co bylo muzeu nabídnuto.²⁶

Během roku 1941 byl Slováckému muzeu odprodán soubor předmětů od Rudolfa Kynčla z Velké nad Veličkou, které podle jeho přání měly být instalovány jako celek a nazvány „Izba uječka Matěja Škrabáka“. Proti tomu se ostře vyslovil dr. Václavík, který nechtěl být při sběru a instalaci sbírek vázán dalšími podobnými podmínkami.²⁷ Sbírkby byly nakonec zakoupeny. Z převážné části se jednalo o nábytek, keramiku a další vybavení jizby, ale soubor obsahoval také součástky horňáckého kroje,²⁸ které byly zapsány pod přírůstkovými čísly 3463/41–3473/41.

Sbírkotvorná činnost po roce 1945

Po odchodu A. Václavíka pokračoval v uspořádání a rozšiřování národopisných sbírek F. Jilík. V souvislosti s vývojem válečných událostí došlo k ohrožení muzejních sbírek. Proto byly v roce 1944 převezeny do lapidária kláštera na Velehradě a krátce též uskladněny na hradě Buchlově. V říjnu 1945 mohly být přivezeny zpět do budovy muzea, kde byla k znovuootevření muzea 9. května 1946 připravována nová expozice. Hlavní snahou bylo při tom prezentovat kroje Slovácka, proto musely být krojové komplety opět doplněny a upraveny.²⁹ Prof. Jilíkovi se podařilo národopisné sbírky uvést do původního stavu a zpřístupnit veřejnosti. V prvních poválečných letech byly doplňovány povětšinou dary a pokračovalo se v jejich evidenci.

V roce 1937 se objevil odvážný projekt na vybudování Slováckého studijního ústavu, jež by byl centrem s plánovitým řízením národopisné práce. Měl nejen zkoumat lidovou kulturu a uchovávat studijní materiály, ale také prohlubovat spolupráci s ostatními studijními ústavu. Začátkem padesátých let se v rámci plánu studijního ústavu zaměřili pracovníci muzea na dokumentaci lidového oděvu a ve spolupráci s vlastivědnými pracovníky a školami také na sběr v terénu. Textilní fond byl obohacen o výšivku z místní Odborné školy pro ženskou povolání. Materiál, obsahující 55 kusů ústřížkové výšivky, několik šátků a konce šatek, je zapsán pod přírůstkovými čísly 1805/63–1859/63.

Sbírkové předměty nově získávané koupí, vyvolaly potřebu sestavit při Slováckém muzeu komisi odborných pracovníků, kteří by posoudili hodnotu a stav předmětů vybraných ke koupí. Z tohoto důvodu byla v roce 1954 zvolena první nákupní komise.³⁰ Na přelomu padesátých a šedesátých let ukončili postupně svoji práci v muzeu dobrovolní pracovníci a na jejich místa nastoupili školní odborníci. V roce 1958 přišel na národopisné oddělení Josef Jančář, který v letech 1964–1970 zastával funkci ředitele Slováckého muzea. Dr. Jančář prosadil novodobou koncepci muzejní práce. V důsledku toho se začala na

Uložení kordulek v depozitáři Slovákého muzea v roce 1965. Foto J. Pešek.

národopisném oddělení rozvíjet mimo jiné sbírkotvorná činnost a řešeny byly také otázky depozitářů.³¹

V letech 1960–1965 došlo k přesunům sbírkových fondů z okolních malých muzeí. Do SM tak přešly sbírky ze Stojanova muzea na Velehradě – 1959, místního muzea ve Starém Městě – 1960, Horňáckého muzea ve Velké nad Veličkou – 1964, Okresního muzea v Hodoníně – 1965 a místního muzea v Halenkovicích – 1969. Pokud se týká fondu textilu ve Slovákém muzeu, obohatily jej především sbírky z Velké nad Veličkou, Hodonína a Halenkovic.

Sbírka Dalibora Mayera

Ještě před přesuny sbírkových fondů z okolních muzeí se dostal do textilního fondu SM soubor výšivek a krojových součástek, který svým charakterem zhruba odpovídá sbírkám J. Stancla a F. Kretze, avšak předměty v něm obsažené jsou mladšího data. Touto sbírkou textilií je kolekce, kterou muzeu ke koupi nabídl Dalibor Mayer ze Starého Města na konci roku 1962. Jako první byly zakoupeny 3 koutní plachty ze západního Slovenska, po té byla dojednána koupě rozsáhlejšího souboru textilií, ve kterém převažovala kusová výšivka ze Slovák a jenž obsahoval také některé krojové součástky jako kordulky nebo čepce. Celý soubor byl po několikerém jednání o ceně zakoupen za souhrnnou sumu 2455 Kčs.³²

Z celkového počtu 643 kusů sbírkových předmětů zaevidovaných pod přír. č. 384/62–

386/62 a 110/63–463/63 tvořila výšivka z mužských košil a ženských rukávů největší část v počtu 541 kusů (100/63–380/63). Jednalo se o výřezové vyšívání z Uherskohradištska, Uherskobrodsko, Uherskoostrožsko, z menší části také z Veselska a Kopanic. Výšivky podle barevnosti a způsobu vyšití pocházejí ve většině z 30.–40. let 20. století a jen výjimečně lze mezi nimi nalézt ústřížky výšivek starších. Takovou výjimku představovaly např. výšivky z taclů z Kunovic z konce 19. století. Počtem 19 byly ve sbírce zastoupeny středové výšivky z úvodních plachet (388/63–404/63, 427/63, 434/63). Největší část středů úvodnic pochází z Uherskohradištska (7 ks), dále z Uherskobrodsko (4 ks), luhačovického Zálesí (2ks), Uherskoostrožsko (2 ks) a po jednom exempláři z Hornácka, Kopanic a Veselska. Z krojových součástek sbírka obsahovala ženské čepce převážně ze západního Slovenska v počtu 14 (406/63–419/63) a ženské kordulky z Uherskohradištska, Uherskoostrožsko a Veselska – 7 kusů (453/63–459/63). Další krojové součástky byly zastoupeny jednotlivě, nebo pouze z části, jako např. taclé či kadrle z rukávů nebo výšivky z mužských košil.

Celkově můžeme tuto kolekci označit za časové pokračování sbírek F. Kretze či J. Stancla. Většina výšivek z rukávů a košil netvoří kompletní sady, také z některých krojových součástek je zachována pouze část a konečně lze nalézt podobnost s výše uvedenými sběry i v obsazení západoslovenského materiálu ve sbírce. Většinu textilií a výšivek lze datovat 20. až 40. léty 20. století, jen ojedinělé kusy mohou být starší. Nejsou však jasné okolnosti a přesnější časový horizont, ve kterém utváření této sbírky probíhalo.

Sbírka Hornáckého muzea ve Velké nad Veličkou

Na začátku 60. let 20. století dochází k rušení menších lokálních muzeí, vznikajících ještě na přelomu 19. a 20. století. Sbírkové fondy muzeí v okolí Uherského Hradiště byly převedeny do Slováckého muzea. Z hornáckého muzea přibyla v roce 1964 kolekce krojových součástek a výšivek v celkovém počtu 351 kusů.³³ Nejvíce z toho představuje kusová i ústřížková výšivka – 143 kusů. Jedná se o výšivku z ženských rukávů, límce, výšivku z šatek a čepců z Hornácka. Zapsána je pod přírůstkovými čísly 232/64–309/64 a 130/67–133/67. Dalších 29 kusů výšivek provedených na výřez pochází z Uherskohradištska (př. č. 414/64–417/64, 421/64–429/64). Tyto výšivky jsou jedinými předměty v kolekci, které nepochází z Hornácka. Dále se jedná o 26 obojků, tedy límců k ženským rukávům (př. č. 457/64–482/64), 7 čepců (př. č. 439/64–445/64), 14 konců šatek (př. č. 447/64–456/64), 5 dýnek z čepců (př. č. 434/64–438/64), 5 opléček (415/64–419/64) a 6 mužských kordulek, zvaných na Hornácku *pruclek* (př. č. 393/64, 396/64–400/64). Ostatní krojové součástky a textilie se vyskytují v jednom až třech kusech.

Celkově lze říci, že tato kolekce není nepodobná sběrům F. Kretze či J. Stancla, kde převažuje výšivka a solitérní kusy krojových součástek. Krojové součástky jsou zastoupeny jednotlivě, nelze z nich vytvořit komplet a většinou se jedná o reprezentativnější součástky oděvu či jejich slavnostní variantu. Celá sbírka z Hornáckého muzea je ve fondu národopisného oddělení SM zapsána pod př. č. 232/64–483/64 a 414/65 – 429/65.

Kolekce ze Slovenského národního muzea v Bratislavě

V roce 1964 se podařilo uskutečnit také výměnu části textilního materiálu, pocházející z různých oblastí Slovenska za kolekci lidového textilu ze Slovácka, do té doby ve správě národopisného oddělení Slovenského národního muzea v Bratislavě. Obě instituce se potýkaly s problémem, že určitá část sbírkových předmětů neodpovídala oblasti zaměření obou muzeí. Ve SM se vyskytovala řada textilií pocházejících z různých regionů Slovenska. Většinou to byl materiál, který do muzea darovali ještě ve čtyřicátých letech 20. století někteří z drobných sběratelů a amatérských nadšenců. Tito zanícení obdivovatelé často živelně skupovali různé druhy výšivek na jarmarcích i od překupníků a někteří je pravděpodobně přinesli do muzea v domnění, že se jedná o výšivky ze Slovácka.

V průběhu roku 1963 probíhala evidence textilu pocházejícího ještě ze čtyřicátých let

20. století a byla ideální možnost dosud nevidované textilie ze Slovenska přesunout do SNM v Bratislavě, které mělo podobný problém s materiálem moravským. Tehdejší odborný národopisný pracovník SM Josef Pešek převzal v roce 1964 kolekci výšivek a krojových součástek pocházejících převážně z jižního Kyjovska, Hornácka a Uherskohradištska.

Sbírkové předměty v celkovém počtu 151 kusů jsou zapsány v evidenci SM pod příř. č. 26/65–151/65 a 103/67–108/67. Soubor obsahuje stará dýnka ženských čepců z Uherskohradištska v počtu 13 ks (26/65–34/65, 36/65–39/65), další jedno dýnko je lokalizováno do Drslavic na Uherskobrodsku (35/65). Kromě dýnek jsou zastoupeny celé ženské čepce z Hornácka – 5 ks (40/65–44/65) a 6 ks čepců ze západního Slovenska z okolí Trenčanské Teplé (103/67–108/67). Největší část celého souboru tvoří vyšívání límce k ženským slavnostním rukávcům z jižního Kyjovska (konkrétně z Ratíškovic, Vacenovic a Milotic) a Hornácka v počtu 67 (54/65–57/65, 60/65–67/65, 88/65–105/65, 110/65–149/65). Středy a vyšívání pásy z úvodních plachet jsou zastoupeny 16 kusy (68/65–70/65, 73/65, 76/65, 76/65–84/65, 150/65). Kolekce obsahuje také 3 vzácné šatky z Hroznové Lhoty (85/65–87/65) a několik málo konců šatek z Hornácka 58/65–59/65, 106/65–109/65). Zbytek souboru představuje ústřížková výšivka na bílém plátně (45/65, 47/65–53/65, 73/65, 74/65) a celá úvodnice z Nedakoníc (151/65). Většina textilií této kolekce pochází ze druhé poloviny 19. století a v případě dýnek ženských čepců z Uherskohradištska a šatek z Hroznové Lhoty se jedná o velmi vzácné součástky ženského oděvu, které doplnily Kretzův soubor dýnek ve sbírce SM.

Sbírka okresního muzea v Hodoníně

Na základě rozhodnutí Jihomoravského krajského národního výboru v Brně o muzejní síti v Jihomoravském kraji a po vzájemné dohodě mezi Slovákým muzeem a Okresním muzeem v Hodoníně byly etnografické sbírky hodonínského muzea převedeny v roce 1965 do Uh. Hradiště. Součástí Smlouvy o převzetí byl také soupis předávaných sbírkových předmětů. Podle něj přešlo do Slovákého muzea celkem 1316 předmětů, z toho 1029 kusů textilií. Skutečný počet podle protokolu převzatých textilií byl však 1051, neboť došlo při sepisování seznamu k početní chybě. Podle zprávy byly sbírky v neuspokojivém stavu, který byl do značné míry způsoben nevyhovujícím uskladněním v prostorách zámku v Miloticích. Díky vlhku byla značná část textilií poškozena a některé dokonce zcela zničeny.³⁴ Na národopisném oddělení SM byly zaevidovány krojové součástky a výšivka pod přírůstkovými čísly 1145/65–1428/65, 1/66–71/66, 73/66, 81/66, 83/66–104/65, 106/66–267/66, 300/66–306/66, 312/66–343/66, 446/66–602/66, 627/66–648/66, 2/67–24/67, 138/67–146/67, 362/67–368/67, 84/71–87/71 a 584/71–618/71. Celkový počet zapsaných sbírkových předmětů představoval 916 kusů. Disproporce mezi počtem uvedeným na seznamu převzatých sbírkových předmětů a počtem těchto předmětů v SM zaevidovaných byla nejspíše způsobena vyřazením některých textilií z důvodu jejich velmi špatného fyzického stavu.

Sbírka obsahovala součástky lidového oděvu především z oblasti jižního Kyjovska a méně také Hodonínska. Podle Klvaňova rozdělení se tedy jedná o krojové okrsky jihokyjovský (miloticcko-dubňanský), rohatecký, mutěnsko-hovoranský a podlužácký. Několika předměty je zastoupeno Hornácko a ojediněle výšivkami Uherskobrodsko, Uherskohradištsko a západní Slovensko. Z konkrétních lokalit je nejvíce obsažen Rohatec 242 sbírkovými předměty, Ratíškovice 121 a Hovorany 87 předměty.

Celý soubor tvoří krojové součástky, z nichž nejvíce jsou zastoupeny sukně, rukávce, kordulky, šatky, čepce a obojky z ženského kroje. Z mužského oděvu jsou to především košile a kordulky, velmi sporadicky také nohavice. Jedná se tedy o základní součásti krojového kompletu z valné většiny slavnostního, naopak málo se zde vyskytují oděvní doplňky (klobouky či pentlení), svrchní oděvní součástky (haleny, kožichy a vlnáky) a také textilie obřadního charakteru, jako jsou koutní a úvodní plachty. Zcela chybí součástky pracovního

oděvu – třaslavice, konopné košile atd. Vůbec největší podíl textilií představují vyšíváné obojky, fěrtochy a tacle z rukávců, které jsou vzácné druhem a barevností výšivky i užitým materiálem, jenž přechází od tenkého plátna až k jemnému mušelínu a etamínu. Většina sbírkových předmětů tohoto souboru pochází z druhé poloviny 19. a prvních desetiletí 20. století, ale některé z jemných výšivek lze datovat pravděpodobně až do první poloviny 19. století. SM vlastní také vzácný ženský čepec s trojdílným dýnkem z jižního Podluží, který datovala vědecká pracovnice MZM v Brně Miroslava Ludvíková do první poloviny 19. století.³⁵ Mylně uvedla, že tento čepec přibyl do sbírek SM převodem muzejní sbírky z Hodonína, vzhledem k tomu, že však byl zapsán již v první přírůstkové knize v roce 1941 (př. č. 200/41), jedná se pravděpodobněji o součást sběru F. Kretze, případně o koupi.

Výzva k místním národním výborům

V letech 1967 a 1968 byl textilní fond národopisného oddělení výrazně obohacen díky dvěma zásadním akcím. První z nich rozšířila fond o kompletní krojové typy z velké části Slovácka.³⁶ Na výzvu ředitele Slováckého muzea J. Jančáře z 25. října 1966, adresovanou více než sedmi desítkám Místních národních výborů, reagovala podstatná část obcí darováním kompletního mužského či ženského kroje, respektive jeho částí. Celkově bylo obesláno 74 obcí z celého území Slovácka. 34 obcí na tuto výzvu reagovalo kladně a poskytlo Slováckému muzeu darem krojové součástky i celé kroje. Podařilo se získat 24 kompletních krojů. Obecními úřady byly darovány krojové komplety z Kopanic, Uherskohradištska, Uherskobrodsko, Uherskoostrožsko, Veselska i severního Kyjovska, hanáckého Slovácka a Podluží.

Tyto oblasti jsou konkrétně zastoupeny: Kopanice (ženský kroj z Žítkovské 181/67–185/67), Uherskohradištsko (kroj nevěsty z Popovic 297/72–304/72, letní ženský kroj z Vážan 287/67–291/67, slavnostní ženský kroj z Tupes 327/72–336/72 a mužský kroj ze Starého Města 369/67–373/67); Uherskobrodsko (ženský kroj z Hradčovic 317/72–326/72, Prakšic 330/67–338/67 a Korytné 321/67–329/67, kroj nevěsty z Pašovic 305/72–316/72 a mužské i ženské slavnostní komplety z Vlčnova 147/67–150/67, 151/67–155/67 a Nivnice 1/68 – 2/68, 337/72–344/72, 345/72–348/72); Uherskoostrožsko (ženský kroj z Hluku 306/67–313/67 a Uherského Ostrohu 339/67–342/67); Veselsko (kroj nevěsty z Moravského Písku 343/67–350/67 a z Kozojídek 314/67–320/67); severní Kyjovsko (ženský kroj z Moravan 174/67–177/67 a z Hýsel 358/72–362/72, 37/75, 1278/75), hanácké Slovácko (ženský kroj z Čejkovic 291/72–296/72 a Velkých Bílovic 978/70–988/70, 1078/70, 1079/70); Podluží (mužský kroj z Moravského Žižkova 300/67–303/67 a Tvrdomic 162/73–163/72). Z oblasti Hornácka darovala kroj pouze obec Suchov (mužský kroj 293/67–297/67).

Ve všech případech se jednalo o kroje slavnostní, případně obřadní, přičemž výrazně převyšoval počet ženských krojů nad mužskými. Ženských kompletních krojů bylo získáno 17 (z toho 5 variant oděvu nevěsty), mužský byl zastoupen sedmi slavnostními kroji. Krojové páry, tedy celé kroje mužské i ženské darovaly pouze dvě obce, a to Vlčnov a Nivnice, obě shodou okolností z Uherskobrodsko, avšak z rozdílných krojových okrsků.³⁷

Sběr etnografického materiálu v roce 1968

Druhou akcí, výrazně napomáhající k rozšíření a doplnění stávajících muzejních sbírek, byl jednorázový sběr etnografického materiálu na Slovácku. Tato rozsáhlá a v dějinách muzea ojedinělá akce proběhla za spolupráce studentů etnografie z filozofické fakulty dnešní brněnské Masarykovy univerzity (tehdy UJEP) ve dnech 14.–25. října 1968. Vedení Slováckého muzea se v přípravách této akce obrátilo s žádostí o pomoc opět na příslušné MNV, místní kronikáře, žáky škol i studenty. Plánovaný sběr byl v obcích předem uveden ve známost množstvím letáků, novinových článků a rozhlasových relací. Samotný sběr proběhl ve 109 obcích a bylo při něm shromážděno 3 306 nových sbírkových předmětů,³⁸ z čehož textil tvořil 1752 kusů. Textilní materiál je v evidenci SM zapsán pod přírůstkový-

Uložení sukní ve Slováckém muzeu v roce 1965. Foto J. Pešek

mi čísla 56/68–59/68, 67/68, 69/68, 45/69–863/69, 100/69–160/69, 164/69–172/69, 182/69, 186/69–203/69, 226/69–430/69, 433/69–494/69, 1/70–40/70, 42/70–77/70, 79/70–217/70, 220/70–337/70, 350/70–373/70, 375/70–431/70, 989/70, 1080–1081/70 a 708/72.

Nejvíce ze sebraného textilního materiálu představovala ústřížková výšivka z různých částí oděvů, případně bytového textilu – 987 kusů, z krojových součástek to pak byly mužské i ženské kordulky v počtu 253, fěrtůšky a jiné sukně v počtu 71 ks. Poměrně velkou měrou byly zastoupeny svrchní oděvní součásti staršího typu – *lajbly* (41 kusů), a také velké červené tištěné šátky, tzv. turecké (61 kusů). Naopak v menší míře se podařilo získat součásti obřadního oděvu – úvodnice (2 kusy, 18 kusů středových částí úvodnice), svatební pentlení (3 kusy) a v mizivém počtu také bytový textil v podobě přehožů, plachet, ubrusů (15 kusů).

Pro potřeby pozdější evidence byl každý předmět hned na místě opatřen štítkem s popisem, který obsahoval název obce, ze které daná věc pochází a číslo popisné domu, kde bydlel dárce. Díky tomu bylo možno valnou většinu předmětů přesně lokalizovat, i když jejich vlastní evidence probíhala až do roku 1972. Textilní materiál přibyl do SM celkem z 96 lokalit. Počtem sbírkových předmětů byl nejvíce zastoupen Vlčnov, celkem 113 předměty, z čehož však největší část zaujímala ústřížková výšivka. 85 sbírkovými předměty obohatily textilní sbírku Boršice u Blatnice, 81 Bánov, 73 Horní Němčič a 59 Suchá Loz. Celkově lze říci, že nejvíce krojových součástek, výšivky a jiných textilií pocházelo z Uherskobrodsko (konkrétně 674) a z Uherskohradištska (666). Další subregiony Slovákka zůstaly zastoupeny poměrně menším počtem textilií, Hornácko 99, Veselsko 64, severní Kyjovsko 63, Uherskoostrojsko 56, Podluží 23, hanácké Slovákko 12, Strážnicko 5 a Kopanice 4. Z několika obcí luhačovického Zálesí – konkrétně ze Zlámance, Kelníků a Pozlovic se podařilo získat 21 sbírkových předmětů.

Vzhledem k tomu, že již při sběru pracovníci prováděli předběžné třídění materiálu, přijaty byly předměty jen v dobrém fyzickém stavu a dosud většinou nezastoupené v muzejních sbírkách.

Sbírka místního muzea v Halenkovicích

V souvislosti s tendencí rušení malých místních muzeí přešla 12. srpna 1969 do SM sbírka místního muzea v Halenkovicích o celkovém počtu 289 předmětů, z čehož textil tvoří 117 položek. Z typologického hlediska náleží obec Halenkovice do krojového okrsku uherskohradištského, tzv. velehradsko-spytinovského.

V převzatém materiálu byly především krojové součástky a kromě toho 83 kusů drobné výšivky a 4 kartony s našitou výšivkou. Soubor obsahoval také jeden kompletní ženský kroj, 6 vzácných vyšívávaných pásů nošených přes kožich a staré mužské i ženské *lajbly*, podšité na klopách kašmírem či atlasem; z obřadních textilií 2 středy úvodních plchet. Krojové součástky a výšivky pocházejí ve většině z konce 19. a počátku 20. století. Místní muzeum v Halenkovicích vděčilo za svůj vznik, jako mnohé další, zájmu spojenému s přípravou NVČ v roce 1895. Ačkoliv svým rozsahem se jedná o sbírku poměrně malou, její součástí jsou předměty ojedinělé kvality a významu.

Při evidování byla sbírkovým předmětům z Halenkovic přidělena přírůstková čísla 28/71–75/71. Část drobné výšivky původně našité na kartonech byla nově uložena a jednotlivé kusy samostatně zapsány. Z tohoto důvodu narostl počet sbírkových předmětů z textilu z původních 117 na 164 kusů.

Expozice Slovácko

Na začátku sedmdesátých let se veškerá činnost muzea zaměřila na přípravu a realizaci stálé národopisné expozice. Z důvodu velkého rozsahu plánované expozice bylo třeba opět doplnit sbírkový fond o řadu krojových součástí i kompletů, dosud ve sbírkách nezastoupených, případně z hlediska horšího fyzického stavu pro expoziční účely nepoužitelných.

Celkově bylo zakoupeno 11 krojových kompletů, při jejichž instalaci pomáhaly ženy z příslušných obcí. Konkrétně se jednalo o: ženský kroj z Vlčnova (přír. č. 15/72–19/72), kroj družičky (21/72–36/72) a mládence (38/72–40/72, 997/72–998/72) z Velkých Bílovic, oděv svobodné dívky (283/72–290/72, 1006/72–1012/72) a chlapce (1013/72–1019/72) z Archlebova, slavnostní oděv mladé dívky z Lanžhota (757/72 – 776/72, 1209/72–1210/72), kroj staršího muže z Lanžhota (935/72–940/72), oděv *babkovníka* z Bystřice pod Lopeníkem (957/72–960/72), *skakúna* z Komně (990/72–995/72) a kroj svobodného mládence z Dolních Bojanovic (999/72 – 1002/72). Dále bylo nutno zakoupit několik chlapeckých všedních krojů z Hornácka (736/72–750/72, 753/72, 795/72, 996/72, 1034/72–1037/72, 1043/72) a získat některé součásti ženského i mužského oděvu z Nivnice (1215/72, 1217/72), Kyjovska (777/72, 797/72, 1003/72–1005/72) a Hornácka (731/72, 735/72, 755/72, 1028/72–1030/72, 1205/72–1208/72, 1211/72–1213/72).

Kromě textilií zajišťovali odborní pracovníci v terénu veškeré předměty ve vztahu ke zvykosloví a lidovému umění. Další krojové součásti a výšivky v expozici vystavené pocházely z dosavadního fondu národopisného oddělení. Expozice s názvem *Slovácko* byla slavnostně otevřena 29. září 1972 a s mírnými úpravami a patřičnou údržbou slouží veřejnosti dodnes.³⁹

*

V průběhu 70. a 80. let 20. století zaměřilo národopisné oddělení sbírkotvornou činnost na oblasti Slovácka nedostatečně zastoupené ve fondech SM. Jednalo se především o oblast hanáckého Slovácka a Kopanic. Kromě toho od začátku sedmdesátých let probíhala katalogizace sbírek na trojčlenné karty a dobudovány byly nové depozitáře, mj. i textilní a v souvislosti s tím sbírkové předměty nově uloženy. Do sbírek přibýlo opět několik kolekcí od soukromých sběratelů, např. P. Tomáše Lopraise z Jalubí – 1978, Josefa Zemka z Vlčnova – 1994 a na omezenou dobu také sbírky bývalého Vlastivědného muzea v Bojkovicích – 1982.

Zatímco soubor z pozůstalosti konzistorního rady P. T. Lopraise tvořila keramika, obrázky na skle a plastiky, textilní fond tedy neobohatil. Ve sbírkách Bojkovického muzea byly obsaženy kromě předmětů k dokumentaci řemeslné výroby na Bojkovicu také součásti lidového oděvu z blízkých moravských Kopic. Tyto sbírky zůstaly po celou dobu na zámku Nový Světlov v Bojkovicích. Pracovníci Slováckého muzea je po zaevidování a následné konzervaci, případně restaurování uložili do vyhovujících depozitních prostor. Po roce 1989 byly tyto sbírky, čítající na 1700 kusů etnografického materiálu, navráceny městu Bojkovice.

Sbírka Josefa Zemka

V roce 1994 odprodala Slováckému muzeu obsáhlou kolekci lidového textilu Božena Tibenská z Vlčnova. Jednalo se o sbírku Josefa Zemka, známého pod přídomek „pošt-mistr“, který začal se shromažďováním národopisného materiálu pod vlivem svých přátel F. Kretze a J. Klvani. Známe je také jeho přátelství s Jožou Uprkou, kterého nejednou navštívil v jeho domě v Hroznové Lhotě a který u Zemků ve Vlčnově bydlel, když zde maloval.⁴⁰ Po jedné z návštěv v Hroznové Lhotě se rozhodl založit ve svém domě jakési malé muzeum.

Se sběrem tedy začal v roce 1896. Zpočátku mu pomáhal F. Kretz a radil mu na co se při shromažďování zaměřit. Prvními sbírkami byly staré kroje, které mu odkázala jeho matka. Nejvíce měl podchycen samotný Vlčnov, ale mezi jeho sbírkami se postupně začaly objevovat též výšivky a krojové součástky z jiných krojových okrsků Dolňácka, z Horňácka, Kopic, luhačovického Zálesí i západního Slovenska. Jeho zájem upoutaly výšivky z košil a rukávů i samotné krojové součástky, přičemž si uvědomoval velkou cenu starých čepců a úvodních plachet. Sbíral také keramiku, obrázky na skle a nábytek. Sám chodil např. po obcích na Horňácku a skupoval nebo darem získával jednotlivé předměty. Časem se však stal svou zálibou známý a ženy z okolí mu samy přinášely staré věci z domácnosti.

Rozsah celé původní sbírky lze dnes již stěží stanovit. Všechny předměty shromáždil a vystavil J. Zemek ve dvou místnostech svého domu.⁴¹ Kromě výstavních kusů nábytku zde byly k vidění obrázky na skle, keramika i předměty běžně užívané v domácnosti. Truhly a malované skříňky sloužily také jako uložení pro velké množství výšivek a krojových součástek.⁴² Textil tvořil největší část Zemkových sbírek. Celkový počet předmětů národopisného charakteru, které za svůj život J. Zemek nashromáždil nebude s největší pravděpodobností možno nikdy stanovit. Malá část z jeho sběrů se nachází i v MZM v Brně a v Národním muzeu v Praze. Část zřejmě rozdělil ještě za života mezi svých deset dětí, zbytek zůstal i po jeho smrti v roce 1942 v původní podobě v prostorách domu, který obývala jeho dcera Anna. Obsah dvou místností, ve kterých byly národopisné sběry J. Zemka instalovány, se rozhodla v roce 1994 prodat SM jeho vnučka Božena Tibenská.⁴³

Do SM se tak dostala ucelená textilní kolekce z let 1896–1942, jejíž největší část tvořila kusová výšivka a krojové součástky. Nejvíce tohoto materiálu pochází ze samotného Vlčnova, především se jednalo o různé motivy a vzory výřezového vyšívání z ženského a mužského kroje v různých barevných variantách (403/94–410/94, 1/96–26/96, 123/96–160/96). Cenné byly také úvodní a koutní plachty, respektive jejich středy z Vlčnova, Uherskohradištska, Horňácka, luhačovického Zálesí a Kunovicka (182/94–219/94, 237/94, 248/94, 272/94, 354/94–361/94 a 44/94–45/94). K nejvzácnějším patří 7 konců šatek z Horňácka (313/94–317/94) a krojové součástky různých regionů z druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Mezi krojovými součástkami převažovaly mužské i ženské kordulky slavnostního oděvu v počtu 20, pocházející jak z Vlčnova tak z Uherskoostrožska, Uherskohradištska i jiných lokalit na Uherskobrodsku. Několika kusy byly zastoupeny také ženské rukávce, obojky, přední fěrtůšky (10 kusů) i zadní husté vrapené fěrtochy a šorce (4 kusy). Výrazný podíl v celé sbírce zaujímal bytový textil v podobě záclon, povlaků na peřiny a polštáře, ubrusů a nejrůznějších vyšívaných přehozů v souhrnném počtu 72 kusů. Celou kolekci doplňovaly panenky oděné v *kanduškách* a čepcích (47/94–68/94).

Sbírka výrazného sběratele a lokálního patriota J. Zemka je svou skladbou, rozsahem i dobou vzniku srovnatelná se sběry F. Kretze a J. Stancla, jejichž části jsou taktéž součástí textilní sbírky SM. Díky stále se zdokonalujícímu evidování a zpracování nových přírůstků jsou předměty Zemkových sbírek přesně určeny a můžeme tedy konstatovat, že SM vlastní celkem 315 kusů textilií zapsaných pod přírůstkovými čísly 47/94–68/94, 182/94–371/94, 403/94–412/94, 479/94, 44/95, 45/95, 146/95–149/95, 1/96–26/96 a 123/96–160/96. Některé z předmětů musely být nákupní komisí SM s přihlédnutím k jejich špatnému fyzickému stavu vyřazeny z kupní smlouvy.⁴⁴

Současná akviziční politika SM

Současná sbírkotvorná koncepce národopisného oddělení směřuje převážně k doplňování předmětů z lokalit ve sbírce dosud nezastoupených. Prakticky vůbec se již do sbírek nepřibírá ústřížková výšivka, která je hojně obsažena ve starých sběrech F. Kretze, J. Klvani a J. Zemka. Větší pozornost je věnována mladší vrstvě lidového oděvu, konkrétně pracovním a všedním oděvům a oděvním doplňkům ze 40.–50. let 20. století. Tyto součástky jsou natolik „mladé“ a bývalými nositeli či jejich potomky považovány za bezcenné, že v důsledku toho rychle mizí z terénu.

Ze starších krojů a jejich slavnostních typů jsou nově vyhledávány a přibírány pouze součástky ve velmi dobrém fyzickém stavu, popřípadě starší vzácné kusy. Pozornost je věnována také obřadním součástem kroje, jako jsou úvodní plachty, pentlení nevěst, koutní plachty apod. V minulosti byl rovněž opomíjen okruh bytového textilu, který se snaží národopisné oddělení soustavně doplňovat v podobě nástěnných deček, povlečení, nejrůznějších přehožů, záclon atd. Z vývojového hlediska jsou do sběru zahrnuty také výšivky a oděvní součástky zasažené vlivem folklorismu.

Sběrná oblast

Oblast zájmu muzea v Uh. Hradišti byla nastíněna již při snahách o jeho vybudování. Právě muzejní komitét a po roce 1913 národopisná a archeologická sekce při odboru Národní jednoty v Uh. Hradišti se zasadily o to, aby nově se formující muzeum mělo působnost rozšířenou na celou národopisnou oblast Slovácka. Tomu napomohlo bezpochyby také zvláštní postavení města jako sídla krajského soudu, okresních úřadů a v neposlední řadě klasického i odborného školství téměř pro celou jihovýchodní Moravu.⁴⁵

Tomu, aby hradištské muzeum nemělo úzce lokální charakter napomohly jistě také výrazné osobnosti národopisného dění, která stály u jeho zrodu. Mimo jiné to byl J. Klvaňa – předseda národopisné sekce a především F. Kretz jako první ředitel muzea a sběratel se zájmem o projevy lidové kultury pocházející z jihovýchodní Moravy a západního Slovenska. Část jeho sběrů se stala základem sbírkového fondu národopisného oddělení Slováckého muzea.

Od začátku danou koncepci muzea, stejně jako střediska kulturní a osvětové činnosti, vymezení sběrné oblasti na celé Slovácko respektovali všichni odborní pracovníci podílející se na tvorbě sbírek. Nový trend v tomto směru nastolil především prof. A. Václavík v době svého zdejšího působení v letech 1940–1944. A. Václavík vypracoval plán sběru zvykoslovných předmětů a krojového materiálu, podle kterého se měly lokality, v nichž měl být prováděn sběr, podrobit zároveň detailnímu výzkumu.⁴⁶ Současně se za doby jeho působení rozšířila sběrná oblast o luhačovické Zálesí, jehož hranice vymezil ve stejnojmenné monografii.⁴⁷

V šedesátých letech, kdy přecházejí do SM sbírky muzeí ve Velké nad Veličkou, Hodoníně a Halenkovicích, se textilní fond rozrůstá nejvíce o předměty z oblasti Hornácka a jižního Kyjovska. Výzva SM k Místním národním výborům na Slovácku, stejně jako sběr etnografického materiálu na podzim roku 1968 přinesl největší zastoupení regionům Uherskobrodská a Uherskohradištska. Vzhledem k tomu, že SM sídlí v Uherském Hradišti, nejvíce předmětů v jeho textilní sbírce pochází právě z národopisné podoblasti uherskohradištské-

ho Dolňácka. Od 70. let se pracovníci národopisného oddělení snažili systematicky doplňovat lokality či oblasti, které byly ve sbírkách zastoupeny jen sporadicky, případně ve kterých tehdy hrozil zánik lidového oděvu.⁴⁸ Nedostatek byl patrný zvláště u součástí lidového oděvu z hanáckého Slovácka. Během 70. až 90. let 20. století se podařilo doplnit krojový materiál ze severního Kyjovska, Podluží, hanáckého Slovácka i Kopanic a Strážnicka. Novější vrstvou pracovního či polosvátečního oděvu je zastoupena oblast Uherskohradištska a Uherskobrodská.

Sbírkotvorná činnost v posledních letech stále dodržuje původní koncepci muzea a zaměřuje se tedy na celou oblast Slovácka. Vzhledem k poloze SM se v největší míře snaží obsáhnout region Uherskohradištska, Uherskobrodská a Uherskoostrožská. Další slovácké subregiony pokrývají v současné době pobočky bývalých okresních, po 1. 1. 2003 krajských muzeí v Hodoníně a Zlíně. Hodonínské muzeum se svými pobočkami ve Veselí nad Moravou a Kyjově sbírá materiál z Podluží, Hornácka a severního i jižního Kyjovska. V pozornosti SM stála v minulosti také oblast luhačovického Zálesí, pro kterou je však nejvýznamnější institucí Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně s pobočkou Muzea luhačovického Zálesí v Luhačovicích. Také sběr národopisního materiálu na Uherskobrodsku je dostatečně pokryt činností muzea Jana Amose Komenského v Uherském Brodě. Přesto jej však také SM považuje za jeden ze svých základních sběrných obvodů. Sbírky z této oblasti se významem i počtem dají zcela srovnat s předměty z Uherskohradištska.

Při lokalizování a třídění krojů se v zásadě uplatňuje staré dělení J. Klvani,⁴⁹ z něhož lze vycházet i dnes. Je však nutno přihlédnout k vývoji, který lidový oděv za posledních bezmála sto let prodělal. Hranice některých krojových okrsků se posunuly nebo v nich kroj zcela zanikl. Již během první čtvrtiny 20. století vymizely kroje z oblasti nazvané J. Klvaňou jako Slavicko-Bojkovicko, severokyjovský kroj se posunul až do bývalé oblasti osvětimansko-domanínské (Osvětimany) a kroj z Podluží silně ovlivnil oblast kroje mutěnsko-hovoranského.

Pokud se týká sběrné oblasti SM, se dá konstatovat, že její rozsah byl jednou z mála otázek, která byla jasně zodpovězena již při utváření zdejšího muzea. Před příchodem školných pracovníků docházelo při shromažďování sbírek často k nerovnoměrnému výběru jak lokačnímu, tak materiálovému. Již A. Václavík jako první vědecký pracovník však korigoval sbírkotvornou činnost a při utváření fondů se zaměřil výhradně na oblast Slovácka a luhačovického Zálesí. V těchto hranicích se SM při rozšiřování národopisných sbírek pohybuje dodnes.

Poznámky:

- 1 Velkou část své sbírky odprodal F. Kretz již v letech 1902 a 1912 Moravskému zemskému muzeu v Brně za celkovou sumu 108 500 K. – K u n z, L.: *Národopisné sbírky Moravského muzea*. Brno 1957, s. 12–13.
- 2 *Národopisné hnutí na Hradištsku v letech 1885–1915*. Slovácko 27, 1985, s. 53–55.
- 3 *Moravské listy*, Brno, roč. 2, č. 62 ze dne 2. června 1914.
- 4 K r e t z, F.: *Jak jsem sbíral*. Praha 1913, s. 58.
- 5 *Národopisné hnutí na Hradištsku v letech 1885–1915*. Slovácko 27, 1985, s. 68.
- 6 T a r c a l o v á, L.: *Kretzova sbírka dýnek a čepců ve Slováckém muzeu*. Slovácko 26, 1984, s. 87–93.
- 7 *Moravské listy*, Brno, 2. 6. 1914, roč. 2, č. 62, s. 2.
- 8 *Zájem Slovače, Uh. Hradiště*, roč. 9, č. 40, červen 1914, s. 2–3.
- 9 K vybudování Slováckého muzea v Uherském Hradišti – zpráva ředitele Slováckého muzea Karla Hanáka. Archiv Slováckého muzea (dále jen ASM), inv. č. 135, karton 24.
- 9 Josef Klvaňa rozdělil kroje na Slovácku do 28 krojových okrsků. K l v a ň a, J.: *Lidové kroje na Moravském Slovensku*. In: *Moravské Slovensko I*, Praha 1918, s. 97–252. Hranice některých krojových okrsků se během času poněkud posunuly, avšak v zásadě je Klvaňovo rozdělení krojů dodnes platné.

- 10 Pešek, J.: *Národopisné sbírky Slováckého muzea v Uh. Hradišti*. Slovácko 12–13, 1970–1971, s. 89–98.
- 11 Kretz, F.: *Jak jsem sbíral*, s. 32.
- 12 Kretz, F.: *Jak jsem sbíral*, s. 20.
- 13 Zápis o převzetí sbírky lidového textilu a výšivky z majetku rodiny Stanclovy v Uh. Hradišti do depozitního uložení ve Slováckém muzeu v Uh. Hradišti. ASM, inv. č. 283, karton 33.
- 14 Jančář, J.: *Slovácké muzeum v letech 1914–1964*. Slovácko 16, 1964, s. 9–32.
- 15 *Národopis v nově otevřeném Slováckém muzeu*. Slovácko 27, 1985, s. 55–56.
- 16 *Deset let práce Slováckého muzea 1931–1941*. ASM, inv. č. 135, karton 24.
- 17 Zápis o schůzi předsednictva kuratoria Slováckého muzea v Uh. Hradišti konané dne 14. února 1933 v úřadovně starostově. Zápisy ze schůzí kuratoria SM a Muzejního a archeologického spolku „Slovácké muzeum“ v Uh. Hradišti 1931–1943. ASM, inv. č. 57, karton 16.
- 18 Zápis ze schůze kuratoria Slováckého muzea v Uh. Hradišti konané dne 15. října 1934. Zápisy ze schůzí kuratoria SM a Muzejního a archeologického spolku „Slovácké muzeum“ v Uh. Hradišti 1931–1943. ASM, inv. č. 57, karton 16.
- 19 Zápisy ze schůzí kuratoria SM a Muzejního a archeologického spolku „Slovácké muzeum“ v Uh. Hradišti 1931–1943. ASM, inv. č. 57, karton 16.
- 20 *Národopis v nově otevřeném Slováckém muzeu*. Slovácko 27, 1985, s. 55–56.
- 21 Zápis ze schůze kuratoria Slováckého muzea v Uh. Hradišti konané dne 16. března 1940. Zápisy ze schůzí kuratoria SM a Muzejního a archeologického spolku „Slovácké muzeum“ v Uh. Hradišti 1931–1943. ASM, inv. č. 57, karton 16.
- 22 Třávl, L.: *Profesor Antonín Václavík a Slovácké muzeum*. Slovácko 33–34, 1991–1992, s. 27–39.
- 23 Václavík, A.: *Zrnko k zrnečku*. Uh. Hradiště 1941.
- 24 Zápis ze schůze kuratoria Slováckého muzea v Uh. Hradišti konané dne 30. dubna 1941. Zápisy ze schůzí kuratoria SM a Muzejního a archeologického spolku „Slovácké muzeum“ v Uh. Hradišti 1931–1943. ASM, inv. č. 57, karton 16.
- 25 Stručný plán sběratelské činnosti pro Slovácké muzeum v Uh. Hradišti. Korespondence 1940. ASM, inv. č. 245, karton 29.
- 26 Stručná správa o působení univ. doc. dr. Ant. Václavíka při Slováckém muzeu v Uh. Hradišti. Korespondence 1941. ASM, inv. č. 246–247, karton 30.
- 27 Dopis A. Václavíka předsednictvu Slováckého muzea ze dne 16. května 1941. Korespondence došla 1941. ASM, inv. č. 246–247, karton 30.
- 28 Záznam o převzetí etnografických sbírek od R. Kynčla č.j. 491/42. Korespondence došla 1941. ASM, inv. č. 246–247, karton 30.
- 29 *Počátky vědeckého národopisu ve Slováckém muzeu 1940–1959*. Slovácko 27, 1985, s. 56–59.
- 30 Jejimi členy byli: ing. Vladimír Bouček – ředitel Výzkumného ústavu výtvarného hospodářství v Uh. Hradišti, Rudolf Kubíček – ředitel UMPRUM, Miroslav Šotola – výtvarník a fotograf ÚLUV, František Jilík – správce národopisných sbírek a Josef H. Štěrbá – ředitel Slováckého muzea. *Počátky vědeckého národopisu ve Slováckém muzeu 1940–1959*. Slovácko 27, 1985, s. 56–59.
- 31 V podstatě všechny instalace sbírek od vzniku Slováckého muzea v roce 1914 až do roku 1959 byly zároveň také depozitním uložením, byť provizorním.
- 32 Kupní smlouvy z 22. 12. 1962 a 24. 1. 1963. Sběrky – nákup etnografie 1958–1969. ASM, inv. č. 291, karton 33.
- 33 Seznam převzatého sbírkového materiálu z reinstalovaného Horňáckého muzea ve Velké nad Veličkou. Sběrky – nákup etnografie 1958–1969. ASM, inv. č. 291, karton 33.
- 34 Zpráva o převzetí sbírek z Okresního muzea v Hodoníně. Sběrky – nákup etnografie 1958–1969. ASM, inv. č. 291, karton 33.
- 35 Ludvík, M.: *Lidová výšivka na Podluží*. Uherské Hradiště 1982, s. 20.
- 36 Výzva ředitele SM. Sběrky – nákup etnografie 1958–1969. ASM, inv. č. 291, karton 33.
- 37 Všechny dary získané na základě výzvy k MNV byly opatřeny předávacím protokolem s razítkem příslušných MNV a podpisem starosty. Všechny protokoly o předání jsou uloženy v ASM. Sběrky – nákup etnografie 1958–1969. ASM, inv. č. 291, karton 33.

- 38 Počátky uskutečňování vědeckých záměrů 1959–1970. *Slovácko* 27, 1985, s. 56–59.
- 39 Dlouhodobá expozice byla při svém vzniku dotována ministerstvem kultury ČSR, její scénář vypracovali PhDr. Josef Beneš, CSc., doc. PhDr. L. Kunz, CSc. a prom. hist. Josef Pešek, tehdejší ředitel SM. Autorem výtvarného řešení byl akad. malíř B. Flejšar a vlastní instalaci provedlo Výstavnictví n. p. Praha.
- 40 Nováková - Uprková, B.: *Besedy s Jožou Uprkou*. Strážnice 1996, s. 86.
- 41 Dům č. p. 263 ve Vlčnově, při hlavní silnici směrem na Hluk.
- 42 Jilík, J.: *Sběratel Josef Zemek*. Malovaný kraj 16, 1980, č. 4, s. 8–9.
- Náplavová, M.: *Z muzea do muzea*. ZVUK, zima 1995–1996, s. 34–35.
- 43 Její matka, dcera J. Zemka – Božena Mikulcová se podílela na dotváření ”Zemkovy jizby” především ruční výšivkou na ubrusech, záclonách a polštářích.
- 44 Zpráva o zasedání poradního sboru pro sbírkotvornou činnost, které se konalo dne 7. října 1994 ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti. Materiály národopisného oddělení k nákupu sbírkových předmětů, dosud nearchivované.
- 45 Jančík, J.: *Slovácké muzeum v letech 1914–1964*. *Slovácko* 16, 1964, s. 9–32.
- 46 Stručný plán sběratelské činnosti pro Slovácké muzeum v Uh. Hradišti. Korespondence 1940. ASM, inv. č. 245, karton 29.
- 47 Vlček, A.: *Luhačovské Zálesí. Příspěvky k národopisné hranici Valaška, Slovenska a Hané*. Luhačovice 1930.
- 48 Zprávy o činnosti etnografického oddělení 1973–1989. ASM, inv. č. 535, karton č. 66.
- 49 Klvaňa, J.: *Lidové kroje na Moravském Slovensku*. In: *Moravské Slovensko I*, Praha 1918, s. 106–109.

Mgr. Marta Kondrová (n. 1979), odborná pracovnice etnografického oddělení Slovákého muzea. Orientuje se na lidový oděv a taneční folkloristiku.

The Textile Collection of the Museum of Moravian Slovakia and its Forming

A b s t r a c t

The textile collection of the Museum of Moravian Slovakia is one of the largest and most illuminating collections of folklore textiles in the region of Southeast Moravia. The beginnings of this collection go back to the early days of the Museum, which was established in 1914. Its first acquisitions were mostly embroideries and other parts of folk costumes, collected by F. Kretz, later to become the Museum's Director. From the very beginning, the collection mapped out the textiles of the whole ethnographic region of *Slovácko* (Moravian Slovakia). During the inter-war period, the collection's curators strived to acquire whole costumes from all ethnographic sub-regions of *Slovácko*.

During the 1960's, the collection was enriched by material taken over from minor museums in Velká nad Veličkou and Halenkovice that were closed down at the time. Besides, The Hodonín Museum collection of textiles was acquired, as well as the collections of private collectors J. Stancl and D. Mayer. Furthermore, the collection was enriched through a large-scale collection effort in 1968 and by donations of whole costumes from village local administrations. Even more material was acquired during the early 1970s, when the permanent exhibition of local ethnography was being set up.

In the present, the acquisition activities for the textile collection are mostly focused on more recent or missing items. The Museum is also attempting to retrieve some valuable items from private collections, such as J. Zemek's textile collection.

Textiliensammlung des Museums für die Mährische Slowakei in Uherské Hradiště und ihre Geschichte

Zusammenfassung

Die Textiliensammlung des Museums der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště kann zu den größten und zugleich bedeutendsten Kollektionen gezählt werden, die die Entwicklung der Volkskleidung in Südostmähren erkennen lassen. Die Anlegung dieser Sammlung und deren Anfänge sind mit der Gründung des hiesigen Museums im Jahre 1914 eng verbunden. Unter den ersten Zugängen waren vor allen Dingen Stickarbeiten und einzelne Teile der Volkskleidung vertreten, die der spätere Direktor des Museums F. Kretz zusammentrug. Von Anfang an hat sich die Sammeltätigkeit auf die Folkloreregion der Mährischen Slowakei in ihrer Gesamtheit konzentriert. In der Zwischenkriegszeit haben sich die Kuratoren bemüht, komplette Trachten aus allen unterschiedlichen Gebieten der Mährischen Slowakei zu gewinnen.

Im Verlauf der sechziger Jahre wurde die Sammlung um Gegenstände aus kleineren sukzessive aufgehobenen Museen in Velká nad Veličkou, Halenkovice bereichert, wobei auch Kollektionen aus dem Museum in Hodonín und die Privatsammlungen von J. Stancl und D. Mayer hinzutraten. Um eine weitere Bereicherung haben die umfangreiche Sammelaktion von 1968, sowie Herausforderung zum Schenken von kompletten Trachten und die anfangs der siebziger Jahre vorbereitete Folkloreexposition gesorgt.

Zur Zeit ist die Sammeltätigkeit im Bereich Textilien besonders auf jüngere und bisher nicht vertretene Trachten gerichtet. Um das Zusammenbringen von hochwertigen Privatsammlungen – Textiliensammlung von J. Zemek - wird weiterhin bemüht.

DROBNÁ KERAMICKÁ FIGURÁLNÍ PLASTIKA VE SBÍRKÁCH SLOVÁCKÉHO MUZEA

Marie Náplavová, Slováké muzeum, Uherské Hradiště

Vedle běžné užitkové a dekorativní keramiky obsahuje keramický fond Slováké muzea i drobné majolikové a hrnčářské figurky, které pochází z dílen působících na Slovácku a západním Slovensku. Ke zvláštním a zajímavým výrobkům patří plastiky z dílny Albína Žitného z Halenkovic, z dílny Heřmana Landsfeda ze Strážnice, mařatické Stanclovy keramické dílny, ale i výrobky ze známé Úřednickovy dílny z Tupes a figurky Ladislava Znoje z Uherského Hradiště.

Člověk vyráběl ode dávna předměty pro vlastní potřebu. Postupem doby začal vyrábět nejen předměty užitkové, ale i umělecké. Hrnčářství je dodnes řemeslo, pro které je charakteristický dokonalý rukodělný projev podmiňující užžitnou hodnotu i výtvarnou působnost díla, autorství mistra a odpovědnost za celkovou kvalitu vyrobených předmětů.

Muzea jsou instituce, které shromažďují mimo jiných hodnotných předmětů i užitkovou a dekorativní keramiku. Slováké muzeum má ve svém keramickém depozitáři mimo obou zmiňovaných typů uloženo 76 kusů figurální plastiky, prezentované zejména keramickými dílnami na Slovácku. K jejich výrobě se používalo stejných hlín a glazur jako pro běžné zboží. Většina figurek byla modelována z ruky nebo odlita do forem a označena značkou dílny nebo výrobce, ze které pochází.

Zajímavou a nejstarší kolekci keramických plastik ve sbírkách Slováké muzea tvoří osm plastik **Albína Žitného**. Narodil se v Halenkovicích v roce 1836. Lásku ke keramice získal po otci. Po vyučení pracoval v různých keramických dílnách v Čechách, na Moravě i na Slovensku. Po návratu z cest začal pracovat u svého bratra v Napajedlích. Vedle užitkové hrnčiny vyráběl i figurální keramiku s náboženskými a světskými náměty. Vyráběl je do forem, které si sám zhotovoval. Jednotlivé detaily pak zvlášť modeloval a upravoval. Pro domácnost tvořil i hranaté květináče, které kombinoval s postavami Hanáků a Hanaček, na obdélníkovém podstavci, modelované v ruce, barevné, bez průhledné glazury. K Hanákům měl zvláštní úctu, poněvadž u něho nakupovali nejvíce keramiky. Často tvořil jejich postavy s květináči na zádech, které dávaly ženy za okno. Muzeum vlastní čtyři kusy, z nichž jeden představuje ženu v hanáckém kroji s navázaným tureckým šátkem, v pravé ruce s koutním hrcem, na zádech má putnu, která plní funkci květináče, postaveného na kmenu stromu (E 12.222). Druhým je svobodná dívka s věnečkem na hlavě, v pravé ruce drží kytičku, na zádech má putnu sloužící jako květináč (E 12.219). Další jsou dvě postavy mužů. Oba muži mají černý klobouk, žluté kožené kalhoty, kordulky a košile se širokými rukávy, s květináči na zádech. Jeden z nich má do pasu zvednutou pravou ruku s kytičkou a zeleným listem přes loket, za kloboukem kohoutí pero (E 12.220). Druhý má přes pravé rameno zavěšenou brašnu, dlouhé vlasy a na klobouku překříženou stuhu (E 12.221).

A. Žitný s oblibou tvořil figurální keramiku s náboženskou tematikou. Muzeum má ve fondech čtyři sošky – dvě postavy Panny Marie a dvě Krista. Všechny jsou vysoké kolem 25 cm, duté, na podstavci, tvarované do forem, které si sám vyrobil. Jedna P. Maria má zelený plášť, bílou plachetku přes hlavu, pravou ruku zvednutou na prsa. Je datovaná rokem 1906 (E 12.241), je na zavěšení. Druhá je nedatovaná, v hnědém rouchu se zlatým okrajem, s rukama překříženými přes prsa (E 12.228). Obě sošky Krista mají červené roucho a jsou na zavěšení. První má zkřížené ruce na prsou, datovaná rokem 1902 (E 12.230), druhá má pravou ruku na srdci, levou volně dolů, datovaná rokem 1906 (E 12.240). Sošky jsou hodně masivní a těžké.

Zajímavé jsou jeho figurální motivy pokladniček ve formě zvrátetek – prasátko (E 12.233),

kteří stojí na soklu, na hřbetu má velkou červenou růži a otvor pro vkládání mincí. Hnědá hlava psa (E 12.243) má odklápěcí horní část pro vkládání peněz se zlatou stuhou pod krkem.

K předním keramickým dílnám na Slovácku patří dílna **Heřmana Landsfelda**, který se narodil 12. srpna 1899 v Malenovicích u Zlína. Zde absolvoval měšťanskou školu a odtud odešel do hrnčířského učiliště v Modre na Slovensku, kde poprvé přišel do styku s habánskou keramikou; té zůstal věrný až do konce svého života. V Modre působil až do roku 1939, kdy se odstěhoval se svou ženou do Strážnice. Alžběta Gajdová-Landsfeldová byla lidovou umělkyní, která vynikala v malbě na skle a lidovém figurkářství. Právě po návratu do Strážnice se Heřman Landsfeld věnoval spolu s manželkou a dcerou Jaroslavou své další tvorbě, kterou obohatil o keramické figurky. Jeho výrobky se vyznačovaly krásně sladěnou barevnou harmonií a osobitým svérázem. Džbánkáři museli většinou dobře umět točit na kruhu, malovat i modelovat, a tak se z tvorby Heřmana Landsfelda dochovali vymodelovaní ptáčci, andělíčky a rozmanité figurky znázorňující výjevy z vesnického života či lidové zvyky – hody, vinobraní nebo stavění máje. Majolikové výrobky byly označené LHS (Landsfeld Heřman Strážnice) nebo jenom značkou LH, a na dně nebo po straně bylo malované datování.

Přestože autoři vyrobili velké množství figurek, ve sbírkách muzea se nachází celkem osm samostatných Landsfeldových postavíček. Žena na kulatém podstavci je vymodelovaná ve strážnickém kroji s fialovou přední sukni, zelenou zadní s bílými rukávci a kordulkou, širokým límcem kolem krku a červeným turecký šátkem. V rukou před sebou drží přeložený bílý kapesníček s iniciálami GL – Gajdová-Landsfeldová, která sošku vymodelovala. Na dně je značka LHS a datum výroby rok 1942 (E 19.633). Menší jsou dvě ženy klečící v zelené trávě u boží muky ve strážnickém polosvátečním kroji, malující její spodní část. Každá soška je umístěná na oválném podstavci. Boží muka datovaná rokem 1942 mají spodní i horní část zdobenou malovaným květinovým dekorem a žlutou stříšku (E 19.521). Druhá z roku 1944 mají podstavec ze dvou stran zdoben modrou vlnovkou se žlutými trojúhelníky uprostřed, další dvě plochy jsou tmavomodré a střecha je růžová (E 21.951). Menší figurkou z roku 1942 je klečící žena v černém lajblu, fialovém šátku modré přední sukni; v ruce drží šáteček (E 19.508). Figurka klečícího muže v hnědém kožichu s glazovanými okraji na modročerném podstavci má na dně značku LH 1943 (E 19.632). Větší soška sv. Floriána hasícího putnou vody hořící domek (E 19.141) stojí na oválném podstavci, datovaný rokem 1944. Miniaturní postavíčkou je žena v pracovním kroji klečící u stroměčku, zřejmě u vinného keře (E 19.630). K zajímavým plastikám z jeho tvorby patří svícen ve tvaru muže v sukni, s kloboukem na hlavě. Sukně je rozšířena do kulatého podstavce, figurka je dutá (E 19.407).

Kromě jednotlivých figurek vlastní muzeum i postavíčky, které jsou i součástí dvou keramických betlémů. První větší, zakoupený v roce 2002, obsahuje 18 figurek, z nichž pět tvoří postavy z betlému, zbytek tvoří drobná zvířátka. Pochází z roku 1948 a postavy jsou v průměru 19–25 cm vysoké. Součástí betlému je sv. Josef sedící na lavičce se sepjatýma rukama, P. Maria kolébající pravou rukou Ježíška, uloženého v jesličkách, jež jsou umístěné mezi nimi (E 31.619). Dále je zde chlapec v modrých kalhotách, zelené košili se zelenými puntíky, v černých botách a černém klobouku. V ruce drží rozevřenou, žlutě orámovanou knihu, stojí na fialovém podstavci (31.623). Druhý chlapec se liší jenom barevností košile, která je růžová (E 31.624), třetí má fialovou košili (E 31.625), čtvrtý žlutou košili (E 31.626). Vedle postavíček se zde nachází i malé figurky domácích zvířátek. Dvě růžové veverka se žlutým klasem kukuřice v tlapkách (E 31.627–31.628), tři bílé husy s modrými křídly (E 31.629 – 31.631), dva bílí kohoutci s červeným hřebínkem a červenými křídly (E 31.632–31.633); bílá slepička s modrými křídly (E 31.634) a pět bílých ležících oveček (E 31.635–31.639). Všechny postavíčky jsou na podstavci.

Druhý betlém Heřmana Landsfelda je na podstavci, složený z košatého tmavomodrého stromu se zelenými větvičkami. Vedle něho stojí sv. Josef v tmavomodrém šatu a P. Maria, před nimi žluté jesličky s Ježíškem se s dvěma andělky. Jeden je modrý a druhý žlutý. Před jesličkami leží bílá ovečka a dvě kuřátka. Na dně vyryto „H. Landsfeld S“ (E 19.148).

1. Soška sv. Floriána z dílny H. Landsfelda ze Strážnice, r. 1940, E 19.148. Foto L. Chvalkovský, 2004.

Stanclova mařatická dílna pracovala souběžně s dílnami v Tupesích. Vyráběla podle starých a původních vzorů lidovou a habánskou keramiku pod vedením odborných pracovníků. Nejznámější z nich je keramik Ludvík Siegel (1891–1956), který zde pracoval nejdříve jako samostatný výtvarník, později jako vedoucí keramické výroby Stanclovy dílny v Mařaticích. Odsud přestoupil do družstva SLUM v Uh. Hradišti a od roku 1947 do ÚLUV, kde pracoval jako vývojový pracovník pro keramiku. Vedle nádob z majoliky vyráběla dílna v malém množství i drobnou figurální plastiku. Z jejich počátků se nachází v muzeu dva krojované páry z Mařatic. Výrobky jsou duté, tlačené do formy, s výrobní značkou UHD a s vyrytými iniciály návrháře LS (Ludvík Siegel). Někdy je uvedeno celé jméno. Soška šohaje v plátěných kalhotách – drlách, košili s baňatými rukávy, s tmavomodrou kordulou a modrou zástěrou, má na hlavě kulatý malý černý klobouček s kosírkem; stojí na podstavci, na pravé straně se opírá o hnědou branku zarostlou kvítím. V levé ruce drží kyticí květů. Na pravé straně pod brankou je výrobní značka UHD a vyryty iniciály JS (Josef Stancl). Na čelní straně nápis Siegel a datace 1925 (E 19.941). Do páru je k němu žena v mařatickém kroji s navázaným tureckým šátkem, červenou přední sukni – fěrtůškem a širokou zelenou stuhou v pase. V pravé ruce nese hnědou kubaňku, v levé svěšené ruce

2. Madona s dítětem.z dílny O.Úředníčka v Tupesích, z r. 1940, E 19.624.
Foto L. Chvalkovský 2004.

drží bílý kapesník. Na nohou má žluté punčochy. Stojí v zelené trávě se žlutými květy. Na zadní straně postavy je značka UHD a vyryto JS (E 19.940). Staršího data je druhý pár pocházející z období dvacátých let. Žena má opět uvázaný turecký šátek, bílo zelený přední fěrtůšek s kytičkami červených květů. V pase uvázanou širší modrou stuhu, na nohou tmavočervené punčochy, v pravé ruce nese tmavohnědou kubaňku, v levé drží bílý kapesník. V zadní části podstavce výrobní značka UHD a iniciály RS (E 24.628). K ní patří chlapec rovněž v kroji, s vyšíváním kordulkou, třepením kolem modré zástěry a žlutými vlasy pod kloboučkem. Stojí na žluté zemi, opírá se o branku propletenou zelení a květy. V levé ruce drží kytičku květů. Na pravém boku je značka UHD a číslo 134 (E 24.629). Menší figurkou je děvčátko v hradištském kroji, které drží v ruce žluté káčátko. Děvče je prostovlasé, oblečené v rukávcích, světle zelené kordulce, černém šorci, žlutém fěrtůšku se svislými červenými květy. Postava stojí na nepravidelném podstavci uprostřed zelené trávy s polním kvítím (E 28.710) Zajímavý je obrázek s plastickou hlavou Mařaňanky v uvázaném tureckém šátku s obojkem kolem krku a výšivkou na rameni. Na spodní straně je vyryta značka JS (E 19.951.).

Ojedinělým výrobkem je sousoší sv. Cyrila a Metoděje. Svatí stojí na podstavci zdobeném žlutými puntíky a tmavě modrou vlnovkou. Cyril je v tmavohnědé mnišské sutaně,

3. Krojovaný pár v mařatickém kroji, Stanclova dílna v Mařaticích, z r. 1925, E 19.940, 19.941. Foto L. Chvalkovský, 2004.

v pravé ruce s knihou, Metoděj je v růžovém biskupském rouchu, se zvednutou levou rukou, v pravé svěšené drží desky s desaterem. Uprostřed čelní strany soklu je v plastickém obdélníku nápis Sv. METHOD Sv. CYRILL a pod ním APOSTOLOVE SLOVANSTI. Na zadní straně vyryté jméno Siegel. L. (E 19.512).

Ke keramikům, kteří také vyráběli figurální plastiku patřil **Ladislav Znoj**. Narodil se v Archlebově (19. 12. 1906) a v patnácti letech nastoupil do učení v keramické dílně v Plaveckém Štvtku u Bratislavy a odtud odešel do Modry. Postupně vystřídal několik keramických dílen – Tupesy, Jalubí, Traplice a Halenkovice. Po deseti učňovských a tovaryšských letech absolvoval Státní keramickou školu v Bechyni, pak působil na odborné průmyslové škole v Praze, v roce 1941 odešel do Hroznové Lhoty na Státní školu lidového umění. Působil i v keramické dílně Karla Němce v Ratíškovcích a od roku 1956 do roku 1966 pracoval v keramických dílnách v Ústředí lidové umělecké výroby v Uherském Hradišti. Jako důchodce odešel do Ždánic. Jeho figurální tvorbu v našich sbírkách prezentuje patnáct muzikantů, hrajících na různé hudební nástroje, převážně hnědě nebo zeleně glazované. Konkrétně se jedná o tři hnědé postavičky na hnědém kulatém podstavci, stojící před zahrádkou, z nichž dva jsou muzikanti a třetí je chlapec v kroji, držící v pravé ruce džbán. Mezi nimi sedí pes (E 20.533). Další jsou čtyři postavičky muzikantů samostatně stojících na kulatém podstavci v kroji, zeleně glazované. Z nich dva hrají na trumpetu (E 19.588, E 19.519), třetí bubnuje na buben a činely (E 19.518) a čtvrtý je basista (E 19.517). Samostatnou skupinu tvoří celá kapela sestavena ze šesti muzikantů. Muzikanti mají zelenou glazuru, stojí na kulatých podstavcích, každý samostatně a jsou oblečeni do kroje. Figurky byly vyrobeny v roce 1972. Jedná se o bubeníka s bubnem a činely (E 23.825), klarinetistu (E 23.826), dva trumpetisty (E 23.828, E 23.827), muzikanta hrajícího na baskřídlovku (E 23.829) a heligonistu (E 23.830).

S dalšími figurkami se setkáváme v maketě hrnčířské dílny, kterou v režné podobě vyrobil Ladislav Znoj v roce 1958. Jedná se o světle hnědou kulatou pec, do níž příkládá topič (žlutě glazovaný) dříví (E 19.167), hrnčíře točícího na hrnčířském kruhu (E 19.341), hrnčíře sedícího na lavičce a ukrajujícího hlínu z rundlu (E 19.341) a dívku glazující hrnce (E 19.337).

Ke známým dílnám na Slovácku, které vyráběly majolikové malované zboží patří Tupešy a jejich keramika, nazývaná *slovácká* nebo *tupeská*. K nejstarším patří výrobky z keramické dílny **Jaroslava Uředníčka** (1874–1951), pracující pod názvem *První tupešská keramika* a její výrobky nesly označení UT. Vedle běžné produkce vyráběla v menším množství modelované drobné madonky, miniatury a drobné figurky. Z této dílny pochází plastika sedící P. Marie v zeleném šatu s tmavomodrým rouchem. Na levé ruce sedí Ježíšek se zvednutou pravou ruku. Obě postavy mají na hlavě žlutou korunku. Soška je na fialovém podstavci, po jejich obou stranách je zelená větvička a před ní bílý svícen s modrými puntíky. Na čelní straně uprostřed je bílý obdélník s nápisem Ave Maria. Je dutá, na dně vyryta značka UT MF. Zadní strana je plochá bílá, uprostřed hnědá značka UT 1940 MF (E 19.626).

V roce 1942 daroval Jaroslav Uředníček muzeu závěsné sousoší Adama a Evy, patronů hrnčířů. Na půlkruhovitém zeleném podstavci stojí nahý Adam a Eva se zelenými větvičkami přes bedra, Eva drží v pravé ruce utržené žluté jablko. Mezi postavami stojí fialový kmen se zelenými větvemi a se žlutými jablky, ovinutý žlutým hadem. Adam má mírně napřaženou pravou ruku. Pozadí tvoří fialová plocha. Po stranách dole ve dvou bílých obloucích je nápis ADAME – EVO – ORODUJTE – ZA HRNČÍŘE. Na zadní straně značka UT. MF. 1941 (E 19.151).

Další plastiky pochází z dílny jeho syna **Oldřicha Uředníčka**, která nesla název *Slovácká džbánkárna* a na předmětech byla označena UTO. Zajímavé jsou dvě stejné plastiky P. Marie s dětátkem. Obě mají vínově červený šat, modrý plášť, Ježíšek má žluté oblečení. Dítě i Madona mají na hlavě vínově žlutou korunku. Liší se od sebe límcem kolem krku. Jedna má hladký žlutý (E 29.498) a druhá žlutý, se svislými černými proužky s vlnkou při jeho dolním okraji (E 19.624). Sedí na zeleném podstavci. Uvnitř je značka O.U.T. Další soška P. Marie se zvednutou pravou rukou je v červeném šatu přepásaná žlutou stuhou a na rukávech žlutě lemovaná. Na hlavě má modrou plachetku, lemovanou žlutým proužkem. Uvnitř je značka UTO (E 19.627).

Lidový oděv a zvyky jsou prezentovány na dvou postavičkách krojovaných chlapců a dvou žen. Jedná se o chlapce v mařatickém kroji. Figurka má bílé třaslavice, modrou zástěru, bílou košili *dudovici*, kordulku a na hlavě klobouček s voničkou a *kosárkem*. V pravé ruce drží pletenou pomlázku s červenou stuhou, v levé červeně vajíčko. Stojí na zeleném podstavci (E 19.581). Muzikant hraje na gajdy je oblečen ve vlčnovském kroji. Má tmavě modré nohavice, bílou košili s vyšíváním, kordulku a klobouk, přes pravé rameno přehozeny žluté dudy. Stojí na zeleném podstavci u hnědého kmene stromu. Strom je dutý, uvnitř má bílou glazuru a značku UTO (E 29.497). Žena v hradištském kroji má černou zadní sukni – šorec, červenou přední sukni se svislými pruhy žlutých květů, v pase žlutou stuhu. Baňaté rukávce s velkými černými zoubkovanými tacemi, modrou kordulkou a červeným tureckým navázaným šátkem. Na nohou má polovysoké boty. Stojí v zelené trávě, v levé ruce nese kubaňku na víno. Postava je dutá, uvnitř režná se značkou UTO (E 27.465). Zajímavá je figurka ženy oblečené do hradištského kroje, menší, sloužící jako zvonek. Má černou zadní sukni, červenou přední sukni se žlutými květy a se žlutou stuhou, modrou kordulku, baňaté rukávce a červený šátek. Uvnitř je dutá s režným keramickým srdcem zavěšeným na drátku. Na zvonečku je značka UTO (E 19.514).

Komplexní soubor tvoří betlém darovaný Oldřichem Uředníčkem v roce 1942. Pozůstává z chléva, na jehož hnědé střeše je žlutá šesticípá kometa. Na zadní stěně jsou nalepeny hlavy krávy a osla. Uvnitř jsou figurky sv. Josefa v hnědém plášti, P. Marie v karmínově červeném rouše a modrém plášti a Ježíška v jesličkách. Před nimi jsou dvě bílé ovečky. Jednotlivé figurky mají označení UTO (E 19.635).

Z dílny Oldřicha Uředníčka pochází i dvě závěsné plastiky. Sv. Kateřina je oblečena

4. Muzikanti, práce keramika L. Znoje, E 20.533. Foto L. Chvalkovský, 2004.

v tmavočerveném šatě, přes něj má modré roucho. Postava se vznáší v modrých oblacích. Kolem hlavy má žlutou svatozář, v obou rukách svírá bílý meč s hnědou rukojetí. Na zadní straně je značka UTO (E 29.344). Další závěsná Pieta je umístěna na bílém půlkruhovém podstavci. Panna Maria má tmavočervený šat, modrou plenu přes hlavu, na klíně leží Ježíš s modrou rouškou přes bedra. Na zadní straně je opět značka UTO (E 27.463).

Z nové tvorby keramické dílny v Tupesích z místního skanzenu pochází závěsná hlava Krista na kříži (E 25.944).

Z **hrnčířské dílny bratří Vlčků z Buchlovic** získalo Slovácké muzeum v roce 1955 dva figurální předměty. Menší žena s dítětem sedí na hnědé židli, v modré sukni s bílou přední zástěrou a šátkem, v hnědé jupce. Dítě na klíně má žluté kalhoty, bílou zeleně lemovanou košili (E 19.513). Druhým je muž čepující víno ze soudku do zeleného džbánku. Je oblečen do hnědých kalhot, bílé košile se zeleným lemováním, s hnědým kloboukem na hlavě. Sud je postaven na hnědém cihlovém podstavci (E 19.509).

Od neznámého autora pochází ručně modelovaná žena s děvčátkem kolébající dětátko. Žena má zelenou přední sukni, bílé rukávce s vyšíváním, modrou kordulku a navázaný červený turecký šátek. Děvče je prostovlasé a má červené šaty s bílými rukávci. V malované hnědé kolébce leží batole v bílé čepičce, přikryté bílou peřinou s červenými proužky (E 19.939).

Při sběru organizovaném v muzeu v roce 1968 byl získán krojovaný taneční pár z Mistrína, ve stylizovaném jihohyokjovském kroji, postavený na zelenobílém soklu. Jedná se o ručně modelovaný pár, který zřejmě patřil k prvním výrobkům neznámého autora. Děvče má modrou přední zástěru s bílou krajkou na konci, baňaté rukávce a na nich velký bílý límeč s modrými květy. Na hlavě tmavý uvázaný turecký šátek, na nohou vysoké boty *shrnovačky*. Šohaj je v modrých nohavicích, v bílé košili, červené kordulce s dlouhou bílou stuhou na přednici, s černým kloboukem s vonicí, na nohou má vysoké holínky (E 19.643).

Vedle produkce dílen ze Slovácka je v muzejních sbírkách zastoupena i figurální plastika západoslovenských dílen. Předměty byly získány v roce 1930 od sběratele Františka Kretze a byly vyrobeny asi v první polovině 19. století. Z dílny v **Sobotišti** pochází větší závěsné Piety odlité do formy. Postava P. Marie má zelený šat, modré roucho se žlutým lemováním. Na klíně jí leží Ježíš se žlutou rouškou přes bedra. Obě postavy mají na hlavách velkou žlutou korunku. Vnitřní strana Piety je částečně glazovaná (E 24.743).

Druhá P. Maria z Piety je v tmavozeleném šatu, s tmavomodrým rouchem, kolem krku dvě řady střídajících se žlutých a modrých korálků. Na hlavě má velkou žlutou korunu. Na klíně leží Kristus se žlutou rouškou přes bedra, s tmavohnědým vousem a na hlavě žlutou trnovou korunou (E 24.761). Třetí Pieta plnila současně funkci kropenky. P. Maria má stejné oblečení jako předcházejí. Liší se jen tím, že má na krku řetízek s křížkem a pod ním jsou dvě řady žlutých korálků. Kristus má modré roucho. Oba mají na hlavě velkou žlutou korunu. Před plastikou je upevněna kulatá kropenka se žlutými svislými proužky. Nad ní je zelená větvička. Kropenka je uvnitř bíle glazovaná (E 19.128).

Z Bolerázu pochází menší závěsná plastika na zeleném podstavci. P. Maria s Ježíškem je v modrobílém šatu a zeleném rouchu, kolem krku má dvě řady modrých korálků a nad nimi řetízek s křížkem. Na pravé ruce sedí Ježíšek v bílém šatě s modrými květy, přes záda má žlutý plášť. V levé ruce drží modrou zeměkouli. Na hlavě mají oba žluté korunky. Sedí na půlkruhovém podstavci lemovaném fialovým a tmavomodrým proužkem mezi nimi je řada větších žlutých koleček. Na zadní straně je značka B (E 20.202). Druhou soškou je Pieta na zeleném podstavci. P. Maria je v modrobílém šatu se zeleným rouchem a třemi pruhy korálků kolem krku. V náručí drží Krista. Oba mají na hlavě velkou žlutohnědou korunku. Po stranách sochy je menší váza se dvěma uchy s velkým modrým květem na výduti. Pozadí sochy tvoří bílá plocha se žlutými puntíky a modrými květy. Nad hlavou P. Marie je žlutohnědý kříž, pod ním na každé straně velký kulatý otvor (E 24.744).

Stupavská dílna je zastoupena figurkami, který znázorňují život a práci lidí na venkově a jsou od keramického mistra **Ferdiše Kostky**, zakoupené v roce 1998. Jedá se o muže v modrých kalhotách, bílé košili, zelené kordulce. V pravé ruce drží vedle úst dýmku, v levé ruce džbánek. Na hlavě má tvarovanou beranici, pod krkem červený šátek, na nohou vysoké holínky; stojí na kulatém zeleném podstavci (E 29.348). Druhý muž sedí na žlutobílé židli, v modrých nohavicích, modrobílé košili, světle zelené kordulce, pod krkem má uvázanou stuhu. Na hlavě má fialovo bílou beranici s voničkou, na nohou vysoké holínky. Sedí na světle zeleném obdélníkovém podstavci. Na dně je značka ST (E 29.349). Stejně je proveden i taneční pár, umístěný na světle zeleném podstavci, na němž stojí muž ve vysokých botách, tmavomodrých soukenných nohavicích, bílo modré košili, tmavomodré kordulce, pod krkem s bílo modrou stuhou a na hlavě má kulatou beranici s vonicí. Děvče je ve světle žluté zadní sukni, vpředu má tmavomodrou zástěru, bílo modré rukávce, zelenou kordulku, na hlavě červený šátek zavázaný vzadu na uzel. Na dně je značka ST (E 29.347).

Jedinou plastikou z dílen v **Dobré Vodě** je soška sv. Jana Nepomuckého, který je oblečený v černé sutaně, bílé rochetce, přes ramena má fialový plášť, kolem krku zelenou stolu. Na hlavě černý biret. Stojí na zelenobílém pruhovaném soklu (E 19.510).

Ze Slovenska od neznámého autora pochází poprsí husara z Gemeru. Husar má modrý kabát vpředu s bohatým šňůrováním. Ruce má založeny v bok. Na hlavě má světle hnědou čepici s tmavohnědým štítkem. Stojí na malém kruhovém podstavci (E 17.784).

Mezi plastikami se nachází jeden taneční pár darovaný v roce 1954 Slováckému muzeu

z výstavy Umělecko-průmyslové školy. Na zeleném kruhovém podstavci tančí spolu dvě děvčata. Jedna má modrou sukni s bílou halenkou a zeleným šátkem, druhá růžovou sukni s růžovou halenkou a učesaná na dva copy (E 19.625). Většího formátu je darovaný komplex z výše uvedené výstavy nazvaný *Tanec s dožínkovým věncem*. Na zeleném kruhovém podstavci tančí tři krojované páry s velkým věncem. Děvčata mají zelenou, modrou a červenou sukni, chlapci bílé třaslavice. Věncem ze žlutého, modrého a červeného kvítí je doplněný zelenou, červenou a modrou stuhou (E 19.161). Zvířecí figurální plastiku prezentuje z dané výstavy i plastika hnědé veverky se žlutým oříškem ve větvích stromu (E 19.515).

Lidoví hrnčíři a kamnáři ještě ve druhé polovině 19. století a na počátku 20. století vyráběli kamnové kachle a z nich stavěli kamna ve vesnických interiérech. Součástí lidových kamen se stal dekorativní nástavec, umístěný na vrcholku kamen, nejčastěji jej tvořily zvířecí plastiky. Od konce 19. století do třicátých let 20. století ztrácí svůj význam velká kachlová kamna, která jsou v interiérech nahrazována novými topnými tělesy. Jen nahodile se zachovaly jednotlivé kachle a dekorativní vrcholové nádstavce – plastiky. Ve sbírce Slovákckého muzea se nachází ležící lev, sedící orel, beránci, psi a kočky. Zhotovování kachlí i plastik bylo stejné jako u hrnčiny. Kachle byly vytlačovány do hliněných forem, které si kamnáři sami udělali. Pozdější formy byly sádrové. Plastiky zůstávaly ponejvíce duté, bez dna, avšak u některých, třeba u orlů, se objevovalo i dno. Zvířata jsou buď jednobarevně glazována (zeleně, hnědě, bíle) a nebo světlý engobovaný podklad je pokryt stříkaným nebo tupovaným dekorem, v modrém, zeleném či hnědofialovém odstínu. Zpravidla ve stejném tónu byly vyznačené určité tělesné detaily jako oči, ústa, uši, nohy, drápy, srst, peří apod. V muzeu se nachází plastika ležícího bílého lva s hnědofialovým stříkaným dekorem (E 19.898) a sedící bílý lev s hnědozeleným stříkaným dekorem od Albína Žitného z Halenkovic (E 19.591). Dále jsou zde tři orli – dva zeleně glazovaní (E 17.687, E 6844) a stejný v hnědém provedení (E 17.686). Dvěma zajímavými exponáty jsou ležící beránek (E 6852) a sousoší ležícího beránka s ovečkou v trávě na malém podstavci (E 19.596). Plastiky koček jsou v depozitáři keramiky dvě, jedna hnědě glazovaná (E 19.587), druhá režná (E 20.510). Jedním kusem je zastoupena bílá holubice se zeleným stříkaným vzorem soustředěným do tří pásů (E 29.306).

Vedle zoomorfních plastik, které byly součástí kachlových kamen, se nachází ve fondu čtyři výklenkové *kapličkové* kachle zdobené figurálním reliéfem s náboženským motivem. Obvykle bývaly vloženy do průčelní kamnové stěny. V muzeu jsou tři kachle s plasticky strukturovanou Pietou, zeleně glazované. V horní části po obou stranách Piet jsou vždy vějířky a kolem hlavy svatozář (E 17.593, E 19.592, E 17.847). Kachle s reliéfem sv. Jana Nepomuckého je obdélníkového tvaru, uprostřed výklenku s rytou datací 1847 (E 26.733).

Kromě figurálních plastik z hrnčiny je v muzeu i sedm dalších drobných zoomorfních figurek, které sloužily jako dětské hračky nebo písťalky. Drobné slepičky prezentuje jedna bílá v zelené trávě (E 26.667), druhá jenom režná (E 28.475). Třetí sedí v zeleném koši kolem kvočna se dvěma žlutými kuřátky (E 26.663), čtvrté kuřátko je žluté s červenou hlavičkou na červeném podstavci (E 19.577). Králíčky jsou zastoupeni třemi figurkami. Jeden hnědý sedí v zelené trávě (E 26.665), druhý je žlutý (E 19.629) a třetí bíločerný (E 26.664). Často byli součástí betlémů.

Anonymní je plastika čarodějnice s černou kočkou na rameni. Je oblečena do fialové sukně, červené haleny, na hlavě má konickou žlutou čepici s modrým okrajem, s velkou hvězdou uprostřed, s růžovým vlnitým okrajem. Opírá se o zelenobílou tyč na zeleném podstavci (E 19.900). Mezi neurčené plastiky lze zařadit i dva kohoutky (E 20.535, E 20.536) a hliněnou plastiku Ježíše na smrtelném loži. Tělo Ježíše je bílé se zelenou rouškou kolem beder (E 19.153).

K zajímavým exponátům patří plastiky akademické sochařky **Idy Vaculkové**, která ve svých sochařských prvotinách vycházela z lidových motivů. Patří k nim postava sedící ženy držící v náručí dvě vázy. Plastika je světle a tmavě modře glazovaná (E 17.843), signovaná Ida. Zoomorfní typy zastupuje plastika krávy (E 17.733, 17.794) a dvou tančících myši

5. Výklenkový kamnový kachel s reliéfem Piety, E 19.592, Lipov. Foto L. Chvalkovský.

(E 17.735). Z tvorby Vladislava Vaculky pochází figurka muže (E 19.083) a ženy (E 19.199) ve formě svícnu.

Nejen z hrnčiny, ale i z majoliky byly vyráběny zoomorfní figurky, u většiny z nich neznáme autora ani dílnu. Dva majolikové ptáčci sloužili jako pískalky. Jeden je bílý, na čelní straně má žlutozelený květ s modrými listy, po stranách křídla z červeného, modrého a žlutého puntíku, je na vyšším kulatém podstavci. V horní části ocasu má otvor na pískání (E 18.954). Druhý majolikový je bílý se žlutými, zelenými a červenými puntíky po těle a žlutými křídly, konec ocasu má červený s otvorem na pískání (E 18.955). Krémová holubička s hnědým dekorem po celém těle má otvor pro pískání v horní části těla (E 19.631). Z dílny Ferdiše Kostky ze Stupavy pochází ležící modrobílý pes se žlutou kostí v zubech (E 29.355). Zajímavý je majolikový bílý koníček s modrým čárkovaním na hřívě a ocase (E 19.023). Ze slovenské dílny v Holiči pochází závěsná plastika hnědobílého koně v poskoku (E 19.516). Z tvorby ÚLUV se ve fondu muzea nachází jen jediná figurka bílé slepičky (E 6.885).

Ze sádry je zhotoven sedící černo-žlutý pes (E 19.628) a ležící žluto-černá kočka, doplněna hnědými fleky po těle (E 17.798). Z porcelánu je ve sbírkách muzea jen jedna modrá ryba sloužící jako popelník (E 19.578).

Samostatnou skupinu ve sbírkách tvoří 12 **keramických obrázků**. Pochází ze západo-slovenských dílen z první poloviny 19. a začátku 20. století a patří k prvním evidovaným sbírkovým předmětům v přírůstkové knize keramiky. Většina je ze sbírek Františka Kretze. V dílně v **Sobotišti** byl vyroben velký obdélníkový obrázek se žlutým rámem, v němž je zelený kostelík a nad ním stojí sv. Alžběta s postavou nemocného. Pod postavami je nápis SVATÁ ALŽBETA (E 24.750). Další dva menší keramické obrázky z 18. století znázorňují krácejícího muže v kroji (E 24.738) a ženu s košíkem (E 24.737). Ze stupavské dílny po-

chází obrázek sv. Josefa s Ježíškem a ratolestí v pravé ruce, ve fialovém rámu. Po jeho obou jsou stranách iniciála IK, pod I je datace 1811 a pod K je text DECEBR 21 (E 24.751). Zajímavým motivem na čtvercovém obrázku je smrt sv. Josefa ležícího na smrtelné posteli se svíčkou v ruce, vedle postele stojí P. Maria a sv. Jan. Nad nimi je Duch svatý v podobě holubice. Pod postelí je stolařské náčiní (E 19.145). Z **Bolerázu** pochází obraz sv. Cyrila a Metoděje v plastickém keramickém rámu ze zelených větvíček, se dvěma červenými tulipány a čtyřmi modrými květy. Nad nimi v oblouku je nápis SVATI CYRIL A METHODEJ (E 19.146). Velký obdélníkový reliéf je s motivem sv. Jiří na koni, který kopím v ruce zabíjí draka. Postava je v modrém šatu se žlutým límcem, kůň je bílý, drak je v zelené barvě, stejně jako pozadí. Výjev je posazen do žlutého oblouku. Plastický obrázek byl vyroben v **Modre** (E 19.152). Ze stejné dílny pochází i menší plastický obrázek obdélníkového typu, se stejným reliéfním výjevem sv. Jiří ubíjejícího draka. Světec je v zeleném oblečení, drak opět zelený, sedlo a oštěp má žlutý, plášť sv. Jiří je červený s bílými tečkami. Pozadí bílé se zelenými větvíčkami a s modrými květy, rám je zabarven žlutě (E 24.963).

Součástí výzdoby interiérů byly i malé oválné **obrázky s náboženskými motivy**. Zastupují je obrázek sv. Jana Nepomuckého v kněžském rouchu a pod ním nápis S. JANN. Nad postavou je zelená větvíčka s modrou stuhou (E 24.771). Větší ovál s reliéfem Panny Marie s Ježíškem je v modré barvě a pochází se Stupavy. Na zadní straně je datován 1890 a signován I. ST. K. – Jan Kostka Stupava (E 24.845). Z Velkých Levár pochází plastický obrázek P. Marie s Ježíškem. Ta má zelené roucho se žlutým pláštěm, Ježíšek je bílý, kolem hlavy obou postav svítí žlutá svatozář. Po stranách je datace 1830 (E 19.143). Dílnu v Košolné prezentuje obrázek P. Marie s Ježíškem. P. Maria je v modrém rouchu se žlutým pláštěm, Ježíšek je bílý. Pod postavami se vznáší modrý oblak; obrázek je v zeleném rámování (E 19.144).

V selských domácnostech byly důležitým doplňkem svatých koutů obvykle instalovaných na kostnu i **porcelánové sošky**. Nejčastěji se mezi nimi nacházely sošky P. Marie. V muzeu je v keramickém fondu celkem 20 kusů. Tři z nich jsou Panny Marie Lurdské, bílé se sepnutými rukama, s modrou stuhou v pase a růžencem na levé ruce. Stojí na kulatém nebo hranatém podstavci, na kterém je nápis N(otre) D(dame) de Lourdes (E 25.029, E 26.217, E 27.499). Další soškou je bolestná P. Maria střední velikosti, v bílém rouchu, se zlatým lemováním, s plenou na hlavě, červeným srdcem na prsou (E 27.920). Panna Maria s Ježíškem v náručí, v bílém oděvu, oba se zlatými korunkami na hlavách, stojí na modrém kulatém podstavci (E 25.027). Ojedinelá je Panna Marie Immaculata, prostovlasá, v bílém šatu (E 25.026) a dvě menší sošky P. Marie se složenými rukama, stojící na hnědém podstavci (E 25.024, E 25.025). Jediný kus figurální plastiky – P. Marie s Ježíškem je zajímavý tím, že korunku má jenom P. Maria (E 28.451). Postava Pražského Jezulátka je střední velikosti, ve zlatém rouchu, s korunkou a modrou zeměkoulí v ruce. Pod ním je nápis IHS (E 24.488). Soška sv. Josefa s Ježíškem na pravé ruce, v levé ruce držící zelenou ratolest je na kulatém podstavci (E 27.921). Jedním kusem je zastoupena soška sv. Antonína s Ježíškem a bílou lilí v pravé ruce, střední velikosti, umístěná na bílém kulatém podstavci. Antonín má hnědé roucho, Ježíšek je bílý s modrou knížkou v ruce (E 25.028). Menší jsou i dva bílí klečící andělíčky se zlatými rozepjatými křídly, se sepnutými rukama (E 25.022 a E 25.023). Stejně velcí dva andělíčky jsou v modrém šatu, v pokleku, s rozepjatými žltorůžovými křídly, sepnutými rukama (E 26.680, E 26.681). Ojedinelým kusem je svícen na vyšším kulatém podstavci sestavený ze dvou andělků, kteří na svých ramenech drží dalšího a ten ve zvednutých rukou drží nádobu – svícen. Postava je žlutá se zlatými girlandami (E 19.100).

V depozitáři jsou uloženy i dvě Panny Marie a Ježíš střední velikosti z foukaného skla (E 20.205, E 20.204, E 20.208). Jedním kusem je zastoupena P. Maria vyrobená ze sádry (E 27.919). Celkový počet keramických předmětů nás přesvědčil o tom, že tomuto okruhu předmětů nebyla věnována z hlediska sběratelů ani výrobců velká pozornost.

Ve Slováckém muzeu se nachází celkem 32 figurálních plastik a plastik se zoomorfními

motivy. Z toho je 76 figurálních a 56 ostatních. Nejstarší keramické plastiky byly do sbírek Slovákého muzea získány ve třicátých letech jako součást zakoupené sbírky Stanislava Lolka a národopisného sběratele Františka Kretze a v dalších letech jednotlivými nákupy či dary.

Vzhledem k celkovému počtu keramiky zastoupené v našich depozitářích jedná se o velmi malé procento. Hlavním důvodem menší produkce oproti jiným keramickým výrobkům bylo zřejmě to, že výroba těchto plastik byla spíše jenom doplňkovou nikoliv nosnou tvorbou, a proto také v produkci dílen tvořila malou část výroby. Zřejmě i to je důvodem proč se figurálních plastik zachovalo tak málo.

Literatura:

- B a t ů š k o v á, L.: *Heřman Landsfeld jubilující*. Malovaný kraj, r. 5, č. 7, 1969 s. 7–8.
J a n č á ř, J.: *Lidová keramika na Slovácku od počátku 20. století*. ČL 52, 1965, s. 25–33.
J u r a č k o v á, S.: *Tupeská fajáns*. Slovácko XXVIII, 1986, s. 47–61.
In memoriam L. Siegla. Umění a řemesla 1957, IV, s. 185–186.
L a n d s f e l d, H.: *Stavíme lidové betlémy*. Uprkův kraj III, 1944, č. 11–12, s. 18 – 22.
L a n d s f e l d, H.: *Z historie džbánkářství na Slovácku*. ČL, 1950, s. 133–137.
L a n d s f e l d, H.: *Džbánkářské hliněné hračky*. Věci a lidé, 1954, s. 193–206.
L o p r a i s, T.: *Žitný Albín, lidový keramik*. Uprkův kraj II., č. 10–11, 1943, s. 18–22.
K a l i n o v á, A.: *Poznámky k lidové kamnářské plastice z moravského území*. Folia ethnographica 21, 1987, s. 63–73.
O r e l, J.: *Keramika Ladislava Znoje*. Od Hradské cesty, 1962–64, s. 74.
P a j e r, J.: *Kouzlo keramika*. (Vzpomínka na Heřmana Landfelda). NA, r. 21, č.4, 1984, s. 237–246.

PhDr. Marie Náplavová (n. 1943), odborná pracovnice Slovákého muzea v Uherském Hradišti. V průběhu svého působení v muzeu se zaměřovala na zpracování etnografických sbírek, především lidové keramiky.

Small Ceramic Figurative Sculptures in the Museum of Moravian Slovakia Collections

Abstract

The Museum of Moravian Slovakia in Uherské Hradiště owns besides the common utility and decorative ceramic pottery also a collection of small majolica and potter figures originating from Moravian Slovakia and West Slovakia workshops. Most items come from Heřman Landsfeld's workshop in Strážnice. They are either separate figures of men and women in Strážnice costumes, or various items of Bethlehem creche scenes.

The Stancl's pottery workshop contributed with a several couples in Mařatice costumes. Tupesy workshops are represented mostly by figures related to religion – Virgin Maries with infants, Pietas or Virgin Mary shaped candlesticks. The Slovakian figures come mainly from the Stupava workshop. They are mostly “genre scenes” – such as a costumed man with a pipe or a dancing couple.

Some of the small figures were made by potters. The most notable ones are individual figures of musicians with their instruments, with green or brown glazing, made by Uherské Hradiště potter Ladislav Znoj.

The figures made by Albín Žitný's workshop in Halenkovice form a special part of the figure collection. They represent men and women in costumes and saints, such as Virgin Mary or Jesus Christ. The individual workshops were quite productive and the Museum of Moravian Slovakia keeps only representative specimens of their output.

Kleine keramische Figuralplastiken in den Sammlungen des Museums der Mährischen Slowakei

Zusammenfassung

Das Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště besitzt neben üblichen Gegenständen der Gebrauchs- und Dekorationskeramik auch kleine Mayolik- und Tonfigürchen, die aus den mährisch-slowakischen und westslowakischen Werkstätten stammen. Die meisten Gegenstände kommen aus der Werkstatt von Heřman Landsfed aus Strážnice. Es handelt sich um einzelne Frauen- und Männerfigürchen in der Strážnice-Tracht oder um Figürchen als Bestandteil der Weihnachtskrippe.

Aus der Stancls keramischen Werkstatt stammen einige in Mařatice-Trachten gekleidete Paare. Die Werkstätten aus Tupesy präsentieren vor allem Gestalten mit religiösen Motiven – Jungfrau Maria mit Kind, Pietäten, einen Leuchter in Form von der Jungfrau Maria. Slowakischer Herkunft sind Figürchen aus der keramischen Werkstatt in Stupava. Die Themen dieser Werke wurden aus dem Leben gegriffen: Mann in Tracht mit Pfeife, Tanzpaar.

Von Tonwaren sind in der Museensammlung kleine Plastiken untergebracht: Musikanten mit Musikinstrumenten oder gesamte Kapellen. Die grün oder braun glasierten Figürchen wurden von dem Keramiker Ladislav Znoj aus Uherské Hradiště hergestellt.

Eine einzigartige Kollektion bilden die Plastiken aus der Werkstatt von Albín Žitný aus Halenkovice. Die Plastiken stellen Männer und Frauen in den hanakischen Trachten und die Heiligen – Jungfrau Maria und Jesus Kristus dar. Obwohl die Produktion einzelner Werkstätten reichhaltig war, ist in den Sammlungen des Museums der Mährischen Slowakei nur in geringer Teil der Erzeugnisse untergebracht, die eine Übersicht über das gesamte Sortiment der Werkstätten bringen sollten.

ZEMNICE NA MORAVSKÝCH KOPANICÍCH

Jiří Pavelčík, Uherský Brod

Na sklonku 19. a v první polovině 20. století existovala na území moravských Kopanic řada zapuštěných chat (polozemnic). Právě o nich pojednává následující příspěvek.

Úvod

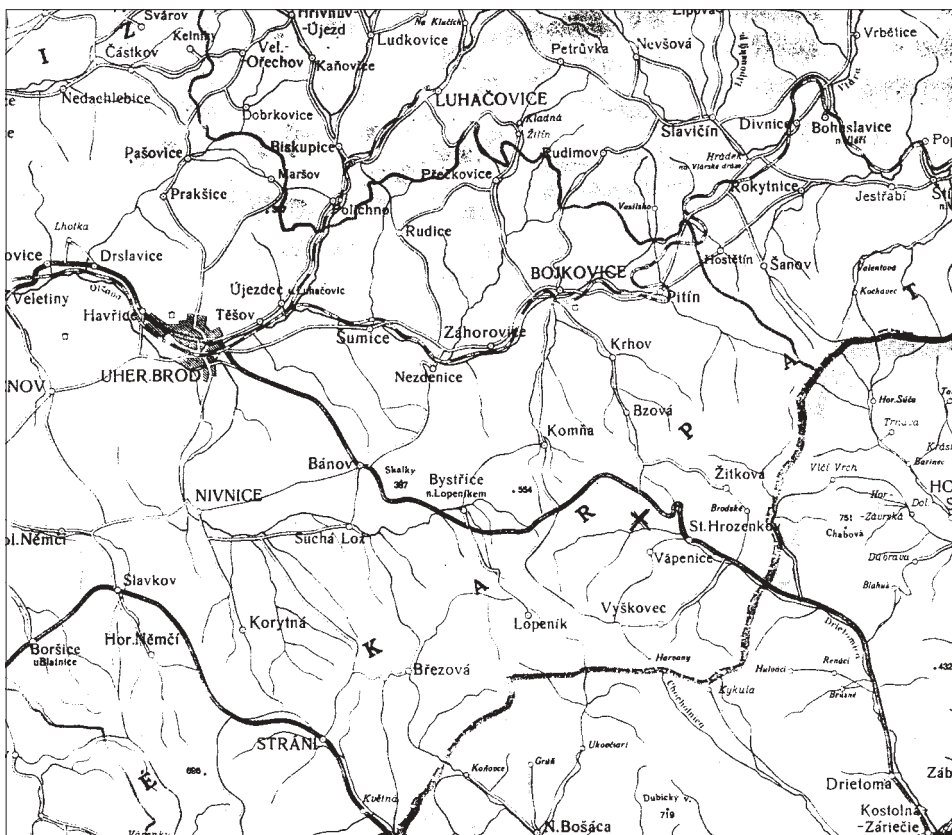
Zemnice nepatřily v posledních stoletích k běžně používaným typům obydlí. V minulosti se budovaly podstatně častěji. Pomineme-li jejich využívání v pravěku (ne tak časté jak se domnívaly předchozí generace archeologů), sloužily poměrně často za obydlí i našim slovanským předkům (Klanica, 1986). Na Slovácku se ještě v 18. a 19. století vyskytovaly v řadě obcí jako obydlí vesnické chudiny. Nebyly ale známy pod pojmem *zemnice*. Tento název vnesli až na sklonku 19. století do odborné literatury na základě ruského termínu *zemljanka* etnologové (Niederle, 1913). Jejich původní pojmenování znělo *nora*. Zachovalo se nám jen v pomístních názvech – např. ve jménu obce Vnorovy (původně Znorovy – lidé z nor). Tento název byl původně všeslovanský a uvádí ho již v 5. století před Kr. Herodotos při popisu Skýtie (Niederle, 1902). Podle něj se Skýtové oráči (Slované) dělili na Budinoi (s. 275), obyvatelé sídlící v chatách (búdách, tudíž búdaře) a Neuri. Ty známe z jiných pramenů (op. c., s. 208) jako Nurini či Norinoi. Logický je výklad, že v tomto případě šlo o obyvatele nor (zemnic – tedy nořany, norany)

Nebyl to však název jediné. V padesátých letech 20. století mně vyprávěla paní Božena Ševčíková z Hluku, že západní okrajové části jejich obce při cestě do Ostrožské Nové Vsi (za křižovatkou se silnicí do Kunovic) se říkalo „Jamy“ nebo „V Jamách“ a že tam podle vyprávění její babičky bydleli lidé v domech vykopaných do země. Při ověřování této informace mne paní Marie Polášková z Hluku upozornila, že druhá kolonie jam se rozkládala v poloze „Břehy“ nad kostelem, východně od dnešního hřbitova. Zde nesly podzemní chaty název *sklépek*. A ještě dlouho po jejich opuštění a po přestěhování do nově postavených usedlostí se jejich bývalým obyvatelům říkalo *sklépkaři*.

Poloha a popis stavby

Na sklonku padesátých let jsme s mým otcem Janem Pavelčíkem zachytili při průzkumu Kopanic dvě zemnice. První vlastnil ve Vápenicích (před územní reformou 1959 Komencké lúky) Jan Šimonov. Druhá stála na rozhraní Vyškovce–Bošiaček a Lopeníka na východním úbočí Lopenického sedla. Náležela metlaři a místnímu „geniu loci“ Josefu Kročilovi (alias Dziňa). Jestliže jsme první z nich mohli bez problémů zdokumentovat, do druhé jsme i přes svou otrlost- pro obrovský puch a mraky cizopasného hmyzu, které se odtud šířily, neměli odvahu vstoupit. Podle venkovní prohlídky se od první zásadně neodlišovala.

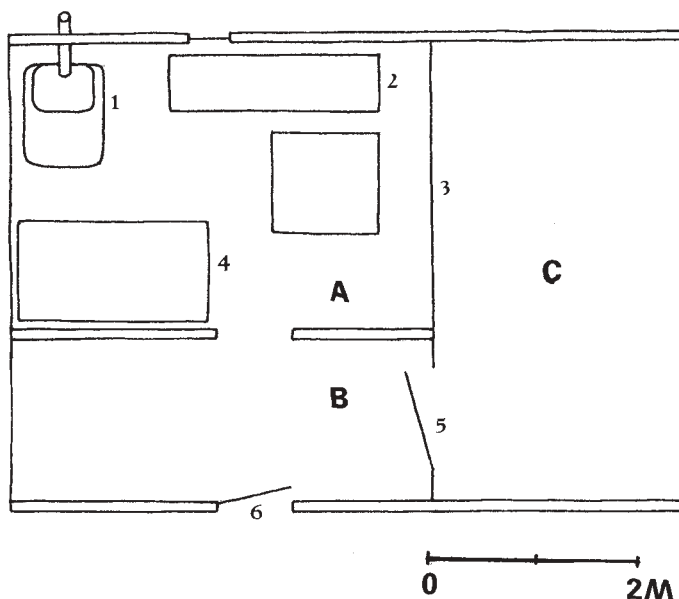
Zemnice Jana Šimonova byla umístěna západně od silnice I. třídy Uherský Brod–Starý Hrozenkov–Trenčín (obr. 1), na mírném svážku asi 150 m od cesty. Poloha se nacházela asi 400 m před zatáčkou, pod níž začíná silnice prudce klesat do Starého Hrozenkova. Její základ tvořila do země 50–60 cm vyhloubená jáma o rozměrech 640×445 cm (obr. 2). Vyhloubená část měla rovné stěny a dno upravené dusáním. Okraj zahloubení obepínal rám ze čtyř *podsednic* budovaný tak, že trámce čelních zdí ležely na bočních. Čelní stěny byly delší než boční (viz výše). Rám měl rozměry 680×490 cm. K bočním podsednicím byly kupy a dřevěnými hřeby připevněny z obou stran čtyři trámce držící ve výšce 220 cm *hřebenák* zvaný i *kálnica*. Na trámce byly upevněny *sprly* (šprlata, latě), na něž se kladla krytina. Původně to byly došky. V době našeho průzkumu již stavbu kryla pálená křídlice. Z vnitřní strany byly trámce krovu opřeny o *krokevní vazáky* (po jednom na každé straně).

1. Výsek z mapy 1:100 000. Poloha polozemnice – x.

Stabilitu hřebenu zajišťovaly dva tránce, vztyčené po jednom uprostřed čelní a zadní podsednice. Střeška na obou stranách o 20-25 cm přechýlala čelní stěny a vytvářela nevýrazný okap. Stavebníci přední a zadní stěnu zhotovili pletenkou, na kterou oboustranně nanесли mazanici a z vnější strany ji šikmo pobili deskami. Obě stěny nesly vně i uvnitř bílou vápennou líčku s modrým podrovnáním (vně). Vstup do obytného prostoru tvořil vchod, který nebyl centrálně umístěn (toto umístění mu znemožňoval nosný trámec kálnice). Nacházel se 2 m od levého okraje stavby (obr. 3) a měřil 120×75 cm. Horní část zárubně – *futer* byla zaoblená, vchod byl opatřen dovnitř se otvírajícími, z desek sbitými dveřmi. Zadní stěnu (obr. 4) prorážely dva otvory: jeden kruhový (asi 15 cm) a okénko parabolického tvaru (30×20 cm), vedoucí do *chlévca* (obr. 2). Přibližně 40 cm pod hřebenem střešky se rozkládalo *tlo* (strop) a nad ním umístěná podkrovní půdička. Strop tvořil úplet *pletěnka* z tyčoviny a proutí, položený na latích připevněných k trámům krovu. Půdička sloužila jako odkládací prostor.

Plocha stavení se členila na tři části. Jedna místnost zaujímalá po pravé straně celou šířku stavby (obr. 2) a od ostatního prostoru ji ve vzdálenosti 220 cm oddělovala pletená stěna s dovnitř se otvírajícími pletenými vrátky. Sloužila jako chlév pro dvě až tři kozy a dvě ovce. Vstupní prostor stavby prezentovalo 420×140 cm velké zádveří, tvořící jakousi předšň *jizby* o velikosti 420×270 cm. Obě prostory spolu souvisely a byly osvětleny ze strany vstupu pronikajícími slunečními paprsky. V případě zavřených dveří posloužilo umělé osvětlení (louč, svíčka, petrolejka). Když bylo potřeba přepážku mezi oběma pro-

2. Půdorys polozemnice. A – jizba; B – předsíň; C – chlévec; 1. šporhelt, 2 – lava, 3 – stůl, 4 – poscel. 5 – dvéřka do chlévca, 6 – vstup do budovy.

storami tvořilo ošacení a deky, pověšené na *hambálku* (tyči) pod stropem. V jizbě stála u zadní stěny *lava* (lavice), která se bokem opírala o *pletunku* chlévca. Před ní se nacházel stůl. Vlevo od lavice v rohu místnosti stála kamna. Vpředu vlevo u závěsu se nacházela postel a vpravo u stěny chlévku měli obyvatelé uskladněno nářadí.

Příslušenství

Vybavení usedlosti doplňoval do země vykopaný *sklépek* připomínající spíše *krecht*, kameny obestavená studánka, studna, pec a dva *kvoly* – ostrorohy, sloužící jako základ pro budování *kopy* – stohu slámy nebo sena. Teplo v jizbě zajišťovala kamna, která se současně používala i k vaření.

Studánku tvořilo prameniště upravené do oválného tvaru o rozměrech 80×60 cm a hloubce 20–35 cm. Dno měla písčité, stěny obloženy kameny a kryla ji šikmá stříška z desek a plechu. Studna o rozměrech 150×150 cm měla čtvercový tvar. Hloubka činila 80 cm. Stěny tvořily čtyři na *kant* sroubené trámčové věnce, položené na sebe. Dno pokrýval písek, jen místy bylo vyloženo plochými kameny

Kôl (vyslov kvol) – ostroroh (obr. 6) nahrazoval často na Kopanících seník a stodolu. V podstatě se jednalo o 6–8 m vysoký kůl zasazený cca 1 m do země. Používal se na něj převážně kmen jehličnanu (smrk, jedle, modřín) zbavený kůry, s ohoblovanými zarovnanými stěnami a zahroceným vrcholem. Aby pevně držel v zemi, měl patu opatřenu čtyřmi *kriedly* o délce asi 50–60 cm. Obdobná kriedla v délce až 2 m byla ke kůlu připevněna v úrovni hladiny povrchové zeminy. V obou případech na ně používali stavebníci tyčovinu. Horní věnec sloužil k odizolování (větráním) uložené slámy a často na něm ještě ležela košatina. Kolem kůlu stavitelé *kopy* (stohu) kladli slámu nebo seno a *vázali* je na břevno. *Ložení* museli provádět specialisté (starší hospodář – gazda nebo soused), kteří věděli, jak materiál klást, *vázat a ubíjat*, aby do kopy nezatékalo a déšť po povrchu stékal. Rovněž musela být odolná proti poryvům větru, aby ji nepovalil a nerozfoukal. Kopa měla kuželovitý tvar a byla zakončena *strieškou* spletenou z haluzí nebo slámy a dobře upevněnou k vodícímu břevnu.

3. Polozemnice - pohled od východu na čelní stěnu.

4. Polozemnice - pohled od západu na zadní stěnu.

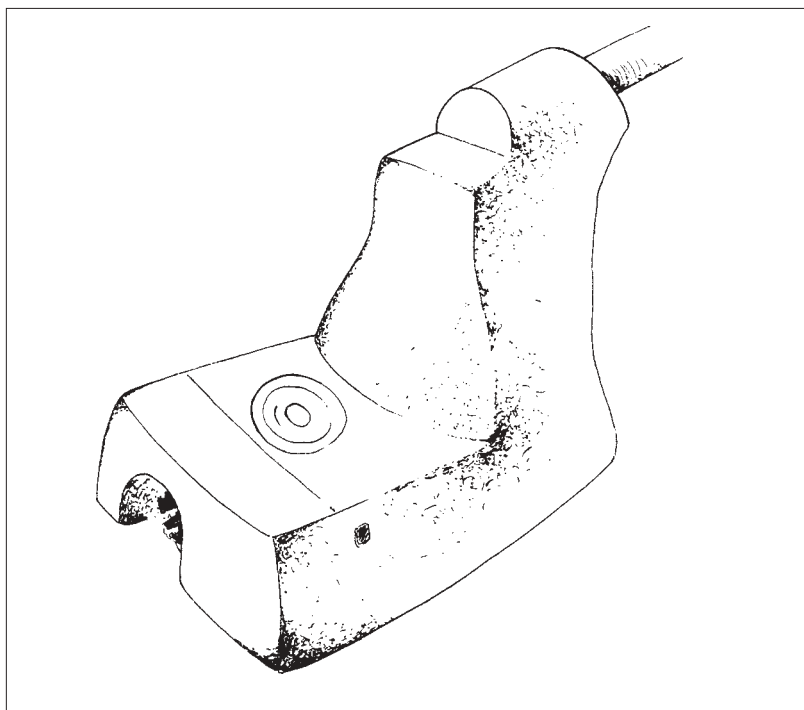
5. Pec.

6. Kól se zbytkem kopy.

Pec (obr. 5) si vystavěli obyvatelé polozemnice z kamenů spojovaných hlínou nebo mazanicí. Měla tvar hranolu o rozměrech 100×100×150 cm. Vně nebyla omazána mazanicí, pouze temeno překrýval drn. Čelušeň čtvercovitého tvaru (60×60 cm) umístěnou v čelní stěně uzavíral shora překlad, na nějž použili stavitelé pískovcovou plotnu. Obdobně byl shora uzavřen i pečící prostor. Jak jsem již uvedl, svrchní izolaci stropu tvořil drn. Žárunosnou vrstvou ve dnu pece tvořily kameny, převážně křemenné valouny, propojené a překryté mazanicí. V průběhu pečení, tj. po vymetení ohně, bránil rychlému vychladnutí pece plechový plát, jímž se topný otvor zakrýval.

Kamna – šporhelt (obr. 7) o rozměrech šířka 85 cm, délka 110 cm a výška 70/125 cm, stála v levém zadním rohu jizby (obr. 2). Plášť měla vystavěný z kamenů a hlíny, do něj byla zasazena železná plotna (plát) s kruhovým otvorem ve středu. Ten vyplňovaly dva soustředné železné prstence a středový *dekél*. Ohniště pod plotnou bylo vpředu otevřené a nenacházel se pod ním popelník. Kamna měla tělo hranolovitěho tvaru. *Dýmník*, odvádějící kouř a současně vyhřívající jizbu, byl rovněž vybudován z kamenů a hlíny a navazoval na zadní část kamen. Měl kuželovitý tvar a do jeho vrcholu byla zasazena železná roura, vyvádějící ve funkci komínku kouř mimo budovu. Šporák – šporhelt z vápenické zemnice můžeme považovat za křížence *kozubu* a kuchyňských kamen

7. Kamna – šporhelt.

Rozbor

Zemnici Jana Šimonova z Vápenic můžeme ztotožnit s typem *podzemních chat*, jak je uvádí L. Niederle (1923, 61), pro nějž se později ujal název polozemnice nebo do země zapuštěné obydlí. Niederle je odlišuje od *podzemních chýší – zemljanek* (1923, 62, obr. 46) plně zapuštěných do země (svahu). Můžeme je v podstatě považovat za umělé jeskyně, opatřené dveřmi.

Podle zpráv publikovaných L. Niederlem (1923, s. 61 ad.) se na sklonku 19. století obdobné *zapuštěné* chaty objevovaly poměrně často. Doslovně uvádí, že se *s nimi můžeme setkat na obou stranách Malých Karpat* (v tomto místě se L. N. dopustil omylu, měl na mysli Bílé Karpaty). Sám viděl ve Vápenicích v roce 1894 *podzemní chatu* krytou došky, listím, větvemi a drnem. Uprostřed obytného prostoru se nacházelo otevřené ohniště. Další podrobnosti o vnitřním vybavení stavby neuvádí. Podotýká ale, že v roce 1920 již chata neexistovala. Na další ho upozornil starohrozenkovský farář J. Hofer. Podle něj v druhé polovině 19. století na Žitkově v *zapuštěné chatě* žila žena s matkou, dvěma dětmi a dvěma kozami. I když o vnitřním členění tohoto obydlí L. Niederle nic neví, můžeme předpokládat, že mělo vybudován chlév pro zvířata. Na straně 69 L. Niederle (1923) konstatuje, že obdobná stavení se vyskytovala v obcích Lopeník a Vyškovec a v polohách „Kykula“ a „Vlčí“. Zajímavá je jeho poznámka, že v podobných polozemnicích bydleli počátkem 20. století Cikáni ve vesničce stojící při silnici z Bojkovic do Krhova.

V širším slovanském kontextu sledoval výskyt zemnic a polozemnic polský badatel K. Moszyński (1929). Zapuštěnou chatu prakticky shodnou se stavbou z Vápenic uvádí z Wisty (s. 466, obr. 423:2) v těšinských Beskydech. Z tohoto prostoru zná i obdobně stavěné salaše. Byly ale menší než chaty a jedinou vnitřní výbavu tvořilo otevřené ohniště, umístěné ve středu stavení. Obdobné polozemnice se vyskytovaly i na Ukrajině. Jednu z nich z obce Stefanin u Kyjeva zobrazuje tentýž autor na obr. 420. Zemnice typu Votčadorma, které stavěli obyvatelé Bulharska a přímořské části Rumunska (obr. 419:1) byly podstatně větší a komfortnější vybavené než *zapuštěné chaty* z Kopanic. Měly však s nimi řadu shodných konstrukčních prvků.

Konec zemnice Jana Šimonov vykresluje paradoxy doby. Poněvadž stála v blízkosti frekventované komunikace a byla proto dobře viditelná, dostali počátkem šedesátých let 20. století majitelé příkaz ji zbourat. Podle názoru tehdejších úředníků vrhala *negativní světlo na bohaté se rozvíjející život našich pracujících a nepravdivě vypovídala o výtocích socialistického zemědělství v naší vlasti*.

Literatura:

K l a n i c a, Z., 1986: *Počátky slovanského osídlení našich zemí*. Praha.

N i e d e r l e, L., 1902: *Slovanské starožitnosti*. I/1 a 1913, I/2, Praha.

N i e d e r l e, L., 1918: *Moravské Slovensko*. I. Praha. Kapitola III. *Ves, obydlí a dvůr*.

M o s z y ŋ s k í, K., 1929: *Kultura ludowa Słowian*. Kraków.

PhDr. Jiří Pavelčík, CSc. (n. 1934) se ve svém odborném etnografickém zájmu soustřeďuje na hmotnou kulturu v oblasti Uherskobrodsko a moravských Kopanic.

Dug-out Shed in the Moravian Kopanice region

Abstract

The presented study describes one of the last semi-dugout sheds (*polozemnice*) found in the region of Moravian *Kopanice* in 1959, on the today's cadaster of Vápenice. The building had a rectangular ground plan with dimensions of 640x448 cm and its dug-out floor was about 50-60 cm below the surface of the surrounding terrain. It was covered by a saddle-shaped roof with fired slate tiles. The truss was supported by a trunk frame placed on the margin of the dug-out area. The dwellers divided the residential area into three spaces. First, there was a cowshed, situated along the right wall, divided from the rest of the dwelling by a reed screen. Here, goats and sheep were kept. At the door, there was a "hall", separated from the "room" by coats, blankets, furs etc. hanging from a trunk. The room was furnished with a bench, table (Abb.2), stove and bed. The tools were kept in the corner by the cloth curtain. The outside furnishings included a water spring, well, dugout cellar, kiln and

two poles that served as a support for a hay pile. The structure was abandoned and destroyed in the early 1960s as a result of an official order.

Erdhütten im Gebiet von Moravské Kopanice (Mährische Rodeacker)

Zusammenfassung

In der vorliegenden Studie wird die Aufmerksamkeit einer der letzten eingetieften Hütten (halb eingetieften Erdhütten) gewidmet. Diese Hütte wurde 1959 im Gebiet von Moravské Kopanice auf dem heutigen Gemeindegkataster Vápenice aufgedeckt. Das Haus von einem rechteckigen Grundriss war 50–60 cm unter dem Geländeniveau eingetieft. Überdacht war es mit einem Satteldach, das mit gebrannten Dachziegeln bedeckt war. Der Dachstuhl war auf einen Balkenrahmen gestützt, der am Rande der eingetieften Fläche aufgesetzt wurde. Die Wohnfläche haben die Benutzer in drei Räume unterteilt. Rechts an der Seitenwand befand sich ein „Stall“, der von der anderen Fläche durch eine Flechtwand getrennt war. Im Stall wurden Ziegen und Schafe gehalten. Hinter der Tür erstreckte sich ein Vorraum, der durch einen Balken mit aufgehängten Pelzen, Kitteln und Decken von der „Stube“ getrennt wurde. Die Stube war mit einer Bank, einem Tisch Abb. 2, einem Herd und einem Bett eingerichtet. In der Ecke am Vorhang war auch das Werkzeug aufbewahrt. Außerhalb des Hauses war die Ausstattung des Haushalts um ein Brunnchen, einen Brunnen, einen Keller für Kartoffeln, einen Ofen und zwei als Grundlage für einen „Schober“ dienende Pfähle erweitert. Anfang der sechziger Jahre des 20. Jahrhunderts wurde das Haus auf Amtsbefehl aufgehoben.

ZELEŇ V SVADOBNOM OBRADĚ

Oľga Danglová, Etnologický ústav SAV, Bratislava

Štúdiá o svadbe a svadobnej zeleni môže poslúžiť ako porovnávací prameň k českému a moravskému materiálu z druhej polovice 20. storočia.

Symbolické použitie rastlín a kvetov bolo v európskom svadobnom obrade všeobecne rozšírené. V našom príspevku, koncentrovanom na interpretáciu etnografického materiálu z územia Slovenska, sme sa snažili hľadať analógie práve v tomto kontexte. Výhodiskovou pramennou bázou bol materiál získaný z Dotazníkovej akcie Matice slovenskej, pochádzajúci z roku 1942, archivovaný v Ústave etnológie SAV. Výhodou sumáru prevažne kvalitných zápisov – interviewovaní boli učitelia na dedinských školách, ktorí boli v úzkom kontakte s každodenným a sviatočným životom dediny, ale mohli ho zachytiť zároveň z pozície jednotlivca stojaceho mimo, neponoreného do jeho diania, bola i jeho synchronnosť. Zápisy prinášajú súbor poznatkov, získaných v jednotnom časovom rámci 40. rokov minulého storočia, čím sa zvyšuje ich komparatívna hodnota. Jasnejšie vystupujú črty všeobecného modelu a lokálnych špecifik – niektoré kultúrne praktiky použitia rastlín sú spoločné, idú naprieč celým územím, iné sú čisto lokálne. Okrem Dotazníkovej akcie Matice slovenskej som pracovala i s archívnym materiálom FFUK a údajmi čerpanými z literatúry a vlastných etnografických výskumov z konca 70. a začiatku 80. rokov 20. storočia.¹ Výskyt rastlín v svadobnom obrade má i blízky vzťah k religijným afiliáciám, prelínajú a zblížujú sa v ňom pohanské znaky slovanskej tradície s kresťanským symbolickým kultom.

V dramatickom útvere svadobného obradu, v kľúčových sekvenciách jeho deja, vyzdvihovaných vizuálnou atraktivitou obradových objektov, oblečením hlavných aktérov i ostatných účastníkov, sa často objavujú rastliny a kvety. Vystupujú na rôznych úrovniach obradu, pričom fyzická povaha konkrétnej rastliny, jej tvar a farba vyjadruje na materiálnej úrovni symbolické skutočnosti, obsiahnuté v palete magických, náboženských, etických, sociálnych významov. Porozumieť rituálnemu jazyku rastliny znamená porozumieť hodnotovému svetu, sociokultúrnym ideálom platným v danom kultúrnom kontexte.

Jednou z najfrekvencovanejších rastlín, ktorá sa objavuje v oblečení postáv a v dekorovaní artefaktov svadobného obradu na území Slovenska je rozmarín. V lokálnych variantoch mohol byť rozmarín nahradený vetvičkami zimozelene, krušpánu, novšie od prelomu storočia myrty. Podľa Márie Kresz rozmarín, vpletený do svadobného venca nevesty a ženichovho pierka, získal v Uhorsku popularitu do 16. storočia, kedy pravdepodobne nahradil staršie symbolické použitie zelených vetvičiek iných rastlín. Tento stále zelený vonný poloker mediteránneho pôvodu, ktorého výskyt v strednej Európe súvisel so zavedením kvetináčov v 15. a 16. storočí, našiel svoje praktické uplatnenie v olejkárstve pri výrobe voňaviek a olejov, v liečiteľstve ako liečivá rastlina, používal sa ako kadidlo. V symbolickej rovine prevzal na seba úlohu atribútu panenstva nevesty, ktorú od antiky a cez stredovek spĺňali zelené vetvičky a vence myrty. Ako taký sa stal v Európe rastlinou typizujúcou svadbu.

V populárnej praxi bolo použitie rozmarínu, a stálezelených rastlín v kontexte svadby systematické, predstavovalo všeobecný európsky kód. Symbolický význam rozmarínu a stálezelených rastlín a kvetov sa v svadobnom obrade najčastejšie spájal s vienkom ako symbolom panenstva nevesty. Vienok ako sobášny poznali už Rimania a hoci jeho nosenie, evokujúce korunu a korunovanie, ranní kresťania spočiatku odmietali, od 4. storočia sa objavujú i v kresťanskej spisbe názory, obhajujúce nosenie vencov ako symbolu panenstva,

čistoty a nevinnosti dotýčnej osoby najmä v kontexte svadby a pohrebu. V stredovekých historických prameňoch sa veniec označuje príznačným názvom „virginitalis“. Približne od 15. storočia sa katolícka teologická interpretácia zdôrazňujúca panenstvo Panny Márie stala špecifickým podnetom, ktorý našiel odozvu v zobrazeniach Panny Márie v ružovej záhrade, okruženej vencami z kvetinových vetiev (Goody, J., 1993, 175). Podľa sv. Chryzostoma „Vence majú byť kladené na hlavu mladomanželov ako symbol víťazstva, dôkaz, že pristúpili k manželskému lôžku s radosťou“ (Goody, J., 1993, 122).

Súčasťou úkonov renesančného svadobného rituálu bol akt, pri ktorom nevesta a ženích rozdávali rozmarín svojim blízkym priateľom, pravdepodobne na pamiatku. Túto súvislosť naznačuje i monológ Ofélie v Shakespearovom Hamletovi, kde Ofélia v pasáži o symbolickom význame kvetov, hovorí o rozmaríne ako o vetvičke na pamiatku – „Rosemary is for remembrance“. V zmysle asociatívnej mágie, podľa ktorej sa predpokladalo, že prírodnú silu možno previesť z jedného živého organizmu do druhého, sa v období renesancie rozmarín, spolu s inými stálezelenými vetvičkami, okrem rituálov lásky, svadby, objavuje aj v obradoch spojených so smrťou, ako symbol nesmrteľnosti.

Ako svedčia zachované písomné zmienky o populárnom použití rozmarínu v 19. storočí, paleta jeho symboliky sa rozširuje: „Používal sa pri svadbe spolu s inými ozdobami... aby priniesol domu šťastie, vešal sa nad priečelie brány, veraje dverí. Chránil dom pred zlodejmi a čo je ešte lepšie (opäť v duchu asociatívnej mágie, pozn. autora), mohol spôsobiť, že starší omladol“ (Goody, J., 1993, 181, 284).

Hoci nosenie vencov patrilo pôvodne k privilegiam šľachty, iluminované rukopisy svedčia o tom, že vence používali aj širšie vrstvy. Venčenie, resp. korunovácia a to nielen v kontexte svadby, naznačuje akoby venčená osoba mala byť uvedená do iného, vyššieho statusu. Podľa J. Goodyho bolo by ale príliš zjednodušené tvrdiť, že akt venčenia, korunovania jednoducho prevzali nižšie vrstvy od vyšších, lebo dôkazy o ľudovom rituáli korunovania májovej kráľovnej sú v Európe, uvádza príklady z Francúzska, veľmi starého dáta. Zvyk jarnej voľby kráľovničiek, počas ktorej kráľovnička ovenčená vencom z kvetov prechádzala dedinou, zastavovala sa pred každým domom, pričom gazdinú obdarovala ružou, bol známy v Maďarsku a na južnom Slovensku. Na Hornácku a v Sliezske nosili dievčatá pri jarnom „chodení s kráľovnou“ vrbové prútičky. Možno sa domnievať, že ich použitie pravdepodobne súviselo s biblickou interpretáciou, podľa ktorej sa vŕba spájala so symbolom čistoty (Danglová, O., 2001, s. 67; Václavík, A., 1959, 142).

Obradná praktika venčenia a korunovácie ako synonymu svadby bola obnovená východnou cirkvou – veniec alebo korunu kladie na hlavu mladomanželov kňaz so slovami „aby Boh korunoval svadobný pár s poctou a slávou“. Súčasťou cirkevného sobáša na východnom Slovensku v rusínsko-ukrajinských obciach je doposiaľ akt venčenia kňazom. Medzi materiálmi, z ktorých je veniec upletený prevažuje zimozeleň – „barvienok“. Ak sa stane, že pri úkone venčenia sa veniec ženíchovi alebo neveste zošmykne z hlavy, je to znamenie, ktoré podľa lokálnych vysvetlení signalizuje, že nevesta nie je „spravodlivá“ t.j. poctivá, je to predzvesť nešťastia, vdovstva, alebo dokonca smrti dotýčnej osoby (Varchol, N., 2002, 28).

V symbolickej štruktúre kruhovej formy venca je obsiahnuté i magické hľadisko, analogické k významu kruhu aj v iných rituálnych svadobných predmetoch ako prsteň, okrúhly koláč. Tvar kruhu daný líniou bez začiatku a konca, spodobujúci krúživý pohyb Slnka, vesmíru, planét, je výrazom najvyššieho zákona prírody, otáčajúceho sa koleša času, večného kolobehu života a smrti. Kruhu sa v symbolickej interpretácii pripisovali najmä u Slovanov ochranné prosperitné účinky. V niektorých oblastiach Slovenska je doložený rituálny úkon, pri ktorom nevesta po príchode do domu ženícha obchádzala okolo stola v smere kruhovej dráhy Slnka. Úkon mal zaistiť šťastie svadobného páru.²

Magické účinky venca ako kruhu znásobovala prítomnosť zelených vetvičiek, ktoré predstavovali ochranu pred úrekom a nečistými silami. Symbolické chápanie venca sa v niektorých oblastiach rozvetvovalo do ďalších súvislostí – na východnom Slovensku sa

ako ochrana proti zlu a chorobám vkladali do barvienkového venca strúčiky cesnaku, lístky zimozelene sa potierali medom, aby si mladý pár navždy uchoval lásku, ako ochrana proti úreku sa do venca vpletali červené nitky (Varchol, N., 2002, 24–25).

Súčasnou symbolickou štruktúrou deja tradičnej roľníckej svadby sú kľúčové sekven- cie, upozorňujúce na zmenu statusu hlavnej postavy obradu – nevesty. Väčšina obrado- vých úkonov sa sústreďuje okolo nej. Ona je tá, ktorá je v súlade s patriarchálnou organi- záciou tradičnej society odlúčená od svojej rodiny, v náznakoch predávaná, kupovaná ženíchom. Jej status sa v priebehu obradu mení z panenskej, slobodnej dievky na vydatú ženu. Premenu dovršuje fyzická premena – strata panenstva. Na druhej strane stratou panenstva nevesta získava vstup do sveta kultúrou sankcionovanej sexuality, do sveta dospelých. Všetky tieto zmeny statusu prebiehajúce v slede obradového deja sú akcento- vané rituálom, reflektované v svadobných rečiach, vinšoch, textoch svadobných piesní, zvýraznené - vizuálnymi symbolmi, predovšetkým výmenou vienka – *koruny panenskej poctivosti a krásy panenskej, ozdoby panenskej*, alebo v priamej narážke na poctivosť nevesty – *pravdy za čepiec*.

V tradičnom ľudovom prostredí na Slovensku boli, podobne ako v iných krajinách Európy, dôležitou súčasťou vienka a party zelené vetvičky rozmarínu, zimozelene, krušpá- nu, novšie od prelomu storočia myrty. Patrili k najzávažnejším vizuálnym symbolom cnosti a čistoty nevesty. Svedčia o tom i texty piesní, ktoré sa spievali v zlomových pasážach svadobného obradu – pri pletení svadobného vienka družicami, snímaní venca, čepčení, odchode na sobáš, pri svadobnej hostine:

*Stratila som partu, zelený veniec,
našiel mi ju družba, švárnny mládenec.*

(Kšinná, okr. Topoľčany)

*Za vrch naším stolom dva holúbky sedia,
smutne pozerajú, málo pijú, jedia.
Nie sú to holuby, sú to mladoženci,
v tom svadobnom rúchu a zelenom venci.*

(Kšinná, okr. Topoľčany) (Jeden rok...: 1977, 50)

*Zeleň sa mi, zeleň, môj zelený vienku,
mám sa ja zle vydať, radšej budem dievku.
Radšej budem nosiť vlasy vo vrkoči,
jak by mala nosiť uplakané oči.*

(Kšinná, okr. Topoľčany)

Nevesty – prespanky, nevesty – vdovy, ktoré už stratili panenstvo, nemali nárok na nosenie svadobného venca. Strata panenstva sa naznačovala parodickými vencami, upletenými z vetvičiek slamy, šúpolia, ktoré boli symbolickou opozíciou k vencom upleteným zo svie- žozelených rastlín. Nosili ich na hlavách tzv. *falošné nevesty*, postavy vystupujúce v svadobných hrách, ktoré sa ženíchovi predvádzali pred predstavením pravej mladuchy. *Falošné nevesty* najčastejšie parodovali prespanky. Stelesneniu postavy napomáhali i narážky v jej vzhľade a prejavochoch: vypchaté brucho, bábika na rukách, gestá a slovné repliky. Paro- dické vence zhotovené zo slamy, žihľavy alebo bodliakov ako atribút prespaniek alebo *falošných neviest* boli u Slovanov všeobecne rozšírené. Na Ukrajine v Žitomirskej oblasti takého vence kladli na hlavu otcovi alebo matke mladomanželov pri svadbe ich posledných najmladších potomkov (Slavjanskaja mifologia 2002, 66).³

Položením venca, party na hlavu nevesty kulminovalo obradné obliekanie nevesty:

Najviac roboty mala obliekačka s nevestinou hlavou. Tú vedela spraviť iba jedna žena v dedine, ktorá obliekala všetky nevesty. Táto funkcia sa dedila z matky na dcéru. Hlava

bola pozapletaná rozmarínovými venčkami, stužkami a cinglencami na strieborných drôtkoch. To bol svadobný veniec.

(Špačince, okr. Trnava)

Úprava hlavy nevesty do venca alebo party výšivkami, sklenenými korálkami, perlami, plieškami, množstvom pestrofarebných stúh bola komplikovaná a časovo náročná a zvyčajne ju mali na starosti výrobkyne – špecialistky. V niektorých prípadoch bola vizuálne pútavým elementom veľkosť party ako napr. vo Veľkom Lome, kde sa hlava nevesty strácala v množstve stužíek, navešaných po oboch stranách tváre tak, že parta svojou šírkou presahovala ramená nevesty. Črtá sa tu analógia s ranným stredovekom, kedy sa vence panien nepletli z čerstvých rastlín a kvetov, ale zhotovovali z ich umelých napodobnení, kombinovaných nášivkami zo stužíek a látok s kovovým zlatistým a striebnistým leskom. Prepych, ktorý naznačovali živé kvety, bol nahradený prepychom luxusných, rafinovane upravených materiálov (Goody, J., 1993, 163).

Zvyčajne ešte viac emocionálnejšou, dramatickejšou a dekoratívnejšou sekvenciou ako venčenie bolo snímanie venca a po ňom nasledujúce čepčenie a prezliekanie. Nevestu po začepčení prezliekli do iných šiat, najčastejšie z bielych do inofarebných, alebo ak kroj nebol čisto biely, sa biele odevné súčiastky - zástera, sukňa vymenili za iné. Vizuálne sa tým deklaroval prechod zo stavu panenského do stavu vydatej ženy. V Žaškove mal akt snímania venca príznačné označenie – „ostatné panenstvo preukázať“. Dramatický efekt fázy obradu sa umocňoval rituálnym plačom nevesty. Čím bol väčší a ľútostivejší, tým bol obradný akt dokonalejší. Podstatný význam v dokreslení sekvencie mal piesňový sprievod.

Obradový akt snímania party, vienka mal svoju regionálne vyhranenú dejovú osnovu, ktorá stanovovala, kto má byť účastníkom aktu. Na väčšine územia Slovenska táto úloha pripadla družbovi. Inscenovaná bola ako boj o získanie nevestinej party, venca. Družba partu skladal, snímal šablou, nožom, vidličkou, trstenicou, kosou, musel si ju vydobíť v slovnom súboji, v potýčke s družicami (Liptovská Teplička), získať tým, že prešiel skúškou šikovnosti, partu ukradol, alebo kúpil. V osobe družbu, ktorý zastupoval ženichovu rodinu, sa tak dramaticky, v duchu tradičných patriarchálnych zvyklostí, naznačovalo právo ženichovej rodiny na nevestu, čepčením sa potom vizuálne potvrdzovala rekonštitúcia rodinného a sociálneho postavenia nevesty.

V svadbe na Slovensku sa zelená ratolesť v analogickom význame nevestinho venca objavuje aj na iných obradových predmetoch. Na priamu metaforickú súvislosť medzi vienkom a svadobným stromčekom, ktorý si napríklad na Spiši uchoval názov *venec* upozorňuje Ján Komorovský (Komorovský, J., 1976, 242–249). V doplnkoch ako rozmarín, šatka, svadobný stromček naznačoval súvis s nevestou, s jej nevinnosťou. Preto napríklad v Hraničnom, ak nebola nevesta panna, neniesli svadobný strom ani v sprievode na sobáš. Na Spiši zhotovovali dievčatá svadobný stromček – *venec*, rovnako ako veniec nevesty v dome nevesty pred sobášom. Pred odchodom na sobáš ho v obradnej reči vypytoval ženichov starosta od nevestinho oddavača. Žiadal, *aby panna mladá venčekom budúce manželstvo potvrdila*, na čo nevestin oddavač odpovedal: *Tento venček offeruje naša mladá panna nášmu ženichovi, aby sa s ním zelenali, v láske a svornosti nažívali* (Jarabina, Vyšné Repaše – okr. Spišská Nová Ves; Vyšná Šuňava, okr. Poprad). Takto sa vlastne uzavrel kontrakt, pri ktorom úkony so svadobným stromom – *vencom* obradne naznačovali vzájomný záväzok oboch strán. Svadobný strom, v prenesenom význame nevestin vienok, ktorý bol symbolom manželstva ako inštitúcie, pretrval v svadobnom ceremoniály až do chvíle, keď sa dievoctvo chýlilo ku koncu, keď mala nevesta prijať symbol vydatej ženy – čepiec. Potom sa stromček pálil (na spišsko-šarišskom pomedzí), rozobral, zahodil alebo nechal vyschnúť, tak ako sa ku koncu dovedlo panenstvo a dievčenská sloboda nevesty (Komorovský, J., 1976, 246–249).

Stromček sa zapichoval aj do svadobného koláča. Často zostala z neho len náznaková imitácia, ktorá sa niekde vyvinula do bohatej dekorácie (Hont). Koláč bol zväčša darom

nevesty svadobníkom a súvis s nevestou, s jej vienkom sa naznačoval niekde rozmarínovým venčekom (Lovinobaňa, okr. Lučenec), halúzkami zimozelene (Podrečany, Ozdín, okr. Lučenec) alebo myrty na vrchu koláča (Turiec). Koláč sa v Novohrade a Honte pri konci svadby delil medzi svadobných hostí. Vinš, ktorý sprevádzal obradný akt, prednášali ho tzv. *venečnice*, nadväzoval na biblickú legendu o Noemovej arche.

V obradovej reči sa rysuje súvzťažnosť medzi svadobným koláčom a nevestiným vienkom. Nevesta sa v prenesenom zmysle spomína ako holubica, jej vienok ako zelená ratolesť. Delenie koláča pripomína renesančnú prax, pri ktorej svadobný pár rozdával rozmarínové vetvičky blízkym účastníkom svadby.

Symbol zelenej vetvičky sa objavuje i v ženíchovom pierku. Aj v jeho obradnom použití pozorovať paralely s vienkom nevesty. Analógiu naznačuje i text svadobnej piesne, ktorú spievali svadobníci cestou z kostola do svadobného domu nevesty a ženícha:

*Založila Anka veniec,
tam za oltár na ten kliniec.
A Janičko svoje pierko,
tam za oltár na to drievedko.*

Kšinná (okr. Topoľčany)

Samozrejme pierko nebolo natoľko výrazným vizuálnym svedectvom poctivosti ženícha, ako vienok dôkazom o panenstve nevesty. Ženíchovo odloženie pierka v symbolickom chápaní skôr naznačovalo stratu mládeneckej slobody.

Miestami sú však narážky na ženíchovu poctivosť i tu zrejmé. V niektorých obciach ak ženích priviedol nevestu do druhého stavu pred svadbou, nemohol ísť k sobášu s pierkom (Zázrivá, okr. Dolný Kubín). Roviny obradových úkonov okolo vienka a pierka sa prelínali. Ženíchovi strhávali alebo odrezávali pierko hneď po začepení nevesty (Lendak, Vyšné Ružbachy, Spišské Hanušovce, okr. Poprad), nevestin vienok zapichávali po sňatí spolu so ženíchovým pierkom na hradu (Zázrivá, okr. Dolný Kubín), veniec spolu s pierkom spálili (Brutovce, okr. Levoča). Rituálny význam a vizuálne narážky v súvisi s vienkom a pierkom tým smerovali k symbolickému vyjadreniu ukončenia panenstva a mládenectva, v úhrne toho i panictva ženícha.

Pravdepodobne odvodene od zeleného vienka a ratolesti sa zelená farba vyskytovala aj v iných atribútoch odevu a úpravy hlavy nevesty a ženícha. Na Orave a Spiši nosili zelené stužky dievča a mládenec v ohláškach. Budúca nevesta mala zelenú stužku vpletenú do vrkoča, ženích ju nosil spolu s rozmarínom ako súčasť pierka.⁴ Zelená sa objavovala aj ako súčasť úpravy hlavy a odevu svadobného páru, predovšetkým nevesty, idúcej na sobáš. Mladucha mala na hlave veniec, z ktorého viseli zelené stužky (Benice, okr. Martin); do vrkoča mala vpletenú zelenú stuhu (Párnica, okr. Dolný Kubín); vo venci mala zelenú stužku, tú istú ako ženích v sobášnom rozmarínovom pierku (Hradisko, okr. Prešov).

Na Slovensku od polovice 19. storočia do polovice 20. storočia prevažovala v staršom type svadobného odevu nevesty zelená sukňa, ktorá sa často spomínala i v textoch svadobných piesní. V neskoršom období sa jej nosenie stalo reliktom a postupne ustúpilo iným odevným farbám a materiálom.⁵

V špecifických súvislostiach sa zelená farba objavovala v lokálnych variantoch úpravy svadobného odevu. Zelená myrta sa prišívala sa spodný okraj sukne nevesty (Vyšná Suňava, okr. Poprad), zelené strapce lemovali okraj tylovej stuhu, prekríženej cez prsia nevesty (Kraľovany, okr. Dolný Kubín), zelená bola prítomná v dekoratívnom šnurovaní nohavíc ženícha (Orava).

Ukazuje sa, že symbolické spôsoby použitia zelenej farby v kontexte svadobného obradu fungovali na viacerých významových úrovniach. Vo všeobecnosti zelená vyjadrovala predovšetkým panenstvo, panictvo, mladosť, slobodný stav, sviatočnosť, niekedy i pranie zdaru mladomanželom v zmysle zelená sa, dariť sa. Priamočiaro o tom svedčia i vyjadrenia

obradových vinšov. Družba pri snímaní vienka hovorí: *stav panenský mladý, to je utešený, ako v poli kvietok, vždycky je zelený* (Vyšná Šuňava, okr. Poprad). Nevestin oddavač pri odovzdávaní svadobného stromu – *venca* ženíchovi hovorí: *Tento venček offeruje mladá panna nášmu ženíchovi, aby sa v láske zeleňali, v láske a svornosti nažívali* (Jarabina, okr. Poprad).

Prívlastok zelená, zelený sa často vyskytuje v textoch, najmä incipitoch svadobných piesní:

*Ej na zelenej lúke kopa sena,
včera bola nevesta, dnes je žena.*

(Okolie Topoľčian)

Na východnom Slovensku sa zelená spomína pri tzv tanci *redový*, keď sa spieva: *Ej lena, lena, želena lena*. V ďalších lokálnych variantoch sa v tej istej pozícii spieva o zelenom jačmeni, ovsy, tatarke, žitku. Niekedy však zelená, respektíve zámena zelenej za červenú symbolizuje obrat k horšiemu.

Frekventované použitie zelene v svadobnom obrade na Slovensku, jej prítomnosť v odeve postáv svadobného obradu, predovšetkým v úprave hlavy a v odeve nevesty, využitie zelene pri rekvizitách, odvolávky na zeleň v textoch a piesňach, to všetko malo napriek bohatým lokálnym variantom svoju ustálenú symboliku. Prítomnosť zelene v svadobnom rituály mala systematický charakter, zeleň reprezentovala všeobecne prijatý normatívny kód, ku ktorému z hľadiska hodnotového systému dedinského spoločenstva patrilo zachovanie panenstva, čistoty nevesty.

Poznámky:

- 1 V štúdiu bol použitý archívny materiál Etnologického ústavu SAV. Okrem Dotazníkovej akcie Matice slovenskej z r. 1942 sme čerpali z výskumov Katedry etnografie a folkloristiky FFUK, najmä z výskumov: Jakubíková, K.: Svadba v Párnici, Žaškove, Zázrivej, Veličnej, Dolnej Lehote, Komjatnej, Zuberci, r. 1966, inv. č. 4; Krausová, D.: Svadba v Haligovciach, Hanušovciach, Osturni, Veľkej Frankovej, r. 1968, inv. č. 32; Dillnbergerová, S.: Svadba v Jarabinej, Lendaku, Slovenskej Vsi, r. 1968, inv. č. 46; Muranicová, E.: Svadba v Kraľovanoch, Párnici, Zázrivej, r. 1969 inv. č. 56; Bovidšiová, M.: Svadba v Nižnej a Vyšnej Šuňave, r. 1970, inv. č. 114; Čavčíková, A.: Svadba v Branove a Malej Maňi, r. 1971, inv. č. 197; Siegelová, N.: Svadba v Hruštíne, Oravskej Lesnej, Vaňovke, inv. č. 146; Rényiová, K.: Svadba v Bešeňove, Dvoroch nad Žitavou, Mužli, r. 1970, inv. č. 180; Kúttnik, L.: Svadba v Jarabinej, r. 1973, inv. č. 295; Zelenayová E.: Svadba v Jakubanoch, r. 1972, inv.č. 304; Valentová, Z.: Svadba v Nižných Repašoch a Spišskom Štvrtku, r. 1972, inv. č. 333; Kardelisová, M.: Svadba v Palárikove a Svodíne, r. 1972, inv. č. 338; Komorovská, V.: Svadba v Kurimanoch a Vyšných Repašoch, r. 1972, inv. č. 319; Fulopová, H.: Svadba v Kameníne, r. 1974, inv. č. 473.
- 2 Podobný zmysel mal aj huculský svadobný zvyk, narážajúci na veštecký charakter kruhového pohybu po Slnku, spojeného s úkonmi okolo svadobného koláča s dierou uprostred, pri ktorom sa novomanželia pri východe z cerkvi bozkávali, otáčali jeden okolo druhého a vzájomne na seba dávali cez otvor okružného koláča, aby stihli svoje šťastie a smrť ich nerozdělila. (Materialy po ukrajinsko-ruskoj etnologiji: 1902, 25, 31–32, 36, 48).
- 3 Do 18. storočia nosili v Rusku nevesty vence z červených ruží. Tie, ktoré neboli panny sa museli uspokojiť so slamenným vencom (Goody, J., 1993, 158).
- 4 Pri zápise na ohlášky, cestou na faru, šla budúca nevesta vo vrkoči prepletenom zelenými stužkami (Párnica, okr. Dolný Kubín); od zasnub nosila budúca nevesta vo vrkoči zelenú stužku a budúci ženích za klobúkom vysoké pierko zviazané zelenou stužkou (Spišský Štvrtok, okr. Spišská Nová Ves); po dobu ohlášok mali nevesta a ženích pripnuté rozmarínové pierka so zelenou stužkou (Kojšov, okr. Spišská Nová Ves).
- 5 Nevesta bola oblečená do zelenej sukne (Vyšné Ružbachy, okr. Poprad), do zelených šiat (Dravce,

okr. Spišská Nová Ves, Jánovce, okr. Poprad); súčasťou staršieho typu odevu nevesty na Horehroní a Ponitří bola zelená súkenná sukňa a dlhý kožuch (Nosáľová, V., 1956, 108; Danglová, O., 1970, 108).

Použitá literatúra:

- D a n g l o v á, O., 1970: *Ludový odev v Šoporni, Pate a Hájskom*. In: Slovenský národopis, 18, 1.
- D a n g l o v á, O., 2001: *Dekor Symbol. Dekoratívna tradícia na Slovensku a európsky kontext*. Vydavateľstvo Veda. Bratislava.
- G o o d y, J., 1993: *The Culture of Flowers*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Jeden rok v Kšínnej* (Zvyky a piesne): 1977. Vlastivedné múzeum Topoľčany. Topoľčany.
- K o m o r o v s k ý, J., 1976: *Tradičná svadba u Slovanov*. Bratislava.
- Materialy po ukrajinsko-russkoj etnologiji*, 1902. Vydanie etnografičnej komisyji NTŠ. Tom V., Lvov.
- N o s á ľ o v á, V., 1956: *Ludový odev v Helpe a Pohorelej*. Bratislava.
- Slavjanskaja mifologija. Encyklopedičeskij slovar.*: 2002. Rosijskaja akademija nauk, Institut slavjanovedenia. Moskva.
- Slovenské svadby*, 1996: Editor Milan Leščák.
- V á c l a v í k, A., 1959: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha.
- V a r c h o l, N., 2002: *Roslini v narodnych poviriach Rusyniv – Ukrajinciv Prjašivščiny. Grafotlač*. Prešov.

PhDr. Olga Danglová, CSc. (n. 1941) ukončila FiFUK odbor etnológia v r. 1968. Odvtedy pracuje na Ústave etnológie SAV, v súčasnosti ako vedúca vedecká pracovníčka. Počiatočnou sférou jej záujmu bola ľudová výtvorná kultúra, populárne a naivné umenie. Neskôr sa jej záujem sústredil na sledovanie sociálnych, ekonomických a kultúrnych zmien vo vidieckom prostredí v súvisi s prebiehajúcim procesom transformácie. Výskumné výsledky publikovala vo veľkých teamových prácach, monografiách a početných štúdiách uverejnených na Slovensku i v zahraničí.

Greenery in the Wedding Ceremony

Abstract

The author of this study deals with the symbolic usage of plants and flowers within the context of wedding ceremony. The emphasis is placed upon ethnographic material from the Slovak territory. In the opening paragraphs, the general relationship between greenery and ritual manifestations including their symbolism is described. Wide historical and geographical perspectives are applied here; the discussed examples come from the whole Europe and span historical periods from Antiquity through Middle Ages, Renaissance all the way to the 19th century. Also discussed are religious circumstances, namely convergence and penetration of pagan Slavic traditions with Christian cult symbolism.

Flowers and plants appear often and play an important role in the staged act that is a wedding ceremony. They appear in its key sequences, underline visual beauty of variable items and beautify all the participants, namely the main ones. The study enumerates occurrence of flora in the various parts of the ceremony and pays special attention to the connection between the physical appearance of a given plant with its symbolic and spiritual significance as expressed by the whole palette of magic, religious, ethical and social meanings.

Rosemary is one of the most common ceremonial plants found in Slovakian wedding costumes and artifacts. In some localities, it can be replaced by twinflower, juniper or myrtle. Woven into the bride's chaplet, rosemary symbolizes the virginity of the bride and thus has become a European floral synonym for wedding.

In the symbolic structure of a traditional peasant wedding, the green chaplet appears in the key sequences related to the change of status of the main character – the bride. This change of status lies in transformation from a virgin to a married woman. This transformation is made complete by a

physical change – the loss of virginity. On the other hand, by losing her virginity, the bride gains access to the world of culturally suppressed sexuality – to the world of the adults. All the changes of status taking place during the ceremony are accented by rituals, reflected in wedding speeches, wishes, lyrics of the wedding songs and highlighted by visual symbols, most notably by exchanging chaplet for a cap.

The frequented usage of greenery in Slovak wedding ceremony, its presence on the wedding attires, most notably in the headdress and costume of a bride, usage of greenery on props – wedding tree, bridegroom's feather, wedding cake, references to greenery in speeches and songs, all of this had despite numerous local variations common symbolism. The presence of greenery in the wedding ceremony had a systematic character. Greenery represented a generally accepted normative code of a village community, which included preservation of chastity-virginity until the marriage.

Das Grün bei der Hochzeitszeremonie

Zusammenfassung

Im vorliegenden Beitrag berichtet die Verfasserin über symbolische Verwendung von Pflanzen und Blumen im Kontext der Hochzeitszeremonie, wobei sie das ethnographische Material aus der Slowakei besonders akzentiert.

Kurzgefasst deutet sie Berührungspunkte zwischen dem Grün und den Ritualen als Symbolen an und vergleicht die einheimischen Verhältnisse mit dem allgemeinen europäischen Entwicklungsstrom von der Antike an über die Renaissance bis hin zum 19. Jahrhundert. Nicht unbeachtet lässt sie die religiösen Zusammenhänge, Durchdringen und Annäherung von heidnischen Elementen der slawischen Tradition mit dem christlichen Kult der Symbolik.

In der dramatischen Form des Hochzeitsrituals, in den Schlüsselsequenzen seiner Handlung, die durch eine visuelle Attraktivität der dazugehörigen Gegenstände und durch die Kleidung der Hauptakteure sowie der anderen Teilnehmer besonders unterstrichen wird, sind Pflanzen und Blumen häufig vorhanden. Der Beitrag berichtet über das Vorkommen der Pflanzen und Blumen in einzelnen Phasen der Zeremonie, wobei festgestellt wird, dass die physischen Eigenschaften jeder konkreten Pflanze samt ihrer Form und Farbe eine symbolische Bedeutung in vielfältiger Hinsicht bekommen – magische, religiöse, ethische und soziale Bedeutungen.

Eine der häufigsten Pflanzen, die sich beim Dekorieren der Kleidung und der Hochzeitsartefakte durchgesetzt hatten, ist der Rosmarin. In lokalen Varianten wird er durch Geißblatt-, Buchs- und Myrthezweige ersetzt. Im Brautkranz eingeflochten wurde der Rosmarin zum Symbol der jungfräulichen Reinheit der Braut und in dieser Rolle ist er europaweit als typisch für die Hochzeit bekannt.

Der in die symbolische Struktur einer traditionellen Bauernhochzeit einkomponierte grüne Brautkranz erscheint in Schlüsselsequenzen, die auf den Statuswandel vom jungfräulichen ledigen Mädchen zur verheirateten Frau aufmerksam machen. Der Wandel wird durch einen physischen Akt – Verlust der Jungfräulichkeit – vollendet. Auf der anderen Seite wird dadurch der Braut die Welt der kulturell sanktionierten Sexualität geöffnet, die Welt der Erwachsenen. Der Statuswandel spiegelt sich in einzelnen Zeremoniefolgen wider: in Festreden, Glückwünschen, Texten der Hochzeitslieder, visuellen Symbolen, von denen der Wechsel des Brautkranzes gegen die Haube eine dominante Stellung einnimmt.

Die häufige Verwendung vom Grün beim Hochzeitsritual – Kopfschmuck der Braut, Brautkleid, Hochzeitsbaum, zierende Feder des Bräutigams, Hochzeitskuchen, Andeutungen in Texten und Liedern – all das hat trotz vielen lokalen Varianten ihre eigene Symbolik behalten. Das Grün in Hochzeitsritualen hatte einen systematischen Charakter, es repräsentierte nämlich den als Norm vereinbarten Kode, zu dem im Rahmen der Dorfgemeinschaftswerte auch die jungfräuliche Unberührtheit der Braut gehörte.

SVATBA NA UHERSKOHRADIŠŤSKU VE FOTODOKUMENTACI SLOVÁCKÉHO MUZEA

Ludmila Tarcalová, Slováké muzeum, Uherské Hradiště

Svatební obřad nebyl pouze zkoumán, popisován či vědecky zpracováván, ale i fotograficky zaznamenáván. Fotografie se svatební tematikou shromažďuje dokumentační oddělení Slovákého muzea od 40. let 20. století, i když některé z nich jsou mnohem starší.

Ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti se započalo se zpracováním fotodokumentárního pozitivního i negativního materiálu ve 40. letech 20. století. Nejprve byl do muzea získáván pozitivní materiál, nejčastěji darem, jen málokdy se kupoval. Postupem času byla dokumentace obohacována i o fotografie pořizované vlastními pracovníky nebo spolupracovníky muzea. Malé personální obsazení v muzeu neumožňovalo systematicky zaznamenávat či dokumentovat celou oblast lidové kultury. Závažným důvodem absence pořizování fotografií v této době byla i malá technická vybavenost instituce; fotografovat, jak jsme dnes zvyklí, nebylo běžné. Vedení muzea kladlo důraz na vnitřní muzejní práci, na růst a rozšiřování národopisného fondu, jeho evidenční zpracování, náležitě uložení a jeho prezentaci.

Z počtu několika desítek tisíc fotografií je mnoho těch, které zaznamenávají svatební obřad a svatbu vůbec. Ta patřila vždy k životním přelomovým okamžikům, proto již v 19. století se stala přitažlivým tématem pro národopisce a kulturně osvětové pracovníky. Svatbu popisovali od její přípravy, přes jednotlivé její svatební dny až po dozvuky svatby, shromažďovali popisný etnografický i folklorní materiál. Na Uherskohradištsku byla tématem řady studií a časopiseckých článků, jak popisných, tak i srovnávacích nebo svatbě byly věnovány samostatná pojednání v monografiích jednotlivých obcí.

Nejen národopisci, ale i fotografové měli zájem dokumentovat takovou událost, jako byla svatba. Zachycováním svatebního obřadu fotografickou cestou a všeho co s ním souviselo v obcích uherskohradištského děkanátu¹ si budeme všimát v bohaté sbírce oddělení dokumentace Slovákého muzea. Pojedmáme o fotografiích svatebních obřadníků – nevěsty a ženicha, družiček a mládenců, svatebního průvodu a obřadu, jubilejních svateb, svatebních artefaktů, dnů svatebního veselí, svatebního zákulisí a účastníků svatby na hromadných fotografiích.

Do dokumentace muzea byl získán asi trojí druh fotografií s danou tematikou. K prvním a nejstarším patří fotografie a negativy pořizené Josefem Klvaňou. Mnohé z nich vznikaly již se záměrem zdokumentovat lidový oděv či obřadní lidovou kulturu. Hodně z jeho fotografií doplňuje odborný text o lidovém obřadním oděvu v publikaci *Moravské Slovensko I.* z roku 1918.²

Ke druhé skupině patřila většina svatebních záběrů. Vznikla z potřeby jednotlivce, rodiny či společnosti. Pochází jak od školených fotografů, tak i laiků. Řada z nich je anonymní. Jen fotografie ze soukromých ateliérů do roku 1945 mají označení na rubové či lící straně snímku. Jsou zde uvedena jména firem jako Václav Bartoň, Tomáš Mlčoch, Josef Dudešek, František Horenský, J. Švec, K. Klimeš, Antonín Garažija apod.³ Fotografie v podobě pohlednic mají obvykle na rubové straně emblém nebo zkratku firmy. Většinou zachycují svatební oblečení z *nejatraktivnějších* krojových obcí a oblastí (Kunovice, Uherskoostrojsko) či svatební artefakty. Podle označení firmy se dá také přesně datovat, ve kterém období pohlednice či fotografie vznikly. Slováké muzeum vlastní poměrně málo fotografií ze svatební tematikou vzniklých po roce 1950, u nichž je znám autor (Richard Melíšek).⁴

Třetím typem jsou fotografie, které vznikly z potřeby muzea. Postupem času se bez fotografování neobešla žádná odborná práce každého pracovníka muzea, proto hodně snímků z oblasti Uherskohradištska od začátku 60. let 20. století jsou z fotoaparátu Josefa Jančáře, posledních třicet let fotodokumentaci v muzeu provádí fotograf Ladislav Chvalkovský.⁵

Fotografie nevěsty a ženicha

K nejstarším a nejvzácnějším fotografiím patří ty, které vznikly z originálních skleněných negativů pořizovaných Josefem Klvaňou v letech 1890–1899. Mnohé z nich jsou uvedené v publikaci Moravské Slovensko jako *Pentlení nevěsty z Kunovic* z roku 1890 (2 390) a nevěsta v pentlení z Ostrožské Nové Vsi z r. 1892 (2 330).⁶ Skleněné negativy družic z Mařatic ve *velkém* pentlení (obr. 1, 47 455) jsou datovány rokem 1895; v obcích na Uherskohradištsku se přestalo nosit již na začátku 20. století.⁷

Z období let 1905–1920 převládají fotografie svatebních párů, pořizovaných v ateliéru. Asi stejný počet ženichů je oblečen jak v městském obleku, tak v kroji. Městsky oblečený ženich měl velkou vonici z umělých drobných bílých kvítek na klopě levé strany kabátu, ženich v kroji v období do roku 1918 měl voničku na kordulce a v ruce klobouk s vonicí. Ženichové nosili často i zasunuté hodinky na řetízku v kapse kordulky nebo saka. Hodně se muži oblékali i do vojenských uniforem, taktéž ozdobených voničkou.

Každá nevěsta, oblečená v dolňáckém kroji, ať už je to podle Klvaňova dělení jakýkoliv krojový typ, má na fotografiích jednoduchý bílý věneček z umělých kvítků, baňaté řídce našasené rukávy, stále ještě dvě přednice s vyšíváním, atlasovou přední sukni, bílé *pupkové* punčochy a šňerovací boty. Ruce mají volné (Mařatice 47 481, 52 576, 52 580, Polešovice 44 460, Staré Město 52 632) nebo drží modlitební knížku, drobné kvítko, šátek nebo růženec (Uherské Hradiště obr. 2, Mařatice 52 580). Většina těchto fotografií byla získána darem, takže ani u jedné fotografie není znám autor.

Dvacátá léta 20. století prezentují svatební páry oblečené v kroji: nevěsta má na hlavě charakteristické čepení pro nevěstu a přes ruce úvodnici, ženich beranici nebo klobouk s bohatým zdobením (Kunovice 32 867, 3 000, Mistřice 1991). Hodně ženichů je oblečeno v městském oděvu, s bílým motýlkem pod krkem a s vonicí s velkou bílou stuhou (Staré Město 36 216, 48 820, 25 840, Uherské Hradiště 50 158). Krojované svatební páry z této doby jsou fotografovány v ateliéru. Zajímavé jsou změny, kdy nevěsta stejně oblečená jako v předešlých dvaceti letech má délku sukně kratší a někdy místo modlitební knížky nebo růžence drží v ruce velkou svatební kyticí. Mnohé fotografie jsou anonymní, některé z nich jsou od hradištského fotografa Josefa Dudeška.

Větší kolekci přefotografovaných pohlednic vlastní muzejní dokumentace od fotografa J. Švece, který působil v období **mezi dvěma světovými válkami**. Nejvyhledávanější byly svatební páry nebo jednotlivé postavy ženicha a nevěsty, v tehdy nejatraktivnějších lokalitách k fotografování, v Kunovicích a Hluku. Představují krojované páry ve svatebním oblečení – ženich s nadměrnou vonicí na beranici (Hluk 10 119), nevěstu s úvodnicí přes ruce (Hluk 1 000, 52) nebo svatební pár před domem (Hluk 10 117, Kunovice 966). Podobně situovaná – před malované žudro – je i pohlednice krojovaného páru z Uherského Ostrohu – nevěsta v bohatém pentlení a úvodnici, muž s vyzdobeným kloboukem (obr. 3) od fotografa K. Klimeše. Řada svatebních párů na fotografiích – pohlednicích s vroubkovaným okrajem pochází z ateliéru Antonína Garažii, ty zachycují v tomto období ženicha oblečeného v civilu s vonicí na klopě a nevěstu ve věnečku a s velkou kyticí bílých růží (Staré Město 18 800, 18 804).

Dokumentační oddělení muzea se v roce 1997 obohatilo novými nákupy o fotografie **ze 30. let 20. století** od Františka Horenského, původem z Pašovic, který zachytil krojované svatební páry z Uherskohradištska, ale především z Uherskobrodsko, ať již v ateliéru či v přírodě (Boršice u Buchlovic 45 603, 45 553). Nevěsty mají stále starý typ kroje, v ruce drží buď malou kyticí nebo modlitební knížku (Polešovice 45 753, Boršice 45 548). Sta-

1. Pentlení družiček na Hradištsku. Foto Josef Klvaňa, 1895.

2. Novomanželé Mazůrkovi ve svatebním oblečení. Uherské Hradištsko – Rybárny, 1900.

romětská nevěsta má navíc při spodním okraji přední sukně – fěrtůšku našité zelené snítky asparágu (Staré Město 45 440).

Svatební páry zachycené v **období čtyřicátých let** se od předešlých deseti let nezměnily. Muži používají ke svatbě více civilního oblečení s voničkou na klopě a bílým motýlkem než obřadního kroje (Popovice 9 685, Mařatice 52 579). Avšak nevěsty z Uherskohradištska již mají vzhled kroje jiný – nový typ hustě vrapených rukávců a přibyla především větší výzdoba kroje (Boršice 56 791, 49 046). V rukou drží velké kytice z asparágu a bílých růží či karafiátů (Boršice 49 051, Uherskoostrožsko 45 752). V dokumentaci se objevují i fotografie jako pohlednice např. polopostava svatebního páru ze Starého Města (18 803). Zvláštní je, že v období čtyřicátých let nejsou zastoupeny fotografie v civilním oblečení – *po městsku*.

Z padesátých let 20. století jsou zde ateliérové fotografie, na kterých je ženich v civilu s vonicí a nevěsta v kroji. Má obřadně upravenou hlavu – je ve věnečku, v ruce drží velkou kytici, nejčastěji z bílých kal. Z kytice visí na bílých stuhách dva bílé věnečky. Okolo zad a přes ruce má přehozenou úvodnici (Boršice 53 861, 49 050, Jalubí 18 801). U těchto fotografií nejsou známí autoři, neboť byly převážně darovány. Větší počet všech dalších pořídil Josef Jančář, odborný pracovník muzea. Velmi dobře zachytil nevěstu z Boršic v obřadním věnčení, na fěrtůšku a na kadrlicích se zelenými našitými věnečky, stejně jako na koncích stuh visících z copů věnčení. V rukou má velkou kytici, z níž visí věnečky na bílé stužce (Boršice 50 101, 634, obr. 4). Kunovickou družičku zachytil Josef Jančář zase v pentlení a s úvodnicí přes ruce (Kunovice 16 372).

Autorem fotografií z Uherskohradištska z **období 50. a 60. let 20. století** byl hradištský amatérský fotograf Richard Melíšek. Zaměřoval se především na krojované páry ze Sadů (31 272) a Kunovic (28 458, 28 459). Ženich z Kunovic měl vždy obrovskou vonici z umělých květek a z asparágu, na jiných jsou muži v civilu a ženy v kroji (Kunovice 28 460, Ostrožská Nová Ves 28 487). Jen jediná fotografie zachycuje svatební pár v civilu, ale řada

3. Nevěsta v čepení a v úvodnici, ženich v bohatě ozdoběném klobouku. Uherský Ostroh 1937. Pohlednice. K. Klimeš, Brno.

4. Nevěsta ve svatebním pentlení, se svatební kyticí s visícími věnečky a přední sukni ozdobenou rozmarýnovými věnečky. Boršice 1958. Foto Josef Jančář.

dalších účastníků, především družiček, je v obřadním kroji s pentlením a s úvodnicí přes ruce (Kunovice 28 461).

Na fotografiích svatebních párů je možné vysledovat hned několik vývojových momentů. Na přelomu 19. a 20. století odložily nevěsty velké věnčení; zůstalo jen v Hluku, Kunovicích a na Uherskoostrozsku. V současné době se nenosí jen k svatbě, ale i k dalším obřadním příležitostem – primicím, bířmování, hodům apod. Velký věnec složený až ze čtyř částí (čelenka – *kánka*; věnec, v Kunovicích *šilión*; dýnko, v Mařaticích *báleš* a v Kunovicích *klobúk*; stuhy – *fábor*)⁸ nahradil menší kulatý bílý věneček nebo větší loďkového tvaru s copy z umělých bílých látkových květek. Od začátku čtyřicátých let 20. století se u dolského typu kroje zcela změnil typ rukávců. Šily se z většího množství plátna a upravovaly hustým drobným vrapováním. Stejného střihu zůstaly na Ostrozsku a Kunovicu. Sukně se zkrátily již v polovině 20. let, přední atlasové fěrtůšky se zcela vytratily; již v období třicátých let 20. století je nevěsty neoblékaly. Také úzká krajka lemující spodní okraj sukně, charakteristická pro tuto oblast, se stala záležitostí již jen začátku 20. století.

Velké změny doznaly i nevěstiny obřadní artefakty doplňující její oblečení. Na prvních svatebních fotografiích mají nevěsty v ruce jen kapesníček s modlitebními knížkami a růžencem, některé jen drobné kvítko. Svatební kytice je možné vysledovat již od poloviny 20. let 20. století. Od 40. let 20. století jsou již velké, doplněné bílými věnečky, které se dávaly novomanželům při svatebním obřadu na hlavu. Velmi zvláštní je záležitost úvodních plachet. Na fotografiích je vidíme velmi málo, i když víme, že se běžně do 30. let 20. století používaly. Více je jich až v období 50. let 20. století na ateliérových fotografiích. Zajímavá je v tomto období výzdoba nevěstina kroje. Na fěrtůšku, kadrlích u rukávců či na stuze v pase jsou našité rozmarýny, někde jsou ztvarovány do koleček; jindy je mají nevěsty zasunuté za kordulku.

5. Nevěsta vezená ke svatebnímu obřadu na bryčce. Spytihněv 2001. Foto L. Chvalkovský.

Ženichové na svatebních fotografiích jsou ve větším procentu oblečeni v civilu, vždy s větší voničkou a někde s velkou snítkou rozmarýnu. Ti, kteří šli na svatbu v kroji, měli až nadměrně velkou vonici na beranici či klobouku a voničku na klopě kordulky či saka. Kroj ženicha se v podstatě nezměnil, místo klobouků se začaly více užívat beranice. Pokud se v současnosti koná krojovaná svatba jsou vždy oba v kroji.

Svatební průvod a obřad

Nejvíce fotografií ze svatebních průvodů pocházejí **ze 40. let 20. století**. Na nich můžeme vyzorovat způsob řazení či uspořádání svatebního průvodu. Nejčastěji šla v čele průvodu starší družička se ženichem a za nimi nevěsta s družbou či starším mláďencem (Staré Město 52 462, 52 461, Boršice 53 867). Časté bylo i seřazení, kdy šel jako první ženich s nevěstou (Boršice 49 049, Sady 31 274). Na fotografiích **z 50. až 70. let 20. století** jsou krojovaní obřadníci seřazení tak, že ženich jde se dvěma mláďenci a nevěsta se dvěma družičkami např. v Kunovicích v roce 1968. V roce 2001 na krojované svatbě ve Spytihněvi se vezla nevěsta na bryčce s družičkami a na druhé jel ženich s mláďenci (Spytihněv obr. 5).

Seřazení průvodu nemělo ve svém uspořádání mnoho podob. U selských svateb bylo obvyklé chodit na svatební obřad pěšky v čele s družičkou a ženichem, nebo sami šli dva mláďenci s ženichem a nevěsta s dvěma družičkami. Jen přespolní se převáželi na vozech či bryčkách. Až u civilních svateb v posledních letech vodí rodiče své děti na obřad – otec dceru - nevěstu a matka syna – ženicha. Na svatební obřad se jezdí auty.

Fotografie krojované svatby, pořizené ve 40. letech 20. století ze svatebního obřadu přímo z prostředí kostela, patří k nejpoutavějším a nejdojemnějším. Vždy nám představují svatební pár stojící nebo klečící před oltářem, za nimi krojovaní svědci a skupina krojovaných družiček a mláďenců (Kunovice 57 071). Podobné záběry pochází i ze 70. let 20. století z Kunovic (23 147).

Velmi působivé jsou i fotografie svatebního obřadu pořizované z kůru chrámu, kde

6. Církevní svatební obřad Renaty Šimkové a Antonína Šťastného. Polešovice 1994. Foto J. Tarcala.

hlavní obřadníci stojí nebo klečí před oltářem a krojovaní svatebčané jsou rozmístěni za nimi a nebo klečí v chrámových lavicích (Mítkovice 46 773).

K nejmladším záběrům patří fotografie krojované svatby z Polešovic a Spytihněvi (obr. 6), kde tento svatební obřad dokumentovali pracovníci národopisného oddělení nebo muzejní fotograf. V obou případech se fotografoval nejen církevní obřad v kostele, ale celý průběh svatby.

Záběry z církevního obřadu se nijak neliší od současných krojovaných či civilních svateb. Nejbližší ženichovi a nevěstě stával družba a družička, kteří plnili funkci svědků novomanželům a dokola všechny družičky a mládenci. V rozmístění rodiny a všech účastníků svatby při svatebním obřadu nebyla dána žádná pravidla.

Jubilejní svatby

Z **dvacátých let 20. století** je menší počet fotografií se záběry ze zlaté svatby manželů Pavlíkových v Boršicích (42 385). Zde jubilant drží v ruce hůl, dvě děvčátka kytice a chlapec a děvče peřinku, na které jsou vyšité věnečky. Jedna z krojovaných kuchařek drží ták s koláči a druhá dort. **Z 30. let 20. století** je zachycena slavnost padesátého výročí manželství. Účastníci zlaté svatby stojí před vraty stodoly ve třech řadách. Všichni jsou označeni na levé straně trojlístkem. Jubilující muž i žena drží v ruce dlouhou hůlku s dvojkřížem, děvčátko v kroji uprostřed obilný věnec se stuhami, které z každé strany drží jeden chlapec oblečený v kroji. Dvě ženy drží v ruce dorty s nápisem 50 (obr. 7). K záběrům z jubilejní zlaté svatby patří rodinná fotografie z Boršic (42 386), kdy oslavenci stojí uprostřed, dvě ženy mají dorty s napsanou padesátkou, na tabulce křídou napsaným textem: *50leté výročí svatby 12. 10. 1952*.

Fotografie z výročních svateb jsou vzácné, neboť samotné oslavy výročí svateb se konávaly ojediněle. Atributy hlavních protagonistů – jubilujících oslavenců jsou velmi osobité, stejně jako dalších účastníků. Novějšími prvky na fotografiích jsou dorty, s datem oslavy, které se v současné době nechávají jubilantům upéct v podobě knihy, podkovy apod.

7. Společná fotografie účastníků zlaté svatby manželů Václava a Emílie Hůlkových. Uprostřed sedící jubilanti drží v rukou zlaté dvojkříže. Boršice asi 1930.

Svatební artefakty

K nejstarším fotografiím představující nám obřadní koláč jako dar přinášený do domu nevěsty patří fotografie Václava Bartoně opublikovaná také v knize *Moravské Slovensko⁹ Svatební průvod s koláčem v Derfli*. Koláč je nesený na nosítkách několika muži v doprovodu svatebčanů (Sady 2 719). Samostatný koláč – nevěstin dar, mnohdy i více než metr vysoký je zaznamenán ještě i na fotografiích z Kunovic (obr. 8, 57 090, 5 516).

K těm starším patří velmi zajímavá pohlednice, kde se prolíná oblečení okrsku kunovického a hradištského – nevěsta je v mařatickém kroji, ženich v kunovickém. Družička je z Véseku v pentlení, drží v ruce starobylý *syrec* (homoli cukru), který nevěsta nosila matce (obr. 9 – 46 595). Pozdější svatební atribut zachycuje pohlednice J. Švece ze 30. a 40. let 20. století z Kunovic. Je na ní nevěsta v doprovodu družičky a ženicha (1 080) nebo družiček, družby, ženicha a mládenců, která nese své nové matce několika patrový dort (967) Svatební koláč, při některé ze slavností na Uherskohradištsku, zřejmě na Výstavě Slovácka roku 1937, je nesený mládenci a děvčaty z Uherskoostrožska (50 066). Ze čtyřicátých let 20. století je fotografie, kde ženich v civilním oblečení s vonicí, s nevěstou v obřadním kroji přináší své nastávající tchýni ležícího beránka (Věsky 46 596). Akt strojení svatebního koláče ženami je lokalizován na Uherskohradištsko (37 891). Zcela ojedinělý je záběr svatebního domu v Jankovicích vyzdobený nad vchodem věncem z jehličnanu, růží a bílými stuhami (50 860).

Obřadním artefaktům se ve svatebním obřadu připisoval velký význam. Svatební koláč, který dostávala nevěsta od kmořenky, svědčil o majetkových poměrech nevěstiny rodiny. Přinášení někdy až jeden metr vysokého koláče zanikl s pořádáním tradičních a početných svateb ve dvacátých až třicátých letech 20. století, ve všední dny. Dnes je již málo žen, které si strojení svatebního koláče pamatují, není již na Uherskohradištsku informatorky, která by svatební koláč strojila. Stejně tak přinášena homole cukru, později dortu a dalších darů nevěstině nové matce bylo zažitým obřadem, který se traduje v různých inovacích dodnes. V obcích na Uherskohradištsku, pokud se koná svatba s některými tradičními prvky, obje-

8. Svatební koláč. Kunovice 1925-1930. Foto J. Horenský.

9. Uprostřed družička s homolí cukru, kterou přináší nevěsta jako dar své nové matce. Vésky, asi 1940.

vuje se často ozdobený dům nebo jen text před domem, který vítá novomanžele po obřadu doma.

Další dny svatebního veselí

Nejstarším záznamem z dalších svatebních dnů a převážně svatebního veselí je fotografie opublikovaná v Moravském Slovensku s názvem *Mužská robota na svatbě v Derfli*.

10. Páté kolo při „vození šatů“ na sokolské jubilejní slavnosti. Kunovice 1922.

Tuto fotografii V. Bartoně uvádí František Kretz ve své knížce *Svatba v Derfli*.¹⁰ Starší ženy v kunovickém kroji *holí muže* a muži *čistí ženám boty* (2 780). Holení starších žen dřevěnou břitvou brousící si ji o své stehno je dalším ze starších záznamů z Kunovic asi ze 30. let 20. století (57 076).

Honění kota, jak se dříve říkalo posvatebnímu veselí, má na fotografiích v muzeu zcela jinou podobu než nám ukazuje fotografie V. Bartoně v Moravském Slovensku.¹¹ Na muzejních fotografiích je spojené se stěhováním nevěsty. Obřadní *převážení peřin* je zaznamenáno ze Sokolské slavnosti v Kunovicích v roce 1922, kdy za vozem s peřinami je taženo páté kolo s figurínami krojovaného páru. Ten je tažen smykem za vozem a přitom se otáčí (obr. 10, 2 747).

Přenášení peřin je zdokumentováno jako folklorní pásmo na Výstavě Slovácka 1937 v Uherském Hradišti předváděné skupinou z Uherskoostrožska (37 981) a z Kunovic ze 60. let 20. století (37 307). Novější snímky, na kterých vidíme převážení nevěstiny či ženichovy výbavy již s obřadností nemají mnoho společného. Účastníci svatby si obvykle na starý kočár či vozík naložili odložené staré věci – *harampádí - kde se co našlo*. V průvodu k nevěstě, které se vezla *výbava*, se objevují převlečení muži za ženy a opačně, také postavy cikánky s děckem nebo *ditě* (dospělý) v kočáře. Z fotografií je zřetelné, že prvek obřadnosti z převážení výbavy zcela vymizel a zůstala jen zábavná funkce zúčastněných svatebčanů, později kamarádů a vrstevníků, např. ze 40. let 20. století ze Starého Města (55 259) a Jarošova (3 976), z 50. let 20. století z Kunovic (32 917, 34 884), ze 70. let z Polešovic a Boršic (35 210) a z 90. let 20. století z Jarošova.

Přesto, že se zkrátila doba trvání svatby z celého týdne jen na dva dny, dodnes se většinou na vesnických svatbách najdou takoví účastníci svatby, kteří mají smysl pro provádění svatebních her, jako je honění kota či holení. Není to však pravidlem.

Ze zákulisí svatební kuchyně

V období třicátých a čtyřicátých let 20. století se všechny přípravy svatebních jídel konaly v těch částech domu, kde nebyli usazeni svatebčané, tedy nejspíše na dvoře, pod *návratím* nebo ve výminku postaveném v zadním traktu domu. Záběry z těchto svatebních prací zaznamenali neznámí fotografové ze Starého Města (obr. 11, 52 459) a Míkovic

(46 775). Fotografie přesně zachycují prostředí svatebních kuchařek, typ nádobí, náčiní potřebného k přípravě a k podávání jídel na svatební stůl.

Postupem času se upouštělo od připravování svatební hostiny doma. Rodiny si pronajímaly místnosti s možností přípravy a podání jídel, v současnosti se svatební hostina řeší převážně restauračním prostředím.

Svatebčané na svatbě

K největšímu počtu svatebních fotografií v dokumentaci Slováckého muzea patří společné fotografie svatebčanů. Zajímavé je, kde všude se účastníci svatby shromažďovali k hromadnému fotografování. Většinou jsou záběry situovány do dvora domu, před návratí, do zahrady, před stodolu, převážně stavenou z nepálených cihel *kotovic*, před zdi chlívů sousedova domu. Jen některé, hlavně ty mladší fotografie, jsou z ateliéru. K těmto nejstarším společným fotografiím ze svatby patří Klvaňův snímek z roku 1890, který je podobný fotografii uveřejněné v Moravském Slovensku¹² a představuje zapentlené družičky a družby na svatbě v Mařaticích (2 121).

Na klasických fotografiích let **1904–1920** sedí uprostřed nevěsta a ženich, po obou stranách rodiče, popřípadě další nejbližší rodina jako kmotr a kmotra od biřmování či od křtu. Za nimi pak stojí v jedné nebo dvou řadách ostatní svatebčané oblečení v kroji. Na snímcích je někdy dvacet, jindy až přes sto svatebčanů. Nevěsta je vždy v kroji – v pentlení, v ruce drží šátek, ženich má selský oblek s voničkou na klopě (Boršice 30 314, Polešovice 44 462, Babice 12 569, Míkovice 46 756, Staré Město 25 843). Na fotografii z Hluku (58 816) a Kunovic (32 866) drží ženich oblečený v kroji v ruce dlouhou viržinku. K pozoruhodným patří i hromadná svatební fotografie, na níž je uprostřed ženich a nevěsta v úvodnici, po stranách kmotřenky – *široké* v úvazu šátku na *záušnice*. Na snímku se svatebčany je i dechová hudba ve stejnokrojích, která zřejmě na svatbě hrála (obr. 12).

Bohatě jsou zastoupeny společné fotografie z období **třicátých let 20. století** situované do zahrady pod strom, před vrata stodoly, před dům, na nichž je následující uspořádání. Zcela vpředu na zemi sedí vždy děti, za nimi uprostřed jsou sedící nebo stojící novomanže-

11. Kuchařky při mytí nádobí na dvoře po svatebním obědě. Staré Město 1938.

12. Hromadná fotografie svatebních hostů na svatbě novomanželů Otrusinových. Boršice, listopad 1937.

lé v obřadních krojích (Kunovice 32 897, Kněžpole 40 240, Mařatice 52 877, Staré Město 52 636, Kunovice 57 070). Na fotografiích bývá obvyklé, že po stranách bývali rodiče a nejstarší členové rodiny – někdy řečení *stařečci* (stařenka a stařeček) později označovaní jako babička a dědeček, nebo také kmotři. V první řadě na zemi, a nebo v jinak vyvedených pózách – třeba i ležící, se fotografovali muzikanti (Boršice 42 387) nebo harmonikář. Mezi krojovanými účastníky nechyběly ani kuchařky, z nichž mnohé na fotografiích drží dorty (Boršice 30 282, Staré Město 55 160). Na snímcích z Tučap a Vázan zaujmou velké myrtové voničky s mašličkou až třicet cm dlouhé, u mužů připnuté na přednicích kordulek (Tučapy 33 987, Vésky 46 594, obr. 13), ženy mají příčně přes prsa dlouhé snítky rozmarýnu (Tučapy 52 557). V tomto období již nevěsty oblečené v kroji nosily svatební kytici (Staré Město 55 160). V polovině třicátých let 20. století se objevují fotografie, kde je již hodně civilně oblečených svatebčanů, a nebo naopak nevěsta se ženichem v civilu a ostatní svatebčané v kroji, jak tomu bylo na svatbě Karla Húska v roce 1931 ve Starém Městě (50 160). Stále zůstává více případů oblečeného ženicha v obleku a nevěsty v kroji. Jen fotografie z Kunovic nám dokladuje nošení úvodnic v oblasti Uherskohradištska, které byly odloženy na přelomu 19. a 20. století. Nevěsta se dvěma družičkami, ženich s mláďenci v civilu s velkou vonicí na klopě, s řadou civilně oblečených svatebčanů je dokladem toho, že tento krojový okrsek si dlouho uchoval svoje tradiční oblečení zejména u žen, v podstatě beze změny (Míkovice 46 774).

I ze **čtyřicátých let 20. století** máme snímky z velmi početných svateb. Ženich je v civilním oblečení, nevěsta v obřadním svatebním kroji s usazením obřadníků a rodiny podle nepsaných pravidel – rodiče, kmotři a nejstarší členové rodiny. Mláďenci jsou v civilu, družičky v obřadním oblečení, hodně žen středního věku již v jupkách a hedvábných šátcích, v brokátových nebo ornátových předních sukních a šorci (Popovice 33 976). Některé účastnice svatby drží v rukách kulaté dorty, jiné zase upečenou buchtu v podobě beránka (obr. 14). Ze stejného období jsou fotografie o menším počtu svatebčanů, zachycených v některém z uherskohradištských fotoateliérů. Většina účastníků svatby je v obřadních krojích, starší ženy mají sváteční brokátové sukně a jupky zdobené látkovými nášivkami,

13. Skupina svatebčanů s bohatými voničkami z rozmarýnu. Vážany 1932. Pohlednice. Fotoateliér T. Mlčocha.

starší muži jsou v selském oblečení s vysokými botami (Uherskohradištsko 45 767, Boršice 45 556).

V padesátých letech 20. století se stále početnější svatby fotografují hromadně ve dvoře nebo na zahradě. Záběry jsou až z druhého svatebního dne, kdy jsou všichni oblečeni buď v civilním nebo ve svátečním nedělním oděvu. Na fotografiích jsou zachyceny obřadní

14. Ženy s upečenými dorty a beránkem na hromadné svatební fotografii. Boršice 1944.

15. Nevěsta se ženichem, po stranách mládenci s družičkami. Z bohaté svatební kytice visí věnečky na bílých stužkách. Traplice 1955.

koláče a dorty, které drží některá z žen, hudební nástroje – bubínek, harmonika (Staré Město 55 159). Na fotografiích v ateliéru jsou jen nevěsta s družičkami a mládenci, těch bývalo i deset. Děvčata vždy ve věnečku s kyticí a muži v civilním oblečení s voničkou na klopě saka (obr. 15, Kunovice 32 860, Boršice 42 342, 53 871, 49 047, Staré Město 48 789). Ze šedesátých let jsou v dokumentaci fotografie zachycující civilní svatbu, kdy nevěsta je *po bílu*, ženich s vonicí a velkou snítkou myrty na klopě. Jedna žena drží velký dort s náboženským výjevem (Boršice 49 048).

Na základě všech vyhledaných fotografií, týkajících se svatby na Uherskohradištsku (v uherskohradištském děkanátu) se dalo zjistit, že početně nejvíce jsou zastoupené snímky svatebních párů či obřadníků a také hromadné fotografie. Na fotografiích lze vysledovat proměny v oděvu nevěsty a ženicha – věnčení, pentlení, označení ženicha a obřadníků vůbec, krojové posuny a proměny ve střihu, materiálu a četnosti používání kroje nebo civilního oblečení. Změny nastaly i u obřadních artefaktů charakteristických pro nevěstu, ženicha, mládence, družičky a účastníky svatby – jako byly modlitební knížky, růženec, šátek, kapesníček, kytice nejprve malá, pak velká s věnečky, úvodnice, velká vonice na klobouku, malé voničky z rozmarýnu, myrty či umělé vonice apod.

U svatebního průvodu je možné vidět varianty jeho seřazení, případně jiné přemístování než bylo tradiční – v průvodu pěšky. Na svatebním obřadu samotném se hodně nezměnilo, ale tyto momenty byly zachycovány pro jejich důležitost.

Zajímavé jsou hromadné snímky svatebčanů oslavujících 50. výročí svatby a jejich zajímavé artefakty. Nejhodnotnější a nejvzácnější jsou fotografie zachycující svatební, původně obřadní artefakty, které již zcela vymizely. Naopak novým a často fotografovaným je v současné době svatební veselí se svatebními hrami, které jsou inovované, avšak objevuje se v nich řada starých prvků.

Pokud se týká záběrů z příprav svatby je jich tak málo, že nemají srovnání, poněvadž se staly zcela radikální změny v přípravě a konání svatby; jen prostor pro zábavu kuchařek stále zůstává.

Největší oddíl *svatebčané na svatbě* dává vědět, že v současné době se na Hradištsku již dávno upustilo od pořádání velkých a početných svateb. Jen čas od času se objeví mladí lidé, kteří se chtějí oddat v kroji za účasti svých kamarádů a rodiny (Polešovice, Spytihněv, Jalubí). Pořádání svatby je pak zorganizované na základě tradičního průběhu svatebního obřadu a celého veselí. Nevěsta a ženich dodržují obvykle svoji identitu a nechávají se oddat ve svém kroji (nevěsta z Vlčnova, ženich z Jalubí).

Příspěvek je malou sondou do fotodokumentace Slováckého muzea z oboru národopisu na malém území a na jedno specializované téma. Zpracovat globálně a zhodnotit fond fotodokumentace je dalším úkolem všech čtyř oborů, jež jsou ve Slováckém muzeu zastoupené.

Poznámky:

- 1 Do uherskohradištského děkanátu patří 53 obcí, které podle krojového dělení Josefa Klvaně zastupují skupinu dolňáckého kroje (typ kroje staroměstsko-jarošovského, velehradsko-spytinovského, bílovského a polešovského), skupinu kunovickou, uherskoostrožskou a buchlovickou. Čísla v závorkách udávají číslo karty v dokumentaci SM. Zachycují obdobné příklady sledovaných jevů v dalších obcích.
- 2 Josef Klvaňa se narodil ve Vídni v r. 1857, zemřel v Kyjově 1919. K l v a ň a, J.: *Lidové kroje na Moravském Slovensku*. Moravské Slovensko, díl I., sv. I. Praha 1918, s. 97–252.
- 3 Václav Bartoň (1863–1940), Tomáš Mičoch, nar. 1878–1925, ateliér měl na Královské ulici (Nádražní) 30 v Uh. Hradišti, J. Dudašek, František Horenský narozený r. 1866 v Pašovicích, zemřel v roce 1933 a pochován v Boršicích, J. Švec, K. Klimeš, drogist z Brna, A. Garažija.
- 4 Richard Melíšek, dlouholetý ředitel ČSAD, amatér fotograf (1909–1994).
- 5 Josef Jančář, n. 1931, ředitel Slováckého muzea v letech 1961–1970; Ladislav Chvalkovský, n. 1954, fotograf Slováckého muzea od r. 1979 dosud.
- 6 K l v a ň a, Josef, o.c., s. 123, 103.
- 7 K l v a ň a, Josef, o.c., s. 118.
- 8 T a r c a l o v á, L.: *Pentlení, věnečky a vonice jako součást obřadního oděvu*. In: *Lidový textil a textilní sbírky v muzeích*, EÚMZM v Brně, 1998, s. 8–10.
- 9 Viz Moravské Slovensko, díl II. Praha 1918, s. 684.
- 10 Srov. Moravské Slovensko, díl II., Praha 1918, s. 691, obr. 453; K r e t z, F., *Svatba v Derfli*.
- 11 Viz Moravské Slovensko, díl II., Praha 1918, str. 690, obr. 452.
- 12 Viz Moravské Slovensko, díl I., Praha 1918, str. 104, obr. 109.

PhDr. Ludmila Tarcalová (n. 1946) je vedoucí národopisného oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Svůj odborný zájem orientuje na obřadní lidovou kulturu a lidový oděv. Těmto tématům věnuje své odborné články i muzejní výstavy.

Wedding in the Uherské Hradiště Region as Documented on the Photos of Slovácké Museum

A b s t r a c t

Slovácké muzeum in Uherské Hradiště (the Museum of Moravian Slovakia) began processing and sorting of the photo documentation material (both positive and negative) in the 1940s. Most of the material acquired by the Museum was positive. Usually, the photographs were donated; the Museum seldom paid for any. In the course of time, the collection was enriched by photographs taken by the Museum's employees themselves or their external co-workers. However, insufficient personnel count made it impossible to systematically capture the whole of the local folklore culture. Furthermore, the Museum did not own proper technical equipment at the time and simple taking of pictures as we know it today was quite difficult back then. The institution's management put emphasis on internal work, on the growth of the folklore-related collections and its proper filing, as well as sensitive storage and presentation to the general public.

Of the several tens of thousands of photographs, many capture wedding ceremony or wedding in general. Wedding has always belonged to the turning-point events in the life of a person, which has made it an attractive object of research for ethnographers and folklore-conscious intelligentsia since the 19th century. They described wedding with its preparations, individual wedding days and its last reverberations and collected descriptive ethnographic and folklore material. The wedding of Uherské Hradiště region has been subject matter of many a newspaper article and scholarly study, both descriptive and comparative. Descriptions of local wedding ceremonies were described in dedicated chapters of village monographs.

It is obvious that wedding did not draw interest just from ethnographers but from photographers as well. This article deals with just that – the photographs of weddings and all things related from the Uherské Hradiště deanery found in the rich collections of Slovákcké muzeum. We discuss photos of individual ceremony participants – bride and bridegroom, wedding parade and ceremony, anniversary weddings, wedding artifacts, days of wedding merrymaking, wedding backstage and wedding participants as captured in group photos.

The wedding-related photographs owned by the Museum can be roughly divided into three main categories. The first and oldest group consists of the photographs and negatives taken by Josef Klvaňa. Many of them were taken with the intention to document folklore costumes or ceremonial culture. Many of his photographs are complemented by his own specialized commentary on ceremonial folklore costumes, published in the *Moravské Slovensko II.* magazine in 1918.

The second group includes most of the wedding photographs in the archive of Slovákcké muzeum. These were taken to fulfill the needs of individuals, families or communities. Their authors were both trained professionals and amateurs. Most of the amateur photographers are anonymous. Only the photographers who ran private studios before 1945 marked their works on either side of a photograph. Václav Bartoň, Tomáš Mlčoch, Josef Dudešek, František Horenský, J. Švec, K. Klimeš, Antonín Garažija are just a few of them. The photographs in the form of postcards usually bear a logo or a monogram on the backside. The company identification usually allows for more or less exact dating. There are only a few photographs in the collection that were taken after 1950 and were purchased by the Museum from individual photographers (Richard Melíšek).

The photographs of the third group were taken by the Museum employees themselves. In the course of time, taking photographs became an integral part of each employee's routine work. Many such pictures since the 1960s were taken by Josef Jančář. In the last 30 years, Ladislav Chvalkovský has been in charge of photo documentation.

Of all the wedding-related photographs in the archive, the most numerous are those of wedding couples and groups. The comparison of photographs reveals changes in the artifacts used and worn by brides and bridegrooms – chaplets, ribbons, signs of bridegroom and wedding participants in general, changes in costumes and their designs, materials and numerousness of costumes vs. civil clothes, ceremonial artifacts of a bride, bridegroom, best men, best maids and wedding participants such as prayer books, rosary, scarf, handkerchief, bouquet (small at first), later large ones with chaplets, large floral decorations on hats, small floral decorations of rosemary, myrtle, artificial flower decorations etc.

With the wedding parades, we can observe differences in their arrangements and means of transportation (the traditional one was walking). The actual wedding ceremony has not changed much, but it was often documented because of its importance.

Also interesting are group photos of participants in 50th anniversary weddings and their artifacts. The most valuable and rare are the photographs that depict wedding (originally ceremonial) artifacts that have vanished completely. On the other hand, there is a recent trend to take photos of wedding merrymaking and wedding games that, as innovated as they are, still retain many traditional features.

As far as the photographs of wedding preparations are concerned, there is so few of them that it is impossible to compare them. The wedding preparation process has undergone radical changes in the past, only the traditional merrymaking of cooks remains popular.

The current trend in the Uherské Hradiště region is to abandon traditional large and spectacular weddings. Only from time to time a couple appears who want to get married in folk costumes in accordance with the traditional ways (Polešovice, Sypthněv, Jalubí). The whole wedding ceremony

is in such cases organized and arranged in accordance with folklore tradition. The bride and bridegroom usually show their identity by attending the wedding in traditional costumes of their villages (e.g. when a bride comes from Vlčnov and a bridegroom from Jalubí).

This article focuses on a certain part of photo documentation fund owned by Slovácké muzeum, that which is related to a small territory and a single, well defined subject matter. The task of complex evaluation of the whole archive remains up to all four specializations, represented in Slovácké muzeum.

Hochzeit im Gebiet von Uherské Hradiště in Photodokumenten des Museums der Mährischen Slowakei

Zusammenfassung

Im Museum der Mährischen Slowakei wurde in den vierziger Jahren des zwanzigsten Jahrhunderts mit der Verarbeitung von positiven sowie negativen Fotografien begonnen. Inzwischen wurden für das Museum vor allem Positive erworben. Überwiegend hat das Museum die Fotografien geschenkt bekommen, nur selten sind sie abgekauft worden. Mit der Zeit wurde die Dokumentation auch mit manchen von den Mitarbeitern des Museums beschafften Fotografien bereichert. Eine geringe Anzahl des Museumspersonals ermöglichte auch nicht, den gesamten Bereich der Volkskultur systematisch zu verfolgen, bzw. zu dokumentieren. Ein gravierender Grund für mangelnde Fotodokumentation war auch ungenügende technische Ausstattung der Institution. Es war nicht üblich, solchermaßen zu fotografieren wie wir es heute gewöhnt sind. Die Führungskräfte des Museums haben eine nach innen konzentrierte museale Tätigkeit betont: Anwachs und Erweiterung des Folklorefonds, seine Evidenz, entsprechende Aufbewahrung und folgende Präsentation.

Unter den einigen zehntausenden Fotografien gibt's viele, die die Hochzeitszeremonie oder auch den weiteren Verlauf der Hochzeitsfeier aufgenommen haben. Die Hochzeit zählte immer schon zu jenen Wendemomenten im Menschenleben, sodass sie bereits im 19. Jahrhundert zu einem anziehenden Thema für alle Ethnographen und Mitarbeiter im Bereich der Kulturaufklärung wurde. Die Hochzeit wurde ausführlich beschrieben – von den Vorbereitungen über einzelne Hochzeitstage bis zu deren Nachklängen – und entsprechendes ethnographisches und folkloreorientiertes Material wurde versammelt. Die Hochzeit im Gebiet von Uherské Hradiště wurde zum Thema mancher Studien und Artikel – als Beschreibung oder Vergleichsstudie. Die Behandlungen über Hochzeiten waren auch in Monographien einzelner Gemeinden vertreten.

Nicht nur Ethnographen, sondern auch Fotografen waren daran interessiert, so ein Ereignis wie Hochzeit aufzunehmen. Wir wollen jetzt über Fotografien aus einer reichhaltigen Sammlung der Dokumentarabteilung des Museums der Mährischen Slowakei berichten, die das Hochzeitsgeschehen in den Gemeinden des Dekanats von Uherské Hradiště dokumentieren. Fotografiert wurden Brautpaare, Hochzeitsumzüge, Zeremonien, Jubiläumshochzeiten, Hochzeitsartefakte, Hochzeitsfeiern, Hintergrund von Hochzeiten, Hochzeitsgäste (auf Gruppenfotos).

Für das Museum wurden als Dokumente ungefähr drei Arten von Hochzeitsfotografien gewonnen. Zu den ersten und ältesten gehören Fotografien und Negative, deren Autor Josef Klvaňa ist. Manche davon entstanden mit dem Ziel, die Volkskleidung oder die volkstümlichen Rituale zu dokumentieren. Die meisten davon sind vom fachkundigen Text des Autoren begleitet. Diese Texte, die traditionelle Volkskleidung betreffen, wurden in der Publikation Mährische Slowakei II von 1918 veröffentlicht.

Zur zweiten Gruppe zählen die meisten der in den Dokumenten des Museums für die Mährische Slowakei enthaltenen Hochzeitsaufnahmen. Sie entstanden für persönlichen, gesellschaftlichen oder Familienbedarf. Aufgenommen wurden sie sowohl von geschulten Fotografen als auch Laien. Manche von Amateurfotografen gemachte Fotografien sind in der Dokumentarabteilung als anonym eingetragen. Nur die Fotografien, deren Autoren bis 1945 Privatateliers hatten, sind auf der Rückseite, manchmal auch auf der Oberseite mit Firmennamen bezeichnet: Václav Bartoň, Tomáš Mlčoch, Josef Dudašek, František Horenský, J. Švec, K. Klimeš, Antonín Garažija u. a. Die Fotografien in Form einer Ansichtskarte sind auf der Rückseite gewöhnlich mit einem Logo oder einer Abkürzung der Firma versehen. Auf den meisten Fotografien sind Hochzeitstrachten aus den attraktivsten Gebie-

ten (Kunovice, das Gebiet von Uherský Ostroh) und Hochzeitsartefakte abgebildet. Die Firmenzeichen lassen auch genau datieren, in welchem Zeitraum bestimmte Ansichtskarten oder Fotos entstanden waren. Es gibt nur wenige aus der Zeit nach 1950 stammende Fotografien mit der Hochzeitsthematik, die das Museum von konkreten Fotografen abkaufte (Richard Melíšek).

Zur dritten Sorte gehören Fotografien, die für den Bedarf des Museums gemacht wurden. Inzwischen konnte keine fachorientierte Arbeit für das Museum das Fotografieren entbehren. Viele Fotografien aus dem Gebiet von Uherské Hradiště seit Anfang der sechziger Jahre des 20. Jahrhunderts stammen vom Fotografen Josef Jančář, in den letzten dreißig Jahren sorgt Ladislav Chvalkovský für die Fotodokumentation des Museums.

Auf Grund aller ausgesuchten Fotografien, die das Hochzeitsgeschehen im Gebiet von Uherské Hradiště (im Dekanat von Uherské Hradiště) zeigen, konnte festgestellt werden, dass am häufigsten Fotografien mit Brautpaaren, Zeremonienteilnehmern oder auch Gruppenfotos vertreten sind. Auf den vorhandenen Fotografien sind ebenfalls Veränderungen in folgenden Artefakten bemerkbar: Zierelemente beim Brautpaar – Kranz und Schleifen für die Braut, Zierzeichen für den Bräutigam und die Zeremonienteilnehmer, Trachten – Schnitt, Material, Trachten im Verhältnis zur Zivilkleidung, zeremonielle Artefakte wie Gebetsbücher, Rosenkränze, Tücher, Taschentücher, Blumensträuße – zuerst kleine, später große mit Kränzchen, Einleitungstücher, große Blumensträuße für Hüte, kleine Blumensträuße aus Rosmarin, Myrte oder Kunstblumen u. ä.

Bei Hochzeitsumzügen sind verschiedene Varianten der Formierung zu sehen. An der Hochzeitszeremonie selbst wurde nicht viel geändert, diese Momente wurden wegen ihrer Wichtigkeit aufgenommen.

Von Interesse sind Gruppenaufnahmen der Hochzeitsgäste anlässlich des fünfzigjährigen Hochzeitsjubiläums samt bemerkenswerten Artefakten. Die wertvollsten und seltensten Fotografien zeigen die ursprünglich zeremoniellen Artefakte, die ganz und gar verschwunden sind. In der Gegenwart werden vielmehr Hochzeitsfeiern samt entsprechenden Spielen fotografiert, die zum Teil innoviert, zum Teil mit alten Elementen vermischt sind.

Die Vorbereitungen zur Hochzeit werden nach wie vor selten fotografiert, sodass keine zu vergleichenden Aufnahmen zur Verfügung stehen. Sowohl in der Vorbereitung als auch im Verlauf der Hochzeit kam es nämlich zu radikalen Veränderungen, nur der Raum zur Unterhaltung der Köchinnen ist gleich geblieben.

Aus den fotografischen Dokumenten ergibt sich, dass im Gebiet von Uherské Hradiště lange nicht mehr große Hochzeiten veranstaltet werden. Nur ab und zu wünschen junge Leute in Trachten getraut zu werden (Polešovice, Spytihněv, Jalubí). In dem Falle richtet sich die Hochzeit nach traditionellen Regeln und Gewohnheiten. Die Braut und der Bräutigam behalten ihre Identität und tragen jeder die Tracht seiner Gemeinde (z. B. Braut aus Vlčnov, Bräutigam aus Jalubí).

Der vorliegende Beitrag stellt eine Sonde in die Fotodokumentation des Museums der Mährischen Slowakei dar, die ein spezielles Thema auf einem kleinen Gebiet im Bereich der Ethnographie verfolgt. Eine weitere Aufgabe für alle vier im Museum der Mährischen Slowakei vertretenen Fachrichtungen besteht in globaler Verarbeitung und Bewertung des Fonds der Fotodokumente.

POZDRAV PHDR. MARIÍ NÁPLAVOVÉ

Ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti je řada pracovníků, kteří se stali tzv. kmenovými pracovníky – tedy ti, kteří působí v muzeu přes dvacet, někteří i přes třicet let. K nim patří odborná pracovnice národopisného oddělení PhDr. Marie Náplavová, kterou v letošním roce vzpomínáme nejen pro její dlouholeté působení v muzeu, ale hlavně pro její životní jubileum. S dr. Náplavovou, jako s kolegyní z oboru, jsem po celou dobu jejího působení sdílela její celoživotní odbornou i osobní dráhu, proto chci připomenout její curriculum vitae.

Marie Náplavová, roz. Širůčková, se narodila 1. 5. 1943 v Hostějově. Rodiče a další tři mladší sourozenci se usadili v blízkých Osvětimanech, kde také navštěvovala základní školu. Prostředí Osvětimanských pasek a rodina, především tatínek – muzikant a kulturně osvětový pracovník v obci, jí formovali k lásce k přírodě, k historii a archeologii. Stále živá a tradovaná lidová kultura v obci ji byla školou pro její obor – národopis, který po jedenáctileté střední škole v Kyjově začala zcela náhodně studovat. Na Filozofickou fakultu UJEP se přihlásila v roce 1960. Její zájem, ještě jako školačky poutal především rozsáhlý archeologický výzkum na Hoře sv. Klimenta a podnítil úmysl se přihlásit na Filozofickou fakultu – obor archeologie. Archeologické výzkumy v oblasti Chřibů, vedl prof. Vilém Hrubý, se kterým spolupracoval i Mariin otec Alfons Širůčka. Avšak přes velký zájem se Marie na obor nedostala. Zvolila národopis, k němuž měla hodně blízko, neboť každodenní život v Osvětimanech ji nepřímou nutil se podílet na kulturně – společenském či výročně – obyčejovém životě. Často vzpomíná, jak se již jako dítě a potom i větší dívka účastnila slavností hodů, dožíněk, ale především poutí na Horu sv. Klimenta (Na Klimentek) či do Koryčan.

Vysokoškolské studium ukončila obhájením diplomové práce na téma *Lidové stavitelství východní části jihomoravského pohraničí* a státní zkouškou v roce 1965. Na své první pracoviště do Ústředí lidové umělecké výroby v Uherském Hradišti nastoupila v roce 1969. Zde, na oddělení výzkumu, zpracovávala dokumentaci lidové výroby na Moravě. Na podzim téhož roku se vydala za ing. Petra Náplavu a v Osvětimanech

zakotvila na celý život. Zde vchovali tři děti, a zde se musela Marie rychle vyrovnat s nenadálým úmrtím svého manžela. Jedině vnitřní sílou a odhodláním dosáhla toho, že děti vystudovaly a sama, za psychické a kolegiální podpory kolektivu oddělení, složila v roce 1991 rigorózní zkoušku v oboru národopis.

Po celou dobu působení ve Slováckém muzeu Marie Náplavová především zpracovávala sbírky I. a II. stupně evidence a každoroční inventarizaci. Za svého působení v muzeu zastihlo Marii několikrát stěhování sbírek (z depozitářů Galerie, z fary v Kostelanech, do depozitářů na Topolnou či v muzeu v Bojkovicích), kde byla pro svou fyzickou zdatnost hlavní oporou.

V jejím odborném zájmu byla především lidová keramika. Fond keramiky Slováckého muzea představila na výstavě *Lidová keramika na Slovácku*, která byla zrealizovaná v hlavním sále muzea v roce 1991. Zde se podařilo vystavit reprezentativní výběr pěti set kusů keramických výrobků, který doplnila výrobky ze současných keramických dílen. Jako autorka libreta a scénáře se snažila přiblížit vývoj lidové keramiky od poloviny 19. století až do dnešních dnů. V menším rozsahu byl pak keramický fond muzea vystaven ve výstavních prostorách zámku v Buchlovicích.

Ve svých studiích a drobných článkách se věnovala kromě keramiky i zpracování textilního fondu muzea (haleny, obuv), uveřejňované hlavně ve sborníku Slovácko. Zapojovala se do práce karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK a svými výzkumy přispívala k řešení zkoumané problematiky. Jako členka poradního sboru pro sbírkotvornou činnost léta metodicky pomáhala Muzeu Hodonínska v Hodoníně – po bočce ve Veselí a v Kyjově a v Ústavu lidové kultury ve Strážnici. V posledních letech je jméno dr. Náplavové spojeno s metodickou a přednáškovou činností, s propagací muzea a organizačním zajištěním kulturních akcí. Ty se konávají v období před Velikonocemi a Vánoce za účasti výrobců zvykoslovných předmětů, pořádaných především pro předškolní a školní děti a mládež.

Nejvíce je Marie Náplavová známá kronikářům, neboť v rámci své náplně práce etnografky zastávala i funkci metodičky pro práci s kronikami v okrese Uherské Hradiště. Každoročně kroniky všech obcí okresu pročítala, hodnotila

a připomínkovala. Nové kronikáře metodicky vedla a radila jim.

Za celý kolektiv pracovníků Slováckého muzea přeji naší kolegyni PhDr. Marii Náplavové ještě dlouhé setrvání v kruhu svých spolupracovníků při pevném zdraví a dobré náladě. Přejeme duševní sílu, veselou mysl a stále nezměrnou ochotu každému s laskavostí pomoci.

*Ludmila Tarcalová,
Romana Habartová*

Bibliografie prací PhDr. Marie Náplavové

1965

Lidový dům ve východní části jihomoravského pohraničí. Slovácko 7 (1965), s. 39–61, spolu s V. Frolcem, studie.

1968

Lidový oděv v Osvětimanech. Slovácko 10–11 (1968–1969), s. 137–148, studie.

1977

Pracovní oděv Slovácka. Národopisné aktuality 14 (1977) č. 4, s. 329, recenze.

1980

Ludvíková, Miroslava: Kroj brněnského venkova. Brno 1979. Národopisné aktuality 17 (1980), č. 4, s. 297–298, recenze.

Dětský oděv na Uherskohradištsku. Slovácko 22 (1980), s. 61–71, spolu s L. Tarcalovou, studie

Moravská lidová výšivka. Slovácko 22 (1980), s. 129–131, recenze výstavy.

Dětský oděv na Uherskohradištsku. Slovácko 22 (1980), s. 61–71, spolu s L. Tarcalovou, studie.

1981

Současný stav bydlení v obci Ostrožská Lhota. In: Socializace vesnice 1 (1981), s. 93–102, spolu s L. Tarcalovou, studie.

Jak se děti na Hradištsku „chovaly a bavily“. Malovaný kraj 17 (1981), č. 4, s. 18, spolu s L. Tarcalovou, článek.

1983

PhDr. Miroslava Ludvíková, CSc. – jubiluje. Slovácko 25 (1983), s. 124, zpráva.

Svatební obřad. Současný stav a proměny. Slovácko 25 (1983), s. 136, recenze.

Dětské hračky ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Malovaný kraj 19 (1983), č. 6, s. 15, recenze.

1984

Václav Frolec: Prostá krása. Praha 1984. Slovácko 26 (1984), s. 125, recenze.

Helena Šenfildová: Lidové techniky zdobení dřeva. Praha 1984. Slovácko 26 (1984), s. 125, zpráva.

1986

Mezi hudci. Blok, Brno 1985. Slovácko 28 (1986), s. 139–140, recenze.

Kronikáři hodnotili. Slovácká jiskra 36 (1986), č. 11, s. 5, zpráva.

1987

Halena – nejstarší svrchní soukenný oděv. Slovácko 28 (1987), s. 69–78, spolu s L. Tarcalovou, studie.

1988

Alexandra Navrátilová a kol.: Etnické procesy v nově osídlených oblastech na Moravě. Brno 1986. Slovácko 30 (1988), s. 199–200, zpráva.

Úvodní plachty ve sbírkách Slováckého muzea v Uh. Hradišti. Slovácko 30 (1988), s. 83–92, studie.

„Od Doubravy po Javořinu“. Slovácko 30 (1988), s. 208, recenze.

Vesnice v procesu současných změn. Brno 1986. Slovácko 30 (1988), s. 199, recenze.

1989

Koutní plachty ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Slovácko 31 (1989), s. 61–68, studie.

Z práce kronikářů okresu za rok 1983–1988. Slovácko 31 (1989), s. 134–135, zpráva.

1990

Krojová obuv ve sbírkách Slováckého muzea. Slovácko 31 (1990), s. 105–107, studie.

Lidová keramika na Slovácku. Zpravodaj města UH 29 (1991), č. 10, nestr., zpráva.

1991

Lidová keramika na Slovácku. Slovácké noviny 2 (1991), č. 41, s. 3, zpráva.

1992

Mužské vesty z Uherskohradištska ve sbírkách Slováckého muzea. Slovácko 33–34 (1991–1992), s. 109–113, studie.

1993

Karel Hána – poslední kamnář na Uherskohradištsku. Slovácko 35 (1993), s. 75–79, článek.

Za Ladislavem Hartlem. Slovácko 35 (1993), s. 89, zpráva.

1994

Slovácké muzeum a národopis. Slovácké noviny 5 (1994), s. 4, spolu s L. Tarcalovou, zpráva.

Poutní procesí jako společenská událost. Na příkladu osvětimanské farnosti.

Slavnostní průvody, Slovácké muzeum v Uh. Hradišti 1994, s. 141–145, studie.

1995

Jakub Zajíc osmdesátiletý. Slovácké noviny 5 (1995), č. 49 s. 12, spolu s J. Jilíkem, zpráva.

1996

Z muzea do muzea. Zvuk 1 (1996), s. 34–35, článek.

1997

Z klenotnice Moravy. Karel Hána – poslední kamnář na Uherskohradištsku. Dobrý den, Slovácko 3 (1997), s. 9, článek.

Z klenotnice Moravy. Tupesy– stará hrnčářská osada. Dobrý den, Slovácko 3 (1997), č. 29, s. 9, článek.

Z klenotnice Moravy. Hrnčírí z Jalubí. Dobrý den, Slovácko 3 (1997), č. 37, s. 9, článek.

Z klenotnice Moravy. Miškové řemeslo na Bojkovicku. Dobrý den, Slovácko 3 (1997), č. 41 s. 9, článek

Z klenotnice Moravy. Černá hrnčina v Tupesích a Modré. Dobrý den, Slovácko 3 (1997), č. 44, s. 9, článek.

1998

Pokračovatelé lidové keramiky v Tupesích. Slovácko 40 (1998), s. 21–32, studie.

Z klenotnice Moravy. Božena Kovaříková–Úředníčková, malářka keramiky z Tupes. Dobrý den, Slovácko 4 (1998), č. 2, s. 9, zpráva.

Z klenotnice Moravy. Jak se děti na Hradištsku „chovaly, bavily“ a oblékaly. Dobrý den, Slovácko 4 (1998), s. 9, spolu s L. Tarcalovou, článek.

1999

Sbírali, nám a dalším uchovali. Slovácko 41 (1999), s. 9–30, spolu s L. Tarcalovou a R. Habartovou, studie.

Tupeská keramika. Revue Antique 6 (1999), č. 3, s. 12–13, článek.

2000

Cechovní džbány ve sbírce keramiky Slováckého muzea. ZMUH 38 (2000), č. 6 s. 17–19, článek.

Náboženské motivy na lidové keramice. Slovácko 42 (2000), s. 51–57, studie.

Ze života obce. Osvětimany 1350 – 2000. OÚ Osvětimany 2000, s. 76–108, studie.

2001

Život v obci. Naše Medlovice 1351–2001. OÚ Medlovice 2001, str. 58–81, studie.

Zemřela nejstarší dcera zakladatele tupeské keramiky. Dobrý den s kurýrem, 4 (2001), s. 9, zpráva.

2002

Práva výměnkářů na Uherskohradištsku. Obyčejové právo. Praha 2002, s. 82–87, studie.

Obecní kronika jako etnografický pramen. Slovácko 44 (2002), s. 9–21, studie.

2003

Slovácko je kraj hrnčářům zaslíbený. Zlínské noviny, 14 (2003), č. 241, spolu s M. Mentzlovou, článek.

100. VÝROČÍ MUZEJNICTVÍ V HODONÍNĚ

V úterý 16. září 2003 si na vernisáži nové výstavy připomnělo Masarykovo muzeum v Hodoníně významný mezník týkající se vlastní existence – 100. výročí založení Společnosti slovenského muzea. Při zahájení výstavy, kterou k tomuto významnému datu muzeum připravilo, připomenula současná ředitelka hodonínskému muzea Mgr. Taťána Martonová ve zkratce jeho historii, která nebyla mnohdy lehká.

Počátky zdejší muzejní činnosti jsou, stejně jako ve většině dalších míst, spojovány se zájmem o lidovou kulturu, vyvolaným úspěšnou Jubilejní výstavou v Praze roku 1891 a přípravou velké Národopisné výstavy československé roku 1989. Také Hodonín se zapojil do čilého národního ruchu. Již v roce 1892 zde byla uspořádána krajinská výstavka, z níž byl nejlepší národopisný materiál vybrán a zaslán na NVČ do Prahy.

Od návrhu plánu založit muzeum byla ještě dlouhá cesta k jeho praktickému uskutečnění. Jako první usiloval o založení národopisného muzea spolek Matice Hodonské, avšak výrazný posun ve snaze o založení muzea lze spatřovat až v založení Společnosti slovenského muzea, jejíž stanovy byly koncipovány v listopadu 1903. K jejich oficiálnímu schválení však došlo až o dva roky později. První prostory k vystavování pře-

devším národopisných sbírek získalo hodonínské muzeum v prostorách zdejší reálky.

V prvních desetiletích 20. století se muzeum často stěhovalo a během 1. světové války bylo uzavřeno. V roce 1923 byl ustaven nový muzejní spolek a schválen název Masarykovo muzeum. Mimo původní národopisnou orientaci se měla muzejní činnost zaměřit také na dokumentaci činnosti T. G. Masaryka. Po 2. světové válce, která mimo jiné pro hodonínské muzeum znamenala ztrátu části sbírek, byla v roce 1948 znovu obnovena jeho činnost a vyčleněny prostory v místním zámečku.

Během 50. let 20. století bylo muzeum plně profesionalizováno a v souvislosti s vytvořením jednotné muzejní sítě bylo v roce 1964 ustaveno jako Okresní muzeum se sídlem v Hodoníně a s pobočkami v Kyjově, Veselí nad Moravou a Ždánicích. Jako výstavní prostory dostalo muzeum do užívání bývalý divadelní sál Domu osvěty, kde byly instalovány expozice zaměřené na historii dělnického hnutí. V roce 1982 získalo Masarykovo muzeum zbylé prostory zámečku, které byly, stejně jako expoziční místnosti, během 90. let rekonstruovány.

Právě v moderně upravených výstavních prostorách na Sadové ulici v Hodoníně připravilo Masarykovo muzeum výstavu pod názvem *Jak se dělá ...muzeum?* Autorka výstavy Mgr. Irena Chovančíková představila ve vtípně pojaté expozici, kterou návštěvníka provází fiktivní postavice muzejníka Janečka, historii i současnou strukturu hodonínského muzea. Jednoduchou formou výstava představuje zejména mladší generaci podstatu existence muzea, náplň práce muzejních pracovníků a nejreprezentativnější exponáty z jeho sbírek. Celá úvodní část výstavy je věnována počátkům a vývoji muzejní činnosti v Hodoníně a působení Masarykova muzea až do konce 90. let 20. století a je doplněna plakáty, fotografiemi i dobovými tiskovinami. Největší část prvního výstavního sálu zaujímaly etnografické sbírky, které zde byly prezentovány textiliemi a keramikou. Krojové součástky a výšivky převážně z Podluží a jižního Kyjovska byly dílem zapůjčeny ze sbírek Slováckého muzea v Uherském Hradišti, kam v roce 1965 část fondu muzea v Hodoníně přešla. Keramika představuje zlomky větších kolekcí z dílen na západním Slovensku a v Tupesích, s typickými květinovými dekory a pestrou barevností. Druhý výstavní sál prezentoval sbírky a činnost historického oddělení, jehož hlavní náplní bylo do-

kumentovat život a práci významného zdejšího rodáka a prvního prezidenta ČSR, T. G. Masaryka. Po roce 1948 se pracovníci muzea zabývali otázkami dělnického hnutí na Slovácku. Na historickém materiálu byla předvedena také ukázka práce konzervačního oddělení. Rekonstrukce hrobu s přiloženou výzkumovou zprávou přibližovala činnost archeologů. Závěr expozice věnovali pracovníci muzea především dětem, které si mohly na připravené pracovní ploše vyzkoušet např. psaní brkem, ražení mincí apod.

Celá výstava důstojně a zároveň lehkou formou představila činnost i historii Masarykova muzea v Hodoníně, která je zde neodmyslitelně spjata se Společností slovenského muzea, jejíž 100. výročí založení si na podzim roku 2003 kulturní veřejnost v Hodoníně připomenula.

Marta Kondrová

KONFERENCE A SBORNÍK „ZELEŇ V LIDOVÝCH OBYČEJÍCH“

Již po několik let připravuje karpatologická komise pro lidové obyčeje MKKK pravidelná odborná setkání nad specifickými tématy vážícími se k lidové kultuře. Na sérii podnětných konferencí a z nich vzešlých sborníků – *Slavnostní průvody, Světci v lidové tradici, Kult a živly, Obyčejové právo* atd. navázalo ve dnech 28. a 29. května 2003 zatím poslední její setkání, tentokrát na téma *Zeleň v lidových obyčejích*.

S předchozími tématickými okruhy mělo jedno společné – stejně jako ony zůstávaly poměrně dlouho na okraji odborného zájmu. Zeleň se tak sice objevuje jako součást řady studií a monografií, jako samostatné téma však bylo doposud nevyužito. Přitom se s tímto jevem setkáme v rozličných podobách v oblasti hmotné, sociální i duchovní kultury a folkloru. Překvapivá bohatost materiálu přitom skýtá aplikování různých metod, úhlů pohledu i východisek ke komparaci. To ostatně potvrdilo i květnové setkání, které za přispění Slováckého muzea v Uherském Hradišti proběhlo v prostorách Ústavu lidové kultury ve Strážnici.

Volba méně obvyklých a doposud málo zpracovaných témat může přinést řadu komplikací, nesprávných interpretací i terminologické a obsahové mjéní jednotlivých badatelů. Karpatologická komise se tomu ovšem snaží předejít, uvědomuje si potřebu metodické přípravy, a tak každé konferenci předchází pracovní setkání.

Pro *Zeleň v lidových obyčejích* proběhlo v září 2002 v Uherském Hradišti, kde byly stanoveny okruhy výzkumu, základní definice i tematický rozptyl příspěvků do všech oblastí svázaných s tématem zeleně v lidové kultuře. Tato praxe mimo jiné dovoluje přípravu a realizaci cílených výzkumů k stanovenému tématu v dostatečném předstihu, včetně hlubších analýz. Také proto se všechna doposud uskutečněná odborná setkání karpato-logické komise setkala s tak velkým ohlasem mezi odbornou veřejností, protože přináší nejen nová témata, ale i zcela nové teze a pohledy na materiál, který nám zdánlivě již nemá co říci.

Pro vlastní jednání se tak podařilo sestavit bohatý a přitom velmi rozmanitý program. Znač-ná část přednesených referátů se pochopitelně zaměřila na dominující prvek zeleně v lidovém prostředí – tedy strom v jeho nejrozličenějších podobách (Markéta Holubová, *Strom v tradiční lidové kultuře*). Sahrával významnou úlohu v lidovém stavitelství (Věra Kovářů, *Zeleň a dům*), byl významným prvkem kulturní krajiny (Klaudia Buganová, *Zeleň a malé sakrálné stavby*) a v neposlední řadě se stával součástí, ne-li mnohdy přímo centrálním prvkem zvykoslovných událostí venkovských i maloměstských společenství (Eva Večerková, *Obřadní stromy*). Specifickou, relativně mladou – ale dnes již pevnou součástí naší tradiční kultury představují vá-noční stromečky. Zatímco Ilona Vojancová se za-měřila na postižení jejich existence v tradičním venkovském prostředí na Hlinecku (*Vánoční stro-meček*), Bohuslav Beneš se ve svém příspěvku, věnovaném odkazu P. G. Bogatyreva, zamýšlel nad proměnami jeho funkcí v uplynulém století (*Stav a funkce vánočního stromku ve 20. století*).

Specifickou roli sehrávala zeleně v celém zvykoslovném cyklu – a to jak poměrně úzkého ro-dinného společenství, tak i většiny kolektivu. Tuto mnohotvárnost představil na příkladech z tra-diční kultury východoslovenských Ukrajinců Jo-zef Varchol (*Rostliny v rodinnom a výročnom zvykosloví Ukrajincov východného Slovenska*). Jedněmi z mála příležitostí, kde si zeleně udržela stále pevné místo, bytí spíše jen trpěné, jsou cír-kevní obřady (Eleonora Klepáčová, *Zeleň v slovenských církevných sviatkoch*).

Vedle toho se ovšem stávala pevnou součástí i ryze světských událostí (Marta Kondrová, *Zeleň v jízdě králů ve Vlčnově*). Propojenosti ně-ktých tanců a tanečních příležitostí se zelení si všimla Jitka Matuszková (*Zeleň, lidový tanec*

a taneční příležitosti), na niž navázala Markéta Mikysková svým příspěvkem čerpajícím mate-riál ze slezského teritoria (*Gojíček zelený*).

Lidové prostředí nevyužívalo jen strom či některé jeho části. Pěstování vína se na jihu Mo-ravy promítlo nejen do hmotné kultury, ale i do ostatních sfér života zdejšího obyvatel-stva (Magdalena Rychlíková, *Vinná réva v lidové kultuře na moravsko-slovenském pomezí Dolní-ho Pomoraví*). Z drobnějších rostlin to byla pře-devším růže ve svých rozmanitých podobách (Marie Náplavová, *Růže v lidových obyčejích*). Ve spojitosti s osobou Panny Marie pronikla i do lidové písně (Věra Frolcová, *Růže a Panna Maria v obřadních písních*). I dnes bychom si stěží dokázali představit jakoukoli svatební vý-zdobu bez myrty. Její využití, stejně jako dalších drobnějších rostlin, krušpánku a rozmarýnu, však bývalo u předchozích generací mnohem širší (Ludmila Tarcalová, *Krušpánek, rozmarýn a myrta v lidových obyčejích na Uherskohradištsku*).

Poměrně široký rozptyl sledované zeleně v celé lidové kultuře, popřípadě jen úzeji vyme-zeném zvykosloví přímo vybízelo k hledání spo-lečných východisek pro různé kulturní projevy, jak se to na závěr jednání pokusil ukázat Martin Šimša na příkladu některých druhů tanců jako specifických projevů sociální kultury spjatých vždy s jistou formou zeleně (*Tanec pod zeleným stromem*).

Každý z účastníků dvoudenního jednání mu-sel nad přednesenými referáty ocenit také to, že se jejich autorům podařilo upozornit na drob-nosti i významnější artefakty, které při komplexním popisu např. některých zvyko-slovných událostí zůstávají bohužel na okraji zájmu. Nastává tak paradoxní situace, kdy je zná-me, ale víme o nich velmi málo, protože spočí-vají ve stínu dominantních kulturních prvků.

Stalo se tradicí, že referáty přednesené na konferencích karpato-logické komise dostávají tiš-těnou podobu ve formě sborníku. I tentokrát se jej podařilo vydat za finanční podpory Slováckého muzea v poměrně krátkém časovém odstupu. Vedle přednesených příspěvků obsahuje i stu-die, které z různých důvodů ve Strážnici neodezněly. Při jeho četbě nás může navíc potě-šit, že již nyní se karpato-logická komise i její spolupracovníci pozvolna připravují na další odborné setkání – tentokrát na téma zvykosloví socioprofesionálních skupin.

Daniel Drápala

Eva Večerková, Kraslice na Moravě. Moravské zemské muzeum, Brno, 2003, 170 stran, barevná příloha – 42 tab.

Eva Večerková (od roku 1969 vědecká pracovnice EÚ MZM Brno) se ve svém profesním zájmu specializuje na studium obyčejové kultury a zvykoslovných atributů. Ve svém odborném zájmu ideálně spojuje soustavné studium pramenů a literatury s bádáním v archivech, terénní výzkumnou činnost se studiem v muzejních fondech.

Nová publikace *Kraslice na Moravě* je výsledkem systematické a důsledné práce, jež vychází právě ze studia, srovnávání a vyhodnocování muzejních sbírek, z výsledků dotazníkových rešeršů a terénních výzkumů, prováděných v 70.–90. letech 20. století, soustředěně a intenzivně pak v letech 1997–1999 v rámci grantového projektu *Kraslice na Moravě – tradice, současnost a muzejní sbírka*, pro který autorka získala finanční podporu Ministerstva kultury ČR.

Autorka si v rámci výzkumného úkolu vytýčila za cíl poznání životnosti kraslicové tvorby a podnětů, které vedou k tvůrčímu úsilí krasličářek, dokumentování a sledování obřadních a obyčejových souvislostí. Vedle významné role muzeí se snaží rovněž o podchycení a zhodnocení úlohy novodobých institucí v působení na krasličářskou tvorbu a kraslicovou tradici obecně (školy, kurzy, média) se snahou o postihnouti proměn ve výzdobě kraslic – v technikách a ornamentice, ve výběru artefaktů – v návaznosti na muzejní sbírky, jejich doplňování a následnou kompletaci.

Vedle rozsáhlé fotodokumentace získané výzkumem a sběrem v terénu šlo také o zdokumentování jednotlivých technologických postupů a jejich výsledků formou barevných tabulových fotosnímků a zachycení výzdobných postupů formou videozáznamu.

Díky vlastní preciznosti a důslednosti při opakovaných průzkumech v terénu a za intenzivní spolupráce s muzei se podařilo E. Večerkové získat rozsáhlý a přehledný materiál z velkého území Moravy, jež vyústil k získání komplexních poznatků o zdobení kraslic a jejich nositelích v jednotlivých oblastech a lokalitách, přinesl ucelené informace z okruhu zvyků, obyčejů a obřadů souvisejících s obdobím předvelikonočním a Velikonocemi, vrcholícími velikonoční pomlázkou a v neposlední řadě pomohl velkou měrou obohatit fond EÚ MZM o unikát-

ní více jak dvoutisícovou sbírku kraslic, pokrývající konkrétně a časově celé dvacáté století.

Autorka se v úvodu knihy věnuje přehlednému nástinu zájmu o kraslice, které vedle dalších artefaktů s nosnou výtvarnou stránkou reprezentovaly od konce 19. století lidové „národní“ umění, vzpomíná významné sběratele i spolky, kteří měli vliv na vznik a budování prvních sbírek či kolekcí kraslic v našich muzeích, neopomíjí ani muzea v zahraničí. Upozorňuje na úlohu SLUMu a ÚLUVu a také na muzea, která se zaměřila na soustavné sledování kraslicové tvorby. Stranou nezůstávají ani osobnosti, které se zabývaly touto problematikou souhrnně i dílčím způsobem. Výčet je doplněn bibliografickou přílohou.

Další kapitola je věnována vejci, kterého si autorka podrobně všímá v kontextu lidové víry a obyčejů od mýtického symbolu zrození a stvoření světa, přes rituální význam vejce, křesťanskou symboliku až k lidovým věrským představám, jež se přenesly do magických úkonů spojených s ochrannou, posilující, blahonosnou a plodnostní funkcí ve výročním i rodinném cyklu v průběhu roku, v narozeninových obyčejích, ale i v léčebné magii. Dále charakterizuje vejce jako dar v tradičním lidovém prostředí, plnicí společenskou funkci, v utváření a potvrzování sociálních a mezilidských vztahů.

V následující kapitole knihy autorka popisuje způsoby zdobení kraslic, jež můžeme na našem území sledovat v rámci archeologických nálezů už od počátku 11. století, přibližuje diferencovaný význam slova kraslice a malovaného vejce, sleduje barvení velikonočních vajíček od přírodních barviv, přes umělá, která začala běžně dostupná přírodní barviva doplňovat koncem 19. století a z nichž k nejrozšířenějším patřily práškové průmyslové barvy, anilínová barviva. Popisuje jednoduché běžně používané technologické postupy a neopomíjí ani kuriózní kraslice zdobené kovááním a další napodobeniny kraslic, zhotovené z keramiky, kameniny, skla, porcelánu, vosku, ať už sloužily jako magický, náboženský, užitkový či dekorativní předmět.

Další část knihy se zabývá specifikací kraslicové tradice v jednotlivých oblastech Moravy od západu – Horácko a Podhorácko (nezapomíná ani na bývalé německé ostrůvky na Jihlavsku a Znojensku), přes rozsáhlou oblast střední Moravy (Brněnsko a Blanensko), hanácké Slovácko, Hanou s přílehlými oblastmi na západě, k podhostýnskému a lipenskému Záhoří. Z území

východní Moravy specifikuje kraslicovou tvorbu Kravařska a Valašska především poznatky z literatury a ze studia muzejních sbírek. Z oblasti jihovýchodní Moravy, jejíž stěžejní část zaujímá region Slovácko, sleduje a specifikuje podoblast Uherskohradištsko a Uherskobrodsko, Uhersko-ostrožsko a Veselsko, Velicko a Srážnicko, Kyjovsko a nakonec Podluží. Kraslicovou tradici všech zmíněných subregionů autorka dokumentuje v závislosti na dostupných možnostech, charakterizuje zdobení vajec, techniky, všimá si motiviky apd. Každá sledovaná oblast je průběžně doplněna černobílými snímky, dokreslujícími technologie zdobení kraslic. V rámci uvedených územních celků představuje i jednotlivé autory kraslic – malářečky i tvůrce – společně s jejich výstižnými stručnými autobiografickými portréty. Barevné tabulky navazující na portrétní části knihy názorně doplňují předcházející fakta. Jsou sestaveny převážně z kraslic jednotlivých obcí zmíněných podoblastí a opatřeny konkrétním časovým zařazením i uvedením autora.

Závěr publikace je věnován chronologickému i geografickému shrnutí, v němž se nyní již zobecňujícím způsobem autorka vrací ke zdobení kraslic, jak v oblasti použití technik, tak co do použité ornamentiky a motiviky. Vysvětluje její smysl a význam v časovém toku, přičemž nezapomíná na podchycení rodinné tradice, tvorby individuální, jež vedla ke zviditelnění v rámci konkrétního místa, upozorňuje na vliv městského prostředí, postihuje krasličářskou tvorbu takzvaně pro vlastní potřebu i obchod, na jehož rozšiřování měly vliv již výše zmíněná družstva Zádruha, SLUM a ŮLUV.

Jednotlivé oddíly knihy jsou podrobně doplněny poznámkovým aparátem, přínosná je podrobná citace pramenů a bohatý soupis literatury. Cíl, jež si Eva Večerková v souvislosti se svým dlouhodobým pracovním úsilím v této oblasti svého odborného zájmu a díky získání ministerské podpory vytkla, byl naplněn. Publikace je výsledkem pečlivého dlouhodobého bádání, shrnuje ucelené poznatky z uvedené části Moravy, které budou dobrou pomůckou nejen odborným pracovníkům v muzeích, ale také "každodenní příručkou" široké veřejnosti a všem, kteří se o tento projev výtvarné rukodělné činnosti zajímají. Přáním nás, muzejních pracovníků, je jen v pilném výzkumném úsilí a shromažďování dalších informací pokračovat a zúročit je komplexním postižením celého našeho území.

Romana Habartová

Národopisná revue 2003

V roce 2003 vyšel již 13. ročník časopisu Národopisná revue vydávaný Ústavem lidové kultury ve Strážnici. Tento časopis svou existencí navázal na původní periodikum Národopisné aktuality (1964–1990) zabývající se otázkami lidové kultury. Současná Národopisná revue se již ale snaží být svými tematicky zaměřenými čísly také časopisem populárně – naučným s širokým zaměřením na otázky soudobého folklorismu a folklorních aktivit.

V prvním čísle se Národopisná revue zaměřuje na problematiku etnických menšin. Pojednává o české menšině, která se v 19. století usadila v jižní části srbského Banátu, o mezietských vztazích v Bratislavě v roce 1918, zabývá se židovskými otázkami, etnografickou skupinou tzv. Moravců na česko-polském pohraničí nebo kulturními a vědeckými aktivitami Lužických Srbů. Rubrika Proměny tradice je věnována zápiskům z turistického pobytu u české menšiny v rumunském Banátě a výzkumu současných Velikonoc. Společenská kronika přibližuje jubilea dvou představelek současného folklorismu – Marie Pachtové (nar. 1932) a zpěvačky Vlasty Grycové (nar. 1943). Nekrology jsou ohlédnutím za životem a tvorbou sběratele a upravovatele lidových písní Zdeňka Kašpara (1925–2002) a muzikologa Jiřího Fukače (1936–2002).

Taneční antropologie byla nosným tématem pro druhé číslo. Na soudobý tanec nabízí pohled z mnoha stran – jde o městskou taneční zábavu posledního desetiletí, která se vyvinula až v určitou subkulturu s vlastní módou, hudbou vytvářenou pomocí moderních technologií, časopisy, stylem prožívání včetně drog apod., zájem o tzv. břišní tanec nebo tzv. africký tanec. Rubrika Fotografická zastavení prezentuje masky z taneční hry tančené při mrtvém (fotografie z roku 1922 z Podkarpatské Rusi). Společenská kronika přináší jubilea skladatele Emanuela Kuskys (nar. 1923), etnomuzikologa Dušana Holého (nar. 1933), sběratele lidových písní Jiřího Tesauera (nar. 1933) a vedoucího folklorního souboru Vysočan Míly Brtníka (nar. 1928). V nekrologu je vzpomenu osobnost fotografa Jana Berana (1913–2003).

Třetí číslo Národopisné revue roku 2003 se věnuje tématu spolkové činnosti. Zabývá se pozicí českých spolků na Moravě, pražským ženským tělocvičným spolkem na přelomu 19. a 20. století a ve stejném historickém období, ale nao-

pak v Brně, spolkem Vesna. Tematický blok zakončuje studie o společenské funkci Sboru dobrovolných hasičů na tradičním venkově na konci 19. a v průběhu 20. století. Společenská kronika připomíná jubilea tanečního pedagoga Ladislava Vaška (nar. 1928) a Anny Maděričové (nar. 1943).

Závěrečné čtvrté číslo Národopisné revue se týká národopisné fotografie v českých zemích a na Slovensku. Této problematice se pak věnuje jak na obecné bázi jejího vývoje tak na konkrétních příkladech, pokouší se charakterizovat reprezentativní fotografický fond Národopisné společnosti československé a zachytit počátky fotografické dokumentace lidových tanců Leošem Janáčkem a jeho spolupracovníky. Na zajímavých fotografiích z průběhu 20. století je zde zdokumentována svatba na luhačovském Zálesí. Společenská kronika přináší medailony Libuše Hynkové (nar. 1923), Jiřiny Veselské (nar. 1943), Miroslavy Ludvíkové (nar. 1923) a malíře Františka Cundrly (nar. 1943). Nekrolog vzpomíná hudebního skladatele Emanuela Kuksu (1923 – 2003).

Každé číslo vždy přináší pravidelné rubriky se zprávami z festivalů, soutěží, výstav, konferencí. Pravidelně jsou recenzovány nové knihy a CD.

Uvedená čísla Národopisné revue za rok 2003 i za léta předcházející si můžete objednat písemně či telefonicky na adrese Ústavu lidové kultury ve Strážnici. *Magdalena Petříková*

Ivo Frolec, Kovářství. Vydala Grada Publishing, a.s., Praha, 2003, s.152

V edici *Řemesla + tradice + technika* vyšla jako třetí v řadě, po publikaci *Drátenictví* Aleny Vondruškové a *Sklářství* Vlastimila Vondrušky, publikace Ivo Frolece *Kovářství*. Stejně jako předešlé, i tato kniha se snaží v obecné poloze seznámit laickou i odbornou veřejnost s historií řemesla, vývojem jeho výrobních postupů i samotných výrobků, nastínit život a společenské postavení jeho nositelů ve vesnickém i městském prostředí.

Autor rozdělil publikaci do šesti větších kapitol. První nese název *Dějiny*. Zde se autor věnuje vývoji kovářství od pravěku až po současnost. Čtenáře seznamuje s počátky zpracování kovu sahající až do 3. tisíciletí před Kr., s postupným zdokonalováním kovářské práce v ob-

dobí laténu, době římské a u Slovanů. Nástroje a výrobky v každém období má dokumentované perovkami a popisy. U slovanského kovářství jsou i jednotlivé předměty vyjmenovány a podrobně charakterizovány. Následuje pojednání o kovářství románském, gotickém, renesančním, barokním, rokokovém, klasicistním a v období moderních slohů. V každé kapitole uvádí příklady kovových předmětů jednotlivých slohů s kresebnou nebo fotografickou dokumentací. Tato první část končí pojednáním o moderním a českém venkovském kovářství. Odborné etnografy nejvíce zaujme obsáhlejší podkapitola o způsobu práce a životě vesnických kovářů, o jednotlivých druzích kovářských výrobků, potřebných v zemědělství i v hospodářství.

Druhou obsáhlou kapitolou nazval autor *Technika*. Pojednává v ní o surovinách a potřebných materiálech ke kování. Pak následuje kapitola o základním vybavení kovárny, náradí a strojích užívaných při kování. Tento oddíl je bohatě doplněn fotografiemi z interiéru kovárny a nákresy potřeb ke kovářské práci. V následující části se autor zmiňuje i o výlučně odborných úkonech kováře, jako je tepelné zpracování železa a ocele – ohřívání, žhání, cementování, kalení, popouštění a kovářskými technikami – utínáním či přesekáváním, prodlužováním – vytahováním, rozkováváním – rozšiřováním, ostřením – hrocením, zakulacováním, osazováním, štěpením, ohýbáním, hlazením, zápusťkovým kováním. Samostatně pojednává i o spojování kovářského materiálu pomocí nýtů, objímek a tepelným svařováním. Pozornost zasluží i část věnovaná výzdobě kovářských výrobků. Sami kováři zkrášlovali své produkty cizelováním, leptáním, zlacením, rýhováním, taušírováním.

V následující kapitole pod názvem *Výrobky* se pokusil Ivo Frolec o rekonstrukci historické výroby vybraných kovářských produktů; uvedl příklady nejstarších kovářských výrobků z doby laténské, římské, slovanské s udáním místa, kde byly archeology objeveny. Autor měl jako etnograf asi velmi blízko k materiálu, který zpracovával na závěr knihy – k podkovářství, jež se oddělilo od kovářství jako úzce specializované řemeslo. Zmiňuje zde práci podkováře, zařízení podkovárny, náradí k podkování, píše o podkovách, jejich druzích a výrobě, podkování koní a skotu vůbec. Autor neopomněl ani na mýty, rituály a symboly, které jsou spjaté s kovářstvím a kováři; zcela v závěru knihy umístil výkladový slovníček. S problematikou kovářů a kování je

v českém, moravském a slovenském folkloru spojena řada písní, říkadel a přísloví, na které autor nezapomněl a pro oživení textu je vložil vždy za každou jednotlivou kapitolu.

Kniha *Kovářství* je určena jako příručka studentům na řemeslných a umělecko-průmyslových školách, kulturním a osvětovým institucím a je také pro obdivovatele kovářského řemesla. Svým faktografickým pojednáním o kovářství autor napomohl především muzejníkům, kteří při zpracování sbírkového fondu, týkajícího se kovářství, mohou knihu použít jako metodický materiál při určování jednotlivých kovářských nástrojů a pomůcek. Úroveň knihy snížila kvalita tisku fotografií, což však nijak neohrozilo poslání zdařilé, odborně populární publikace o kovářství.

Ludmila Tarcalová

VÝSTAVA „VÁNOCE NA MORAVĚ“ V CHORVATSKÉM BJELOVARU

Od 30. listopadu 2003 prezentovalo Slováké muzeum lidovou obřadní kulturu v Městském muzeu v Bjelovaru. Pro kolegiální muzeum připravilo etnografické oddělení Slovákého muzea výstavu s názvem „Vánoce na Moravě“. Scénář výstavy napsala PhDr. Ludmila Tarcalová a celou výstavu pojala jako průběh adventním obdobím, dobou vánoční až do svátku Tří králů. Vycházela především z tradičního zvykoslovného materiálu na Slovácku.

V prvním sále bjelovarského muzea se zaměřila na dobu adventu a zvyky tohoto období. Ukázala, jak se dodnes ve městě i na venkově slaví svátek sv. Barbory, postavou mikuláše a čerta představila dodnes živé mikulášské obchůzky. Masky lucky, nahlížející přes okno, znázornila obchůzku maskovaných ženských postav o svátku sv. Lucie. Poutavým výstavním řešením se snažila vtáhnout do předvánočního období *starých časů*, kdy se drhlo peří, předlo, loupala se kukuřice a lidé se duchovně připravovali na narození Ježíška. Protože se v některých obcích na Moravě již v čase adventu stavěly velké betlémy, i zde v bjelovarském muzeu byl součástí adventního období papírový čtyřmetrový betlém z roku 1907, který se stal dominantou prvního výstavního sálu.

Druhý výstavní sál patřil samotným Vánocům. Protože byl Štědrý večer vždy spojen s magickými představami, pověřenými praktikami a každý předmět v jizbě o Štědrém večeru měl svůj vý-

znam, snažila se autorka vhodnými předměty tyto jevy návštěvníkům přiblížit. Do rohu místnosti umístila obřadně upravený stůl s lavicemi, vyřezávanými stoličkami, policí, křížem a obrázky. Pluh pod stolem měl zabezpečit dobrou úrodu v příštím roce, zdraví a sílu sedícím u stolu. Řetěz okolo nohou stolu představoval kruh, který měl upevnit jednotu rodiny, ochránit před jakýmkoliv nebezpečím. Sláma na zemi magicky zajišťovala úrodu na poli a měla uspokojit touhu po prosperitě a plodnosti. Plachtě na stole byla přísuzována magická síla, neboť jí rolníci používali jako rozsívku k setí. Na ní nikdy nesměly chybět oplatky s medem, vánočka, pecen chleba, který znamenal boží požehnání pro celou rodinu, četnost drobných luštěnin, obilovin, stroužků česneku a slupek cibule mělo zajistit hojnost a bohatství v obci i v rodině. Všechny předkládané potraviny měly svůj magický význam.

Hlavními koledníky na výstavě, stejně jako se tradovalo na vesnicích o Štědrém dnu, byl obecní pastýř, který spolu se ženou, na výstavě s malým děvčátkem, chodil od domu k domu

a koledoval. Nejčastěji byli podarováni ovocem, pečivem, sladkostmi i penězi. Obdarování se stalo hlavním důvodem koledování, překrylo i jeho původní blahonosný význam.

Uprostřed sálu vévodil třímetrový, tradičně skromně vyzdobený vánoční stromek. V období 30. let 20. století se na něj zavěšovalo ovoce, oříšky a podomácky zhotovené ozdoby. Děti pod ním nacházely drobné dárky – jednoduché hračky, potřeby do školy, oblečení, cukroví a ovoce.

K vánočním zvykům patřily i obřadní obchůzky o svátku sv. Štěpána, na Nový rok a na Tři krále. Štěpánská kolední obchůzka byla obchůzkou služebné čeládky. Tehdy končila pacholkovi u starých hospodářů služba. Byl vyplacen, což bylo znázorněno dary, které dostával za celoroční práci – buchtu *babovici* nebo pecen chleba, mouku, slaninu a peníze. Vystižen zde byl i zvyk podávání bot, kalhot či umývání mužů ženami.

Novoroční koláčová slavnost se pojila k ukončení služební povinnosti děvčat. Ta dostávala od hospodyně jako výslužku velký ozdobený koláč. Ten byl návštěvníky nejvíce obdivovaný. Koláč představoval na výstavě, spolu se sukní, zástěrou či botou, jenž podávali muži ženám, zvyky o Novém roku.

V poslední částí výstavy byla znázorněna tříkrálová obchůzka. Stylizované postavy tří chlapců s obřadními svěceninami – solí, vodou, křídou a kadidlem znázorňovaly obchůzku tří

králů, kteří dodnes chodí po domech, zpívají a vinšují. Velkými dubovými vyřezávanými dveřmi s nápisem M+K+B a s vrocením výstava končila.

Vernisáž výstavy zpříjemnila moravskými koledami cimbálová muzika ZUŠ v Uherském Hradišti pod vedením Pavla Štulíra. Hojně navštívenou výstavu zhlédli obyvatelé Bjelovaru a okolních měst a vesnic, kam přesídlily české menšiny (Ivanovo Selo). Výstava se setkala s velkým úspěchem, neboť Čechy a Moravany zajímaly lidové tradice a právě tyto vánoční, ztvárněné na výstavě, byly pro ně velkým zážitkem.

Marie Náplavová

„OD BARBORKY DO TŘÍ KRÁLŮ“ – výstava v Moravském zemském muzeu v Brně

V prostorách Etnografického muzea MZM v Brně (v Paláci šlechtičen) byla od listopadu 2003 do ledna 2004 otevřena národopisná výstava dokumentující tradiční zvyky v období adventu a Vánoc. Autorka výstavy PhDr. Eva Večerková, CSc. zde shrnula poznatky z celé Moravy.

V adventním období představila jako první průvodce se sochou, v některých oblastech Slovácka s obrazem P. Marie. Dokumentovala je

samotnou sochou P. Marie, poutním tiskem legendy o „hledání noclehu“, voskovými sloupky, které se nosily v některých částech Moravy na rořáty. Stejně tak se k svátku sv. Barbory pojily obchůzky, v jiných jenom zvyk věštění z rozkvetené větvičky. Z předmětů vystavených ve vitrinách zaujal prapor Svazu křesťanských horníků a dělníků v Oslavanech z roku 1898, poutní tisky a obraz sv. Barbory ze zbyšovského dolu, u něhož se horníci modlili před vstupem do šachty.

Mikulášské obchůzky představila postavami hlavních protagonistů obchůzky – mikuláše, smrti a čerta, ve vitrinách ukázala valašské masky čertů a kozy, různé formy nadílek, hlavně různé figurální obřadní pečivo z kynutého těsta a perníků. Ve stejné místnosti shromáždila materiál týkající se obchůzek o svátku sv. Lucie, hlavně prostředků, jež pomáhaly k magickým úkonům prováděným v tento den, jako byla lucijská stolička, vařečka, vřetená apod.

Třetí místnost byla zaměřená na samotné Vánoce. Autorka zde ukázala na zobrazování narození Ježíška na neobvyklých předmětech – na obrázku na skle, na plastice z vosku, na perníkové formě, plastice Ježíška – terakota z 15.–16. století. Vzácné byly poutní tisky z 18. a 19. století s vánočními písněmi a koledami, různé typy betlémů z odlišných časových údobí. Samostatně pojednala o vánočním stromu, jeho výzdobě měnící se v období 20. století. Jedna z vitrin obsahovala různé vánoční dárky, které bývaly dříve velmi skromné – houpacího koně, panenku, medvídka, brusle apod. V prostoru třetí místnosti autorka vyinstalovala i obřadně upravený štědro-

večerní stůl a nad ním zavěšený vánoční stromek. V samostatné vitrině byly formy na vánočku, na zázvorky, předměty k vykrajování drobného vánočního cukroví a potřeby ke zpracování těsta. Vánočním oplátkům, jejich výrobě a významu pojednání o Štědrém večeru věnovala samostatnou vitrinu.

Na kolední obchůzky o Vánocích a po novém roce byla zaměřena další celá čtvrtá místnost. Zajímavé byly atributy koledníků – čepice pastuchů z Frenštátska, bukač z Dačicka, ozdobná chvojka *štěstí* z Raškovic na Frýdecku. Nový rok autorka představila ve výstavě různými druhy komínických novoročních přání, kalendářů, amulety, symboly štěstí a pohlednicemi. V části nazvané *Měnění služby* uvedla zvyk výměny služby chlapců o svátku sv. Štěpána a děvčat o Novém roce. Tu prezentovala výslužková bábovka z Archlebova, formy na bábovku a na koláč nebo pohlednice. Výstavu ukončila obchůzka v den svátku Tří králů. Tato část je prezentována malbou na skle Tří králů, korunou koledníka z Valašska, formou na perník s tříkrálovým motivem, zajímavý byl tříkrálový lístek jako talisman do škapulířů z 18. století, tříkrálové vizovické pečivo, kropenka se svěcenou vodou z 2. poloviny 19. století nebo poutní tisky.

Všechny oddíly doplňovaly odborné, ale výstižné a čtivé texty, popisky předmětů byly lokalizované a datované. Oddíly doplnila dr. Večerková folklorními texty a dokumentačními snímky z různých částí Moravy. Vánoční výstavou velmi výstižně shrnula veškeré poznatky o vánočním zvykosloví a jistě obohatila návštěvníky o mnoho neznámých jevů v tradičním zvykosloví na Moravě.

Ludmila Tarcalová

ARCHEOLOGIE

SPYTIHNĚV – „DUCHONCE“: NOVÁ MALÁ STANICE GRAVETTIENU V NAPAJEDELSKÉ BRÁNĚ

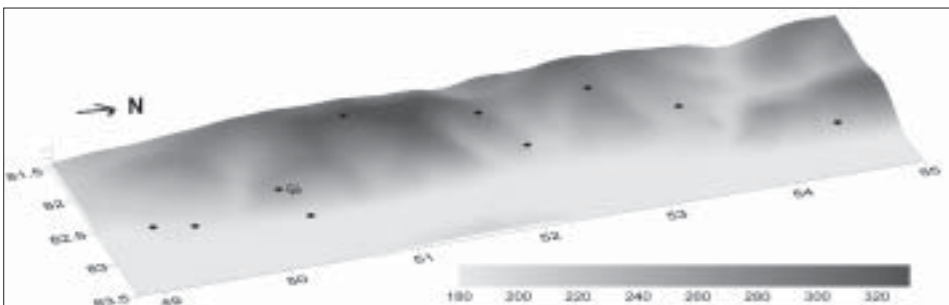
Petr Škrdla, Miriam Nývltová - Fišáková, Archeologický ústav AV ČR, Brno

Při povrchové prospekci v prostoru Napajedelské brány byla objevena nová gravettská stanice. Následoval rozsahem nevelký výzkum, který zachytil prostorově vymezenou kumulaci artefaktů a osteologického materiálu.

V rámci grantového projektu zaměřeného na zpracování nálezů z Jarošova II a revizi paleolitického osídlení Uherskohradištska (Škrdla 2002) byl proveden drobný odkryv na lokalitě Spytihněv – „Duchonce“. Poloha lokality, respektive bodu [0,0] v relativním souřadném systému, který byl na zkoumané ploše vytyčen, je 49°09,477' s. š. a 17°30,052' v. d. (elipsoid WGS 84, střední polohová odchylka měření < 5 m). Lokalita byla objevena během systematické terénní prospekce na podzim 2002. V květnu 2003 byla na lokalitě realizována zjišťovací sondáž. Na ploše, odkud byly získány nálezy povrchovým sběrem, byla vyhloubena série sond, z nichž jedna zachytila relikv kulturní vrstvy a artefakty štípané kamenné industrie, kosti a ojedinělé uhlíky. Nálezový horizont ležel těsně pod ornici a místy byl zasažen orbou. Na základě zjištěné situace jsme v září 2003 na lokalitě provedli větší odkryv, který měl za cíl zdokumentovat míru poškození lokality zemědělskou činností a získat kolekci artefaktů včetně uhlíků na radiokarbonové datování. Vzhledem ke skutečnosti, že nálezový horizont byl situován těsně pod ornici a docházelo k jeho poškozování orbou, je možné tento výzkum charakterizovat jako záchranný. Ovšem i v rámci tohoto typu výzkumu jsme se snažili uplatnit co nejvíce z metodiky charakteristické pro výzkum systematický. Proto jsme pracovali v souřadném systému a artefakty větší než 1,5 cm i větší kosti jsme zaměřili ve dvou horizontálních souřadnicích. Plocha výzkumu byla rozdělena na sektory o rozměrech 0,5×0,5 m a veškerý sediment prokopané kulturní vrstvy byl proplavován na sítích s rozměrem oka 2 mm.

Poloha lokality

Lokalita je situována při jižním vstupu do Napajedelské průrvy na temeni, které vybíhá z východního svahu kóty Maková. Nadmořská výška je 245–248 m (výškový systém baltický – po vyrovnání). Řeka Morava původně meandrovala při úpatí svahu, dnes je její umělé koryto vzdáleno 0,5 km od lokality. Za pozornost stojí i vývěr minerálního pramene „Slanica“ 1 km SSV. Tento pramen, vzhledem ke svému chemickému složení (sirná, středně

Obr. 1. Mapa osídlení Spytihněvsko – Napajedelského sídelního areálu.

mineralizovaná, hydrouhličitano-chloridová sodná, hypotonická minerální voda) a k teplotě 10–14 °C (Květ–Kačura 1976), mohl hrát významnou roli pro zdejší osídlení – představoval nejen nezamrzající zdroj vody i během glaciálu, ale skýtal i možnost získání soli. Tyto skutečnosti nepochybně přitahovaly nejen člověka, ale i zvěř ze širokého okolí.

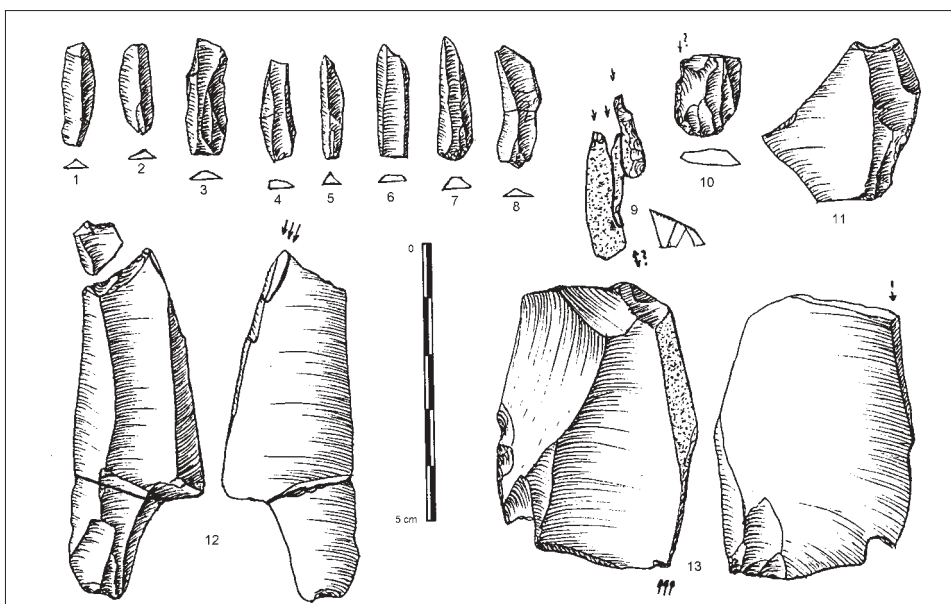
Jižně lokality je nápadná strž, kterou ve vlhčích obdobích roku protéká periodická vodoteč. Z tohoto místa by měl pocházet nález mamutí stoličky a stehenní kosti, který byl získán při kopání sklepa v roce 1925 (Hrubý 1951, 69). Další nález (zlomky mamutích klů, stoliček, pažní kosti a stehenní kosti nosorožce) byl učiněn při úpatí východního svahu pod lokalitou, pod drážním domkem při stavbě silnice Spytihněv–Napajedla v roce 1938 (Hrubý 1951, 69). Vzdálenost prvního nálezů od lokality činí přibližně 300–400 m, v případě druhého jen 250 m. Další Hrubého lokalita, tentokrát i s nálezů štípané kamenné industrie, je situována 800 m JJV v poloze Němeča.

Stratigrafie

Lokalita je situována na drobném, izolovaném výskytu spraše, který zachycuje geologická mapa oblasti (Havlíček 1980, příl. V.). Tento relikt sprašových sedimentů je silně postižen jevy, které jsou charakteristické pro závěr glaciálu. Jedná se především o rozpraskání povrchu do mozaikové struktury, následný vertikální posun takto vzniklých ker a soliflukce. Nálezový horizont, který má charakter šedomodré spraše s vysokým obsahem CaCO₃, je uložen na bázi nejmladší spraše. Podloží tvoří hnědá, jílovitá půda. Spraš přechází přímo do ornice. Rozhraní je ostré, bez charakteristického B-horizontu, což svědčí o silné erozi v souvislosti se zemědělským obděláváním pozemku. Tato eroze byla někdy v 50. letech umocněna zaoráním meze nebo úvozové cesty, která probíhala při jižním okraji lokality. Jej průběh je dodnes patrný jako mírná protáhlá sníženina.

Štípaná kamenná industrie

Lokalita dosud poskytla dohromady necelých 450 artefaktů štípané kamenné industrie (z toho více než 400 ks představují artefakty menší než 1,5 cm, které byly získány při plavení).

Obr. 2. Vybrané artefakty štípané kamenné industrie.

V následujících řádcích je popsána pouze stratifikovaná kolekce (povrchová činí dalších 12 artefaktů).

Jako surovina pro výrobu štípané kamenné industrie byly použity silicity z ledovcových sedimentů, ojediněle doplněné radiolaritem (5 %).

Z technologického pohledu kolekce sestává převážně z drobných úštěpků (366). 23 kusy jsou zastoupeny rydlové odpady, i když v řadě případů je obtížné rozhodnout, zda-li se jedná o rydlový odpad nebo mikročepel (obr 2:1–9). V kolekci stojí za zmínku série 7 mikročepelí, dvě rydla a dva úštěpy s místní retuší (obr. 2:11). První rydlo je hranové na příčně retušované, zlomené čepeli (obr. 2:12). Na toto rydlo byla přiložena odlomená proximální část čepelce a jeden rydlový odpad. S výrobou tohoto rydla pravděpodobně souvisí i drobný odštěpek, který vznikl při retušování distální části čepelce (nepodařilo se ho však připojit). Druhé rydlo představuje proximální fragment několikanásobného rydla (obr. 2:13). Distální část tohoto artefaktu je odlomena, takže možnost, že z něho pochází série 3 rydlových odpadů, není možno prokázat (shodná surovina i tloušťka artefaktu, obr. 2:9). Kolekci doplňuje proximální zlomek čepelce s náznakem rydlového úderu (obr. 2:10), který však vznikl spíše jako následek zlomení než cílená snaha o výrobu rydla. Je zajímavé, že nebyl nalezen mikrolit s otupeným bokem, přestože lokalita byla plavena.

Za pozornost stojí i vysoký index složitelnosti ($is = 40,9$), jehož hodnota výrazně převyšuje doposud analyzované soubory (cf. Škrdla 1997). Další charakteristiky skládanek již odpovídají ostatním lokalitám ($in = 43,75$, poměr lomy/sekvence/reutilizace je 13/2/3).

Osteologický materiál

V rámci analýzy osteologického materiálu byly zpracovány veškeré stratifikované nálezy z lokality (tj. z výzkumu v září 2003 i z drobné sondáže z května 2003). Získaný materiál je silně fragmentární, ale přesto bylo možné identifikovat tři lovné zvířecí druhy, a to: mamuta srstnatého (*Mammuthus primigenius*), soba polárního (*Rangifer tarandus*) a koně sprašového (*Equus germanicus*). Soupis osteologického materiálu je uveden v tabulce 1.

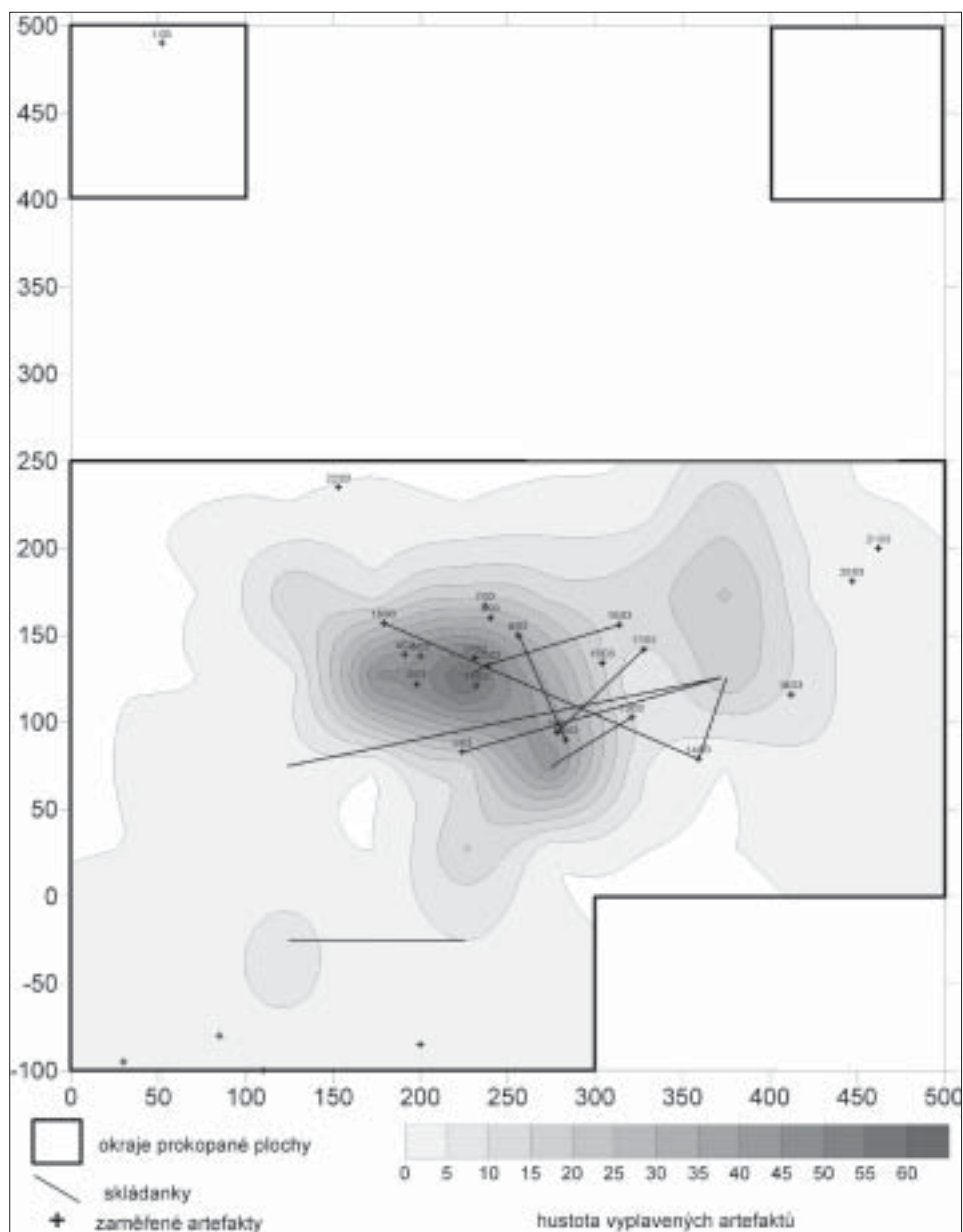
Tabulka 1. Četnost nálezů jednotlivých částí kostry u jednotlivých druhů/ minimálním počtem jedinců.

Druh zvířete – druh kosti	Mamut srstnatý (<i>Mammuthus primigenius</i>)	Sob polární (<i>Rangifer tarandus</i>)	Kůň sprašový (<i>Equus germanicus</i>)
zuby	4/1		
obratle		1/1	
pažní kosti	1/1		
záprstní kosti			1/1
pánve	1/1		
holenní kosti	2/1		
identifikovatelné zlomky kostí z mamuta	45		
zubovina	42		
neidentifikovatelné zlomky kostí	213 z toho 90 spálených kostí		

Z tabulky je patrné, že se zachovalo velmi málo identifikovatelných kostí, které patřily u každého zvířecího druhu vesměs jednomu jedinci. Co se týče mamuta, zde jde zřejmě o kosti z jednoho jedince. Podle velikosti stoličky (*molar*) a ramenní kosti (*humerus*) s odpadlou proximální epifýzou lze říct, že mamut byl v době smrti mladší než 25 let.

Přesněji to nelze určit, protože se nezachoval distální konec pažní kosti, kde by bylo zřejmé, zda distální epifýza byla již přirostlá či nikoliv (distální epifýza u mamutů přirůstala přibližně kolem 12. roku).

Na kostech jsou zřetelná povětrnostní a transportní poškození, což ukazuje na dlouhou povrchovou expozici a následný transport (pravděpodobně soliflukcí), opětovanou expozici nadložních vrstev erozí a pozdější narušení vlivem zemědělského využití lokality.

Obr. 3. Rozptyl nálezů.

Planigrafie

Artefakty štípané kamenné industrie jsou nahromaděny ve dvou dílčích kumulacích, které spolu na základě skládanek souvisí. Celkový průměr koncentrace je přibližně 3 m, na jeho periferii byly nalezeny větší mamutí kosti. Tato situace odpovídá „centrifugálnímu efektu“ známému i z jiných gravettských lokalit (cf. Svoboda et al 1993). Otázku, nakolik je tato situace ovlivněna postsedimentárními procesy, může zodpovědět pouze další terénní výzkum.

Zhodnocení

Závěrem je možné konstatovat, že přestože z hlediska počtu kusů není získaný soubor příliš bohatý, je zajímavý několika následujícími skutečnostmi. Podařilo se nám zachytit prostorově vymezenou kumulaci artefaktů, které je možno skládat (index složitelnosti výrazně převyšuje dosud takto zpracované kolekce). Zdá se tedy, že artefakty budou pocházet z jedné krátké sídelní epizody – „single event site“. Kolekce je též zajímavá absencí pro gravettien typických mikrolitů (přestože z výplavu máme mikročepele a téměř čtyři stovky drobných úštěpků).

Zkoumané návrší, kde je možné předpokládat další nálezy, má rozměr zhruba 1 ha. V okolí námi zkoumané plochy je nálezový horizont situován bezprostředně pod ornici a tudíž přímo ohrožen zemědělskými pracemi na lokalitě. Proto by bylo vhodné ve zmíněném prostoru realizovat rozsáhlejší záchranný výzkum, který by ověřil a zdokumentoval rozsah lokality včetně hloubky uložení sedimentů a současně prozkoumal další ohrožené polohy.

Poděkování

Výzkum i tento příspěvek byly realizovány za podpory grantu GA AV ČR č B8001203 a rovněž za podpory výzkumného záměru MŠMT J 13/98: 113100006. Závěrem bychom chtěli zmínit i všechny spolupracovníky (v abecedním pořadí) – Mgr. J. Bilavčíková, Mgr. R. Bortel, Mgr. M. Králík, L. Nejman, Z. Schenk, D. Sojka, I. Šterc, Mgr. P. Urbanová.

Literatura:

- H a v l í č e k, P., 1980: *Vývoj terasového systému řeky Moravy v hradištském příkopu*. Anthropozoikum 13, 93–125.
- H r u b ý, V., 1951: *Paleolitické nálezy z Uherskohradištska*. ČMM, Sci. soc., 36, 65–101.
- K v ě t, R., K a č u r a, G., 1976: *Minerální vody Jihomoravského kraje*. Praha: ÚÚG.
- S v o b o d a, J., Š k r d l a, P., und J a r o š o v á, L., 1993: *Analyse einer Siedlungsfläche von Dolní Věstonice*. Archäologisches Korrespondenzblatt 23, 393–404.
- Š k r d l a, P., 1997: *The Pavlovian Lithic technologies*. In: J. Svoboda, ed. Pavlov I – Northwest. DVS 4, 313–372.
- Š k r d l a, P., 2003: *Paleolitické osídlení Uherskohradištska*. Ve službách archeologie 4, 165–168.

Ing. Petr Škrdla, PhD. (n. 1970) absolvoval FS VUT v Brně, v současné době vědecký pracovník AÚ AV ČR v Brně, oddělení paleolitu a paleoetnologie. Zabývá se především technologiemi opracování kamene v paleolitu. V současné době řeší projekt „Jarošov II v kontextu paleolitického osídlení Uherskohradištska“.

RNDr. Miriam Nývltová-Fišáková (n. 1974) absolvovala PřF UK v Praze, v současné době odborný pracovník AÚ AV ČR v Brně, oddělení paleolitu a paleoetnologie a doktorand na Ústavu geologie a paleontologie PřF UK. Zabývá se především paleontologií kvartérních savců a archeozoologií.

Spytihněv – Duchonce: New Small Gravettienne Station in the Gate of Napajedla

A b s t r a c t

As the result of an intensive surface survey carried out within the framework of the project, which is aimed in reanalyzing the Paleolithic occupation of the Uherské Hradiště Area, the new Gravettian site was found in the area of Napajedla Gate. Because the cultural layer at this site was located very close to the surface of a ploughed field, an area of 17 m² was opened for a salvage excavation in 2003. This excavation yielded a series of stone artifacts (ca. 450 items produced mainly of erratic flint, including two burins) and faunal remains (mammoth, reindeer, horse). An analysis of the excavated material including its spatial distribution shows that artifacts were distributed over an area of ca. 3 m in diameter and may represent "a single event site". No characteristic Gravettian microlithic tools were found. The site's vicinity (ca. 1 ha) represents potentially threatened archaeological site.

Spytihněv – Duchonce: eine neue kleine Gravettien-Lokalität im Gebiet von Napajedelská brána

Z u s a m m e n f a s s u n g

Bei der Oberflächenprospektierung, die im Rahmen des auf Wiederverarbeitung des Paläolithikums im Gebiet von Uherské Hradiště ausgerichtete Projekt durchgeführt wird, wurde in der Gegend Napajedelská brána eine neue Gravettien-Station entdeckt. Da sich die Kulturschicht nicht tief unter der Erdoberfläche befand und durch das Ackern zerstört wurde, musste im Jahre 2003 auf einem Gelände von 17 m² eine Rettungsgrabung durchgeführt werden. Die Untersuchung erbrachte eine Kollektion von cca. 450 Stück Steinartefakten (überwiegend aus Moränen-Feuerstein erzeugt, einschließlich zwei Stichel) und tierischen Überresten (Mammut-, Renntier-, Pferdeknochen). Die Analyse dieser Funde und deren Verteilung hat eine räumlich begrenzte Anhäufung von Artefakten und osteologischen Funden in einer durchschnittlichen Höhe von ca. 3 m. festgestellt. Diese Schicht kann auf die Existenz einer Siedlung hinweisen. Es wurden keine gravettienzeitlichen mikrolithischen Werkzeuge gefunden. Die Umgebung der Lokalität (etwa 1 ha) gilt als potenziell bedrohte archäologische Fundstelle.

PRŮZKUM SLOVANSKÝCH MOHYLNÍKŮ NA UHERSKOBRODSKU A SLAVIČÍNSKU

Jiří Kohoutek, Ústav archeologické památkové péče, Brno

V posledních letech byla prováděna revize stavu mohylových pohřebišť v oblasti Jihovýchodní Moravy. Vedle známých lokalit se podařilo nově objevit několik dosud neznámých lokalit a především znovu vyhodnotit méně známé lokality, hlavně v regionu Poolšaví a severně od něj.

Od roku 2000 probíhá v rámci Ústavu archeologické památkové péče Brno realizace grantového úkolu PK00P04OPP005 „Evidence a dokumentace mohylníků na Moravě“.

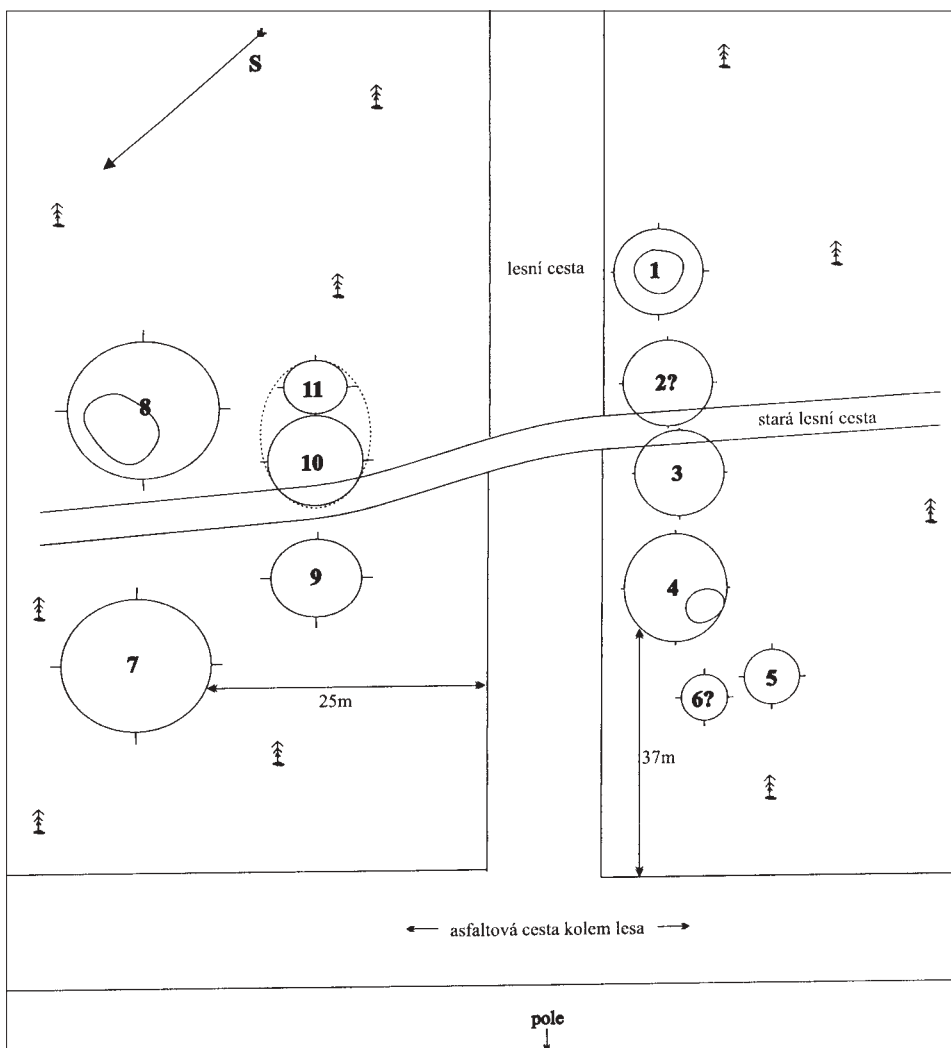
Výzkum byl zaměřen především na zjištění stavu dosud známých mohylníků, případně provést ověření a vyhledání dosud téměř neznámých lokalit, o kterých byla v odborné literatuře pouze zmínka, např. lokality u Nedachlebic (Červinka 1928, 148). Je ovšem skutečností, že se nám podařilo objevit několik nových dosud neznámých mohylníků a to především v oblasti Slavičína, kde byl nakonec v rámci výše zmíněného grantového úkolu také realizován záchranný výzkum jedné poškozené mohyly. Při rekognoskaci byl vždy proveden terénní situační náčrt jednotlivých lokalit (v případě zvlášť zachovalých mohylníků, např. v Chříbech bylo uskutečněno také geodetické zaměření).

Podle všech dosavadních zjištění se na Uherskobrodsku a Slavičíně vesměs jedná o pohřebiště slovanská a to z doby středohradištní, výjimečně ještě z doby mladohradištní (zvláště na Slavičíně a na Rudimovsku).

Uherský Brod „Chrátka“ – mohylník byl objeven J. Kučerou, v roce 1902 zde provedl I. L. Červinka průzkum celkem tří mohyl (Červinka 1928, 144). Mohylník se nachází na západním okraji lesní trati Chrátka severozápadně od Uherského Brodu v nadmořské výšce kolem 315 m. Celkem zde bylo zjištěno 11 mohyl, z nichž dvě jsou ale nejisté (obr. 1). Mohyly tvoří v podstatě tři řady, orientované přibližně ve směru západ – východ. Od západní strany jsou zde dvě velké mohyly o průměru kolem 12 m a dochované výšce 1,2 až 1,3 m (mohyly č. 7 a 8), další řadu tvoří trojice mohyl č. 9–11 (jsou opět oválného tvaru o dochované výšce 0,3 m nad okolním terénem, ale liší se průměrem – největší č. 10 má průměr kolem 8,5 m, nejmenší č. 11 má průměr jen 6 m). Za současnou lesní cestou směrem k východu je další řada mohyl převážně o průměru kolem 8 m a dochované výšce nad okolním terénem přes 0,5 m. Asi 350 m severozápadním směrem od tohoto mohylníku se podařilo v listnatém lese zjistit soliterní mohylu o průměru téměř 10 m a dochované výšce 0,9 m.

Za současného stavu již naprosto nelze přesně určit, které tři mohyly byly v roce 1902 prokopány, snad se mohlo jednat o dvě největší mohyly (č. 7 a 8, ale ty jsou v současnosti poškozeny recentními výkopy) a zcela evidentně byl realizován výkop v mohyle č. 1 (ale i ten může být pozdějšího data).

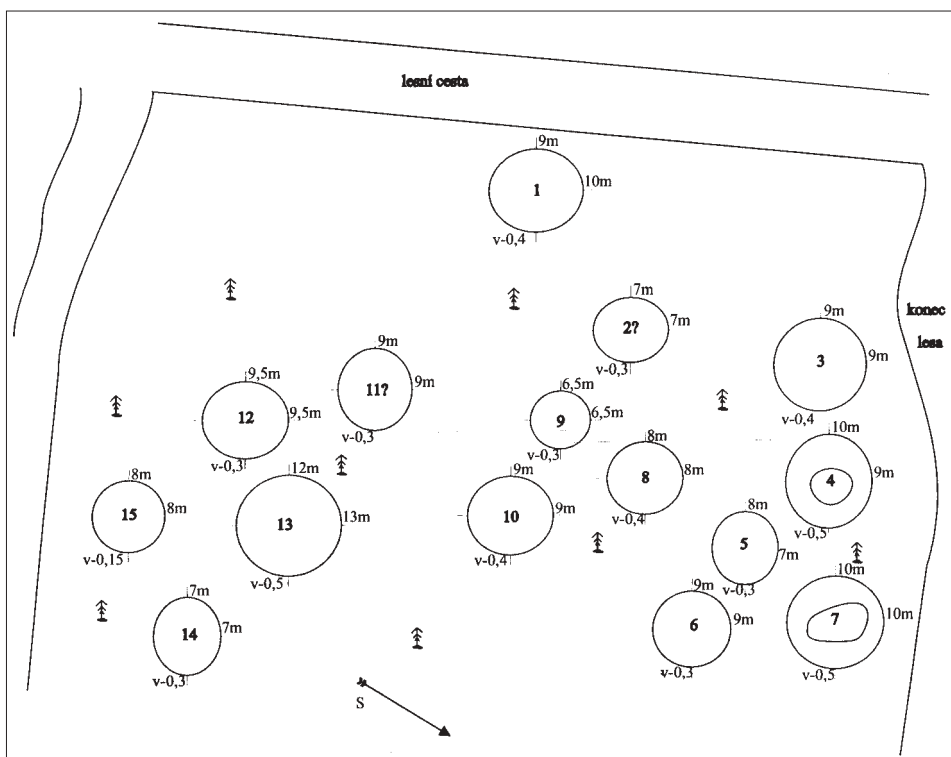
Částkov „Osúšek“ – mohylník o celkovém počtu 15 mohyl se nachází na konci výrazné ostrožny severozápadně od samotné obce v nadmořské výšce kolem 250 m, v současné době je kolem vzrostlý listnatý les. Mohyly jsou opět v nepravidelných řadách v přibližné orientaci východ – západ (obr. 2). Nejvýraznější je skupina mohyl na severní straně, jejich průměr se pohybuje mezi 9 až 10 m a výška nad okolním terénem dosahuje téměř 0,5 m (mohyly č. 3, 4 a 7). Obdobné velikosti dosahují i další objekty, např. izolovaná mohyla č. 1 na západním okraji pohřebiště (průměr téměř 10 m a dochovaná výška 0,4 m) a vůbec největší mohyla na této lokalitě č. 13, která má opět výšku kolem 0,5 m, ale její průměr dosahuje skoro 13 m. Mohylník byl objeven I. L. Červinkou, který opět v roce 1902 nechal

1. Situační náčrt mohylníku Uherský Brod „Chrátka“.

sedm z patnácti mohyl otevřít, ale i tyto zkoumané mohyly nelze v současnosti přesně identifikovat, pouze na mohylách č. 4 a 7 jsou patrné stopy po předchozích výkopech.

Hradčovice „Neraza“ – rozsáhlý mohylník s celkem 29 jednotlivými mohylami. Lokalita je situována na vrcholovém hřebtu v lese Neraza (nebo také Neraz) na katastru obce Hradčovice, ale v těsném sousedství katastru obce Bílovice u Uh. Hradiště. Jedná se o jeden z největších a také poměrně zachovaných mohylníků v tomto regionu. Mohyly jsou opět vesměs oválného nebo kruhového půdorysu, z nichž šest až sedm největších má průměr obvodu větší než 10 m (mezi 11 až 13 m) a výšku nad okolním terénem až téměř 1,5 m (mohyly č.3, 12–14, 20, 23 a 26 – Kohoutek 2001, 386, obr. 6). Některé mohyly jsou opět poškozeny recentními zásahy (č. 4 a 20), z těchto výkopů se podařilo získat zlomek středohradištní keramiky. Asi 380 m východním směrem od tohoto mohylníku se nachází solitérní mohyla, jedna z největších svého druhu ve zkoumané oblasti, její průměr dosahuje rozměru přes 15 m a dochovaná výška je téměř 1,5 m nad okolním terénem (obr. 9). Tato

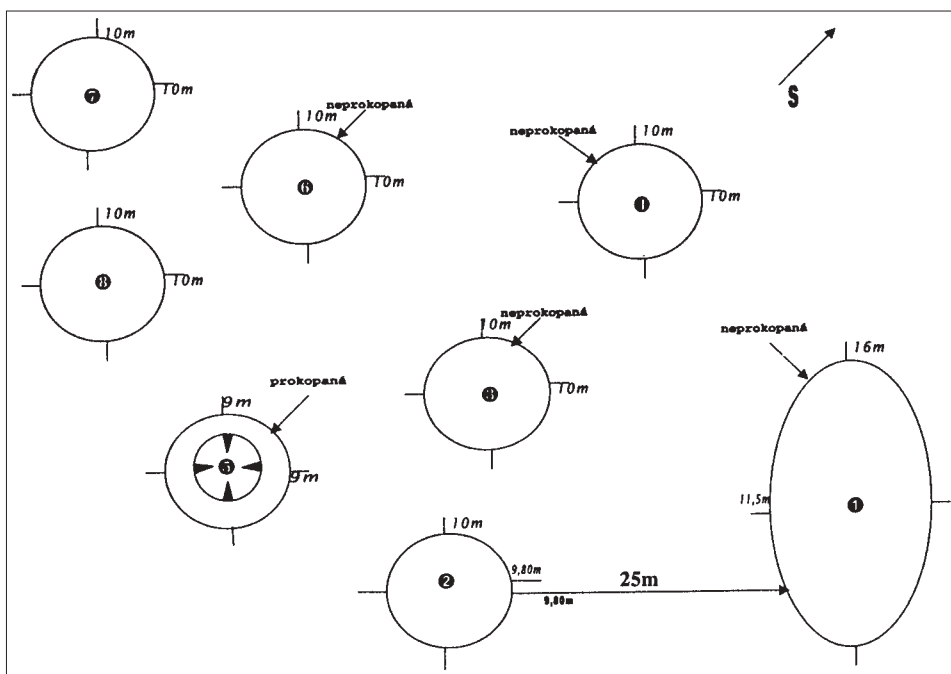

2. Situační náčrt mohylníku Částkov „Osúšek“.

mohyla byla prozkoumána uherskobrodským muzejním spolkem za poněkud dramatických okolností již v roce 1916 (Kohoutek 2001, 381–388). Pozornost byla také věnována dalším, z odborné literatury více známým lokalitám.

Rudimov „Kamenná“ – skupina celkem osmi poměrně výrazných mohyl na vrcholovém hřebtu návrší Kamenná v nadmořské výšce 381 jihozápadně od Rudimova. Nejvýchodněji ve skupině je situována mohyla protáhlého tvaru o délce 16 m a šířce 11,5 m o výšce 1,6 m nad okolním terénem. Další sedm mohyl západním směrem je vesměs kruhového půdorysu o průměru 10 m a dochované výšce 1 až 1,3 m. Jedná se o poměrně dobře zachované mohyly, přičemž mohyla č. 5 byla patrně v minulosti již prozkoumána (obr. 3). V literatuře je dosud neznámý, neboť mohylník, označovaný jako Rudimov–Kamenná (Dostál 1966, 163 – 164) je ve skutečnosti od tohoto mohylníku vzdálen přibližně 1 km severozápadním směrem a nachází se sice také na severním okraji návrší Kamenná, ale v trati s pomístním názvem **Doubravy** (nebo také Bátorky). Tento mohylník byl objeven v roce 1958 B. Diatlem a J. Juračkou a z celkového počtu dvanácti mohyl jich bylo šest prozkoumáno (Dostál 1966, 163). Tyto mohyly jsou podstatně menší, jejich průměr se pohybuje mezi 5,5 až 6 m a násypy mohyl jsou značně nevýrazné (dosahují maximálně výšky 0,3 m nad okolním terénem). Nově lokalizovaný mohylník na vrcholovém hřebtu Kamenné byl znám místnímu vlastivědnému pracovníku B. Diatelovi, který na jeho existenci upozornil V. Dohnala a podle jeho informace byl objeven již ve dvacátých letech 20. století místním učitelem, který také provedl výkop jedné mohyly (s největší pravděpodobností mohyla č. 5).

Rudimov „Gradca“ – při revizním průzkumu byl také lokalizován mohylník, objevený J. Kučerou již v 80. letech 19. století (Dostál 1966, 162–163). Jedná se o skupinu čtyř mo-

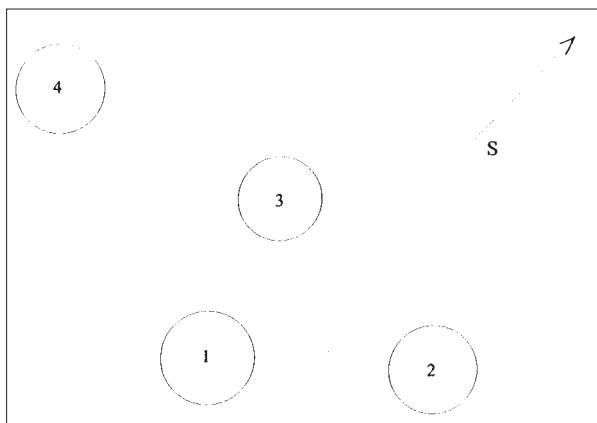

3. Situační náčrt mohylníku Rudimov „Kamenná“.

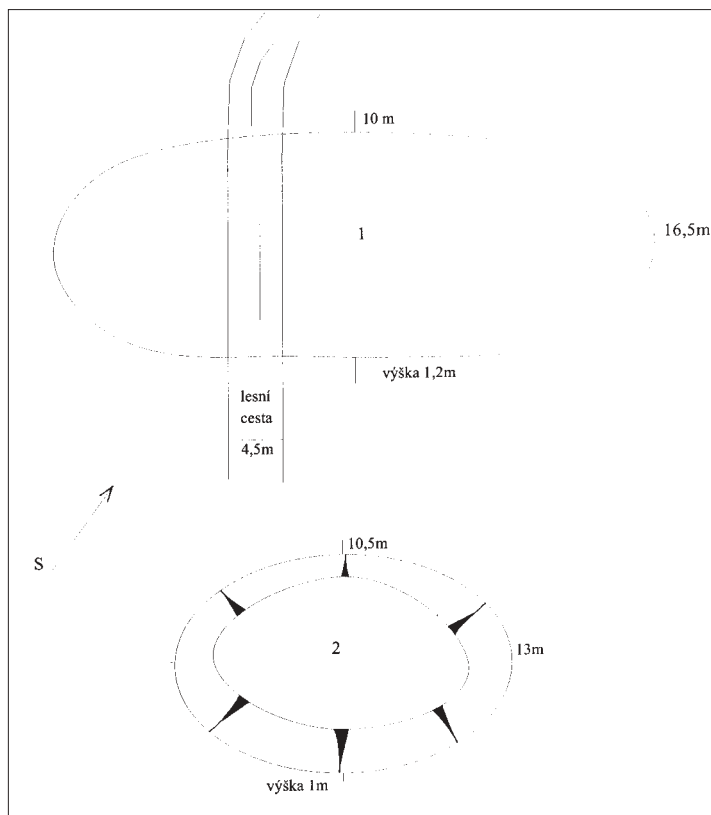
hyl na vrcholu táhlého terénního hřbetu (nadmořská výška kolem 460 m) vesměs kruhového půdorysu o průměru 7 m a dochované výšce mezi 0,5 m až 1 m nad okolním terémem. Tři z těchto mohyl byly prokopány (obr. 4). K lokalitě Gradca je nutno uvést následující poznámku. Při revizním průzkumu mohylníků v tomto prostoru jsme se znovu přesvědčili, že se v žádném případě nejedná o hradisko, jak bylo uvedeno ve starší literatuře a jak se ještě někdy objevuje v místní vlastivědné produkci. Domnělé valy nejsou nic jiného než přírodní výchozy pevnějšího podloží magurského flyše, ostatně na jednom z nich se nachází právě zmíněný mohylník a stejná situace je i u následující lokality.

Rudimov „Spálice“ (nebo též Kamenec) – vzdálena asi 360 m západním směrem od předchozího mohylníku v přibližně stejné nadmořské výšce. Jedná se o větší mohyly, z nichž jedna protáhlého tvaru má délku 16,5 m a šířku 10 m, dosud je dochována do výšky 1,2 m (nelze ovšem vyloučit, že se původně jednalo o dvě mohyly). Severně je situována další mohyla oválného půdorysu o délce 13 m a šířce 10,5 m, dochovaná výška dosahuje téměř 1 m (obr. 5). Tato mohyla byla prozkoumána v roce 1958 amatérskými nadšenci z Val. Klobouk a Slavičina a byl zde objeven dvojhrob, přičemž jeden z nich lze datovat nalezenou mincí uherského krále sv. Štěpána (Dostál 1966, 164).

Slavičín – Nevšová „Mladý háj“ (pomístní název Kulatý trávník) – lokalita je situována severovýchodně asi 2,5 km od okraje intravilánu obce Nevšová a asi 6 km severozápadně od severního okraje intravilánu města Slavičina. Nachází se na temeni výrazného táhlého návrší jižního předhůří Komonecké vrchoviny v nadmořské výšce kolem 535 m. Známá byla již od šedesátých let minulého století, kdy zde byl proveden V. Dohnalem z tehdejšího gottwaldovského muzea zjišťovací průzkum jedné z mohyl (archív Muzea jv. Moravy – č. j. 548/70). Na situačním plánu je to mohyla č. 2, která ale byla zcela bez nálezu (obr. 6). V roce 1988 proběhl výzkum do té doby neznámé solitérní mohyly, vzdálené od ústřední skupiny mohyl asi 230 m jihovýchodním směrem (mohyla č. 5 – průměr 9 m, výška nad okolním terémem 0,9 m). V násypu mohyly byl uložen žárový pohřeb, jako pohřební výba-

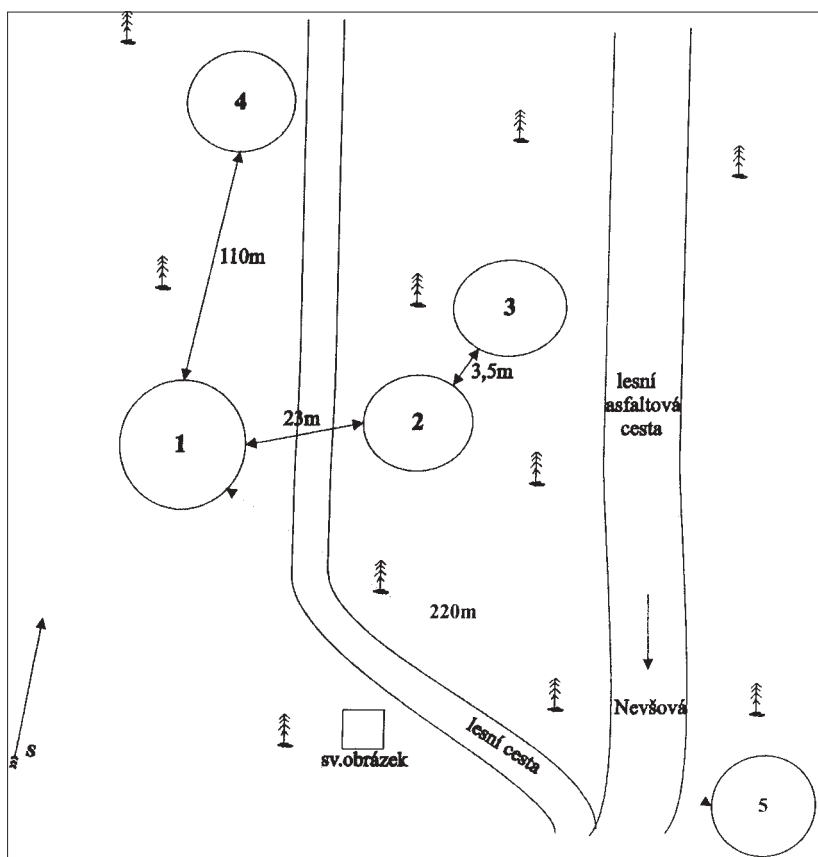
4. Situační náčrt mohylníku Rudimov „Gradca“.

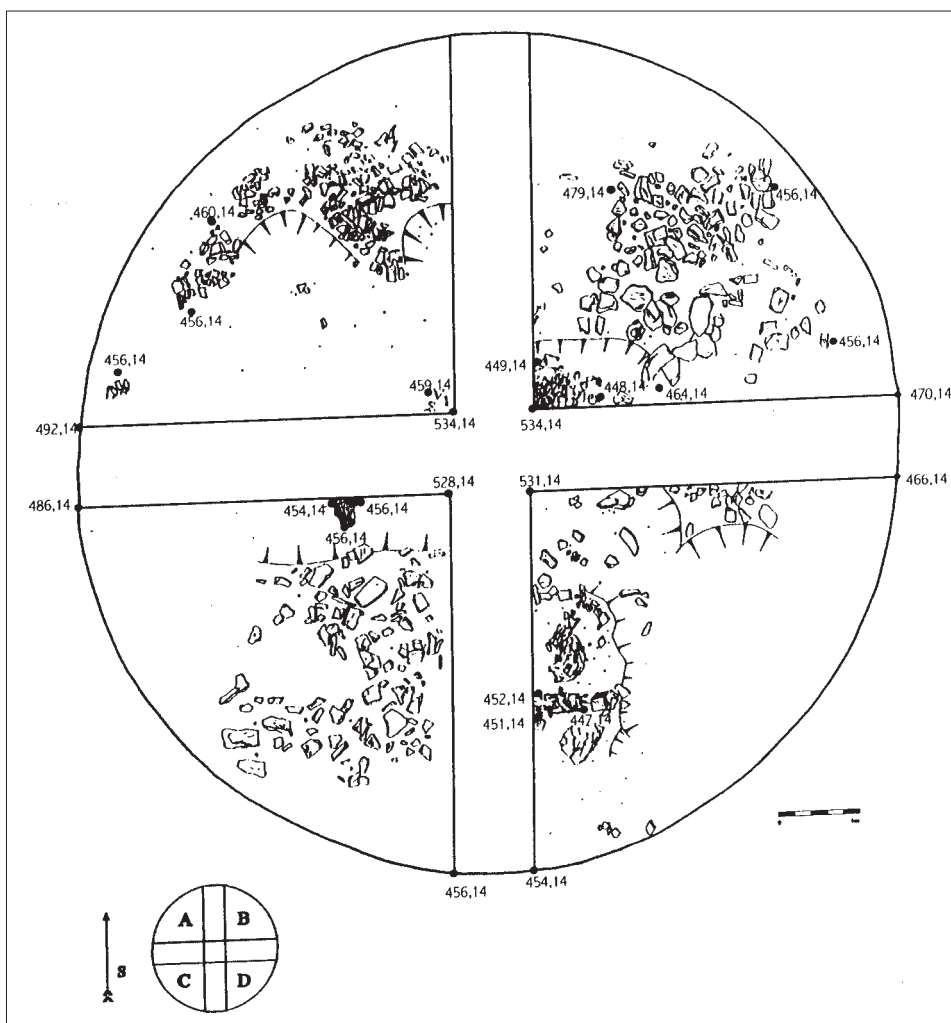
5. Situační náčrt mohylníku Rudimov „Spálice“.

va zde byly zjištěny skleněné korálky (náhrdelník) a dva nože, třetí železný předmět se nepodařilo přesně identifikovat (Kohoutek – Plášek 1993, 78 –79). Jádrem lokality tvoří skupina tří mohyl přímo v poloze „Kulatý trávník“, ve vzdálenosti asi 220 m jihovýchodním směrem od této skupiny je situována mohyla, prozkoumaná v roce 1988 a při současném průzkumu se podařilo identifikovat další osamocenou mohylu ve vzdálenosti 110 m od ústřední skupiny severozápadním směrem (mohyla č. 4 – průměr 8 m, výška – 0,5 m). Centrální skupina tří mohyl v samotné poloze „Kulatý trávník“ se sestává ze dvou menších mohyl o maximálním průměru 7 m a dochované výšce kolem 0,4 m, asi ve vzdálenosti 23 m západním směrem se nachází největší mohyla, která je vůbec největší mohylou v celém rozsahu trati „Mladý háj“ – má průměr téměř 10 m a její výška dosahovala skoro 1 m nad úroveň současného terénu. Právě tato mohyla (pořadové číslo 1) byla předmětem následného výzkumu, neboť její těleso bylo poškozeno vývratem, způsobeným vichřicí na jaře 2001. Po provedení situačního plánu lokality (obr. 6, 7) byla mohyla č. 1 rozdělena na jednotlivé kvadranty (A–D), přičemž byl v prvotní fázi ponechán kříž kontrolního bloku, orientovaný zhruba ve směru světových stran (při geodetickém zaměření se ukázalo, že průměr mohyly byl 9,6 m, výška středu mohyly byla 0,94 m nad okolním terénem a tento vrcholový bod se nacházel v nadmořské výšce 534,14 m).

Průzkum mohyly č. 1 byl zahájen postupným odebíráním násypu v jednotlivých kvadrantech, vytýčených na tělese mohyly a souběžně se pracovalo ve všech čtyřech úsecích. Hned pod zatravněným povrchem mohylového tělesa se v hloubce do 0,1 m podařilo na

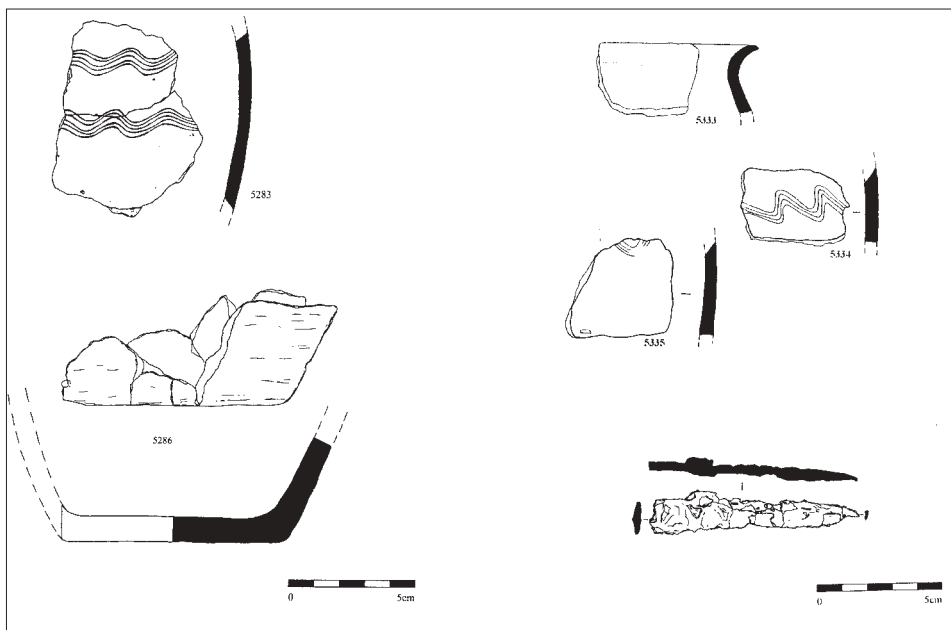

6. Situační náčrt mohylníku Slavičín–Nevšová „Mladý háj“ (Kulatý trávník).

7. Slavičín–Nevšová „Mladý háj“ (Kulatý trávník) – půdorys mohyly č.1 po výzkumu.

téměř celé zkoumané ploše zachytit zbytky kamenného pláště z plochých pískovcových kamenů do maximální velikosti kolem 0,15 m, kladených v pravidelném uspořádání. Tento plášť zjevně původně pokrýval celou mohylu, nejlépe se jeho pozůstatky dochovaly v kvadrantech A, B a C (obr. 12). Za zmínku stojí ta skutečnost, že při výzkumu mohyly č. 2 v roce 1966 je na dochované fotodokumentaci zjevně patrné, že obdobný plášť měla i tato mohyla, ač v samotném textu náleзовé zprávy o něm není sebemenší zmínky (viz výše). Přes veškerou snahu se nepodařilo rozlišit jednotlivé fáze násypu tělesa mohyly pod kamenným pláštěm; násyp byl tvořen světlou žlutohnědou jílovitou hlínou obdobného charakteru jako okolní jílovité podloží (původní podloží je v těchto místech tvořeno vrstvami flyše zlínského souvrství račanské jednotky – luhačovické vrstvy středního eocénu, které jsou charakteristické střídáním zčásti vápnatých jílovců a glaukonitických pískovců). Pod vrstvou kamenného pláště se v hloubce kolem 0,5 až 0,6 m podařilo zachytit v mohylovém násypu poněkud tmavěji zbarvenou vrstvu, ve které se sporadicky vyskytovaly uhlíky a zde se také podařilo vyzvednout archeologické nálezy. Ze železných předmětů se jednalo

8. Slavičín–Nevšová „Mladý háj“ (Kulatý trávník) – nálezy z mohyly 1.

o čepel nože (v profilu mezi kvadranty A a C) a kování z vědérka (v profilu mezi kvadranty C a D). Z této vrstvy pocházely vesměs také keramické nálezy, např. v blízkosti nálezu nože byla zjištěna část nádoby, jinak se ovšem fragmenty keramiky nacházely na celé ploše zkoumané mohyly. Jednalo se vesměs o velmi špatně vypálenou hrnčinu okrové hnědé barvy se značnou příměsí písku a drobného štěrku v keramické hmotě, z výzdobných prvků byla zastoupena převážně vícenásobná vlnice (obr. 8). Pozoruhodným se jevil nález několika fragmentů pravěké keramiky (s největší pravděpodobností LnK), ale tento fakt lze snad klást do souvislosti s nově lokalizovaným sídlištěm této kultury severním směrem od zkoumané mohyly, které objevili pracovníci slavičínského muzea v roce 2000.

V této úrovni (kolem 0,6 až 0,7 m pod výškou středu mohylového násypu) byly také v kvadrantech A, C a D zachyceny zbytky zuhelnatělých trámů, které snad původně tvořily jakýsi podkladový věnec blížejší neznámé konstrukce a to s největší pravděpodobností čtvercového půdorysu (obr. 7). Teprve v hloubce kolem 0,8 m pod úrovní výšky středu mohyly se podařilo objevit druhý kamenný plášť, resp. opět vrstvu plochých kamenů, poněkud asymetricky umístěnou směrem k severovýchodu od středu mohyly. Tato vrstva byla položena na mírnou vyvýšeninu původního podloží (obr. 10, 11).

Při odebrání profilu mezi kvadranty B a D a zároveň ve středu kříže kontrolního bloku byly přímo pod povrchem mohylového tělesa nalezeny zbytky kremačního pohřbu. Výplň žárového pohřbu se od násypu mohyly odlišovala pouze více šedým zbarvením a nedá se s určitostí prokázat, zda se v tomto případě jednalo o jeden a nebo více pohřbů (zahloubená jáma se zbytky žárového pohřbu byla nejvíce patrná na kontrolním profilu mezi kvadranty B a D. Je docela pravděpodobné, že žárový pohřeb byl do mohyly vložen až dodatečně, teprve po jejím vybudování a není ani vyloučeno, že právě v tomto místě došlo k porušení původní celistvosti kamenného pláště mohyly (v místě uložení žárového pohřbu se opravdu nenašly po kamenné plentě žádné stopy, ale právě tato část mohyly byla již dříve porušena výše zmíněným poškozením lesním porostem). Podle předběžného antropologického

9. Nedachlebice „Neráza“ – soliterní mohyla, zkoumaná v roce 1916.

určení dr. Jany Langové ze zlínského muzea zde byl pohřben patrně dospělý jedinec (analýza antropologického materiálu ale dosud provedena nebyla). Zkoumaná mohyla (č. 1) patří na základě poznatků, získaných jejím výzkumem, zcela bezpečně ke středohradištním mohylám, které jsou právě na východní Moravě poměrně časté. Naprosto výjimečná je však svou stavbou a konstrukcí – dvojitý kamenný plášť, dřevěná vnitřní konstrukce apod., a tím se tato mohyla řadí mezi výjimečné exempláře svého druhu v našich zemích. Zbytky dřevěných konstrukcí byly sice zjištěny i v mohylách na Bojkovicu a Rudimovsku, např. v mohylách č. 2, 13 a 16 na „Hradské nivě“ u Bojkovic a nebo u spodního pohřbu v Rudimově „Spálici“ (Červinka 1950, 301; Dostál 1966, 23, 164), ale tyto vždy souvisely s úpravou vlastního pohřbu (v této souvislosti se naskýtá otázka, zda se u slavičinské mohyly č. 1 nejednalo původně o kostrový pohřeb s případným dřevěným obložením a kostra se nedochovala, jak tomu bylo např. na pohřebišti v Luhačovicích a onen žárový pohřeb byl skutečně do mohyly vložen dodatečně).

Ve trati „Mladý háj“ byl také zcela nově lokalizován dosud neznámý mohylník a to v poloze s pomístním názvem „**Medumné**“. Vzdálen je od předchozí lokality ve trati „Kulatý trávník“ asi 1,5 km jihovýchodním směrem a nachází se těsně pod vrcholovým hřebem na severovýchodním svahu. Jedná se o skupinu celkem pěti mohyl vesměs kruhového půdorysu o průměru mezi 5,5 až 7 m, maximální dochovaná výška mohyl se pohybuje kolem 1 m.

Obdobně byl na katastru obce Slavičín–Nevšová zcela nově lokalizován další mohylník, a to ve trati **Úlehle** (pomístní název také Bohdanče). Nachází se na severovýchodním svahu hřebene, po němž probíhá hlavní silniční komunikace Slavičín–Luhačovice ve vzdálenosti asi 2 km od západního okraje intravilánu Nevšové. Jedná se opět o skupinu celkem pěti mohyl, tvořících nepravidelnou řadu v orientaci SZ–JV. Mohyly jsou opět vesměs oválného půdorysu o průměru mezi 5,5 až 7 m, maximální dochovaná výška objektů se pohybuje

10. Slavičín–Nevšová „Mladý háj“(Kulatý trávník) – pohled na výzkum mohyly 1.

11. Slavičín–Nevšová „Mladý háj“(Kulatý trávník) – průzkum mohyly 1.

12. Slavičín–Nevšová „Mladý háj“(Kulatý trávník) – kamenný plášť mohyly 1 (kvadrant C).

kolem 0,5 m. Oba tyto nové mohylníky objevil v minulých letech správce slavičínského muzea J. Ščuglík. Na tomto místě bych chtěl poděkovat nejen jemu, ale i dalším spolupracovníkům slavičínského muzea, kteří se s nevšední ochotou podíleli na realizaci tohoto výzkumného úkolu. Stejně obětavou pomoc nám poskytl B. Diatel a to při rekognoskaci terénu v oblasti Rudimovska. Poslední, dosud nedokončenou akcí na Slavičínsku byl průzkum a ověření stávající situace mohylníku na katastru **Slavičina–Lipové** ve trati „**Starý háj**“, kde došlo předběžně k revizi počtu mohyl (jak již bylo uvedeno, akce ale dosud nebyla ukončena).

Zajímavým poznatkem při realizaci tohoto úkolu na Slavičínsku bylo také zjištění dosud neznámého pohřebiště na katastru obce **Petrůvka** u Slavičina ve trati „**Nadháj**“.

Na upozornění místních obyvatel jsme provedli záchranný výzkum přímo v intravilánu obce, na dvoře usedlosti č. p. 56 (parcela č.34). Zde se podařilo vyzvednout velmi poškozené zbytky lidského skeletu (částečně se uchovala lebka a část pánevních kostí). Podle předběžného vyhodnocení dr. Jany Langové se jednalo o nedospělého jedince a podle svědectví majitelky usedlosti, paní Marcely Kostkové, se již dříve při celkovém snižování úrovně nádvořího traktu přibližně o 0,5 m přišlo na dva další pohřby, z nichž jeden byl dětský. Podle místních obyvatel bylo v této části obce již v minulosti nalezeno více lidských pozůstatků a to především lebek (což by odpovídalo námi zjištěné situaci, neboť i ze zkoumaného pohřbu se uchovala jen částečně lebka a pánev, ostatní kosti se v jílovité půdě nedochovaly – obdobná situace byla např. u nedalekého pohřebiště v Luhačovicích, trať „Obora“). Vzhledem k tomu, že v Petrůvce nikdy nebyl kostel s jehož existencí by bylo možno nálezy kosterních pozůstatků případně spojovat a v případě námi zjištěného pohřbu byla kostra orientována hlavou k západu (údajně tomu tak bylo i v případě předchozích pohřbů), lze se oprávněně domnívat, že se i v tomto případě mohlo jednat snad o původní pohřebiště z doby hradištní a nelze vyloučit ani tu eventualitu, že hroby byly původně překryty mohylami, které se ovšem nedochovaly (před zástavbou obce byly v těchto místech

pastviny a jak to dokládá ku příkladu situace na mohylníku na Hradské nivě u Bojkovic – na zdejší lokalitě se dochovaly do současnosti pouze mohyly, které jsou v lesním porostu, kdežto mohyly patrně ještě na počátku minulého století na otevřeném terénu pastvin v dnešní době beze stopy zmizely). Také poloha naleziště v Petrůvce na temeni rozsáhlé ostrožny by celkem odpovídala umístění hradištního pohřebiště, jak máme doloženo v případě celé řady dalších lokalit.

Při ověřování situace na známých východomoravských mohylnících, jako např. **Luháčovice „Obora“**, **Bojkovice „Hradská niva“**, **Hluk „Hluboček“**, aj. se zjištěná situace ukázala víceméně shodná s původním stavem mohylníků (počet jednotlivých mohyl, orientace a lokalizace naleziště, apod.), jak již byl znám dříve (Dostál 1966, 18). Obecným rysem všech sledovaných lokalit je jejich umístění na vyvýšených místech – mohylníky jsou buď situovány vždy na vrcholových hřebenech (v mnoha případech se vlastně jedná o nejvyšší místo celého horského pásma) a nebo na svahu těsně pod nimi. Mohyly jsou vesměs oválného a nebo kruhového půdorysu, otázka tzv. dlouhých mohyl by měla být předmětem dalšího výzkumu, neboť není vyloučeno, že se může jednat o splynutí násypů několika jednotlivých mohyl (např. Rudimov–Spálice). Závěrem lze konstatovat, že realizace výše zmíněného úkolu přinesla celou řadu nových závažných poznatků, které podstatnou měrou přispěly k poznání minulosti těchto regionů jihovýchodní Moravy.

Použitá literatura:

- Č e r v i n k a, I. L., 1928: *Slované na Moravě a říše velkomoravská*. Brno 1928
Č e r v i n k a, I. L., 1950: *Staromoravské mohyly na „Hradské nivě“ u Bojkovic*. ČMMB 35, Brno, 299–306.
D o s t á l, B., 1966: *Slovanská pohřebiště ze střední doby hradištní na Moravě*. Brno.
K o h o u t e k, J. – P l á š e k, K., 1993: *Průzkum slovanského mohylníku na katastru Slavičina (okr. Zlín)*. Přehled výzkumů 1989, Brno, 78–79, tab. 6.
K o h o u t e k, J., 2001: *Nová zjištění o průzkumu mohylníků na východní Moravě*. Pravěk NŘ 11, Brno, 381–388.

PhDr. Jiří Kohoutek, CSc. (n. 1952), působí v Ústavu archeologické památkové péče v Brně – expozitura Zlín. Zabývá se především středověkou fortifikační architekturou. V současné době provádí záchranné výzkumy na jihovýchodní Moravě.

Research into Slavic Burial Mounds in the Uherskobrodsko and Slavičinsko Regions

A b s t r a c t

In the course of the last few years, we have undertaken a revision research (a part of a grant task) into Slavic burial mounds from middle and late fort period in Southeast Moravia. We have mapped out and evaluated for the first time some lesser known mounds (Uherský Brod “Chrástka”, Částkov “Osúšek” and Nedachlebice “Neráza”). New mounds were discovered in locations “Kamenná” (Rudimov cadaster) and “Mladý Háj” (Slavičín–Nevšová). Here, we examined a mound with diameter 9.6 m and height 0.9 m. The mound body mass was covered with a coating of flat sandstones. Similar stones were used for lining of the mound’s center in the level of the surrounding terrain. Over this stone plane, there was a rectangular wooden structure, possibly of logs. The mound filling contained a dug-out grave of an adult cremated corpse. The finds recovered in the mound allow for dating in middle fort period (9th–10th century). Further new mounds were discovered in the cadaster of Slavičín–Nevšová (locations Medumné” and “Úlehle”), plus a skeleton burial ground in Petrůvka (location “Nadháj”). The research has not been finished yet, but from what we have discovered so far we can safely generalize that Slavic burial mounds were always placed on top crests of elongated heights or on slopes in their immediate vicinity. The individual mounds are oval- or circular-shaped, and in

some cases, arranged in parallel lines. The mound diameter usually oscillated between 6–8 m with their current height being about 0.5 m. However, the largest ones reached up to 10–12 m in diameter and were 1.5 m high in relation to the surrounding terrain.

Untersuchung der slawischen Hügelgräberfelder in den Gebieten von Uherský Brod und Slavičín

Zusammenfassung

Im Rahmen des finanziell unterstützten Grant-Forschungsprojekts haben wir die Aufgabe übernommen, eine Revisionsuntersuchung der slawischen Hügelgräberfelder aus der mittleren und jüngeren Burgwallzeit in Südostmähren durchzuführen. Neu erfasst und ausgewertet wurden einige bisher wenig bekannte Hügelgräberfelder (Uherský Brod „Chrástka“, Částkov „Osúšek“ und Nedachlebice „Neráza“), neu lokalisiert wurden Hügelgräberfelder im Katastergebiet von Rudimov in der Lage „Kamenná“ und in Slavičín-Nevšová in der Flur „Mladý háj“. Hier wurde auch ein Hügelgrab mit einem Durchmesser von 9,6 m und einer Höhe von 0,9 m untersucht. Die Aufschüttung des Hügelgrabs war mit einem Steinmantel aus flachen Sandsteinen bedeckt und ähnlich ausgelegt war auch die mittlere Unterlage des Hügelgrabs. Über diesem Steinplateau wurde eine rechteckige Konstruktion aus Holz festgestellt, vermutlich eine Art von Blochhaus. In der Grabausfüllung wurde ein Brandbegräbnis eines Erwachsenen eingetieft. Die anlässlich der Grabuuntersuchung entdeckten Funde ermöglichen, das Hügelgrab in die mittlere Burgwallzeit zu datieren (9.–10. Jahrhundert). Neu entdeckt wurden weitere Hügelgräberfelder im Gemeindekataster Slavičín-Nevšová (Fluren „Medumné“ und „Úlehle“) und neu lokalisiert wurde auch das Skelettgräberfeld in Petrůvka, Flur „Nadhájí“. Die Untersuchung ist noch nicht vollendet, aus den bisherigen Erkenntnissen geht jedoch eindeutig hervor, dass sich die slawischen Hügelgräberfelder in Ostmähren immer auf Kämmen langgestreckter Anhöhen oder an naheliegenden Abhängen befanden. Der Grundriss einzelner Hügelgräber war oval oder rundförmig, in einigen Fällen waren die Gräber in parallelen Reihen angeordnet. Die Größe der Hügelgräber bewegte sich von 6 bis 8 m in erhaltener Höhe rund 0,5 m über dem Gelände, es gab aber auch größere Hügelgräber mit einem Durchmesser über 10 bis 12 m in erhaltener Höhe bis zu 1,5 m über dem Gelände.

ARCHEOLOGICKÉ VÝZKUMY NA KATASTRU STARÉHO MĚSTA¹

Miroslav Vaškových, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Článek je pokusem o souhrn pravěkých a raně historických nalezišť na katastru Starého Města objevených od doby amatérských výzkumů v 19. století až do roku 2001.

Úvod

Sestavit přehled archeologických výzkumů z katastru Starého Města je úkol velmi obtížný. Tato situace je dána především výzkumy a nálezy již z 80. let 19. století, o kterých nemáme přesnější údaje. Nelze také zachytit přesné počty hrobových celků a dalších nálezů, a to i pravěkých, které byly objevovány v souvislosti se stavebními a terénními úpravami na katastru města, zvláště pak pro období od roku 1883. Právě tehdy byla budována železniční trať ze Starého Města do Uherského Hradiště přes dnešní „Špitálky“ a tzv. „Myklíkovo naleziště“ a systematictější výzkumy na katastru města vedl až od roku 1924 Antonín Zelnitius. Problém lokalizace některých nálezů a výkopů, zvláště z období před rokem 1948 (do nástupu Viléma Hrubého) však zůstával i nadále. Předložený soupis se snaží o co možná nejpřesnější souhrn archeologických výzkumů a nálezů, přesto však je pravděpodobné, že další bádání by mohlo přinést nová zjištění, případně upřesnění ohledně lokalizace, zejména starších výzkumů. Při sestavování vycházel autor jak ze starších publikovaných prací a monografií (A. Zelnitia, V. Hrubého, L. Galušky a dalších), tak i z nálezových zpráv uložených v archivu Archeologického ústavu AV ČR v Brně a především v archivu nálezových zpráv a rukopisů uložených ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti. Nesporným přínosem pro tuto práci byly i cenné připomínky a konzultace s dlouholetým vedoucím archeologických výzkumů ve Starém Městě, PhDr. Ludkem Galuškou, CSc., bez kterého by nebylo možné blíže lokalizovat některé výzkumy. Tímto bych mu chtěl vyjádřit své poděkování.

Výzkumy byly rozříděny, pokud to bylo možné, podle jednotlivých poloh ve Starém Městě, velkomoravských osad ve smyslu V. Hrubého, i když se autor nedržel jejich číslování a uspořádal je podle významu a velikosti; v rámci těchto poloh jsou jednotlivé výzkumy uspořádány chronologicky. Pro snazší orientaci je ke každé poloze připojena její mapka s vyznačením příslušných nalezišť, případně jsou připojeny i mapky z již publikovaných děl, vztahujících se k danému tématu.

Vývojová kontinuita Uherskohradištska od pravěku až do doby historické byla přímo závislá na jeho výhodné geografické poloze v nejfrekventovanější části středního Pomoraví. Tato oblast je součástí nejsevernějšího výběžku Dolnomoravského úvalu, vymezeného na západě horizontem Chřibů a na východě výběžky Bílých Karpat. Na jeho severním okraji se nachází Napajedelská soutěska, tvořená právě nejvýchodnějšími vrcholky Chřibů a západním okrajem Vizovických vrchů, která rozděluje moravské úvaly na Dolnomoravský a Hornomoravský.

Jedním z nejdůležitějších činitelů, kteří měli vliv na tvárnost nivní krajiny, byla meandrující řeka Morava. Jak dno řečiště Moravy, zvedající se s naplavenými vrstvami šterků a písků, tak přilehlý terén byl značně nižší a výrazněji vertikálně členěný, než je tomu dnes, kdy je povrch Starého Města mírně svažité. Níva byla tvořena vyvýšeninami vátých písků,

¹ Práce vznikla v rámci projektu Grantové agentury ČR „Sídlní aglomerace velkomoravských mocenských center v proměnách údolní nivy“ (reg. č. 404/96/K089, řešitel PhDr. Lumír Poláček).

vhodnými k osídlení, mezi kterými se větvil tok řeky Moravy, vytvářející tůň a ramena, jejichž zbytky jsou dodnes patrné hlavně v jižní části katastru Starého Města (např. Niva, Certův Kůt, Zadní Kruhy).

Z hlediska současného stavu poznání o vývoji osídlení na katastru Starého Města je zřejmé, že těžiště pravěkého osídlení (především od neolitu po mladší a pozdní dobu bronzovou) se nacházelo hlavně v jeho jihozápadní části – „Čertv Kůt“, „Niva“, „Zadní Kruhy“, „Špitálky“, doloženo je však i v poloze „Na Valách“ a „Na Zerzavici“; centrální část Starého Města – polohy „Na Valách“ a „Na Dědině“ se staly centrem staroměstského osídlení až s nástupem Slovanů ve středním Pomoraví. Později, na konci 8. století, slovanské osídlení Staroměstska spolu s Uherským Hradištěm a přilehlou Sadskou výšinou vytvořily ve střední době hradištní jeden z nejvýznamnějších sídlištních útvarů, jedno z center Velké Moravy (zásadní práce k této problematice především: Hrubý 1965; Galuška 1993c, 1996, 2000, 2001; Poláček 2001; Snášil–Procházka 1980).

Každá poloha v soupisu začíná stručným úvodem, jakýmsi představením v rámci katastru města a u každého naleziště jsou uvedeny následující údaje:

Nal.: Název naleziště – lokality (polohy, ulice, části obce), případně i s rokem výzkumu.

Lok.: Bližší lokalizace naleziště v rámci katastru (polohy).

Parc. č.: Parcelní číslo, pokud bylo možné zjistit.

Výzkum: Stručný popis výzkumu, příp. nálezu a nálezových okolností.

Ulož.: Uložení archeologického materiálu v příslušné instituci.

Lit.: Literatura, pramen, nálezová zpráva k danému výzkumu (nálezu).

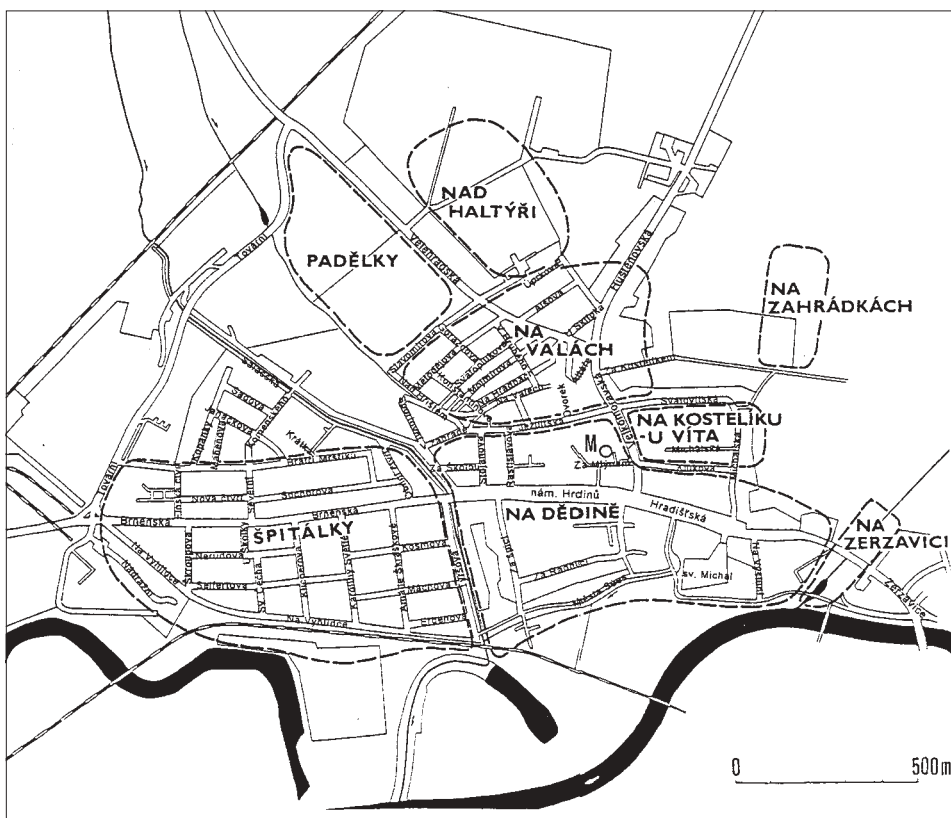
1. Staré Město – „Na Valách“

Poloha „Na Valách“ obklopovala v nepravidelném oválu návrší na konci severní staroměstské ostrožny a představovala centrální archeologické naleziště v aglomeraci Starého Města. Na jižní straně je vymezena dnešní Jezuitskou ulicí, na západě vyvýšeninou „Palánku“, na východě silnicí vedoucí do Huštěnovic a na severu bývalým mlýnským náhonem, dnes ulicí Na Valech. Velkomoravské pohřebiště ovšem plynule pokračuje do poloh „Nový Svět“ a „Stodůlky“, které V. Hrubý (1965, 46) považuje za nedílnou součást pohřebiště „Na Valách“.

Amatérské výzkumy polohy „Na Valách“ byly prováděny již od 80. let 19. století (František Myklík, Martin Kříž, Ignác Tkáč) v blízkosti vodního mlýna, který zde stál a v přilehlých zahradách. V roce 1897, po otevření tzv. Klečkova písečníku byly narušovány velkomoravské kostrové i žárové hroby, jejichž počet již není možné zjistit. Záchranné výzkumy zahájil ovšem až v roce 1924 učitel Antonín Zelnitius, který zkoumal velkomoravské pohřebiště až do 30. let. Skutečný systematický archeologický výzkum je spojen až s působením kustoda Slováckého muzea v Uherském Hradišti Viléma Hrubého, pozdějšího archeologa Moravského zemského muzea v Brně, který zde začal výzkum v roce 1948. Vilém Hrubý vedl výzkumy na staroměstsku až do své smrti, tj. do roku 1985. Na jeho práci navázal a s výzkumy až do současnosti pokračuje Luděk Galuška z Moravského zemského muzea v Brně.

Na nejstarší osídlení polohy „Na Valách“ nám ukazují nálezy mladopaleolitické štípané industrie – čepelky a jejich úštěpy. Do pozdního paleolitického období je možné zařadit i kostrový pohřeb ženy spolu s kamennými nástroji a ohništěm v jeho blízkosti. Další osídlení je reprezentováno sídlištními jámami z období kultury s lineární keramikou a z období moravské malované kultury, spolu s charakteristickou keramikou, nalezenou druhotně i v zásypu slovanských hrobů, jakož i charakteristická broušená kamenná industrie. Lokalita po té nebyla osídlena a výzkumy se podařilo doložit existenci menší osady z období lužických popelnicových polí mladší doby bronzové. Osídlení navazující na tuto kulturu je spjato až s obdobím po zlomu letopočtu, konkrétně s příchodem Slovanů do našich zemí.

Již ve druhé polovině 8. století tak nabyla osada na významu a byla opevněna příkopy

I. Staré Město, vyznačení jednotlivých poloh v rámci katastru, podle M. Vaškových a L. Galušky, kresba M. Vaškových, upravila M. Cimřlová.

a palisádami. Výzkum hrobových jam nám dosvědčuje, že ještě před vznikem Velké Moravy zde žily společensky významné rody, které udržovaly kontakty s cizinou. V průběhu 9. století, v období velkomoravském, se funkční využití polohy „Na Valách“ změnilo – zaniklo místní opevnění a tím i hradisko (okolo poloviny 9. století), byl zde vybudován maltovo-kamenný kostel a původně lokální pohřebiště se změnilo na nekropoli celé Staroměstské aglomerace. Pohřbeni zde byli jak příslušníci velkomoravské nobility s bohatou výbavou se zbraněmi a šperky, tak také lidé chudí, zemědělci a řemeslníci.

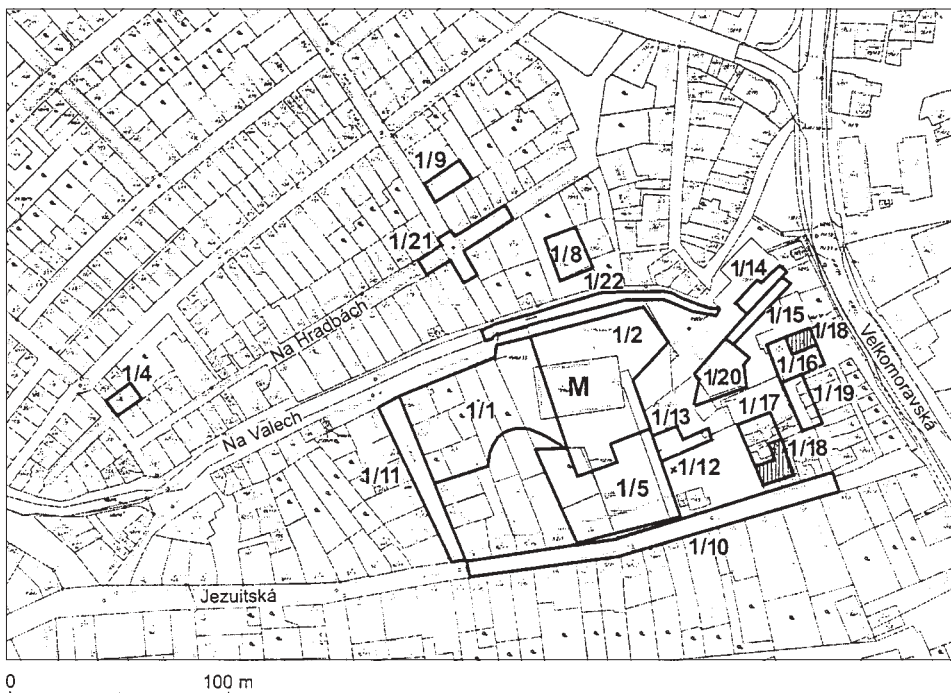
1/1. Nal.: „Na Valách“, (Klečkův písečník), 1924–1937, obr. 2.

Lok.: po pravé straně silnice Staré Město–Huštěnovice, cca 350 m SZ od staroměstské radnice, jižně od Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 97/2, 107/6, 107/13–15, 631, 637, 1296, 1352

Výzkum: Roku 1897 bylo na jihovýchodním svahu Jalubské ostrožny otevřeno tzv. Klečkově pískoviště, parcela č. 107. Během jeho exploatace zde byly až do roku 1924 narušovány kostrové hroby. Podle V. Hrubého (1965, 380) jich zde bylo zničeno do roku 1924 přibližně 500. Od roku 1924 a zvláště pak od roku 1927 zde prováděl záchranný výzkum Antonín Zelnitius z místního muzejního spolku „Starý Velehrad – Staré Město“ z pověření Státního archeologického ústavu. Tomu se zde podařilo zachránit celkem 374 převážně velkomoravských hrobů, obsahujících množství milodarů (nože, sekery, ostruhy, srpy, železná kování vědérek, zlaté a stříbrné náušnice, gombíky a nákončí, přezky z opasků, keramika, náhrdelníky), 43 zahloubených objektů a val.

- Ulož.:** SM Uherské Hradiště, inv. č. SM 31a–c, SM 35–38, SM 40–43, SM 53–67, SM 71–75, SM 80–84, SM 86, SM 90–91, SM 95–98, SM 100, SM 102, SM 114–124, SM 126, SM 128–134, SM 137–138, SM 141, SM 149–157, SM 159–160, SM 162, SM 165 a, b, SM 167, SM 170–177, SM 181 a, b, SM 183, SM 194–195, SM 213, SM 215–218, SM 222–227, SM 243 a, b–244 a, b, SM 249 a, b–252, SM 257–258, SM 261, SM 263 a–d, SM 264 a, b, SM 267, SM 279–282, SM 289–298, SM 308 a, b, SM 310, SM 312–313, SM 316 a, b, SM 324 a,b–325 a, b, SM 329–330, SM 333–336, SM 339, SM 350–355, SM 359–360, SM 393, SM 426, SM 436–444, SM 584–593, SM 667 a, b, SM 712–713, SM 746 a, b, SM 975–977; MZM Brno.
- Lit.:** A. ZELNITIUS (1930, 1932, 1934, 1937).
- 1/2. Nal.:** „Na Valách“ (Schilderův mlýn), 1948–1952, obr. 2.
- Lok.:** po pravé straně silnice Staré Město – Huštěnovice, jihovýchodně od Památníku Velké Moravy
- Parc. č.:** 97/1–3, 107/1, 137/3–4, 4560/7
- Výzkum:** V letech 1948–1952 podnikl Státní archeologický ústav a Moravské zemské muzeum v Brně pod vedením Viléma Hrubého systematický výzkum na parcele č. 97, v zahradě někdejšího Schilderova mlýna. Při těchto pracích bylo zjištěno, že val na severním okraji této lokality je relativně mladší než tamní staroslovanské objekty, přestože byl do té doby označován za velkomoravský. Systematicky zde bylo prozkoumáno dalších 958 hrobů, které se však z této polohy šířily i do okolních tratí (z výzkumů A. Zelnitia v poloze Nový Svět – 72 hrobů, Stodůlky – 70 hrobů a E. Lepky – Palánek, Klevetov). Ve všech těchto polohách však šlo o objevy nahodilé a docházelo k nim při stavbách domů a jiných terénních úpravách, avšak V. Hrubý je řadí k pohřebišti „Na Valách“. Celkem bylo tedy na pohřebišti „Na Valách“ do roku 1952 prozkoumáno 1479 hrobů (až na výjimky kostrových) s bohatým inventářem (meče, sekery, šperky, keramika). Podle datování těchto předmětů se zde pohřbívalo po celé velkomoravské období a částečně i v 10. století. V roce 1949 se podařilo objevit i negativ základů velkomoravského kostela s obdélníkovitou lodí (850×725 cm), ke které byla napojena na západní straně podkovovitá apside o rozměrech 500×425 cm. Stavba byla interpretována jako jedna z nejstarších křesťanských svatyní na našem území z doby cyrilometodějské mise na Moravě. Při výzkumu velkomoravského pohřebiště „Na Valách“ se však podařilo zachytit i stopy podstatně staršího osídlení polohy. Jednalo se především o kostrový hrob (č. 362/49) datovaný do období mezolitu (tarnowien). V zásypech velkomoravských hrobů se ojediněle vyskytovaly střepy kultury s moravskou malovanou keramikou (např. hroby č. 73/48, 195/49, 91/50 atd.) a stejně tak i střepy kultury lužické (např. hroby č. 12/48, 270/49, 72/50). V blízkosti hrobu č. 179/AZ prozkoumal A. Zelnitius ohniště a sídlištní jámu z období lužických popelnicových polí. Porušení všech sídlištních pravěkých objektů bylo způsobeno právě založením staroslovanského pohřebiště.
- Ulož.:** MZM Brno
- Lit.:** Nál. zpr. AÚ AV ČR Brno č. 80/49, 81/49, 372/50, 592/51, 593/51, V. HRUBÝ (1951, 1955a, 1955b), K. VALOCH (1977–1978).
- 1/3. Nal.:** „Na Valách – tzv. Rudý dům“, 1952–1953, obr. 3.
- Lok.:** zahrada domu č. 34, cca 150 m východně od Památníku Velké Moravy
- Parc. č.:** 59/9
- Výzkum:** Východně od polohy „Na Valách“ prozkoumal V. Hrubý v letech 1952–1953 v zahradě domu č. 34 sídlištní horizont z 9.–15. století. Objeveny zde byly základy velkomoravských domů a kostrový hrob, sídlištní jámy různého charakteru a pokračování příkopů z polohy v zahradě Schilderova mlýna.
- Ulož.:** MZM Brno
- Lit.:** V. HRUBÝ (1955b, 1965)

2. Staré Město „Na Valách“, zobrazení archeologických nalezišť, kresba M. Vaškových, upravila M. Cimřlová (platí dále i pro obr. č. 3, 4, 7, 8, 11–13, 15.–23).

1/4. Nal.: „Na Valách – Nový Svět“ dům č. 678, 1953, obr. 2.

Lok.: cca 250 m západně od Památníku Velké Moravy, na ulici Konstantinově

Parc. č.: 596

Výzkum: V říjnu roku 1953, na dvoře domku pana Macha, byl při kopání odpadní jámy narušen a prozkoumán E. Lepkou kostrový hrob z velkomoravského období (hrob č. 1641).

Ulož.: SM Uherské Hradiště

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 455/97

1/5. Nal.: „Na Valách“ (Schilderův mlýn), 1957–1959, obr. 2.

Lok.: po pravé straně silnice Staré Město – Huštěnovice, jižně od Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 97/3, 107/16, 1011

Výzkum: V letech 1957–1959 prováděla záchranný výzkum v této poloze V. Hochmanová – Vávrová. Ten byl vyvolán rozhodnutím vybudovat zde nad základy staroslovanského hřbitovního kostela památník a postupně upravit celou dřívější mlýnskou zahradu v jeho sadový rámeček. Bylo tedy nutné zachránit všechny archeologické objekty jak v blízkosti kostela, tak i na svahu sklánějícím se k ulici Jezuitské. Podařilo se prozkoumat celkem 157 kostrových hrobů, chronologicky zařazených od 9. do poloviny 10. století. Celkový počet prozkoumaných hrobů na této lokalitě do roku 1959 byl 1636 (včetně jednoho mezolitického – viz výše). Ze 157 hrobů, prozkoumaných v letech 1957–1959 bylo 77 vůbec bez nálezů a 20 obsahovalo pouze po jediném noži. Větší část hrobů (61,7%) tedy náleželo chudinně. Ve výbavě převažovaly především nože, dále se zde objevily sekyry, šípky, ostruhy, přezky a nákončí, předměty denní spotřeby (ocílky, šídla, břitvy atd.) a samozřejmě hradištní keramika, šperky a ozdoby (náušnice, gombíky, korálky).

- Ulož.:** MZM Brno
Lit.: V. HOCHMANOVÁ-VÁVROVÁ (1962)
- 1/6. Nal.:** „Na Valách – Klevetov“, dům č. 394, 1958, obr. 3.
Lok.: 200 m severovýchodně od budovy Památníku Velké Moravy, na ulici Huštěnovská
Parc. č.: 94
Výzkum: Při hloubení sklepa v květnu roku 1958 byly narušeny 4 kostrové hroby z velkomoravského období (hroby č. 1652–1655), které prozkoumal E. Lepka. V blízkosti hrobů se podařilo prozkoumat i obilní jámu. Podle V. Hrubého (1965, 46) se jedná ještě o nález patřící k pohřebišti „Na Valách“.
Ulož.: ?
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 482/97
- 1/7. Nal.:** „Na Valách – Nový Svět“, dům č. 39, 1964, obr. 3.
Lok.: východním směrem od Památníku Velké Moravy, na ulici Svatovítská
Parc. č.: 68/1
Výzkum: V srpnu 1964 při hloubení vodovodní sondy v zahradě domu č. 39 bylo narušeno a prozkoumáno E. Lepkou celkem 5 pravděpodobně velkomoravských kostrových hrobů. Z nich pouze jeden obsahoval rozpadlý meč. Spolu s těmito hroby se podařilo zachytit i příkop o hloubce 1 m.
Ulož.: ?
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 335/95
- 1/8. Nal.:** „Na Valách – Nový Svět“, dům č. 176, 1964, obr. 2.
Lok.: S od Památníku Velké Moravy, na ulici Na Hradbách
Parc. č.: 136/1
Výzkum: Při hloubení jámy pro vodovodní potrubí v zahradě domu č. 176 v blízkosti polohy „Na Valách“ byla objevena lidská lebka a část skeletu z hrobu v hloubce cca 130 cm, spolu se železným křesadlem a nožikem, pravděpodobně velkomoravského stáří.
Ulož.: ?
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 335/95
- 1/9. Nal.:** „Na Valách – Nový Svět“, dům č. 797, 1964, obr. 2.
Lok.: cca 120 m S od budovy Památníku Velké Moravy, na ulici Viléma Hrubého
Parc. č.: 688/2
Výzkum: Při hloubení vodovodní sondy před domem č. 797 prozkoumal E. Lepka dva velkomoravské kostrové hroby.
Ulož.: ?
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 340/95
- 1/10. Nal.:** „Na Valách – Jezuitská ulice“, 1965, obr. 2.
Lok.: J od Památníku Velké Moravy na ulici Jezuitská
Parc. č.: 1580–1583
Výzkum: V roce 1965 při hloubení sondy na vodovodní potrubí na ulici Jezuitské prozkoumal R. Snášil pět velkomoravských kostrových hrobů, velkomoravský sídlištní objekt, velkomoravský příkop, dvě raně středověké pece se sídlištním objektem, část středověké hafové cesty a základy středověkého zdíva spojovaného maltou. Lokalizováno ve větší části ulice, dnes není možno přesně zjistit polohy jednotlivých objektů.
Ulož.: SM Uherské Hradiště, inv. č. SF 39 392–39394, 39448, 39515–39611.
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 338/95
- 1/11. Nal.:** „Na Valách – ul. A. Zelnitiuse“, 1966, obr. 2.
Lok.: JZ směrem od Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 1581

Výzkum: Při výkopu pro vodovodní potrubí v ulici A. Zelnitiuse prozkoumal R. Snášil zbytek mladohradištní pece a polozemnicí ze 14.–15. století spolu s keramickým materiálem a se dvěma otopnými zařízeními. Lokalizováno na celou ulici, není možno určit přesněji.

Ulož.: SM Uherské Hradiště, inv. č. SF 39921–39969.

Lit.: Nál. zpr., Slovákcké muzeum UH, č. 379/95

1/12. Nal.: „Na Valách – Dvorek“, 1988, výzkum L. Galušky, obr. 2.

Lok.: SV od budovy Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 98/1

Výzkum: Na ploše někdejšího Schilderova mlýna byla provedena pouze zjišťovací sonda (sonda I).

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (1993, 72–73).

1/13. Nal.: „Na Valách – Dvorek“, 1989, výzkum L. Galušky, obr. 2.

Lok.: SV od budovy Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 98/1, 137/1

Výzkum: Při výzkumu byly provedeny celkem 3 sondy. Jedna byla vedena v blízkosti sklepení podél vchodu do budovy Památníku Velké Moravy a navazovala tak na sondu z roku 1988 i na výzkum V. Hochmanové – Vávrové z let 1957–1959. Touto sondou se podařilo zachytit a odkrýt celkem 10 kostrových hrobů a to i ve výplni dvou paralelně se táhnoucích příkopů, pravděpodobně předvelkomoravského stáří. V blízkosti příkopů byl prozkoumán sídlištní objekt se dvěma ohništi, narušený částečně právě oběma příkopy. Ve výplni objektu byly objeveny dva kostrové pohřby. Tato situace, spolu s množstvím lidských kostí z porušených hrobů z chronologicky mladšího příkopu by mohly svědčit (podle V. Hrubého i L. Galušky) o rozrůstajícím se velkomoravském pohřebišti na úkor staršího slovanského sídliště. Další sonda odkryla celkem 33 velkomoravských kostrových hrobů, z nichž mnohé byly opět zahloubeny do starších sídlištních objektů, jiné byly narušeny příkopem ze 13. století. Spolu s těmito pohřby se podařilo odkrýt i sídlištní objekty s otopnými zařízeními spolu s keramikou, která je datována do starohradištního období.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (1993a, 72–73).

1/14. Nal.: „Na Valách – Dvorek“, 1990, výzkum L. Galušky, obr. 2.

Lok.: cca 80 m SV od budovy Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 137/1, 6245

Výzkum: Výzkum navázal na předchozí sondy z minulého roku. Podařilo se prozkoumat další velkomoravské hroby z druhé poloviny 9. století, spolu se sídlištními objekty, tak také hospodářské objekty z období 13. a 15. století.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (1993b, 71–73).

1/15. Nal.: „Na Valách – Dvorek“, 1991, výzkum L. Galušky, obr. 2.

Lok.: JJV směrem od budovy Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 137/1, 6245

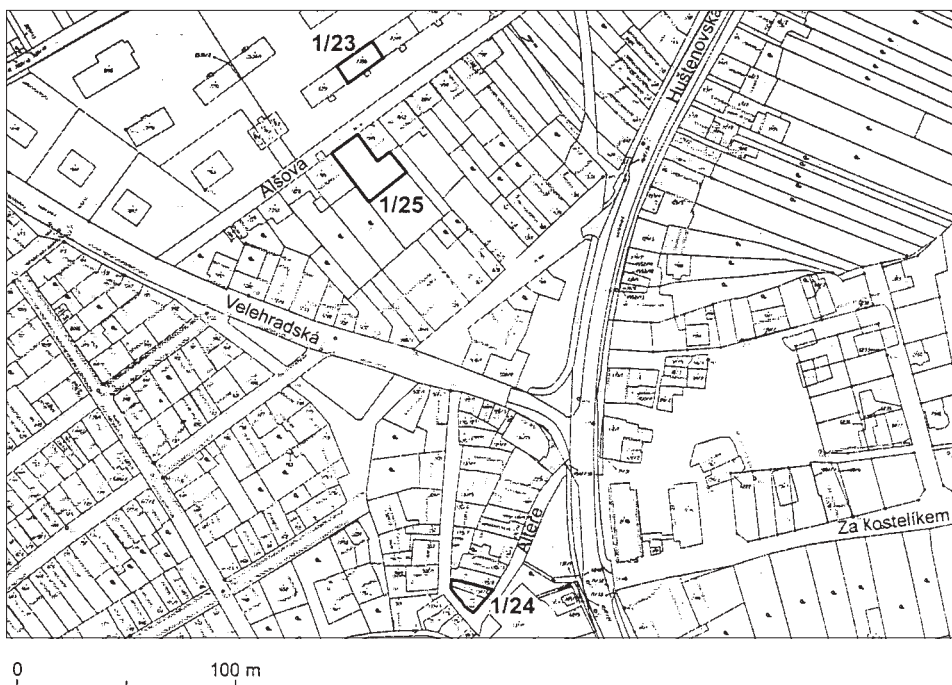
Výzkum: Tato sonda navázala částečně na sondáž provedenou v roce 1990. Podařilo se odkrýt dalších 11 středohradištních kostrových hrobů spolu se čtyřmi objekty ze stejného období. Výzkumem bylo dále prokázáno osídlení a objekty z 13.–17. století spolu s částí barokního zdiva.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (1993b, 71–73).

3. Staré Město „Na Valách“, zobrazení archeologických nalezišť.

4. Staré Město „Na Valách“, zobrazení archeologických nalezišť.

- 1/16. Nal.:** „Na Valách – Dvorek“, 1992–1994, výzkum L. Galušky, obr. 2.
Lok.: V od Památníku Velké Moravy
Parc. č.: 138, 139, 142, 143, 144
Výzkum: V roce 1992 bylo výzkumem zachyceno celkem 5 sídlištních velkomoravských objektů, z nichž dva byly opatřeny velkými pecemi a do výplně dalšího objektu byl zahlouben kostrový hrob. Objekty se nacházely v JZ polovině sondy, kde byla také zachycena cca 30 cm mocná velkomoravská vrstva, která plynule přecházela ve středověkou (13.–14. stol). V podélné ose JZ–SV se zde táhl také příkop z velkomoravského období, ve kterém se podařilo, mimo jiné, objevit i olovený křížek s vyobrazením Ukřižovaného. V roce 1993 navázal na sondu z minulého roku a podařilo se odkrýt dalších 5 velkomoravských sídlištních objektů. Opět se podařilo zachytit 30–40 cm mocnou velkomoravskou vrstvu, nad níž se nacházela vrstva ze 13.–14. století. Na ploše sondy se podařilo objevit několik, až 1 m vysokých, do podloží zahloubených spodních částí mohutných dubových kůlů (mladší než 9. století). Výzkum v roce 1994 opět navázal na sondu z předchozího roku. Podařilo se prozkoumat příkop s několika vrstvami středohradištních nálezů.
- Ulož.:** MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).
- 1/17. Nal.:** „Na Valách – Dvorek“, 1995–1996, výzkum L. Galušky, obr. 2.
Lok.: V od Památníku Velké Moravy
Parc. č.: 141/1, 155/1, 154, 152/2, 153/2, 153/3
Výzkum: Mezi ulicí Jezuitskou a stávající halou byla v roce 1995 skryta plocha o rozměrech 5×25 m, v těsném sousedství pozemků rodiny Schilderových. Objeven byl cihlovo kamenný základ a příčná zeď velké rozměrné stavby a zkoumán byl i její interiérové stopami po nosné konstrukci střechy v podobě dvojic velkých kůlových jam a dále ještě středověká zemnice – vše z doby mladohradištní, popř. ze 13.–14. století. Dále byla zjištěna sídlištní vrstva, 5 sídlištních objektů se stopami kovolitětví, obilní jáma s žernovem, příkop a 5 hrobů – vše datováno do 2. pol. 8. až počátku 10. století. Na tuto sondu navázala svou delší stranou další sonda v roce 1996 o stejných rozměrech. Prozkoumán byl opět široký cihlovo kamenný základ, rovnoběžný se základem s předchozího roku a mocné sídlištní vrstvy, včetně zahloubených částí sídlištních objektů – vše z mladohradištního a 13.–14. století. Z období 2. pol. 8. až počátku 10. století byla prozkoumána sídlištní vrstva, řez příkopem, sídlištní objekty a 6 kostrových hrobů. Prozkoumán byl i jeden pravěký, blíže neurčený objekt.
- Ulož.:** MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).
- 1/18. Nal.:** „Na Valách – Dvorek“, 1997–1998, výzkum L. Galušky, obr. 2.
Lok.: V od Památníku Velké Moravy
Parc. č.: 138, 143152/1, 152/2, 153/2, 153/3
Výzkum: Sonda o ploše 5×15 m navázala v roce 1997 z JV na sondu z předchozího roku. Odkryta byla mocná vrstva, zahloubené části sídlištních objektů, včetně rozměrných pecí s množstvím keramiky, pokračování cihlovo kamenného základu – vše ze 13.–14. století. Dále byly zjištěny zbytky sídlištní vrstvy z velkomoravského období, hroby ani zahloubené části objektů nebyly objeveny. V roce 1998 byla provedena sonda o ploše 5×12 m, rovnoběžná s ulicí Jezuitská, navazující na sondy z let 1995 a 1997. Prozkoumána byla cihlovo kamenná zdiva několika staveb, včetně té z let předchozích, dále zahloubené části sídlištních objektů, včetně zbytků keramických pecí s velkým množstvím keramiky a sídlištní vrstvy – vše ze 13.–14. století. Dále bylo objeveno 14 sídlištních objektů se stopami kovolitětví a vrstva datovaná do období 2. pol. 8. až počátku 10. století. V témže roce byla položena další sonda o rozměrech 15×17 m v blízkosti ulice Huššěnovská, navazující na sondu z roku 1993. Odkryt byl

opět masivní cihlovo kamenný základ rozměrné stavby zasahující na plochu od JZ, příkop s pozůstatky dřevěných konstrukcí v podobě množství kůlových jam a vrstva – vše datováno do 13. století a později. Dále byl zjištěn průběh příkopu, zkoumána byla jeho výplň i sídlištní vrstva z 2. pol. 8. až 9. století (sídlištní objekty ani hroby nebyly zjištěny). V téže roce zde byla svolána i odborná komise – výzkum byl vyvolán plánovanou výstavbou kostela.

Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

1/19. Nal.: „Na Valách – Dvorek“, 1999, výzkum L. Galušky, obr. 2.

Lok.: V od Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 4546/5

Výzkum: V blízkosti stávající haly byla vedena sonda o rozměrech 5×15 m. Objeveny byly vrstvy (včetně povodňových) od 13. století a mladší. Dále byly prozkoumány vrstvy, řez příkopem a to v celém profilu, 3 kostrové hroby (z nich jeden dvojhrob), zemnice s množstvím zejména keramického materiálu z období 2. pol. 8. až počátku 10. století. Z výzkumu se podařilo získat i datování pomocí dendrochronologie (Mgr. Dvorská) ze zbytku dubu – rok 975.

Ulož.: MZM Brno
Lit.: ústní sdělení L. Galušky

1/20. Nal.: „Na Valách – Dvorek“, 2000, výzkum L. Galušky, obr. 2.

Lok.: V od Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 137

Výzkum: Sonda o rozměrech 25×15 m byla položena pod V svahem, v blízkosti sklepa a haly, navazovala na sondu z roku 1991 a částečně i na sondy z let 1989–1990. Objeveny byly vrstvy a cihlovo kamenný základ stavby – vše od 13. století a mladší. Dále bylo prozkoumáno 44 kostrových hrobů, 3 sídlištní objekty a provedeno bylo 5 řezů příkopem, zachycen byl i průběh palisádového žlabu – vše datováno rámcově do 2. pol. 8. až začátku 10. století. Výzkumem se podařilo objevit především významné hrobové nálezy – náušnice, náhrdelníky, zbraně, jezdecké potřeby, římská mince, nože atd., včetně stop po protivampyrických praktikách. Ze sídlištních nálezů převládala především keramika, kamenné i kostěné artefakty.

Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

1/21. Nal.: „Na Valách – Nový Svět“, 1995, výzkum L. Galušky, obr. 2.

Lok.: nároží ulic Konstantinovy a Mojžířovy, nároží ulic Velkomoravské a Velehradské

Parc. č.: 591, 130/15

Výzkum: Výzkum byl realizován cca 200 m Z od Památníku Velké Moravy a byl vyvolán odkryvem stavební suti při stavbě rodinného domku. Podařilo se zachytit málo zřetelné kůlové jámy a dna dvou nevelkých sídlištních objektů. Obsahovaly zlomky středohradištní keramiky. Na nároží ul. Velkomoravské a Velehradské, SSV od Památníku Velké Moravy byl opět realizován výzkum v souvislosti s výstavbou rodinného domku. Opět se podařilo zachytit stopy po velkých kulech a spodní části plyných objektů středohradištního stáří.

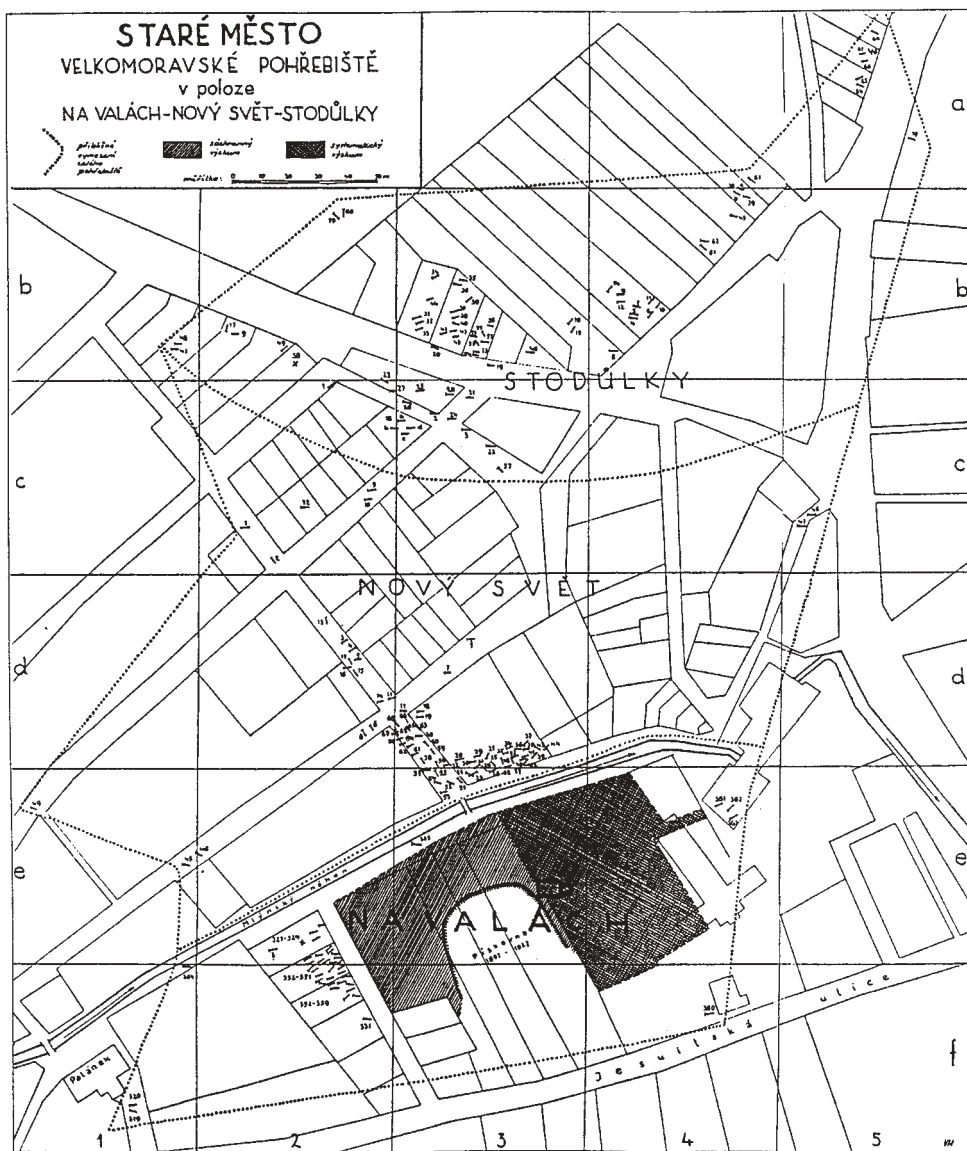
Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

1/22. Nal.: „Na Valách“, 1997, výzkum L. Galušky, obr. 2.

Lok.: SZ od Památníku Velké Moravy, na ul. V. Hrubého a Na Hradbách

Parc. č.: 4560/11

Výzkum: Při výkopech SPT Telecom byly zachyceny a prozkoumány 4 velkomoravské hroby s nálezy náušnic, nožků a souprav kování lýtkových řemínků.

5. Staré Město „Na Valách“, názevová situace podle V. Hrubého (1955).

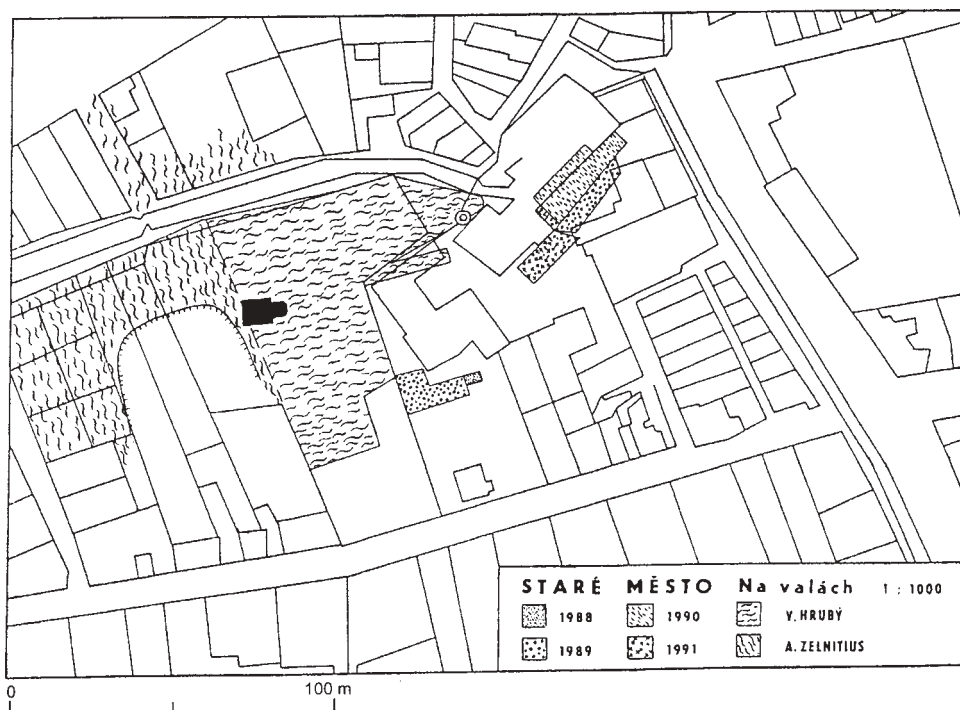
Ulož.: MZM Brno
Lit.: ústní sdělení L. Galušky

1/23. Nal.: „Na Valách – Stodůlky“, 1985, výzkum L. Galušky, obr. 4.

Lok.: Alšova ulice, S od budovy Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 2350

Výzkum: Při ohledání základových rýh na stavbu bytového domu byly v písčitém podloží zjištěny zbytky tří kostrových hrobů z velkomoravského období.

6. Staré Město „Na Valách“, plán výzkumů podle L. Galušky (1993b).

Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

1/24. Nal.: „Na Valách – Stodůlky“, 1999, výzkum L. Galušky, obr. 4.

Lok.: ulice Altěře, V od Památníku Velké Moravy

Parc. č.: 134/1–2

Výzkum: Na ulici Altěře, v místech nároží V od Památníku byly při stavbě rodinného domku objeveny velkomoravské kulturní vrstvy, nálezy sídlištní povahy, lidské kosti z rozrušených hrobů z pohřebiště Na Valách a stopy po někdejší tekoucí vodě (mlýnském náhonu) nebo příkopu souvisejícím s opevněním středověkého Veligradu.

Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

1/25. Nal.: „Na Valách – Stodůlky“ 1999, výzkum L. Galušky, obr. 4.

Lok.: S od Památníku Velké Moravy na ulici Alšově

Parc. č.: 3142/7

Výzkum: Při novostavbě rodinného domku zde L. Galuška odkryl a prozkoumal dva velkomoravské hroby.

Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

NELOKALIZOVANÉ VÝZKUMY:

1/26. Výzkum: Z polohy „Na Valách – Nový Svět“ jsou známy nálezy kultury s lužickou keramikou, pravděpodobně se jednalo o sídliště této kultury.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ–J. PAVELČÍK (1992, 135).

2. Staré Město – „Špitálky“

Lokalita „Špitálky“ se nachází na tzv. Velehradské ostrožně a tvoří celou jihozápadní část Starého Města, která vznikla vcelku až po roce 1918. Na východě ji ohraničuje potok Salaška, na severu silnice ke staroměstskému vlakovému nádraží, na západě tzv. Stará Příkopa a na jihu pravý břeh řeky Moravy. Tento prostor byl rozdělen roku 1883 hlubokým zářezem místní železniční trati Staré Město – Uherské Hradiště. Východní konec jižní části se nazývá „Čertův Kůt“, svažující se k inundované poloze „Niva“. Západní konec jižní části tvoří polohu zvanou „U Stohu“ (naleziště velkomoravského kostela „Na Špitálkách“). Severní část „Špitálek“ je dnes polohou „Na Špitálkách“ (místo objevení základů velkomoravského kostela v roce 1949) v užším slova smyslu. Geograficky i nálezově však navazuje na tratě „Písečnice“ a „Nová Čtvrť“.

Velehradská ostrožna byla osídlena již od paleolitu, jak nám ukazují jednotlivé nálezy paleolitické štípané industrie, tak i nálezy broušené a hlazené industrie kultury s lineární keramikou, moravskou malovanou keramikou, keramické nálezy z období únětické kultury, kultury středodunajské mohylové a doby popelnicových polí, včetně období halštatu.

2/1. Nal.: „Špitálky – tzv. Myklíkovo naleziště“, konec 19. století, obr. 7.

Lok.: v JZ části Starého Města, na tzv. Velehradské ostrožně, J směrem od silnice Staré Město – Brno; v severní části polohy „Špitálky“

Parc. č.: 4729/4, 5206/1

Výzkum: Již při zakládání železniční trati v roce 1888 byly v severozápadní části „Špitálek“ zvaných „Na Špitálkách“ objevovány různé pravěké nálezy (tzv. Myklíkovo naleziště). Místní učitel F. Myklík zde prozkoumal celkem 6 sídlištních objektů označovaných jako „žároviště“, do kterých bylo zahlobeno cca 10 kostrových hrobů, datovaných do velkomoravského období s nálezy hradištní keramiky, železného kopí a bronzové náušnice. V roce 1893 zde I. L. Červinka zachránil z rozkopaného sídlištního objektu střepy hradištních nádob

Ulož.: MZM Brno

Lit.: Nál. zpr. AÚ AV ČR Brno č. 675/51, I. L. ČERVINKA (1928, 148), K. HANÁK (1931, 1939), V. HRUBÝ (1939, 1965, 52–71).

2/2. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách“, 1924–1936, výzkum A. Zelnitia, obr. 7.

Lok.: v severní části „Špitálek“, severně od lokální železniční dráhy a tzv. „Myklíkova naleziště“

Parc. č.: 156/1, 157/1, 158/1–2, 159/1–2, 160/1–4, 240/6, 240/17–240/50, 240/89–240/92, 240/99, 240/358, 240/488, 802, 811–814, 849, 864–865, 902–903, 968, 1002, 1092, 6254

Výzkum: Severně od zářezu železniční trati prokopal A. Zelnitius celkem 47 hrobů velkomoravských a 11 sídlištních objektů.

Ulož.: SM Uherské Hradiště

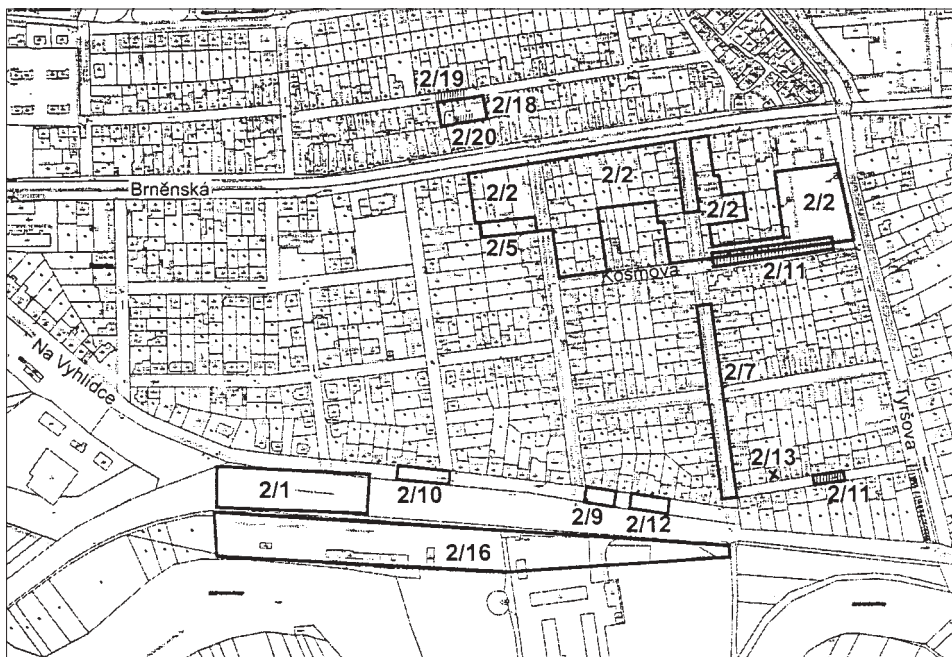
Lit.: Nál. zpr. AÚ AV ČR Brno č. 2817/47, 382/50, 1755/50, 1835/50, 35/51, 123/51, A. ZELNITIUS (1943).

2/3. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách (U Stohu)“, 1949, výzkum J. Poulíka, obr. 8.

Lok.: v jihozápadní části „Špitálek“

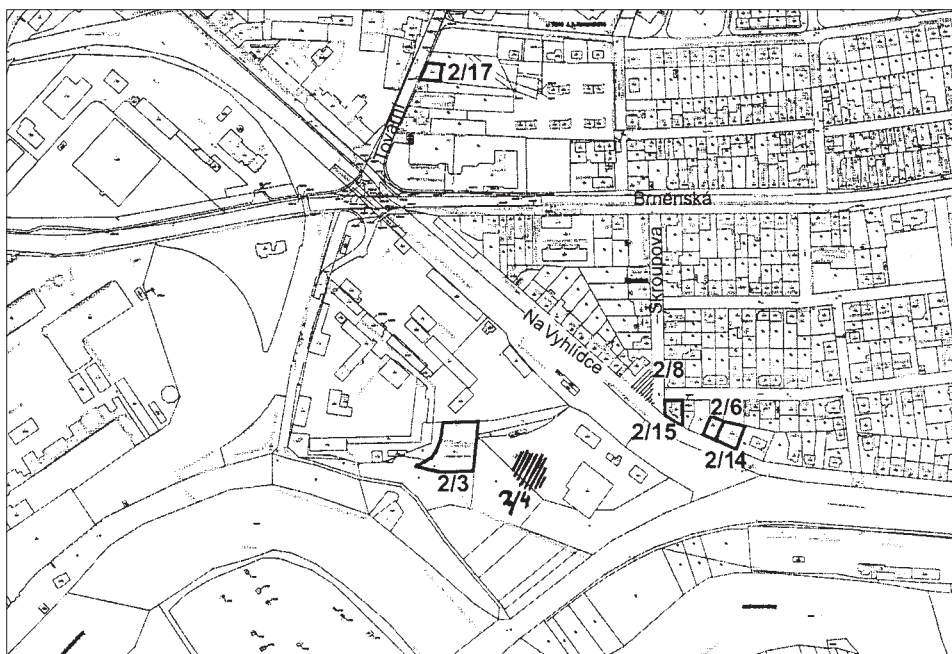
Parc. č.: 240/431

Výzkum: Při vybírání šterku z profilu terasy na pravém břehu slepého ramena řeky Moravy v poloze „U Stohu“, těsně za staroměstským cukrovarem, byly rozkopány 3 kostrové

0 200 m

7. Staré Město „Špitálky“, zobrazení archeologických nalezišť.

0 200 m

8. Staré Město „Špitálky“, zobrazení archeologických nalezišť.

hroby bez milodarů. Brzy nato zde při strojovém dobývání šterku bylo zničeno nejen několik dalších kostrových hrobů s milodary, ale i celá jižní polovina základů velkomoravského chrámu. Ještě téhož roku byl zahájen záchranný výzkum Archeologického ústavu ČSAV v Brně pod vedením J. Poulíka. Při něm bylo objeveno dalších 38 kostrových hrobů s bohatou výbavou (ostruhy, železná nože, stříbrné i zlaté náušnice a gombíky, kování rakví, kruhovitá plaketa s vytepaným reliéfem jezdecke se sokolem atd.). Podle uchovaných zbytků základů měl kostel obdélníkovitou loď, která byla na východní straně uzavřena polokruhovitou apsidou a na západě přecházela v narthex. Její vnitřek členilo 6 podpěr. U severovýchodního rohu kostela byly zjištěny zbytky menší stavby s prohlubní, snad baptisteria. Podobná prohlubeň byla též u jihozápadního rohu narthexu. Chrám měl délku 18,5 m a šířku přibližně 8 m. Jeho základové zdivo se dochovalo pouze v negativu. Podél jižní a západní strany kostela byly objeveny jamky po kůlech a stopy dřevěného ohrazení.

Ulož.: MZM Brno
Lit.: J. POULÍK (1950a, 1950b, 1950c, 1955)

2/4. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách“, 1954, obr. 8.

Lok.: cca 80 m východně od základů velkomoravského kostela

Parc. č.: 241/3

Výzkum: V březnu roku 1954, cca 80 m východně od základů velkomoravského kostela, ve stěně odbagrované plochy, prozkoumal E. Lepka dvě jámy lužické kultury s nálezy keramiky a zvířecích kostí. Dnes nelze přesněji lokalizovat, zakresleno s rozptylem cca 50 m.

Ulož.: SM Uherské Hradiště

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 463/97

2/5. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách“, 1957, obr. 7.

Lok.: na ulici B. Němcové, jižně od silnice Brno–Uherské Hradiště

Parc. č.: 240/138, 240/155

Výzkum: V únoru roku 1957 prozkoumal E. Lepka v zahradě domu č. 1142 kruhovitou jámu, kterou interpretoval jako studnu (hloubka 150 cm, průměr 120 cm) vyplněnou hlínou a pískovcovými kameny spolu s keramikou 9.–10. století a železným držadlem vědra.

Ulož.: SM Uherské Hradiště

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 484/97

2/6. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách“, 1964, obr. 8.

Lok.: dům č. 1529 (dům A. Zelnitía), ulice Na Vyhlídce, severně od železnice Staré Město–Uherské Hradiště

Parc. č.: 1792

Výzkum: V říjnu roku 1964 při hloubení kanalizační sondy byly narušeny pravěké i raně středověké objekty. Místo nálezu prozkoumal E. Lepka, který zde provedl sondážní výzkum. Podařilo se prozkoumat dvě sídelní jámy z období hradištního a také objekt datovaný keramikou do období lužických popelnicových polí.

Ulož.: SM Uherské Hradiště, inv. č. SF 33911–33972, SF 34124–34128.

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 334/95

2/7. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách“, ul. A. Skráškové, 1965, obr. 7.

Lok.: v JV části Špitálek, severně od železniční trati Staré Město–Uherské Hradiště

Parc. č.: 240/358–359

Výzkum: V říjnu roku 1965 byly porušeny sondou pro vodovodní potrubí velkomoravské sídelní objekty, dále halštatské sídelní objekty, halštatský a hradištní příkop. Archeologický průzkum zde provedl R. Snášil, kterému se podařilo prozkoumat 36 objektů.

- Nelze určit přesněji, nálezy byly rozptýleny téměř po celé délce ulice.
- Ulož.:** Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 39449–39609.
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 339/95
- 2/8. Nal.:** „Špitálky – Na Špitálkách“, Smetanova ul., 1965, obr. 8.
Lok.: ulice Na Vyhlídce, JZ část Špitálek
Parc. č.: 240/179
Výzkum: Na podzim roku 1965 byly porušeny sondou pro vodovodní potrubí velkomoravské sídlištní objekty – zemnice a vtesávaná hliněná pec, které prozkoumal R. Snášil. Podle nálezů keramiky autor výzkumu pec (měla čtyři podlaží) datoval do 9. století.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 39 420–SF 39 447.
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 206/95
- 2/9. Nal.:** „Špitálky – Na Špitálkách“, 1965 – I, obr. 7.
Lok.: ulice Na Vyhlídce, severně od staré železniční trati
Parc. č.: 240/355
Výzkum: Při kopání vodovodního potrubí nad starou železniční tratí Uh. Hradiště – Staré Město byly porušeny pravěké objekty kultury s lineární keramikou, jeden objekt lužické kultury a tři objekty z období velkomoravského (zásobnicová jáma, část příkopu a ohniště).
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 33 973–34 123
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 343/95
- 2/10. Nal.:** „Špitálky – Na Špitálkách“, 1965 – II, obr. 7.
Lok.: ulice Na Vyhlídce
Parc. č.: 240/281–282, 240/355
Výzkum: Při kopání základů pro stavbu rodinného domu byl zachycen a prozkoumán R. Snášilem velkomoravský kostrový hrob muže (výbavu tvořily dva železné nože a zlomek železného šidélka), velkomoravský příkop (vnitřní opevnění) a sídlištní objekt z konce 9. stol. až počátku 10. století, který příkop překrýval. Podařilo se také zachytit část příkopu, který obsahoval střepy keramiky lužické kultury. Nálezy byly rozptýleny na více parcelách, zakresleno s rozptylem.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 34 629–SF 34 637
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 343/95
- 2/11. Nal.:** „Špitálky – Na Špitálkách“, ul. Palackého, Erbenova, Za školou a R. Filipa, 1965, obr. 7.
Lok.: východní část Špitálek
Parc. č.: 240/354, 5206/1
Výzkum: Na podzim roku 1965 byly při výkopu sondy pro vodovodní potrubí porušeny početné objekty. Archeologickým výzkumem R. Snášila se podařilo doložit objekty lužické a platěnické kultury, velkomoravské objekty a základy středověkého zdiva. Celkem bylo zjištěno 31 objektů (na ul. Palackého 18, Erbenově ul. 3 objekty, na ulici R. Filipa 4 objekty, na ulici Za školou 6 objektů). Základy středověkého zdiva pocházely ze dvora Hamberk. Zakresleno s rozptylem, nelze určit s větší přesností.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 39 610–SF 39 755.
Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 342/95
- 2/12. Nal.:** „Špitálky – Na Špitálkách“, ul. Na Vyhlídce, 1966, obr. 7.
Lok.: dům č. 1159 a č. 1136
Parc. č.: 240/309
Výzkum: Při výkopu před rodinnými domky byly získány ojedinělé střepy kultury s lineární keramikou a kultury lužických popelnicových polí. Při regulaci vodovodního potru-

bí byly narušeny a prozkoumány R. Snášilem dva slezsko–platěnické a jeden velkomoravský sídlištní objekt. Na téže ulici byly dále při kopání základů sklepa (parcels 240/309) porušeny tyto objekty: lužická sídlištní jáma, žárový slovanský hrob, velkomoravská chata, kúlová jamka bez bližšího určení a kostrový velkomoravský hrob. Další výkopy pro vodovodní potrubí v této ulici narušily dalších 7 lužických sídelních objektů a 3 velkomoravské objekty (zásobnicová jáma, železářská výheň, sídelní objekt), které prozkoumal R. Snášil.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 39 757–39 804, SF 39 970–39 980.

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 343/95

2/13. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách“, ul. Erbenova, 1966, obr. 7.

Lok.: před domem č. 1174, V část Špitálek

Parc. č.: 240/254

Výzkum: V srpnu roku 1966 byla před domem č. 1174 porušena výkopem pravděpodobně tkalcovská dílna z období lužické kultury, kterou prozkoumal R. Snášil. Podařilo se zachránit keramický materiál a celé hliněné závaží.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 39 999–40 068.

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 596/98

2/14. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách“, ul. Na Vyhliďce, 1970, obr. 8.

Lok.: před domem č. 1453, JZ část Špitálek

Parc. č.: 1430

Výzkum: Při hloubení sondy pro kanalizačního potrubí byl porušen velkomoravský kostrový hrob, který prozkoumal E. Lepka.

Ulož.: Slovácké muzeum UH

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 343/95

2/15. Nal.: „Špitálky – Na Špitálkách“, 1996, výzkum L. Galušky, obr. 8.

Lok.: JZ část Špitálek, ul. Na Vyhliďce

Parc. č.: 1164

Výzkum: Při přístavbě rodinného domku (keramické dílny) byl objeven v základové rýze stavby pravděpodobně velkomoravský kostrový hrob.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (2002).

2/16. Nal.: „Špitálky – Čertův (Čertůj) Kůt“, 1937–1938, obr. 7.

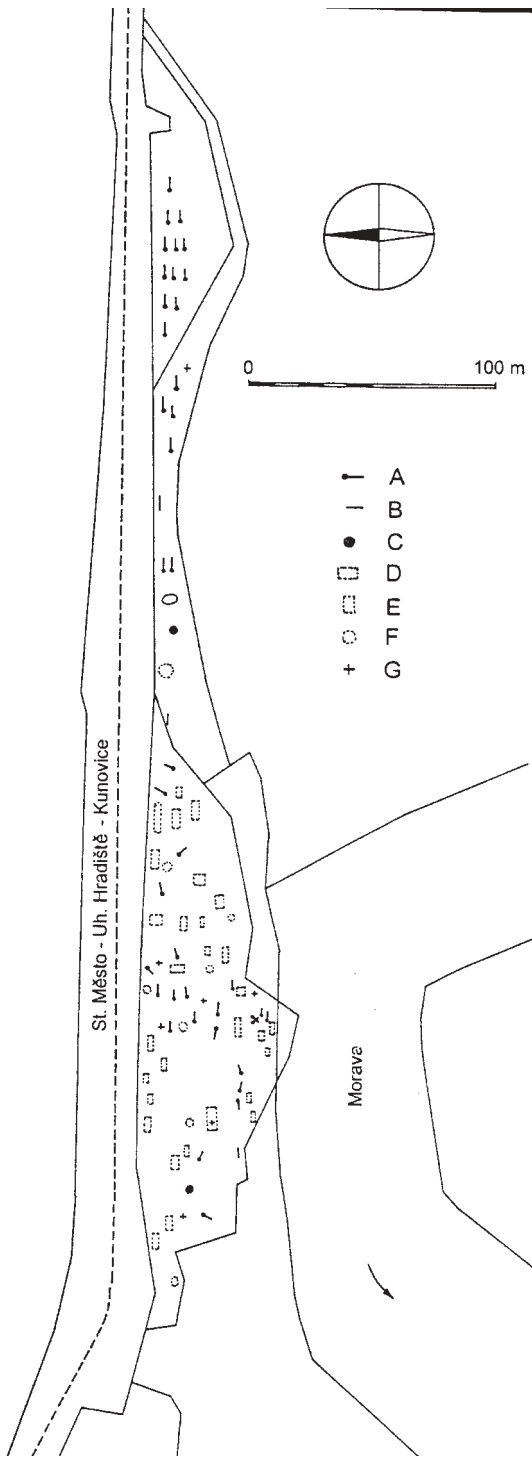
Lok.: jižně od železniční trati

Parc. č.: 240/448, 240/452, 240/480, 5206/1, 5271

Výzkum: Poloha „Čertův Kůt“ tvoří východní konec jižní části polohy „Špitálky“, svažující se k inundované poloze „Niva“. V letech 1937 – 1938 zde ve vysokém neregulovaném břehu řeky Moravy, při snižování terénní vyvýšeniny pro stavbu spojky železniční trati, bylo prozkoumáno celkem 49 kostrových velkomoravských hrobů a 25 sídelních jam jak z období hradištního, tak i z období pravěku. Podařilo se tak doložit již osídlení z období paleolitu (nález čepelky, mamutí lopatka), neolitu (kultura s lineární keramikou), eneolitu (kultura jevišovická), doby bronzové (středodunajská mohylová kultura, lužická kultura), halštatu (platěnická kultura), z období římského impéria (germánské sídliště a poklad římských mincí ze 3.–4. století) a z období hradištního.

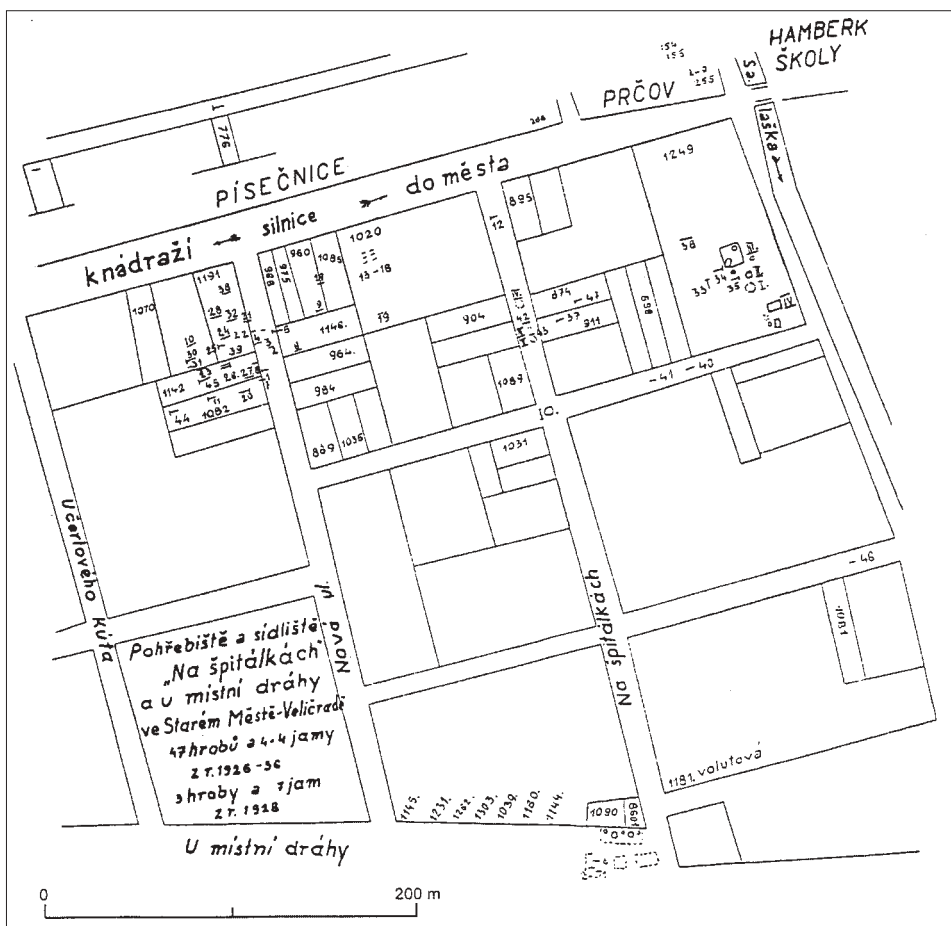
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 2663–2664, 2665–2686, 2701, 2760–2769, 2792–2796, 2830, 2859, 2975–2977, 3806, 4243–4256, 5336–5671, 5729–5734, 5736–5742, 5672–5728, 13 565–13570, 13 890–13 903, 14 285–14 304, 14 798–14 801.

Lit.: Nál. zpr. AÚ AV ČR Brno č. 1344/47, L. GALUŠKA (2000, 70), K. HANÁK (1931, 8–9), V. HRUBÝ (1939), A. ZELNITIUS (1941,66).

9. Staré Město „Špitálky – Čertůj Kút“ podle V. Hrubého (1939).

- 2/17. Nal.: „Špitálky – Čtvrť“, 1953, obr. 8.
 Lok.: severně od silnice Uh. Hradiště–Brno, dům č. 1077
 Parc. č.: 1033
 Výzkum: Při výkopu pro vodovodní potrubí prozkoumal E. Lepka velkomoravský kostrový hrob (č. 152).
 Ulož.: ?
 Lit.: V. HRUBÝ (1965, 68).
- 2/18. Nal.: „Špitálky – Písečnice“, 1902, 1909, obr. 7.
 Lok.: severně od silnice Uh. Hradiště–Brno, domy č. 279, 750, 802, ulice Nová Čtvrť
 Parc. č.: 259/35, 717, 724
 Výzkum: Při stavbě rodinného domu bylo narušeno 5 velkomoravských kostrových hrobů.
 Ulož.: ?
 Lit.: V. HRUBÝ (1965, 68), A. ZELNITIUS (1933, 28).
- 2/19. Nal.: „Špitálky – Písečnice“, 1933, obr. 7.
 Lok.: severně od silnice Uh. Hradiště–Brno, domy č. 776 a č. 93, ulice Nová Čtvrť

10. Staré Město, „Špitálky“ – nálezová situace v trati „Na Špitálkách“ v letech 1925 – 1936 podle A. Zelnitius (1943).

Parc. č.: 4548/5

Výzkum: V roce 1933 prozkoumal K. Hanák dva velkomoravské kostrové hroby (č. 92 a 93).

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 68), A. ZELNITIUS (1934,21).

2/20. Nal.: „Špitálky – Přesečnice“, 1957, obr. 7.

Lok.: severně od silnice Uh. Hradiště–Brno, dům č. 750, ulice Nová Čtvrť

Parc. č.: 259/35, 391/2

Výzkum: Při kopání sklepa rodinného domu prozkoumal E. Lepka narušený, pravděpodobně velkomoravský kostrový hrob.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 68).

NELOKALIZOVANÉ VÝZKUMY:

2/21. Výzkum: V severní části „Špitálek“, v blízkosti tzv. Myklíkova naleziště, prozkoumal I. L. Červinka v roce 1893 sídlištní objekty, ze kterých získal střepy nádob zdobených vlnkami a tři sekerovité hřívny, pravděpodobně z orbou rozrušeného depotu.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 58).

2/22. Výzkum: Roku 1899 byl objeven v trati „Špitálky“ depot bronzů středodunajské mohylové kultury (sekerka, 2 ozdoby, náramky, závěsky spolu s keramikou a zbytkem textílie).

lož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1968/69, 51–58), V. HRUBÝ–J. PAVELČÍK (1992, 134).

2/23. Výzkum: V letech 1889–1896, díky erozivní činnosti řeky Moravy, byla v trati „Špitálky – Čertův Kůt“ prozkoumána ohniště se střepy z nádob, sídlištní objekty s nálezy hradištní keramiky a čtyři kostrové hroby. Výzkumy provedli F. Myklík a I. L. Červinka.

Ulož.: ?

Lit.: F. MYKLÍK (1890, 84), V. HRUBÝ (1965, 56).

2/24. Výzkum: Ze třicátých let 20. století jsou uváděny ze „Špitálek–Nivy“ (z inundace, z polohy navazující na Čertův Kůt) nálezy kultury s lineární keramikou (sídliště), nález sekeromlatu šňůrové kultury, bronzové sekerky s rozšířeným ostřím a bronzové sekerky se středovými laloky.

Ulož.: ?

Lit.: L. GALUŠKA (2000, 60), K. HANÁK (1935, 48), V. HRUBÝ (1982, 83), R. SNÁŠIL (1981, 52).

2/25. Výzkum: Z trati „Špitálky“ pochází z roku 1950 ze zahrady pana Martina Patíka nález arabského amuletu z tačeného rubínového skla s arabským nápisem „Bůh (víra v Boha) mi stačí (na životní pouť), překlad prof. F. Tauer.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 38811

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 580/98.

2/26. Výzkum: Z trati „Špitálky“ uvádí R. Snášil nález džbánku kultury zvoncovitých pohárů, který zřejmě pochází z rozrušeného hrobu.

Ulož.: ?

Lit.: R. SNÁŠIL (1981, 50).

2/27. Výzkum: Z trati „Špitálky – Niva“ pochází ze 30. let minulého století nelokalizované nálezy kultury s lineární keramikou, sekeromlat šňůrové kultury a bronzová sekerka s rozšířeným ostřím.

Ulož.: ?

Lit.: L. GALUŠKA (2000, 60), K. HANÁK (1935, 48), V. HRUBÝ (1982, 83), R. SNÁŠIL (1981, 52).

2/28. Výzkum: Z trati „Špitálky“, z ulice A. Škráškové, při kopání základů domu P. Botlíka byly objeveny zlomky keramiky podolské kultury spolu s kusem textilie z období popelnicových polí.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1968/1969, 51–58).

3. Staré Město – „Na Dědině“

Poloha „Na Dědině“ tvoří nejstarší (jihovýchodní) část dnešního Starého Města a rozkládá se na zvýšeném pravém břehu řeky Moravy. Na jihu a východě je ohraničena inundovanými loukami, na západě potokem Salaškou a na severu zvýšeným výběžkem tzv. Jalubské ostrožny, kde leží staroslovanské pohřebiště v poloze „Na Valách“. V její jihovýchodní části se nachází na mírném návrší kostel sv. Michala (ve kterém se nachází základy původní velkomoravské rotundy), v jehož blízkosti se podařilo odkrýt V. Hrubému v roce 1981 stopy velkomoravské honosné stavby (ve výzkumech pokračoval L. Galuška v letech 1987–1988). Výzkum také prokázal vývoj osídlení této polohy nepřetržitě od 8. až do 13. století, tedy do doby trhové vsi Veligrad, která náležela cisterciáckému řádu na Velehradě. Právě cisterciáci přestavili velkomoravskou rotundu na kostel v polovině 13. století a nedaleko od kostela přistavili i kapli sv. Jana (kostnici). Celý okrsek byl zřejmě i opevněn valem a příkopem.

3/1. Nal.: „Na Dědině“, 1925, obr. 11.

Lok.: zahrada domu č. 87, SV od kaple sv. Jana Křtitele

Parc. č.: 222/1

Výzkum: Ze zahrady domu pochází nález keramiky – velkomoravského hrnku.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 391).

3/2. Nal.: „Na Dědině“, 1935, obr. 11.

Lok.: zahrada domu č. 472, cca 50 m SZ od kostela sv. Michala

Parc. č.: 220/1

Výzkum: V zahradě domu zaznamenal K. Hanák nález ohniště spolu se zlomky římských tegulí.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 74).

3/3. Nal.: „Na Dědině“, 1935, obr. 11.

Lok.: u domu č. 79

Parc. č.: 6/1

Výzkum: Na staveništi prodejního stánku u domu č. 79 byly narušeny dva velkomoravské kostrové hroby.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 74).

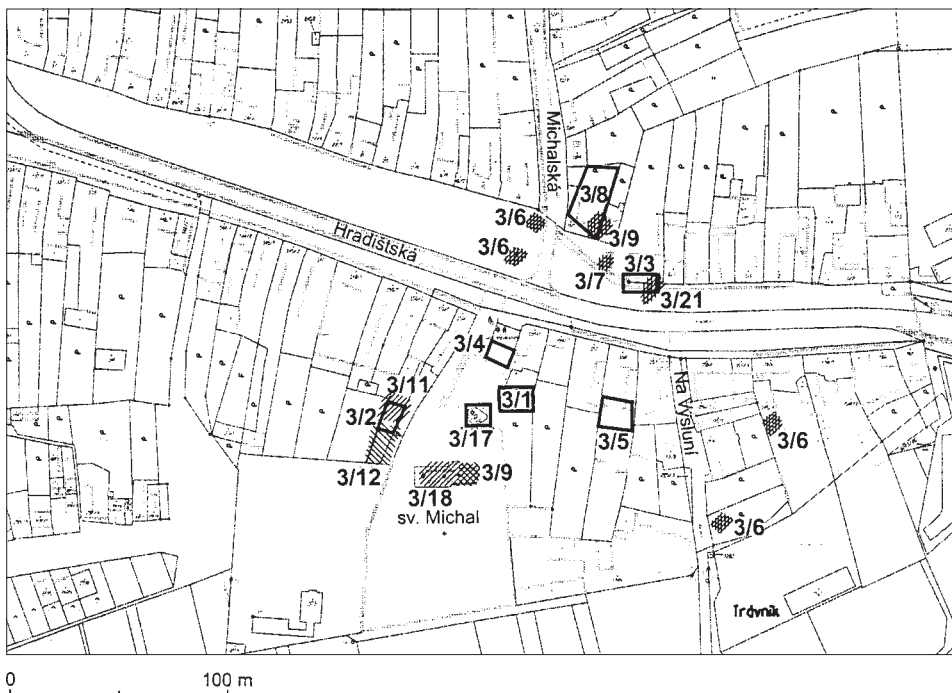
3/4. Nal.: „Na Dědině“, 1940, výzkum A. Zelnitia, obr. 11.

Lok.: u domu č. 87

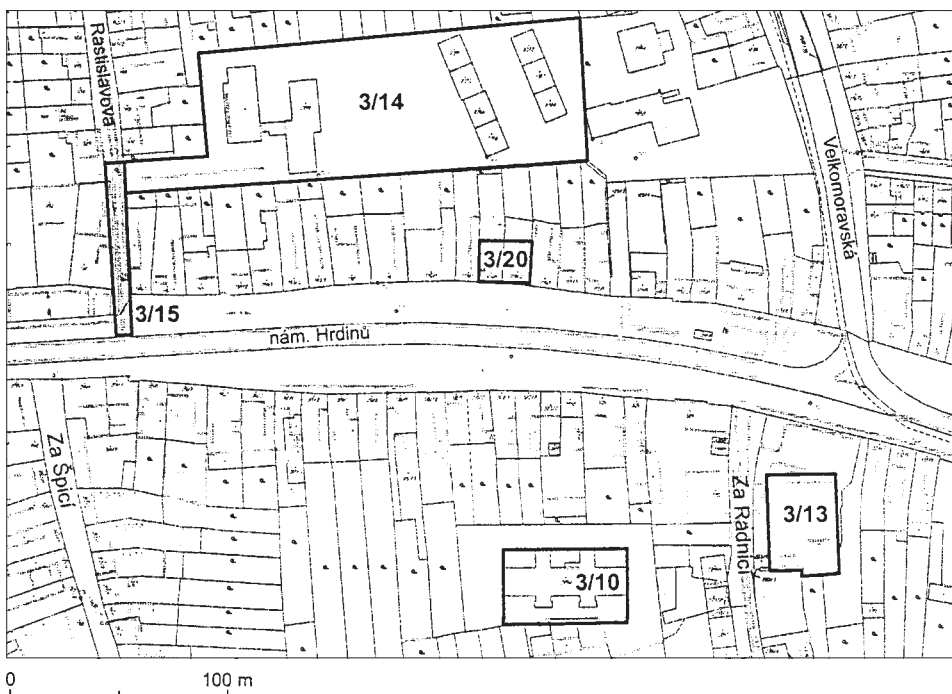
Parc. č.: 4550/4

Výzkum: U hřbitova vedle domu byla vykopána jáma pro uložení kostí z kostnice, která narušila zahloubený objekt z velkomoravského období s nálezy keramiky.

Ulož.: ?

11. Staré Město „Na Dědině“, zobrazení archeologických nalezišť.

12. Staré Město „Na Dědině“, zobrazení archeologických nalezišť.

- Lit.:** V. HRUBÝ (1965, 74).
- 3/5. Nal.:** „Na Dědině“, 1943, výzkum A. Zelnitia, obr. 11.
Lok.: dům č. 417
Parc. č.: 358
Výzkum: V zahradě domu prozkoumal A. Zelnitius celkem 4 velkomoravské objekty – 2 ohniště a 2 jámy s nálezy keramiky a zbytků stromové kůry.
Ulož.: ?
Lit.: V. HRUBÝ (1965, 391).
- 3/6. Nal.:** „Na Dědině“, 1952, výzkum A. Zelnitia, obr. 11.
Lok.: domy č. 74, 78, 84, 87, 906
Parc. č.: 4550/4
Výzkum: V zahradě každého výše uvedeného domu prozkoumal A. Zelnitius blíže neurčené velkomoravské jámy vyplněné střepy keramiky.
Ulož.: ?
Lit.: V. HRUBÝ (1965, 391).
- 3/7. Nal.:** „Na Dědině“, 1955, výzkum E. Lepky, obr. 11.
Lok.: před domy č. 78, 79 a 141
Parc. č.: 4551/5
Výzkum: Při výkopu pro vodovodní potrubí byly narušeny 3 velkomoravské sídlištní objekty, kostrový hrob a objekt obsahující keramiku z období lužické kultury.
Ulož.: ?
Lit.: V. HRUBÝ (1965, 75).
- 3/8. Nal.:** „Na Dědině“, 1956, výzkum V. Hrubého, obr. 11.
Lok.: zahrady domů č. 78 a 82
Parc. č.: 8/1–3
Výzkum: Sondážním výzkumem prozkoumal V. Hrubý 2 velkomoravské objekty (zemnice), 3 kostrové hroby a vrstvu s nálezy z 12.–13. století.
Ulož.: MZM Brno
Lit.: V. HRUBÝ (1965, 75).
- 3/9. Nal.:** „Na Dědině“, 1962, výzkum V. Hrubého, obr. 11.
Lok.: u domu č. 78, 87, 417 a v kněžišti kostela sv. Michala
Parc. č.: 9/1–2, 353
Výzkum: Při sondážním výzkumu se podařilo V. Hrubému prozkoumat u domu č. 78 velkomoravský sídlištní objekt s kamennou podezdívkou a kostrový hrob, u domu č. 87 byl narušen další objekt, v zahradě domu č. 417 ohniště a konečně při výzkumu kněžiště kostela sv. Michala byly odkryty základy velkomoravské rotundy spolu s velkomoravskou kulturní vrstvou se 4 kostrovými hroby.
Ulož.: MZM Brno
Lit.: V. HRUBÝ (1961, 1965)
- 3/10. Nal.:** „Na Dědině“, 1981, výzkum V. Hrubého a R. Snášila, obr. 12.
Lok.: ulice Za radnicí, staveniště dětských jeslí
Parc. č.: 195/2, 2290
Výzkum: Při zemních úpravách pro staveniště dětských jeslí byly narušeny dva velkomoravské sídlištní objekty, které prozkoumali archeologové. Téhož roku se zde podařilo zachytit zahlobenou hliněnou kopulovitou jednoprostorovou pec, jejíž zánik je možné podle keramiky datovat do 2. pol. 16. století. Při výkopu inženýrských sítí byly narušeny další středověké vrstvy. Podařilo se prozkoumat část domu (hlinitá dusaná pod-

laha a silná vrstva mazanice (destrukce) z přelomu 15.–16. století, který zanikl požárem v průběhu 16. století. Výzkum zde provedl nejdříve V. Hrubý a na něho navázal R. Snášil a R. Procházka.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, př. č. 45/81

Lit.: Nál. zpr., Slovácké muzeum UH, č. 214/95, 241/95

3/11. Nal.: „Na Dědině“, 1980–1985, výzkum V. Hrubého, obr. 11.

Lok.: v blízkosti kostela sv. Michala

Parc. č.: 219/1, 219/2, 220/1, 220/2

Výzkum: V zahradách domů byly postupně odkrývány na výše uvedených parcelách jednotlivé plochy, při kterých V. Hrubý postupně prozkoumal objekty jak předvelkomoravské a velkomoravské, tak i z období mladohradištního a středověku (13.–15. století), ale odkryl i nálezy z období halštatu a doby římské.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: GALUŠKA L. (1990, 121).

3/12. Nal.: „Na Dědině“, 1986–1988, výzkum L. Galušky, obr. 11, obr. 14.

Lok.: v blízkosti kostela sv. Michala, cca 25 SZ od něj

Parc. č.: 219/1, 219/2, 220/1, 220/2

Výzkum: L. Galuška navázal na výzkumy V. Hrubého a postupně znovu prozkoumal jednotlivé plochy. Podařilo se mu odkrýt 4 m široký a 2,5 m hluboký hrotitý příkop, vyplněný jednak destrukcí staveb, jednak materiálem od doby halštatské až po období vrcholného středověku. Prozkoumal také kry různých litých maltových podlah v původním uložení, zbytky kamenných architektur (větší jednotlivé kameny, kameny s maltou, kamenný a šterkovitý štět, druhotně použité římské cihly, úlomky střešní krytiny atd.). Zachyceny byly i dva paralelní příkopovité útvary protínající lokalitu ve směru S–J, vzdálené od sebe od 6,5 do 10, 5 m, vyplněné různorodým materiálem.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (1990, 121–136).

3/13. Nal.: „Na Dědině“, 1988–1989, výzkum L. Galušky, obr. 12.

Lok.: staveniště obchodního domu Albert na náměstí Hrdinů

Parc. č.: 2425

Výzkum: Na náměstí Hrdinů, v místech dnešního obchodního střediska Albert, byly zjištěny v letech 1988–1989 sídlištní objekty a vrstvy z rozmezí 2. poloviny 8. – začátku 10. století a 13.–14. století. Z objektů velkomoravského stáří se jednalo o kovárny s nálezy velkých sekerovitých hřiven, polotovarů atd., a dále keramických dílen s nálezy velkých pecí provázených množstvím střepového materiálu. Největším středověkým objektem byla rozměrná zemnice.

Nachw.: MZM Brno

Lit.: ústní sdělení L. Galušky

3/14. Nal.: „Na Dědině – Za zahradou“, 1977–1978, výzkum R. Snášila, obr. 12.

Lok.: S od staroměstské radnice a od křižovatky Brno–Uh. Hradiště–Zlín, J od polohy Na Valách a Jezuitské ulice,

Parc. č.: 127/1, 128/1, 129, 130/1–2, 131/1–2, 132/1, 133/1, 133/4

Výzkum: Archeologický výzkum byl vyvolán připravovanou výstavbou mateřské školy a zdravotního střediska. Výzkum provádělo jak MZM pod vedením V. Hrubého (slovanské objekty do pol. 10. stol.), tak i SM Uh. Hradiště pod vedením R. Snášila (objekty po pol. 10. stol.). Prozkoumáno bylo celkem 158 objektů, včetně 2 kostrových hrobů. 89 z nich náleželo do střední doby hradištní (velkomoravské), 80 objektů, z nichž některé narušovaly i objekty velkomoravské náleželo středověkému Veligradu a pozdějšímu Starému Městu. Středověké objekty bylo možné rozdělit do časových horizontů přelomu 12.–13. století, 14. a poloviny 15. století a do poloviny

16. až 17. století. Z velkomoravských nálezů stojí za zmínku např. depot tesařských nástrojů (poříz, sekyra a pantok), kostěná toaletní lžička, jemně rytý obrazec na fragmentu břidlicového brousku, železné klíče, kolekce železných sekerovitých hřiven, fragment tausované ostruhy, část keramické kapsle na vypalování slovanské keramiky antických tvarů atd. Ze středověkých nálezů můžeme uvést např. keramické talíře a džbány, železné dláto, ostruhu, tzv. husitskou šipku, klešfovitou formu na odlévání olovených kulek do střelných zbraní, mince z 16.–19. století, objeven byl i zlomek římské cihly s kolem XIII. legie. Z funkčního určení jednotlivých objektů lze uvést obytná stavení s vyhřívacími nebo chlebovými pecemi, dílenské objekty (pekárna, vápenka, železářská pec) a objekty hospodářské (klef, zásobní jámy, chlévy atd.). Zajímavý byl i nález studny, jejíž šachta byla vydlážděna na sucho kladenými kameny. Odkrytou mělkou vodní nádrží s nálezy převážně 17.–18. století lze interpretovat jako rybníček Žabník, známý z novověkých písemných pramenů.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. A 8338–27104, MZM Brno

Lit.: Nález. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 195/95, R. SNÁŠIL–R. PROCHÁZKA (1980).

3/15. Nal.: „Na Dědině“ – Za zahradou, 1981, výzkum R. Snášila, obr. 12.

Lok.: na bývalé ulici Pionýrské, S od náměstí Hrdinů

Parc. č.: 4546/6

Výzkum: V dubnu roku 1981 byl proveden výkop kanalizační přípojky vedoucí od budovy mateřské školky do hlavního kanalizačního řádu na náměstí Hrdinů. Kanalizační sonda narušila 3 objekty, které prozkoumal R. Snášil a R. Procházka. Zachycena byla část obytného domu srubové konstrukce s třístěnnými sloupy a prkennou podlahou (obj. č. 1). Srubové stěny byly zhotoveny z kulatiny a jejich spáry byly vyplňovány mazanicí. Délka domu byla 10 m, šířka 4,8 m. Dům byl pravděpodobně dvoudílný a severně od něho byly zjištěny zbytky dvou staveb hospodářského charakteru, původně nejspíše opět dřevěné a vyspárované mazanicí. Všechny tři stavby shořely. Na základě keramiky a jezdeckého třmene je možné je zařadit do konce 15. až průběhu 16. století.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, př. č. 43/81–44/81

Lit.: Nález. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 213/95

3/16. Nal.: „Na Dědině“, 1993, výzkum L. Galušky, obr. 13.

Lok.: ul. Hradištská, S a SV od kostela sv. Michala

Parc. č.: 4551/5

Výzkum: Při výkopu pro plynovodní potrubí byla zachycena středohradištní vrstva, obsahující především keramický materiál a zvířecí kosti. Částečně bylo možné zachytit i zbytky sídlištních objektů z doby Velké Moravy. Nad touto vrstvou se nacházela vrstva mladohradištní až vrcholně středověká.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (2002).

3/17. Nal.: „Na Dědině“ – kaple sv. Jana Křtitele, 1997, výzkum L. Galušky, obr. 11.

Lok.: u kaple sv. Jana Křtitele na staroměstském hřbitově

Parc. č.: 352

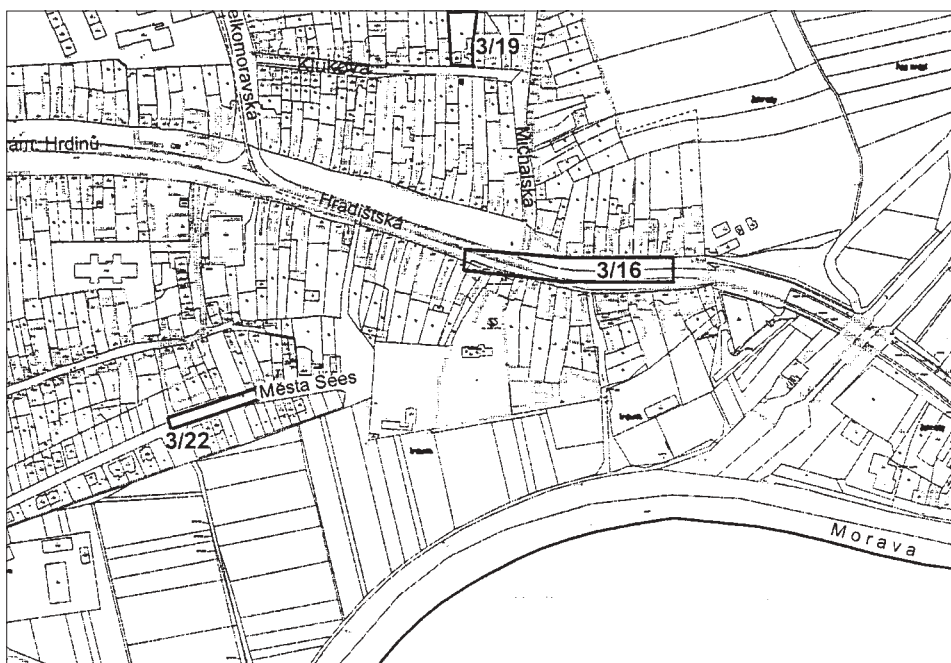
Výzkum: V souvislosti s opravou kaple–kärneru sv. Jana Křtitele byly vedeny sondy po obvodu celé stavby; zdokumentováno bylo základní i nadzemní zdivo z vnější strany kaple, v jejím interiéru byly objeveny stopy původní výmalby a konsekrační kříže.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (2002).

3/18. Nal.: „Na Dědině“, kostel sv. Michala, 1998, výzkum L. Galušky, obr. 11.

Lok.: v interiéru kostela sv. Michala na staroměstském hřbitově

13. Staré Město „Na Dědině“, zobrazení archeologických nalezišť.

Parc. č.: 353

Výzkum: V souvislosti s opravami interiéru kostela po povodni byla prozkoumána část kněžiště. Při tom byl zjištěn jeden kostrový hrob vrcholně středověkého stáří v rakvi a zdokumentován byl i profil podloží, dále byly odkryty pozitivní kamenné základy rotundy a maltové podlahy téže velkomoravské stavby, získána byla i velkomoravská keramika spolu s úlomky římských cihel. Zdokumentováno bylo i obvodové zdivo kostela sv. Michala, včetně římských cihel.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (2002).

3/19. Nal.: „Na Dědině“, ul. Klukova, 1998, výzkum L. Galušky, obr. 13.

Lok.: S od kostela sv. Michala

Parc. č.: 44/1, 2753

Výzkum: Při budování základových rýh pro budovu květinářství byla zachycena a prozkoumána spodní část kruhové pece o průměru cca 120 cm spolu se zlomky keramiky ze středohradištního období.

Ulož.: MZM Brno

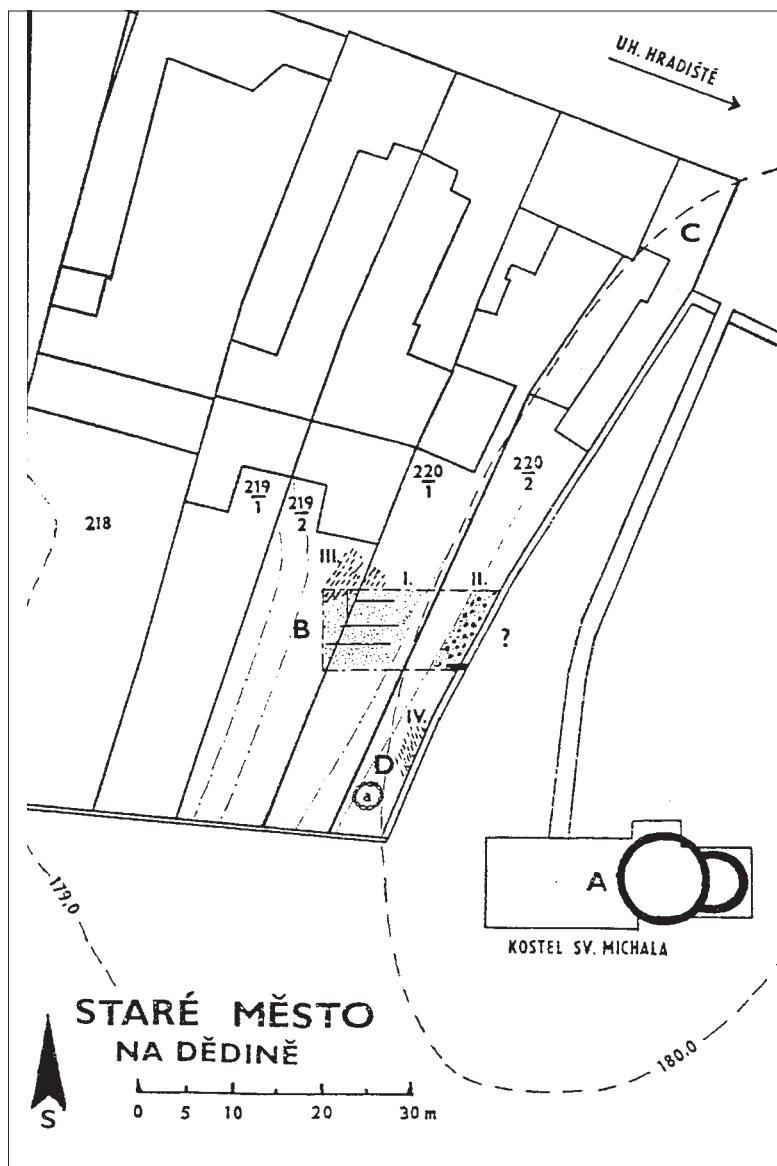
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

3/20. Nal.: „Na Dědině“, nám. Hrdinů, 1999, výzkum L. Galušky, obr. 12.

Lok.: na náměstí Hrdinů, novostavba u zastávky naproti kina

Parc. č.: 178/2, 179/1

Výzkum: Při novostavbě rodinného domu Chlachulových bylo objeveno 6 velkomoravských hrobů s výbavou (náušnice, vědérko, nožíky), vrstvy ze 13. století a mladší, včetně vrstev povodňových.

14. Staré Město „Na Dědině“, náleзовá situace podle L. Galušky (1990).

Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

- 3/21. Nal.:** „Na Dědině“, ul. Hradišská, 1999, výzkum L. Galušky, obr. 11.
Lok.: SV od kostela sv. Michala
Parc. č.: 6/1
Výzkum: Při průzkumu technických rýh, vedených kolmo na hlavní silnici Brno – Uh. Hradiš-
 tě, byla zachycena až 40 cm mocná středohradištní kulturní vrstva s nálezy charakte-
 ristické keramiky. Do této vrstvy byly zahloubeny přibližně 3 sídlištní objekty, z nichž
 se podařilo zachytit pouze jejich spodní části.

Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

3/22. Nal.: „Na Dědině“, ul. Sées, 1999, výzkum L. Galušky, obr. 13.

Lok.: ZJZ od kostela sv. Michala, jižní okraj Starého Města

Parc. č.: 2584, 2870, 2556, 2572

Výzkum: Při průzkumech na novostavbách domů bylo zachyceno příkopovité vanovité zahloubení, z jehož výplně pocházely střepy keramiky středohradištního i vrcholně středověkého stáří. Jedná se pravděpodobně o vodoteč, známou ve středověkých prameňech jako Vlása.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (2002).

NELOKALIZOVANÉ VÝZKUMY:

3/23. Výzkum: V poloze „Na Dědině“ byly v letech 1886 a 1891 narušeny objekty s nálezy keramiky, jeleního parohu a železného kování dřevěné lopaty. Nálezy pochází snad ze zahrad domů č. 472 a 87.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 391).

3/24. Výzkum: Z polohy „Na Dědině“, v blízkosti hřbitova, pochází nálezy keramiky a přeslenů lužické keramiky.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 996 (přeslen)

Lit.: V. HRUBÝ – J. PAVELČÍK (1992, 135).

3/25. Výzkum: Z polohy „Na Dědině“ v blízkosti zahrady domu č. 84 pochází z roku 1925 nálezy velkomoravské keramiky, železného rádla a části jeleního parohu.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 106–111.

Lit.: ?

3/26. Výzkum: Z polohy „Na Dědině“, poblíž domu č. 906 bylo roku 1931 vykopáno drtidlo a zlomky slovanské keramiky.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 715–722.

Lit.: ?

3/27. Výzkum: Z polohy „Na Dědině“ pochází blíže neurčitelné množství zlomků, ale i celých kusů římských cihel, z nichž několik desítek je zazděno přímo ve zdivu kostela sv. Michala.

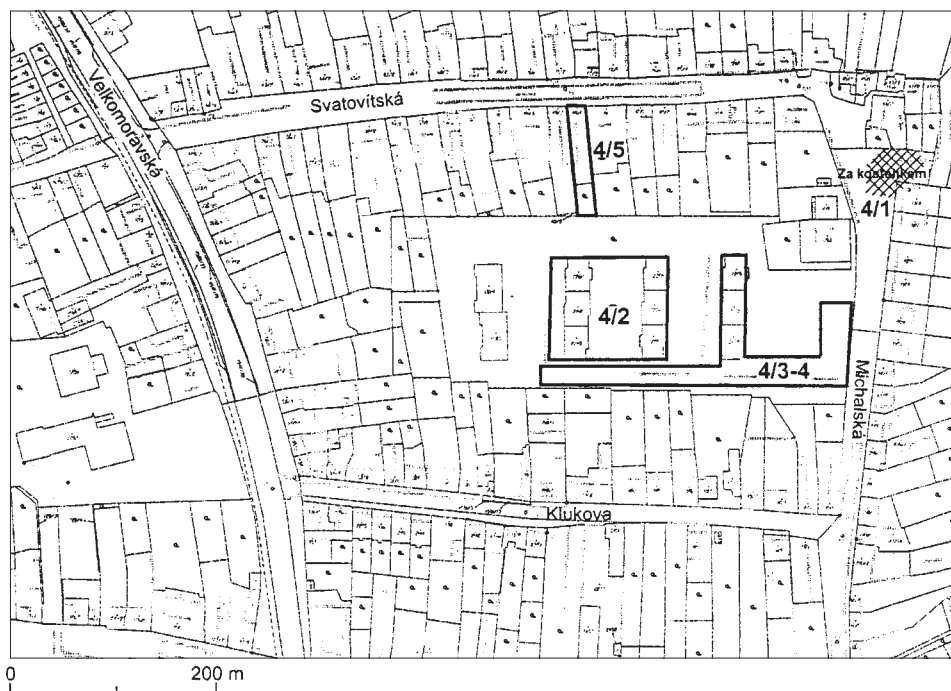
Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (2000, 68).

4. Staré Město – „Na Kostelíku“

Poloha „Na Kostelíku“ (též U Víta) se nachází při severovýchodním okraji dnešního Starého Města. Podle historických zpráv stával ve Starém Městě již v první polovině 13. století, kromě chrámů sv. Jana a sv. Michala, stojících na dnešním hřbitově, i kostelík sv. Víta, jehož zasvěcení ukazuje na dobu raného křesťanství u nás. Antonín Zelnitius ztotožnil tento kostel s oním kostelem sv. Víta, ve kterém byl pokřtěn arcibiskupem Metodějem kníže Bořivoj, jak o tom podává svědectví Život sv. Václava (z let 1270–1336). Jak o tom svědčí plán Starého Města z 18. století, stával v dnešní poloze „Za Kostelíkem“ kostel sv. Víta, který byl r. 1786 zrušen za josefínských reforem. Kostel byl rozbořen, okolní hřbitov zrušen a jeho pozůstatky byly převezeny na hřbitov nynější. Stavební pozemek kostela byl později využíván jako pískovna a tím zde vznikla velká prohlubeň.

- 4/1. Nal.:** „Na Kostelíku“, 1929, výzkum A. Zelnitia, obr. 15.
Lok.: severně od silnice Uh. Hradiště–Brno, v místě dnešní panelové zástavby
Parc. č.: 3693/1
Výzkum: V roce 1929 prozkoumal v místech někdejšího kostela sv. Víta dva objekty – zbytky sídlištního objektu, zbytky rozebraných základů kostela a tři kostrové hroby bez mlodarářů.
Ulož.: ?
Lit.: V. HRUBÝ (1965, 78).
- 4/2. Nal.:** „Na Kostelíku“, 1952–1954, výzkum V. Hrubého, obr. 15.
Lok.: severně od silnice Uh. Hradiště–Brno, v zahradě domu č. 63
Parc. č.: 2278–2279, 2280–2282
Výzkum: Při revizním výzkumu prozkoumal V. Hrubý v zahradě domu č. 63 a v místech bývalého kostela sv. Víta celkem 6 jam s nálezy keramiky brousku, zvířecích kostí patřících do několika období: 10.–11. století, 12.–14. století a 15.–18. století. Nejméně zlomků keramiky patřilo do střední doby hradištní. Na základě sondáží v okolí bývalé stavby kostela sv. Víta, se V. Hrubý domníval, že zde již v 9. století stála osada na mírně terénní vlně, samostatně izolované od osady „Na Valách“.
Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (1989), V. HRUBÝ (1965, 82).
- 4/3. Nal.:** „Na Kostelíku“ – ul. Hřbitovní, 1976, výzkum R. Snášila, obr. 15.
Lok.: v blízkosti Hřbitovní ulice, SV od kostela sv. Michala, na pravobřeží Jalubského potoka
Parc. č.: 2274–2276, 44/20
Výzkum: Výzkum byl vyvolán plánovanou potřebou výstavby bytových jednotek. Zájmová plocha se nacházela v prostoru bývalých zahrad mezi ulicemi Hřbitovní, Klukovou a Svatovítskou. Prozkoumáno zde bylo celkem 72 objektů ze středohradištního, mlado- až pozdněhradištního období a středověku (celkem 30 000 ks předmětů mezi nimi i 6 mincí ze 13.–17. století). Středohradištnímu osídlení náleželo 12–13 objektů, z toho 5 hrobů, z nichž se zachoval v neporušeném stavu pouze hrob s kostrou 13letého jedince neurčitelného pohlaví. Ostatní hroby byly zcela zničeny a rozebrány v průběhu středověkého osídlení. Z původní výbavy hrobů se zachovaly zlomky keramiky antického charakteru, větší část nádoby, skleněný korálek a železný nůž. Mlado- až pozdně hradištnímu období náleželo 12–15 sídlištních objektů datovaných do 12. století až 1. pol. 13. století. Zastoupeny zde byly jak zemnice, tak i obilní jámy, chlebové pece atd. Objekty, které by náležely 2. pol. 10. století až 12. století nebyly zjištěny. Středověkému osídlení od poloviny 13. do poloviny 15. století náleželo zbývajících 44 až 46 objektů s obytnými i dílenskými funkcemi (kovářská a kovolitecká dílna), i s ohništěm, vápennou jámou, zásobními jámami, chlebovými pecemi atd. Středověké osídlení náleželo k trhové vsi Velehrad a historickému Starému Městu.
Ulož.: Slovákcké muzeum UH, př. č. inv. č. A 28242–31299, př. č. 273/77–384/77
Lit.: Nál. zpr. AÚ AV ČR Brno č. 2101/77, SNÁŠIL, R. (1978).
- 4/4. Nal.:** „Na Kostelíku – Hřbitovní“, 1981, výzkum R. Snášila, obr. 15.
Lok.: v blízkosti Hřbitovní ulice, SV od kostela sv. Michala, na pravobřeží Jalubského potoka
Parc. č.: 2274–2276, 44/20
Výzkum: Záchranný výzkum navázal na výzkum z roku 1976 a byl opět vyvolán stavbou bytových jednotek. Podařilo se zachytit jak objekty ze staroslovanského období (zkoumané MZM v Brně), tak i 4 středověké. Jeden z nich náležel do 1. pol. 14. století, zbývající tři do 1. pol. 15. století a vytvářely patrně celek. Jeden z objektů tvořil jámu

15. Staré Město „Na Kostelíku“, zobrazení archeologických nalezišť.

kruhového půdorys, vyplněnou keramickým depotem s keramikou od konce 13. do 1. pol. 14. století (15599 ks zlomků keramiky), zbývající objekty byly interpretovány jako žlaby po palisádovém opevnění, dělící nejspíše humna jednotlivých usedlostí.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. A 12424–12432, př. č. 1/80–3/80, MZM Brno

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 242/95

4/5. Nal.: „Na Kostelíku – Svatovítská ulice“, 1981, výzkum R. Snášila, obr. 15.

Lok.: na Svatovítské ulici, v blízkosti předchozích výzkumů v poloze „Za Kostelíkem“

Parc. č.: 49/1

Výzkum: Při přípravě staveniště nového domu byly vyhloubeny prostory pro podsklepení, při nichž byly narušeny 4 hliněné, dobře zachovalé hrnčářské pece obsahující kusovou keramiku. Výzkum provedl R. Snášil. Jednalo se pravděpodobně o baterii 4 hrnčářských pecí, jejichž produktem byla i keramika ukrytá jako depot v horní části starší zaniklé studny, prozkoumané již v roce 1980 R. Snášilem v poloze „Za Zahradou ve vzdálenosti 60 m od pecí. Podle depotu by i pece náležely do počátku 14. století (viz polohu 3/14. v předcházející kapitole).

Ulož.: Slovácké muzeum UH

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 219/95, R. SNÁŠIL (1983).

NELOKALIZOVANÉ VÝZKUMY:

4/6. Výzkum: Z roku 1863 pochází zpráva od F. S. Pluskala Moravičanského, že u kostela sv. Víta byly rozkopávány středověké kostry v rakvích. Podobná zpráva je známa i z roku 1874 od J. J. Christina.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 393).

5. Staré Město – „Na Zerzavici“

Poloha „Na Zerzavici“ se nachází ve východní části Starého Města, na bývalé „Špitálské louce“ mezi Starým Městem a Uherským Hradištěm, při původním ústí Jalubského potoka do řeky Moravy, upraveným pozdějšími cisterciáky na tzv. „Svodnici“, tj. strouhu, odvádějící přebytečnou vodu z rybníků. Právě v těchto místech byly ve 30. letech, při stavbě Bařova kanálu narušeny pravěké i slovanské objekty.

5/1. Nal.: „Na Zerzavici“ – Bařův kanál, 1935–1936, výzkum K. Hanáka a A. Zelnituse, obr. 16.

Lok.: na východním okraji Starého Města, na hranici katastru s Uherským Hradištěm

Parc. č.: 1284–1286

Výzkum: Výkop kanálu v hloubce 7 metrů odkryl profil osmi mohutných vrstev a několika menších vrstev sahajících do hloubky 225 cm. Pod těmito vrstvami se nacházely hradištní objekty, zahroubené do hlinitých písků a do jejich podloží byly zahroubeny i objekty kultury lužických popelnicových polí, objeveny byly i zlomky kultury s lineární keramikou. Prozkoumat se podařilo celkem 54 objektů, z nichž objekty č. 1–10 byly kruhové jámy o různých průměrech s nálezy keramiky a mazanice, objekty č. 11–54 představovaly jak zbytky ohnišť a narušených objektů, tak i pozůstatky staré cesty. Z nálezů a početných povrchových sběrů A. Zelnitia, V. Hrubého a J. Kočiše pochází množství velkomoravské keramiky, mazanice, zlomek žernovu, zvířecí kosti, železná radlice, kopí, opracované kamení i s ostěním atd. Vzhledem k poměrně rozsáhlému sídlišti ze středohradištního období, množství nálezů opracovaných pískovcových kamenů a fragmentu ostění, bylo možné předpokládat, že se jedná o pozůstatky kostela sv. Klimenta, který prokazatelně stál podle písemných zpráv z roku 1652 „na lukách jež jsou nejbliže u města Hradiště“ (HRUBÝ 1965, 180). Tuto skutečnost by však bylo nutné doložit výzkumem.

Ulož.: Slováké muzeum UH inv. č. SF 4236–4239, 4323–4325, 4330–4356, MZM Brno

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 46–52).

5/2. Nal.: „Na Zerzavici“, 1941–1942, výzkumy A. Zelnitia, obr. 16

Lok.: u Bařova kanálu, východní okraj Starého Města

Parc. č.: 3884/2

Výzkum: Při stavbě odpadové roury prozkoumal A. Zelnitius objekt č. 55, menší keramický soubor (27 ks keramiky v popelovité vrstvě), kulturně blíže neurčitelné.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 50), A. ZELNITIUS (1937).

5/3. Nal.: „Na Zerzavici“, 1949–1953, výzkumy V. Hrubého, obr. 16.

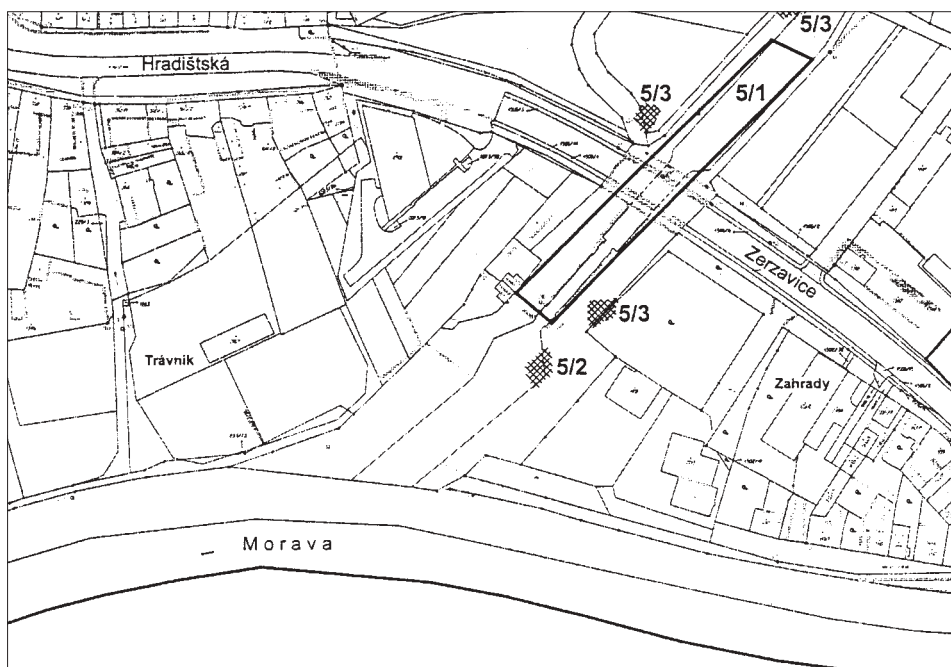
Lok.: u Bařova kanálu, východní okraj Starého Města

Parc. č.: 1286, 4500/8, 4502/39, 6067/28

Výzkum: U břehu Svodnice, roku 1949, u můstku prozkoumal V. Hrubý narušenou jámu, asi 6 m dlouhou s nálezy hradištní keramiky, další výzkum provedl v roce 1952, kdy při menší sondě u propusti závlahového kanálu prozkoumal kulturní vrstvy s nálezy keramiky a zvířecích kostí. Poslední objekt, zbytek popelovité jámy se nacházel ve břehu závlahového kanálu a podařilo se z něho zachránit pouze 11 ks keramiky. Na základě těchto výzkumů se V. Hrubý (1965, 50–51) domníval, že zde stála na mírném písčitém pahrbku velkomoravská osada, která měla podle nalezené keramiky poměrně dlouhé trvání od 8. do 10. století. O jejím možném delším trvání uvažoval V. Hrubý i díky nálezům keramiky z 11. – 13. století, objevených při výkopu kanálu, stejně tak i v souvislosti s historickými zprávami, konkrétně se stavbou kostela sv. Klimenta, lokalizovanou přibližně do těchto míst.

Ulož.: SM Uherské Hradiště, MZM Brno

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 46–52).

16. Staré Město „Na Zervavici“, zobrazení archeologických nalezišť.

6. Staré Město – „Nad Haltýři“

Poloha „Nad Haltýři“ se nachází v severozápadní části katastru města, na severní straně silnice vedoucí ze Starého Města do Velehradu na severní staroměstské ostrožně. Silnice na Velehrad tak rozděluje ostrožnu na její severní část – „Nad Haltýři“ a jižní část „Padělky“. Jméno souvisí s někdejšími „haltýři“ – jímkami, které sloužily ke sběru vody v tehdejší bažinatém terénu. Právě v těchto místech byly narušeny sídlištní objekty z velkomoravského období při stavbě strojní a traktorové stanice. Jižně od polohy „Nad Haltýři“ prováděl výzkumy i L. Galuška (viz. poloha „Na Valách“, naleziště 1/22 a 1/23, poloha „Stodůlky“, které jsem však ponechal v kapitole „Na Valách“, z toho důvodu, že hrobové nálezy z polohy „Stodůlky“ (viz obr. V. Hrubého – pohřebiště „Na Valách“) spojuje V. Hrubý s polohou „Na Valách“.

6/1. Nal.: „Nad Haltýři“ – STS, 1951, obr. 17.

Lok.: S od silnice vedoucí na Velehrad, v místech traktorové stanice

Parc. č.: 1362, 1364, 1629–1630, 2288, 4539/1, 4539/10, 6055/3, 6055/25–26 6055/29, 6192

Výzkum: Při výkopu STS bylo narušeno 6 sídlištních objektů, které se nepodařilo zachránit ani zdokumentovat. Z objektů pocházela jak keramika, tak i zvířecí kosti.

Ulož.: ?

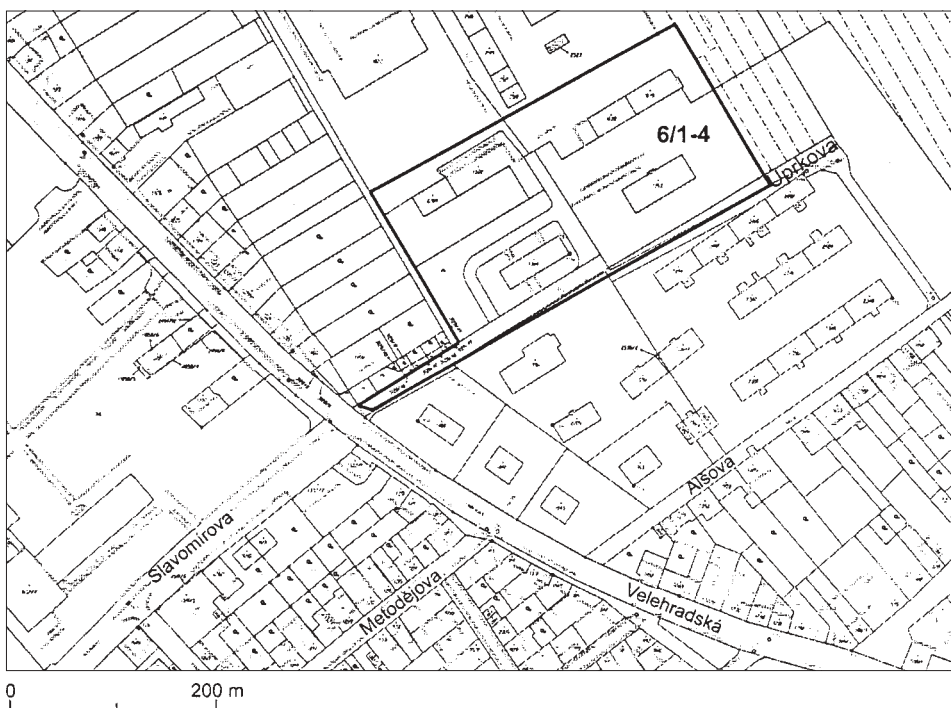
Lit.: V. HRUBÝ (1965, 84).

6/2. Nal.: „Nad Haltýři“ – STS, 1954, výzkum E. Lepky, obr. 17.

Lok.: S od silnice na Velehrad, v místech traktorové stanice

Parc. č.: 1362, 1364, 1629–1630, 2288, 4539/1, 4539/10, 6055/3, 6055/25–26 6055/29, 6192

Výzkum: Při přístavbě sociální budovy STS byly narušeny další sídlištní objekty a kostrové hroby, které prozkoumal E. Lepka. Podařilo se mu odkrýt celkem 11 velkomorav-

17. Staré Město „Nad Haltýři“, zobrazení archeologických nalezišť.

ských objektů (kruhovitě jámy, kovolitecké pece, popelovité jámy, ohniště a část žlabu – příkopu, zasahujícího se až z polohy „Na Valách“). E. Lepka prozkoumal i 4 kostrové hroby z téhož období.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH č. j. 460/97, V. HRUBÝ (1965, 84–85).

6/3. Nal.: „Nad Haltýři“ – STS, 1955–1957, výzkum V. Hrubého a E. Lepky, obr. 17.

Lok.: S od silnice na Velehrad, v místech traktorové stanice

Parc. č.: 1362, 1364, 1629–1630, 2288, 4539/1, 4539/10, 6055/3, 6055/25–26 6055/29, 6192

Výzkum: V letech 1955–1957 byl na ploše cca 700 m² proveden výzkum, který potvrdil, že se jednalo o samostatný sídlištní okrsek. Prozkoumáno bylo dalších 31 objektů svědčících o zpracovávání barevných kovů (9 kovoliteckých pecí, 2 dílenské objekty, ohniště, obytné domy, 3 železářské pece, 3 výhně, množství strusek, 2 kamenné rotační brusy, hospodářské objekty, studna a opevňovací příkop). Narušeno bylo i dalších 13 kostrových hrobů. Podle nálezové situace se V. Hrubý (1965, 86) domníval, že se zde nacházela samostatná, od okolních sídlišť izolovaná osada, rozčleněná na dva dílenské okrsky – na západní hutnickou a východní kovoliteckou kolonii. Každá z nich měla své dílenské objekty i obydlí, mezi kterými jejich obyvatelé také pohřbívali.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH č. j. 460/97, V. HRUBÝ (1965, 84–89).

6/4. Nal.: „Nad Haltýři“ – STS, 1958–1959, výzkum E. Lepky, obr. 17.

Lok.: S od silnice na Velehrad, v místech traktorové stanice

Parc. č.: 1362, 1364, 1629–1630, 2288, 4539/1, 4539/10, 6055/3, 6055/25–26 6055/29, 6192

Výzkum: V roce 1958 při stavbě sýpky JZD prozkoumal E. Lepka část velkomoravského pří-

kopu o šířce 3,5 m a v délce 5 m. Prozkoumal také narušený velkomoravský kostrový hrob bez milodarů. V roce 1959 prozkoumal další narušený hrob, ve kterém ležela kostra dítěte a u nohou měla malý hrnek.

Ulož.: ?

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 478/97.

NELOKALIZOVANÉ VÝZKUMY:

6/5. Výzkum: V roce 1939 bylo narušeno u velehradské silnice, jižně od budoucí STS, celkem 13 kostrových velkomoravských hrobů.

Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ–F. KALOUSEK–V. HOCHMANOVÁ, Staré Město Ic, paspartizace, archiv Slováckého muzea UH

6/6. Výzkum: U staveniště drůbežárny v poloze „Nad Haltýři“ prozkoumali v roce 1967 R. Snášil a E. Lepka narušený kostrový velkomoravský hrob. Z jeho zásypu pochází dvě stříbrné náušnice, dvě nádoby a železný nůž v dřevěné pochvě.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 40034–40039

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 333/95.

7. Staré Město – „Padělky“

Poloha „Padělky“ (též „Padělky u Mlýna“) se nachází na hřbetu severní staroměstské ostrožny nad potokem Salaškou. Roztroušenost sídlištních nálezů po rozsáhlé trati vylučuje pokus o stanovení velikosti osady. Jednalo se pravděpodobně o zemědělské sídliště, které vzniklo pravděpodobně v poslední třetině 9. století v údolí na levém břehu potoka Salašky.

7/1. Nal.: „Padělky – u Mlýna“, 1940, výzkum V. Hrubého, obr. 18.

Lok.: JZ od STS, v blízkosti tzv. Jalubského mostu, lokalizováno přibližně

Parc. č.: ?

Výzkum: V roce 1940 prozkoumal V. Hrubý rozoranou jámu s nálezy keramiky z období velkomoravského i pozdně hradištního.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 7980–7989

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 397).

7/2. Nal.: „Padělky – u Mlýna“, 1955, výzkum V. Hrubého, obr. 18.

Lok.: JZ od STS, v blízkosti tzv. Jalubského mostu, u železniční trati Břeclav–Přerov, lokalizováno přibližně

Parc. č.: ?

Výzkum: V roce 1955 byl v této trati zachycen sídelní objekt – chata obdélníkovitého půdorysu, kolem které bylo nahromaděno množství osteologického materiálu, železných nožů, hradištní keramiky, přeslen aj. Na vedlejší parcele, ve vzdálenosti cca 170 m, při stavbě a úpravách terénu Vyšší hospodářské školy, byl objeven rozbraný základ dvou zdí, navzájem se křížovitě protínajících (délka ramene kříže byla 3,5 m). V. Hrubý interpretoval nález jako základy větrného mlýna. Dále se podařilo zachytit štěrkem upravovanou cestu.

Ulož.: MZM Brno

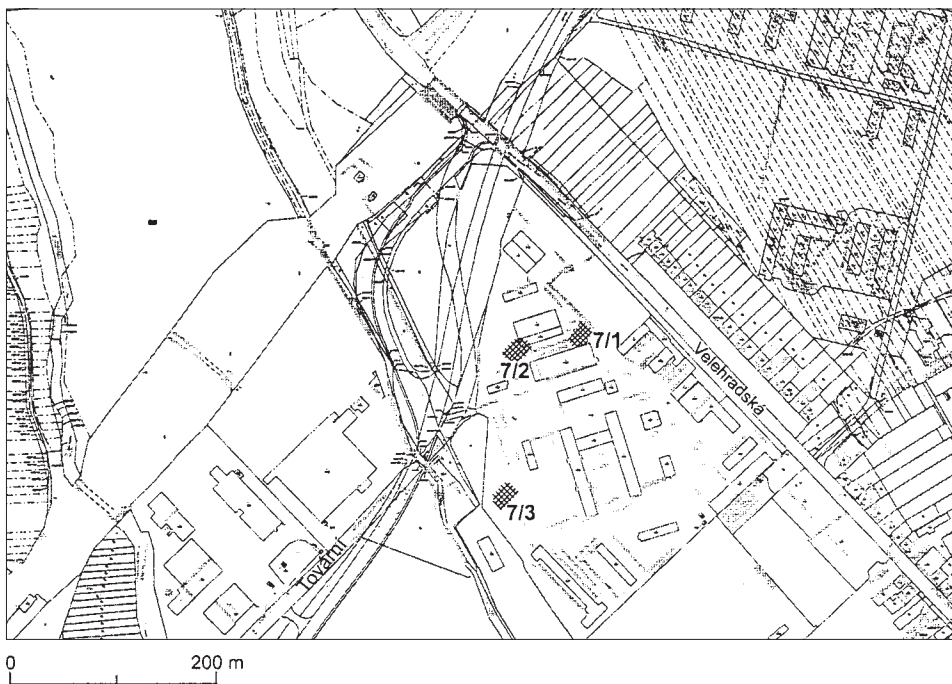
Lit.: V. HRUBÝ (1965, 397).

7/3. Nal.: „Padělky – u Mlýna“, 1959, výzkum V. Hrubého, obr. 18.

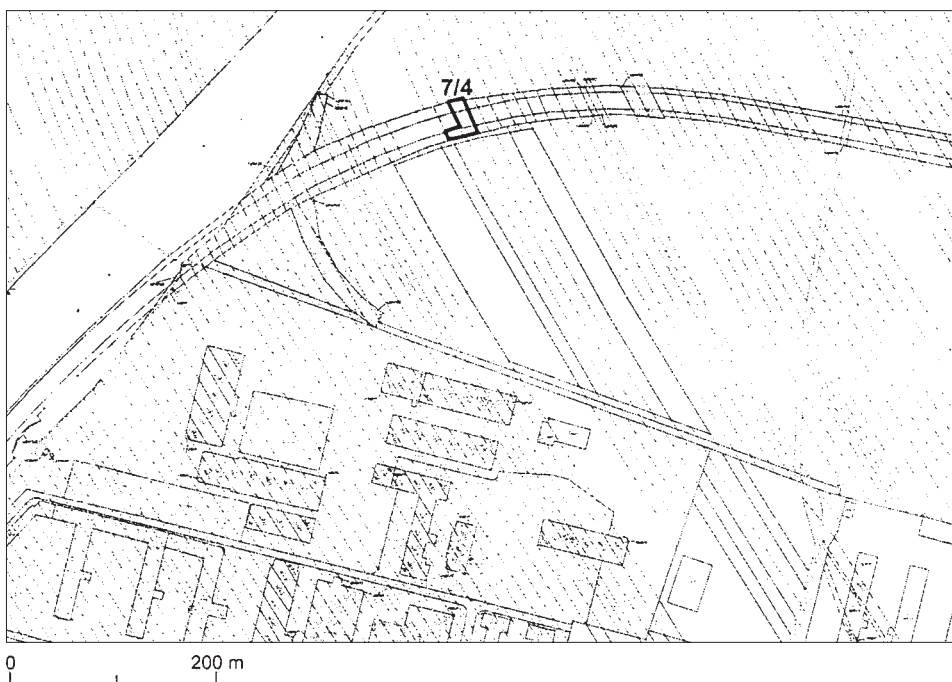
Lok.: uprostřed severní staroměstské ostrožny, lokalizováno přibližně

Parc. č.: ?

Výzkum: Přibližně 250 m JV od základů větrného mlýna prozkoumal V. Hrubý 2 sídlištní objekty, ve kterých byly objeveny zlomky keramických středohradištních nádob, uhlíky a propálené pískovcové kameny.

18. Staré Město „Padělky“, zobrazení archeologických nalezišť.

19. Staré Město „Padělky“, zobrazení archeologických nalezišť.

Ulož.: ?
Lit: V. HRUBÝ (1965, 90).

7/4. Nal.: „Padělky–Špilov“, 1994, výzkum L. Galušky, obr. 19.

Lok.: SZ okraj Starého Města, u silnice I/55

Parc. č.: 6214/73–74

Výzkum: Poloha „Špilov“ pouze sousedí s polohou Padělky (rozděluje je silnice). Lokalita zde byla zařazena z důvodu příslušnosti k severní ostrožně Starého Města. Výzkum zde byl vyvolán stavbou tzv. malého silničního obchvatu. Podařilo se zde prozkoumat 4 spodní části sídlištních objektů z období lužické fáze popelnicových polí.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: L. GALUŠKA (2002).

NELOKALIZOVANÉ VÝZKUMY:

7/5. Výzkum: V trati „Padělky–Širůch“, na svahu jalubské ostrožny byl objeven v roce 1953 při orbě mlýnský žernov. Roku 1955 zde provedl V. Hrubý sondážní výzkum, který potvrdil jeho souvislost s rozorávaným staroslovanským sídlištěm.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: V. HRUBÝ–F. KALOUSEK–V. HOCHMANOVÁ, Staré město Ic, paspartizace, archiv Slovákckého muzea UH

7/6. Výzkum: Z trati „Padělky“ jsou známy sídlištní objekty kultury platěnické.

Ulož.: ?

Lit.: L. GALUŠKA (2000, 61).

7/7. Výzkum: Z trati „Padělky“ pochází ojedinělý nález paleolitického škrabadla.

Ulož.: Slovákcké muzeum UH, inv. č. SF 14651

Lit.: ?

7/8. Výzkum: Z trati „Padělky–Širůch“ uvádí R. Snášil sídliště z doby kultury s lineární keramikou.

Ulož.: ?

Lit.: R. SNÁŠIL (1981, 47).

7/9. Výzkum: Z trati „Padělky–Širůch“ jsou známy nálezy neolitické štípané industrie a platěnické keramiky.

Ulož.: Slovákcké muzeum UH, inv. č. SF 569–574, SF 8175–8180, SF 12650

Lit.: ?

8. Staré Město – „Na Zahrádkách“

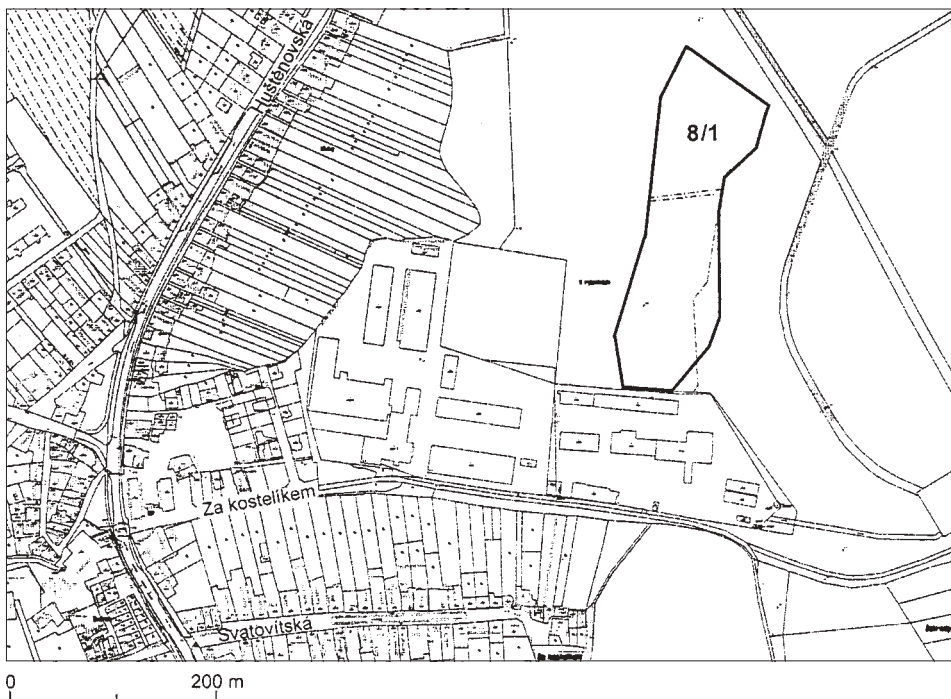
Poloha „Na Zahrádkách“ se nachází na SV okraji Starého Města, přibližně 150 m severně od osady „Na Kostelíku“, na mírné vyvýšenině z vátých písků. Povrchové vrstvy s nálezovým horizontem byly již v minulosti odorány a zachovaly se tak pouze zbytky jednotlivých objektů a kostrových hrobů. Rekonstrukce sídliště proto není možná, pouze je možné konstatovat, že na této trati, zvedající se v období Velké Moravy vysoko na hladinu říční sítě, stála v poslední třetině 9. století obytná stavení, u kterých zároveň byly pochováni i jejich zemřelí.

8/1. Nal.: „Na Zahrádkách“, 1959–1960, výzkum E. Lepky a V. Hrubého, obr. 20.

Lok.: na mírné vyvýšenině, cca 150–170 m S od ulice sv. Víta

Parc. č.: 6064/71–73

Výzkum: V březnu roku 1959 provedl E. Lepka průzkum 2 orbou narušených velkomoravských objektů a tří kostrových neurčitelných hrobů. V blízkosti nasbíral také kera-

20. Staré Město „Na Zahrádkách“, zobrazení archeologického naleziště.

mický materiál kultury s lineární keramikou a lužické kultury. V. Hrubý zde po té provedl sondážní výzkum, který zachytil dalších 7 hrobů a 3 sídlištní objekty. Další 4 kostrové hroby a 2 sídlištní objekty byly odkryty v roce 1960. Z objektů pocházely nálezy keramiky ze střední doby hradištní, z kostrových hrobů se podařilo zachránit velkomoravskou keramikou, železné nože a stříbrnou hrozníčkovitou náušnici.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 483/97, V. HRUBÝ (1965, 91–92).

NELOKALIZOVANÉ VÝZKUMY:

8/2. Výzkum: Z trati „Na Zahrádkách – Rybník“ je známý nález hrnku z rozoraného velkomoravského kostrového hrobu.

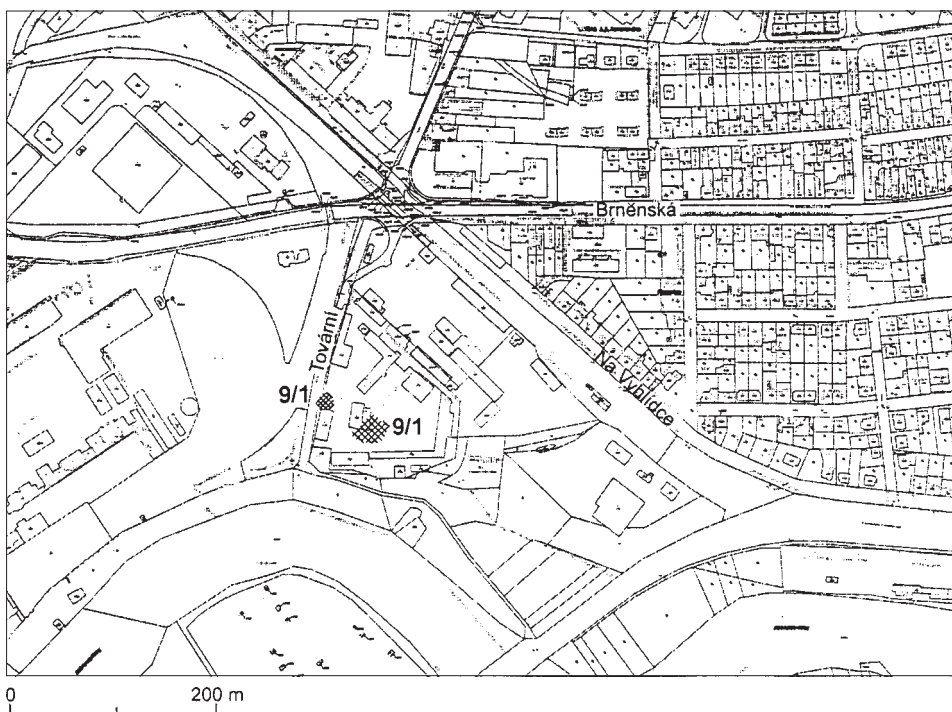
Ulož.: ?

Lit.: V. HRUBÝ (1965, 398).

9. Staré Město – tzv. „Christinův val“ a vnější opevnění Starého Města

Takzvaný „Christinův val“, nebo-li část vnějšího staroměstského opevnění, zabírá více poloh („Na Špitálkách“, „Čertův Kůt“, „Na Písečnici“, „Na Širůchu“) a přehrazoval tak celou jižní staroměstskou ostrožnu od břehu řeky Moravy až po údolí potoka Salašky na severu. Val byl pojmenován po učiteli J. J. Christinovi, který jej rozpoznal už roku 1874. V té době se fortifikace jevila jako nevysoký násyp, který I. L. Červinka prohlásil za pouhou terénní vlnu, vzniklou protisměrnou orbou. Od té doby se názory o této otázce rozcházelely, aniž zde byl proveden výzkum. Roku 1898 byla větší část Christinova valu takřka úplně zničena, protože na jeho tělese byla vybudována spojovací silnice, vedoucí od křižovatky u vlakového nádraží k silnici Staré Město – Velehrad.

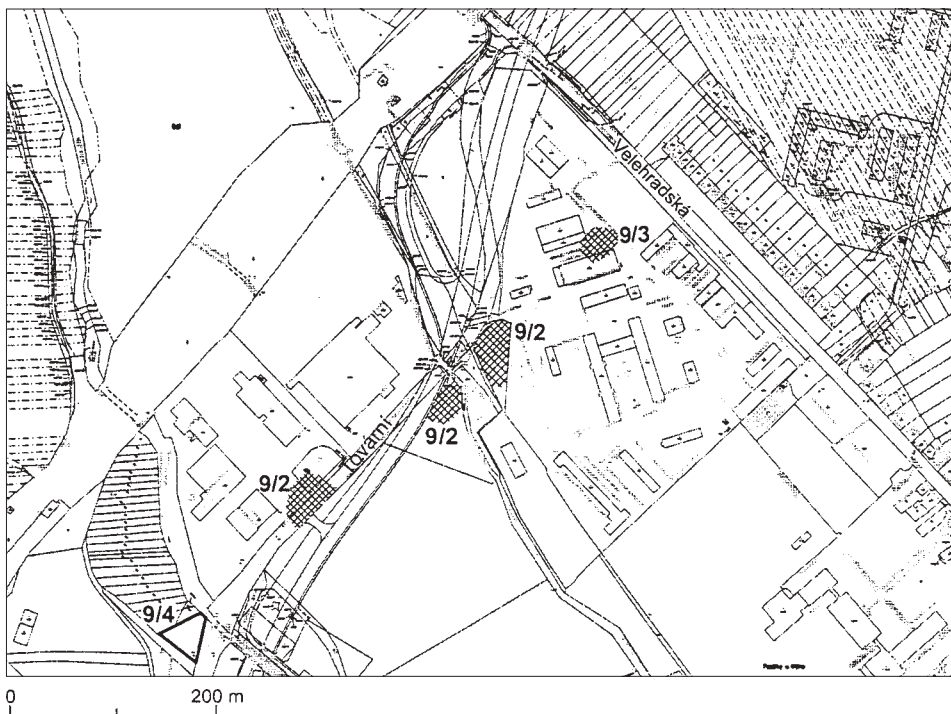
Jak výzkumy ukazují, připínal se tento val k vysokému břehu řeky Moravy v poloze

21. Staré Město, tzv. „Christinův val“, zobrazení archeologických nalezišť.

„Špitálky – U Stohu“ u jihovýchodního rohu dnešního cukrovaru. Odsud vedl jeho úsek přímo na sever, ke křižovatce silnic Staré Město – Zlechov a Staré Město – Jalubí. Po té pokračoval úsekem tvořeným obloukem stáčejším se mírně k východu a přepínal tzv. Velehradskou ostrožnu směrem do údolí potoka Salašky a odtud severovýchodním směrem přetínal trať „Padělky u Mlýna“ až k silnici Staré Město – Velehrad (L. GALUŠKA 1998, V. HRUBÝ 1965).

- 9/1. Nal.:** „Špitálky– U Stohu“, Christinův val, 1954, výzkum V. Hrubého, obr. 21.
Lok.: v JZ části Starého Města, v blízkosti základů velkomoravského kostela „Na Špitálkách“
Parc. č.: 240/5, 243,
Výzkum: V blízkosti betonové silážní jámy byl proveden pracovníky Archeologického ústavu ČSAV a MZM v Brně výzkum zbytku valu. Bylo zde zjištěno palisádové opevnění, provázené na vnější straně hlubokým příkopem. Málo výrazné zbytky valu byly patrné až k silnici podél zdi cukrovaru, v délce přibližně 48 m, na parcelu č. 243. Příkop byl zasypan a dnes po něm vede polní cesta na parcele č. 4509. Nejlépe byl zbytek valu patrný na okraji břehu slepého říčního ramene, 16 m od jihovýchodního rohu cukrovarní zdi, kde dosahoval výšky 1,19 m nad dnešní okolní úrovní a 2,09 m nad úrovní souběžné cesty. Hlinitopísčité násyp byl tehdy zachycen u spodní části v šířce 7,45 m. Podle nálezné situace se jednalo zřejmě o dvě paralelní dřevěné stěny s prostorem uvnitř vyplněným hlínou a šterkem. Její výšku odhadoval V. Hrubý na 3,5 – 4 m. Před čelem hradby běžel příkop, u okraje 4,8 m a u dna 2 m široký, 2,3 m hluboký. Tato fortifikace byla zachycena 2 m širokou a 18 m dlouhou sondou.
Ulož.: MZM Brno
Lit.: V. HRUBÝ (1965, 214–220), týž paspartizace

22. Staré Město, tzv. „Christinův val“, zobrazení archeologických nalezišť.

9/2. Nal.: „Širůch – Padělky u Mlýna“, Christinův val, 1954–1955, výzkum V. Hrubého a E. Lepky, obr. 22.

Lok.: v SZ části Starého Města

Parc. č.: 2413, 2410/1

Výzkum: V letech 1955–54 byl proveden výzkum v poloze „Širůch“, podél východní strany spojovací silnice až k budovám polního mlýna. Zde bylo možné sledovat zbytky valového opevnění, snad i se zbytky „brány“ do někdejšího velkomoravského hradiska. Severní část byla narušena terénními úpravami pro stavbu Vyšší hospodářské školy. Při nich bylo zachyceno i pokračování opevnění v poloze „Padělky u Mlýna“ a sondážním výzkumem bylo zachyceno pokračování opevnění až k velehradské silnici. V těchto místech byla vybudována trojitá palisádová hradba, zapuštěná do širokého žlabu (130 cm hluboký a 200 cm široký, u dna zúžen na 70 cm) zachyceného v délce 400 cm.

Ulož.: MZM Brno

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 470/97, V. HRUBÝ (1965, 214–220).

9/3. Nal.: „Padělky u Mlýna“, 1993, výzkum L. Galušky, obr. 22.

Lok.: na ploše areálu Školního statku, SV okraj města

Parc. č.: 2561/2

Výzkum: Výzkum byl realizován v souvislosti s výstavbou tzv. malého silničního obchvatu, nedaleko míst, kde prováděl výzkum V. Hrubý v roce 1955. V jeho rámci byly provedeny dva řezy v místech předpokládaného vnějšího opevnění Starého Města. Podářilo se zachytit 2 m široký žlab se stopami po kůlech v jeho dně a drobné kameny v jeho výplni.

Ulož.: MZM Brno

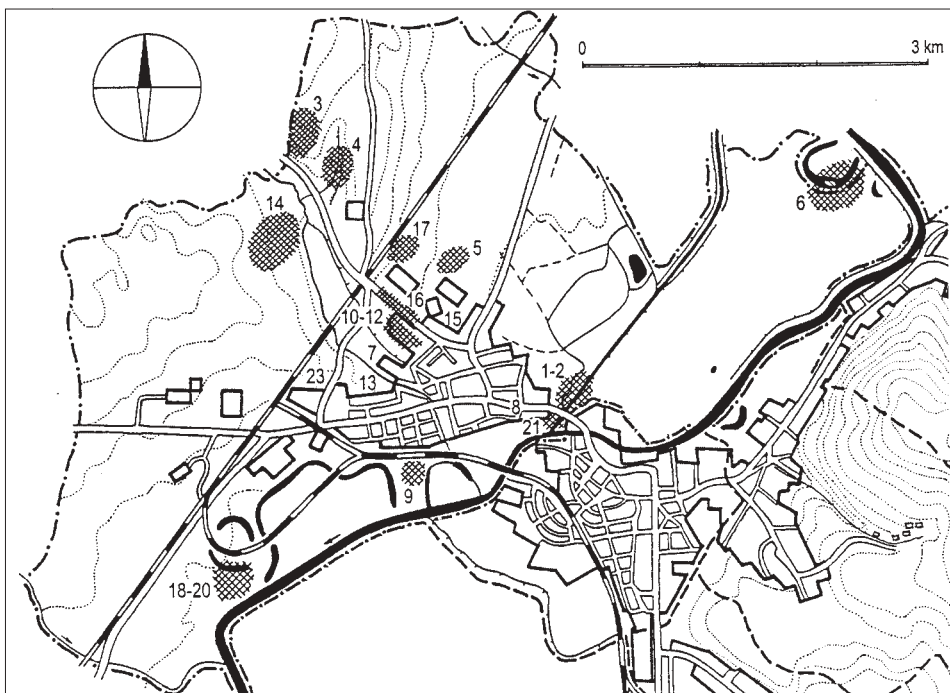
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

- 9/4. Nal.:** „Kopánky“, 1994, výzkum L. Galušky, obr. 22.
Lok.: SZ okraj Starého Města, u vjezdu na Pílu
Parc. č.: 2378/1
Výzkum: Při výstavbě tzv. malého silničního obchvatu bylo prozkoumáno výrazné příkopovité zahloubení, široké 6–7 m a hluboké 2–2,5 m, část vnějšího opevnění a pokračování tzv. „Christinova valu“. Podél jeho vnitřního okraje se nacházely i stopy po kůlech. Ve spodní vrstvě příkopu se podařilo objevit několik keramických zlomků středohradištního stáří, v horní vrstvě byly objeveny novověké nálezy (cihly, recentní železa atd.). Obě vrstvy od sebe oddělovala nevýrazná spálená vrstva se zbytky uhlíků.
Ulož.: MZM Brno
Lit.: L. GALUŠKA (2002).

10. Staré Město – nelokalizované výzkumy

Do této kapitoly jsem zařadil (abecedně podle poloh, případně v rámci jednotlivých tratí i chronologicky) nálezy z katastru Starého Města (obr. 23), u kterých je známa trať, odkud pochází. Jedná se většinou o povrchové sběry nebo nahodilé výkopy z počátku minulého století, uložené v depozitáři Slováckého muzea v Uherském Hradišti a MZM v Brně.

- 10/1. Výzkum:** Z výkopu pro stavbu „Bařova kanálu“ z roku 1934 pochází, mimo jiné, i nálezy neolitického hlazeného kamenné klínu a bronzového srpu z období popelnicových polí.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 794, SM 931
Lit.: A. ZELNITIUS (1937, 17).
- 10/2. Výzkum:** Z výkopu pro stavbu „Bařova kanálu“ z roku 1935 pochází nález tuleje slovanské radlice.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 634
Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 473/97
- 10/3. Výzkum:** Z „cihelný“ ve Starém Městě pochází z roku 1934 nález zkamenělého parohu.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 1018
Lit.: ?
- 10/4. Výzkum:** Z tzv. „Crhova dolu“, který se nacházel při cestě ze Starého Města směrem na Velehrad, pochází ze sběrů V. Hrubého z roku 1940 nálezy hladidla a křesadla kultury s lineární keramikou.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 245–246.
Lit.: ?
- 10/5. Výzkum:** Z trati „Haltěře“ pochází z roku 1924 nálezy paleolitických škrabadel.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 32–34
Lit.: J. SKUTIL (1940, 57) SB. Vel.
- 10/6. Výzkum:** Z trati „Kožov“, severovýchodně od Starého Města, dnes již na katastru obce Huštěnovice, pochází ze sběrů V. Hrubého a K. Hanáka z roku 1940 nálezy hradištní keramiky.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 4126, SF 4184–4242
Lit.: ?
- 10/7. Výzkum:** Z trati „K Palánku“ pochází z roku 1954 nález narušeného velkomoravského hrobu, který prozkoumal E. Lepka.
Ulož.: ?
Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 466/97

23. Staré Město, mapka katastru s přibližným vyznačením nelokalizovaných nalezišť a nálezů.

10/8. Výzkum: Z trati „Na Dědině“, nedaleko od kostela sv. Michala, pochází nález velkomoravského rádla.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 108

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 473/97

10/9. Výzkum: Z trati „Niva“ pochází z roku 1935 nález sekeromlatu kultury se šňůrovou keramikou.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 781

Lit.: ?

10/10. Výzkum: Z trati „Nový Svět“ pochází pravděpodobně z rozrušeného velkomoravského hrobu malá nádobka.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 93

Lit.: ?

10/11. Výzkum: V trati „Nový Svět“ byl při úpravách ulice nalezen v roce 1950 broušený sekeromlat.

Ulož.: ?

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 452/97

10/12. Výzkum: Z trati „Nový Svět“ pochází z roku 1953 nález kostrového hrobu, který byl narušen při kopání odpadové jámy v domku A. Macha.

Ulož.: ?

Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 455/97

10/13. Výzkum: Z trati „Nová Čtvrť“ pochází z roku 1933 nález stříbrného velkomoravského prstenu.

Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 50

Lit.: ?

- 10/14.Výzkum:** Z trati „Olšíky“ pochází z roku 1940 ze sběrů V. Hrubého nálezy kultury s lineární keramikou – drtidlo, štípaná industrie, keramika a také keramika lužické kultury.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 496, 502–564, 576–582, 8170–8174, 8197–8201
Lit.: ?
- 10/15.Výzkum:** Z trati „Pančava“ pochází z roku 1940 z rozrušeného velkomoravského hrobu korálek.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 790
Lit.: ?
- 10/16.Výzkum:** Při stavbě velehradské silnice z roku 1940 byly narušeny jak velkomoravské hroby, tak i nálezy kultury s lineární keramikou a kultury platěnické.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 569–574, SF 8175–8180, 12650
Lit.: ?
- 10/17.Výzkum:** Z trati „Špilov“ je známé lužické sídliště.
Ulož.: ?
Lit.: L. GALUŠKA (2000, 58).
- 10/18.Výzkum:** Z trati „Zadní Kruhy“ v jihozápadní části Starého Města jsou známy z minulého století z povrchových sběrů i výkopů nálezy kultury s moravskou malovanou keramikou, jevišovické kultury, lužické kultury, nálezy z germánského období a z období hradištního.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SM 148, SM 629, SF 3745–3766, SF 7871–7897, SF 9027–9055, SF 14078, SF 15064.
Lit.: ?
- 10/19.Výzkum:** Z trati „Zadní Kruhy“ byl objeven depot kultury s kanelovanou keramikou – 3 dlátka a jehlice.
Ulož.: MZM Brno
Lit.: V. HRUBÝ – J. PAVELČÍK (1992, 124).
- 10/20.Výzkum:** Z trati „Zadní Kruhy“ jsou známé nálezy kultury lužické (sídliště i pohřebiště) a nálezy laténské.
Ulož.: ?
Lit.: L. GALUŠKA (2000, 60), V. HRUBÝ – J. PAVELČÍK (1992, 135).
- 10/21.Výzkum:** Z trati „Zerzavica“ pochází z výkopu K. Hanáka z roku 1936 nálezy kultury s lineární keramikou, kultury lužické a hradištní.
Ulož.: Slovácké muzeum UH, inv. č. SF 4236–4239, 4323–4325, 4330–4356.
Lit.: ?
- 10/22.Výzkum:** V neznámé trati v domku pana Chmelaře prozkoumal E. Lepka roku 1954 dvě velkomoravské jámy s nálezy keramiky, mazanice, uhlíků a zbytků pece.
Ulož.: ?
Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 465/97
- 10/23.Výzkum:** Při stavbě autobusového nádraží v roce 1970 prozkoumal E. Lepka v kanalizační rýze slovanský objekt kotlovitého tvaru.
Ulož.: ?
Lit.: Nál. zpr. Slovácké muzeum UH, č. j. 377/95.

Prameny a literatura:

- Čer v i n k a, I. L., 1928: *Slované na Moravě a říše Velkomoravská*. Brno.
- G a l u š k a, L., 1989: *Výrobní areál velkomoravských klenotníků ze Starého Města–Uherského Hradiště*. Památky archeologické LXXX/2, 405–454.
- G a l u š k a, L., 1990: *Předběžné hodnocení výzkumu profánní kamenné architektury ve Starém Městě „Na dědině“*. In: Staroměstská výročí, 121–136. Brno, Uherské Hradiště.
- G a l u š k a, L., 1993a: *Archeologické výzkumy ve Starém Městě u Uherského Hradiště v roce 1989 (okr. Uherské Hradiště)*. In: Přehledy výzkumů 1989, 72–73, Brno.
- G a l u š k a, L., 1993b: *Archäologische Untersuchungen in Staré Město bei Uh. Hradiště in den Jahren 1990–1991 (Bez. Uherské Hradiště)*. In: Přehledy výzkumů 1991, 71–73, Brno.
- G a l u š k a, L., 1993c: *Staré Město, the Great Moravian centre of the 2nd half of the 9th century*. In: Actes du XIIe Congrès International des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques, Bratislava, 1–7 Septembre 1991, 96–102.
- G a l u š k a, L., 1996: *The Question of Evaluating and the Present Level of Knowledge about the Great Moravian Agglomeration of Staré Město–Uherské Hradiště*. In: Staňa, Č. – Poláček, L. (Hrsg.), Frühmittelalterliche Machtzentren in Mitteleuropa – mehrjährige Grabungen und ihre Auswertung. ITM–3, 18–197, Brno.
- G a l u š k a, L., 2000: *Nejstarší dějiny Starého Města*. In: *Staré Město v proměnách staletí*. Staré Město, 29–117.
- G a l u š k a, L., 1998: *Die grossmährische Siedlungsagglomeration Staré Město–Uherské Hradiště und ihre Befestigungen*. In: Frühmittelalterlicher Burgenbau in Mittel- und Osteuropa, 341–348, Brno.
- G a l u š k a, L., 2000: *Nejstarší dějiny Starého Města*. In: *Staré Město v proměnách staletí*. Staré Město, 29–117.
- G a l u š k a, L., 2001: *Staroměstsko–uherskohradištská aglomerace – vývoj osídlení a přírodní podmínky v 6. – 10. století*. In: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřínský, Z. (Hrsg.), Velká Morava mezi východem a západem. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Uherské Hradiště – Staré Město 28. 9. – 1. 10. 1999, 123–137, Brno.
- G a l u š k a, L., 2002: *Deset let archeologických výzkumů Moravského zemského muzea v oblasti Starého Města (1992–2001)*. Přehledy výzkumů 2001, 51–69.
- H a n á k, K., 1931: *Pohled do pravěkých sídlišť, pohřebišť a hradisk ve Starém Městě u Uherského Hradiště*, Sb. Velehradský NŘ č. 2, 8–14.
- H a n á k, K., 1935: *Slovanská pohřebišť ve Starém Městě u Uh. Hradiště*. Sb. Velehradský NŘ č. 6, 45–48.
- H a n á k, K., 1939: *Pravěké nálezy a výkopy*. Sb. Velehradský NŘ č. 10, 3–8.
- H o c h m a n o v á–V á v r o v á, V., 1962: *Velkomoravské pohřebišť ve Starém Městě „Na valách“*. Výzkum v letech 1957–1959, ČMM–VS 47, 201–270.
- H r u b ý, V., 1939: *Čertův kůt*. Sb. Velehradský NŘ č. 10, 9–12.
- H r u b ý, V., 1951: *Paleolitické nálezy z Uh.–hradištska*, ČMM–VH 36, 65–101.
- H r u b ý, V., 1955a: *Základy kostela na staroslovanském pohřebišti ve Starém Městě „Na valách“*, PA 46, 265–306.
- H r u b ý, V., 1955b: *Staré Město. Velkomoravské pohřebišť „Na valách“*. Praha.
- H r u b ý, V., 1961: *Stavební římský materiál ve slovanských objektech*. Sb. ČSSA I., 29–33.
- H r u b ý, V., 1965: *Staré Město. Velkomoravský Velehrad*. Praha.
- H r u b ý, V., 1967: *Kostel sv. Michala ve Starém Městě*. ČMM–VS 52, 47–74.
- H r u b ý, V., 1968/1969: *Nález tkaniny z mladší doby bronzové ve Starém Městě*. ČMM–VS 53/54, 51–58.
- H r u b ý, V., 1982: *Nejstarší dějiny středního Pomoraví*. In: Uherskohradištsko. Vlastivěda moravská, 83–167. Brno.
- H r u b ý, V.–P a v e l í k J., 1992: *Nejstarší dějiny středního Pomoraví*. In: *Uherskohradištsko*. Vlastivěda moravská, 105–196. Brno.
- H r u b ý, V.–K a l o u s e k, F.–H o c h m a n o v á, V., nedatováno: *Staré Město Ic*, paspartizace, archiv Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

- M y k l í k, F., 1890: *Z čeho můžeme soudit, že stojíme na půdě starého Velehradu?*. ČVMSO 7, 81–87.
- P o l á č e k, L., 2001: *K poznání přírodního prostředí velkomoravských nížinných hradišť*. In: Galuška, L.–Kouřil, P.–Měřínský, Z. (Hrsg.), *Velká Morava mezi východem a západem*. Sborník příspěvků z mezinárodní vědecké konference. Uherské Hradiště – Staré Město 28. 9.–1. 10. 1999, 315–325, Brno.
- P o u l í k, J., 1950a: *Jižní Morava, země dávných Slovanů*. Brno.
- P o u l í k, J., 1950b: *Styky velkomoravské říše s Byzancí*. Pravoslavny sborník, 112–118.
- P o u l í k, J., 1950c: *Objev druhého kostela ve Starém Městě*. AR II, 12–22, 144–145.
- P o u l í k, J., 1955: *Nález kostela z doby říše velkomoravské v trati „Špitálky“ ve Starém Městě*. PA 47, 307–351.
- S k u t i l, J., 1940: *Paleolitické nálezy z Hradištska a z přilehlého Pomoraví. Předběžná zpráva*. Sb. Velehradský NŘ č. 11, 57.
- S n á š i l, R., 1978: *Záchranný výzkum v Uherském Hradišti–Starém Městě*. Přehledy výzkumů 1976, 79–80.
- S n á š i l, R., 1981: *Osídlení území města v pravěku a časné době dějinné*. In: Uherské Hradiště, dějiny města, 39–79. Uherské Hradiště.
- S n á š i l, R., 1983: *Výzkumy v Uherském Hradišti–Starém Městě v roce 1981 (okr. Uherské Hradiště)*. Přehledy výzkumů 1981, 64–65.
- S n á š i l, R.–P r o c h á z k a, R., 1980: *Příspěvek k poznání velkomoravského střediska severní části Dolnomoravského úvalu*. Slovácko XXIII, 9–58.
- V a l o c h, K., 1977–1978: *Nové poznatky o paleolitu v Československu*. SPFFBU E 22–23, 7–25.
- Z e l n i t i u s, A., 1930: *Staroslovanské pohřebiště ve St. Městě „Na valách“*. Sb. Velehradský NŘ č. 1, 4–10.
- Z e l n i t i u s, A., 1932: *Pokračování výkopu pohřebiště „Na valách“ ve Starém Městě*. Sb. Velehradský NŘ č. 3, 44–54.
- Z e l n i t i u s, A., 1933: *Slovanská pohřebiště ve Starém Městě u Uh. Hradiště*. Sb. Velehradský NŘ č. 4, 19–32.
- Z e l n i t i u s, A., 1934: *Slovanská pohřebiště ve Starém Městě*. Sb. Velehradský NŘ č.5, 16–22.
- Z e l n i t i u s, A., 1937: *Výzkum Starého Města. Příspěvek k luštění otázky velkomoravského Velehradu*. Sb. Velehradský NŘ č.8, 14–18.
- Z e l n i t i u s, A., 1941: *K výzkumu Velehradu–Starého Města*. Sb. Velehradský NŘ č.12, 65–73.
- Z e l n i t i u s, A., 1943: *Archeologický výzkum „Na špitálkách“ od r. 1925 do konce r. 1936*. Uherské Hradiště.
- Z e l n i t i u s, A., nedatováno: *Staré Město a Babice – Uh. Hradiště. Archeologické poznatky*. Uherské Hradiště.

Nálezové zprávy Starého Města uložené ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti:

č. j.	název, trať	zpracoval
206/95	Smetanova ulice	Snášil, R.
213/95	Pionýrská ulice	Snášil, R.
214/95	ul. Za Radnicí	Snášil, R.
219/95	Svatovítská ulice	Snášil, R.
241/95	staveniště jeslí	Snášil, R.
242/95	Na Kostelíku, Hřbitovná ul.	Snášil, R.
333/95	Na Haltýři	Snášil, R.
334/95	Špitálky, č. p. 1529	Lepka, E.
335/95	Na Valách a Nový svět	Lepka, E.
338/95	Na Valách, Na dvorku, Jezuitská	Lepka, E.–Snášil, R.

339/95	ul. A. Škráškové, H. Borovského	Lepka, E.–Snášil, R.
340/95	Nový svět č. p. 797	Lepka, E.
342/95	Špitálky, F. Palackého, Erbenova	Lepka, E.–Snášil, R.
343/95	Špitálky, ul. Na Vyhlídce	Snášil, R.
377/95	Autobusové nádraží	Snášil, R.
379/95	Na Valách, ul. A. Zelnitiuse	Lepka, E.–Snášil, R.
452/97	Nový svět	Lepka, E.
455/97	Nový svět č. p. 678	Lepka, E.
460/97	Přístavba STS	Lepka, E.
463/97	Na špitálcích	Lepka, E.
465/97	dům č.p. 3	Lepka, E.
466/97	K Palánku	Lepka, E.
470/97	Nad polním mlýnem	Lepka, E.
473/97	Baťův kanál	Lepka, E.
478/97	parcela 46/1, Haltýře	Lepka, E.
482/97	č. p. 394	Lepka, E.
483/97	Na zahrádkách, parcela 3681	Lepka, E.
484/97	Špitálky, parcela 240/138	Lepka, E.
580/90	Špitálka, dům č. 1240	Lepka, E.
596/98	Špitálky, Erbenova ul. č. 1174	Lepka, E.

Nálezové zprávy použité z archivu Archeologického ústavu AV ČR v Brně:

Číslo	Název, trať	zpracoval
1344/47	Čertůj Kůt	Zelnitius, A.
2817/47	Špitálky, Nivy, Čertůj Kůt	Zelnitius, A.
80/49	Na Valách	Hrubý, V. – Pavelčík, J.
81/49	Na Valách	Hrubý, V. – Pavelčík, J.
332/50	Špitálky	?
372/50	Na Valách	Hrubý, V. – Pavelčík, J.
1755/50	Špitálky	?
1835/50	Špitálky	?
35/51	Špitálky	?
123/51	Špitálky	?
592/51	Na Valách	Hrubý, V. – Pavelčík, J.
593/51	Na Valách	Hrubý, V. – Pavelčík, J.
675/51	Myklíkovo naleziště	Zelnitius, A.
2101/77	Hřbitovní ulice (Na Kostelíku)	Snášil, R.

Mgr. Miroslav Vaškovič (n. 1973) se ve svých archeologických studiích a výzkumech orientuje na neolitické období jihovýchodní Moravy.

Archeological Research in the Cadaster of Staré Město

Abstract

The compilation of all archeological research activities carried out within the cadaster of Staré Město represents a very difficult task. Its difficulty stems mainly from the fact that the first prospectings were carried out as early as the 1880's. Unfortunately, much of the finds and data from them haven't been preserved. Also, it is impossible to state the exact number of grave complexes as well as other finds (including the prehistorical ones) which were uncovered during construction and other

terrain affecting activities, which holds especially true for the period after 1883. It was just then when the railroad connecting Staré Město and Uherské Hradiště had been built which crossed today's "Špitálky" and the so-called Myklík's deposit. After that, the first systematic research of the cadaster was carried by Antonín Zelnitius only many years later, in 1924. However, the localization problem for some of the finds and excavations, especially from the pre-1948 period (when Vilém Hrubý took over the research) remains. The presented listing attempts to be as exact as possible a summary of archeological researches and finds; however, it is still probable that further research might unfold new facts or at least specifications regarding the localization of namely older researches. In the compilation of this summary, the author drew both from the older publications and monographs (by A. Zelnitius, V. Hrubý, L. Galuška and others), as well as the find reports deposited in the archive of the Brno Archeological Institute. The most important source of information, however, was the archive of find reports and manuscripts in the Uh. Hradiště Museum of Moravian Slovakia. Here, the author would like to extend his thanks to the long-time head of the Staré Město archeological research, PhDr. Luděk Galuška, Csc., without whose kind assistance and advice it would be impossible to exactly localize some of the researches.

The individual researches were, if possible, sorted by the individual locations within Staré Město, i.e. Great Moravian settlements as described by V. Hrubý. However, the author did not observe Hrubý's numbering and arranged them according to their importance and size. In the context of individual locations, the researches are sorted chronologically. The locations in question are 1. Staré Město "Na Valách", 2. Staré Město "Špitálky", 3. Staré Město "Na Dědině", 4. Staré Město "Na Kostelíku", 5. Staré Město "Na Zervavici", 6. Staré Město "Nad Haltýři", 7. Staré Město "Padělky", 8. Staré Město "Na Zahrádkách", 9. "Christinův val" – the fortification of Staré Město, 10. researches not localized. For convenient orientation, there is a map for each location. In some cases, there are also maps taken from earlier publications on the subject.

Judging from the present state of knowledge on the development of settlement within the Staré Město cadaster, it is apparent that the center of prehistorical settlement (most importantly since Neolith to Later and Late Bronze Age) was located in its southwestern part – "Čertůj Kút", "Niva", "Zadní Kruhy", "Špitálky". However, it is documented only in the locations "Na Valách" and "Na Zervavici". The central parts of Staré Město – the locations "Na Valách" and "Na Dědině" – had become settlement centers only after the coming of the Slavs into the region. Later on, in the late 8th century, the Slavic settlement in Staré Město along with the settlements of nearby Uherské Hradiště and Sady heights together formed one of the most important settlement complexes and centers of the Great Moravian empire (the seminal works on this subject include: Hrubý 1965; Galuška 1993c, 1996, 2000, 2001; Poláček 2001; Snášil 1980).

Archäologische Untersuchungen im Katastergebiet von Staré Město

Zusammenfassung

Eine Übersicht der im Katastergebiet von Staré Město durchgeführten archäologischen Untersuchungen zusammenzustellen ist eine schwierige Aufgabe. Dies ist vor allem durch mangelnde genauere Angaben über Untersuchungen und Funde aus den achtziger Jahren des 19. Jahrhunderts verursacht. Ebenso nicht zu erfassen ist eine genauere Anzahl von Gräberkomplexen und weiteren Funden, darunter auch urzeitlichen, die im Zusammenhang mit der Herrichtung des Geländes durch Bauarbeiten im Stadtkataster entdeckt wurden, besonders in der Zeit nach 1883. Gerade damals wurde nämlich die Eisenbahn aus Staré Město nach Uherské Hradiště gebaut, die über die Fundstellen „Špitálky“ und sogenannte „Myklíkovo naleziště“ führte. Systematischere Untersuchungen im Stadtkataster machte erst Antonín Zelnitius ab 1924. Auch weiterhin, vor allem im Zeitraum vor 1948, bevor Vilém Hrubý hineintrat, blieb jedoch das Problem der Lokalisierung von einigen Funden und Grabungen. Das vorliegende Verzeichnis bemüht sich um eine möglichst genaue Zusammenfassung von archäologischen Untersuchungen und Funden, wobei allerdings denkbar ist, dass weitere Forschungen auch neue Erkenntnisse, bzw. exaktere Angaben hinsichtlich der Lokalisierung, besonders bei älteren Untersuchungen, bringen werden. Bei der Zusammenstellung des vorlie-

genden Verzeichnisses schöpfte der Verfasser sowohl aus älteren Publikationen und Monographien (von A. Zelnitius, V. Hrubý, L. Galuška und weiteren Forschern), als auch aus Fundberichten, die im Brüner Archiv des Archäologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik und vor allem im Museum der Mährischen Slowakei (Archiv für Fundberichte und Manuskripte) in Uherské Hradiště aufbewahrt sind. Einen unbestrittenen Beitrag zu dieser Arbeit stellen auch wertvolle Bemerkungen sowie Konsultationen dar, die mir der langjährige Leiter der archäologischen Untersuchungen in Staré Město PhDr. Luděk Galuška, CSc., zuteil worden ließ. Ohne ihn wäre es nicht möglich, einige Untersuchungen zu lokalisieren. Hiermit möchte ich ihm meinen besonderen Dank aussprechen.

Einzelne Untersuchungen wurden soweit möglich in entsprechende Lagen (in der Auffassung von V. Hrubý großmährische Ansiedlungen) eingegliedert, obwohl sich der Autor an bestehender Numerierung nicht hielt, indem er sie ihrer Bedeutung und Größe nach anordnete. Innerhalb der genannten Lagen sind die entsprechenden Untersuchungen chronologisch geordnet: 1. Staré Město „Na Valách“, 2. Staré Město „Špitálky“, 3. Staré Město „Na dědině“, 4. Staré Město „Na Kostelíku“, 5. Staré Město „Na Zervavici“, 6. Staré Město „Nad Haltýři“, 7. Staré Město „Padělky“, 8. Staré Město „Na Zahrádkách“, 9. Christinův val – Befestigung von Staré Město. 10. Unlokalisierte Untersuchungen. Für eine bessere Orientierung ist jeder Lage eine Zeichnung samt Markierungen der entsprechenden Fundorte, bzw. Zeichnungen aus bereits veröffentlichten, zum Thema bezogenen Werken zugefügt.

Vom Standpunkt der gegenwärtigen Erkenntnisse über die Besiedlung im Katastergebiet von Staré Město ist es offenbar, dass der Schwerpunkt der urzeitlichen Besiedlung (insbesondere vom Neolithikum bis zur jüngeren und späteren Bronzezeit) sich im südwestlichen Teil des Katasters befand: – „Čertůj kůt“, „Niva“, „Zadní kruhy“, „Špitálky“, wobei sie auch für die Lagen „Na Valách“ und „Na Zervavici“ belegt ist: der Zentralteil von Staré Město (die Lagen „Na Valách“ und „Na dědině“) wurde erst mit dem Ankommen der Slawen im mittleren Marchgebiet zum Zentrum der Besiedlung des Gebiets von Staré Město. Später, gegen Ende des 8. Jahrhunderts, stellte die slawische Besiedlung des Gebiets von Staré Město samt Uherské Hradiště und der anliegenden Anhöhe Sadská výšina eine der bedeutendsten Siedlungen der mittleren Burgwallzeit dar, eines der Zentren Großmährens (grundlegende Arbeiten zu dieser Problematik: Hrubý 1965; Galuška 1993c, 1996, 2000, 2001; Poláček 2001; Snášil 1980).

ARCHEOLOGICKÉ DOKLADY OSÍDLENÍ KATASTRU OSTROŽSKÉ LHOTY

Dana Menoušková – Miroslav Vaškových, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti

Předkládaná stať mapuje osídlení katastru Ostrožské Lhoty, a to především na základě sběrů archeologických artefaktů, které získali Jaromír a Miroslav Páčovi

Úvod

Mezi jednu z nespočetných tváří dnešní „muzejní archeologie“ patří bezesporu i spolupráce s neprofesionálními (jinak a ne zcela přesně též amatérskými) zájemci o tento obor. Právě na základě nadstandardních vztahů s několika z nich¹ mohl vzniknout příspěvek, který se pokouší shrnout čtyři desetiletí jejich aktivního mapování osídlení katastru Ostrožské Lhoty. Přičemž tyto nálezy jen ve velmi malé míře doplňuje sbírkový fond Slováckého muzea, z části opět pocházející ze sběrů jednoho z nich (pana Jaromíra Páče).

Přehled osídlení je koncipován chronologicky a doplňuje jej abecední rejstřík tratí s vyznačenými nálezy, které z nich pocházejí (pokud na lokalitě výrazně převažuje nějaká kultura, je vyznačena tučně) tak, aby bylo možné zjistit nejen jak byla Ostrožská Lhota osídlena v tom kterém dějinném období, ale zároveň jaké nálezy pocházejí z té které trati. Součástí textu je také exkurz do problematiky zaniklé středověké vsi Smíchov, jejíž lokalizace je s ohledem na nové nálezy velmi aktuální.

1. Osídlení katastru Ostrožské Lhoty ve starším pravěku

Z období nejstarších dějin pravěku, z **období paleolitu** pochází z katastru obce doposud málo dokladů o pobytu člověka. Zlomky patinované štípané industrie, především přeražených a oboustranně retušovaných čepek byly objeveny v trati **Chylecké**. S největší pravděpodobností je můžeme přiřadit ke kultuře gravettienu (27000–25000 př. n. l.), který je v regionu Uherskohradištska zastoupen především nálezy z Jarošova, Boršic u Buchlovic, Sptyihněvi a Ostrožské Nové Vsi (Valoch 1979, 30–34; Škrdla–Lukáš 2000, 23–24). Prozatím jsou z katastru obce známy pouze ojedinělé zlomky štípané industrie z tohoto období, které přímo nedokládají sídliště gravettských lovců, nicméně potvrzují skutečnost, že území dnešního katastru obce, ležící již dále od říční nivy Moravy, nebylo mladopaleolitickým lidem neznámé. Relativně husté osídlení středního Pomoraví v mladším paleolitu bylo nepochybně podloženo bohatstvím tehdejší lovné zvěře, jejíž pozůstatky jsou známy z katastru řady místních obcí, především Ostrožské Nové Vsi, Jarošova a Sptyihněvi.

Podstatně lépe jsme na základě nálezů z katastru obce informováni o **období neolitu** (cca 5700–3500 př. n. l.). Nejpočetnější nálezy pocházejí z období tzv. kultury s lineární keramikou (Lnk), tj. kultury prvních zemědělců na našem území. Neolitictí zemědělci si svá otevřená sídliště budovali na sprašových úrodných půdách na svazích sklánějících se k říčnímu toku. Z katastru obce jsou známy zlomky keramických nádob kultury s Lnk z více tratí, a to z **Brodských, Dílů u Antonínka, Chylecké**. I když nálezy pocházejí z povrchových sběrů, je možné je na základě charakteristické výzdoby rozdělit do několika hlavních stupňů této kultury.

Do I. stupně kultury s Lnk lze prokazatelně zařadit pouze zlomek okraje polokulovité tenkostěnné nádoby zdobený páskou vyplněnou vpichy z trati **Chylecké** (foto 1). Nález je o to zajímavější, že v prostoru Uherskohradištska se jedná o druhý prozatím známý kus s touto výzdobou (obdobný pochází z Veletin). Ostatní keramické střepy z kulovitých nádob lze zařadit do II. stupně Lnk. Charakteristickým výzdobným prvkem jsou jak obloukovité tak i lomené ryté linie (obr. 1: 1, 3, 4, 6) přerušované tzv. „notovou výzdobou“, tj. důlky

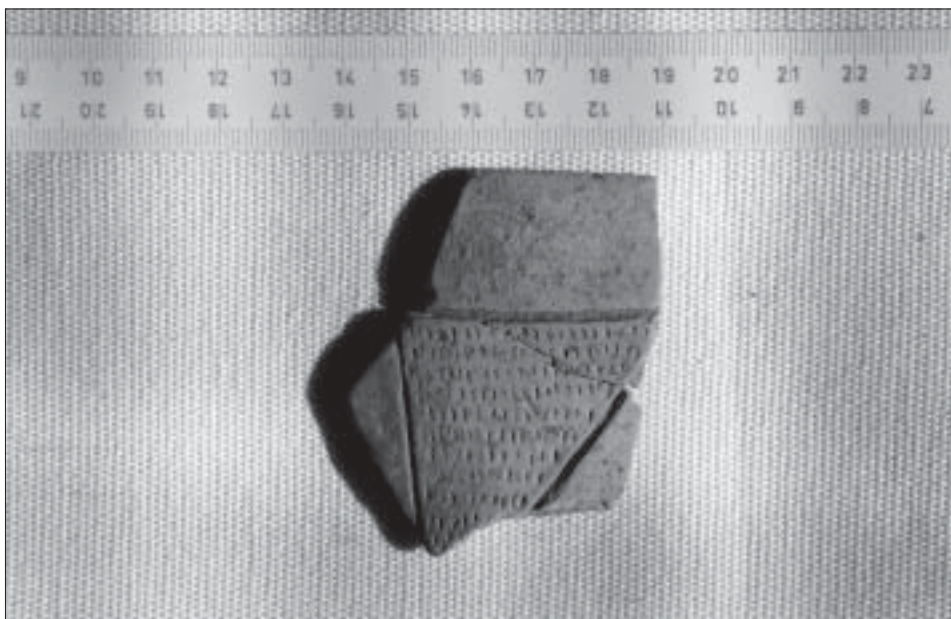

Foto 1. Zlomek okraje kultury s Lnk s výzdobou pásky vyplněné vpichy, trať Chylecké, foto M. Vaškových.

Foto 2. Bronzové kování opasku, trať Chaloupky – Kerchov, foto L. Chvalkovský.

přibližně oválného nebo čokovitého tvaru. Další početné keramické nálezy kultury s Lnk pocházejí z tratě **Brodské**. Jen v depozitáři Slovákého muzea v Uherském Hradišti je, ze sběru pana Jaromíra Páče z roku 1960 na této trati, uloženo celkem 24 ks keramických

zlomků z hrubších nezdobených nádob. Kolekci nálezů kultury s Lnk z katastru obce nám doplňují i ojedinělé nálezy broušené kamenné industrie, především kopytovitých klínů s obloukovitým ostřím a lichoběžníkovitých sekerek zhotovených z amfibolové břidlice, z trati **Chylecké, Díly od Antonínka a Záčepůvčí**. Známý jsou taktéž nálezy štípané industrie, především ústěpů radiolaritu z **Kráčinek** a z **Podstolní**.

Z katastru obce jsou známy i dva zlomky keramiky zdobené tzv. železovským stylem. Jedná se o jeden zlomek z trati **Chylecké** (obr. 1:2), druhý pochází z trati **Brodské** (obr. 1:7). Tyto nálezy, reprezentující období středního neolitu, nám doplňují doposud známé lokality s nálezy železovské skupiny v oblasti jihovýchodní Moravy (doposud celkem 17). Dva kusy z Ostrožské Lhoty lze na základě výzdobného stylu a jeho provedení zařadit spíše do I. stupně železovské kultury. V obou případech je výzdoba provedena drobnějšími, spíše kratšími oválnými záseky, jaké známe např. z nálezů z Dolního Němčí (Vaškovičův 2002, obr. 4:5). Nejbližší nálezy keramiky železovské skupiny jsou doloženy z Ostrožské Nové Vsi, Kunovic, Dolního Němčí a z Veselí nad Moravou (op. cit., Mapa 1).

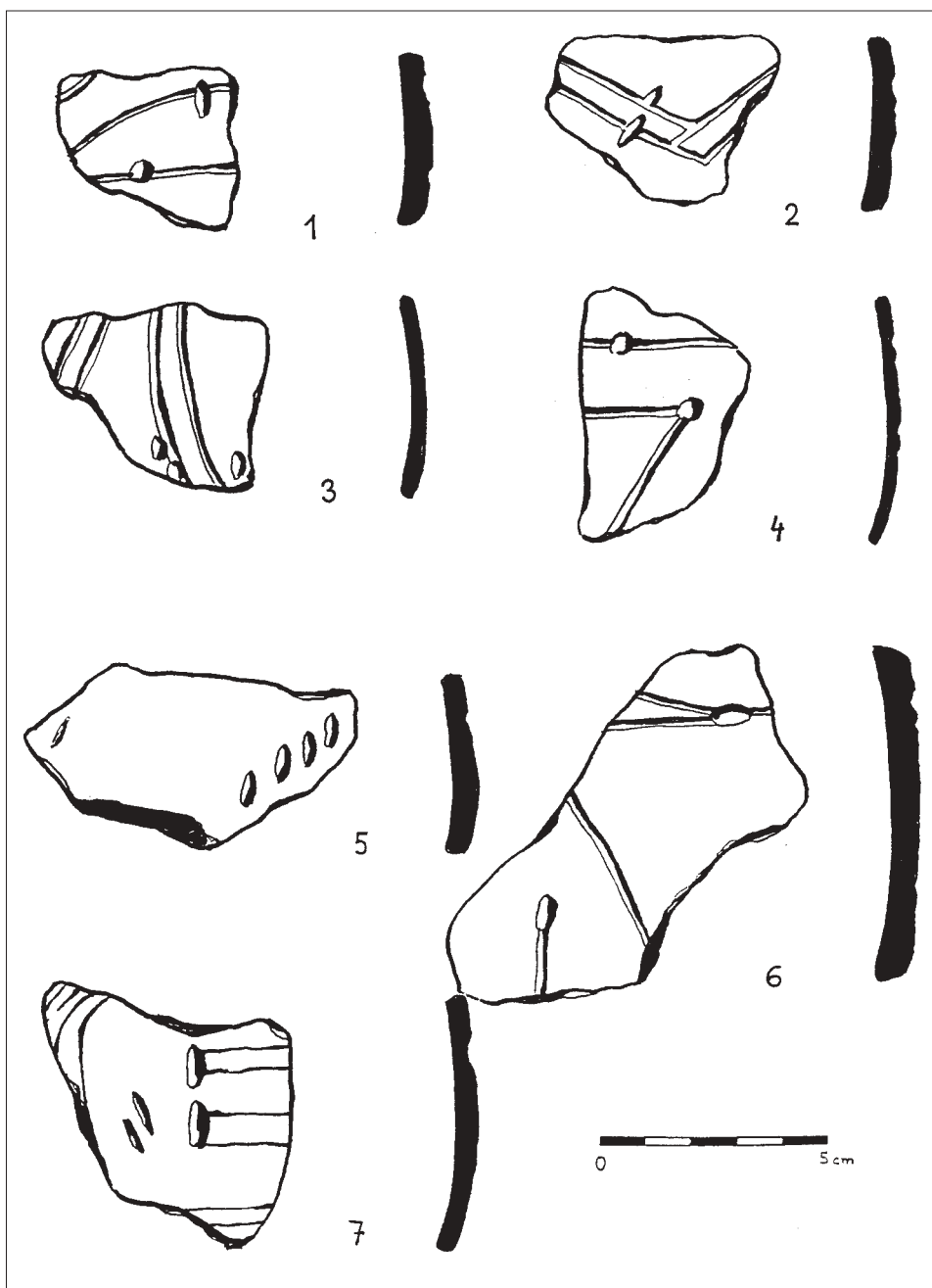
Období mladého neolitu (cca 4700–4000 let př. n. l.), reprezentované na Moravě kulturou s moravskou malovanou keramikou (MMK), představuje ve vývoji jihovýchodní Moravy prozatím velkou neznámou. Tato situace je dána i tím, že tato oblast patří vlastně již do periferie rozšíření kultury s MMK. Z katastru Ostrožské Lhoty jsou známy především nálezy zlomků keramiky s MMK z trati **Hradíštko, Podstolní a Záhoří**. Podle částečně dochovaných tvarů keramických střepů a celkové úpravy keramiky je můžeme zařadit do II. stupně této kultury. V materiálu nejvíce převažují výdutě a jejich části, zastoupeny jsou i okraje, méně dna a zlomky uch. Nejbližší nálezy kultury s MMK máme doloženy z okolních katastrů především z Kunovic, Hluku a Dolního Němčí.

Pouze sporadicky máme z povrchových sběrů doloženo osídlení v pozdní době kamenné – eneolitu (cca 4000–2000 let př. n. l.). Kulturně blíže nezařaditelné keramické zlomky z tohoto období pocházejí ze sběrů z trati **Vrch Hájek a Záčepůvčí**. Eneolitických lokalit známe málo z celé oblasti středního Pomoraví, sídliště eneolitických kultur jsou známa spíše z Uherskobrodka (Uherský Brod, Havříce, Bánov, viz Pavelčík 1974).

2. Osídlení katastru Ostrožské Lhoty v mladším pravěku a v době protohistorické

Ze starší a střední doby bronzové nejsou prozatím ze sběrů známy žádné prokazatelné nálezy, které by doložily osídlení katastru Ostrožské Lhoty v době únětické, věteřovské či středodunajské mohylové kultury, ač je možné toto osídlení s jistou opatrností předpokládat. Ačkoli vlastní katastr Ostrožské Lhoty má již výrazněji modelovaný, kopcovitý ráz, nálezy z nedaleké Ostrožské Nové Vsi či z širší oblasti Uherskobrodka dokládají, že oblast jihovýchodního levobřeží Moravy byla osídlena i v těchto dějinných obdobích. Sídlní aktivity na katastru Ostrožské Lhoty v **období mladšího pravěku** lze poměrně spolehlivě datovat až do mladší a pozdní doby bronzové, tedy do období popelnicových polí, které je na katastru zastoupeno četnými stopami osídlení. Sporné pak zůstává kulturní zařazení střepů, jejichž vypovídací hodnota neumožňuje preciznější definici než konstatování obecného: doba bronzová, či ještě obecnějšího: mladší pravěk. Alespoň u části z nich je možné předpokládat jejich kulturní přiřazení právě do období mladší a pozdní doby bronzové.

Běžné střepy užitkových nádob, bez výzdoby, obecně zařaditelné do mladšího pravěku či do doby bronzové našla na své zahradě paní Kadlčková z **Lánové ulice 504 – trať Brodské** (lokality č. 1), vzhledem k tomu, že z téhož místa pocházejí i nálezy KPP – slezské fáze, není vyloučeno, že střepy by mohly souviset s mladšími údobími doby bronzové. Obecnější datování části střepů do mladšího pravěku náleží i lokalitám **Díly u Antonínka, Kráčiny a Záhumní** (lokality č. 3, 9, 21), odkud opět pocházejí nálezy datovatelné patrně do KPP a podobná situace vyvstává i u polykulturního a na nálezy bohatého **Hradíškva** (lokality č. 5). Blíže nedatovatelné střepy mladšího pravěku jsou známy i z **Pátých honů** (lokality č. 12). K této skupině nálezů je třeba připočíst i několik hrubších střepů z těl a den hrncovitých nádob z inventáře Slováckého muzea, které nenesou bližší traťové označení a které

Obr. 1 Výběr keramiky kultury s lineární keramikou a železovské skupiny z trati Chylecké (1-6) a Brodské (7). Kresba L. Štefánková.

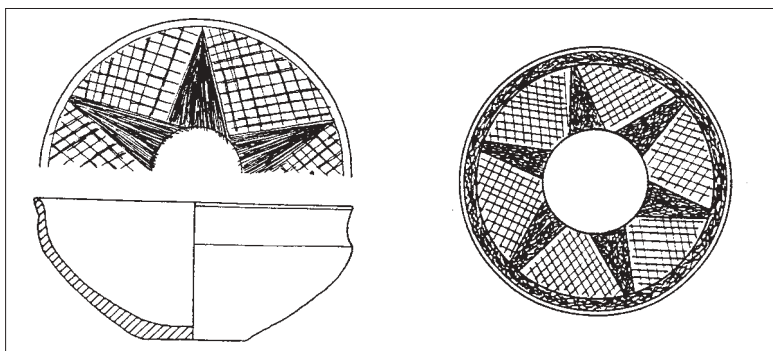

Obr. 2 Dva profilové střepty koflíků či mís KPP slezskoplatěnická fáze zdobené rytou, kolkovanou a v jednom případě uvnitř i vlešřovanou výzdobou a kónický, nezdobený přeslen. Ze sběrů pana Jaromíra Páče z Ostrožské Lhoty, lokalita Hradíštko. Kresba D. Menoušková

Ize rámcově přiřadit ke KPP (inv. č. SF 36 353–SF 36 362). Část z nich pochází také ze sběrů Jaromíra Páče z roku 1961.

Větší vypovídací hodnotu než předchozí skupina jen rámcově datovatelných střeptů má poměrně velmi početná kolekce nálezů keramiky z **doby popelnicových polí**, která pochází z největšího počtu tratí (celkem dvanácti) rozmístěných po celém katastru obce a tento katastr zároveň přesahující (Nad tovaryšskou studánkou – lokalita č. 11). Lokality s nálezy KPP jsou koncentrovány jak na severu katastru – **Záhumní a areál JZD**, fakticky tvořící jeden celek (lokality č. 21 a 8), tak na jihozápadě: **Záhoří, Vrch Hájek a Hradíštko** (lokality č. 19, 17, 5), vytvářející také koncentrované osídlení v těsné blízkosti vedle sebe. Obdobná situace je i na jihovýchodě. Zde se jedná o lokality **Kráčiny, Díly u Antonínka**, patrně také **Páté hony a Nad tovaryšskou studánkou** (lokality č. 9, 3, 12 a 11). V intravilánu obce je pak KPP zastoupena nálezem z tratí **Brodské a Zahrady** (lokality č. 1 a 20) a na severovýchodě tratí **Chylecké** (lokalita č. 7). Nálezy KPP tvoří v převážné většině střepty, ojedinělý je nález přeslenu (z trati Hradíštko – viz obr. 2). Přičemž keramika je zastoupena jak běžnými, užitkovými tvary hrubých hrncovitých nádob (obr. 4), vně zdobených svislým prstováním, masivními střepty ze zásobnic i z rozměrných amfor, ale také tenkostěnnými umně upravenými střepty pocházejícími převážně z rytou výzdobou zdobených koflíků a mís slezské a platěnické fáze KPP (obr. 2). Široké a reprezentativní spektrum nálezů z tohoto období je dokladem hustého a patrně systematictějšího osídlení zájmového území, které provázely rovněž nálezy pecí².

Drobné střepty náležející dle výzdoby KPP – slezské fázi, našla na své zahradě již zmíněná paní Věra Kadlčková - **trať Brodské** (lokalita č. 1). Pocházejí však i z jiných tratí: **Vrch Hájek** (lokalita č. 17), odkud je opět zachycená jak hrubší užitková keramika zdobe-

Obr. 3 Analogickou vlešřovanou výzdobu ukazuje také miska s prohnutým hrdlem z Těšetic. Obdobný motiv je znám i z Rybníků. Převzato: Podborský, V. a kol., 1994: Pravěké dějiny Moravy, 340–341, obr. 222:14 a 223:3.

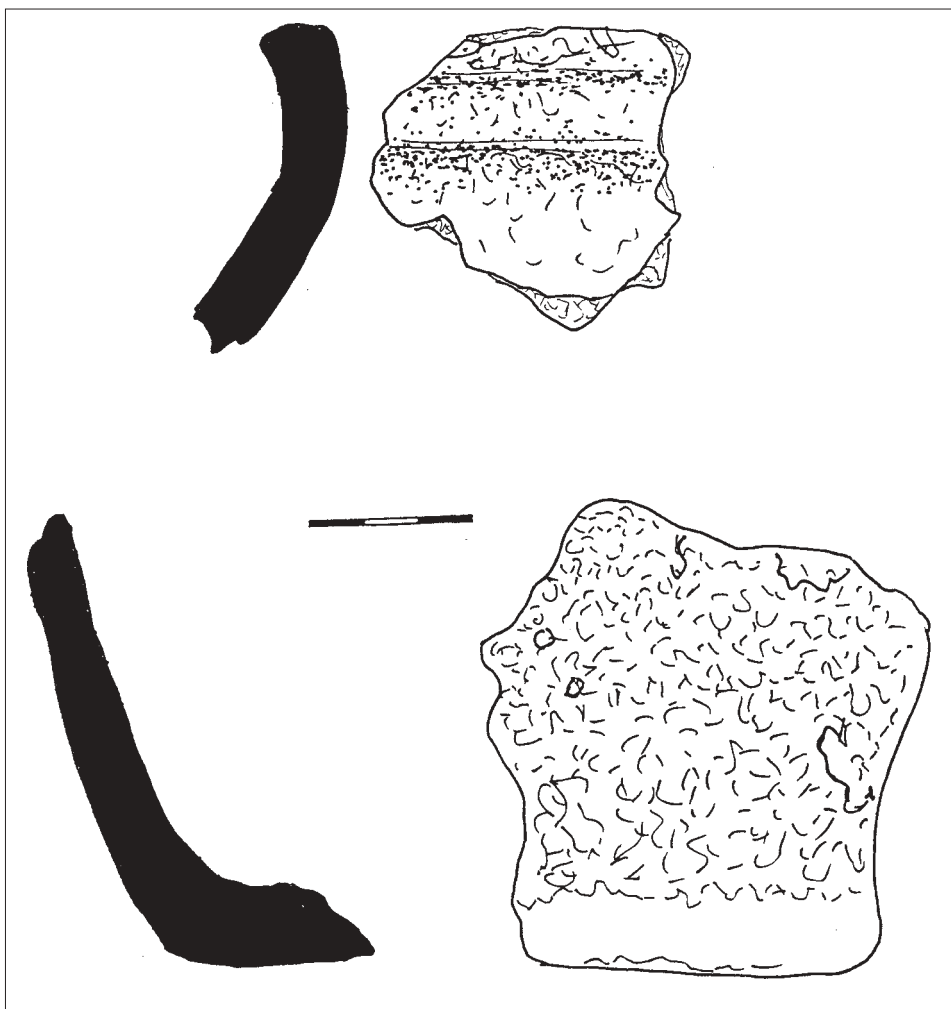
ná plastickou páskou, tak tenkostěnné a zdobené střepy slezskoplatěnického stupně KPP, a **Nad tovaryšskou studánkou** (lokalita č. 11), odkud známe několik tenkostěnných střepů ze šálků slezské fáze KPP, zdobených uvnitř tuhovanou výzdobou, vně rytím. Takovéto střepy jsou i z nálezů Jaromíra Páče z trati **Hradištko** (lokalita č. 5) (viz obr. 2). Velmi zajímavý je nález z trati **Zahrady** (lokalita č. 20), ze dvora pana Jaromíra Páče, který při kopání sklepa již v roce 1970 narazil v hloubce 170 cm na pozůstatky obytného či výrobního objektu (pec? pece?). Mimo nálezů asi čtyřech desítek keramických střepů totiž zachytil i kusy propálené mazanice s otisky proutěné konstrukce a také keramickou dyznu. Bohaté nálezy pocházejí i z výkopů na nedalekém pozemku pana Žajdlíka z roku 1978. Z prostoru asi 30 m vzdáleného od předchozího nálezu jsou známé popelovité vrstvy s drobnými úlomky nádob a zlomky opálených kústek provázených nálezem i drobné nášivky. Hrubší keramika obecně datovatelná ke komplexu popelnicových polí či nálezy z cedníků jsou známé ještě z tratí **Díly u Antonínka, Hradištko** (zde jsou zastoupeny především dna hrubých nádob a části hrdel), **Chylecké, Kráčiny** (zde je kromě hrubší keramiky zastoupen i šikmo kanelovaný střep z rozhraní hrdla a výdutí nádoby), **Záhoří** – především kolem kóty 201 a 216 (s nálezy masivních hrubých střepů i velmi rozměrných exemplářů zachycujících například hrdlo amfory) a **Záhumní** (lokality č. 3, 5, 7, 9, 19 a 21).

Další, poměrně ucelenou skupinu nálezů z katastru Ostrožské Lhoty tvoří střepy **laténského**, ještě spíše oppidálního **stáří**. Jsou dokladované poměrně zhusta, ačkoli intenzita osídlení patrně nedosahovala někdejší koncentrace z doby popelnicových polí a ani nálezy samy nijak zásadně nevybočují z běžně nacházených typů exemplářů. Osídlení z posledních 5–4. století před naším letopočtem je roztroušeno po celém katastru obce a dokládají jej nálezy přímo z intravilánu, z **ulice Školní**, z humna pana Ing. Miroslava Páče (lokalita č. 15), dále z tratí **Chylecké**, ze sběrů ze 70–80. let, z okolí kóty 231 (lokalita č. 7) na severovýchodní výspě katastru; jihovýchodně, v trati **Nad tovaryšskou studánkou**, kde jsou laténské nálezy zastoupeny patrně nejpočetněji (lokalita č. 11), tedy opět v údolí oné vodoteče, u níž severněji leží trať Chylecké. A na západě katastru, kde se nálezy koncentrují do dvou tratí: **Vrch Hájek** (část označená jako Lhotka) (lokalita 17), zde byly při regulaci potoka, tekoucího pod vlastním Vrchem Hájkem, získány střepy laténského stáří a zatím sporadický doklad **germánského osídlení** Ostrožské Lhoty, a **Záhoří** (lokalita č. 19). Z rozhraní katastru obce a katastru Blatnice, z polohy kolem sv. Antonínka pak pocházejí ze sběrů V. a J. Hrubých z roku 1943 také nálezy tří glazovaných střepů z okrajů nádob z doby římské, které jsou inventovány ve sbírce Slováckého muzea pod čísly SF 8 421 až SF 8 423. Přesná poloha nálezu není známá, ale dá se předpokládat, že nález byl učiněn v blízkosti poloh Díly pod kaplí či Díly u Antonínka (lokality č. 2 a 3).

3. Osídlení katastru Ostrožské Lhoty v raném středověku, středověku a novověku

Z hlediska našeho současného poznání se zdá, že od doby posledního osídlení, tedy někdy kolem či nedlouho po zlomu letopočtu, byl katastr Ostrožské Lhoty osídlen jen sporadicky, a to jak v době římské, tak také na počátku slovanské kolonizace. Fakticky nemáme starší než středohradištní doklad slovanského osídlení lokality, což je jistě zajímavé. Vystává tu otázka, zda jsou naše představy zkreslené pouze neinvazivním způsobem získávání informací, který dozajista nemůže poskytnout úplný a nezvratitelný přehled osídlení, anebo je naše současné poznání blízké pravdě a katastr Ostrožské Lhoty soustavně osídlen nebyl. Nálezy středohradištní keramiky nejsou nikterak hojné, přesto lze uvést alespoň trať **Páté hony** (lokalita č. 12), odkud pochází vlnicí zdobené střepy z výdutí hrncovitých nádob, blízkou polohu **Nad tovaryšskou studánkou** (lokalita č. 11), vše na jihovýchodním až katastr překračujícím okraji. Severozápadně od těchto lokalit je pak středohradištní nález znám i z polykulturní polohy **Hradištko** (lokalita č. 5, viz obr. 5).

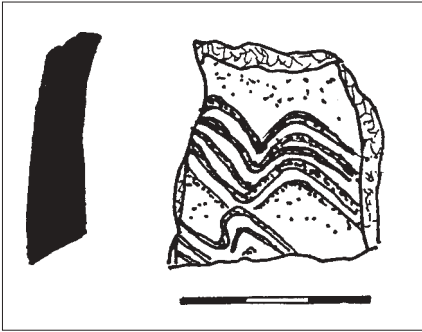
Poměrně značně hojně jsou nálezy středověkého a ještě spíše novověkého stáří, roztroušené po celém katastru obce. Z nich si naši pozornost bezesporu zaslouží střep loštického poháru z lokality **Hradištko** (č. 5).

Obr. 4 Dva silnostěnné střepy z běžné užitkové keramiky KPP slezskoplatěnická fáze. Střep z rozhraní hrdla a těla nádoby a povrchově zdrsňelý střep ze dna nádoby nalezl pan Jaromír Páč v Ostrožské Lhotě Hradištku. Kresba D. Menoušková.

Jemná, na kruhu vytáčená, kvalitně vypálená a často glazovaná keramika pozdního středověku až novověku je zastoupena fakticky na všech lokalitách a svědčí o intenzivním osídlení katastru během 15.–17. století, jak lze tuto keramiku rámcově datovat. Často ji zastupují ucha džbánů s jedním či s několikanásobným podélným prožlabením, vypálená redukčně či kvalitně oxidačně a v tom případě glazovaná, obdobně častými jsou dna či dutá držadla trojnožek či dna hrncovitých nádob, nesoucí stopy po vytáčení na rychle rotujícím kruhu, knoflíky pokliček anebo glazované a bohatě zdobené střepy z těl raně novověkých talířů. Takovéto nálezy pocházejí z tratí: **Díly pod kaplí, Druhé hony, Hradištko, Chylecké, Kráčiny, Nad tovaryšskou studánkou, Páté hony, První hony, Vrch Hájek, Záhoří** či **Záhumní** (lokality č. 2, 4, 5, 7, 9, 11, 12, 14, 17, 19 a 21).

Z tratí **Chaloupky–Kerchov** (lokality č. 6), kde se rozkládalo středověké a novověké pohřebiště, pochází ojedinělý nález patrně novověkého bronzového kování, které nalezl v roce 1964 pan Cyril Krápek (viz NZ 336/95). Jedná se o bronzové štítkové, plechové

Obr. 5 Dvěma řadami několikanásobných vlnic zdobený středohradištní střep z Ostrožské Lhoty z lokality Hradíštko, ze sběru pana Jaromíra Páče. Kresba D. Menoušková.

kování mužského opasku pozůstávající z 9 bohatě zdobených kusů (viz foto 2.). Kování inventované ve fondu Slováckého muzea pod čísly SF 35 039-SF 35 046 pozůstává ze tří nezdobených přibližně stejně velkých destiček obdélného tvaru, tří rytou (?) a vybíjenou (?) výzdobou zdobených obdélných částí a obdélné lité zápony, litého háčku a lyrovité přezky. Zdobené části nesou velmi osobitou, ornamentálně stylizovanou vegetabilní výzdobu završenou maskovitými motivy lidského obličje.

Důležitou součástí středověké i novověké keramické produkce byla výroba kamnářské keramiky, tedy **komorových kachlů** s reliéfně zdobenou ČVS, které sloužily k výstavbě otopného zařízení – kamen. Nevelké zlomky z ČVS převážně vegetabilně zdobených pozdně středověkých, renezančních a barokních kachlů pocházejí také ze tří lokalit přímo z katastru obce a to: z recentní polohy z humna pana Ing. Miroslava Páče z **ulice Školní** (lokality č. 15), kam se patrně dostaly z navážek z trati Kříb, z tratí **Chylecké** (renezanční vegetabilní motivy) a **Kříb** (tapetový renezanční kachel) (lokality č. 7 a 10).

Exkurz

Zajímavou a doposud ne zcela uzavřenou kapitolu tvoří lokalizace zaniklé středověké vsi Smíchov (k tomu viz Nekuda 1961, 47), která je zmiňována k roku 1371 a její zánik bývá někdy spojován s rokem 1663 (1658) a s pleněním Tatarů. Lokalizovat se ji pokoušel již R. Snášil (1970, 342). Přesto však napanuje na její existenci, neřkuli lokalizaci a dobu trvání jednotný názor. Situaci ještě komplikuje fakt, že v místní tradici se zmiňují i další dvě údajně zaniklé obce Sezeme a Munkošť. Poslední terénní aktivity Jaromíra, Miroslava a Josefa Páčových a Josefa Vařila, starosty obce Blatnice však naznačují jistou souvislost s lokalitou nacházející se již na sousedním katastru obce **Blatnice** a to v trati „**U studní**“ (lokality 16). Tato polykulturní lokalita, osídlená již v době popelnicových polí, v době římské, středo i mladohradištní, byla četně osídlena i v 15. a 16. století a není tedy vyloučena možnost případné lokalizace Smíchova právě sem. A to s ohledem na četné tomu odpovídající nálezy i s ohledem k některým terénním reliktvům. Situace je však natolik komplikovaná, že neinvazivními metodami se existence a lokalizace Smíchova přes veškerou snahu patrně nedá jednoznačně potvrdit.

Zhodnocení

Z období nejstarších dějin pravěku, z období paleolitu, pochází z katastru obce doposud málo dokladů o pobytu člověka. Zlomky patinované štípané industrie, především přeražených a oboustranně retušovaných čepelek byly objeveny pouze ojedinele. S největší pravděpodobností je můžeme přiřadit ke kultuře gravettien (27000–25000 př. n. l.), který je v regionu Uherskohradištska zastoupen především nálezy z Jarošova, Boršic u Buchlovic, Spytihněvi a Ostrožské Nové Vsi (Valoch 1979, 30–34; Škrdla–Lukáš 2000, 23–24).

Podstatně lépe jsme na základě nálezů z katastru obce informováni o období neolitu (cca 5700–3500 př. n. l.). Nejpočetnější nálezy pocházejí z období tzv. kultury s lineární

Obr. 6 Mapa katastru Ostrožské Lhoty s vyobrazením lokalit, výšek z mapy ZM 35-11-08, 1:25 000, zmenšeno.

keramikou (Lnk). Z katastru obce jsou známy zlomky keramických nádob kultury s Lnk z více tratí a i když nálezy pocházejí z povrchových sběrů, je možné je rozdělit do několika hlavních stupňů této kultury. Do I. stupně kultury s Lnk lze prokazatelně zařadit pouze zlomek okraje zdobený páskou vyplněnou vpichy. Zbylé keramické střepy z kulovitých nádob lze zařadit do II. stupně Lnk s charakteristickou tzv. „notovou výzdobou“. Z katastru obce jsou známy i dva zlomky keramiky zdobené tzv. železovským stylem, reprezentující období středního neolitu. Nejbližší nálezy keramiky železovské skupiny jsou doloženy z Ostrožské Nové Vsi, Kunovic, Dolního Němčí a z Veselí nad Moravou. Nepočtené jsou i doklady osídlení lidem kultury s moravskou malovanou keramikou. Prozatím se nepodařilo na katastru obce intenzivními povrchovými sběry doložit osídlení, které by bylo možné prokazatelně přiřadit eneolitickým kulturám (období cca 4000–2000 let př. n. l.), tj. kulturám pozdní doby kamenné, známe pouze ojedinelé nálezy zlomků keramiky charakteristické svým materiálem i zpracováním pro období eneolitu.

Za současného stavu poznání se nezdá být pravděpodobné, že by katastr Ostrožské Lhoty byl ve starší a střední době bronzové, tj. přibližně v době od 2000–1250 let př. n. l. intenzivně osídlen, respektive osídlen vůbec. Zcela přitom postrádáme nálezy charakteristické pro lid únětické, věteřovské a mohylových kultur, ačkoli pro osídlení lidem všech těchto kultur jsou z okolních nalezišť doklady. Ať už se jedná v prvním případě o nálezy z Ostrožské Nové Vsi, ve druhém z Bánova, v posledním z Uherského Brodu. Vzhledem k charakteru terénu na katastru Ostrožské Lhoty je možné předpokládat, že daná oblast ležela na hranici zájmových sfér hlavního proudu osídlení ve starší a střední době bronzové. Na druhé straně osídlení lidem těchto kultur nelze na daném území striktně vyloučit a je možné počítat s jejich případnými doklady. Sporadické a těžko datovatelné nálezy označené obecným doba bronzová či mladší pravěk nejsou přesvědčivým důkazem osídlení ve starší a střední době bronzové a spíše mohou souviset s velmi intenzivními kulturními projevy v období komplexu popelnicových polí, tj. v době 1250–750 let př. n. l. a také později, a to až do období 450 př. n. l.

Počtené doklady osídlení v době popelnicových polí, charakteristické pro daný region, potvrzují i nálezy z Ostrožské Lhoty. I zde je osídlení značně intenzivní, patrně dlouhodobé a rozmanité. Lze patrně počítat jak s nálezy sídlištního charakteru (pozůstatky chat, odpadní zařízení a snad i výrobní zařízení), tak i s nálezy pohřbů (?) tohoto lidu. Rozmanitost nálezů ostatně podporuje i skutečnost, že Ostrožská Lhota zaujímá polohu na rozhraní kulturních sfér jižního a severního komplexu popelnicových polí, tedy středodunajského a lužického kulturního okruhu, které po dobu několika staletí formovaly svěbytnou kulturu s odlišnými projevy. Je možné předpokládat, a potvrzují to i samotné nálezy, že zatímco v mladší době bronzové (stupně BD–HA₁) náležela vytčená lokalita spíše ke středodunajskému okruhu, pro pozdní dobu bronzovou (stupně HA₂–HB) máme z lokality doklady charakteristicky zdobené slezské keramiky (například šálků z lokality Hradištko, Nad tovaryšskou studánkou aj). Vliv lužického komplexu popelnicových polí patrně přetrval i v období halštatu, jak dokládají nálezy keramiky platěnické fáze. Obecně se v době popelnicových polí počítá s jistým populačním vzestupem, neboť lze pozorovat nárůst počtu sídlišť (Salaš 1993, 289), to ostatně potvrzují i nálezy z katastru Ostrožské Lhoty, která je v této době osídlena opravdu intenzivně.

Méně četné jsou již nálezy z vlastního protohistorického období, přičemž o koncentrovanějším můžeme zatím hovořit pouze o osídlení v době laténské. Podle obecně platného názoru se zatím zdá být pravděpodobné, že vlastní zájmová oblast, stejně tak jako celé Poolšaví, bylo Kelty kolonizováno až v průběhu doby laténské (Čížmář 1993, 388). Pro osídlení v mladších obdobích doby protohistorické máme prozatím jen velmi málo přesvědčivých dokladů a vyvstává tedy otázka, zda germánské kmeny či posuny v době stěhování národů, které jsou dokladovány z oblasti Uherskobrodská a Drslavic zanechaly nějaké stopy také na katastru Ostrožské Lhoty. Za současného stavu poznání není možné tuto otázku spolehlivě zodpovědět.

Také na počátku slovanské kolonizace se zdá být katastr Ostrožské Lhoty bez trvalejšího osídlení a stejně, jako na sklonku doby protohistorické, ani pro období 6.–8. století našeho letopočtu nemáme prozatím doklady soustavnějšího osídlení. Nečetné nálezy naopak máme z doby středohradištní (např. poloha Hradištko), které však také nevypovídají prozatím nic o charakteru osídlení. Velmi intenzivně je katastr osídlen v období středověku a novověku, což se projevuje rozmanitým sortimentem nálezů, obvyklým pro toto období. A jak dokládá nález loštického poháru, mohla být lokalita napojena i na nadregionální obchodní síť.

Přes jisté indicie zůstává úkolem pro další průzkum upřesnění a potvrzení či vyvrácení lokalizace ZSV Smíchov.

Přestože podkladem pro předcházející úvahy byly nálezy získané neinvazivní a do značné míry omezující cestou sběrů, je možné vytvořit na jejich základě relativně plastický a barvitý obrázek počátků osídlení Ostrožské Lhoty. Zároveň však nastolují řadu otázek, které zatím nejsme schopni uspokojivě zodpovědět. Příklad Ostrožské Lhoty je ovšem zajímavý i jako modelový pohled na osídlení oblasti Poolšaví. Katastr Ostrožské Lhoty vykazuje jistá specifika a to vzhledem k okrajové poloze, kterou zaujímá v rámci sídelních komor té které kultury. Složitost pohledu na tuto kontaktní, příhraniční polohu ještě komplikuje fakt, že daná oblast doposud nebyla podrobena důkladnému průzkumu, který by byl schopný seriózně zachytit předpokládané odlišnosti. To je však úkol, který jakkoli záslužná činnost neprofesionálních zájemců o archeologii, nemůže zdokumentovat. Přesto se sběry pánů Miroslava a Jaromíra Páče zasloužily o velmi cenný podklad pro vytvoření základního obrazu osídlení. Podrobnější odpovědi na řadu vyřčených i nevyřčených otázek však mohou poskytnout pouze invazivní metody archeologie.

Abecední rejstřík tratí:

Číslo na mapě	Trať	Osídlení (řazeno chronologicky)	Poznámka
1	Brodské	Lnk , k. železovská, doba bronzová, KPP –slezská fáze	
2	Díly pod kaplí	novověk	
3	Díly u Antonínka	neolit, eneolit, mladší pravěk, KPP	
4	Druhé hony	novověk	
5	Hradištko	MMK, mladší pravěk, KPP, středohradištní, středověk, novověk	materiál viz obr. 2, lokalita je též označovaná jako Hradisko či Hradiska
6	Chaloupky – Kerchov	středověk, novověk	původní hřbitov
7	Chylecké	gravettien , neolit , Lnk , k. železovská, MMK , KPP , latén , pozdní středověk	u kóty 231
8	JZD	KPP	
9	Kráčiny	neolit (?), mladší pravěk, doba bronzová, KPP, novověk	
10	Křib	vrcholný středověk–novověk	
11	Nad tovaryšskou studánkou	KPP–slezská fáze, latén , středohradištní, novověk	
12	Páté hony	eneolit, mladší pravěk, KPP, středohradištní, novověk	
13	Podstolní	paleolit (?), neolit, MMK, lengyel	

14	První hony	novověk	
15	Školní ulice	doba laténská, středověk, novověk	
16	U studní	KPP, d. římská, středo-mladohradištní, vrcholný středověk	katastr obce Blatnice, lokalita nazývaná též Podhájčí či lesík Hájek
17	Vrch Hájek	eneolit, KPP, latén, doba římská (?), novověk	
18	Záčepůvčí	Lnk, eneolit (?)	nálezy kamenných sekerek u kót 201 a 216
19	Záhoří	lengyel, KPP , latén novověk	
20	Zahrady	KPP	
21	Záhumní	mladší pravěk, KPP (?), novověk	

Poznámky:

- 1 Četné a cenné archeologické nálezy pocházejí především ze sběrů pana Jaromíra Páče, Ing. Miroslava Páče a Josefa Páče, s nimiž v poslední době spolupracuje Ing. Antonín Malůšek.
- 2 Pozůstatky z nich patrně zachytil pan Jaromír Páč v 60. letech 20. století při kopání kanalizace a jámy na močůvku u nového vepřína u tehdejšího JZD, když z výkopu získal na 4 desítky střepů KPP. Případné pece byly dobře patrné na profilu výkopu.

Použité zkratky:

AR	– Archeologické rozhledy
ČVS	– Čelní vyhřívací stěna
JZD	– Jednotné zemědělské družstvo – dnes zemědělské družstvo
KPP	– Komplex popelnicových polí
Lnk	– Kultura s lineární keramikou
MMK	– Kultura s moravskou malovanou keramikou
NZ	– Nálezová zpráva
ZSV	– Zaniklá středověká ves

Literatura a prameny:

- Č i ž m á ř, M., 1993: *Keltská okupace Moravy (doba laténská)*. In: Podborský, V. a kol., *Pravěké dějiny Moravy*, 380–423. Brno.
- N e k u d a, V., 1961: *Zaniklé osady na Moravě v období feudalismu*. Brno .
- P a v e l č í k, J., 1974: *Eneolitická sídliště Uherský Brod-Kyčkov a Havříce-cihelna*. Studie AÚBII/5. Praha.
- S a l a š, M., 1993: *Kultura středodunajských popelnicových polí*. In: Podborský, V. a kol., *Pravěké dějiny Moravy*, 286–301. Brno.
- S n á š i l, R., 1970: *Průzkum zaniklých středověkých sídlišť na jihovýchodní Moravě v letech 1964-1968*. AR. 22, 339–344.
- Š k r d l a, P. – L u k á š, M., 2000: *Příspěvek k otázce geografické pozice lokalit pavlovienu na Moravě*. In: *Přehledy výzkumů* 41 (1999), Brno, 21–33.
- V a l o c h, K., 1979: *Paleolit středního Pomoraví*. In: *Studie Muzea Kroměřížska* 79, 22–35.
- V a š k o v ý c h, M., 2002: *Nálezy železovské skupiny na jihovýchodní Moravě*. In: *Přehledy výzkumů* 43 (2001), Brno, 31–49.

Nálezová zpráva 272/95 z fondu Slováckého muzea

Nálezová zpráva 336/95 z fondu Slováckého muzea

Mgr. Dana Menoušková (n. 1973), pracovnice archeologického oddělení Slovákého muzea v Uherském Hradišti se ve svém odborném zájmu zaměřuje na archeologické výzkumy v oblasti Uherskohradištska z období středověku.

Mgr. Miroslav Vaškovič (n. 1973), vedoucí archeologického oddělení Slovákého muzea se zabývá archeologickými výzkumy neolitu a záchrannými výzkumy na Uherskohradištsku.

Archeological Evidence of Settlement in the Ostrožská Lhota Cadaster

A b s t r a c t

The presented study maps out settlement of the Ostrožská Lhota cadaster based on collections of several amateur archeologists from this village. Most of the material was acquired by means of non-invasive methods, i.e. surface collection, by Mr. Jaromír Páč and Ing. Miroslav Páč.

From the oldest prehistorical period, the village cadaster yielded only fragments of patinated splintered tools, mostly spliced and two-sidedly retouched blades. With a high degree of probability, they can be tentatively classified as belonging to the gravettien culture (27000–25000 B.C.). Other finds belonging to this culture in the Uherské Hradiště region include sites Jarošov, Boršice u Buchlovic, Spytihněv and Ostrožská Nová Ves. (see Valoch 1979, 30–34; Škrdla–Lukáš 2000, 23–24).

The finds from the Neolith period (cca 5700–3500 B.C.) from the village cadaster offer a much more complete picture. The most numerous finds belong to the so-called linear pottery culture (Lnk). The Lnk pottery was found in several locations of the cadaster and in spite of the fact that the finds come only from surface collection, we can divide them into several main degrees of this culture. The first degree of Lnk culture is demonstrably represented only by a fragment of a rim, decorated with a stripe complemented with punctures. The remaining potsherds of spherical pots can be classified as belonging to the second degree of Lnk with characteristic “notation” decoration. There are two fragments decorated in the so-called Želiez style, coming from the middle Neolith. The closest finds of the Želiez pottery are from Ostrožská Nová Ves, Kunovice, Dolní Němčí and Veselí nad Moravou. The evidence for MMK culture (second degree) are also scarce and so far, no demonstrable material evidence of Eneolith (4000–2000 B.C.) settlement has been found, even though the surface collection activities have been very thorough.

The current state of evidence does not suggest that the Ostrožská Lhota cadaster was settled in Early and Middle Bronze Age (2000–1250 B.C.). Completely missing are finds of cultures of Únětice, Věteřov and burial mound cultures – even in spite of the fact that there is evidence of their settlements in vicinity (Ostrožská Nová Ves, Bánov, Uherský Brod). The sporadic and unidentified finds labeled as general Bronze Age or Late Prehistory are not convincing enough to prove settlements in the Early and Middle Bronze Age. Instead, they should be considered related to numerous and varied evidence of settlement in the urn field culture period (1250–750 B.C. as well as later, up to 450 B.C.). The variety of finds is related to the fact that Ostrožská Lhota is situated on the boundary between the cultural spheres of the Northern and Southern urn field complexes, i.e. Lusatian and Central Danubian cultures, both of which have developed peculiar cultures over the course of several centuries. It is possible to assume (and the evidence seems to point this way) that while the location belonged to the Central Danubian sphere of influence in the Late Bronze Age (BD-HA₁ degree), it found itself under the Lusatian influence later (HA₂-HB degrees). This assumption is supported by finds of characteristic Silesian decorations on the pottery (e.g. cups from locations Hradištko, Nad Tovaryšskou studánkou etc.). The influence of Lusatian urn field complex had probably lasted until the Halstadt period, as evidenced by the Platěnice phasis pottery finds.

The finds from the actual protohistorical period are less numerous. We can only speak of concentrated settlement in the Latén period. There is no convincing evidence for settlement in later protohistorical periods, even though the presence of Germanic tribes in nearby Drslavice and Uherský Brod region has been proved. Also in the beginning of Slavic colonization, the cadaster of Ostrožská Lhota seems to bear no permanent settlement. Some thin finds come from as late as the middle fort period

(e.g. location Hradištko). Since the Middle and Modern Ages, the cadaster has been densely populated.

One interesting issue that still remains is the exact location of reported extinct medieval village of Smíchov (see Nekuda 1961,47). The last finds from the adjacent cadaster of Blatnice (location "U Studní") hint that this polycultural location was densely populated in 15th and 16th centuries. We can theorize that Smíchov was located here.

The example of settlement within the cadaster of Ostrožská Lhota is also interesting as a model example of settlement in the Olšava river basin, which shows many specific features, stemming from the marginal position within the settlement chambers of individual cultures. The difficulty of this borderland region is furthermore complicated by the fact that the region has not been yet subjected to a thorough, general research, which only would be able to precisely describe the assumed differences.

The article is complemented with an alphabetical list of locations with the cultures documented within them.

Archäologische Belege für Besiedlung des Katastergebiets von Ostrožská Lhota

Zusammenfassung

Der vorliegende Artikel erfasst die Besiedlung des Katastergebiets von Ostrožská Lhota dank Sammlungen einiger Enthusiasten unter den Bewohnern von Ostrožská Lhota. Es handelt sich überwiegend um Funde, die durch inoffensive Methoden gewonnen wurden, vor allem durch die Sammeltätigkeit der Herren Jaromír Páč und Ing. Miroslav Páč. Aus dem Paläolithikum, dem ältesten Zeitraum der urzeitlichen Geschichte, stammen bloß Bruchstücke der patinierten Spaltindustrie – durchgeschlagene retuschierte Klingen. Höchstwahrscheinlich können sie zur Gravettien-Kultur (27000–25000 v. Chr.) gezählt werden, die in der Region Uherské Hradiště vor allem mit Funden aus Jarošov, Boršice u Buchlovic, Spytihněv und Ostrožská Nová Ves vertreten ist (Valoch 1979, 30–34; Škrdla–Lukáš 2000, 23–24).

Andere gefundene Gegenstände vermitteln wesentlich bessere Erkenntnisse, und zwar über das Neolithikum (5700–3500 v. Chr.). Die häufigsten Funde stammen aus der Zeit der Linearkeramikkultur. Auf dem Gemeindekataster sind Bruchstücke von linearkeramischen Gefäßen aus mehreren Fluren bekannt. Obwohl die Funde durch Oberflächensammlungen gewonnen wurden, kann man sie in einige Hauptstufen der obengenannten Kultur aufteilen. Der ersten Stufe der Linearkeramik gehört nachweislich ein Bruchteil mit einer Stichbandverzierung an. Sonstige keramische Scherben aus rundförmigen Gefäßen sind der zweiten Stufe der Linearkeramik mit der typischen „Notenkopfverzierung“ zuzuordnen. Aus dem Gemeindekataster stammen auch zwei keramische Bruchstücke, die durch Verzierungen der Želiezovce-Kultur gekennzeichnet sind und somit die Periode des mittleren Neolithikums repräsentieren. Die nächsten Funde der Želiezovce-Keramik sind in Ostrožská Nová Ves, Kunovice, Dolní Němčí, Veselí nad Moravou belegt. Bescheidene Belege gibt es für die Besiedlung durch das Volk mit der bemalten mährischen Keramik (II. Stufe). Trotz intensiven Oberflächensammlungen im Gemeindekataster ist es bis jetzt nicht gelungen, Besiedlung aus der Zeit der äneolithischen Kulturen (Periode etwa 4000–2000 Jahre v. Chr.) zu belegen.

Aus den bisherigen Erkenntnissen geht hervor, dass der Kataster der Gemeinde Ostrožská Lhota in der älteren und mittleren Bronzezeit (2000–1250 Jahre v. Chr.) vermutlich nicht besiedelt worden war. Was wir absolut vermeiden, sind irgendwelche für die Aunjetitzer-, Věteřov- (Wieterschau-) und Hügelgräberkultur charakteristische Funde, obwohl diese Kulturen in naheliegenden Lokalitäten (Ostrožská Nová Ves, Bánov und Uherský Brod) belegt sind. Sporadische und schwer datierbare Funde mit allgemeiner Bezeichnung Bronzezeit oder jüngere Urzeit sind keine überzeugenden Beweise für Besiedlung in der älteren und mittleren Bronzezeit; eher können sie mit verschiedenen und zahlreichen Belegen für Besiedlung in der Zeit der Urnenfelderkultur (1250–750 Jahre v. Chr.) oder auch später bis zu 450 v. Chr. zusammenhängen. Die Vielfalt der Funde ist übrigens auch durch die Tatsache zu erklären, dass Ostrožská Lhota an der Grenze zwischen dem südlichen und nördlichen Umkreis innerhalb der Urnenfelderkultur, d. h. zwischen Mitteldonauländischer und Lausitzer Kul-

tur gelegen ist, wobei diese Kulturen jahrhundertlang eine einzigartige Kulturform mit vielfältigen Äußerungen mitgestalteten. Man kann vermuten – die Funde selbst bestätigen das –, dass in der jüngeren Bronzezeit (Stufen BD–HA₁) die genannte Lokalität eher zum mitteldonauländischen Umkreis gehörte, während die spätere Bronzezeit (Stufen HA₂–HB) charakteristisch verzierte Funde der Schlesischen Keramik (z. B. Tassen aus der Lokalität Hradířtko, Nad tovaryřskou studánkou u. a.) bezeugen. Der Einfluss des Komplexes der Lausitzer Kultur der Urnenfelder scheint auch die Periode der Hallstattkultur überdauert zu haben, wie die Keramikfunde der Platěnicer-Phase belegen.

Seltener sind die Funde aus der eigenen protohistorischen Zeit, wobei eine konzentriertere Besiedlung nur in der Latěnezeit in Betracht gezogen werden kann. Für Besiedlung in jüngeren protohistorischen Perioden haben wir bis jetzt wenige überzeugende Belege, obwohl im Nachbargebiet von Uherský Brod und Drslavice Bewegungen der germanischen Stämme zu belegen sind. Ebenfalls am Anfang der slawischen Kolonisierung war das Katastergebiet von Ostrořská Lhota anscheinend nicht dauernd besiedelt. Seltene Funde gibt es erst aus der mittleren Burgwallzeit (beispielsweise die Lage Hradířtko). Sehr intensiv wurde der Kataster im Mittelalter und in der Neuzeit besiedelt.

Ein interessantes und bis jetzt noch nicht abgeschlossenes Kapitel stellt die Lokalisierung der vermutlichen untergangenen mittelalterlichen Gemeinde Smíchov dar (dazu siehe Nekuda 1961, 47). Die letzten, im Nachbarkataster Blatnice in der Flur „U studní“ entdeckten Funde deuten an, dass diese polykulturelle Lokalität auch im 15. und 16. Jahrhundert dicht besiedelt war. Somit ist eine eventuelle Lokalisierung von Smíchov gerade in dieser Lage nicht ausgeschlossen.

Das Beispiel der Besiedlung von Ostrořská Lhota ist interessant als Modellauffassung der Besiedlung des Olřava-Gebiets, die in verschiedenen urzeitlichen Perioden hinsichtlich der Lage an der Grenze verschiedener Kulturen beträchtliche Spezifika aufwies. Die komplizierte Erfassung der Grenzlage ist auch noch durch die Tatsache erschwert, dass im betreffenden Gebiet bis heute noch keine gründliche Untersuchung durchgeführt wurde, die imstande wäre, vermutliche Unterschiede fundiert zu erfassen.

Den Bericht begleitet eine alphabetische Tabellenübersicht von Fluren und hiesigen Kulturen.

PORTRÉTNÍ A ŽÁNROVÉ KACHLE Z DAMBOŘIC RENEZANČNÍ HORIZONT DAMBOŘICKÉ KAMNÁŘSKÉ PRODUKCE

Práce je věnovaná MUDr. Zdeňku Hazlbauerovi

Dana Menoušková, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Príspevek o renezančných portrétových a žánrových kachľách navazuje na minulý ročník Slovácka, v nŕmž byl souhrnnŕ zpracován stŕedovekŕy horizont reliŕfnŕ zdobenŕch kachľŕ z Dambořic. Předkládaná stať mapuje vrcholnou předhabánskou fázi činnosti kamnářských dílen v Dambořicích na Žďánicku, kterou známe díky výzkumŕm J. Vrbase a H. Landsfelda.

Úvod

Motivicky zajímavá, ačkoli v torzu zachovaná, kolekce pozdnŕ gotických kachľŕ z Dambořic (Menoušková 2003a, 183–223) předznamenala již naplno rozvinutou renezanční hrnčŕřskou tvorbu tamních dílen. Ta představuje skutečný vrchol jejich činnosti a jak již bylo naznačeno, lze ji fakticky rozdělit do dvou hlavních oblastŕ: na portrétní část (navazující na dobově aktuální a oblíbená témata a mající četné analogie v nálezech z východomoravského hradu Lukova) a na svébytnou motivikou obdařenou žánrovou část, která představuje svým námŕetovŕm a vŕtvárnŕm řešením, ale také technologickŕm provedením, skutečný vrchol tvorby.

Renezanční horizont produkce je po vŕtvárnŕm i technologickŕm stránce provedení mnohem vyrovnanŕjším a kompaktnŕjším celkem a zvláštŕ ve zpracování žánrovŕch námŕtŕ se povznáší nad ryze provinční a rustikalizující tendence horizontu pozdnŕ gotického. Technologická i vŕtvárná vyrovnanost a umŕlečtŕjší ambice zpracování přitom patrnŕ přímo souvisí s již dŕíve zmiňovanŕm vztahem k rodu Kunštátŕ (a to zvláštŕ k osobŕ Jana Kuny z Kunštátu) (srovnej Hurt 1970, 344; Čarek 1985, 117; Menoušková 2003a, 183–223). Díky tomuto vztahu se navíc ocitáme v celkem jasnŕ chronologicky stanovenŕch mantinelech, danŕch jednak dobou, kdy lokalitu spravovali Kunštátŕ (počátek této správy lze klást před rok 1530), jednak vymezenŕch příchodem novokřtŕncŕ roku 1550 a zahájením jejich hrnčŕřské produkce. Renezanční tvorbu dambořických dílen lze tak z časovŕho hlediska vmŕstnat právě do těchto dvou desetiletŕ. Přitom je třeba zdŕraznit, že předěl mezi pozdnŕ gotickou a renezanční tvorbou je jen rámcový. Lze si totiž jen stŕžŕ představit, že určitŕm konkrétním dnem končí hrnčŕř s tvorbou ještŕ dle gotických vzorŕ, aby druhŕho dne ráno začal již novŕ, renezančně. Prostupnost této hranice zcela koreluje s možností příchodu novŕho (novŕch) hrnčŕře (řŕ) a s jeho (jejich) orientací na ztvárňování motivŕ, které tlumočí grafické listy s dobově oblíbenŕmi motivy. Je možné, že po jistou dobu soubŕžnŕ vznikaly kachle ještŕ pozdnŕ gotického raženŕ i kachle novŕho stylovŕho i technologickŕho pojetŕ.

Samotný pozdnŕ gotický horizont dambořické hrnčŕřské produkce je jistŕm retardačním projevem. V pozdnŕ gotickŕm duchu totiž místní dílny tvořily v podstatŕ od sklonku 15. stoletŕ po třicátá léta 16. stoletŕ a tuto tvorbu provází pro venkovskou produkci typická tendence ke zjednodušování. Patrnŕ z popudu novŕho majitele panství a jeho reprezentačních zámŕř se ponŕkud provinční charakter dílny či dílen přiklání během 30. let 16. stoletŕ k novŕmu, módnŕmu stylu práce, k portrétním a žánrovŕm námŕtŕm. Napovídá na to ostatnŕ i fakt, že renezanční styl tvorby nastupuje pomŕrnŕ náhle, v plnŕ zralosti, bez předchozího hledání vlastního, svébytnŕho projevu. V této souvislosti je však třeba poznamenat, že

ani renezanční horizont tvorby se nedožil více jak 2 desetiletí, a tak na rozsáhlejší vývojové etudy v podstatě ani nebyl čas.

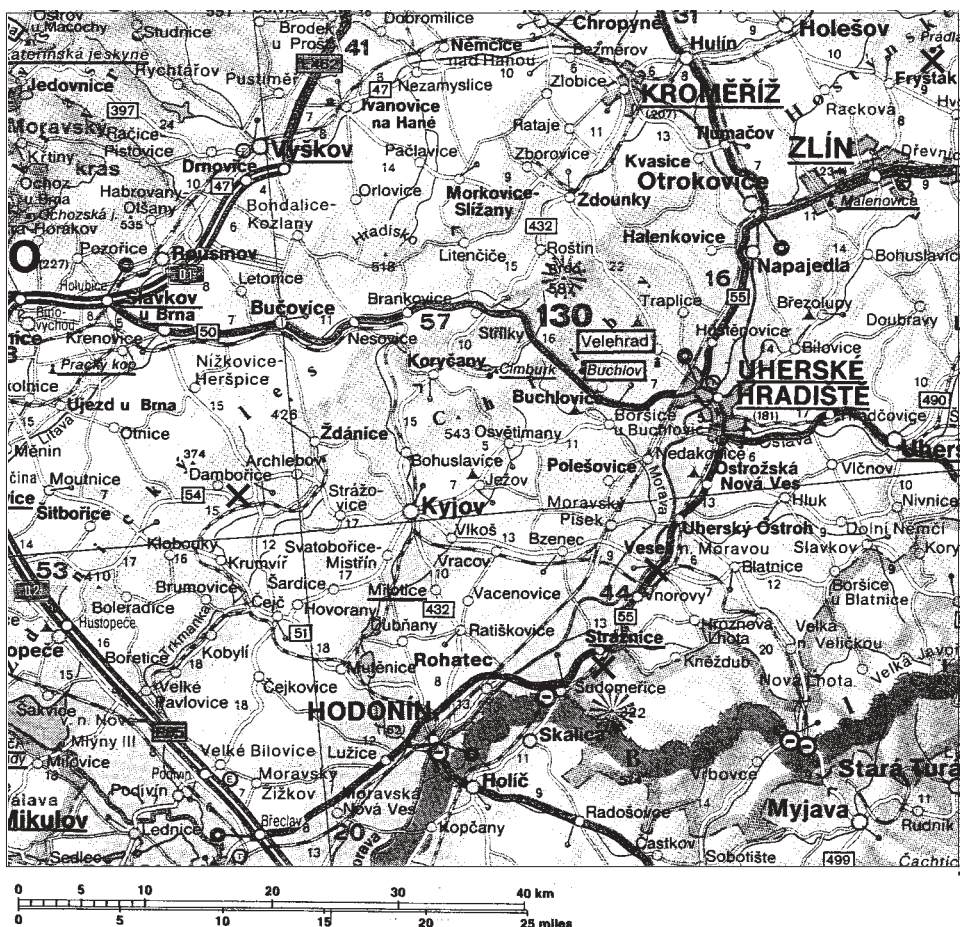
Dambořická hrnčířská produkce první poloviny 16. století je příkladem poměrně dlouhého přetrvávání pozdně gotických námětových i technologických reziduí, jež jsou během velmi krátké doby vystřídána již plně rozvinutou renezanční tvorbou. Paradoxem historie výkopů hrnčířských dílen v Dambořicích je fakt, že oba rozdílné horizonty tvorby jsou umístěny v rozdílných muzeích, sídlících mimo vlastní místo nálezů. Zatímco pozdně gotickou tvorbu získalo před časem hodonínské Masarykovo muzeum jako pozůstatost po Heřmanu Landsfeldovi¹ (z renezančních kachlů zde byly zastoupeny méně vypovídající zlomky), renezanční horizont tvorby dambořických dílen je již po několik let zpřístupněn v expozici Městského Vrbasova muzea ve Ždánicích a souvisí s výzkumnou činností Jakuba Vrbase, jemuž je muzeum věnováno.² Ždánická kolekce je jakýmsi pandánem hodonínské sbírce, neboť v solidně zachovaných rekonstrukcích či větších částech kachlů zachycuje především renezanční motiviku, zatímco pozdně gotická témata jsou zastoupena v omezenější míře (sv. Jiří, praporečník a římsový kachel s motivem tura). Osudy dambořické produkce se tak rozešly nejen na poli stylovém, ale i při vlastní sbírkotvorné činnosti. Dříve získaná mladší část produkce byla známá a také zčásti publikovaná (Měřínský 1997, 85–87), později získaná starší část zůstávala poněkud pozapomenuta a teprve nedávno došlo díky J. Pajerem zprostředkovanému nákupu k jejímu publikování (Menoušková 2003a, 183–203).

Studium kachlů z obou dnes separovaných, vzájemně se však doplňujících, sbírek se stalo základem pro tento článek, který se snaží představit renezanční produkci tak, jak ji dnes známe, a to především v horizontu portrétních a žánrových motivů, které tvoří její hlavní náplň.

Historie Dambořic a tamních hrnčířských dílen

Všechny důležité reálie z historie Dambořic, které se bezprostředně dotýkají tamní kamnářské produkce, byly shrnuty již v předchozím článku (Menoušková 2003a, 183–223). Dovolte mi proto stručně zrekapitulovat ty nejdůležitější, ať už se to týká polohy Dambořic (obr. 1), ležících na severozápadní hranici někdejšího okresu Hodonín, vzdušnou čarou 14 km jižně od Slavkova u Brna a přibližně 68 km jihozápadně od níže často zmiňovaného hradu Lukova, nebo několika historických dat, která determinují hrnčířskou, potažmo samotnou renezanční kamnářskou produkci dambořických dílen. Se zahájením hrnčířské výroby v masovějším měřítku musíme počítat někdy kolem roku 1500, což je datum, kdy se obec měla rozšířit o ulici Novou, místo vyhrané právě pro usazení hrnčířů (Hurt 1970, 344). Dobře jsme zpraveni i o konci „domácí produkce“. Ta totiž zaniká s příchodem habánské komunity a se založením hrnčířských dílen habánů (na téže ulici). Stalo se tomu tak po roce 1550. Do rámce přibližně půlstoletého fungování domácí hrnčířské produkce ve městečku je možné relativně přesně zasadit i vlastní renezanční výrobu. Ta je totiž úzce spojená s obdobím, kdy Dambořice vlastnil rod Kunštátů (viz Menoušková 2003a, 183). Stalo se tak před rokem 1530, kdy Jan z Ludanic odprodal Dambořice Janu Kunovi z Kunštátu (umírá 1539) (Hurt 1970, 347). Ten byl přitom nejen moravským zemským hejtmanem, ale také pánem na Rožnově a Lukově. Byl to také on, kdo dal podnět k povýšení Dambořic na městečko (30. září 1534) (Hurt 1970, 344; Čarek 1985, 117) a zasloužil se o celou řadu dalších výsad pro Dambořice (Flodr 1994, 17). Právě s jeho objednatelským záměrem a s požadavky jeho nástupců lze renezanční dambořickou kolekci spojit. Determinováni jsme však nejen dobou příchodu Kunštátů do Dambořic, ale také rokem, kdy dědicové Jana Kuny prodali městečko i s tvrzí, pivovarem a pustou vsí Nesklovice Petrovi z Kounic sídlícímu ve Slavkově (Flodr 1994, 17). Polovina 16. století, resp. rok 1549 a následně příchod habánů roku 1550, je tak datem ante quem vzniku celé domácí produkce (k tomu viz Pokluda 1994, 5).

Dambořická kachlová kolekce je díky všem těmto faktorům relativně přesně časově

1. Dambořice dělí od další soudobé kunštátské lokality s nálezy velmi podobných portrétních kachlů: Lukova (zcela vpravo nahoře) vzdálenost asi 68 km. Od lokalit s analogickými nálezy: Strážnice a Vnorov asi 33 km vzdušnou čarou. Naleziště jsou vyznačena (x). Převzato z: CTS (Autoatlas ČR), 78. Harmanec.

vymezená, což bezesporu patří mezi její přínosy. Její hlavní význam je však dán motivickou stránkou, a to ať už v horizontu gotických, tak v početnější kolekci renezančních kachlů. A v neposlední řadě také výskytem druhotných otisků kachlů, včetně částečně zachovaného sekundárního kadlubu (Menoušková 2003b, 531–544).

Renezanční horizont dambořické kamnářské produkce

Nejpočetněji zastoupená z renezančního horizontu kamnářské produkce je skupina portrétních kachlů. Tu představují relativně dobře zachované kachle, či jejich větší části s motivem **panovnických portrétů** či **kachle s portréty** pro nás dnes anonymních **šlechticů**, vesměs mající analogie v materiálu z hradu Lukova. Dále se jedná o drobné zlomkovitě dochované střepy, jen stěží přesněji identifikovatelné, které ovšem také přísluší kachlům s figurálními náměty, jejich identifikace je však zhora nemožná. Méně početněji jsou zastoupené **kachle se žánrovými náměty**, fakticky jsou to jen dvě témata: „Tančící pár“ a „Matka loučící se se synem“. Jen v torzu je zachovaná další skupina – **renezanční řím-**

2. Portrétní kachel s motivem šlechtičny v medailónku – Anny Jagellonské (?), 3.–4. desetiletí 16. století. Dambořice, Nová ulice čp. 31. Uloženo v Městském Vrbasově muzeu ve Ždánicích. Převzato a upraveno z: Měřinský, Z. 1997: Ždánicko ve středověku. In: Stuchlík, S.–Klanica, Z.–Měřinský, Z.: Pravek a středověk Ždánicka, 86, obr 19. Brno. Kresba Z. Měřinský.

sové kachle,³ nejčastěji s vegetabilními náměty. Zvláštní celek pak tvoří kachle s motivem delfínů, dochované minimálně ve dvou variantách. Námětem i stylem provedení reprezentuje tato skupina již proud, který se běžně ve vysokém umění označuje jako **manýristický**.

1. Kachle s možnými portréty panovníků

Obecně se dá říci, že 16. století je dobou obliby portrétních kachlů, na nichž byly zobrazovány různé významné osobnosti, ať už panovníci, tak významní duchovní činitelé (například Martin Luther), ale také osoby regionálního významu, šlechta či měšťané. Na oblibě těchto námětů se podepsala především skutečnost, že kolem druhé třetiny 16. století byla střední Evropa zahlcena množstvím grafických jednoduše s portréty představitelů dobové vládní garnitury, které se tak staly vzorem pro reliéfy kachlů. Část z dambořické produkce portrétních kachlů na tento módní trend také reaguje. Identifikace takovýchto kachlů a konkrétní určení koho ten který reliéf kachle zachycuje, je však věc poměrně ošidná, a to i s ohledem ke známým reprodukčním nepřesnostem a chybám, k nimž při „přepisu“ původního grafického listu na reliéf matrice a posléze do hmoty kachle docházelo. Ani nejnovější práce (Tomášková 2003, Pavlík–Vitanovský, v tisku) nejsou v této věci zajedno. Je třeba počítat s možností případného pozdějšího posunu interpretace, ačkoli meze takového určení se již dnes rýsují poměrně jasně. Vodítkem pro přesnější dešifraci námětu jsou jak konkrétní grafické listy, portréty na medailích a mincích, tak exempláře kachlů opatřené nápisem – jménem panovníka, či jeho chotí, tak heraldickým motivem či jiným identifikačním znakem. Velká část kachlů, a to je případ i dambořického materiálu, však neposkytuje žádné přesvědčivé prvky identifikace, a tak jsme odkázáni „jen“ na analogie. Jak již jsem poznamenala, portrétní kachle s případnými portréty panovníků mají jistou souvislost s nálezy z východomoravského hradu Lukova, pojí je především osoba, patrně objednavatele a majitele obou panství Jana Kuny z Kunštátu. V této souvislosti je třeba poznamenat, že hojněji zastoupený lukovský materiál je lépe zachovaný, doposud však není publikovaný.⁴ Přesto poskytuje oporu pro alespoň přibližný popis chybějících částí a s jistou opatrností i pro bližší ikonografický výklad. Vzhledem k již zmíněné oblibě daného tématu na kachlích nejsme však odkázáni jen na tyto nálezy, volněji analogie totiž poskytují i jiná moravská a česká naleziště.

1.1. Portrétní kachel s motivem šlechtičny v medailónku

Jedním z velmi cenných a z větší části dochovaných portrétních kachlů je kachel s motivem poprsí šlechtičny umístěným do kruhového medailónku (viz obr. 2). Na první pohled sice nezaujme tak výrazným výtvarným řešením jako kachle ze skupiny žánrových motivů, je však cenný především svou ikonografickou stránkou a řadou analogií, které nám mohou pomoci dešifrovat onu anonymní šlechtičnu z medailónku.

Kachel, který je zachovaný z heraldicky pravé části, zachycuje v široké, na dvakrát odstupňované obvodové liště výjev zasazený do centrálního, opět dvakrát odstupňovaného medailónku vepsaného do čtverce. Prostor mezi nimi vyplňovaly v rozích původně čtyři výrazné, široké vegetabilní motivy – listy, z nichž se dochovaly dnes jen dva. Ačkoli obvodová část kachle asi z jedné třetiny chybí, lze odůvodněně předpokládat, že kachel měl čtverečný formát o rozměrech přibližně 204×204 mm. Poškozením se z větší části vyhnulo centrálnímu výjevu, takže onu ne příliš jemnými rysy obdařenou ženskou postavu, kterou H. Landsfeld dokonce pokládal za muže, vidíme takřka celou.

Za dvojitou lištou, z níž tu vnitřní postava poněkud překračuje nahoře baretem, je tedy podáno poprsí šlechtičny s bohatým a zdobným oděvem a neméně bohatým účesem. Žena, ztvárněná hlavou z profilu, poprsím ze předu, má vlasy stažené ozdobnou a korálky proplétanou (?) sítkou a korunované velmi zdobným baretem. Obličej je podán poměrně stroze, chybí naznačení výrazu, detailních rysů, ale i řas očí. Podání obličejových partií tedy přináší alabastrově jemnou, ušlechtilou, přesto bezvýraznou tvář. Přesto je figurální část reliéfu poměrně detailní. Jemně jsou ryté jak korálky sítky, tak hvězdicová výzdoba baretu, ovšem i vrapení košile a ozdobně, několikanásobně nařasený stojáček, kožešinový plášť ohrnutý u „V“ výstřihu do jakéhosi límce a provázený ve výstřihu ozdobným (?) řetězem. Reliéf jde do takového detailu, že můžeme pozorovat vlas onoho kožešinového pláště, oka řetězu i řasení košile či stojáčku. Jedná se tedy o velmi precizní práci, která přesto celkovým zasazením do medailónku a do onoho širokého orámování ztrácí na původní působivosti a vyznívá poněkud stroze. Rukopis reliéfu ukazuje, že se jedná o kombinaci dvou výtvarných pojetí, jedním je původně jemný rukopis portrétu šlechtičny, přenesený z dobového grafického listu (?), druhým pak zbytek ČVS kachle: medailónek, vegetabilní výzdoba a lišta, do něhož byl motiv zasazen. Tedy dílo místního tvůrce: řezbáře či snad přímo hrnčíře (?). Zdá se také pravděpodobně, že vzhledem k zobrazení obličejových partií z boku, existoval k motivu mužský pandán, umístění vedle tak, aby výjevy tvořily celek a obličje obou portrétovaných směřovaly k sobě.

Kachel publikoval již J. Vrbas (1936, 32) a později H. Landsfeld (1943, 149, obr. 3) jako již výše zmíněnou podobiznu šlechtice v kruhu uprostřed. Později se o kachli zmínil a kresbu, která je s jistými úpravami publikovaná i zde, pořídil Z. Měřínský (1997, 86, obr. 19). Mimo tohoto zde publikovaného zlomku, který je vystavený v expozici Městského Vrbasova muzea ve Ždánicích, je tento kachel znám i z nákupu Masarykova muzea v Hodoníně. Z této kolekce lze k motivu přiřadit s jistou pravděpodobností 13 zlomků, z nichž lze o 7 hovořit jako o určitě patřících k tomuto motivu. Jsou to vesměs drobnější úlomky zachycující vegetabilní části kachle či součásti oděvu, tedy zlomky bez výraznější vypovídací hodnoty.

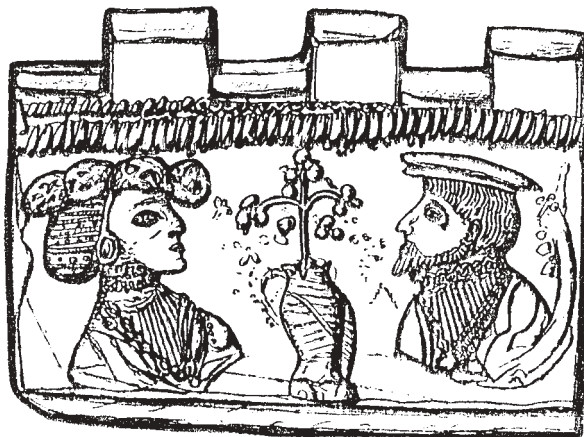
Analogie k tomuto motivu jsou poměrně hojné. Ta místně i kulturně velmi blízká pochází ze sbírky Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně – Malenovicích, kde je uložen jak kachel téhož námětu z hradu Lukova, tak dvojportrét muže a ženy – šlechtice a šlechtičny ze staršího nálezů z Vnorov. Portrét ženy – šlechtičny – opět koresponduje s nálezem z Dambořic.

Reliéf z hradu Lukova, takřka totožný s dambořickým, známe od 80. let 20. století z výzkumu J. Kohoutka a J. Langové. Pochází z hradu, který patřil po jistou dobu (od 1510/1511–1548) také Janu Kunovi z Kunštátu a jeho potomkům, tedy těm, kteří vlastnili i Dambořice, a to minimálně od 30. let 16. století až do roku 1549. Četné nálezy tohoto motivu zachycují jak zeleně glazovanou variantu úpravy povrchu, tak režnou úpravu povrchu kachle (viz též závěrečný katalog). Od dambořického exempláře se fakticky liší pouze

jinými vegetabilními motivy v rozích (tentokrát je použito čtyřlístých květů – jednoduchých rozet) a úpravou povrchu.

Další analogie pochází z obce Vnorov, a to z výkopu kanalizace z roku 1948 a je tedy vzdušnou čarou vzdálena 33 km JV od Dambořic. Představuje ji rustikálně vyhlížející, poškozený římsový kachel původně o třech stínkách (viz obr. 3) (viz závěrečný katalog), na němž je zobrazena v heraldicky pravé části tatáž šlechtična jako z medailónkovitého kachle v Dambořicích, doprovázena však ještě polopostavou vousatého muže v baretu v protilehlé, heraldicky levé části kachle. Mezi oběma, k sobě hledícími postavami, je situován zlidovělý motiv džbánku stojícího na podstavci, nesoucího silně stylizovanou květinu. Je evidentní, že se jedná o soutisk dvou původně samostatně provedených motivů, doplněných ještě rustikalizujícími středovými prvky. O tom, že byly využity původně samostatné matrice, svědčí nejen odlišné stylové pojetí portrétovaných a doplňkového motivu džbánu, ale i některé technologické prvky, navíc je při heraldicky levém okraji, u portrétu muže, patrný částečný otisk kruhového orámování – tedy původního medailónku. Již na první pohled je dobře viditelné, že oba motivy nejsou k sobě sestaveny ve stejné výšce. Mužská polopostava je totiž „posazena“ poněkud výš než portrét ženy.

Portrét šlechtičky je stejně jako u jeho ženského protějšku velmi pečlivě proveden. Ztvárněn je opět jako „poprsí“ s obličejovými partiemi podanými z profilu, tělem v mírném natočení. Muž má hustý, jemně zkadeřený účes plynule přecházející do plnovousu. Ostrý, výrazný nos a mandlovitě podané oko. Hlavu kryje baret. Oděn je do vrapené košile s ozdobným, několikrát přepásaným stojáčkem a do svrchního pláště, ve výstřihu je patrný ozdobný řetěz se závěsem – snad Řád zlatého rouna. Ženská postava je totožná s tou, kterou známe z reliéfu kachle z Dambořic. Jedná se tedy opět o poprsí ženy, hledící heraldicky vlevo, tedy směrem ke svému mužskému protějšku. Hlavu zdobí umný účes krytý sítkou a proplétaný korálky a květinovým ornamentem zdobený baret. Podání obličejových partií vykazuje stejný rukopis jako u mužské postavy. Také žena je oděna ve vrapenou košili se stojáčkem. Košili kryje svrchní plášť a i tentokrát nalezneme ve výstřihu ozdobný řetěz. Obě postavy od sebe odděluje již zmíněný, druhotně dodaný motiv džbánu s květinou. Výjev je rámován lištou, nahoře dvojitou, tvořenou jednou širokou a jednou úzkou tordovanou lištou, dole pak prostou lištou. Stínky i prostor mezi nimi jsou prázdné, navíc z části

3. Římsový kachel o třech stínkách s dvojportrétem (Ferdinand I. Habsburský a Anna Jagellonská?). Polovina 16. století (?). Nalezeno r. 1948 ve Vnorovech. Uloženo v Muzeu jihovýchodní Moravy Zlín-Malenovice, inv. č. 725. Kresba Č. Pavlík.

poškozené. O mnoho lépe na tom není ani povrch kachle, který je nerovný, různě promačkávaný a vykazuje značně nekvalitní zpracování keramického těsta. Navíc, jak již bylo výše zmíněno, mužská postava není zasazena do stejné výše jako poprsí ženy, což výtvarnou hodnotu kachle poněkud snižuje a zdůrazňuje rustikálnost výjevu.

Mužskou postavu, tentokrát samostatně pojednanou ve dvojitém medailónku s rozetami v rozích, na kachli čtverečného formátu známe opět z výzkumu J. Kohoutka a J. Langové z hradu Lukova (obr. 4). Kachel zde tvořil pandán k již dříve zmíněnému ženskému portrétu, se kterým vykazuje stejně výtvarné pojetí ČVS. Tento motiv, který je někdy interpretován jako portrét Ferdinanda I. Habsburského, je znám i z výzkumu J. Pajera ve Strážnici (viz obr. 5), odkud byly získány střepy z více kachlů (Pajer 1983, tab. XXVIII: 4). Ústřední motiv je opět totožný, námět je tentokrát umístěn do bohatě odstupňovaného medailónu, zdobeného vně navíc ještě jednoduchou girlandou a perlovcem.

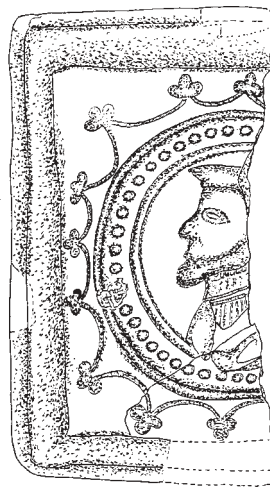
V nevelkém regionu jihovýchodní Moravy se dnes nalézají celkem 4 lokality s obdobným výtvarným zpracováním portrétu panovníka či jeho choti. A nelze vyloučit, že motiv mužského protějšku šlechtičny – panovnice, který je znám ze soudobého Lukova, existoval i v Dambořicích. Jak je z výčtu patrné, motiv se v relativně krátkém údobí dočkal celé řady otisků a různě kvalitních místních úprav, což svědčí o jeho značné oblíbenosti, způsobené patrně dobově módními grafickými listy, které (který?) se staly také vzorem pro reliéfní zpracování na kachlích.

Všechny výše zmíněné kachle, dambořické, lukovské i exemplář ze Strážnice mají shodné datování, do první poloviny 16. století. U dambořického kusu je možné být s ohledem na v úvodu popsané historické skutečnosti ještě přesnější a uvažovat o 3.–4. desetiletí 16. století, naopak u vnorovského kachle se vzhledem ke zlidovělým úpravám dá exemplář jen stěží přesněji datovat, a to i s ohledem na nezajištěné nálezové okolnosti, které by jinak mohly přesnější datování usnadnit. Obecně se však také dá i u tohoto kusu počítat zhruba s polovinou 16. století jako s dobou jeho vzniku.

Zatímco datování kachle/kachlů je vcelku bezproblémové, mnohem větší nesnáze vznikají s jeho přesnou interpretací. Není pochyb, že motiv kachle měl původně zachycovat choť panovníka, v případě Lukova a Vnorov ještě v kombinaci s panovníkem samotným. Jak však následující ukázky doloží, v tom, kdo jsou oni dva portrétovaní, nepanuje vůbec shoda. Interpretaci, že se v případě muže jedná o Ferdinanda I. Habsburského, a to s ohledem na ozdobný řetěz s Řádem zlatého rouna⁵ (viz obr. 9–10), který by podle starších názorů měl panovníka identifikovat, uvádí J. Pajer pro materiál ze Strážnice. Toto pracovní určení přejímají i J. Langová a J. Kohoutek pro lukovský materiál a vcelku logicky operují s tím, že ženským protějškem Ferdinanda I. je jeho žena Anna Jagellonská. Protože kachel s totožným ženským poprsím je znám i z Dambořic, byla by to Anna Jagellonská (srovnej obr. 11), kdo je ztvárněn v ozdobném medailónku s listovitým motivem v rozích. Výchoziskem těchto kachlů by pak mohl být dobově rozšířený a způsobem zobrazení velmi podobný grafický list Erharda Schöna (viz obr. 6), či nějaký jiný jeho derivát. Jak uvádí Č. Pavlík a M. Vitanovský (předběžná informace, práce v tisku), tato interpretace má ovšem jeden háček. A tím je vous. Zatímco Ludvík Jagellonský ho na dobových zobrazeních má, Ferdinand si jej nechal narůst prokazatelně až po svém ovdovění (1547). Na souvislé řadě jeho tolarů, jejichž razidla se každoročně obnovovala, se jeho hlava s vousem objeví poprvé až roku 1548 a tato jeho nová podoba pak na mincích zůstává až do jeho smrti. Bylo-li by tento fakt možné použít jako směrodatný, dost zásadně by ovlivnil datování, respektive interpretaci zde publikovaných kachlů. Rok 1548 by tak byl krajním datem pro vznik dambořických a lukovských kachlů s portrétem „vousatého“ Ferdinanda, a to s ohledem na fakt, že v následujících letech je panství Kunštáty prodáno a do Dambořic přichází habáni. Pokud by kachle vznikly ovšem dříve, než roku 1548, byl by portrétovaný někdo jiný, respektive, výchozí předloha by patrně ztvárňovala někoho jiného (Ludvíka Jagellonského a Marii Uherskou? Ferdinandova „ovouseného“ bratra, španělského krále a císaře Karla V. a jeho manželku Isabelu Portugalskou?).

4. Medailónkový portrétní kachel s motivem Ferdinanda I. Habsburského (?). První polovina 16. století. Nález pochází z jižního parkánu hradu Lukova. Uloženo v Muzeu jihovýchodní Moravy Zlín-Malenovice, více inv. č. Kresebná rekonstrukce Č. Pavlík podle: Kohoutek, J., 1995: Hrady jihovýchodní Moravy. Zlín, 158, obr. 160.

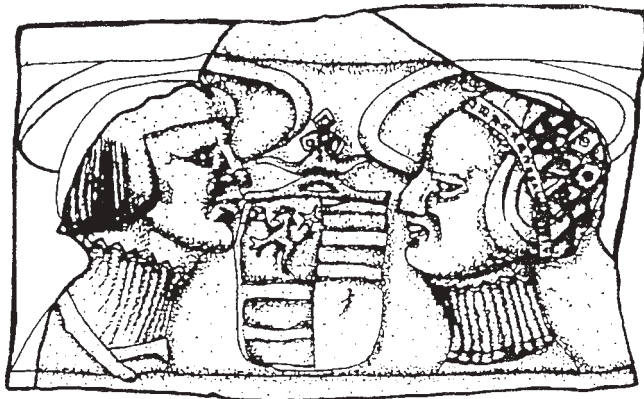
5. Jiný, medailónkový portrétní kachel s motivem Ferdinanda I. Habsburského (?). První polovina 16. století. Nález pochází z výzkumu J. Pajera ze Strážnice. Uloženo: Městské muzeum Strážnice, inv. č. 14981. Kresba D. Menoušková.

6. Grafický list Erharda Schöna s portrétem Ferdinanda I. Habsburského a Anny Jagellonské, kolem 1540. Převzato z: Marešová, D., 2001: Přímé ikonografické předlohy vybraných motivů kutnohorských komorových kachlů. In: Pocta Zdeňku Jelínkovi – práce muzea v Kolíně 7, 116, obr. 11.

Motiv panovníka a jeho choti je znám i z dalších kachlů – coby dvojportrét na římsovém kachli byl před nedávnem publikován např. z Kutné Hory (Marešová 2001, 103). Při jeho popisu D. Marešová uvádí, že se jedná o portrét Ferdinanda I. a Anny Uherské,⁶ kachel datuje do 3. čtvrtiny 16. století (viz obr. 7). Analogii značně bližší dambořickému materiálu přináší kachel z Muzea Beskyd ve Frýdku-Místku, z nálezů z Frýdku.⁷ Zde je zobrazena šlechtična velmi blízka vyobrazení z Dambořic (viz závěrečný katalog). Z boku podaný portrét „poprsí“ ženy je opět zasazený do několikrát odstupňovaného medailónku s vegetabilní výzdobou v rozích ČVS (obr. 8). Kachel je identifikován nikoli jako Anna Jagellonská, ale jako její švagrová Marie Uherská, a to s ohledem na další nález. Fragment kachle z Pražského hradu, blízký tomu frýdeckému, totiž nese nápis Maria⁸.

Jak z předchozího přehledu vyplývá, je identifikace těchto námětů krajně ošidná a neshoduje se na ní ani nejnovější literatura (Tomášková 2003, Pavlík–Vitanovský, v tisku). Za současného stavu poznání tak budeme muset rezignovat na snahu po jasném a konečném stanovení, koho přesně reliéf z Dambořic zobrazuje, zda Annu Jagellonskou, manželku Ferdinanda I. Habsburského či Marii Uherskou, manželku jejího bratra Ludvíka Jagellonského, či snad někoho zcela jiného. Neexistuje totiž přesvědčivý důkaz, který by pomyslnou miskou vah jednoznačně vychýlil na tu kterou stranu. S přihlédnutím k faktu, že Ferdinand I. Habsburský měl jistý vztah k Dambořicím, Jan Kuna z Kunštátu na něm vymohl ono povýšení Dambořic na městečko (k tomu Hurt 1970, 344), se osobně přikláním k možné identifikaci kachle jako k portrétu Anny Jagellonské, přesvědčivé doklady však postrádáme. Je tu ostatně ještě možnost, že častým užíváním původní předlohy se mohlo ztráct povědomí o tom, kdo jsou oni portrétovaní, a tak reliéf v té které oblasti, v jiných kulturních i geografických souvislostech, mohl být za určitých předpokladů přizpůsoben „míst-

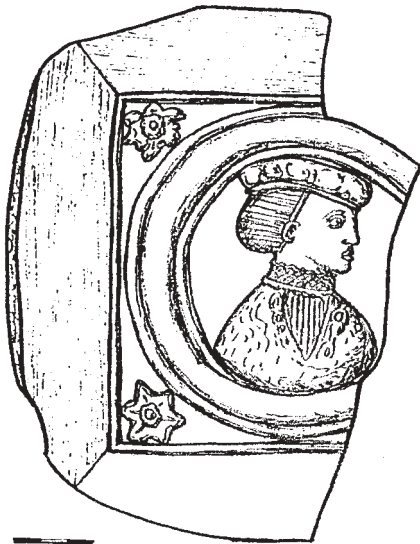
7. Ferdinand I. Habsburský a Anna Jagellonská (?) na římsovém kachli z Kutné Hory. Kresba D. Marešová. Převzato z: Marešová, D., 2001: Přímé ikonografické předlohy vybraných motivů kutnohorských komorových kachlů. In: Pocta Zdeňku Jelínkovi – práce muzea v Kolíně 7, 115, obr. 10.

ním“ požadavkům. Jak ostatně bývá u kachlů běžné, přesvědčivost jejich historického svědectví je povětšinou velmi vágní a nelze se na ni spoléhat zcela a jednoznačně. Jejich tvůrci – řezbáři a hrnčíři, lidé s nepříliš velkým rozhledem, nebyli vedeni snahou po bezchybném prepisu, a tak jim nic nebránilo v přizpůsobování a nezáměrném komolení oné výchozí předlohy.

1.2. Portrétní kachel s motivem šlechtice s žezlem v ruce

I tento kachel nese patrně portrét panovníka, ač opět nelze s určitostí říci, kdo je oním zobrazeným. I tento kachel umožňuje více interpretací a také v tomto případě k němu nalezneme analogie v materiálu z hradu Lukova.

Z Dambořic je kachel s motivem šlechtice – panovníka s žezlem znám jak ze zlomků Městského Vrbasova muzea ve Ždánicích, tak z pozůstalosti po Heřmanu Landsfeldovi, kterou zakoupilo Masarykovo muzeum v Hodoníně. Na jejich základě lze rekonstruovat větší část reliéfu, takže chybí jen okrajová lišta. Asi nejlépe je zachovaný reliéf z expozice Vrbasova muzea (obr. 13), ten ve dvou větších zlomcích zachycuje heraldicky vpravo otočenou polopostavu mladého muže s hlavou podanou z profilu, s tělem asi ve tříčtvrtěčném natočení. Muž je oděn v bohatý šat a v pravici třímá předmět, který má být nejspíše žezlem. Zatímco hlavu zdobí bohatě propracovaný účes typu pačesy, ozdobený na vrcholu pěti bohatými pštrosími pery vycházejícími z baretu, který měl dotýčný elegantně umístěný na odvráceném boku hlavy, vlastní obličejové partie jsou podány opět velmi stroze a dominuje jim fakticky jen výraznější nos a mírně vystouplá brada (k oděvu i k účesu více Kybalová 1996). Stejně podrobně jako jednotlivá pštrosí pírká z ozdoby hlavy je podán i bohatý horizontálně skládaný a napříč vrapený (?) límec, o jehož celkové šíři máme jen rámcovou představu. Shodou okolností se totiž tato část na dochovaných střepech buď vůbec nenachází, nebo je v těchto místech na kachli prasklina. Bohatý a reliéfně náročně zpracovaný límec přechází v krátkou pelerínku, která je patrně součástí svrchního pláště, jak naznačuje jeho pokračování heraldicky vlevo. Z pláště pak vyčnívají obě ruce portrétovaného. Zatímco levice oděná v několikrát přepásaný a bohatě prostříhovaný rukáv volně leží na spodní liště, navazující na architektonické prvky po bocích, pravice drží úzké žezlo, sahající fakticky až těsně pod ozdobná pera účesu. Prsty rukou jsou podány velmi jemně, ušlechtilé, opět ovšem poněkud naddimenzovaně, jak se s tím ovšem ještě setkáme. Celý výjev je zasazen do architektonického rámce, který na boku tvořily sloupky patrně s bohatou kointskou hlavicí a s prožlabeným tělem. Architektonický rámec nejspíše pokračoval i ve

8. Medailónkový portrétní kachel s motivem Marie Uherské (?). Polovina 16. století. Nález pochází z Frýdku, uloženo v Muzeu Beskyd ve Frýdku – Místku, inv. č. 1292. Kresebná rekonstrukce Č. Pavlík.

spodních partiích kachle. Nahoře, jak se zdá ze zlomku z fondu Masarykova muzea v Hodoníně, navazovala na hlavu portrétovaného přímo široká, schodkovitě odstupňovaná lišta. Prostor mezi hlavou a heraldicky levým sloupkem byl vyplněn dnes poškozeným a tudíž blíže nečitelným dekorativním motivem. Povrchové otření a zlomkovitost zachování se ostatně negativně podepsaly i na architektonickém rámci, o němž si můžeme udělat jen rámcovou představu.

Ke zlomku z Dambořic je opět dochovaná analogie z jiné soudobé kunštátské lokality, a to z již zmíněného hradu Lukova (viz závěrečný katalog). Kachel je znám z více zlomků, které se od dambořických exemplářů liší jen v detailech vegetabilních motivů po obou stranách žezla. Dambořický kachel s motivem šlechtice s žezlem je možné i s ohledem na výše zmíněné historické skutečnosti datovat do 3.–4. desetiletí 16. století. Podobně je datován i lukovský kachel, a to do první poloviny 16. století.

Kachel publikoval již J. Vrbas (1936, 32, obr. 4), Z. Měřínský (1997, 85), nověji se nálezem z Dambořic zabývali i Č. Pavlík a M. Vitanovský (v tisku), kteří kachel s jistou opatrností in-

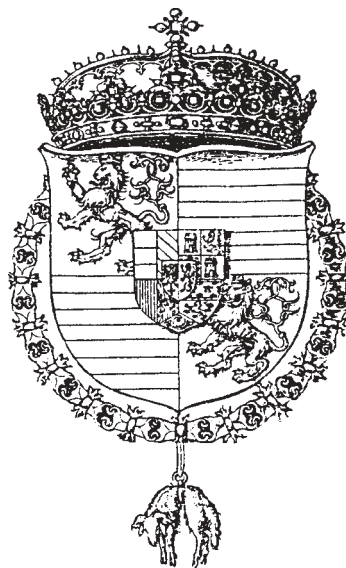
terpretují jako portrét Ferdinanda I. Habsburského,⁹ a to s odůvodněním, že další „horký kandidát“, Ludvík Jagellonský (obr. 12), je na portrétech v dospělém věku zobrazován s vousy (viz výše). Zde se však opět dostáváme do oblasti krajně ošemetných a jen hypotetických interpretací, stejně dobře se totiž může jednat o nějakého jiného soudobého vládce. Vyloučit však nelze ani možnost, že se i v tomto případě díváme do tváře Ferdinanda I. Habsburského, tentokrát ještě z období před smrtí milované manželky Anny (k tomu Hora–Hořejš 1994, 36), tedy z doby, kdy ještě nenosil vous. Vzhledem k absenci bližších ikonografických atributů je nesnadné kachel blíže dešifrovat a ztotožnit ho s tou kterou historickou postavou. Problematické rozlišování portrétních námětů z reliéfních ploch kachlů potvrzují i jiní současní badatelé (k tématu nověji Tomášková 2002, 26 a Hazlbauer – písemné sdělení ze dne 15.7. 2003, archiv autorky). Identifikaci postav neusnadňuje ani dobová móda, která v jiných případech může pomoci, protože dotčené osoby žily přibližně ve stejném období. Totéž prakticky platí i o posouzení morfologických a výrobně–technologických znaků kachlů. Jak uvádí Z. Hazlbauer: *“Stejně portréty jsou různými autory označovány rozdílnými jmény a kromě Ferdinanda I. a Ludvíka Jagellonského se vyskytují i jména místních vládařů... Bude tedy úkolem dalšího výzkumu se tímto dále zabývat a pokusit se nalézt na mincích, medailích, rytinách a dalších ikonografických předlohách takové znaky, které by u zobrazených osob vedly k jejich přesnější identifikaci. S touto problematikou se ostatně potýkají i badatelé v Polsku, Lotyšsku i Maďarsku“*. Jednoznačná kritéria pro rozlišení Ferdinanda I. a Ludvíka Jagellonského na portrétních kachlích a jejich manželek zatím zřejmě neexistují.

REGIS FERDINANDI CONTRA

ITALYKA. ANNO DOMINI. M. D. XLVIII.

9. Ferdinand I. Habsburský na dřevorezu Lucase Cranacha, 1548. Převzato: Hora–Hořejš, P., 1994: Toulky Českou minulostí. Díl 3., 8. Praha.

10. Znak Ferdinanda I. Habsburského s Řádem zlatého rouna. Převzato: Hora–Hořejš, P., 1994: Toulky Českou minulostí. Díl 3., 8. Praha.

11. Dobový portrét Anny Jagellonské. Převzato: Pohl, W.–Vocelka, K., 1993: Habsburkové, 123. Gratz–Wien–Köln. Původní kresba uložena v Bildarchiv der Österreichischen Nationalbibliothek Wien.

12. Portrét Ludvíka Jagellonského na medaili od B. Behama st. (?) z roku 1525. Převzato: Denis, A., 1932: Konec samostatnosti české. Díl I. Kniha I.a II., nečísł. obr. v textu. Praha. Originál uložena v Uměleckoprůmyslovém muzeu v Praze.

1.3. Portrétní kachel s motivem šlechtičny v architektonickém rámci

Zařazení tohoto motivu do kapitoly o kachlích s portréty panovníků není opět bez problémů. Je tato bohatě oděná dáma manželkou nějakého z výše zmíněných panovníků? Nebo je to pro nás dnes „anonymní“ šlechtična, jaké se běžně vyskytují na reliéfech kachlů. K odpovědi na tuto otázku bohužel nemáme dostatek indicií. Reliéf portrétního kachle totiž neposkytuje žádné vodítko pro přesnější interpretaci. Je signifikantní, že tento nejméně vypovídající – anonymní zlomek uzavírá kapitolu o portrétních kachlích panovníků a jejich protějšků a je zároveň prologem k blíže neurčeným zlomkům následující kapitoly, které vlivem fragmentárního stavu zachování neumožňují více než pouhý popis reliéfu.

Kachel s motivem šlechtičny v architektonickém rámci je znám z Dambořic jen ze dvou zlomků¹⁰ (viz obr. 14), což je počet skutečně zarážející. Získány byly H. Landsfeldem a dnes jsou uloženy v Masarykově muzeu v Hodoníně.

Menší ze zlomků zachycuje precizně provedené obličejové partie, výrazný obličej s vystouplou bradou, výrazná ústa i oko, které dominují obličejí. Nechybí však ani náznak oděvu – límečku a část architektonického sloupku. Prostor mezi ním a ženou vyplňuje kolkovaný motiv stylizovaných tulipánů a další abstrahované vegetabilní náměty. Druhý, větší zlomek zachycuje heraldicky levou rohovou část kachle: bohatý účes, zdobený sítkou a korálky a krytý baretem, vrcholové partie sloupu: několikanásobný překlad, hlavici a část prožlabeného dřívku. Prázdný prostor po stranách ženina obličeje je opět zdoben zmíněným kolkovaným rostlinným motivem. Vše je zasazeno do odstupňované lišty.

Díky analogiím z hradu Lukova a především z Prácheňského muzea v Písku (viz obr. 15) a z hradu Točnicku¹¹ (Hazlbauer 1988) je možné si opět alespoň přibližně udělat představu, jak kachel mohl vypadat. Jak krásná, na heraldicky pravou stranu natočená, šlechtična jakoby vyhlíží z pomyslného, architekturou naznačeného okna. Přitom nelze přehlédnout bohatě ztvárněný účes i nádherné šaty s hojně prostřihovanými, několikrát přepásanými rukávy, zdůrazněný živůtek i hrud' krytou až ke krku průsvitnou krajkou (?), zakončenou těsně pod bradou volánkem. A jakoby celé té nádhery bylo málo je i zbytek prostoru

13. Portrétní kachel s motivem šlechtice s žezlem – Ludvík Jagellonský (?), Ferdinand Habsburský (?), 3.–4. desetiletí 16. století. Dambořice, Nová ulice č.p. 31. Uloženo v Městském Vrbasově muzeu ve Ždánicích. Převzato a upraveno z: Měřínský, Z., 1997: Ždánicko ve středověku. In: Stuchlík, S.–Klanica, Z.–Měřínský, Z.: Pravek a středověk Ždánicka, 86, obr 19. Brno. Kresba Z. Měřínský.

14. Zachovaná část portrétního kachle s motivem šlechtičny v architektonickém rámci. Z nálezu H. Landsfelda v Dambořicích, z ulice Nové, patrně č.p. 31. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov. Kresba D. Menoušková.

mezi ženou a sloupky architektury vyplněn kolkovaným, bohatě stylizovaným květinovým motivem tak, jak ho známe i z Dambořic. V pozadí, za ženinou hlavou, je ještě naznačen stylizovaný, krátký závěs. Analogicky patrně vypadal kus z Dambořic. Lišil se nejspíše úpravou lišty, základní schéma ženy s výrazně vystřenou bradou, s rukama zkříženými na břicho však bylo shodné.

I tento kachel lze na základě výše popsaných historických skutečností datovat do 3.–4. desetiletí 16. století.

2. Torzovitě zachované kachle

Vedle relativně dobře zachovaných portrétních kachlů či jejich zlomků, k nimž není obtížné dohledat analogie a pokusit se tak o jejich ikonografickou interpretaci, zahrnuje tato skupina 5 typů kachlů v tak fragmentárním zachování, že jen stěží o nich můžeme říci něco více, než jen popsát reliéf ČVS.

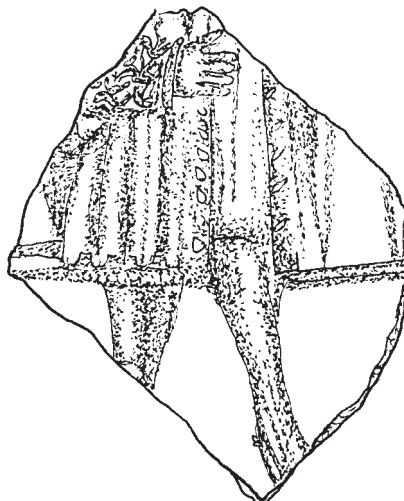
2.1. Portrétní kachel muže v šubě I

Tedy portrét muže v typickém renezančním plášti (k oděvu více Kybalová 1996, 55). Je znám z výzkumu H. Landsfelda z ulice Nové, patrně z čísla popisného 31. Zachoval se opět v onom rozpaky vzbuzujícím počtu, tedy pouze v jednom zlomku (obr. 16). Ačkoli pro torzovitost zachování není možné zcela vyloučit, že k němu patří další zlomek /zlomky zachycující lištu či nefigurální části kachle. Zachovaný zlomek zachycuje středovou část kachle s částí portrétu mužské postavy, patrná je v podstatě jen hrud, břicho a část nohou. Hlava a spodní část dolních končetin chybí, stejně jako architektonický rámec kolem. To málo, co z kachle zbylo, ukazuje dobově módní, bohatě řasené plášť se zdobeným lemem a s náznakem zapínání (?). Pod ním se rýsuje vlastní oděv (košile? kabátec ?), patrné jsou ještě rozkročené nohy postavy obepnuté punčochami. Aby byl popis zlomku úplný, je třeba připomenout ještě heraldicky pravou ruku postavy oděnou do bohatě řasěného a prostříhaného rukávu, jak přidržuje (?) okraj pláště. Nic víc z daného zlomku „nevyčteme“. Dle historických reálií jej můžeme celkem přesně datovat do poloviny 16. století, a to ještě spíše do 3.–4. desetiletí tohoto století.

Velmi volnou analogií k tomuto kachli, která je s dambořickým exemplářem spřízněna jen typově, můžeme najít na rekonstrukci kachle z hradu Cimburka na Kroměřížsku (obr. 18), kde je takováto mužská postava v šubě s žezlem v ruce a s řetězem na hrudi zasazena do zdobené niky s bohatě odstupňovanými sloupky po stranách.

15. Analogický portrétní kachel z Prácheňského muzea v Písku. Inv. č. HE 5031 a 5037. Kresba Č. Pavlík.

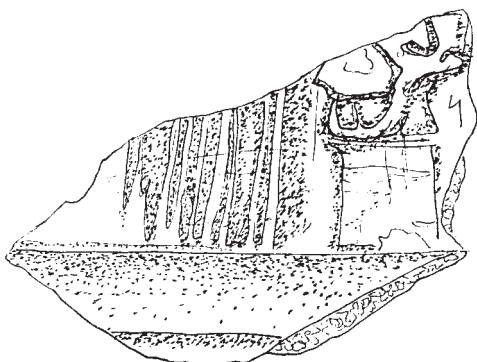

16. Část reliéfu kachle s motivem muže v šubě (I). Z nálezů H. Landsfelda v Dambořicích, z ulice Nové, patrně č.p. 31. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov. Kresba D. Menoušková.

2.2. Zlomek kachle s mužem v šubě II

Motiv muže v šubě je mimo shora uvedeného znám ještě z jednoho zlomku – typu. I tato varianta je ovšem zachovaná jen v jednom kuse (obr. 17). Jedná se o spodní část kachle opatřené širokou lištou. Na střepe se opět zachoval motiv mužské postavy v bohatě řaseném oděvu, tedy spodní část postavy. Vidíme ještě i část heraldicky levé ruky se záhybem rukávu a část architektonického sloupku. Zachovaný reliéf je opět natolik drobný, že žádnou bližší seriózní analogii k němu bohužel prozatím zjistit nelze, není ani vyloučeno, že se jedná o biblický motiv. Portréty starozákonních postav nejsou v období renezance ničím výjimečným (srovnej Hazlbauer–Ulrychová 1998, 636–644).

Pokud se jedná o datování, nálezce a místo nálezu jsou shodné s předchozím případem, tedy 3.–4. desetiletí 16. století a H. Landsfeld, Dambořice, Nová ulice, patrně 31.

17. Jiný reliéf s motivem muže v šubě (II). Z nálezu H. Landsfelda v Dambořicích, z ulice Nové, patrně č.p. 31. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov. Kresba D. Menoušková.

18. Kresbná rekonstrukce kachle dochovaného ve zlomcích z hradu Cimburka u Koryčan. Muž s žezlem v ruce oděný do bohatě řaseného pláště. Převzato z pohlednice vydané Muzeem Kroměřížska. Kroměříž. Kresba Č. Pavlík.

2.3. Kachel s mladým mužem

Velmi malý zlomek (65×65 mm) se zachoval z dalšího typu kachle (obr. 19). Muž, patrně mladík, má na něm oděný přiléhavý kabátec s límcem upraveným do písmene „V“, v pase přepásaný ozdobným řetězem. Střep bohužel nezachycuje ani partie hlavy, ani dolní část trupu, končetiny a rovněž ze zobrazení paží se zachovalo minimum. Problémy vyvstávají již při popisu mužovy levice, umístěné v bok. Zdá se totiž, jakoby paži shora něco překrývalo (oděv? nápisová páska?). Vzhledem ke stavu zachování však není možné ani tuto pasáž, ani celý zlomek interpretovat. Problematické je i jeho zařazení mezi portrétní kachle.

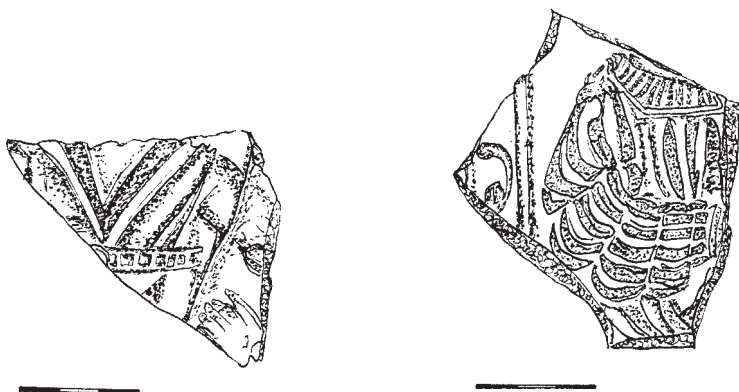
Volnou analogii lze spatřit na reliéfu kachle ze Strážnice (obr. 21), který je však prokazatelně portrétní, což se o dambořickém kusu s jistotou říci nedá. Datování kachle je opět možné položit do poloviny 16. století, respektive do 3.–4. desetiletí 16. století. Zlomek pochází z nálezu H. Landsfelda, z Nové ulice, patrně č.p. 31.

2.4. Kachel s postavou ženy

Jen o málo větší (94×76 mm), o nic víc však nevyprávající je zlomek s motivem ženy v bohatém šatu (obr. 20). Situace je fakticky analogická. Z kachle se zachoval jen zlomek ze středové části: část postavy a dekorativního – architektonického (?) rámce heraldicky vpravo vedle ní. Žena, patrně zobrazená opět v polopostavě, se na reliéfu zachovala bez hlavy. Šlechtična je oděna v šat s bohatým prostřihováním jak v partiích rukávů, tak v oblasti hrudníku. Dekolt je pravouhelný, u krku patrně vystupuje vrapení košile, která sahá až k bradě. Dekorativnost zobrazení zvyšují i několikrát přepásané rukávy a zřasená sukně.

Ozdobný, snad architektonický rámeček heraldicky vpravo kachle naznačuje, že by se v tomto případě mohlo skutečně jednat o portrétní kachel. S ohledem na koncepci výjevu není ovšem vyloučena ani spojitost reliéfu s další skupinou – žánrových motivů.

Datace, nálezce i místo nálezů jsou totožné jako v předchozích případech.

19. Část reliéfu kachle s mladým mužem. Z nálezů H. Landsfelda v Dambořicích, z ulice Nové, patrně č. 31. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov. Kresba D. Menoušková.

20. Zlomek reliéfu kachle s motivem ženy v bohatém šatu. Z nálezů H. Landsfelda v Dambořicích, z ulice Nové, patrně č. 31. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov. Kresba D. Menoušková.

2.5. Dekorativní zlomek

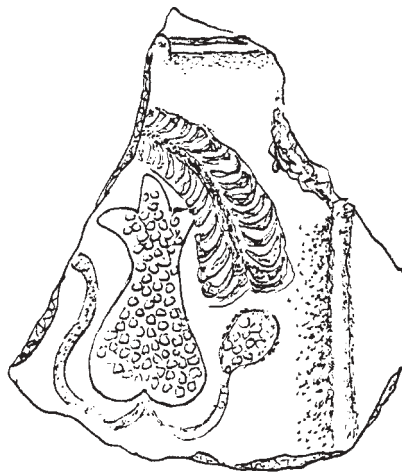
Ještě méně, než předchozí reliéfy, vypovídá další zlomek (obr. 22). Je na něm zachyceno ozdobné pero z baretu a kolkovaný motiv tulipánu, který vyplňuje prázdný prostor. Kachel je zachovaný ve dvou zlomcích. Jedná se patrně o součást nějakého z portrétních kachlů, jak naznačuje dekorativní motiv kolkovaných tulipánů, který se vyskytuje i u kachle s motivem šlechtičny v architektonickém rámci. Vzhledem ke zlomkovitosti zachování je však jakékoliv přiřazení jen spekulací. I zde je datování kachle shodné s předchozími zlomky, stejně jako nálezce a místo nálezů.

3. Portrétní kachel se zachovaným kadlubem

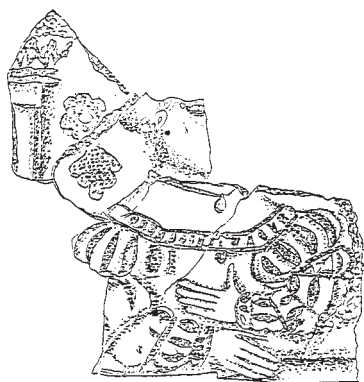
Není to právě častý případ mít kachel a k němu ještě negativní formu – kadlub, do něhož hrnčír vtlačoval keramické těsto, jehož usušením a vypálením vznikl kachel, respektive jeho reliéfní část – čelní vyhřívací stěna. V Dambořicích díky šťastné shodě okolností takový existuje, je to však tzv. sekundární kadlub, tedy ten, který vznikl z již jsoucího kachle, aby sloužil k výrobě dalších, poněkud však menších a na reliéfu i méně ostrých kachlů. Proč tomu tak bylo je otázka. Nebyla snad v Dambořicích původní matrice k dispozici? Rozbila se, opotřebovala? Nebo se tento motiv dostal do Dambořic odjinud, a tak se líbil, že si místní hrnčír pomohl vyrobením této „pirátské kopie“?

21. Kachel s portrétem mladého muže z nálezů J. Pajera ve Strážnici, v Kovářské ulici. Uloženo: Městské muzeum Strážnice, inv. č. 14 982. Převzato z: Pajer, J. 1983: Počátky novověké keramiky ve Strážnici, tabulka XXVII: 2. Strážnice.

22. Zlomek z okraje kachle s částí oděvu (pero baretu) a s dekorativními prvky. Z nálezů H. Landsfelda v Dambořicích, z ulice Nové, patrně č.p. 31. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov. Kresba D. Menoušková.

23. Portrétní kachel s motivem šlechtičny v prostřihovaných šatech. Z nálezů H. Landsfelda v Dambořicích, ulici Nové, č.p. 31. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov, 3.–4. desetiletí 16. století. Kresba D. Menoušková.

24. Střep s motivem hlavy – patrně z téhož portrétního kachle a sekundární otisk tohoto motivu. Nálezy pochází z téže lokality. Datování: 3.–4. desetiletí 16. století. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov. Kresba D. Menoušková. Kachle jsou ve stejném měřítku.

3.1. Portrétní kachel s motivem šlechtičny v prostřihovaných šatech

Poslední ze skupiny portrétních kachlů, jehož interpretace opět není jednoznačná a znovu se nabízí řada variant, koho by tento kachel mohl zobrazovat, manželkami panovníků počínaje a lokálními šlechtičnami konče, je výlučný díky dochovanému sekundárnímu kadlubu, který umožňuje kachel spolu s dalšími zlomky zasadit do souvislé řady. Proto je tento motiv pojednán samostatně, na závěr kapitoly o portrétních kachlích.

Motiv, který bychom mohli označit jako portrét šlechtičny v šatech s prostřihovanými rukávy (více viz Menoušková 2003b, 531–544), je znám jak z Landsfeldova výzkumu, tak z nálezů J. Vrbase (obr. 23). Celkem pochází z tohoto typu 6–8 velmi kvalitně, oxidačně pálených zlomků z minimálně 5 kachlů.

Zrekonstruovaná část představuje ženu v bohatém šatu s hlubokou dekoltaží orámovanou ozdobným lemem s motivem růže (?) uprostřed dekoltu, s prostřihovanými a několikrát přepásanými rukávy a s medailónkovitým přívěskem na krku. Obličej ani účes nejsou ze zachovaných zlomků této rekonstrukce patrné, naopak dobře si je možné udělat představu o oděvu a o celkové kompozici. Žena má poněkud strnule vymodelované ruce s naddimenzovanými dlaněmi. Ruce má složené na hrudi. Celý výjev je zasazený do architektonického rámce. V heraldicky pravém horním rohu je patrný sloup se značně setřelou hlavicí, prostor mezi ním a hlavou šlechtičny vyplňuje motiv květu a stylizovaného hroznu. Oba vegetabilní motivy jsou vyplněné kolkováním.

Patrné ze stejného motivu pochází ze dvou částí splený zlomek ženské hlavy s bohatým, dozadu sčesaným účesem zdobeným sítkou s korálky (?) a s baretem o dvou pérech (obr. 24). Zlomek zachycuje i část okrajové lišty. Zobrazená postava má jemné rysy, oči mají naznačené panenky, precizně jsou provedené detaily účesu. Také baret je ztvárněn velmi detailně. Jsou na něm patrné jednoduché, ale pečlivě ryté hvězdice o čtyřech paprscích. Ač příslušnost tohoto zlomku k výše popsanému kachli nebyla zpočátku zcela jistá, zdála se být velmi pravděpodobná a posléze tuto pravděpodobnost podpořil i nález níže popsaného terciárního otisku z Veselí nad Moravou.

K původnímu motivu kachle se šlechtičnou v prostřihovaných šatech z Dambořic se dochoval i **sekundární otisk** (obr. 24) (k technologickým a metrickým otázkám vzniku druhotných otisků např. Hazlbauer 1986, 489–504; Mikšík–Hanykýt–Hazlbauer 1986, 505–513; Vitanovský 2001, 403–409), který představuje koncový článek do řady kachel – sekundární kadlub – sekundární otisk. Shodou šťastných okolností je na něm zachycený tentýž, jemně modelovaný obličej, heraldicky pravý ušní lalůček a část bohatého účesu se sítkou. Celkové zmenšení střepu činí 17,45% (viz závěrečná tabulka zmenšení).

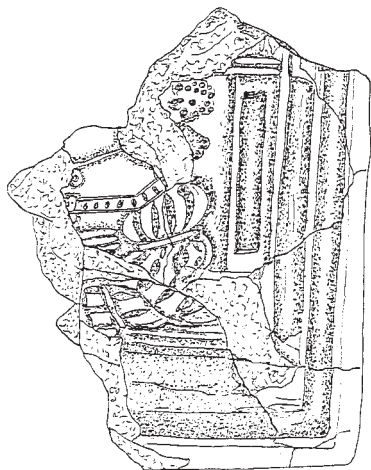
Jako mezičlánek do série **kachel – sekundární otisk** je v tomto případě zcela unikátně možno doložit i z části dochovaný sekundární kadlub (obr. 25) (metrické hodnoty kadlubu viz závěrečná tabulka). K jeho nálezů napsal H. Landsfeld (1974, 87–88): “*Formy–matrice na tyto kachle tvořil už rutinovaný městský kamnář nebo též řemeslník – řezbář jako speciální výrobce kamnářských forem ze dřeva i hlíny. Ostré hrany na rukávech a dalších částech panského oděvu dokládají, že ony kachle byly vlačovány do forem – matic hliněných, jak také dokazuje jinak vzácný nález části formy se šlechtičnou.*“ Z popisu se zdá, že ani sám autor výzkumu netušil, že objevil sekundární kadlub. Tedy formu vzniklou otištěním již jsoucího kachle a používanou pro výrobu kachlů stejného motivu, poněkud však menších rozměrů. Zatímco u sekundárního kachle dochází vlivem dvojího sušení a vypalování (matrice a následně kachle) ke dvojímu smrštění, vykazuje sekundární matrice oproti původnímu kachli zmenšení jen 9,2% (viz závěrečná tabulka), což odpovídá sušení a vypalování jednomu (k tomu více Mikšík–Hanykýt–Hazlbauer 1986, 512). Je však třeba počítat s možností velké metrické odchylky, která je daná jak povrchovým poškozením dochované části kadlubu, tak relativně malou plochou, již se primární otisk a kadlub překrývají. Matrice zachycuje levou část kachle, tedy dekoltaž s medailónkem a bohatým lemem šatu s motivem kvítka růže (?), levý rukáv, dekorativní kolkovanou výzdobu květu a stylizovaného hroznu. Zachovala se ještě i dolní lišta, o níž se žena opírá, a architektonický sloupek

ukončený hlavicí korintského typu. Naopak zcela chybí vlastní ruka. Výjev je zasazený do lišty o třech výstupcích.

Máme tedy před sebou asi z poloviny zachovaný portrétní kachel s motivem šlechtičny, z části se s ním překrývající sekundární kadlub a patrně i otisk z tohoto kadlubu, tedy střep ženské hlavy s bohatým účesem, který je sekundárním otiskem jiného, dobře dochovaného zlomku, jenž je s největší pravděpodobností také z tohoto motivu. Avšak konstatováním unikátní řady o třech navazujících prvcích tato série nekončí. Existuje totiž ještě jeden, terciární otisk (!), který zároveň potvrzuje oprávněnost přiřazení samostatně dochované hlavy šlechtičny k rekonstruované části primárního kachle, a ten se dochoval ve sbírce Muzea jihovýchodní Moravy v Malenovicích. Pochází z Veselí nad Moravou a za upozornění na jeho existenci vděčím Čenku Pavlíkovi.

Tento kachel je dochovaný celý, ačkoli opatřený jinou lištou, ústřední motiv je však týž. Kachel byl získán roku 1940 při kopání základů stavby ve Veselí nad Moravou na Masarykově ulici (obr. 26) (více viz závěrečné tabulky). Vlastní výjev je zasazený do široké lišty, vně orámované úzkou okrajovou lištou. Reliéfní pole přitom dosahuje šířky pouze 132 a výšky 137 mm. Reliéf vykazuje známky druhotného zásahu: sádrové vyspárování prasklin, ale také poměrně necitlivé vytažení obrysů reliéfu černou tušovou linií, ke kterým mohlo dojít nedlouho po vyzvednutí kachle, tedy ještě před polovinou 20. století.

Vlastní reliéf kachle zaznamenal také jisté újmy na kvalitě. Původní motiv květiny heraldicky vpravo za hlavou šlechtičny je na tomto terciárním otisku zkomolen, vytrácí se i jemné rysy ženina obličeje a oděvu, stejně tak, jako jsou drobně pozměněny detaily architektury. Oproti originálu tohoto kachle známého z Dambořic vykazuje tento exemplář zmenšení 30,94–39,09% (viz závěrečné tabulky zmenšení otisků). Procento zmenšení je samozřejmě značně ovlivněno malým množstvím srovnatelných údajů, což se samozřejmě negativně odráží na přesnosti měření. Jen rámcově si můžeme udělat představu o zmenšení oproti sekundárnímu kadlubu (26,67%) a sekundárnímu kachli (16,26%).

25. Zčásti zachovaný sekundární kadlub k motivu šlechtičny v prostřihaných šatech. Z nálezů H. Landsfelda v Dambořicích, Nové ulici, č.p. 31. Datování: 3.–4. desetiletí 16. století. Uloženo v Masarykově muzeu v Hodoníně – pobočka Kyjov. Kresba D. Menoušková.

26. Terciární otisk téhož motivu z nálezů ve Veselí nad Moravou, Masarykově ulici. Uloženo: Muzeum jihovýchodní Moravy, Zlín-Malenovice, příř. č. 23/93. Kresba Č. Pavlík.

Reliéf kachle z Veselí, byť několikerým otištěním již nemnoho kvalitní, konečně také potvrzuje oprávněnost výše zmíněné řady primárního kachle – sekundárního kadlubu – sekundárního otisku, neboť jenom tento jediný kachel je dochovaný vcelku a umožňuje nám udělat si rámcovou představu o chybějících částech reliéfu.

4. Žánrové kachle

Představují po kompoziční stránce a po stránce výtvarného zpracování vrchol renezanční dambořické produkce, a to i přesto, že za současného stavu poznání je možné spolehlivě přiřadit do této skupiny jen dva typy kachlů: „**Tančící pár**“ a dvojici „**Matky loučící se se synem**“. Emotivně laděné výjevy mají charakter malých příběhů ze života, které tentokrát jen nezaopatřené nepopisují tu kterou zámožnou a významnou šlechtickou či panovnickou postavu, ale mimoděk vypráví i něco víc o dění a prožitcích v polovině 16. století.

4.1. *Tančící pár*

Nevelká a svým způsobem i intimní scéna dominuje prvním ze dvou z části zachovaných reliéfních kachlů se žánrovými motivy. On a ona přitisknutí k sobě bokem a objímající se, rozjaření tancem a snad i posilnění alkoholem (?), a to celé v neodmyslitelném architektonickém rámci tvořeném dvěma sloupy s korintskou hlavicí po stranách a s náznakem kazetové klenby a papsčitého, mušlovitého zaklenutí (obr. 27).

Ač je možné z dochovaných zlomků zrekonstruovat větší část reliéfu na přesnější ikonografickou interpretaci to zatím nestačí. Na základě dochovaných částí lze předpokládat, že kachel měl obdélný, na výšku traktovaný formát. Byl asi 21 cm široký. Stanovení přibližné výšky je poněkud problematictější, vzhledem k šíři okrajové lišty lze ale předpokládat,

27. Reliéf renezančního žánrového kachle s motivem „Tančícího páru“. Dambořice, Nová ulice č.p. 31. Kresebná rekonstrukce podle několika zachovaných zlomků. Kresba D. Menoušková.

že na výšku kachel značně přesahoval oněch 21 cm. Z ikonografického hlediska máme před sebou nejspíše věrohodně provedený „přepis“ nějakého dobového grafického listu, jaký přesně to byl, však nevíme. To také ztěžuje bližší interpretaci, neboť nic víc o onom dekameronovsky laděném a s cizelérskou pečlivostí do hmoty hlíny provedeném příběhu nevíme. Chybí nám popis, moto či nějaký atribut, který by mohl onu scénu posunout do roviny např. alegorie či dobové satiry nějakého nešvaru, třeba hejskovství, parádivosti, nestřídmosti. Samotný zachovaný reliéf kachle nic z toho neumožňuje. Ač precizností a bohatostí oděvu obou portrétovaných, jejich přehnanými gesty a mimikou leccos napovídá.

Reliéf je obdařen velmi jemným podáním, výtvarně zdařilým propracováním detailů i celých postav, jejich tváří, ale především oděvu. Ona – snad měščka – je žena náročně oblečená s neméně náročným účesem, žena dozajista přitažlivá. Hlavu ženy zdobí čepec a umně spletený drdol stahující vlasy tak, aby zdůraznil vysoké čelo. Vlastní šat tvoří vrapená košile zakončená zřaseným stojáčkem. Hrud obepíná úzký živůtek, nad nímž visí dekorativní řetěz s přívěskem. Jak říká L. Kybalová (1996, 86): „*Vztah žen doby reformace ke šperkům není nepodobný tomu, jaký zaznamenáváme u Římanek antické doby: cení se hlavně množství drahého kovu, čím těžší je zlatý řetěz, tím lépe reprezentuje. Bohaté měščanky také rády demonstrují svůj společenský vzestup, nosí těžké, mnohonásobné řady různě tvarovaných řetězů, velké medailony se vsazenými kameny, hodinky a velké množství prstenů na všech prstech, nevyjímaje palec.*“

Ale vraťme se k našemu reliéfu. Živůtek ženy, snad měščky, jak by na to napovídala úprava účesu (viz Kybalová 1996, 81) přechází v hluboké, malebně řasené sklady široké sukně, v horních partiích opatřené zástěrou (?), či snad jen ozdobně podkasané a přepásané. Jak ostatně taková sukně vypadala v reálu popisuje L. Kybalová (1996, 77–78): „*Ani sukně nezůstává pozadu v náročném aranžování, je v pase pravidelně nařasená a vytváří trychtýřovité husté záhyby, které působí jako vysoustruhované. Sukně zůstává velmi dlouhá, dotýká se země, mnohdy je třeba ji při chůzi zvedat.*“ Neméně bohatě jsou řešeny i rukávy, u ramen nabírané a prostřihované, posléze upnuté, zakončené volánkem, kryjícím dolní část paže, takže vytváří dojem jakýchsi kuzelek.

28. Dřevořez s tančícím šlechtickým párem. Kolem roku 1550. Převzato: Hora–Hořejš, P., 1994: Toulky Českou minulostí. Díl 3., 21. Praha.

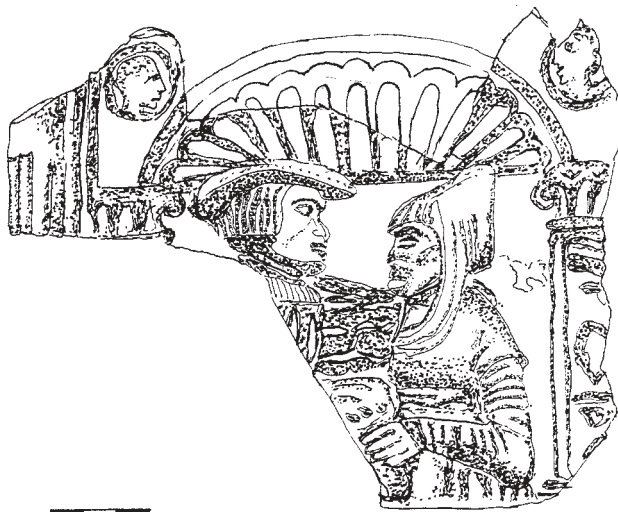
Ani tanečník nezůstává nic pozadu za svou partnerkou. V baretu a s umně zkadeřenými vlasy a bradkou, s bohatě vrapenou košilí také zakončenou jakýmsi zřaseným stojáčkem. Hruď muže kryje kabátec s širokým výstřihem do „V“ a s rozložitým límcem, zpoza něhož právě vidíme vrapení košile. Bohaté jsou rovněž rukávy, široké, zdobené prostřihováním a snad i přepásané. Podobně jsou ztvárněny kalhoty. Zatímco jedna nohavice je frajersky podkasaná až u kolena, druhá je pravidelně přepásávaná hned čtyřikrát v celé délce stehna.¹² Těsně pod kolena jsou ozdobné kalhoty zakončené stuhou, která je upevňuje k nohám. Lýtka kryjí přiléhavé punčochy přecházející v přiléhavé boty s nízkým podpatkem. Spodobnění muže je však zajímavé i několika dalšími detaily. Je to jednak opasek, z něhož visí pochva s menším mečíkem či dýkou, zajímavé je však i ztvárnění dobově oblíbeného krytí, které chránilo citlivé partie rozkroku.

„Původní“ grafickou předlohu k reliéfu kachle neznáme, jinou, avšak soudobou, grafiku tu ale reprodukovat můžeme (obr. 28). Je na ní zachycen také tančící v oděvu i výrazech však uměřenější pár.

Kachel je znám jak z nálezů J. Vrbase, tak H. Landsfelda. Nejlépe zachovaný kus je vystaven v expozici Městského Vrbaseva muzea ve Žďánicích. Zkreslením zlomků z výzkumů obou z nich pak mohl vzniknout obrázek, který je částečnou rekonstrukcí kachle (viz obr. 27). Tak jako v předchozích případech je nutné i při dataci tohoto kachle počítat se 3.–4. desetiletím 16. století.

4.2. Matka loučící se se synem

Neméně působivý je i druhý z dvojice (zachovaných ?) žánrových výjevů. Získali jej při svých výzkumech Jakub Vrba i Heřman Landsfeld a dá se předpokládat, že se na lokalitě vyskytoval ve více variantách: rezné a povrchově upravené slídovým nátěrem. Zachovaly se střepy z minimálně pěti, maximálně osmi kachlů. Protože se střepy zčásti překrývají, je možné sestavit rekonstrukci středové části reliéfu (obr. 29). A díky rekonstrukci je možné zvažovat i přibližnou šíři kachle, která mohla činit podobně jako v minulém případě asi 21 cm (poměrně široká obvodová lišta zabírala z každé strany asi 3 cm). Vlastní výjev kachle, patrně ne širší 15 cm, tvořilo mimo dvou ústředních postav ještě architektonické orámování (sloupky s korintskou hlavicí po obou stranách a na nich spočívající, ozdobná, mušlovitá klenba). Takže výjev byl opět zasazen do jakéhosi pomyslného výklenku – niky.

29. Reliéf renezančního žánrového kachle s motivem „Matky loučící se se synem“. Dambořice, Nová ulice č.p. 31. Kresbná rekonstrukce podle několika zachovaných zlomků. Kresba D. Menoušková.

I zde tvoří ústřední námět reliéfu dvojice – on a ona v objetí. Tentokrát je to však nejspíš syn a jeho matka. Už na první pohled se výjev nese ve vážnějším, snad až posmutnělém duchu. Na nevelkém zlomku keramické hmoty, která je naneštěstí ještě z části poškozená, sledujeme dojemnou scénu, v níž matka, jakoby schoulená a shrbená, smutně předává synovi měšec s penězi. Jakoby už v samotném výtvarném znázornění výjevu se zračil protiklad obou postav i vlastní dynamika scény. Stará, v přísně upjatý šat oděná, žena s výraznými, snad až mužskými, rysy v obličejí a mladý, svěže vyhlížející v bohatě prostřihovaný šat oděný, syn. Není to však jen výraz tváří, co dodává kachli emotivní náboj, ale celková koncepce jeho ztvárnění, když skoro o půl hlavy vyšší syn klade ruku v nádherném oděvu na bedra své schoulené a křehce působící matky, jakoby se spolu setkávaly dva světy, nespoutané mládí, toužící poznávat, užívat si, být středem pozornosti a svět jakoby zapomenutého stáří a stárnutí, ústraní, pokora i rezignace na mámvivě hezké cetky a drahé látky. Nevíme, zda matka syna vyprovází na studie či zda je to snad narážka na synův hýřivý život. Nevíme nic o lidských osudech oné zmíněné dvojice, která se na reliéfní plochu kachle patrně opět dostala „přepisem“ nějakého dobově módního grafického listu, přesto i po tolika stech letech na nás dýchá závan nostalgie, když oné scéně přihlížíme.

Vedle precizně ztvárněné a do detailů provedené výtvarné stránky výjevu, v němž jen sem tam zazní disharmonický tón rustikalizujícího přepisu do keramické hmoty, je reliéf i neocenitelnou sondou do dobové módy, kterou velmi pečlivě reprodukuje. Ať už v postavě matky, jejíž hlavu zdobí protáhlý čepec nejspíše s rouškou, šat je tvořen velmi upjatým, až ke krku sahajícím živůtkem, zpoza něhož vystupují obepnuté rukávy snad spodní košile, v dolních partiích pak na živůtek navazuje opět našasená sukně, tak v postavě mladého muže s výrazným baretem a módním účesem typu „Kolbe“ (srovnej např. s obr. 6, kde tentýž účes zdobí hlavu panovníka) s límcem upnutým ke krku a mírně našaseným, ale především s bohatě prostřihovanými rukávy i vlastním kabátcem (k oděvu viz Kybalová 1996).

Ústřední scéna, jak již bylo řečeno, je zasazena do standardního architektonického rámce. Zajímavé je však sledovat podání dřívku sloupků. To je zcela netektonicky zaplněno dekorativními, již manýrismem nasáklými motivy. Zatímco spodní část kachle neznáme, snad zde byla jakási pomyslná lišta „okna výjevu“, nahoře se nad oběma postavami vzpínala mušlovitá klenba spojující oba sloupy do tradiční niky.

Je škoda, že tento námětově velmi zajímavý i výtvarně velmi zdařilý reliéf neznáme celý. Jak se zdá, dosahoval patrně jiné výšky než předchozí kachel, což je s ohledem na podobná témata zajímavé. Za této situace ovšem nemůžeme o přesnější ikonografii kachle konstatovat nic bližšího a nezbyvá než se spokojit s již dříve vyřčeným vyjádřením obsahu: matka vyprovázející syna a vybavující ho na cestu i nezbytným finančním obnosem.

Datace motivu je shodná jako v předchozím případě, za nejvíce pravděpodobné je třeba považovat, že vznikl ve 3.–4. desetiletí 16. století.

Shrnutí

J. Vrbasem a H. Landsfeldem získaná kolekce kachlů z výzkumu několika hrnčářských pecí v Damborčicích představuje pozoruhodnou skupinu již ve své starší pozdně gotické fázi, a to nejen tím, že jako jedna z mála moravských sbírek přináší zpracování husitského motivu. Námětovým bohatstvím i způsobem provedení však dambořická hrnčářská výroba vyniká až v renezančním horizontu, a to skupinou žánrových a portrétních kachlů. Sem spadá také těžiště celé produkce, u něž máme to štěstí, že jej díky některým historickým skutečnostem můžeme celkem spolehlivě vročit do třetího a čtvrtého desetiletí 16. století.

Pokud jsme o gotickém horizontu kamnářské produkce z Dambořic hovořili jako o výtvarně poněkud rozkolísaném, lze toto konstatování vztáhnout i na stylově následující, chronologicky však nepříliš vzdálenou kolekci renezančních kachlů. Výrazná rustikálnost a námětová různorodost starší fáze se nyní poněkud ustálila a tvorba renezančních hrnčářů

se patrně s ohledem na požadavky Kunštátů přiklonila k dobově módním a jistě žádaným portrétním motivům, k nimž nalézáme řadu analogií jak v relativně nevzdáleném okolí, tak fakticky na celém území Čech a Moravy. Nejvíce a také nejbližší analogie poskytují nálezy z „bratrské“ lokality hradu Lukova, jehož početná produkce dosud není zpracovaná a komplexně vyhodnocená, což se negativně odráží i při hodnocení vlastní dambořické produkce. Porovnání obou lokalit v plné šíři jejich nálezů totiž může ukázat mnohem více shod než se na první pohled zdá, ale může poukázat i na zajímavé rozdíly. Jimi se zatím jeví dambořické žánrové motivy, které z Lukova prozatím známy nejsou. Ač je to informace předběžná, mohla by tato skutečnost ukazovat na více „inspiračních zdrojů“, jimiž byli zásobováni dambořičtí hrnčíři a potvrzovat fakt, že soudobé pod stejnou vrchností jsoucí lokality měly přesto jistá specifika a jisté odlišnosti. To je ostatně otázka i dalšího z panství Kunštátů: Rožnova. Jisté shody s touto lokalitou ukázal již gotický horizont (Menoušková 2003a, 187–189), vazby to však nebyly nijak pevné a teprve J. Kohoutkem připravovaný katalog nálezů kachlů z Rožnova může napovědět více.

Dosavadní srovnání a shody v kamnářské tvorbě Dambořic a Lukova přináší i řadu otázek. Metricky i výtvarně totožné či velmi blízké otisky ukazují na používání týchž matric (a to například i v nálezu z Vnorov a Strážnice – motivy panovníka a jeho choti) a navozují otázky po výběru námětů (grafických listů?) na reliéfy matric, po způsobu distribuce vlastních matric, ale i otázky kulturně historické, tedy po způsobech šíření a dobové recepci témat ztvárněných vysokým uměním. A to zvláště, přihlédneme-li k takřka masovému výskytu portrétů panovníka a panovnice, které jsme v tomto článku označili pravděpodobně za Ferdinanda I. Habsburského a Annu Jagellonskou.

Četné analogie k dambořické kamnářské produkci jsou ovšem zajímavé i z jiného hlediska. Navozují totiž onu základní „ikonologickou“ otázku, s níž se při interpretacích reliéfů komorových kachlů setkáváme často. Jsme dnes s to skutečně a správně interpretovat onen staříčkový reliéf, chápeme jej dobře, víme přesně to, co o něm věděli jeho tvůrci, a co přesně věděli oni? Chápal řezbář a hrnčíř jasně všechny souvislosti onoho reliéfu, který mu/jim prošel pod rukama, věděli, kdo jsou ony ztvárňované postavy, nepřizpůsobovali je obrazu svému a místním poměrům? Tedy otázky po hlubším pochopení onoho ztvárňovaného motivu, o němž se dnes, v „moderní“ době vedou vášnivé debaty a snášejí se nejrůznější důkazy pro či proti té které interpretaci.

Právě oním velkým množstvím analogií, které jsme jistě neshromáždili všechny, což ovšem není ani účelné, a které se vyskytují jak na reliéfech kachlů, tak přímo na grafických listech, medailích a jinde, je sbírka cenná a přínosná. Opět je to ovšem doprovázeno řadou otázek, po vzájemných vazbách v rámci regionu, po způsobech zpracování toho kterého tématu do lokálních, poněkud rustikalizujících podob, po časovém sledu a šíření motivů. Ani renezanční kolekce se totiž rustikalizaci nevyhnula, ač se vyvarovala řady nectností gotické produkce a zvláště v horizontu žánrových kachlů dosáhla svého vrcholu i hodnotným výtvarným provedením.

Nelze ovšem zapomenout ještě na jeden přínos této kolekce. A to na unikátní sérii kachle – sekundárního kadlubu – sekundárního otisku (potažmo ještě – terciárního otisku). Zmíněná série pak opravňuje k úvaze, do jaké míry byly renezanční hrnčířské dílny v Dambořicích schopny ovlivňovat a zasahovat do hrnčířské produkce v okolí. Samotná skutečnost, že v Dambořicích došlo nedlouho po sobě (a to s ohledem na výše zmíněnou délku trvání místní hrnčířské produkce) k otisku původního kachle a k výrobě druhotné matrice totiž svědčí spíše pro fakt, že v místních dílnách se původní matrice nenacházela. To je ostatně problém již staršího horizontu hrnčířské produkce. V rámci pozdně gotického horizontu je totiž možné shledávat otisky z týchž matric (u dvou motivů) v materiálu z přibližně 33 km vzdálené Strážnice (k tomu např. Měřínský 1997, 87). Je však možné zvažovat eventuelně, že došlo k poškození matrice. Potom by i v tak krátkém časovém odstupu byla výroba „náhradní“ – druhotné matrice legitimní. Na druhou stranu jak z primárního, tak ze sekundárního otisku kachle s reliéfem ženy v bohatě prostříhaném

šatu se dochovalo jen velmi málo zlomků, což validitu předchozí úvahy poněkud znehodnocuje. Opět lze ovšem namítnout, že kachle s tímto motivem se nemusely dochovat. Vzhledem k nálezům terciárního otisku z Veselí nad Moravou, které je od Dambořic vzdáleno vzdušnou čarou asi 33 km, se dá každopádně usuzovat na poměrně značnou oblibu tohoto prozatím blíže nespecifikovaného portrétního námětu.

Znovu však musíme konstatovat, že vypovídací hodnotu dambořické kolekce negativně ovlivňuje rozdrobenost a torzovitost jejího zachování (k tomu viz Menoušková 2003a, 210–211). Nálezy z výzkumů J. Vrbase a H. Landsfelda nejsou bezesporu kompletní, naneštěstí ještě uložené hned ve dvou muzeích. Navíc, lokalita vydala své plody i během války a co přesně bylo vykopáno a odvezeno není zcela jasné. Kvalitu sbírky nijak nezvyšuje ani fakt, že od doby prvních výkopů J. Vrbase či intenzivní práce H. Landsfelda uplynulo více jak 60, respektive 40 let, přičemž souhrnného zpracování se naleziště nikdy nedočkal. To je ovšem problém i kachle z Veselí nad Moravou. Absence bližších nálezových okolností se tak negativně odráží i v možnostech zodpovězení otázky po významu dambořického hrnčářského centra ještě před příchodem habánů a po určení jeho možného dosahu a formy tohoto dosahu. S příchodem habánů a s počátkem jejich hrnčářské tvorby se nepochybně význam Dambořic jako hrnčářského centra upevnil. Bylo tomu tak na úkor domácí kachlové produkce, která se právě nacházela na svém vrcholu. Nástup kvalitního novokřtěnského zboží tak znamená konec slibně se rozvíjející „domácí“ produkce, jejíž vrchol lze spojit s podporou, kterou Dambořicům všemožně prokazoval Jan Kuna z Kunštátu. Právě jeho „mecenášské“ a objednavatelské činnosti vdčíme za mnohé z dochovaných motivů, které odráží život první poloviny 16. století.

Omezený rozsah předkládaného článku bohužel neumožňuje předložit celý renezanční horizont kamnářské produkce dambořických hrnčářů. Článek se proto soustředil na nastínění základních tezí a nastolení základních otázek. Některé detailnější rozbory, jako například podrobnější zpracování problematiky sekundárních a dalších otisků, ostatně již tiskem proběhly (Menoušková 2003b, 531–544). Naopak renezanční římsové kachle a manýristické kachle s motivem delfínů na svou publikaci v dalším ročníku Slováčka teprve čekají. Tím se naše mapování dané problematiky definitivně uzavře, ačkoli závěr to bude jen pomyslný, neboť zveřejněním sbírky teprve nastává čas na její porovnání s dalšími soudobými sbírkami a vyvstává prostor pro hledání analogií a pro formulování hlubších interpretací.

KATALOG RELIÉFNĚ ZDOBENÝCH RENEZANČNÍCH KACHLŮ Z DAMBOŘIC

Struktura katalogového čísla:

(Vzhledem k tomu, že níže popisované kachle se zachovaly ve fragmentárním stavu, neuvádím o jaký typ kachle se jedná, ačkoli tam, kde je to možné určit, se vždy jedná o základní, řádkové kachle.)

pořadové číslo motivu v katalogu a jeho ikonografie (odkaz na obrázek)

1. datace
2. přesné označení místa nálezů (uvádění č.p. je poněkud sporné, protože se k nálezům z Dambořic nedochovala nálezová zpráva, dle publikované literatury a pramenů lze usoudit, že zde zveřejněné nálezy pochází nejčastěji z č.p. 31, vyloučeno ovšem není ani č.p. 32, viz též přehled výzkumných aktivit na lokalitě)
3. rozměry ČVS (výška × šířka), v. komory, eventuelně s. střepu
4. typ kachle, lze-li to určit, a technologické aspekty
5. dochovaný počet zlomků, resp. kusů
6. publikováno (citace jsou uváděny v abecedním pořadí dle jmen autorů)
7. uložení kachle (bylo-li uvedeno, tak přírůstkové či inventární číslo)
8. analogie, případný sekundární otisk téhož motivu a jeho procentuální zmenšení, odkazy

I. reliéf šlechtičny – Anny Jagellonské ? – v medailónku (obr. 2)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. více zlomků, největší střep 204×145 mm, s. střepu 4–8 mm, komora se zachovala jen u jednoho zlomku (uloženého ve Žďánicích) u okraje je ovalená a dosahuje hloubky 65 mm, původní výška kachle činila 204 mm, vzhledem ke čtvercovému formátu kachle dosahovala ČVS šíře také okolo 204 mm
4. základní řádkový kachel, kachle byly vyrobené z dobře slinutého keramického těsta, s minimem slídových zrn v těstě, bez výraznějších písčitých zrn, jsou oxidačně pálené, některé zlomky zakouřované, jeden ze střepů nese stopy po výrazném slídovém nátěru povrchu, vyskytuje se i otisk textilie
5. celkem 13 střepů, z nichž jsou některé slepeny z více částí, z minimálně 4 a více kachlů
6. Landsfeld (1943, 149, obr. 3); Měřínský (1997, 85); Vrbas (1936, 32); k analogiím pak Marešová (2001, 115); Pavlík–Vitanovský (v tisku.)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov, Městské Vrbasovo muzeum ve Žďánicích (inv. č. 245)
8. ke kachli lze najít řadu analogií, nejbližší je nález z hradu Lukova, uloženo v Muzeu jihovýchodní Moravy Zlín-Malenovice (více zlomků, např. inv. č. 47 996–47 998, jedná se patrně o otisky z týchž matric, vzhledem ke shodným metrickým hodnotám), otiskem z téže matrice je i ženská poprsí na reliéfním dvojportrétu z Vnorov (uloženo tamtéž, inv. č. 725), volnější analogie jsou známy i z jiných lokalit, např. Kutné Hory (uloženo v Okresním muzeu v Kutné Hoře, inv. č. neuvedeno), v muzeu Beskyd ve Frýdku-Místku přír. č. 177/78, inv. č. 1292) či na Pražském Hradě (ústní informace Č. Pavlíka)

II. reliéf šlechtice se žezlem v ruce (obr. 13)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. více zlomků, největší střep (uloženo v Městském Vrbasově muzeu ve Žďánicích) 142×140 mm, s. střepu 7–13 mm, komora se nezachovala, i zde se dá odůvodněně předpokládat, že původní rozměry kachle činily asi 210×210 mm, přičemž lišta kolem ústředního reliéfu dosahovala z každé strany šíře asi 30 mm
4. kachle byly vyrobené z dobře slinutého keramického těsta, na lomu stejnorodého, s minimem slídových zrn v těstě, bez výraznějších písčitých zrn, střepy jsou oxidačně pálené do šedohnědých až cihlových tónů, otisk textilie nezaznamenán
5. minimálně 4 zachované střepy pocházející ze 4 (a více ?) kachlů
6. Měřínský (1997, 85); Vrbas (1936, 32, obr. 4)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov, Městské Vrbasovo muzeum ve Žďánicích (inv. č. 125)
8. ke kachli lze najít analogii opět v nálezech z výzkumů J. Kohoutka a J. Langové na hradě Lukov, uloženo v Muzeu jihovýchodní Moravy Zlín-Malenovice (více zlomků, i zde se patrně jedná o otisk z týchž matric, vzhledem ke shodným metrickým hodnotám)

III. reliéf šlechtičny v architektonickém rámci (obr. 14)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. 2 střepy z jednoho kachle, rozměry: 96×119 mm a 62×95 mm, s. střepu u obou 9–12 mm, komora se nezachovala, přibližná šíře kachle činila opět 210 mm
4. střepy jsou vyrobené z dobře slinutého keramického těsta, s minimem slídových zrn a s písčitými zrny nepřesahujícími velikost 0,5 mm, střepy jsou oxidačně pálené do sivých tónů, se stopami po zakouření, nesou otisk textilie
5. 2 střepy z jednoho kachle
6. nepublikováno, analogie Pavlík–Vitanovský (v tisku)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov

8. ke kachli lze najít několik analogií, nejbližší je nález z hradu Lukova, uloženo v Muzeu jihovýchodní Moravy Zlín-Malenovice (více drobných zlomků, např. inv. č. 48 476), nejlépe zachovaná je analogie z Prácheňského muzea v Písku (inv. č. HE 5031 a 5037), další je známá z hradu Točnicku

IV. reliéf muže v šubě – I (obr. 16)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. střep o rozměrech 108×89 mm, s. střepu 6–12 mm, komora se nezachovala
4. střep je vyrobený z dobře slinutého keramického těsta, s minimem slídových a písčitých zrn, je oxidačně pálený, mírně zakouřený a nese otisk textilie
5. 1 střep z jednoho kachle
6. nepublikováno
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov
8. ke zlomku, vzhledem ke stavu zachování, nelze najít přesně odpovídající analogii

V. reliéf muže v šubě – II (obr. 17)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. střep o rozměrech 60×109 mm, s. střepu 11–21mm, komora se nezachovala, pouze náběh na ni s patrným ZO
4. střep je vyrobený z dobře slinutého keramického těsta, s minimem slídových a písčitých zrn v těště, opatřený slídovým potahem povrchu, střep je oxidačně pálený a nese otisk textilie
5. 1 střep z jednoho kachle
6. nepublikováno
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov
8. ke zlomku, vzhledem ke stavu zachování, nelze najít přesně odpovídající analogii, dobově často zobrazovaný motiv má řadu volnějších analogií (viz vlastní text)

VI. reliéf s mladým mužem (obr. 19)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. střep o rozměrech 65×65 mm, s. střepu 10–13mm, komora se nezachovala
4. střep je vyrobený z dobře slinutého keramického těsta s minimem slídových a písčitých zrn, střep je oxidačně pálený
5. 1 střep z jednoho kachle
6. nepublikováno
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov
8. ke zlomku, vzhledem ke stavu zachování, nelze najít přesně odpovídající analogii (viz vlastní text)

VII. reliéf s postavou ženy (obr. 20)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. střep o rozměrech 94×76 mm, s. střepu 15–16mm, komora se nezachovala
4. střep je vyrobený z dobře slinutého keramického těsta, s minimem slídových a písčitých zrn v těště, opatřený slídovým potahem povrchu, střep je oxidačně pálený, nese otisk textilie
5. 1 prokazatelný střep z jednoho kachle
6. nepublikováno
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov
8. ke zlomku, vzhledem ke stavu zachování, nelze najít přesně odpovídající analogii

VIII. reliéf s dekorativním motivem (obr. 22)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31

3. jeden střep o rozměrech 76×71 mm, druhý o rozměrech 40×43 mm, s. střepů je shodná 9–11 mm, komora se nezachovala
4. střepy jsou vyrobené z dobře slinutého keramického těsta, s minimem písčitých zrn v keramickém těstě, jeden ze střepů je na povrchu opatřen slídovým nátěrem, druhý nese výraznější příměs slídy, nepozorováno zakouření ani otisk textilie, střepy jsou oxidačně pálené
5. 2 střepy ze dvou kachlů
6. nepublikováno
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov
8. zlomek je součástí blíže nespecifikovaného reliéfu s portrétním motivem

IX. a. reliéf se šlechtičnou v prostřihovaných šatech (zlomky zachycující šat) (obr. 23)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice č.p. 31
3. největší zlomek: 94×164 mm, s. střepu 8–16 mm, komora se nezachovala
4. výpal je oxidační, keramické těsto nese příměs drobného písčitého ostřiva a zrněk slídy, v pěti případech je střep opatřen slídovým nátěrem povrchu, lom střepu je stejnorodý, dobře slinutý, všechny zlomky nesou otisk textilie, šře ČVS kachle se opět pohybovala kolem 210 mm
5. 6–8 zlomků z minimálně 5 kachlů
6. Landsfeld (1974, 87–88); Menoušková (2003b, 531–544)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov; Městské Vrbasovo muzeum ve Ždánicích (inv. č. 192)
8. ke kachli patrně náleží zlomek vedený zde pod pořadový číslem IXb

IX. b. reliéf s motivem šlechtičny v prostřihovaných šatech (zlomek hlavy) (obr. 24)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice č.p. 31
3. největší kus: 71×78 mm, s. střepu 6–12 mm, komora se nezachovala
4. výpal je oxidační, keramické těsto nese příměs drobného písčitého ostřiva a zrněk slídy, v jednom případě je střep opatřen slídovým nátěrem povrchu u dalších dvou je patrná povrchová úprava, lom střepu je stejnorodý, dobře slinutý, jeden zlomek nese otisk textilie
5. 3 zlomky
6. Menoušková (2003b, 531–544)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov
8. ke zlomku zachován druhotný otisk, jehož zmenšení dosahuje 17,45 %, zlomek je patrně pokračováním motivu vedeného zde jako IXa

X. sekundární kadlub k reliéfu se šlechtičnou s prostřihovanými šaty (obr. 25)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice č.p. 31 či 32
3. 186×143 mm, s. střepu 36 mm, celková v. 61 mm
4. kadlub je povrchově poměrně poškozený, vyrobený je z jemného, plaveného keramického těsta, oxidačně pálený, lom střepu je dobře slinutý, kadlub nese stopy prstování
5. kadlub dochován v jednom zlomku
6. Kronika obce Dambořice, sv. III, Landsfeld (1974, 87–88); Menoušková (2003b, 531–544)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov
8. zmenšení kadlubu oproti primárnímu otisku (IXa) činí 9,2 % při měření čtyř hodnot

XI. sekundární otisk reliéfu se šlechtičnou v prostřihovaných šatech (zlomek hlavy šlechtičny) (obr. 24)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice č.p. 31
3. 47×47 mm, s. střepu 6–12 mm, komora se nedochovala
4. výpal je oxidační, velmi jemné, plavené keramické těsto s minimem písčitých zrn a zrněk slídy,

slídový nátěr povrchu nebyl pozorován, lom střepu je stejnorodý, dobře slinutý, střep nese otisk textilie

5. jeden zlomek z jednoho kachle
6. Menoušková (2003b, 531–544)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Vlastivědné muzeum Kyjov
8. zlomek je druhotným otiskem motivu IXb, zmenšení dosahuje 17,45 %

XII. terciární otisk reliéfu s motivem šlechtičny v prostřihávaných šatech (obr. 26)

1. 16. století
2. Veselí nad Moravou, Masarykova ulice
3. kachel je dochovaný celý, rozměry ČVS: 203x210 mm, komora 104 mm, vlastní reliéf je umístěn v široké liště, velikost reliéfu činí 137x132 mm, ústí komory 155x168 mm
4. základní řádkový kachel, výpal je oxidační, komora nese stopy zakouření a otisků textilie, keramické těsto nese příměs drobného písčitého ostřiva a minimum zrněk slídy, ZO pozorovány na bocích, při konzervačních zásazích však byly zasádrovány, ústí komory má oválný až kruhový tvar. Kachel nese stopy po druhotných zásazích: jedná se především o sádrové retuše a použití černé tuše na vytažení reliéfu ČVS
5. zachován jeden celý kus slepený ze čtyř částí
6. Menoušková (2003b, 531–544)
7. Muzeum jihovýchodní Moravy Zlín-Malenovice, tzv. Kytlicova sbírka, přír. č. 23/93
8. zmenšení oproti primárnímu otisku činí 30,94–39,09 %, zmenšení oproti sekundárnímu otisku činí 16,26 %

XIII. reliéf s motivem tančícího páru (obr. 27)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. největší střep má rozměry 160x210 mm, s. střepu 9–13 mm, komora se nezachovala, původní šířka kachle činila přibližně 210 mm
4. střepy jsou vyrobené z dobře slinutého keramického těsta, s minimem slídových a písčitých zrn v keramickém těstě, střepy jsou oxidačně pálené, nesou stopy po otisku textilie
5. 4 střepy z minimálně 3 jedinců, některé střepy jsou slepeny z více částí
6. Vrbas (1936, 32, obr. 4)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Kyjov, Městské Vrbasovo muzeum ve Ždánicích (inv. č. 124)
8. přímé analogie dosud nezjištěny

XIV. reliéf s motivem matka loučící se se synem (obr. 29)

1. 3.–4. desetiletí 16. století
2. Dambořice, Nová ulice, patrně č.p. 31
3. největší střep má rozměry 120x140 mm, s. střepu 9–13 mm, komora se nezachovala, původní šířka kachle činila asi 210 mm, přičemž vlastní reliéfní pole ČVS zabíralo šíři asi 15 cm, po každé straně je provázela asi 3 cm široká lišta
4. střepy jsou vyrobené z dobře slinutého keramického těsta, s minimem slídových a písčitých zrn v keramickém těstě, některé exempláře jsou opatřeny slídovým nátěrem povrchu, střepy jsou oxidačně pálené, se stopami po otisku textilie
5. 9 střepů z minimálně 5, maximálně 8 jedinců, některé střepy jsou slepeny z více částí
6. Vrbas (1936, 32, obr. 4)
7. Masarykovo muzeum v Hodoníně – pobočka Kyjov, Městské Vrbasovo muzeum ve Ždánicích (inv. č. 205 a 241)
8. přímé analogie dosud nezjištěny

Tabulka zmenšení sekundárního otisku kachle – hlava ženy

Popis měřeného prvku	Rozměry u původního otisku	Rozměry u sekundárního otisku	Zmenšení v % zaokrouhleno
Od ušního lalůčku po střed nosu	27 mm	22 mm	18,52%
Od vrcholu čela po bradu	59 mm	47 mm	20,34 %
Od kořene nosu po střed dolního rtu	24 mm	20 mm	16,67 %
Od heraldicky levého konce čela po dolní konec ušního lalůčku	44 mm	38 mm	13,64%
Rozteč očí, od jejich nejbližších konců	28 mm	22 mm	21,43%
Výška obličejce od čela po bradu	49 mm	40 mm	18,36%
Od heraldicky levého koutku oka po bradu	29 mm	24 mm	17,24 %
Šířka čela od sítky k počátku baretu	51 mm	44 mm	13,37 %
Celkové průměrné zmenšení			17,45 %

Tabulka zmenšení sekundárního kadlubu – srovnáván s primárním otiskem s motivem oděvu ženy

Popis měřeného prvku	Rozměry u původního otisku	Rozměry u sekundárního otisku	Zmenšení v % zaokrouhleno
Rozteč mezi medailónkem a motivem růže v dekoltu, včetně těchto	31 mm	22 mm	6,45%
Šířka rukávu v prvním nabírání pod dekoltem, měřeno v místě prostřihování	40 mm	37 mm	7,50 %
Podélná vzdálenost od medailónku po místo dotyku lemu dekoltu a prvního nabírání rukávu	27 mm	24 mm	11,11 %
Výška sloupku od vpadlého reliéfu po začátek hlavice	17 mm	15 mm	11,74%
Celkové průměrné zmenšení			9,2%

Tabulka zmenšení terciárního otisku kachle – srovnání s primárním otiskem šatu šlechtičny

Popis měřeného prvku	Rozměry u původního otisku	Rozměry u sekundárního otisku	Zmenšení v % zaokrouhleno
Rozteč mezi medailónkem a motivem růže v dekoltu, včetně těchto	31 mm	20 mm	35,49%
Šířka rukávu v prvním nabírání pod dekoltem, měřeno v místě prostřihování	40 mm	28 mm	30,00 %
Podélná vzdálenost od medailónku po místo dotyku lemu dekoltu a prvního nabírání rukávu	27 mm	12 mm	55,56 %
Výška sloupku od vpadlého reliéfu po začátek hlavice	17 mm	11 mm	35,30%
Celkové průměrné zmenšení			39,09%

Tabulka zmenšení terciárního otisku kachle – srovnání s primárním otiskem hlavy šlechtičny

Popis měřeného prvku	Rozměry u původního otisku	Rozměry u sekundárního otisku	Zmenšení v % zaokrouhleno
Od ušního lalůčku po střed nosu	27 mm	20 mm	25,93%
Od vrcholu čepce po bradu	59 mm	38,5 mm	34,45 %
Výška obličeje od čela po bradu	49 mm	32 mm	34,70 %
Od kořene nosu po střed dolního rtu	24 mm	19 mm	20,83%
Rozteč očí, od jejich nejvzdálenějších konců	28 mm	19 mm	32,14%
Od heraldicky levého koutku oka po bradu	29 mm	20 mm	31,03%
Šířka čela od sítky k počátku baretu	51 mm	30 mm	41,18 %
Od heraldicky levého konce čela po dolní konec ušního lalůčku	44 mm	32 mm	27,27 %
Celkové průměrné zmenšení			30,94%

Tabulka zmenšení terciárního otisku kachle – srovnání se sekundárním kadlubem

Popis měřeného prvku	Rozměry u původního otisku	Rozměry u sekundárního otisku	Zmenšení v % zaokrouhleno
Rozteč mezi medailónkem a motivem růže v dekoltu, včetně těchto	22 mm	20 mm	9,09%
Šířka rukávu v prvním nabírání pod dekoltem, měřeno v místě prostřihování	37 mm	28 mm	24,32%
Podélná vzdálenost od medailónku po místo dotyku lemu dekoltu a prvního nabírání rukávu	24 mm	12 mm	50,00%
Výška sloupku od vpadlého reliéfu po začátek hlavice	15 mm	11 mm	26,67%
Celkové průměrné zmenšení			27,52%

Tabulka zmenšení terciárního otisku – srovnání se sekundárním otiskem

Popis měřeného prvku	Rozměry u původního otisku	Rozměry u sekundárního otisku	Zmenšení v % zaokrouhleno
Od ušního lalůčku po střed nosu	22 mm	20 mm	9,09%
Od vrcholu čepce po bradu	47 mm	38,5 mm	18,09%
Od kořene nosu po střed dolního rtu	20 mm	19 mm	5,00%
Od heraldicky levého konce čela po dolní konec ušního lalůčku	38 mm	32 mm	15,79%
Rozteč očí, od jejich nejvzdálenějších konců	22 mm	19 mm	13,64%
Výška obličeje od čela po bradu	40 mm	32 mm	20,00%
Od heraldicky levého koutku oka po bradu	24 mm	20 mm	16,67%
Šířka čela od síčky k počátku baretu	44 mm	30 mm	31,82%
Celkové průměrné zmenšení			16,26%

Poznámky:

- 1 Za umožnění studia pozůstalosti H. Landsfelda vděčím ředitelce muzea Mgr. Taťaně Martonové a pracovnícím pobočky Masarykova muzea v Hodoníně – Vlastivědného muzea v Kyjově, kam byla sbírka deponována. Za informace ohledně nákupu této sbírky jsem zavázána PhDr. J. Pajerovi, CSc. V letech 2000–2001, kdy jsem sbírku studovala, nebyla tato ještě opatřena inv.č., proto je neuvádím.
- 2 Přehled výzkumných akcí v Dambovicích, Nové ulici od 30.–60. let 20. století, k tomu podrobněji Menoušková (2003a, 216–217):

Datce výzkumu	Autor výzkumu	Místo výzkumu	Poznámka	Publikováno
30. léta	Jakub Vrbas s lékařem Václavem Soudkem	Nová ul. 31	Nalezena hrnčářská pec s nálezy střepů a jen pěti větších částí kachlů. Tytéž motivy pochází dle autora výzkumu i z tvrziště v Dambořicích. Z výzkumu byly získány vedle dalších tyto renezanční kachle: – tančící pár – motiv ryb – různé portrétní kachle – matka loučící se se synem – římsový kachel Dnes uloženo v Městském Vrbasově muzeu ve Ždánicích.	Vrbas 1936,29. Landsfeld 1962–1963,20.
Během druhé světové války	Moravské muzeum (dnes Moravské zemské muzeum) pod vedením Dr. J. Huckleho	Výzkum probíhal na ulici Nové, patrně č.p. 31 a 32.	K nálezů došlo náhodně, při kopání jámy. Z výzkumu pochází především gotické kachle.	Landsfeld 1974, 84
V roce 1959	Heřman Landsfeld	Místo nálezů není uváděno jednoznačně, uvádí se buď č.p. 52 či č.p. 31.	Nálezy keramiky i kachlů byly ještě za války odvezeny do Berlína.	Flodr 1994,18. Kronika obce Dambořice za léta 1960–1963, 170–172 (okresní archiv Hodonín)
Na další nález byl H. Landsfeld upozorněn r. 1961, výzkum pak probíhal i v roce 1967	Heřman Landsfeld	Výzkum probíhal v č.p. 31 a 32. Na rozhraní zámku A. Rindy a F. Bartošky.	V humně č.p. 31 zjištěny 2 pece s četnými kamnářskými nálezy. H. Landsfeld zde našel přes 700 zlomků komorových kachlů. Kachlů s renezanční tematikou se nejvíce našlo v humně Františka Bartošky v č.p.32	Landsfeld 1974, 85.

3 Vzhledem k rozsahu příspěvku bude nefigurativní část renezanční kamnářské produkce z Dambořic, tedy skupina římsových a vrstva manýristicky pojatých kachlů, představena v příštím čísle Slovácka.

4 V této souvislosti děkuji PhDr. J. Langové za umožnění komparativního studia materiálu z Lukova. S ohledem na fakt, že nálezy z prostoru jižního parkánu hradu autoři výzkumu J. Kohoutek a J. Langová doposud nepublikovali, je třeba případně zájemce odkázat na shlédnutí nálezů přímo v místě jejich uložení v Muzeu jihovýchodní Moravy – v Malenovicích. To je také důvod proč, až na malou výjimku, nepublikuji materiál z Lukova pro srovnání. Protože nálezy z Lukova dosud nejsou ani komplexně zpracovány, neuvádím ani počet dochovaných zlomků, resp. kusů

analogických lukovských kachlů. Vzhledem k faktu, že Jan Kuna z Kunštátu byl pánem i na Rožnově, bude jistě zajímavé porovnat katalog kachlů z této lokality připravovaný v současnosti J. Kohoutkem do tisku s nálezy z Dambořic a Lukova.

- 5 Řád zlatého rouna založil roku 1429 burgundský vévoda Filip Dobrý. Řetěz tvoří křesadla, křemeny a jiskry, na nichž je zavěšen odznak řádu – zlatý beránek. V době habsburské monarchie byl jejím nejvyšším rytířským řádem (Buben 1986, 93–95). Přes úzké styky Ludvíka Jagellonského s Habsburky, kteří byly jeho příslušníky a Řád zlatého rouna nosili, se příliš neuvažovalo, že by i tento byl jeho příslušníkem, a to i s ohledem k nízkému věku, jehož se dožil. Novější práce však ukazují, že Ludvík Jagellonský byl přece jen jeho držitelem. Díky konzultaci s Mgr. D. Janišem, Ph.D. z brněnské pobočky Historického ústavu AV ČR jsem se totiž dostala k odkazu na literaturu (Semrad 2002, 58), v níž se uvádí, že Ludvík Jagellonský získal Řád zlatého rouna v roce 1517 z politických a dynastických důvodů, což značně komplikuje i tak spornou interpretaci reliéfu tohoto i následujícího portrétního kachle.
- 6 Kolegyně Marešová uvádí v souvislosti s popisem kachle z Kutné Hory místo obvyklejšího Anna Jagellonská Anna Uherská, což je označení ne příliš šťastné (s ohledem na několik jejich případných jmenovkyň) vyskytující se ojediněle v německojazyčné literatuře, též Anna von Böhmen und Ungarn, s poukazem na země, jichž byla královnou. Označení Anna Uherská je také poukazem na místo jejího narození – Budín, k tomu vyjádření PhDr. J. Mikulce, CSc. z Historického ústavu AV ČR ze dne 13.8. 2003, uloženo v archívu autorky.
- 7 Při hledání analogií k dambořickému materiálu a při konzultacích nad problematikou portrétních kachlů mi byli svou vstřícností velmi nápomocní především Č. Pavlík, M. Vitanovský a MUDr. Z. Hazlbauer, kteří mi poskytli jak řadu cenných údajů, tak také hodnotnou obrazovou dokumentaci. Všem bych proto velmi ráda poděkovala. V případě frýdeckého kachle jsem za obrazovou dokumentaci a za základní údaje zavázána přímo Č. Pavlíkovi.
- 8 Informaci mi opět poskytl Č. Pavlík, který materiál publikačně zpracovává spolu s M. Vitanovským. Viz závěrečný přehled literatury.
- 9 Oba autoři se domnívají, že předchozí medailónkový portrét nezobrazuje Ferdinanda I. Habsburského a jeho ženu Annu Jagellonskou, ale spíše Ludvíka Jagellonského a jeho ženu Marii Uherskou.
- 10 Technologické a metrické parametry kachlů jsou pojednány souhrnně na závěr práce.
- 11 Za poskytnutí obrazového materiálu a za upozornění na uvedené analogie jsem opět zavázaná Č. Pavlíkovi a M. Vitanovskému.
- 12 Oděv muže ukazuje k okázalému bohatému katolickému měšťanstvu, když svou zálibu v nádheře a výstřednosti prezentuje po způsobu někdejších lancknechtů, tedy námezdních vojáků, kteří vytvořili svérázný styl oblečení, fantastické a velmi nápadité prostřihování, které poskytovalo každému možnost řešit své oblečení podle vlastního vkusu, třeba odlišně pravou a levou polovinu, a to je případ i muže z reliéfu kachle (viz též Kybalová 1996, 19 a 79).

Použité zkratky:

AH	– Archaeologia historica
AR	– Archeologické rozhledy
AV ČR	– Akademie věd České republiky
č.p.	– číslo popisné
ČSAV	– Česká (dříve Československá) akademie věd
ČVS	– čelní vyhřívací stěna
FF MU	– Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
obr.	– obrázek
přír. č.	– přírůstkové číslo
inv. č.	– inventární číslo
s.	– síla
š.	– šířka
v.	– výška
ZO	– záchytný otvor

Literatura:

- B u b e n, M., 1986: *Heraldika*. Praha.
CTS (*Autoatlas ČR*). Harmanec. Rok vyd. neuveden.
- Č a r e k, J., 1985: *Městské znaky v Českých zemích*. Praha.
- D e n i s, A., 1932: *Konec samostatnosti české*. Díl I. – Kniha I a II. Praha.
- F l o d r, F., 1994: *Dambořice. Minulost a současnost ve světle kronik*. Brno.
- H a z l b a u e r, Z., 1986: *Příspěvek k technologii výroby pozdně středověkých reliéfních kachlů*. AH 11, 489–504.
- 1988: *Gotické a renesanční kachle z hradu Točnicku*. In: Zprávy Čs. společnosti archeologické při ČSAV 33, 20–24, obr. 13–41.
- 1998: *Krása středověkých kamen*. Praha.
- H a z l b a u e r, Z. – U l r y c h o v á, E., 1998: *Renesanční kachle se zobrazením starozákonního soudce Jepteho*. AR L, 636–644.
- H o r a – H o ř e j š, P., 1991: *Toulky českou minulostí*. Díl 2. Praha
- H o r a – H o ř e j š, P., 1994: *Toulky českou minulostí*. Díl 3. Praha.
- H u r t, R. a kol., 1970: *Kyjovsko*. Brno.
- K y b a l o v á, L., 1996: *Dějiny odívání. Renesance (15. a 16. století)*. Praha.
- L a n d s f e l d, H., 1943: *Zprávy české keramické společnosti*.
- 1950: *Lidové hrnčířství a džbánkářství*. Praha 1950.
- 1963: *Předhabánská keramika v Dambořicích*. Od Hradské cesty 1962–1963, 20–22.
- 1974: *Keramická pec v Dambořicích z 15. století*. Od Hradské cesty 1971– 972, 84–90.
- K o h o u t e k, J., 1995: *Hrady jihovýchodní Moravy*. Zlín.
- M a r e š o v á, K., 2001: *Přímé ikonografické předlohy vybraných motivů kutnohorských komorových kachlů*. In: Pocta Zdeňku Jelínkovi – práce muzea v Kolíně 7, 101–117.
- M e n o u š k o v á, D., 2003a: *Málo známá kolekce reliéfně zdobených pozdně středověkých kachlů z Dambořic*. Slovácko XLIV, 183–223.
- 2003b: *Předhabánská kachlová produkce z Dambořic (okres Hodonín). Unikátní série komorových kachlů a sekundárního kadlubu*. AH 28, 531–544.
- M ě ř í n s k ý, Z., 1997: *Ždánicko ve středověku*. In: Stuchlík, S.–Klanica, Z.–Měřínský, Z. *Pravěk a středověk Ždánicka*, 59–91. Brno.
- M i k š í k, M. – H a n y k ý ř, V. – H a z l b a u e r, Z., 1986: *Studie podmínek výroby reliéfních ploch pozdně středověkých kachlů*. AH 11, 505–513.
- P a j e r, J., 1983: *Počátky novověké keramiky ve Strážnici*. Strážnice.
- P a v l í k, Č. – V í t a n o v s k ý, M. – v tisku.
- P o h l, W. – V o c e l k a, K., 1993: *Habsburkové. Historie jednoho evropského rodu*. Gratz–Wien–Köln.
- P o k l u d a, Z., 1994: *Kunštátové*. Malovaný kraj. Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka XXX, č. 5, 5.
- S e m r a d, O., 2002: *Zlaté rouno v evropských zemích*. In: Heraldika a genealogie 35, 1–2, 58.
- T o m á š k o v á, M., 2002: *Významné osobnosti na renesančních portrétních kachlích*. FF MU Brno, Ústav archeologie a muzeologie.
- V í t a n o v s k ý, M., 2001: *Dřevo a hlína v procesu vzniku středověkého kachle*. AH 26, 403–409.
- V r b a s, J., 1930: *Ždánsko. Zeměpisný a dějepisný popis*. Ždánice.
- 1936: *Toufaři na Ždánsku a ždánská keramika*.

Prameny:

- Kronika obce Dambořice, svazek III, 1960–63. Uloženo v Okresním archívu Hodonín.
- Kronika obce Dambořice, svazek IV, 1964–68. Uloženo v Okresním archívu Hodonín.

Mgr. Dana Menoušková (n. 1973), pracuje od roku 1998 jako archeoložka ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na středověkou archeologii a její výtvarné projevy.

Portrait and Genre Stove Tiles from Dambořice – Renaissance Period Production of the Dambořice Stove-Fitting Workshops

Abstract

The preserved torso of late Gothic tiles from Dambořice (Menoušková 2003a, 183–223) displays some interesting motifs that anticipate later fully developed production of local workshops in the Renaissance period. This phase represents the undisputed climax of their activity. As mentioned in the title, the gamut of production can be divided into two main areas: portraits (echoing period and topical themes, analogical to the finds from the East Moravian castle of Lukov) and genre part with its peculiar, original set of motifs. The genre tiles are both in their subject matter as well as execution the real high point of the tile workshop output.

The Renaissance period production of the workshops seems to be a much more compact and balanced collection than the late Gothic products. This applies both to the artistic value as well as technology advance, and the Renaissance tiles especially outshine the older production in the category of genre scenes, where they abandon rustic tendencies of the Gothic works. The increased quality of technology as well as growing artistic ambition can be probably related to the relationship the workshops developed to the House of Kunštát. This relationship also helps us set the dates of the workshops' history quite exactly. We know that the Kunštát started administering the area sometime prior to 1530, and on the other end, that the domestic pottery production had vanished as a result of the Anabaptists' (who started their own pottery workshops) coming around 1550. Thus, the major body of the Renaissance period production of Dambořice workshops comes from the two decades in between. Here, it is necessary to point out that the dividing line between late Gothic tiles and the Renaissance ones is blurred. Thus it is possible that in a certain period, both late Gothic tiles and the ones made using new technologic and artistic approaches were made. The pottery production of Dambořice in the first half of the 16th century is an example of late occurrence of Gothic motifs and technologies that were replaced by full-fledged Renaissance production in a very short period of time.

The comparisons and similarity between the output of Dambořice workshops and the production of another Kunštát-administered village, Lukov, brings to mind many questions. Some of the imprints have either identical or nearly identical proportions and designs, which points to using the same master moulds (this also applies to the finds from Vnorovy and Strážnice – e.g. the designs of the ruler and his wife). The question remains how the designs (graphic prints?) were distributed, spread and selected. Even more questions can be observed from the cultural-historical point of view: how the designs spread and how were the motifs depicted by “high art” received among people, especially if we take into account widespread portraits of the monarch and his wife, who were tentatively identified as Ferdinand I. Habsburg and his wife Ann in this article.

However, numerous analogies to the Dambořice production bring about that basic “iconographic” question which we encounter often when attempting interpretation of chamber tile reliefs. Are we capable of correct understanding and interpretation of these old tiles, or do we tend to misinterpret them sometimes? And did a carver/potter understand all of the nuances in meaning of a relief he was working on?

We cannot omit one valuable feature of this collection – which is a unique set consisting of tile – secondary mould – secondary print (and consequently a tertiary print). The mentioned set raises a question regarding the extent to which the Dambořice workshops influenced the tile production in the region. The fact that the primary tile had to be used to make a secondary mould seems to justify an assumption that the primary mould was not present in Dambořice. This, for that matter, was a problem here even before. In the late Gothic period, we find prints from two moulds (two designs) in the finds from Strážnice, approx. 33 km from Dambořice (see e.g. Měřínský 1997, 87). However, we need to admit the possibility that the mould was damaged or destroyed. In such a case, the making of a secondary mould within such a short period of time would be understandable. On the other hand, the preserved fragments of both the primary and secondary moulds are very few, which makes the aforementioned possibility somewhat improbable. To this it could be objected that the situation

and evaluation is dependent on the current state of research. Unfortunately, the informative value of the Dambořice collection is negatively affected by its disunity and fragmentation.

The coming of the Anabaptists and their quality brand of pottery in the half of the 16th century put an end to the promisingly flourishing “domestic” workshops, climax of whom can be related to the support provided by Jan Kuna of Kunštát. Thanks to his patronage and commissions, we can now examine and marvel at many preserved designs that reflect the noblemen’s life in the early 16th century.

Porträt- und Genrekacheln aus Dambořice. Renaissance-Horizont der Dambořicer Kachelproduktion

Zusammenfassung

Eine zwar nur als Torso erhaltene, motivisch jedoch interessante Kollektion von spätgotischen Kacheln aus Dambořice (Menoušková 2003a, 183-223) vorzeichnete eine in den dortigen Werkstätten bereits vollentwickelte renaissancezeitliche Töpferei. Die Herstellung von Kacheln stellte einen wahren Höhepunkt der Töpferkunst dar und wurde, wie bereits angedeutet, in zwei wichtige Bereiche aufgeteilt: Kacheln mit Porträtmotiven (dieser Teil der Produktion bediente sich zeitgenössischer Themen, die aktuell und beliebt waren; Analogien sind bei den Funden aus der ostmährischen Burg Lukov zu finden) und Genrekacheln, deren eigenartige Motive, Sujets und künstlerische Verarbeitung als wahrer Höhepunkt dieses Handwerks gelten.

Das Renaissance-Horizont der Produktion ist ein künstlerisch und technologisch mehr harmonischer und kompakter Komplex, der besonders in der Verarbeitung der Genrebilder die rustikalisierenden Tendenzen des spätgotischen Horizonts übersteigt. Die Ausgewogenheit von Technologie und bildender Kunst sowie größere künstlerische Ambitionen hängen anscheinend direkt mit der Beziehung zur Adelsfamilie von Kunštát zusammen. Außerdem lässt diese Beziehung ziemlich genaue chronologische Grenzen setzen. Gegeben sind sie einerseits durch die Verwaltung der Familie von Kunštát über dieser Lokalität (angefangen vor 1530), andererseits durch Beendung der heimischen Töpferproduktion und Vordringen der Wiedertäufer 1550 mit anschließender Einführung deren eigenen Töpferherstellung. Die durch Renaissanceideen geprägte Tätigkeit der Werkstätten in Dambořice kann zeitlich gerade in diese Zeitspanne von zwei Jahrzehnten gelegt werden. Dabei ist zu unterstreichen, dass der Übergang von der Spätgotik zur Renaissance fließend verlief, sodass es durchaus möglich war, dass die spätgotisch geprägten Kacheln eine Zeitlang parallel neben den in neuem Stil und mit neuer Technologie hergestellten Kacheln produziert wurden. Die Dambořice-Töpferproduktion der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts ist ein Beispiel für ziemlich langes Überdauern von spätgotischen Sujets und derzeitigen technologischen Vorgängen, die dann während einer ziemlich kurzen Zeit durch die bereits vollentwickelte Renaissanceproduktion abgelöst wurden.

Vergleicht man die Kachelproduktion von Dambořice mit der Produktion einer zeitgenössischen, sich unter der Verwaltung der Familie von Kunštát befindlichen Lokalität namens Lukov, taucht eine Reihe von weiteren Fragen auf. In Maß und Kunstform identische oder sehr ähnliche Abdrucke weisen auf Benutzung von denselben Formen hin (zum Beispiel auch bei Funden aus Vnorovy und Strážnice, wo Motive des Herrschers und seiner Frau vorhanden sind) und lösen Fragen nach weiteren Umständen aus: nach Verbreitung und Auswahl der Sujets (der graphischen Blätter?), Reliefs der Matrizen, ihrer Distribution, aber auch kultur-historische Fragen: nach Verbreitung und zeitgenössischer Aufnahme der künstlerischen Themen. Besonders mit Hinsicht auf das fast massenhafte Vorkommen der Herrscher-Porträte (wahrscheinlich sind darauf Ferdinand I., Habsburger und Anna von Jagiellonen abgebildet) in ganz Böhmen und Mähren.

Zahlreiche Analogien zur Dambořice-Kachelproduktion veranlassen allerdings auch eine grundlegende „ikonographische“ Frage, auf die wir bei der Interpretierung von Reliefs auf den Kammerkacheln häufig stoßen: Sind wir heutzutage imstande, jenes alte Relief richtig zu interpretieren? Ob wir es richtig verstehen? Konnte ein Schnitzer oder Töpfer alle Zusammenhänge jenes Reliefs verstehen?

Noch ein Beitrag der obengenannten Kollektion soll nicht vergessen werden – eine unikate Ka-

chelseerie – sekundäre Form – sekundärer Abdruck (und eigentlich auch – tertiärer Abdruck). Diese Serie berechtigt zur Überlegung: inwieweit konnten die renaissancezeitlichen Töpferwerkstätten in Dambořice die Töpferproduktion in der Umgebung beeinflussen oder in sie eingreifen? Allein die Tatsache, dass eine primäre Kachel abgedruckt und daraus eine sekundäre Form hergestellt wurde, mag bedeuten, dass sich die ursprüngliche Form in den örtlichen Werkstätten nicht befand. Das übrigens war bereits bei der früheren Töpferproduktion ein Problem. Im Rahmen des spätgotischen Horizonts können nämlich Abdrücke aus denselben Formen (bei zwei Motiven) am Material aus ungefähr 33 km entfernter Lokalität Strážnice verfolgt werden (dazu z. B. Měřínský 1997, 87). Man kann auch die Eventualität in Kauf nehmen, dass die Form beschädigt wurde. In dem Falle wäre die Herstellung einer „Ersatzform“ auch trotz kurzem Zeitabstand legitim gewesen. Sowohl aus dem primären als auch sekundären Abdruck ist jedoch nur eine geringe Anzahl von Bruchstücken erhalten geblieben, was die Validität der vorhergehenden Überlegung einigermaßen entwertet. Wiederum ist allerdings einzuwenden, dass die Situation durch den Zustand der Untersuchung bedingt ist. Einen negativen Einfluss auf die Aussagekraft der Dambořice-Kollektion hat ihre Unvollständigkeit und Zerstückelung.

Dem Einzug der Wiedertäufer folgten in der Mitte des 16. Jahrhunderts neue hochwertige Tonwaren aus ihren Töpferstätten und damit ein Ende der heimischen Produktion, die sich so vielversprechend entwickelte und ihren Höhepunkt der vielseitigen Unterstützung von Jan Kuna z Kunštátu verdankte. Seinem Mäzenatentum und seinen Aufträgen sind auch mehrere der erhaltenen Motive zu verdanken, die das Leben der Adligen in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts widerspiegeln.

VÝCHODNÍ KŘESŤANSTVÍ V MORAVSKÉM ZEMSKÉM MUZEU

Dne 25. 9. 2003 byla v Paláci šlechtičen Moravského zemského muzea v Brně slavnostně otevřena rozsáhlá výstava Východní křesťanství. Tato výstava, která je významnou součástí dlouhodobého muzejního projektu Světová náboženství, byla připravena ve spolupráci se Slovenským ústavem AV ČR a Jihomoravským krajem, pod záštitou místopředsedy vlády a ministra zahraničních věcí ČR Cyrila Svobody, ministra kultury ČR Pavla Dostála a Metropolity pravoslavné církve v českých zemích a na Slovensku Nikolaje. Konala se u příležitosti významné události evropských dějin, 550. výročí pádu Konstantinopole. Autorsky se na přípravě výstavy podílela celá řada významných odborníků na danou problematiku, včetně zahraničních, organizačně, zejména osobou Oldřicha Neužila, zajišťovalo výstavu Moravské zemské muzeum.

Hned první část výstavy měla pro nás Moravany prestižní nádech, protože v ní byly představeny všechny jedinečné doklady raného křesťanství nalezené v centrech Velké Moravy. U většiny z nich samozřejmě není možné jejich spojení jen a jen s prostředím byzantské říše, nicméně značná část z nich pochází z rámce staroměstsko-uherskohradištské aglomerace. Především ze staroměstského pohřebiště „Na Valách“ pocházejí závěsné křížky a šperky s výzdobnými motivy v podobě křížů řeckého typu, další olovené i bronzové křížky jsou z nalezišť v historickém centru Uherského Hradiště. Výjimečné postavení náleží Sadům. V centru úvodního prostoru byly z kamenů v poměru jedna ku jedné vyskládaný nejen základy tamní kaple, ale i prezentován nový model představující objekty na sadské výšince v době jejího největšího významu. Tou dobou byla druhá polovina 9. století, kdy se zde předpokládá sídlo arcibiskupa Metoděje a často shledává i místo jeho posledního odpočinku. Právě učeným bratrům Konstantinovi a Metodějovi, vůdčím osobnostem byzantské misie, byla také věnována nemalá pozornost. Právě oni jsou tím fenoménem, který představuje spojovací článek mezi evropským východem a západem, mezi Velkou Moravou a Byzancí. Značný prostor byl věnován také nálezům z jiných významných vel-

komoravských center, především těm z Mikulčic. Křížky, kování opasku s vyobrazením kněze v adorujícím gestu a především pozlacená kování podobající se kodexům či knihám, to jsou jedinečné předměty, které coby originály spolu s ostatními unikáty nebyly v prostředí Moravy vystaveny již několik desetiletí. Následující část výstavy byla logicky věnována Byzanci, jako hlavní nositelce východního křesťanství v době po pádu východořímské říše. Tu plnila byzantská říše až do svého zániku v roce 1453. Celý jí věnovaný prostor byl koncipován jako interiér typického kopulovitého kostela, s nezbytným vyobrazením Krista-Pantokratora a sv. Bohorodičky, v jehož rámci bylo instalováno několik pozoruhodných předmětů. Ty představovala např. hliněná ampule ze 6.–7. století pocházející z hradu Rychleby, která byla plněna posvátnou vodou tryskající z pramene u hrobu sv. Menase, hlavního svatého egyptské koptské církve. Z dalších vystavených předmětů uvedme alespoň poklad stříbrných předmětů byzantského kovotepce ze 7. století nalezený u slovenské obce Zemianský Vrbovok a nebo kolekci zlatých byzantských mincí-solidů, na jejichž vyobrazeních se jasně zračí propojenost moci světské s mocí církevní, obojí pevně spočívající v rukou byzantských císařů. Pozdní byzantské křesťanství bylo prezentováno prostřednictvím posvátných obrazů, ikon, pocházejících ze sbírky Kondakova. Autory Byzance a Velké Moravy byli Vladimír Vavřínek a autor tohoto příspěvku. Následující části výstavy byly věnovány křesťanům v Egyptě, koptům a dějinám křesťanské církve v Etiopii. Autorsky jsou spojeny se jmény Luboše Kropáčka a Josefa Kanderta. Koptský Egypt byl prezentován hlavně prostřednictvím unikátních koptských látek, vlastně částí kněžských oděvů, pocházejících z 5. a 6. století. Etiopské křesťanství naopak ukazují novodobé obrazy a obrázky zachycující boj křesťanů s pohany, představeny však byly i předměty, které sloužily, často ještě v nedávné době, k liturgickým účelům, např. křížky, ale i bubínky a podobně. Vystavenými modely byly zachyceny unikátní, ve skále vytesané kostely ve tvaru křížů z Lalibely. Dodatečně obohatil výstavu ve zlatě zdobený exemplář Bible, kterou Karlové univerzité věnoval bývalý etiopský císař Haile Selasie. Pravoslavné církvi

v Gruzii a arménské apoštolské církvi, se bohužel, dostalo prezentace především formou dvojrozměrných vyobrazení, což mrzí zejména v případě Arménie. Málo se totiž ví, že právě na území dnešní Arménie bylo křesťanství jako oficiální náboženství uznáno jako vůbec první v rámci celého tehdejšího antického světa. Stalo se tak ještě před rokem 313 n.l., kdy ho v Mediolánu, dnešním italském Milánu, oficiálně uznal římský císař Konstantin, díky tomu označený za Velikého. Velmi zajímavá, zejména vzhledem k dnešnímu vývoji, byla část věnovaná blízkovýchodním křesťanům, neboť právě na Blízkém východě se vlastně křesťanství zrodilo. Nejstarší doklady tamního křesťanství se však ve výstavě neobjevily. Nahradily je naopak předměty dokumentující tamní křesťanskou současnost – dřevorytiny a řezby znázorňující Betlém a jesličky, a hlavně z perleti vyvedené vyobrazení Jeruzaléma. Autorsky byla tato část spojena se jménem Luboše Kropáčka. Další části výstavy byly věnovány pravoslavným církvím na Rusi a v Srbsku a jejím autory byli Pavel Boček, Václav Štěpánek a Slobodan Mileusnić, ředitel církevního muzea v Bělehradu. Hlavními vystavovanými předměty byly ikony, často velké umělecké hodnoty. Doprovázely je kněžské ornáty, liturgické knihy a některé další předměty, jako např. modely církevních staveb. Nežřídko, hlavně ty ruské, skončily ve výstavě poté, co sem byly předány celními orgány jako zabavené pašované zboží. Do jisté míry samostatnou částí výstavy byla prezentace řecká, kterou si tamní odborníci z Muzea byzantského umění v Thessalonikách přijeli sami vyaranžovat. Měla název „Postbyzantské ikony v Řecku: mezi tradicí a současností“. Jak už sám název napovídá, představeno bylo především ikonografické umění ze 17. století až po současnost, k němuž byl už v Řecku vydán speciální česko-řecko-anglický katalog. Autorem řecké části byl Stamatios Chondrogiannis. Z Rumunska dorazila na Moravu, opět nutno říci bohužel, jen část požadovaného materiálu, ta mladší. Ve vitrinách se proto ocitly především liturgické knihy a oděvy doprovázené obrazovou dokumentací. Většinou v nich byla zaznamenána nelehká nedávná minulost a poněkud světlejší přítomnost rumunské pravoslavné církve, přičemž téma bylo zpracováno Petrem Balcárkem a Manuelou E. Gheorghe. Konečně závěrečné prostory výstavy byly věnovány především pravoslavným církvím v českých zemích a na Slovensku. Modely, liturgické obrazy, iko-

ny, kněžské úbory a bohatý obrazový materiál dokumentovaly mnohdy pohnutý vývoj pravoslaví, včetně důsledků toho, že v pravoslavném kostele sv. Cyrila a Metoděje v Praze se ukrývali a nakonec byli i dopadeni a usmrceni vykonavatelé atentátu na říšského vedoucího SS Reinharda Heidricha. Represe a popravky kněží včetně patriarchy Gorazda, a následné pronásledování státními orgány v 50. letech to byly hlavní příčiny nelehkého působení pravoslaví v rámci někdejšího Československa. Ovšem mimo východních oblastí Slovenska. Odsud, od Svidníka, byl také do výstavy přenesen interiér typického pravoslavného dřevěného kostela z vesnického prostředí, včetně lavic a nezbytného ikonostasu s vyobrazeními svatých. Autory závěrečné části výstavy Východní křesťanství byli Pavel Aleš, Jan Břečka a František Gutek.

Z výčtu je zřejmé, že ne všechny země „východního křesťanství“ současnosti byly ve výstavě zastoupeny, scházely např. Ukrajina či Bul-

Z vernisáže výstavy Východní křesťanství. Výklad autora nad modelem církevního centra Velké Moravy na sadské výšině. V popředí významní představitelé pravoslavné církve včetně metropolitě Nikolaje, vpravo brněnský primátor P. Duchoň s manželkou, v pozadí starosta obce Modrá M. Kovářík a ředitel Archeologického ústavu AVČR v Brně doc. Dr. P. Kouřil, Csc. Foto S. Doleželová

harsko. Je to škoda, nicméně odráží se v tom i skutečnost, jakou měrou jejich zainteresovaní a o spolupráci požádaní státní zástupci a odborníci reagovali na oficiální žádosti adresované jim nezřídka až z Ministerstva zahraničí České republiky. Zřejmá je také nestejná kvalita vystavených předmětů, neboť každý z vypůjčovatelů shledával význam své účasti v něčem jiném, někdo aby vyzvedl historický význam, jiný naopak současný stav křesťanství ve své zemi. Spojit takovouto různost v jeden celek pak nebylo nikterak jednoduché. Přesto si dovoluji konsta-

tovat, že střední Evropa takto kvalitní prezentaci „východního křesťanství“ ještě nezaznamenala. Za dobrý vklad také považuji to, že se Moravskému zemskému muzeu podařilo shrnout všechny texty provázející výstavu v jednu byť nevelkou publikaci a dodat ji na pulty ještě před zahájením výstavy. To, co návštěvník nestihnul přečíst při návštěvě výstavy, mohl si v klidu doplnit doma u kávy. Ten, kdo tak učinil jistě získal přinejmenším základní přehled o problému východního křesťanství.

Luděk Galuška

HISTORIE

POSLEDNÍ STOLETÍ UHERSKOHRADIŠŤSKÉ FARNOSTI SVATÉHO JIŘÍ (1678–1778)

Vladimír Tethal, *Ostrožská Nová Ves*

Do roku 1785 stál na uherskohradištském náměstí kostel sv. Jiří, který byl od středověku střediskem náboženského života města. Tak jako po stavbě nezůstalo skoro památky, tak se z povědomí vytratil všechny události, které jej naplňovaly. A zapomnělo se také na lidi, kterým se v tomto kostele dostávalo útěchy, a také na ty, kteří zde útěchu a povzbuzení měli šířit.

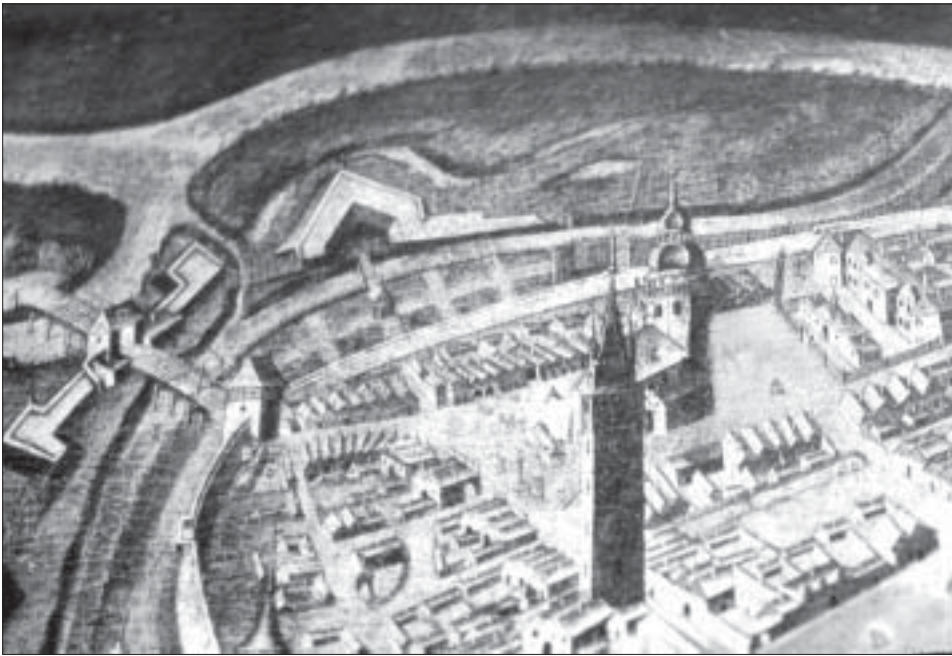
Po dlouhá staletí byl náboženský život Uherského Hradiště spojován s kostelem svatého Jiří. V době založení města zde stála kaple svatého Jiří, později mnohokrát přestavovaná a tato stavba plnila funkci farního kostela pro město Uherské Hradiště a okolí. Zatímco stavební dějiny svatojiříského kostela nebyly zcela opomíjeny, dějiny farnosti jako celku stály mimo pozornost ať už profesionálních nebo amatérských historiků.¹ Následující řádky nemohou podat úplný obraz duchovních, stavebních i osobnostních dějin, ale mohou být základem, na kterém lze budovat stavby dalších výzkumů a studií z duchovních a kulturních dějin města a okolí.

Po čem sáhnout, chceme-li se uherskohradištskými farními dějinami zabývat? Literatura je dosti chudá, snad nejvíce nám sdělí Bohumil Fišer ve své *Topografii*, zde je především nástin dějin kostelů, a pak jím vydané *Paměti*. Prvním pramenem budou bezpochyby farní matriky sahající do počátku 17. století. Zajímavý materiál poskytne archiv olomouckého arcibiskupství, kde jsou především děkanské matriky, čili relace o stavu farností uherskohradištského děkanátu, nejstarší je z roku 1644, pozdější jsou z let 1672, 1691, 1755 a 1771. Knihy biskupských úkonů, arcijáhenské protokoly o svěceních, nám napoví o osobách duchovních, avšak chybí pro konec 17. a větší část první poloviny 18. století. V žádném případě nelze opomenout archiv města Uherského Hradiště. Důkladně jsou zpracovány dějiny uherskohradištských jezuitů, bohužel dějiny místních františkánů čekají ještě na svého zpracovatele a mohou nabídnout mnohá překvapení.² Jejich fond uložený v Zemském archivu v Brně je bohatý, ale především mnoho by se našlo na Slovensku.

1. Farnost svatého Jiří

Počátky farnosti a dokonce i první staletí její existence jsou dost nejasné vzhledem k nástupnické roli města Uherského Hradiště vůči Starému Městu. V období středověku se různě prolínají zprávy o farnosti uherskohradištské a staroměstské a jejich vzájemném právním vztahu. Navíc do hry vstoupili velehradští cisterciáci, kteří po zničení svého kláštera se usadili v Uherském Hradišti a převzali správu farnosti. Ti také převzali patronát, s čímž město nesouhlasilo. V polovině 17. století se stabilizoval rozsah farnosti (město Uherské Hradiště, Staré Město, Huštěnovice, Kostelany). Staroměstská farnost zanikla, stejně tak zanikla farnost mařatická, která existovala krátce v dobách vlivu děkana Kulíška, kupodivu Mařatice se staly součástí farnosti derflanské, čili dnešní sadské. Přitom ještě v roce 1639 byl Michal Prokop, Kulíškův nástupce, formálně jmenován nejen farářem a děkanem hradištským, ale i farářem staroměstským a mařatickým.³ Spor o patronátní právo byl vyřešen v roce 1671, kdy toto právo bylo s definitivní platností přičteno městu.

První souvislá informace o farnosti v probíraném období je v děkanské matrice pořízené farářem a děkanem Obročným v lednu 1691.⁴ O farním kostele se praví, že je stár 400 let a 23. dubna 1681 ve dvě hodiny po poledni vyhořel. Po ohni byly pořízeny dva velké zvony, které posvětil 25. ledna 1682 velehradský opat Petr Silavecký. Důkladný inventář kostela vypočítává vše, co se v něm nachází, připomínají se například dvě monstrance, 19 kalichů

1. Kostel sv. Jiří asi v 2. polovině 17. století.

a 3 dalmatiky, z čehož můžeme usoudit, že byl vybaven k slavným bohoslužbám. Při kostele bylo pět fundací, a sice jedna založená Martinem Curatem, druhá Kořínkovská, třetí od Jakuba Nedělkovského, čtvrtá od děkana Michala Prokopa a pátá založená měšťanem Ondřejem Slavíkem. Zvláště se ještě připomíná Bratrstvo Božího Těla, kterému Jakub Nedělkovský odkázal 1624 zlatých, ale ostatní informace o farnosti jsou dost skoupé, ve Starém Městě uvádí Obročný jen kapli sv. Jana Křtitele a kostel sv. Michala, uvádí příjmy pro školu, varhaníka a další pracovníky, ale nejvíce pozornosti věnuje fundaci mařatického kostelíka z roku 1637 a poručenství Václava Kulíška z 22. června 1638.

Když byly pořizovány děkanské matriky v souvislosti s generální vizitací 1755 a 1771, byl děkan Schuppler mnohem sdílnější.⁵ Krom inventáře podává množství dalších informací, vypočítává například všechny sakrální objekty. Ve městě farní kostel sv. Jiří byl konsekrovaný, šest oltářů bylo konsekrovaných a jeden nekonekrovaný, kapacita byla 898 osob, vlastního jmění měl 6 366 zlatých, fundačního jmění 15 732 zlatých, Bratrstvo Božího Těla mělo jmění 5 226 zlatých. Kaple sv. Šebestiána mezi hradbami měla jeden nekonekrovaný oltář a 563 zlatých jmění, špitální kaple sv. Alžběty s jedním nekonekrovaným oltářem, veřejná kaple svatých Čtrnácti pomocníků měla jeden nekonekrovaný oltář, kostel sv. Františka Xaverského náležející Tovaryšstvu Ježíšovu měl 8 konsekrovaných a 3 nekonekrované oltáře, byl při něm hřbitov, františkánský kostel Zvěstování měl osm konsekrovaných a jeden nekonekrovaný oltář, vedle hřbitov. Ve vinohradech byla kaple sv. Rocha. Ve Starém Městě nekonekrovaný kostel sv. Michala měl tři nekonekrované oltáře, vlastního jmění měl 381 zlatých, vedle byl hřbitov, veřejná kaple sv. Víta nebyla konsekrována a měla jeden oltář a 237 zlatých jmění. V Kostelanech byla veřejná kaple sv. Floriána se dvěma nekonekrovanými oltáři. V Huštěnovicích nebyla žádná kaple.

Majetek fary a příjem faráře byl velký. Ve Starém Městě byl pullán o rozloze 55 a půl měřice, který koupily Huštěnovice a Kostelany pro faru, aby nemusely platit desátek. U staroměstského kostela byla zahrada, v Mařaticích vinohrad. Z Kulíškovy nadace bylo

138 měřic v Mařaticích, 4 na Kunovsku, 24 na Novovesku, 5 měřic vinohradu po Mužkovci v Mařaticích, na Staroměstsku dvě louky, pastviny u kaple sv. Rocha. Renta farářova obnášela 271 zlatých a 20 krejcarů, deputát 6 měřic a 6 achtelů pšenice, 52 měřic a 2 achtele žita, 22 měřic a 2 achtele ječmene, 5 měřic a 2 achtele ovsu, 2 měřice a 2 achtele hrachu, 8 beček soli, 20 mázů másla, 13, později 16 sudů piva a z každé várky 1 vědro patok. Z kulříškovské nadace robota z 12 půllánů a 11 podsedků tak jako pro město, k tomu z půllánu 1 zlatý a 24 krejcarů, z podsedku 27 krejcarů, z těchto půllánů a podsedků po 4 slepicích, z půllánu 8 a z podsedku 2 vejce. Staré Město, Huštěnovice a Kostelany dávaly dohromady 179 slepic a 358 vajec. Protože se farář vzdal šenkovního práva, dostával ročně 6 zlatých. Desátek z města ročně obnášel 67 zlatých a 24 krejcarů. Další příjem byl ze štolý.⁶

2. Faráři u kostela sv. Jiří

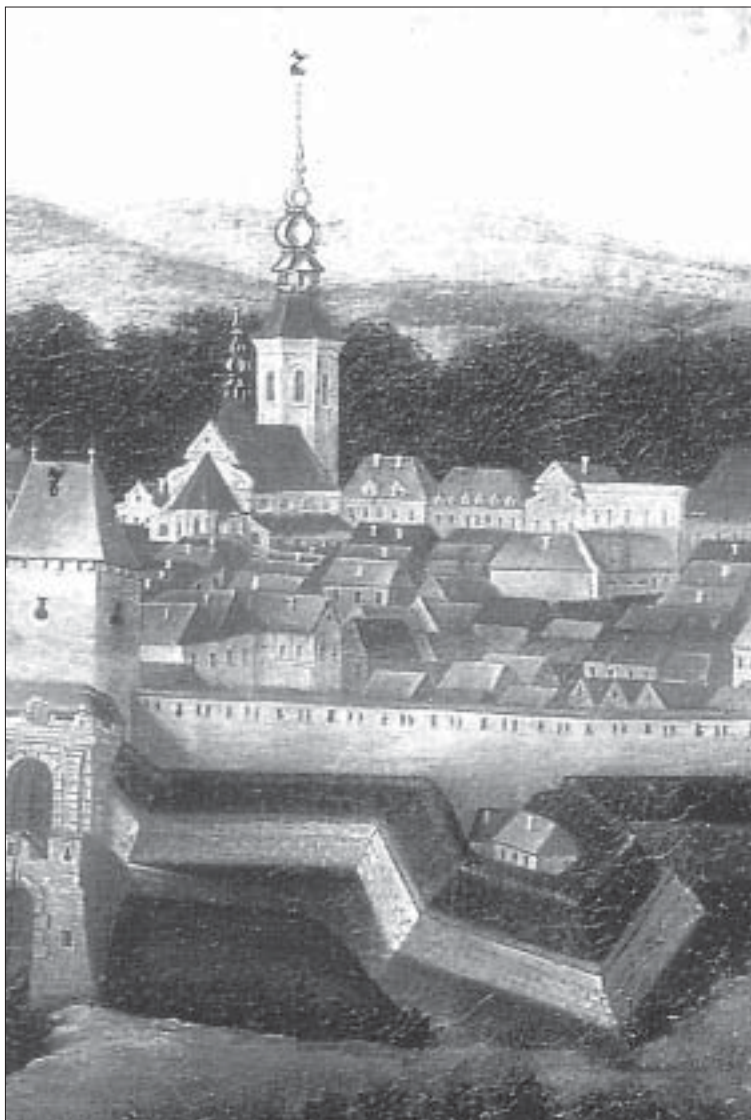
Jiří Vojtěch Obročný (1678–1695)

Rodištěm Jiřího Vojtěcha Obročného byl Příbor, kde se narodil kolem roku 1640. Po teologických studiích v Olomouci byl 29. května 1665 vysvěcen na kněze. Předtím absolvoval souhrnnou zkoušku před arcijáhnem Janem Vilémem Libštejnským z Kolovrat.⁷ Rok byl Obročný kaplanem, ale nevíme ve které farnosti. 3. května 1666 se stal farářem ve Švábenicích, administroval také farnost Morkovice a založil zde nejstarší matriku, do které zapsal i údaje z předchozích let. V roce 1675 se stal farářem a děkanem v Uherském Brodě a také kroměřížským kanovníkem. Po smrti hradištského faráře a děkana Bohumíra Václava Stirzenwagera 24. srpna 1678 se o faru ucházeli Jiří Obročný, farář a děkan uherskobrodský, Martin Michalík, farář hodonínský, a Jan Otislav z Kopenic, kanovník mikulovský. Městská rada se zachovala zajímavě, 3. září prezentovala Obročného a 4. září Otislava.⁸ Konečné slovo měla konzistoř, která 7. září investovala Obročného. Jeho působení zapadlo do doby dramatické. V roce 1680 se rozšířila morová epidemie, 23. dubna 1681 vyhořelo město Hradiště, v roce 1683 postoupili Turci až k Vídni a uherští kuruci napadli Moravu, přičemž vyplenili bývalé působiště Obročného Uherský Brod, kde povraždili několik set osob, mezi nimi i jeho nástupce Halámka. V souvislosti s morovou epidemií město založilo nad Mařaticemi kapli svatého Rocha, která byla vystavěna teprve v roce 1687. Dne 28. července 1682 olomoucký světící biskup a generální vikář Jan Josef Breuner vykonal generální vizitaci farnosti. V roce 1691 pak Obročný jako děkan pořídil matriku uherskohradištského děkanátu, kde zachytil množství informací o náboženských poměrech svého obvodu, avšak své vlastní zpravodajství o hradištské farnosti zestručnil a především opisoval listiny související s kostelem v Mařaticích. Obročný zemřel 3. května 1695.

Stanislav Karel Kopinský (1695–1726)

Zápisy olomouckého arcijáhna uvádějí,⁹ že byl vysvěcen na kněze v Olomouci světícím biskupem Breunerem 6. dubna 1680, že byl rodák z Boršic a že mu bylo 25 let, měl by se tedy narodit nejspíše v roce 1654 nebo 1655. Když zemřel, byl uveden věk 74 lety, podle toho by měl být narozen asi v roce 1652. Rodina Kopinských z Kopince, asi slezského původu, se vyskytovala na více místech na Uherskohradištsku, v roce 1672 držel Štěpán Kopinský dům v Uherském Hradišti. Je možné, že Stanislav vyrůstal v Uherském Hradišti. Jako farář působil ve Velkých Pavlovicích a od roku 1684 v Podivíně, kde byl děkanem. Po smrti Obročného se o hradištskou faru ucházeli vedle Kopinského, který měl také doporučení zemského hejtmána, Mikuláš Hlavačka, rodák z Topolné, kroměřížský kanovník a farář a děkan v Uherském Brodě, veselský farář a děkan Václav Fiala (Viola), který byl dříve v Hradišti kaplanem, a tovačovský farář Jan Görtz, který měl nejvíce doporučení, jež mu však nebyla nic platná. 14. června byla dána prezentace Kopinskému, kterého městská rada považovala za svého člověka.¹⁰ Investován byl 16. června.

Éra Kopinského je téměř celá zdokumentována v pamětech Jana Františka Corvina.¹¹ Corvin zde především zachytil liturgickou bohatost, která naplnila město slavnými boho-

2. Kostel sv. Jiří v polovině 18. století.

službami, procesími a svěceními. Tak v roce 1700 (nebo spíše 1713 ?) začala procesí z města ke kapli sv. Rocha, kterou 20. ledna Kopinský posvětil, 4. září 1713 posvěcena boží muka pod mařatickými vinohrady, 25. září posvětil Kopinský sochu sv. Jana Nepomuckého, 16. srpna 1716 posvětil kapli sv. Šebestiána, 7. září 1717 velká sláva při kladení základního kamene mariánského sloupu, po procesí z farního kostela se konala slavnost za účasti nejen Kopinského, ale i kaplana, pátera Karáska, všech františkánů a jezuitů a velehradského opata Nezorina, sloup byl pak posvěcen, ač ještě ne celý hotový, 20. listopadu 1721 opatem Nezorinem. V roce 1721 světil Kopinský také sochu sv. Jana Nepomuckého mezi Starým Městem a Velehradem. Liturgické slavnosti, případně procesí, se konala i při slavnostech františkánů, jezuitů, u příležitosti důležitých událostí v panovnické rodině, při oslavě pat-

ronky města svaté Viktorie, u příležitosti oprav ve farním kostele nebo jako v srpnu 1719 při prosbách za děšť.

Více jak třicetileté působení Kopinského zakončila jeho smrt 11. září 1726. Zápis v úmrtní matrice praví, že byl magistrem filozofie, bakalářem teologie, protonotářem, děkanem, 9. září jej všemi svátostmi zaopatřil kaplan Antonín Jakubek a že byl pohřben v kryptě kostela sv. Jiří.¹²

Tomáš Xaver Laštovka (1726–1746)

Farář a děkan Laštovka dosáhl mezi všemi hradištskými faráři největší proslulosti, neboť je považován za jednoho z největších barokních kazatelů a spisovatelů.¹³ Narodil se v Hlučíně 6. března 1688 a jako alumn papežské koleje v Olomouci byl 20. prosince 1713 vysvěcen na kněze. Kaplanoval v Olomouci u sv. Mořice, 1720 se stal farářem v Rudíkově na Třebíčsku a 1726 v Uherském Hradišti. Dvacet let jeho hradištského působení bylo méně rušných než doba Kopinského, jak po stránce politické, tak třeba stavební, teprve v závěru nastaly války s Pruskem, byl to však čas pilné pastorační práce, o které nám vypovídá mimořádně cenný pramen, je to Laštovkova kniha vydaná však až posmrtně v Trnavě roku 1748, a to v plném titulu *Čtvrtý článek víry katolické : Trpěl pod Pontským Pilátem, ukřižován, umřel i pohřben jest. Od S. Jána Apoštola do Srovnání apoštolského vloženy, od veleb. pána patera Wilhelma Stanyhursta z Tovaryšstva Ježíšova obšírně vyloženy, od (Tit.) Tomáše Xaverya Laštovky z Hulčína, Apoštolské stolice notaria, Král. města Hradiště faráře a děkana, skrz 12 lét na postním kázání každý čtvrtek předloženy. Na povinné nejponížejší poděkování nesmrtelnému Synu Božímu Pánu Ježíši Kristu za jeho nejdražší krev pro nás hříšné vylitou obětovaný*. Přes odvolání se na Stanyhursta originální dílo Laštovkovo bylo prozkoumáno Josefem Vašicou a Milanem Kopeckým, kteří pak dali Laštovkovi patřičné přední místo v dějinách české literatury.

Laštovka působil v Uherském Hradišti dvacet let a za to období vykonal mnohé ve všech oblastech duchovní správy. Nejprve, roku 1728, se postaral o druhého pomocného kněze – kooperátora. Bylo jej třeba vzhledem k růstu počtu obyvatel a jak víme z jeho kázání, cenil si venkovského obyvatelstva a myslel tudíž na duchovní potřeby farníků hušťenovických, kostelanských a staroměstských. Pečoval o kostely, postaral se o obnovu staroměstského kostela sv. Michala a farní kostel sv. Jiří byl tak opraven, že jej mohl konsekrovat olomoucký biskup. Nelze ani vyloučit, že právě on se postaral o stavbu kaple sv. Floriána v Kostelanech.

Ve svém čtvrtém článku zformuloval své představy o duchovním životě farníků a na tomto poli musel tedy horlivě pracovat. Laštovka, vynikající kazatel, právě však na svá kázání v Uherském Hradišti doplatil. Narazil u mnohých měšťanů, jsou známy jeho soudní pře s městským syndikem a tohle všechno vedlo k jeho rozhodnutí opustit svoji dosavadní farnost. Hledal však vhodné řešení a tím byla komutace, výměna místa, s jiným farářem, který by byl do Hradiště vhodný. Toho našel v nesídelním olomouckém kanovníkovi doktoru Götzovi, děkanu v Jaroměřicích nad Rokytnou, který byl navíc proti Laštovkovi ještě mladík. Kdy ke komutaci došlo nevíme, úřední investitura proběhla nejspíše koncem roku 1746 a po ní se Laštovka vydal na své nové působiště. Cestou však v Brně onemocněl a zemřel. V hradištské úmrtní matrice je dodatečně připsáno, že se tak stalo 31. ledna 1747. Při zpětném pohledu na Tomáše X. Laštovku z odstupu čtvrt tisíciletí nesmírně imponuje jeho sociální cítění a hluboká úcta k prostému pracujícímu člověku.

Zikmund Götz (1746–1749)

Celým jménem Zikmund Jan Maximilián Götz hrabě z Götzeny (psáno též Goetz), se narodil asi v roce 1712, v letech 1729–1733 studoval v Římě, mezitím v roce 1730 se stal nesídelním kanovníkem olomouckým a v roce 1733 byl v Římě promován na doktora teologie. Od roku 1735 byl farářem v Jaroměřicích nad Rokytnou a o deset let později se stal děkanem. Do Uherského Hradiště se dostal komutací v roce 1746 a po třech letech, kdy se

stal sídelním kanovníkem olomouckým, rezignoval 26. dubna 1749 na hradištskou faru a odešel do Olomouce, kde však už po několika týdnech 16. června 1749 zemřel a byl pohřben v kryptě katedrály.¹⁴

František Schuppler (1749–1778)

Ač nedosahoval společenské úrovně Götzovy ani kazatelské proslulosti Laštovkovy, třebaže sám uznávaný kazatel, patří mezi zcela mimořádné postavy v řadě uherskohradištských farářů. V roce 1771 sám napsal do děkanské matriky svůj životopis, který byl ohlédnutím za 68 léty jeho života, narodil se tedy asi roku 1703 v Městečku Trnávce.¹⁵ Dne 8. března 1731 jej na kněze vysvětil olomoucký světící biskup Otto Egkh, menzální titul mu poskytl olomoucký konvikt Ferdinanda II. Po svěcení byl kooperátorem v Uničově u děkana a asesora Ondřeje Richtera, tam působil rok, potom sedm let na Kalvárii v Jaroměřicích u Jevička a roku 1738 se stal farářem v Tvarožné u Brna. Schuppler se dozvěděl, že Götz má odejít do Olomouce a tak se obrátil na hradištskou městskou radu s žádostí o místo v případě uprázdnění fary. Městská rada na svém zasedání 14. března 1749 za předsednictví Kašpara Pogliese jeho dopis projednala a s vědomím, že je známa duchovní horlivost tvaroženského faráře, prezentaci přislíbila.¹⁶ Dne 5. května 1749 byl Schuppler v Olomouci investován na hradištského faráře generálním vikářem Kašparem Glandorfem. Slavně byl instalován až 8. května 1750 Matějem Šťávou, konzistorním asesorem a arciknězem u Panny Marie v Olomouci. Současně byl jmenován děkanem uherskohradištského děkanátu.

Březnové rozhodnutí městské rady nebylo unáhlené. Schuppler ještě jako mladý kněz vynikl v jednáních leckdy složitých a různě zamotaných ve věci duchovní správy na Kalvárii a v Šubřově. Měl srdce tamního pána Františka Michala Šubře z Chobyně, dovedl si získat tehdejšího generálního vikáře Františka Oedta a pomáhal mu uničovský děkan Richter. Schuppler se ukázal tehdy jako dobrý diplomat na Kalvárii jako poutním místě mohl růst také Schupplerův kazatelský talent i talent literární, když zde sepsal pamětní knihu *Analecta montis*. Po Šubřově smrti 1738 odešel za faráře do Tvarožné a zde byl už tak známý, že v roce 1745 byl pozván do Brna za slavnostního kazatele při oslavách stého výročí vítězství nad Švédy. Jeho kázání *Recessus Martis Suecici...* vyšlo tiskem, uvádí je i Jungmann ve svých dějinách české literatury, ale zatím se nikdo více nezabýval Schupplerovou literární tvorbou. V Tvarožné se také ujal sirotka Josefa Lacha (1733–1797), kterého přivedl ke kněžství, později si jej vzal za kaplana do Uherského Hradiště a Lach se pak stal i jeho nástupcem.

V Uherském Hradišti byl Schuppler dobrodincem farního kostela, při kterém nechal vystavět loretánskou kapli. Dostupné prameny nám však Schupplera představují především jako otce a pastýře farnosti a celého děkanátu. Staral se o to, aby se na děkanát dostávali dobří kněží které poznal, staral se především o studující mládež a ovocem této jeho péče a především imponujícího kněžského příkladu byl takový počet kněžských povolání jako nikdy předtím a nikdy potom. Dvakrát se za jeho působení konala generální vizitace, v roce 1755 ji vykonala olomoucký biskup kardinál Ferdinand Julius Troyer, kde za ním přicházeli kněží z celého děkanátu složit relace, tehdy zde přes pět tisíc lidí také Troyer birmoval.¹⁷ Druhou generální vizitaci vykonala světící biskup Václav Freyenfels v září 1771.¹⁸ Z těch let pocházejí také matriky hradištského děkanátu. Schuppler musel prožít i těžké chvíle spojené nejen s pruskými válkami. První zlou zkouškou bylo zrušení jezuitského řádu a tedy i hradištské koleje na podzim 1773. Odchod jezuitů těžce poškodil duchovní práci ve farnosti a v okolí a zrušení gymnázia znemožnilo velkému množství chlapců z města i okolních vesnic studia. Druhá nepřijemná věc jej zasáhla na jaře 1777 po propuknutí náboženských nepokojů na Valašsku, kdy se Uherské Hradiště stalo prvním místem, kde se začínala složitá situace řešit, avšak Schuppler do ní už asi vzhledem k věku nemohl zasáhnout. Třetí pro Schupplera těžká věc se pojila s farním kostelem svatého Jiří. Přes stálou péči chátral a jeho stav byl v sedmdesátých letech prý tak špatný, že padlo rozhodnutí jej nakonec uza-

3. Titulní list Laštovkova Čtvrtého článku.

vřít. V roce 1778 se farním kostelem stal bývalý jezuitský kostel sv. Františka Xaverského. Krátce po této změně 10. června 1778 Schuppler na své hradištské faře zemřel. Na smrt jej připravil jeho odchovanec, pozdější dlouholetý farář a viceděkan v Bílovicích Josef Olborth, zdejší kooperátor.¹⁹ Stojí jistě za zmínku, že Schuppler ani po desetiletích v Hradišti nezapomínal na rodný kraj a staré působiště. V roce 1766 se stal spolu s hrabětem Blümenem spoluzakladatelem lokálního kaplanství ve Vranové Lhotě, na které složil 838 zlatých 54 krejcarů (hrabě 1318 zlatých) a v roce 1777 věnoval kostelu na Kalvárii v Jaroměřicích tisíc zlatých na výzdobu a tisíc zlatých na mše svaté.²⁰

Schupplerem, který byl nejen literátem, ale především vzorem nezištnosti, obětavosti a horlivosti, se uzavřelo období uherskohradištských duchovních dějin soustředujících se kolem kostela sv. Jiří jako kostela farního.

3. Spolupracovníci v duchovní správě

a) Kaplani a kooperátoři

Ve středověku nezastával duchovní správu sám farář, ale bylo zde více kněží ve farní duchovní správě, a sice kaplani a oltářníci. Čtyři cechy měly své vlastní kaplany, tři oltáře ve farním kostele měly své vlastní oltářníky a špitál měl svého. Po vzniku františkánského kláštera vypomáhali v určitých oblastech duchovního života františkáni. Reformace tomu všemu učinila konec a tak zbyl stěží sám farář, ač roku 1583 je opět řeč o kaplanovi. Od roku 1605 ve městě opět působili františkáni a od roku 1644 jezuité, pracovali však autonomně a nebyli podřízeni farářům. Krom toho žili ve městě kněží bez místa a často se zastavovali cizí kněží, kteří příležitostně vypomohli při udílení svátostí. Stálými návštěvníky města byli velehradští cisterciáci, tamní opatové čas od času konali pontifikální bohoslužby. V době o které pojednáváme měl farář k dispozici kaplana, který byl stabilním spolupracovníkem faráře. Později přibyl kooperátor, který leckdy postoupil na kaplana. Pořadí kaplanů a kooperátorů můžeme zrekonstruovat podle zápisů v matrice. Kaplani byli Jan Ctibor František Skurek (1673–1679), Jan Zubík (1679), Martin Bernard Pišák (1679–1680), Jakub Antonín Rozenský (1680–1682), Václav Leopold Bohumír Viola (1683–1685), Martin Josef Chytil (1685–1687), František Xaver Viola (1687–1689), Mikuláš Ignác Malát (1689), Jan Josef Výhleda (1689–1691), Martin Bernard Hanzlík (1691–1694), Šimon Řehula (1694–1696), František Švestka (1696), Jan Alexius Čermák (1697–1699), Karel Julius Horáček (1699–1701), František Zelnitius (1701–1703), Josef Ignác Felkl (1703–1704), Kristián Höos (1704–1705), Tomáš Zdráhal (1705–1710), Martin Třason (1710–1721), Jan Hyacint Pekárek (1721–1723), Jiří Očko (1723), Vavřinec Josef Hinl (1723–1726), Jan Mazura (1726), Antonín Bernard Jakubek (1726–1732), Josef Jan Krauth (1732–1734), Josef Frey (1734–1739), Antonín Bochýnek (1739), Ignác Krboš (1739–1743), Jiří Nevrla (1743–1751), Josef Schuppler (1751–1753), František Sponner (1753–1764), Josef Lach (1764–1778). Pořadí kooperátorů začíná 1728 : Karel Josef Straus (1728–1732), Josef Laštovka (1732–1734), František Grützner (1734–1739), František Važík (1736–1739), František Vinkler (1739–1743), Jiří Zinek (1743–1746), Rudolf Spakovský (1746–1750), Josef Schuppler (1750–1751), František Sponner (1751–1753), Jiří Nevrla (1752–1753), Šebestián Hoon (1753–1755), Jan Maluš (1755), Josef Velecký (1755–1756), Tomáš Ručka (1756–1758), Filip Schertzer (1759–1762), Josef Lach (1762–1764), Zikmund Schmid (1764–1766), František Mrázek (1766–1768), František Ongeschek (1766), Valentin Kofránek (1768–1771), Jakub Lonský (1771–1772), Josef Olborth (1772–1781), Josef Veselý (1772), František Lanus (1772–1773), Ignác Podrazil (1773), Adam Butz z Rollsbergu (1774).²¹ Seznam nám představuje jména, která více vstoupila do dějin Slovácka, jako Skurek, pozdější derflanský farář, dobrodinec hradištských jezuitů, Václav Viola, farář a děkan veselský, Mikuláš Malát, farář vlčnovský, Jan Výhleda, farář ježovský. Ongeschek, rodem z Lucemburska, psal se i Ongschée, se stal kanovníkem v Kroměříži, Adam Butz v Olomouci. Jsou zde jména hradištských rodáků (např. Rozenský, Výhleda, Lonský, Olborth, Podrazil) nebo rodáků z okolí (Zubík z Bzence, Krboš z Uh. Ostrohu, Maluš z Ostr. Lhoty, Velecký z Velehradu, Ručka z Kunovic, Mrázek z Velehradu, Kofránek z Buchlovic).

b) Františkáni

V roce 1605 se vrátili františkáni do svého opuštěného kláštera, a protože přišli z uherské Skalice, náležel tento klášter k uherské provincii sv. Salvátora a značnou část jeho osazenstva v 17. a 18. století tvořili Slováci a Maďari, krom početného dorostu ze Slovácka.²² Díky odlišné mentalitě, která často klášter ovládala, docházelo k četným konfliktům mezi františkány na jedné straně a městem a farou na druhé straně. Františkáni byli obviňováni ze sympatií ke kurucům, v klášteře vznikl velký požár města v roce 1681, bývaly stížnosti na chování františkánů jako nevhodné. Na druhou stranu měl františkánský klášter své příznivce mezi některými měšťany a okolní šlechtou, řada hradištských synků nebo hochů ze slováckých vesnic vstoupila do tohoto kláštera, což muselo souviset se sympatiemi, kterým

4. Erb hraběte Götze v kalendáři olomoucké kapituly.

se františkáni těšili. Někteří františkáni se těšili mimořádné úctě, jako kvardián a místní rodák Zikmund Výběra na konci 17. století, později trojnásobný kvardián, v letech 1725–1728, 1730–1731 a 1738–1741 Martin Vaculík, šardický rodák Damascen Charvát (1712–1789), který dal pořádit pamětní knihu kláštera a v roce 1776 ve Skalici vydal spis Lámaní chleba k požívání Bratrův menších čili výklad na regulu Sv. Otce Františka, dále například uherskoostrožský rodák Kašpar Olešnický, vysvěcený v roce 1758, nebo kyjovský rodák Metod Komnacký, vysvěcený v roce 1762. Velké zásluhy si získali františkáni obětavostí v době morové epidemie. Hradištský klášter patřil mezi velké kláštery, vždyť v něm bývalo až přes čtyřicet řeholníků, to souviselo se skutečností, že zde bylo řádové teologické studium, čili vlastně vysoká škola teologická, první vysoká škola v Uherském Hradišti existující. Na ní působila řada františkánských teologů, vzpomeňme alespoň místního rodáka,

aristotelovského logika a kanonistu Antonína Presla nebo už zmíněného Martina Vaculíka, hudebního teoretika, autora příručky pro gregoriánský zpěv. Zcela je nedocenená role kláštera při zprostředkování českého jazyka a české kultury šířené na Slovensku v 18. století a v moravsko–slovenských vztazích vůbec. Vždyť i přední slovenský barokní skladatel Edmund Pascha (1714–1772) působil určitou dobu ve zdejší kláštere.²³ Mezi zajímavé postavy, které se zde objevily, patřil „dervišký generál“ páter Mikuláš Andrassy, který se zbraní v ruce bojoval proti císaři jako jeden z velitelů kuruckých povstalců Františka II. Rákoczyho a byl zde kolem roku 1710 internován.²⁴

c) Jezuité

Tovaryšstvo Ježíšovo působící ve městě v letech 1644–1673 mělo ohromný vliv na všechny sféry života farnosti a dokonce i daleko mimo farnost. Jeho činnost byla monograficky zpracována, přesto pro úplnost je třeba zmínit vliv jezuitů ve městě prostřednictvím kázání ve svém i farním kostele, duchovního vedení množství farníků, divadla, liturgických slavností, školství a zbožnými organizacemi, především Mariánskou družinou.²⁵ Svůj podíl měly mimořádné osobnosti, které zde působily, jako misionáři Vojtěch Martinides či Stanislav Rappalius, básník Felix Kadlinský, kazatel Daniel Nitsch a řada dalších dnes sice málo známých, ale ve své době bezpochyby vlivných. Nebylo důležité události ve farnosti, která by se obešla bez spoluúčasti členů hradištské koleje a jejich studentů rekrutujících se z města a slováckých vesnic.

Jak s lítěstí poznamenal v křestní matrice kooperátor Josef Olborth, zdejší rodák a zřejmě odchovanec jezuitů, ke zrušení došlo 6. listopadu 1773. Asi polovina kněží zůstala v Uherském Hradišti v soukromí a příležitostně vypomáhala v duchovní správě, jiní odešli do duchovní správy nebo se odstěhovali. Poslední rektor Josef Schirmer zemřel v Hradišti 17. srpna 1784 a zcela poslední z hradištské koleje bydlící ve městě František Lameš zemřel 26. února 1809. Jeho smrtí se zavřela voda nad jezuitu v Uherském Hradišti.

4. Duchovní povolání

Duchovní povolání jsou odrazem i obrazem duchovního života. Kněží, řeholní bratři a řeholní sestry ukazují, jaká je dynamika náboženského života. Není možné kompletně zrekonstruovat všechna povolání pro nedostatek pramenů. Protokoly o udílených svěceních mají dlouhou mezeru od 80. let 17. století do 40. let 18. století, diecézní katalogy začínají ve 40. letech 18. století, navíc mnozí byli svěceni nebo stávali se řeholníky na území jiných diecézí.

a) *Od dob děkana Obročného po Götze se podařilo najít tato jména:*

D i e c é z n í k n ě ž í :

František Albl, vysvěcen 1732, v duchovní správě na Hostýně.

Jan Antonín Cvrlikal, vysvěcen 22. září 1673.

Josef Antonín Finbinger, vysvěcen 1739, zemřel 1754.

Jiří Franěk, zemřel jako podjáhne 23. ledna 1730.

František Grützner, narozen asi 1704, vysvěcen 12. dubna 1727.

Jakub Hasal, farář v Sadech, později od 1674 v Koryčanech.

Jan Vojtěch Karásek, působil ve Starém Městě, zemřel 1. června 1733.

Karel Kolíbal, kooperátor v Bílovicích, zemřel 27. srpna 1722.

František Krumpel, připomíná se roku 1746.

Josef Křivka, zemřel 12. listopadu 1730 stár 32 let.

Josef Lobpreys, narozen 1710, vysvěcen 1734, zemřel 1768.

Jiří Malina, rodák z Javorovce, primice v Hradišti 3. ledna 1713.

Filip Nocker, narozen asi 1701, vysvěcen 27. března 1728, zemřel 1770.

Jiří Panic, farář v Dražovicích a Švábenicích, zemřel 13. května 1724.

Jan František Petřík, farář v Bojkovicích a Osvětimanech, zemřel 1694.

Václav Pícek, narozen asi 1696, vysvěcen 26. srpna 1725.
Jakub Antonín Rozenský, vysvěcen 13. března 1677.
Jan Jáchym Vrána, narozen 1714, vysvěcen 1739.
František Antonín Zbořil, farář vracovský 1695–1712.
František Zelnitius, kaplan v Uh. Hradišti 1701–1703.

V matrice se uvádějí jména, která mohla patřit hradištským rodákům:

N. Lysoněk, 1701.
František Obročný, 1702, rodák zdejší nebo příborský ?
Tomáš Vlachynský, 1703, 1704.

Cisterciáci:

Gerard Černý, vysvěcen 31. srpna 1744 jako 27 letý.
Václav Bernard Majetínský, velehradský profes, konec 17. století.

Františkáni:

František Besselin, 1705–1708 zdejší kvardián.
Šimon Holubek, vysvěcen 26 letý roku 1749.
Vít Huber, zdejší kvardián, konec 17. století.
Jan Kaderlauf, zdejší kvardián, konec 17. století.
Marek Kindl, vysvěcen 28 letý roku 1744.
František Kosinus, zdejší kvardián, konec 17. století.
Diviš Křivka, vysvěcen 1744.
Zikmund Lunda, zdejší kvardián do roku 1705.
Bernard Ottra, zdejší kvardián 1714–1715.
Antonín Presl, působil především v Uhrách, 1. pol. 18. století.
Zikmund Výběra, zdejší kvardián, konec 17. století.

Jezuité:

František Bartošík (1681–1731), působil na Sv. Hoře, zemřel v Kuželově.
Arnošt Corvin (1696–1747).
František Corvin (1699–1772).
Karel Kornik (1673–1753), působil na Sv. Hoře a v Hradci Králové.
Jan Maixner, první svěcení přijal v roce 1680.
Tadeáš Polanský (1713–1770), univerzitní profesor v Olomouci.
Fabián Veselý (1684–1739).

Minorité:

Amatus Berger, vysvěcen 21. září 1743 jako 23 letý.
Pavlín Klapalík (1693–1752).

b) Za Schupplera může být přehled mnohem úplnější vzhledem k četnosti a kompletnosti pramenů, ač i nadále mohou být některá jména nedostupná:

1750 František Peška (1727–)
1752 Ignác Landt (asi 1729–)
1753 Jeroným Remeš, OFM (asi 1730–)
1754 Martin Güttler (asi 1730–)
1757 Řehoř /?/, OFM (asi 1732–)
1758 Anastáz Klempez, OFM (1734–)
1759 Melichar Richter, OFM (asi 1736–)
1761 Eleazar, OCap. (asi 1737–)
1761 Jan Kutný (1733–1796)

1761 Michal Land, OCist. (1737–1784)
 1762 Rudolf Bezděcký (1739–1812)
 1762 Gotard Hlaváč, OFM (asi 1739–)
 1762 Jan Tomáš Petr Šternberský (1739–1796)
 1764 Gabriel Land, OFM (1742–)
 1764 František Prechler (1739–1791)
 1765 František Broš (1733–1807)
 1765 Fabián Hlaváč, SJ (asi 1737–1808)
 1765 Sidonius Stabl, OFM (asi 1743–)
 1766 Placid Karel Presl, OCist. (1743–1808)
 1767 Ignác Mikšík, SJ (1740–1808)
 1768 František Hříbek (1743–1816)
 1768 Karel Landt (1744–1810)
 1768 František Petr Lonský (1740–1818)
 1768 Hermenegild Rupp, OCist. (asi 1744–)
 1768 Ignác Antonín Jiří Smíkal (1742–1806)
 1768 Mořic Josef Bulín, OPraem. (1744–1785)
 1769 Jan Zich (asi 1745–)
 1770 Jakub Ignác Lonský (1746–1772)
 1770 Jan Nepomuk Hilbert (1745–1804)
 1770 Ignác Weisel (1746–1813)
 1771 Eustach Bayer, OFM (1746–1812)
 1771 Jan Vykoukal (1748–1804)
 1771 Juvenál Josef Hilbert, OFM (1748–1804)
 1771 Josef Olborth (1749–1816)
 1771 Engelbert Smíkal, OPraem. (1746–)
 1772 Jan Hanzely (1748–1832)
 1772 Alois Morávek (1749–1824)
 1772 Engelbert Šternberský, OPraem. (1746–)
 1772 Krescenc Vyškovský, OFM (1749–)
 1773 František Josef Bulín (1748–1819)
 1773 Barlaam, OCap. (1751 -)
 1773 Jan Bartoloměj Dudek (1750–1826)
 1773 Ignác Podrazil (1748–1794)
 1773 Hugo Rupp, OPraem. (1745–)
 1774 František Šmákal (1751–1787)
 1775 Josef Frey (1747–1812)
 1776 Josef Dudek (1752–1820)
 1776 Bernard Podrazil (1752–)
 1777 Tomáš Josef Krejč (1752–1831)

K Schupplerovým odchovancům třeba připočíst Josefa Scholze, narozeného 1752, vysvěcen byl 1779 a zemřel 1815 v Hradčovicích.

Dvěma je třeba věnovat větší pozornost, a to málo známému Fabiánu Veselému, a pak Mořici Josefu Bulínovi, o kterém se nevědělo, že je z Uherského Hradiště. Fabián Veselý se narodil v Uh. Hradišti 20. ledna 1684 a do Tovaryšstva Ježíšova vstoupil v roce 1700 v Brně. Jako kazatel dostal dvakrát mimořádné publikum. Když působil v Praze kázával v kostele Panny Marie před Týnem. Podle F. M. Pelcla „se na jeho česká kázání vždy sešlo tolik lidí, že velký chrám nemohl pojmout všechny a že jeho kázání byla tak vytříbená, že byla přeložena i do němčiny.“ Nakonec se stal kazatelem na největším českém poutním místě, na Svaté Hoře u Příbrami. Zde také 26. července 1739 zemřel. Tiskem vydal v roce

1723 pět dílů Kázání na každý pátek v postu a na neděli vzkříšení Páně. V roce 1724 dva díly Kázání na svátky přes celý rok jakož i chvalořeči na některé obzvláštní slavnosti Božích svatých. Roku 1725 vydal Kázání na neděle přes celý rok jakož i postní řeči, druhé vydání bylo roku 1738. V roce 1727 latinsky *Orationes Paraeneticae ad domesticos religiosos dictae Pragae ad S. Clementem stilo latino*. V roce 1739 v Augsburgu *Lehrgeist und ehrenvolle Sonntags-Predigten auf das ganze Jahr, wie auch auf die Fastenzeit ve dvou svazcích a Lehrgeist und eifervolle Feyertags-Predigten auf das ganze Jahr*.

Lze říci, že Uherskohradišsko představuje zcela mimořádný fenomén v dějinách barokního kazatelství (hradišští faráři Stirzenwager, Laštovka, Schuppler, jezuité Nitsch, Veselý, cisterciák Bartys), a tedy i v dějinách české barokní literatury vůbec, připočteme-li Kadlinského s jeho Zdoroslavíčkem.

Mořic Josef Bulín byl literát jiného ražení.²⁶ Narodil se v Uherském Hradišti 16. září 1744 v Radniční ulici č. 40 jako syn Josefa a Josefy Bulínových. Vstoupil do premonstrátského řádu na Hradisku u Olomouce, na kněze byl vysvěcen 17. prosince 1768. Působil především na Svatém Kopečku, kde byl posledním převorem, nějaký čas byl i v Olšanech a v Bohuňovicích. Asi v letech 1783–1784 složil dvě „hanácké operety“, které zhudebnil hněvotínský kantor Pekárek. Operety mají název Jora a Manda a Marena a Kedrota. Jsou psány hanáckým dialektem a naposled vyšly v roce 1985. Bulín nebyl spojován s Uherským Hradištěm, protože badatele zmátl jeho působiště Hradisko, uváděné také jako Hradiště u Olomouce. Bulína je třeba přiřadit k pozoruhodným postavám spojeným s Uherským Hradištěm.

5. Stavby

a) Kostel svatého Jiří

Farní kostel prodělal v průběhu staletí mnoho změn, především se rozrostl ve velkou gotickou stavbu s masivní věží, tak jej vidíme na obraze města z doby před požárem 1682. Při tomto požáru byla škoda odhadnuta na 23.000 zlatých, hned se přikročilo k opravám, zatím k bohoslužbám sloužila kaple sv. Alžběty. Nakonec kostel získal barokní plášť a 22. května 1740 byl konsekrován olomouckým biskupem Jakubem Arnoštem z Lichtenštejna. Děkan Schuppler k němu přistavěl loretánskou kapli. Přes stálou péči chátral a v 70. letech 18. století byl tak sešlý, že se přikročilo k jeho uzavření a přenesení titulu farního kostela na kostel donedávna jezuitský sv. Františka Xaverského. Stalo se tak 16. ledna 1778.²⁷ Tím dnem farnost sv. Jiří zanikla a nová farnost nesla titul sv. Františka Xaverského.

b) Fara

Farní budova vznikla spojením dvou domů za děkana Kulíška a v roce 1681 vyhořela. Děkan Obročný se postaral o její obnovu, avšak chybějí zprávy, které by upřesňovaly její stavební vývoj a vnitřní provoz. Byla sídlem faráře, kaplana, později i kooperátora, bydlel zde služební personál, bylo zde hospodářství. Faráři však vlastnili také sklep v Mařaticích nově zbudovaný za děkana Laštovky.

c) Další kostely a kaple

Filiální kostel sv. Michala ve Starém Městě byl asi v dezolátním stavu. Generální rekonstrukce proběhla péčí děkana Laštovky, který k tomu získal povolení konzistoře 18. listopadu 1737.

Kaple sv. Jana Křtitele ve Starém Městě byla asi střediskem staroměstského života v době zchátralosti svatomichalského kostelíka. Děkan Obročný v roce 1691 zmiňuje pouze tyto dva objekty jako další bohoslužebná místa ve farnosti, víme, že byl ještě kostelík sv. Víta ve Starém Městě. Ve skutečnosti zde však byl ještě františkánský kostel Zvěstování Páně, jezuitský sv. Františka Xaverského a špitální kaple sv. Alžběty. Ty však byly mimo pravomoc hradištského faráře. K nim přibyla malá kaple sv. Šebestiána, kterou posvětil děkan Kopinský 16. srpna 1716 a o rok později kaple svatých Čtrnácti pomocníků, později zvaná

sv. Rozálie, kterou před františkánským kostelem postavil Bartoloměj Zelnitius a první mši svatou v ní sloužil 6. září 1717 františkán Martin Vaculík. Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mařaticích patřil do sadské farnosti, aby byl četnými pouty historickými spojen také s hradištskou farou. Podobně tomu bylo s kaplí sv. Rocha nad mařatickými vinohrady, kterou v roce 1680 založilo město. Vystavěna byla teprve 1687. V roce 1746 byla rozšířena a zřízeno tam i obydlí poustevníka. Do obou těchto kostelíků se konaly v srpnu poutě a Hradišťané je považovali jaksi za své.

V druhé polovině 18. století pak děkanská matrika poprvé zmiňuje také veřejnou kapli sv. Floriána v Kostelanech, postavenou snad za děkana Laštovky.²⁸

d) Hřbitovy

Město mělo svůj hřbitov u františkánského kostela, pohřbívalo se také za jezuitským kostelem a pak byl hřbitov ve Starém Městě, kde pohřbívali i farníci z Huštěnovic a Kostelan. V roce 1749 se jednalo o nový hřbitov, který měl být v blízkosti hradeb, ale dvorní válečná rada žádost zamítla. Nový městský hřbitov byl založen až v roce 1784 v Mařaticích na území cizí farnosti. Jeden malý hřbitov byl ještě ve Starém Městě při kostelíku sv. Víta. Hromadné hroby z doby moru byly pod mařatickými vinohrady.

7. Hradištský děkanát

Když v roce 1601 nastupoval do Uh. Hradiště nový katolický farář Jan Benešovský, byl jmenován děkanem, ale o rozsahu děkanátu nemáme tušení. Poprvé stanoví rozsah děkanátu děkanská matrika z roku 1644 a tehdy se jeho hranice kryly přibližně s hranicemi hradištského kraje. V roce 1658 byl z něj vyčleněn děkanát uherskobrodský a 1665 strážnický. V lednu 1691 si děkan Obročný pozval všechny faráře děkanátu, aby mu složili relaci o farnostech a tak máme představu o jeho rozsahu na počátku probíraného období. Obročnému (farnost Uherské Hradiště), podali zprávu Jan Ctibor Skurek, farář derflanský, Jan Karel Nikola, farář ostrožský, Daniel Ferdinand Kirchner, farář hlucký, Jiří Šimšalík, farář bílovický, František Viola, farář kostelecký a bohuslavický, Václav Majetínský, OCist., farář spytihněvský, Tomáš František Požárník, farář napajedelský, Jan Zubík, farář blatnický, Václav František Theodor Columbanus, farář bzenecký, Jan František Petřík, farář osvětimanský, Mikuláš Černíček, farář ježovský, Jan Fusek, farář střílecký, Jakub Hasal, farář koryčanský, Matěj František Jurek, farář buchlovický a Jan Leopold Kopáč, farář vracovský. Krom toho byla cisterciácká duchovní správa na Velehradě, v Boršicích a v Polešovicích, cisterciáci však odmítali vizitaci a považovali se za vyňaté z pravomoci orgánů olomoucké diecéze. Proto překvapí relace Majetínského ze Spytihněvi, který však sídlil v Jalubí.

Ke zmenšení děkanátu došlo opět roku 1730, kdy vznikl děkanát bzenecký. Z roku 1745 pak máme přehled personálního obsazení děkanátu, ovšem bez cisterciáckých farností. Děkanát tvořily farnosti Hradiště (farář Tomáš X. Laštovka), Bílovice (Jan Tomáš Bureš), Buchlovice (Václav Josef Mikošek), Derfle (Ignác Skříčkovský), Hluk (Bernard Šumický), Napajedla (Pavel Petr Kovařík), Uh. Ostroh (Tomáš Javorek). V roce 1751 pak poprvé vznikly v rámci děkanátu duchovní správy nižšího stupně, tzv. lokální kaplanství, v ostrožské farnosti v Ostrožské Nové Vsi, v hlucké farnosti v Dolním Němčí, v roce 1753 došlo k přenesení farnosti z Derfle do Kunovic a v Derfli vzniklo lokální kaplanství. Počátkem roku 1778 pak děkanát tvořily tyto duchovní správy: farnosti Uherské Hradiště, Bílovice, Boršice, Buchlovice, Hluk, Jalubí, Kunovice, Napajedla, Uh. Ostroh, Polešovice, Spytihněv, Velehrad a lokální kaplanství Dolní Němčí, Derfle, Ostrožská Nová Ves.

Počínaje Benešovským bylo pravidlem, že každý farář hradištský byl děkanem hradištského děkanátu. Tato praxe skončila teprve roku 1813, kdy po smrti faráře a děkana Jakuba Altmana se stal děkanem hlucký farář Rafael Tučapský a pak se děkanem stával kterýkoli farář z děkanátu. V 18. století se objevují první zmínky o zástupcích děkana viceděkanech, avšak jsou to zprávy velmi neúplné. Tak byl do roku 1730 viceděkanem bzenecký farář Jindřich Toul a po něm do 1734 bílovický farář František Josef Lednický.

Závěr

Poslední století uherskohradištské farnosti sv. Jiří představuje nejen dobu barokní zbožnosti ve městě a nejbližším okolí, ale zřejmě také vrchol úrovně náboženského života, ač si v té době uvědomovali, že také nebyl bez nedokonalostí a stínů. Starobylý farní kostel na náměstí byl duchovním centrem a kolem něj se dotvářelo množství institucí a životem kypilo množství objektů: pomocné, sakrální, klášterní, vzdělávací či charitativní. Farnost byla obsazována faráři, kteří vynikali nad běžný průměr i městského duchovenstva a udávali duchovnímu životu směr. Řeholní duchovenstvo poskytovalo v duchovní správě pomoc a věnovalo se svým speciálním úkolům. Počátkem 70. let 18. století ve městě samotném žilo celkem na padesát kněží, nepočítaje v to řeholníky bez kněžského svěcení, ač samo farní duchovenstvo představovalo nepatrný zlomek tohoto počtu. Jezuité se svým gymnáziem a františkáni s vysokým teologickým učením dodávali městu a farnosti na významu a poskytovali vzdělání mládeži z města a okolí, což se projevilo na mimořádně vysokém počtu duchovních povolání. Tato duchovní povolání odrážejí úroveň náboženského zanícení a duchovního života vůbec, který se navenek projevoval také stavební činností a bohatým životem liturgickým, kterému dodávali lesk opati z nedalekého velehradského kláštera, kteří ostatně měli též ve městě své sídlo. Nezanedbatelný byl přínos místního diecézního i řeholního duchovenstva národní kultuře, a to nejen české, ale i slovenské. Kdybychom hledali všeobsahující obraz moravského barokního duchovního světa, našli bychom jej v plné míře a ve všem lesku právě v uherskohradištské farnosti sv. Jiří.

Poznámky:

- 1 F i š e r, B.: *Uherské Hradiště*. I. Topografie. 1921, s. 120–125.
- 2 Z e m e k, M.: *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti*. In: *Kniha o Redutě*, Uherské Hradiště 2001. K o l á č e k, J.: *Zrození pro nebe*. Velehrad 2002.
- 3 SOA Uherské Hradiště, archiv města Uh. Hradiště, č. 119.
- 4 ZA Opava, pobočka Olomouc, ACO, děkanská matrika 1691.
- 5 Tamtéž, děkanská matrika 1755 a 1771.
- 6 F i š e r, B.: o. c., s. 125–126.
- 7 ZA Opava, pobočka Olomouc, ACO, arcijáhenské protokoly.
- 8 F i š e r, B.: *Paměti hradištské*. 1920, s. 93.
- 9 ZA Opava, pobočka Olomouc, ACO, arcijáhenské protokoly.
- 10 SOA Uherské Hradiště, archiv města Uh. Hradiště, kniha 92.
- 11 F i š e r, B.: *Paměti hradištské*, o. c., Corvinovy paměti.
- 12 MZA Brno, matriky Uherské Hradiště.
- 13 O Laštovkovi především psali a ukázky publikovali Josef V a š i c a ve svém díle *České literární baroko*, Praha 1938, nověji Milan K o p e c k ý v díle *Staří slezští kazatelé*, Ostrava 1970.
- 14 Zemek, M.: Posloupnost olomouckých kanovníků II, č. 134 (strojopis v ZA Opava, pobočka Olomouc).
- 15 O Schupplerovi nejvíce v souvislosti s jeho působením na Kalvárii Jaroslav Pinkava, *Kronika Šubřova a Chobyně*, vydal MNV Šubřov 1971, str. 10–11.
- 16 SOA Uherské Hradiště, archiv města Uh. Hradiště, kniha 119.
- 17 ZA Opava, pobočka Olomouc, ACO, děkanská matrika 1755.
- 18 Tamtéž, děkanská matrika 1771.
- 19 MZA Brno, matriky Uherské Hradiště.
- 20 M a r e k, F.: *Dějiny farnosti Vranová Lhota*. Strojopis na farním úřadě v Křenově.
- 21 MZA Brno, matriky Uherské Hradiště.
- 22 MZA Brno, Františkáni Uherské Hradiště.
- 23 P r a ž á k, A.: *Dějiny slovenské literatury*. Praha 1950.
- 24 -dva-: *Kurúcky velitel v mníšskom hábite*. Katolícke noviny, 18. 7. 1976, str. 5.
- 25 Z e m e k, M., c.d.

- 26 *Lexikon české literatury I*. Academia Praha 1985, str. 330. *Copak to ale za mozeka hraje? Hanácké zpěvohry 18. století*. Profil Ostrava, 1985.
- 27 V i t á s e k, J. E.: *Dějiny a místopis král. města Uh. Hradiště*. Uherské Hradiště 1879, s. 99.
- 28 ZA Opava, pobočka Olomouc, ACO, děkanská matrika 1771.

PhDr. Vladimír Teřhal (n. 1961), vystudoval na Filozofické fakultě MU v Brně češtinu a dějepis, na Cyrilometodějské teologické fakultě v Olomouci teologii a na Katolické univerzitě v Lublinu studoval kanonické právo. Pracuje v duchovní správě i ve školství, v 90. letech 20. století vyučoval na Teologické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Zabývá se církevními a regionálními dějinami.

The Last Century in the Uherské Hradiště Parish of St. George (1678–1778)

A b s t r a c t

The St. George parochial church had been a center of religious life in Uherské Hradiště since the Middle Ages until 1778. This study describes the last century of the St. George parish duration. The parish was lead by extraordinary men, some of whom distinguished themselves as men of letters. There were Jesuits and Franciscans living in the parish, who enriched its life in both religious and cultural respects. The spiritual milieu in the town sustained around 100 clergyman posts. The religious life took on visible appearance also in rich constructional and liturgical activities. The local parish priests also held the dean function throughout this period, which made it possible for them to exert influence over a large part of Slovácko (the Moravian Slovakia). Strong religiosity, which characterizes the region even today, might well lean on the deep tradition dating back to the Baroque times. Some facts and issues from this period deserve more attention and recognition, such as the place of Uherské Hradiště in the history of Baroque literature, the role of local Franciscans in the forming of Slovak Baroque writing or the existence of a college of theology as early as the 18th century. A researcher specializing in Baroque can find in Uherské Hradiště textbook examples of what words like Baroque religiosity, Baroque literature or spiritual world of Baroque mean.

Letztes Jahrhundert der St. Georgs-Pfarrgemeinde in Uherské Hradiště (1678–1778)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Vom Mittelalter bis zu 1778 war die Pfarrkirche des Heiligen Georg Zentrum des religiösen Lebens von Uherské Hradiště und seiner nahen Umgebung. Der vorliegende Bericht deutet an, wie sich das letzte Jahrhundert im Leben der genannten Pfarrgemeinde gestaltete. In der Zeit der Barockfrömmigkeit hat sich das Geistesleben der Bevölkerung völlig konsolidiert. An der Spitze der Pfarrgemeinde standen hervorragende Persönlichkeiten, von denen einige sich im Bereich der Literatur auszeichneten. Auch Jesuiten und Franziskaner wirkten hier und leisteten einen nicht geringen Beitrag zur Religion und Kultur. In der Stadt herrschte ein religiöses Klima, das ungefähr hundert geistliche Berufe entstehen ließ. Das religiöse Leben äußerte sich auch in einer intensiven Bautätigkeit und lithurgischen Festlichkeit. Die Pfarrer aus Uherské Hradiště übten das Amt des Dekans aus, sodass sie das religiöse Leben in einem verhältnismäßig großen Teil der Mährischen Slowakei beeinflussten. Eine starke Religiosität dieser Region in der letzten Zeit konnte sich zweifellos auch auf die tiefen Traditionen der Barockzeit stützen. Manche damalige Erscheinungen wurden bis jetzt nicht genug geschätzt, wie z. B. die Stellung von Uherské Hradiště in der Geschichte der Barockliteratur, die Rolle der hiesigen Franziskaner in der Gestaltung der slowakischen Barockliteratur oder die Existenz der Hochschule für Theologie bereits im 18. Jahrhundert. Ein Forscher, der auf Barockkultur ausgerichtet ist, kann in Uherské Hradiště gerade vorbildliche Modelle dafür finden, was man sich unter Begriffen wie Barockfrömmigkeit, Barockliteratur und barockes Geistesleben im allgemeinen vorstellen kann.

STUDIE KE HRADU STARÉMU SVĚTLOVU

(Historie, archeologie, stavební vývoj)

Jiří Kohoutek, Ústav archeologické památkové péče, Brno

Zdeněk Pokluda, ČR – Moravský zemský archiv, Státní okresní archiv, Klečůvka

Radim Vrla, odbor Památkové péče Zlínského kraje, Zlín

Článek přináší souhrn vědomostí o zřícenině významného moravského hradu, získaných historickým, archeologickým a stavebně historickým badáním. Obsahuje řadu nových poznatků, které doposud nebyly publikovány.

1. Úvod

Dnešní návštěvník zřícenin hradu Starého Světlova (k.ú. Podhradí, okr. Zlín) se ocitne na opuštěném a tajuplném místě, ztraceném v hlubokých lesích Vizovických vrchů. Nalezne zde pouze zbytky zdiva, hromady kamení a skály prorůstané kořeny stromů; nic, co by svědčilo o tom, že zde před několika staletími pulsoval život. A přece se nachází v místech, kde kdysi stála kvalitní architektura významného moravského hradu.

Předkládaná studie kolektivu autorů navazuje na ve Slovácku již publikované stati o zámku Novém Světlově (Vrla R. 1994, 1996) a má za cíl seznámit čtenáře s výsledky historického, archeologického a stavebně-historického badání, které doplňují dosavadní znalosti o lokalitě, publikované v odborné literatuře (Kohoutek J., 1995, str. 87–92, Durdík T., Bolina P., 2001, str. 115–116, Plaček M., 2001, str. 588–590). Část stavebně-historická (2. a 5. část studie) je pouze stručným souhrnem rozsáhlejšího materiálu, publikovaného na jiném místě (Vrla R., 2003).

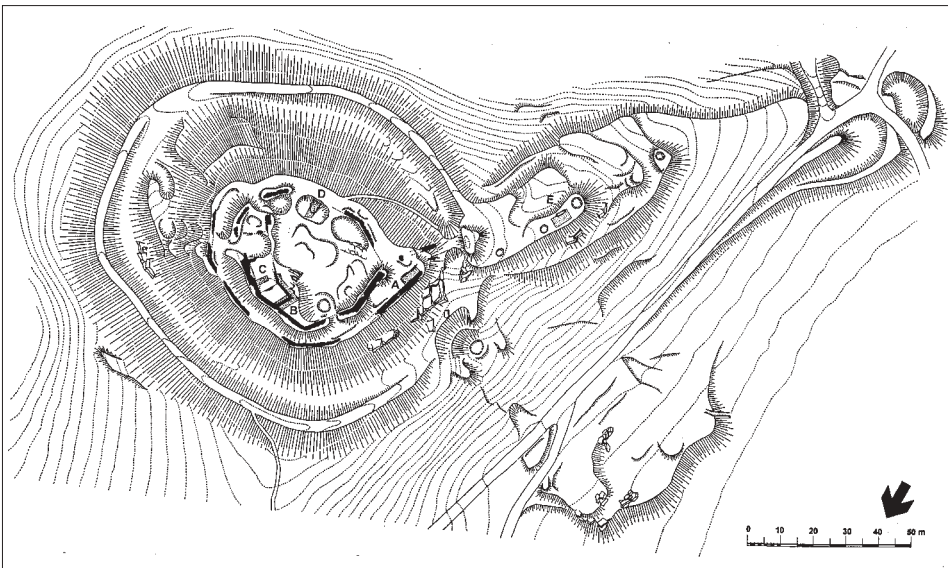
2. Popis (R.Vrla)

Zříceniny hradu Starého Světlova (obr. 1) jsou rozloženy na výrazné skalnaté kupě (609 m n. m.) v blízkosti dominantních vrcholů Komonec (672 m n. m.) a Baba (635 m n. m.), v západní části hlavního hřebene Vizovických vrchů (k.ú. Podhradí, okres Zlín). Staveniště hradu je od okolních kopců, tvořících součást zmíněného hřebene, odděleno na severní a jižní straně dvojicí mělkých sedel. Na východě hradu poskytly výtečnou obranu strmé svahy, na západní straně, odkud zřejmě přicházela přístupová cesta, je svah terénu mírnější (obr. 2).

Temeno zmíněné skalnaté kupy zaujímá hradní jádro čočkovitého půdorysu s osami cca 70 a 45 m (obr. 3). Jádro je chráněno strmými svahy, kterými místy prostupuje rostlá skála (obr. 4). Kromě jižní strany jsou okraje plochy jádra vymezeny zříceninami asi 1,2 m silné parkánové hradby, jejíž přímé úseky na sebe pravděpodobně navazovaly zaoblenými nárožími (dnes je přístupno pouze jediné nároží na severovýchodní straně). Na jihozápadní straně vybíhá z linie parkánové hradby obdélný branský objekt se zdíkem stejné tloušťky. V jeho blízkosti byl nelegálním výkopem v roce 1993 obnažen vnější líc parkánové hradby, který si, díky staletému ukrytí pod vrstvami suti a zeminy uchoval velmi zajímavé zbytky povrchové úpravy (srov. Bayerová, Bayer, Vrla, 2003); povrch zdiva byl z převážné části zakryt vrstvou hrubě nahozené malty a posléze opatřen kompaktní, hustou vápennou ličkou, která pokryla celou plochu zdiva (obr. 5). Uvnitř plochy vymezené parkánovou hradbou jsou dochovány zříceniny hlavní hradby (obr. 6), jejíž tloušťka dosahuje 170–180 cm a vymezuje v půdoryse polygonální (oktagonální?) plochu s osami cca 50×40 m. Zmíněná plocha se mírně svažuje k jihozápadu a jejím povrchem místy prostupuje skalní podloží. Centrální část plochy je pokryta vrstvami lomového kamene a při jižní straně se dochovaly prohlubně po destruovaných stavbách. Nejvýše položenou, severovýchodní část zaujímají

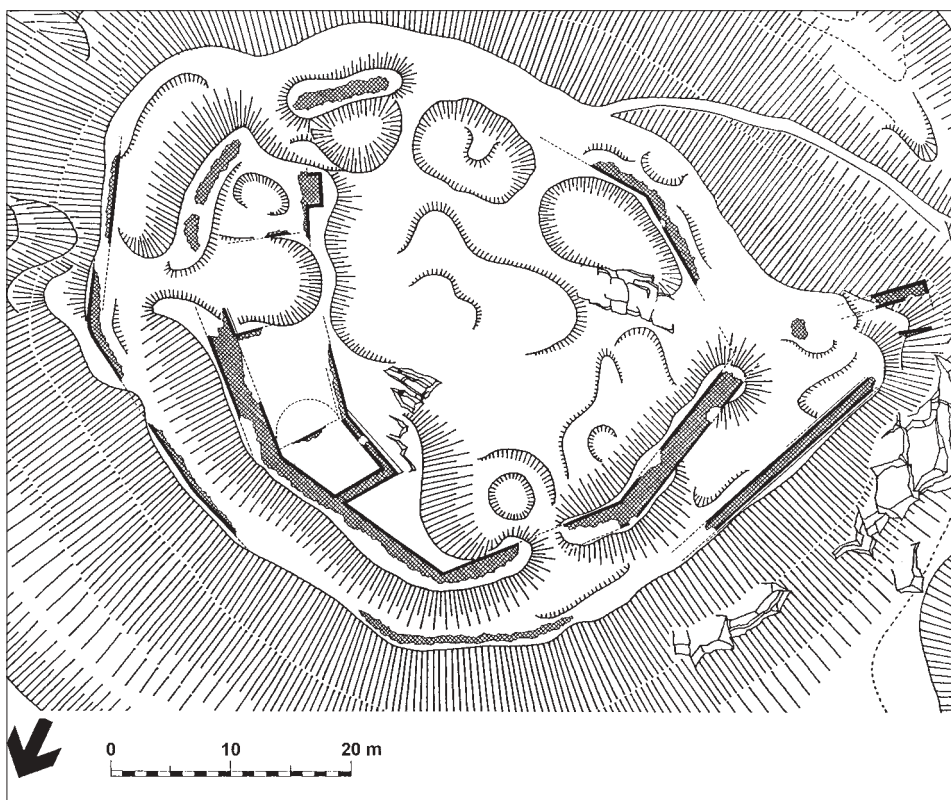
1. Starý Světlov, celkový pohled od východu (na návrší uprostřed jsou zříceniny hradního jádra, vlevo na svažujícím se hřebeni zbytky předhradí); pokud není uvedeno jinak, kresby a foto R.Vrla, 2002).

2. Starý Světlov, půdorys hradního jádra s předhradím s vyznačením polohy archeologických sond z roku 1983 (plocha sond vytečkovaná, jejich označení dle textu).

zbytky hradního paláce. Z dochovaných relikvů je možno usuzovat na to, že palác tvořilo obdélné, asi 27 m dlouhé stavení proměnlivé šířky (5,5–9 m). Polozapuštěné přízemí, zčásti dochované dodnes, obsahovalo čtveřici místností, přičemž u dvojice středních místností byly zjištěny zbytky klenebních přízdívek a stopy destruované klenby. V jihozápadní části zalamující se nádvoří zdi byl nalezen druhotně zazděný architektonický článek, na jiho-východě je její sledovatelná část zakončena základem obdélného pylonu. Před nádvoří zdi vystupují z plochy jádra dvojice skalisek se stopami lůžek po dřevěných konstrukcích.

Hradní jádro obklopuje prstenec mohutného opevnění, skládajícího se z okružního příkopu a valu (výška valu dosahuje místy až 7 m, obr. 7), přerušeno na západní straně kruhovou prohlubní. Na jihu na zmíněný val navazují skromnější zbytky předhradí bez patrných zbytků zděných konstrukcí. Vlastní předhradí zaujímá temeno k jihu klesajícího hřebene a v půdoryse tvoří přibližně obdélník (75×35 m). Nejvyšším bodem předhradí je skalnatá vyvýšenina na severní straně, ležící přímo naproti zmíněnému branskému objektu. Jižně odtud, v mělkém horském sedle jsou dochovány stopy dalšího opevnění (příkop a val), které k hradnímu areálu přihradilo plochu na jižní a západní straně předhradí. S velkou pravděpodobností s existencí hradu souvisí i další terénní nerovnosti na západní a severní straně, jejich čitelnost je však velmi poškozena pozdějšími terénními zásahy (budování lesních cest, těžba kamene, sesuvy...).

3. Starý Světlov, půdorys hradního jádra; viditelné, či výzkumem zjištěné líce zdív jsou vyznačeny silnou čarou, amorfní lomy a rozsah patrné (či výzkumem zjištěné) hmoty zdíva čarou slabou; předpokládaný průběh zdi slabě tečkovaně. Plocha zdíva je křížem šrafována (bez rozlišení předpokládaného stáří jednotlivých konstrukcí).

4. Starý Světlov, skalní stěna, vystupující na Z svahu hradního jádra.

Historie (Z. Pokluda)

Historické prameny nedávají možnost zjistit bližší okolnosti, které by se pojily k počátkům hradu Světlova. Musíme se spokojit s holým faktem, že r. 1360 už stál a s přilehlým panstvím (*Swietlaw castrum cum omnibus et universis villis, pertinenciis et allis iuribus*) patřil bratrům Albrechtovi a Vilémovi ze Šternberka, jak to sděluje stručný zápis v zemských deskách (ZDO I–I,715). Hrad stál vysoko v lesích nad Pozlovicemi, starobydlou osadou (1278) a sídlem farnosti (1369), ale nelze zjistit, kdy byl zbudován a stejně tak se nedovídáme, jak dlouho před oním r. 1360 tu už Šternberkové vládli. Bratrům Albrechtovi a Vilémovi patřily na jihovýchodní Moravě rozsáhlé majetky, z nichž teprve nedávno získali Čejkovic (int. 1353) a Zlín (mezi 1347 a 1360); o tom, kdy a jak přišli ke Světlovu, se nelze dopátrat (možná ho zdědili po otci Albrechtovi, zemřelém mezi r. 1347 a 1353, jenž se ale tituloval podle Bzence, jež držel zástavou (Pokluda 1991, str. 130–131). Světlovské panství bylo značně rozsáhlé, patřilo k němu teritorium na jižních svazích Vizovických vrchů kolem samého hradu a zároveň také území v předhůří Bílých Karpat kolem Bojkovic (r. 1362 se starší z bratrů uvádí jako *Alscho de Boykowicz*; Lechner II, 28).

Albrecht a Vilém drželi r. 1360 všechny statky společně, jako vlastníci velkého jmění vystupovali sebevědomě a neústupně a ze svých opor, zlínského a světlovského hradu, důrazně zasahovali do dění ve zdejších kraji. Zřetelně se to ukázalo při konfliktu o majetek vizovického kláštera – spor nechal vyšetřit avignonský papež (1361), oba Šternberkové pak byli stíženi exkomunikací a interdiktem (1363) a teprve po dalších několika letech střetnutí ukončila dohoda (1367); bratři uznali, že vsi, které mnichům zabrali (půl Želechovic, Lípa, Hrozenkov, Šanov, Vysoké Pole, Pozděchov, Prlov, Polanka, Leskovec) jsou povinni vrátit, nicméně zůstalo jim právo doživotního užívání (Pokluda 1987, str. 75–78).

Po celá šedesátá léta vládli bratři na všech majetcích jako spoluvlastníci a titulovali se podle obou hradů (de Slyna, de Swetlow); nejspozději někdy r. 1370 se pak rozdělili, v lednu 1371 nechali do zemských desek zapsat dohodu o vzájemném dědění (spolek) a tehdy už

5. Starý Světlov, část vnějšího líce západní části parkánové hradby jádra; sokl zdiva je rozšířený, na horní části zbytky vápenných líček – pohled od severozápadu.

každý z nich měl samostatně své vlastní jmění: Mladší Vilém převzal Zlín a Čejkovice, starší Albrecht byl jediným pánem Světlova.

Albrecht (také Aleš, Alšík) ze Šternberka a ze Světlova měl na hradě trvalé sídlo a zdejší panství poněkud zvětšil připojením šesti lánových usedlostí a mlýna v Kladné (int. 1376; ZDO I–III, 223). Ve svých službách měl některé nižší šlechtice, mj. nějakého pana Mikšíka, jenž přímo v sousedství světlovského panství zakoupil ves Opatovice (int. 1382; ZDO I–IV, 248). Vedoucí postavení na hradě měl r. 1383 purkrabí Václav (burgravius in Swyetlow). Albrecht ze Šternberka se připomíná ještě v červnu 1383 a brzy poté zemřel; zůstala po něm dcera Eliška, avšak Světlov dědil nebožtíkův zlínský bratr Vilém, jenž na hradě poroučel už počátkem ledna 1384.

Ve Vilémových rukou se opět spojily všechny majetky této šternberské větve. Na světlovském hradě ponechal nový pán ve službě purkrabího Václava (1384, 1386), sám Šternberk ale podle všeho sídlil obvykle na Zlíně, kam zanedlouho přešel (1388), rovněž v hodnosti purkrabího, světlovský služebník Václav. Zlín i Světlov byly šternberkovi pevnou oporou a pán se odtud mohl vypravovat k vojenským výpravám do vzdálenějších končin; třeba r. 1385 pan Vilém se svým zbrojným lidem táhl s mladým Zikmundem Lucemburským do Uher a vrátil se s královským zápisem na 1 000 zlatých. Naposled je o Vilémovi zmínka v lednu 1389, zanedlouho pak zemřel.

Všechny statky včetně Světlova dědil Vilémův syn Albrecht ze Šternberka a ze Zlína, poroučel na nich v červnu 1391, avšak jeho vláda byla jen krátká. Na válečné výpravě v Uhrách, v ležení kdesi při Dunaji, nechal v červnu 1392 sepsat listinu s ustanovením, že Světlov má po něm převzít vzdálený bratranec Štěpán ze Šternberka ze zábrežské větve rodu (a ten měl pak mít povinnost vybavit věnem Elišku, dceru Vilémova bratra Albrechta). O mladém Albrechtovi se pak už nic nedovídáme, brzy zemřel (r. 1394 už nebyl naživu) a Světlov změnil majitele. O předurčeném dědici Štěpánovi není žádných zpráv, jisté

6. Starý Světlov, zříceniny západní partie hlavní hradby jádra, pohled od východu.

je, že r. 1399 byl hrad v majetku Elišky ze Šternberka, která se práv ke Světlovu domohla jako oprávněná dědička z titulu pokrevního příbuzenství (byla sestřenicí zemřelého Albrechta).

Eliška ze Šternberka vládla na hradě spolu s manželem Vokem z Kravař; vedle toho, že měl své vlastní statky kolem Štramberka a Jičina, pobýval pán z Kravař dost často na Světlově, podílel se na správě panství a jeho ozbrojenci násilně zasahovali proti sousedům v širším okolí (Bánov, Hradčovice). Už r. 1406 však Vok zemřel a ovdovělá Eliška zůstala na hradě jedinou paní. Z poněkud hojnějších zpráv, které se v této době objevují, lze blíže poznat rozsah světlovského panství, ke kterému kolem r. 1400 náležely vsi Pozlovice, Provodov, Řetechov, Ludkovice, Luhačovice, Žilín, Kladná, Bujkovice, půl Ústí, Záhorovice, Komňa, Krhov, Pitín, Hostětín. Správu majetku však komplikovaly finanční potíže, skoro všechny vsi v jižním okrsku světlovského panství měli v užívání zástavní držitelé (vyjma jediných Bojkovic), značnou ztrátu utrpělo panství odprodaním Záhorovic (int. 1408; ZDO I–VII, 576).

Zápisem v zemských deskách r. 1412 paní Eliška ze Světlova předurčila za příštího držitele panství Jaroslava ze Šternberka, vládu nad majetkem si ovšem nadále ponechala; určité pravomoci Jaroslavovi po čase přenechala, ale došlo kvůli tomu k jakýmsi neshodám (1417). V lednu 1418 pak Eliška odevzdala Jaroslavovi ze Šternberka hrad Světlov s celým panstvím do plného vlastnictví (Pokluda 1998, str. 179–182).

Jaroslav ze Šternberka, pán na Veselí a pak i na Světlově se r. 1415 připojil k protestu české šlechty proti Husovu upálení, avšak když vypukla válka, přidal se ke katolické straně krále Zikmunda v jeho vojsku však přišel o život už r. 1420 při bitvě proti kališníkům pod Vyšehradem. Vdova Kunka z Michalovic měla své věno pojištěno také na světlovském panství (Krhov), dědicem všech statků byl Jaroslavův nezletilý syn Zdeněk, pro nějž majetek spravoval jeho poručník Aleš Holický ze Šternberka. V době urputných bojů proti husitům odkoupil král Zikmund strategicky položená Zdeňkova panství Světlov a Veselí nad Moravou, aby upevnil své pozice při moravsko-uherské hranici; v dubnu 1422 bylo Veselí

7. Starý Světlov, pohled z temene okružního valu (vpravo) do příkopu a na SV svah hradního jádra (vlevo).

už v Zikmundově moci, k majetkovému převodu došlo zřejmě nedlouho předtím (kupní cenu panovník Šternberkům pojistil zástavními zápisy na královských majetcích v Čechách – na Křivoklátě a Týřově).

Král Zikmund si r. 1423 vyhradil přímé pravomoci ke Světlovu a také k Brumovu, ale už r. 1426 oba hrady odevzdal své manželce Barboře. Ta svěřila někdy před r. 1432 správu Brumova a podle všeho také Světlova uherskému šlechtici Pankrácovi ze Svatého Mikuláše, jenž si své postavení upevnil zasluhami v bojích proti husitům.

Z neklidných 30.–40. let pocházejí jen útržkovité, nejasné zprávy o tehdejších pánech Světlova, jisté je jen tolik, že hrad byl v rukou mocných hejtmanů, vojenských dobrodruhů, kteří se svými žoldněřskými hofy zasahovali do rušných událostí na moravsko-uherském pomezí. Někdy před r. 1437 měl jakási práva k držbě Světlova kníže Fridrich Ruský (zástavní pán na Uherském Ostrohu), ale jeho přítomnost tu byla jen krátká (Pokluda 1995, str. 336–337). Přesnější jsou zprávy z roku 1437, kdy na hradě vládl Jan ze Světlova (aniž však víme, jakého rodového původu byl tento „Jan Jarušův syn“); podle Světlova se tituloval ještě r. 1440, avšak hrad tehdy už byl zřejmě v rukou jiného držitele – r. 1439 se v Uhrách kolem Skalice pohybovali „nepřátelé ze Světlova, páně Mikulášova čeled“ v počtu 300 jezdců. Zbrojné rotý onoho pana Mikuláše (snad Mikuláše z Moravan?) měly ležení poblíž hradu Branče, operovaly ve srozumění s tamním pánem Pankrácem ze Svatého Mikuláše a působily v součinnosti s vojskem Fridricha Ruského a hejtmana Puklice. Další zpráva z této doby se zmiňuje o nepřátelských „Světlovských“ čítajících prý dokonce až 700 mužů jízdy a pěších. Čísla jsou možná nepřesná a nadsazená, i přitom je ale zřejmé, že tehdejší světlovský pán mohl postavit do pole žoldněřské vojsko hrozivé síly a hrad Světlov, ukrytý vysoko v lesích, sloužil této vojenské moci jako bezpečná opora.

Z příští útržkovité zprávy pak vysvítá, že Světlov byl v rukou Čenka z Mošnova, mocného válečníka, jež z Buchlova, Hodonína a dalších hradů kontroloval rozsáhlé území po obou březích Moravy. Od Čenka přešel hrad do držení Pankráce ze Svatého Mikuláše, jenž

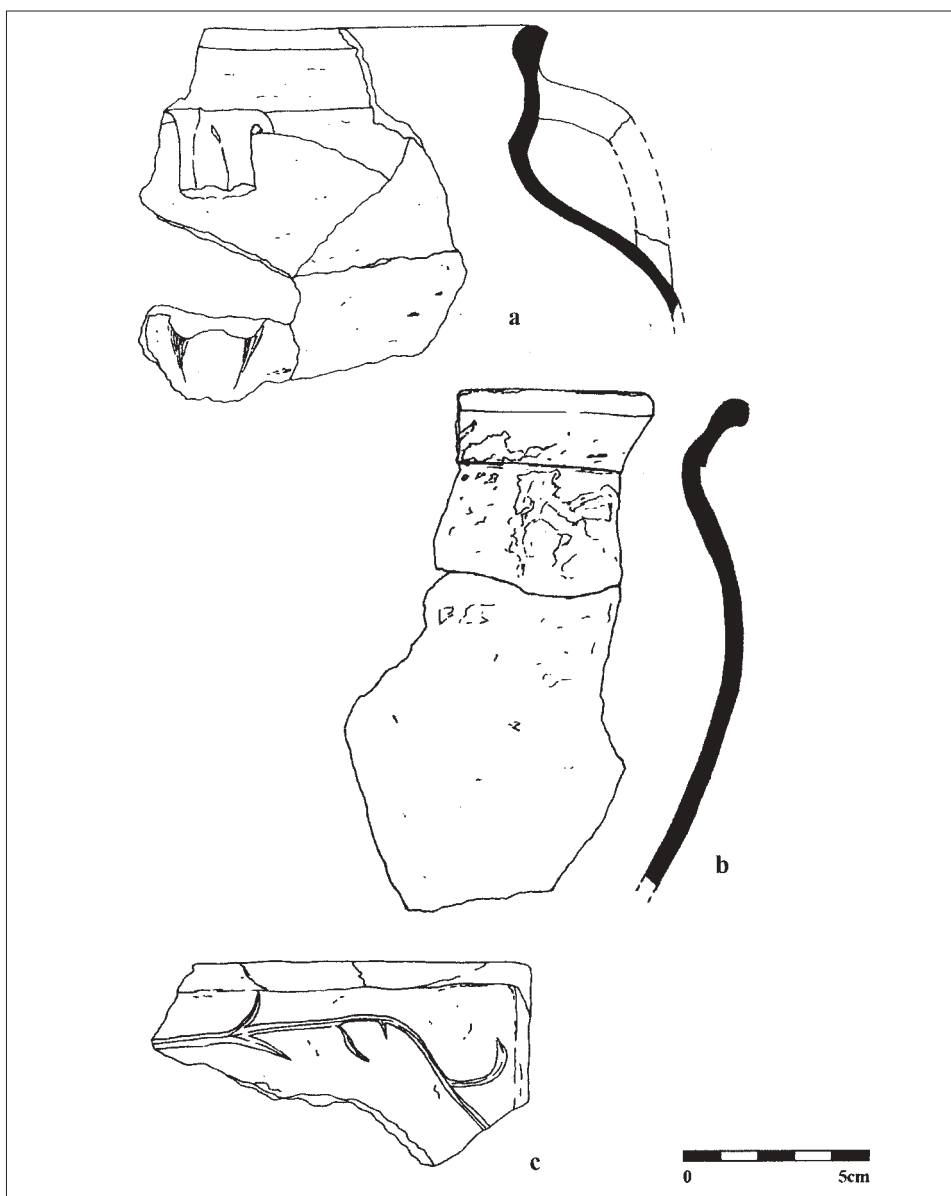

8. Starý Světlov, archeologická sonda „C“; pohled na severo-východní obvodovou zeď paláce s klenební přizdívkou v dolní partii; nalevo od trasírky je fragment destrované klenby (foto Vladimír Kubík, 1986).

je jako pán Světlova doložen r. 1447 a zároveň měl ve své moci také sousední sehradický hrad. Pankrác, pověstný dobrodruh, se svými rotami řadu let zneklidňoval rozsáhlé území na pomezí Uher, Moravy a Rakous a pevně se držel na na Světlově i Sehradících, až nakonec představitelé zemské správy museli sáhnout ke svérázné transakci. Aby nepokojného Pankráce vypudili z Moravy, odkoupili od něho na jaře 1449 Světlov i Sehradice a vzápětí obě panství byla prodána Burjanovi z Vlčnova a jeho příbuznému Zichovi z Lipiny. Tak se podařilo dostat Pankráce ze země a Světlov i Sehradice, převedené do rukou důvěryhodnějších domácích šlechticů, přestaly být hrozbou.

Z obou spoluvlastníků Zich z Lipiny podle všeho brzy zemřel a také Burjan vládl na Světlově jen nedlouho, zemřel někdy před r. 1457 a vše po něm dědil jeho syn Jiřík, jehož jménem na majetek dohlížel poručník Mikuláš Bystřice z Ojnic. Jiříkova matka se znovu provdala a její druhý manžel Jindřich Berka z Dubé měl z titulu vysokých finančních pohledávek právo podílet se na držbě panství (1457). Hrad a panství tak vedle sebe užívali Jiřík z Vlčnova i jeho otčím Jindřich Berka a tak to trvalo až do r. 1463. Berka někdy na přelomu r. 1463 a 1464 postoupil svou držbu Matoušovi ze Šternberka, ale už zanedlouho se tu poměry konečně zjednodušily. Pan Proček z Kunštátu podle soudních rozhodnutí převzal na jaře 1464 majetková práva ke Světlovu patřící doposud Jiříkovi z Vlčnova, v létě téhož roku pak Proček vysoudil také majetkový podíl Matouše ze Šternberka (soudnímu odevzdání majetku se marně vzpírali Šternberkovi lidé na bojkovické tvrzi).

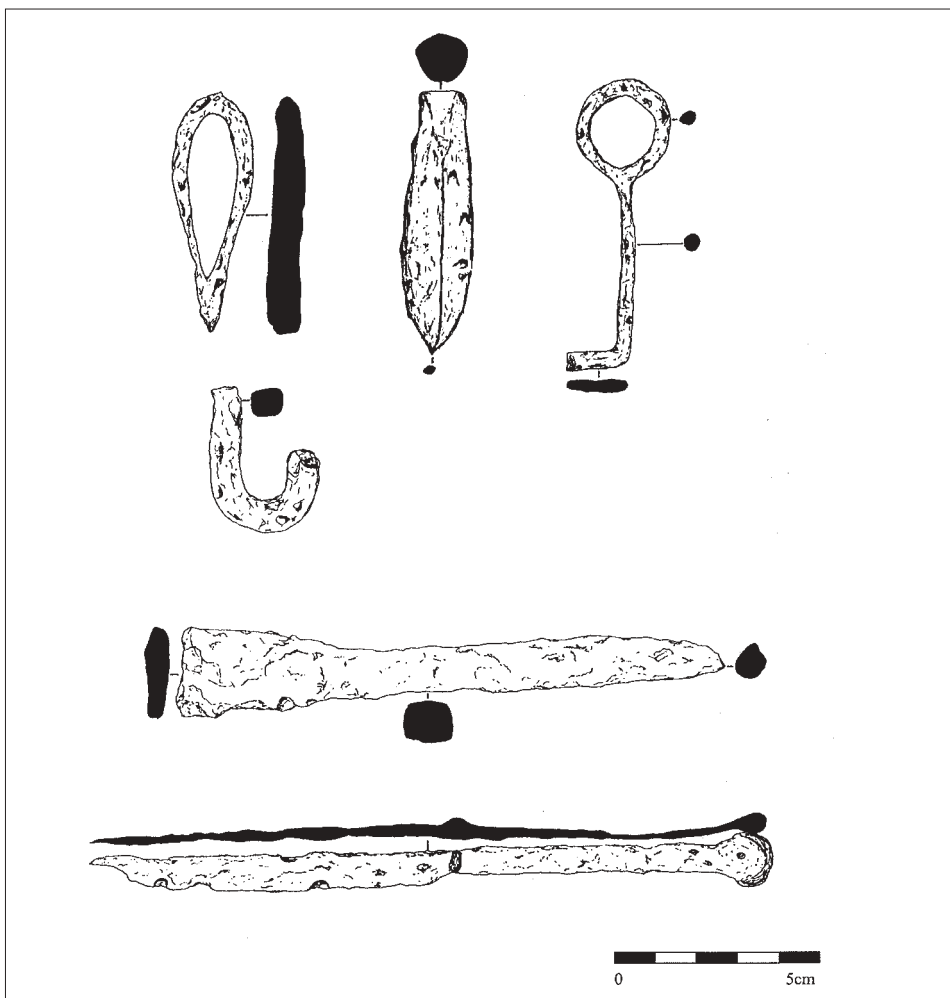
Proček z Kunštátu, nyní jediný pán na Světlově, postoupil hrad po krátkém držení Jindřichovi z Lipé, jenž měl zdejší panství v rukou už počátkem ledna 1466. Jindřich z Lipé, nejvyšší český maršálek a příbuzný (zřejmě švagr) krále Jiřího, měl významné postavení

9. Starý Světlov, výběr archeologických nálezů z výzkumu r.1983, keramika ze sondy E (a, b) a B (c) (kresba P. Pavlíčková, 2002).

a podílel se na bojích, které kraj zasáhly r. 1468 po vypuknutí česko-uherské války. O jeho vládě na Světlově se ale nic nedovídáme, zřejmě je jen tolik, že v průběhu války proti Korvínovi došlo k majetkovému převodu, kterým světlovské panství přešlo do rukou bratrů Smila, Viléma, Zbyňka, Jaroslava a Ctibora z Landštejna.

Na Světlově se Landštejnové připomínají poprvé r. 1474 a na panství se pak udrželi dlouhá desetiletí. Po úmrtí starších bratrů zůstalo panství v držení Jaroslava a Ctibora, z nichž na hradě trvale sídlil jen Ctibor (ten také na Světlově datoval listiny třeba r. 1480 a 1483).

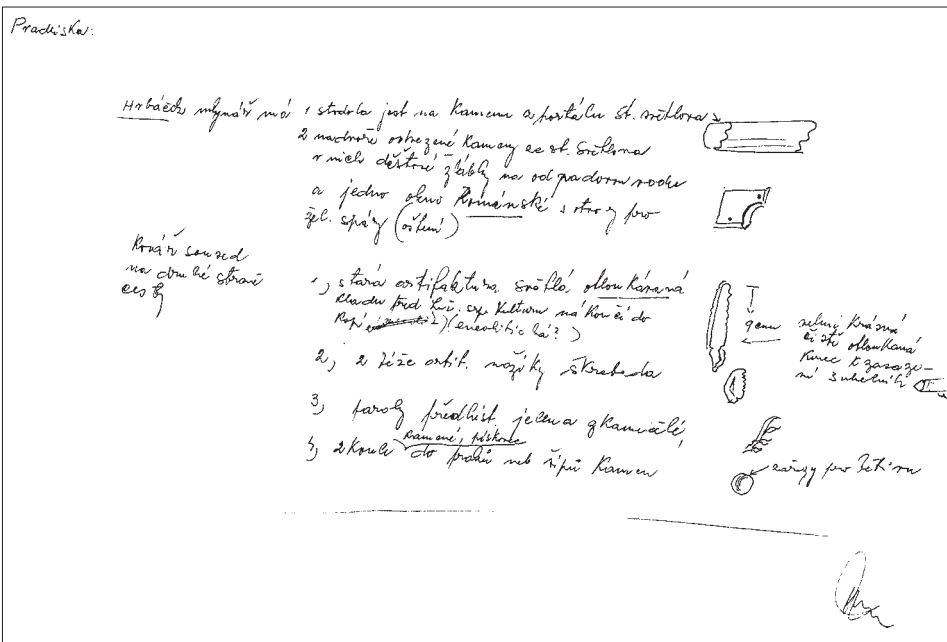

10. Starý Světlov, výběr archeologických nálezů, železné předměty nalezené na JZ straně fortifikace na kótě Brda (kresba: P. Pavlíčková, 2002).

Tehdy ale došlo k závažné změně, Stibor z Landštejna nechal před r. 1490 zbudovat na kopci nad Bojkovicemi hrad Nový Světlov a přenesl tam své sídlo. Jistě proto, že poměry v zemi se sklidnily a nebylo už tolik potřeba sídlit na hradě ukrytém v lesích, excentricky položeném na nejsevernějším okraji rozlehlého panství a odlehlého od důležitějších cest. Světlov byl opuštěn a podléhal zkáze (hrad pustý Starý Světlov 1517); pod jeho ruinami pak vznikla vesnička poprvé připomínaná r. 1563 pod názvem Podhradí Starosvětlovské (srov. Pokluda 2000, tam viz podrobný přehled pramenů a lit.).

Archeologický průzkum r.1983 (J. Kohoutek)

V roce 1983 provedlo archeologické oddělení Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně v areálu hradu Starého Světlova zjišťovací archeologický sondážní průzkum, který měl napomoci při zjištění doby založení a půdorysné dispozice hradu (srov. Kohoutek J., 1986, Kohoutek J., 1995). Ve vnitřním areálu hradního jádra byly položeny čtyři sondy „A“ – „D“ a na předhradí jedna sonda „E“ (srov. obr. 2).

11. Starý Světlov, kopie nálezové zprávy, zmiňující kamenné články a militaria z hradu, deponované v obci Pradliska. Hradu se týká 1. odstavec a bod 4) odstavce druhého (Archiv nálezových zpráv archeologického oddělení Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně).

Sonda „A“

Byla položena v místech předpokládaného vstupu do hradního parkánu (stopy níže popisovaného vstupního objektu nebyly v době archeologického průzkumu patrné). Pod slabou vrstvou lesního humusu zde bylo zachyceno zdivo, identifikovatelné jako pozůstatek parkánové hradby o šířce 1,5 m. Přibližně do hloubky 0,6 m od povrchu současného terénu se při odkryvu přišlo na suťový zával (destrukce parkánové hradby). Tato destrukce překrývala tmavě zbarvenou vrstvu jílovité hlíny s rozptýlenými kameny o mocnosti kolem 0,25–0,3 m, která vykazovala znaky po požáru (zbytky zuhelnatělých dřev, apod.). Tato vrstva dosedala v hloubce 0,8–0,9 m již přímo na původní skalní podloží. Spodní část hradby měla rozšířený sokl, v sondě byl zaznamenán blok zdiva, vytlačený ze své původní polohy kořeny stromů. Mezi nálezy se sondy A byl i vrchlík kamenné koule o interpolovaném průměru cca 15cm.

Sonda „B“

Situována byla v severovýchodním sektoru vlastního hradního jádra; rozptýlené fragmenty zdiva na povrchu zde umožňovaly předpokládat existenci nějaké stavby. I v těchto místech se pod vrstvou lesního humusu objevilo zdivo z lomového kamene, nepravidelně řádkované, o šířce 1,2 m, které bylo na spáru přistavěno k vnitřnímu líci obvodové hradební zdi vlastního hradního jádra. Nově objevené zdivo bylo orientováno jihozápadním směrem a ve vzdálenosti 350 cm od obvodové hradby se prudce lomilo v ostrém úhlu východním směrem. Jednalo se o nároží objektu, který byl součástí vnitřní obvodové zástavby hradu. V hloubce 80 cm od úrovně současného terénu se narazilo u nově objeveného zdiva na jeho rozšířený předzáklad, který byl od líce zdiva předsazen o 20 cm. Sonda byla dále rozšířena v směrem, kde sledovala další průběh líce nádvoří zdi. Bylo zjištěno, že zeď bez přerušení mírně uhybá k JV. Stratigrafická situace vně i uvnitř nově zjištěného objektu

byla následující: pod horní vrstvou o mocnosti 10–15 cm zcela bez nálezů se objevila destrukční vrstva, obsahující velké množství jednotlivých kamenů a úlomků malty. Jednalo se zcela nepochybně o destruovanou část zdiva stavby, identifikované jako hradní palác. Tento destrukční zásyp překrýval zbytky kulturní vrstvy, dosedající již na úroveň původního podloží ze zvětralého pískovce a to do hloubky 80–100 cm pod úroveň současného terénu (srov. obr. 9).

Sonda „C“

Byla položena ve vzdálenosti 450 cm od předchozí sondy jihovýchodním směrem, přičemž její delší osa korespondovala s průběhem vnitřní obvodové hradby hradu. Ve vzdálenosti 70 cm od obvodové hradby se v severním profilu sondy podařilo rozlišit zbytek destrukce kamenné valené klenby z původního zaklenutí prostoru a zbytek nasazení klenby se podařilo také zachytit u samotné obvodové hradby (obr. 8). Pravděpodobně se tedy jednalo o část suterénu. Stratigrafická situace v této sondě, byla zcela analogická situaci v sondě předchozí. Až do hloubky 0,5 m se jednalo o destrukční zával z výše zmíněné stavby hradního paláce, kulturní vrstva se objevila již pod destrukcí zmiňované klenby. V kamenné destrukci byl nalezen fragment kamenného tesaného článku (pravděpodobně ostění otvoru – k architektonickým článkům, nalezeným na hradě – viz Vrla v tisku).

Sonda „D“

Situována byla v jižní části vnitřního hradního areálu a orientována byla delší osou ve směru sever–jih, a měla lichoběžníkovitý půdorys. Pod humusovitou vrstvou o mocnosti 10–15 cm s naprostou absencí archeologických nálezů se objevila tmavě zbarvená kulturní vrstva, která sahala téměř na úroveň skalního podloží, zachyceného přibližně v hloubce kolem 120 cm od úrovně současného terénu. Také tato vrstva vykazovala znaky po požáru a v její jihozápadní části se objevila poměrně mocná vrstva mazanice, která také dosahovala místy až na podloží. Jak se ukázalo v průběhu dalšího výzkumu, jednalo se o pozůstatky nějaké stavby dřevohlinité konstrukce.

Sonda „E“

Byla položena v prostoru předhradí. Orientována byla delší osou ve směru západ–východ. Těsně pod povrchem, tvořeným v těchto místech slabou vrstvou lesního humusu, se narazilo na kulturní vrstvu, která opět vykazovala znaky po požáru a sahala do hloubky 30–40 cm pod úroveň současného terénu, kde dosedala na původní podloží, tvořeného zvětralým pískovcem (srov. obr. 9).

Převážnou část archeologických nálezů, získaných ze sond v prostoru hradu při výzkumu v roce 1983 tvořila keramika (téměř 85 % celkového nálezového souboru), zbytek tvořily železné předměty a byly nalezeny také architektonické zlomky (část ostění okna (?), mimo plochu uvedených sond bylo ze sutí vyzdvíženo ostění portálu brány (?), apod.).

Keramické nálezy lze rozdělit přibližně na dvě skupiny. V první, starší, převládá šedá redukčně vypalovaná hrnčičina, vyráběná ještě obtáčením a nálepkovou technikou. Do keramické hmoty je přidán písek jako ostřívo, výjimečně se objevuje menší příměs slídy. Tuha s výjimkou zásobnic se prakticky neobjevuje. Dna nesou ještě v převážné míře stopy po podsýpce. Typologicky jsou v této skupině zastoupeny hrnce, džbány, mísy, poklice a kahany. Jednoznačně převažují okraje ve tvaru nepravého okruží, zastoupeny jsou i okraje šikmé, vyhnuté, okraje zesílené s podseknutou hranou. Jako výzdobný motiv se objevuje šroubovice, výjimečně je zastoupena také široká vlnice a nebo radélko. Jedná se o běžnou produkci středověké kuchyňské keramiky a celý tento soubor lze zařadit ještě do období druhé poloviny 14. a s možným přesahem do počátku 15. století, obdobně jako analogické nálezy na nedalekém Engelsberku, případně na dalších východomoravských hradech, např. Obřany, Křídlo, Lukov, apod. (Kohoutek J., 1995).

Druhou skupinu prezentuje keramika, z větší míry oxidačně vypálená, načervenalé barvy keramiky různých odstínů – na některých fragmentech lze pozorovat tzv. sendvičový efekt. U této skupiny mizí nálepková technika, dna nesou stopy po odříznutí. Typologicky je zde opět zastoupena celá škála tvarů kuchyňské a užitkové keramiky – hrnce, džbány, mísy, poklice a kahany, objevil se i fragment nálevky. Z okrajů převládá typ vysokého okraje ve tvaru pravého okruží), objevují se ale i okraje zesílené, kyjovité). Časté jsou vodorovně vytažené okraje (zvláště mísy). Z výzdobných prvků převažuje radélko, v menší míře se objevuje vlnice či kombinace radélka s vlnicí. Objevují se i fragmenty čelních vyhřívacích stěn komorových kachlů, vesměs nepolévaných – jako výzdobný motiv se objevuje figurální reliéf (drak?) a nebo heraldický nebo geometrický motiv (obr. 9/c). Početná je kolekce tzv. loštické keramiky, převažují dna a spodní části výdutí tzv. loštických pohárů. Méně početně (celkem 12 ks) jsou zastoupeny větší tzv. loštické hrnce s vysokými okraji (obr. 9, a–b). Při revizním rozboru materiálu, uloženého v Muzeu jv. Moravy ve Zlíně, se ale nepodařilo prokázat existenci stavební keramiky – prejzy, jak bylo již dříve uváděno (Kohoutek J., 1986, str. 209). Poměrnou část keramiky představuje tenkostěnná, cihlově červená, kvalitně vypálená keramika, zdobená zelenou a světle hnědou glazurou. Typologicky jsou zde zastoupeny pánve, talíře, džbány (všechny nálezy této keramiky pocházejí ze sondy „D“ – kontextu č. 103 v jihozápadní části hradního jádra).

Jak již bylo uvedeno, lze první skupinu zařadit k okruhu keramiky, která má na východní Moravě nástup ve druhé polovině 14. století, kdy můžeme rovněž sledovat nástup keramiky, zahrnující druhou skupinu z konce 14. století a z první poloviny 15. století. Glazovaná keramika se na východomoravském regionu objevuje ve větší míře až ve druhé polovině 15. století a její hlavní nástup lze zachytit až na přelomu 15. a 16. století.

Ze železných předmětů je zajímavý soubor nalezený v sondě na předhradí, který obsahuje část kování z vozu (?), dále pak militaria, představovaná většinou hroty do kuše rombického průřezu s tulejkou, poměrně běžná v nálezovém inventáři opevněných sídel jak na Moravě, tak i v Čechách. Dále jsou zde zastoupeny předměty z výstroje koně a jezdce, např. fragmenty podkov. Ze stavebního kování zde byly nalezeny různé druhy hřebů, převažují hřeby s roztepanou hlavicí, a dále pak zlomky pásového kování, které snad byly součástí dveřních pantů.

Soubor železných předmětů (ocílka, hrot šípu, nůž, apod.) byl nalezen také při provádění mikrosondáží v roce 1989 na vrcholovém plató polohy Brda, chráněné mohutným valem ve vzdálenosti ca 500 m od vlastního hradu západním směrem (obr. 10). Jedná se zcela bezpochybně o středověký materiál, který může souviset s pobytem vojenských družin na Starém Světlově v průběhu první poloviny 15. století, ačkoli funkce této fortifikace zůstává doposud nejasná. Vzhledem k tomu, že z dalších vzdálenějších poloh směrem k západu byl opakovanými sběry získán pravěký materiál kultury popelnicových polí, nelze vyloučit ani její pravěký původ, a teprve dodatečné využití ve středověku.

Stavební vývoj hradu (R. Vřla)

Hrad Světlov byl tedy pravděpodobně vystavěn okolo poloviny 14. století, jeho jádro bylo obklopeno mnohoúhelníkem hradební zdi a parkánem (parkánová hradba mohla být zpočátku lehčí konstrukce) a vybaveno pravděpodobně plochostropým palácem. Jádro bylo obklopeno okružním příkopem a valem, na který na jižní straně navazovalo předhradí.

Později (zřejmě však do 20. let 15. století) došlo k významné, kvalitní přestavbě. Při ní byly do hradního paláce vloženy klenby a zřejmě rovněž byla provedena přestavba, či nová výstavba parkánové hradby s vysunutým branským objektem. Stavba, daleko do krajiny zářící bělostí vápenného nátěru stěn, jistě nezůstávala nic dlužná svému názvu. V souvislosti s intenzivním vojenským využitím hradu ve 30.–40. letech 15. století zřejmě došlo k vybudování vnější fortifikace, která rozšířila opevněný areál a (alespoň na jižní straně) jeho čelo posunula až na patu jedné ze sousedních výšin (kóta Brda, 600 m n. m.), které v této době představovaly ze strategického hlediska pro hrad velmi nebezpečná místa.

K pozůstatkům soudobých opevňovacích prací můžeme pravděpodobně připojit některé terénní útvary v západním svahu pod hradním jádrem a snad i některé náznaky v severním sedle pod vrcholem Baba, v téže době došlo i k výstavbě opevnění, či k využití starší fortifikace na asi 500 m vzdálené kótě Brda.

Trasa přístupové cesty v této fázi výstavby areálu byla pravděpodobně vedena mírným západním svahem, kde prošla linií vnějšího opevnění; někde v severní části vstoupila do areálu předhradí, v jehož jihozápadní části se otočila o 180°, aby pak po mostní konstrukci překonala okružní příkop a branským objektem vstoupila do prostoru parkánu, obklopujícího jádro. Prostorem parkánu pak příchozí obešel západní, severní a východní stranu hlavní hradby, kde se pravděpodobně nacházel vstup do nádvoří s palácem.

Archeologicky zachycené požárové vrstvy v prostoru jádra, parkánu i předhradí, spolu s nálezem projektilu do houfnice, mohou nasvědčovat násilnému poškození hradu, které je možno spojit s událostmi česko-uherských válek. K definitivnímu opuštění hradu však vedlo vybudování nového a výhodněji položeného centra rozsáhlého panství, hradu Nového Světlova.

Dnešní podoba zřícenin hradu je především dána dlouholetou těžbou stavebního kamene, která přinesla zánik větší části jeho zděných konstrukcí. Dokladem této činnosti je i nedatovaná a nečitelným podpisem signovaná nálezová zpráva, zachycující pravděpodobně stav v období mezi světovými válkami. Je uložena v archívu nálezových zpráv archeologického oddělení Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně a za její poskytnutí autoři srdečně děkují paní PhDr. Janě Langové z výše uvedeného instituce. Z této zprávy se dovídáme zajímavé informace o deponování fragmentů architektonické výbavy a militarií z hradu Starého Světlova v obci Pradliska (dnes část obce Ludkovice). Při obhlídce uvedených objektů v roce 2003 se však zmíněné artefakty již nalézt nepodařilo (obr. 11).

Prameny a literatura:

- Bayerová, T., Bayer, K., Vrla, R., 2003: *Výsledky průzkumu povrchových úprav parkánové hradební zdi hradu Starého Světlova*. In: *Zprávy památkové péče*, 63/2003, č. 4, s. 276–278.
- Durdík, T., Bolina, P., 1986: *Středověké hrady v Čechách a na Moravě*. Praha, s. 115, 116.
- Kohoutek, J., 1986: *Výzkum středověkých hradů v oblasti Vizovických vrchů*. *Archaeologia Historica* 11, s. 201–219.
- Kohoutek, J., 1995: *Hrady Jihovýchodní Moravy*. Zlín – tam viz další literatura.
- Lechner, K., 1902: *Die ältesten belehnungs- und Lehen – gerichtsbücher des Bisthums Olmütz*. Brün.
- Plaček, M., 2001: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha, s. 588–590.
- Pokluda, Z., 1987: *Kapitoly z dějin Zlína*. In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*. Zlín.
- Pokluda, Z., 1991: *Rod Šternberků na Moravě*. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti*. Zlín.
- Pokluda, Z., 1995: *Správní struktura Zlínska do roku 1848*. In: kol: *Vlastivěda moravská, Zlínsko*. Brno s. 336–337.
- Pokluda, Z., 1998: *Konec šternberské vlády na Světlově a Veselí*. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti*. Zlín.
- Pokluda, Z., 2000: *Starý a Nový Světlov v době předbělohorské*. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti*. Zlín, s. 5–56.
- Varsík, B., 1965: *Husitské revoluční hnutí a Slovensko*. Bratislava.
- Vrla, R., 1994: *Poznámky ke stavebnímu vývoji hradu Nový Světlov*. In: *Slovácko XXXVI*, s. 137–160, Uh. Hradiště.
- Vrla, R., 1996: *Další poznámky ke hradu Novému Světlovu*. In *Slovácko*, roč. XXXVIII., s. 223–224, Uh. Hradiště.
- Vrla, R., 2003: *Hrad Starý Světlov*. *Průzkumy památek*, Praha, 1/2003, s. 96–109.
- ZDO – Moravské zemské desky, kraj Olomoucký I–III., Brno, Praha 1856–1953.

PhDr. Jiří Kohoutek, CSc. (n. 1952), vědecký pracovník Ústavu archeologické památkové péče Brno – expozitura Zlín. Zabývá se středověkou fortifikační architekturou (hrady, tvrze) a systematicky provádí záchranné archeologické výzkumy na celé jihovýchodní Moravě.

PhDr. Zdeněk Pokluda (n. 1946), ředitel Státního archivu ve Zlíně. Věnuje se otázkám velkého pozemkového vlastnictví, šlechtické držby, dějinám hradů a zámků a dějinám Zlína.

Radim Vrla (n. 1961), pracovník památkové péče na Krajském úřadu Zlínského kraje. Zabývá se kulturními památkami a zvláště hrady.

A Study on the Starý Světlav Castle

A b s t r a c t

The ruins of the Starý Světlav (“Old Světlav”) castle lie in the Western part of the Vizovické hills ridge (609 m above the sea level) nearby the town of Luhačovice, in the Zlín district. An archeological research was carried out on location in 1983, as well as constructional-historical observations. In addition, a detailed search of historical data has been compiled.

The castle was founded in the mid 14th century; the earliest known owner and probably also the builder was the influential house of Šternberks (in 1360, the castle was owned by the brothers Albrecht and Vilém of Šternberk). The castle had remained a property of this family until 1420s, when it was bought by the king Zikmund to make it a part of the anti-Husite defense line. As a result, the castle became a strategic fortress administered by military commanders who were in charge of numerous troops (the written sources quote up to 700 men in arms). In 1449, Moravian estate owners buy the castle from the influential Hungarian tycoon Pankrác of St. Nicolas and sell it to several owners. After that, the castle is owned by miscellaneous members of influential nobility (Kunštáts, masters of Lipá). Prior to 1490, the new estate owners, nobility of Landštejn, had built a new castle near Bojkovice called Nový Světlav (“New Světlav”) and the importance of the old castle declined since then. In 1517, it is already mentioned as deserted (compare Pokluda Z., 2000).

In 1983, the Dept. of Archeology of the Zlín Museum of Southeast Moravia conducted an archeological research (compare J. Kohoutek, 1986; J. Kohoutek, 1995) consisting of 5 prospecting excavations (compare fig. 2, probes A – E). The researchers found a stone fragment of a howitzer projectile nearby the entrance into the inner castle (A), uncovered a destroyed dome in the palace section (C) and in the opposite side of the patio, remains of a clay-wooden structure (D). In several places, a fire layer was found, indicating damage done to the castle in the second half of the 15th century (A, D, E). The most numerous set of finds consists of pottery fragments that enabled the researches to date the active life of the castle from the mid 14th century to the turn of the 15th and 16th centuries. Items of medieval origin were also found at Brdo location about 500 m from the castle. However, the fortification of Brdo is apparently of prehistoric origin.

Based on the revealed facts it is possible to assume that the oldest core of the castle was formed by a polygon of castle walls (thickness 170-180 cm) with the adjacent stone palace on the NE side. The palace was of a narrow and elongated shape. The main bulwark was surrounded by parkán and outer fortification consisting of moat and rampart, which was complemented with light structures in the SW side. Apparently in the first half of the 15th century, the core was rebuilt (domes were inserted in the palace, the wall was rebuilt with the addition of a protuberant gate object). At the same time, the outer structures were expanded and rebuilt (expansion of the complex to SW and NW). When examining the front wall ruins, the researchers found that its outer side was covered with a compact layer of lime. This feature has not been found with any other Moravian castle yet (Vrla 2003 in print). The uncovered fire layers can originate from the damage done to the castle during the Czech-Hungarian wars in the second half of the 15th century. The castle was deserted permanently at latest in the early 16th century. The deserted ruins were later heavily damaged by stone block pillagers.

Studie zur Burg Starý Světlov

(Geschichte, Archäologie, Bauentwicklung)

Zusammenfassung

Die Ruine der Burg Starý Světlov befindet sich im westlichen Teil des Gebirgskamms Vizovické vrchy (609 m) bei Luhačovice im Bezirk Zlín. In der Lokalität wurden eine archäologische Untersuchung (1983) und bauliche Nachforschungen aus historischer Sicht durchgeführt, außerdem wurde auch eine historische Recherche der historischen Angaben verarbeitet.

Die Burg wurde in der Mitte des 14. Jahrhunderts gegründet, der älteste bekannte Besitzer und vermutlich auch Erbauer entstammte der bedeutenden Adelsfamilie Šternberk (1360 besaßen die Burg Albrecht und Vilém von Šternberk). Die Burg war Eigentum der Familie bis in die zwanziger Jahre des 15. Jahrhunderts, wo sie der König Zikmund durch Kauf gewann und als Teil einer Schutzlinie gegen die Hussiten nutzte. Nachfolgend wurde die Burg zu einer strategischen Festung, die von Söldnerführern einer mehrköpfigen Kampftruppe (Schriftquellen geben bis 700 Männer an) verwaltet wurde. 1449 haben die mährischen Stände die Burg vom bekannten ungarischen Magnat Pankrác ze sv. Mikuláše abgekauft und an mehrere Besitzer verkauft; zuletzt gehörte Starý Světlov den Mitgliedern bedeutender Adelsfamilien (von Kunštát, von Lipé). Vor 1490 erbauten neue Burgbesitzer – die Herrschaften von Landštejn – oberhalb des Dorfs Bojkovice die Burg Nový Světlov und die alte Burg verlor an Bedeutung. Im Jahre 1517 wurde sie als wüst bezeichnet (vgl. Pokluda Z., 2000).

Die archäologische Abteilung des Museums für Südostmähren in Zlín hat 1983 im Burgareal eine archäologische Untersuchung durchgeführt (vgl. Kohoutek J., 1986, Kohoutek J., 1995), die aus 5 Suchschnitten bestand (vgl. Abb. 2, Sonden A–E). Aufgedeckt wurden: ein Bruchteil des Steinprojektils von der Haubitze in der Nähe des Eingangs zum Burgkern (A), ein zerstörtes Gewölbe im Bereich des Palas (C), Reste eines Objekts aus Holz und Lehm an der Gegenseite des Burghofs (D). An einigen Stellen wurde eine Brandschicht entdeckt, die auf Beschädigung der Burg in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts hindeutet (A, D, E). Keramische Bruchteile bilden den umfangreichsten Fundkomplex und ermöglichen das Leben in der Burg in den Zeitraum von der Mitte des 14. Jahrhunderts bis zur Wende vom 15. zum 16. Jahrhundert zu datieren. Mittelalterliche Funde wurden auch in der etwa 500 m entfernten Lokalität Brda festgestellt, deren Befestigung vermutlich urgeschichtlichen Ursprungs ist.

Auf Grund der festgestellten Tatsachen ist folgendes zu vermuten: Den ältesten Teil der Burg bildete eine polygonale Burgmauer (in einer Dicke von 170–180 cm), an deren Nordostseite ein schmaler länglicher Palas angeschlossen war. Der Hauptburgwall war mit einem Ringgraben und einem Wall von außen befestigt. An der Südwestseite war die Befestigung mit der Vorburg verbunden. Wahrscheinlich in der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts wurden der Kernbau (Einbauen von Gewölben in den Palast, Umbau der Grabenmauer mit einem vorgeschobenen Objekt) und die Vorburg (Erweiterung des Geländes nach Süd- und Nordwesten) umgebaut. Bei der Untersuchung der Grabenwallruine wurde festgestellt, dass die Außenseite mit einer dicken kompakten Kalkschicht gestrichen wurde. Keine derartige Behandlung wurde bis jetzt auf den mährischen Burgen entdeckt (Vrta 2003 im Druck). Die gefundenen Brandschichten können die Beschädigung der Burg während der böhmisch-ungarischen Kriege in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts bezeugen. Endgültig verlassen wurde die Burg spätestens Anfang des 16. Jahrhunderts. Verlassene Ruinen wurden später durch Abbau von Bausteinen stark beschädigt.

CESTA BUCHLOVANOVA TOVARYŠE JÁCHYMA NA JEVIŠTĚ

Pavel Portl, Masarykova univerzita, Brno

V roce 1951 měla premiéru Křičková opera „Jáchym a Juliána“, jejíž libreto napsal Bedřich Beneš Buchlovan. Díky dochované korespondenci autorů můžeme nyní alespoň částečně rekonstruovat příběh jejich společného díla.

„Libreto je věc velmi nevděčná. Musí jen sloužit, vzdát se vlastního uspokojení, protože všechno záleží na tom, aby byl uspokojený, umělecky, druhý.“¹ Těmito slovy si posteskl Bedřich Beneš Buchlovan (1885–1953) hudebnímu skladateli Jaroslavu Křičkovi,² který jej vyzval ke spolupráci na moravské opeře. Netušil ještě, že ho čekají dva roky intenzivního škrtnání, přepisování a ústupků, během nichž vzniknou čtyři verze textu libreta opery *Jáchym a Juliána*.³ A není divu, pro B. Beneše Buchlovana to byla zcela nová zkušenost. Měl sice za sebou již řadu loutkových a divadelních her pro děti, ale s hudebním žánrem neměl dosud nic společného a jak sám Křičkovi přiznal, „nejsm zpěvák, neumím hrát na klavír a z houslí jen tolik, co potřeboval kdysi učitel.“⁴

Podobně jako později u nerealizované opery *Poluška*⁵ vyšel autor ze své tvorby. Předlohou se mu stala básnická skladba *Jáchym, tovaryš houslařský na zkušené*, ale v korespondenci s Křičkou se zmiňuje o tom, že romance „o Juliáně, krásné panně mně pronásledovala ode dávna, v jedné povídce pro mládež jsem se jí dotkl, pak Jáchym a pak, už dávno jsem i na libreto myslil, ale nedošlo k tomu až teď. Snad to byla melodie, s kterou jsme ji zpívali v dědinské škole.“⁶ S největší pravděpodobností měl Bedřich Beneš Buchlovan na mysli krátkou črtu pro děti *Pasačka a čtyři páni*, která vyšla v jeho sbírce povídek *Halouzka s deseti lístky*.⁷ Jde o příhodu, v níž čtyři chlupci slibují pasačce Jenofce, co jí přivezou ze světa, až budou velcí. Znovu byla publikována v autorově souboru *Za naším huménkem*.⁸ Tentokrát se pasačka jmenovala Helka a Buchlovan na závěr připsal dobou vydání poznamenané povzdechnutím: „Ať jen jásají a dovádějí, dokud je nezatíží prach učeben a tíha života, který na ně čeká!“⁹ Zvláštností je, že v tomtéž souboru zpracoval identický námět ještě jednou a vkomponoval jej do úvodní povídky *Za naším huménkem*. Zde však Helka potkává čtyři pány kavalíry, kteří ji lákají do světa. Inspirační řadu dokonce můžeme ještě prodloužit, neboť Buchlovanova povídka vznikla pod dojmem lidové písně *Pastevnice ušlá*.¹⁰

Cesta houslařského tovaryše Jáchyma

V období krátce před vypuknutím první světové války dochází v tvorbě Bedřicha Beneše Buchlovana k zásadnímu obratu. Dekadentní poetika jeho prvních veršů se na počátku druhého desetiletí 20. století proměňuje a směřuje k zachycení rodného kraje. Jistě není náhodné, že tento proces doprovázejí motivy cesty, bloudivosti, hledání a posléze návratu v jednom ze stěžejních básnických děl autora. Básnická povídka *Prastrýce Jáchyma Beneše, houslařského tovaryše, cesta na zkušenou* vznikala v letech 1910–1914¹¹ a knižně byla vydána o tři roky později v Přerově v grafické úpravě Stanislava Kulhána; autor se tehdy podepsal jako Beda Beneš Buchlovan. Stejně jako jeho hrdina Jáchym i on se tímto dílem tematicky vrátil na Slovácko, přičemž oba prošli svou tovaryšskou cestou.

Na jejím konci se Buchlovanovy verše oproti předchozím básnickým pokusům pročistily, jako by je napojil z pramene lidové písně. Zpravidla se mu daří udržet pravidelný rytmus, i když některé verše působí téměř jako jazykolamy: „Munk v stůl třísk' pěstí v ráz./ svůj hryzl knír, zřel jako výr.“¹² Jiné jsou jen neumělým rýmováním ve prospěch dějovosti: „On divnou zvěst jim musil nést,/ že zrudli ve tváři—/ ke dveřím skočí všichni tři,/ v zmatku stanou jak ohaři,/ již stopy nevětrí.“¹³

ARCHIV

HRADLO ZDENKA NEJEDLEHO V OPAVĚ

Jaroslav Kříčka :

Jáchym a Juliána

Lidová romance o 5 obrazech. Libreto: Bedř. Beneš-Buchlovan.
 Dirigent: F. Preisler. - Režie: O. Zitek j. h. - Výprava: K. Dudíč.
 Choreograf: L. Hunka. - Sbory: J. Kosina.

Osoby a obsazení:

Juliána, krásná panna	E. Koliandrová
Jáchym, huslařský tovaryš	J. Horal
Petr, chasník z dědiny	J. Veselý
Le Roux, }	J. Vogl
Gilški } dobrodruzi	F. Dutka j. h.
Ho'm }	J. Beneš
Baas }	J. Šerák
Tetka Jurčička	R. Štefanová
Tetka Duděna	V. Dronská j. h.
Monsieur Valentin, taneční mistr	P. Baloun
Mme Deřina	B. Ministrůvá
Michelino, mladý houslista	N. Beranová j. h.
Frow Julieke, krémáčka	I. Křivánková
Senkýř	J. Daniel
Prefekt	V. Florián
Hlas Juliániny kamarádky	V. Nováková
Hlas mladého rybáře	J. Veselý
První celník	M. Arbeit
Druhý celník	O. Viktorin
První rybář	J. Daniel
Druhý rybář	V. Florián
První zeman	Z. Piechuča
Druhý zeman	O. Vážanský
Třetí zeman	O. Hájek
Gardista	J. Hejduk

Dámy, páni, tanečníci, s.uhové, panská, rybáři, zemani, robotníci,
 stráž císařských gardistů.

Premiéra 22. prosince 1951 v Opavě.

MST Op 0801 - 51

Cena Kčs 1.50

Kompozici díla Buchlovan ambiciózně podřídl číselné symbolice. Rozvrhl ji do sedmi částí, sedm let trvala Jáchymova cesta, která vedla sedmi místy – zámky. V úvodu se tovaryš loučí se svou milou, v závěru se vrací, ale ona je již mrtvá. Prostředních pět částí zachycuje Jáchymova dobrodružství, přičemž jako svorník mezi nimi funguje část *Zámky*. Při důsledně promyšlené výstavbě by tvořila tzv. středovou kapitolu (tedy v pořadí čtvrtou), ale Buchlovan ji zařadil až jako pátou, takže celek budí dojem nevyváženosti. Navíc zde má jakousi vysvětlovací funkci, neboť Jáchym v ní vzpomíná na své cesty. A zde je slabina skladby – žádné básnické dílo by přece nemělo potřebovat vysvětlení!

Po čtvrtstoletí se Bedřich Beneš Buchlovan k dílu vrátil. Pod názvem *Jáchym, tovaryš houslařský, na zkušené* vyšlo v roce 1942 jako čtrnáctý svazek edice Kytice v pražském vydavatelství Viléma Šmidta, jehož vysoké ambice v oblasti knižní kultury jsou patrné i na „Jáchymovi“. Kromě kvalitní úpravy knihy totiž zaujmou prosté, ale nesmírně působivé kresby Karla Svolinského.

V závěrečném slovu autor zdůraznil, že nejde o pouhé druhé vydání knihy, neboť byla

„na mnohých místech značně změněna a přepracována v detailech.“¹⁴ Platí spíše druhé tvrzení. Mnohé partie byly jazykově upraveny a částečně přebásněny; obsahové změny byly minimální a kompozice byla cele zachována. Pozornost si ovšem vyžádá již citované závěrečné slovo. Autor se v něm zmiňuje o svých předcích, o sobě píše, že bývá „nejednou ironicky naladěný“, a pro pátrající literární historii se přiznává, že prastrýc Jáchym Beneš je jen fiktivní příbuzný. Chybí nám zde však odpověď na otázku: Co vedlo Bedřicha Beneše Buchlovana, aby po tak dlouhé době „Jáchyma“ přepracovával? Samozřejmě existuje několik možností, přesto jsme pro nedostatek místa nuceni zůstat jen u vyřčeného otazníku. Pro Jaroslava Kříčku ostatně bylo důležité, že k vydání díla došlo a mohlo se tak stát výchozím bodem pro zpracování libreta k opeře *Jáchym a Juliána*.

Dvě verze libreta

Spolupráce Bedřicha Beneše Buchlovana s Jaroslavem Kříčkou začala roku 1943. Víme, že Kříčka oslovil hradišfského spisovatele poté, co četl o jeho verších v Literárních novinách. Podnítilo ho to obstarat si knižní vydání „Jáchyma“ a byl uchvácen: „*Vaše romance mne mile překvapila a okouzila mnohým: základní myšlenkou, ryze lidskou i básnickou něžlovmostí [z polštiny „nezachytitelnost“ – pozn. aut.] štěstí a nenávratnosti, zpěvoherními postavami a hudebností, zpěvností celku, jistou tajemnou přítlumeností i nestejným metrem, mně příjemným.*“¹⁵ První dopis z jejich vzájemné dochované korespondence nás uvádí přímo do dění: „*Vážený mistře, jistě jste se nenadál, stejně jako já, že libreto bude tak brzy hotovo. Obvykle mi všechno trvá déle, odjakživa nikdo nic po mně nechtěl [...]* Dnešní libreto jsem šil Vám přímo na tělo,“¹⁶ psal Buchlovan. Prvotní znění dotvořil zřejmě v první dekádě dubna, ale můžeme předpokládat, že na ní pracoval již od března. Měl sice literární předlohu, nadto vlastní, ovšem komplikovaně strukturovaný děj básně nedovoloval jen její převedení do replik.

První verze libreta sestávala ze tří jednání a proměny. Úvodní akt obsahuje krásný leitmotiv díla: „*Za hory, za doly, za hory a třebaš pro lásku a třebaš pro vzdory.*“¹⁷ Vznikl přepracováním čtvrté části básně, v níž Juliána pere u potoka prádlo, setkává se s tovaryšem Jáchymem a poté se čtyřmi kavalíry, kteří ji zlákají do světa. V proměně, umístěné do rybářské krčmy, se již jen ke třem kavalírům přidává Jáchym. Druhé, složitě komponované dějství se odehrává na zahradní slavnosti. Začíná výstupem, v němž Jáchym vyznává Juliáně lásku, ale je odmítnut a odchází. Stejně jako on dopadne každý z kavalírů a při jejich vzájemném souboji uteče i Juliána. V posledním jednání prochází Jáchym vesnicí, v níž poprvé uviděl Juliánu, ale řízením osudu jim není dáno znovu se setkat.

Není náhoda, že během několika týdnů vznikla druhá verze, neboť výchozí text vyvolával řadu otazníků nad jednáním postav, až příliš toho zůstalo nedopovězeno. Diváci by se právem ptali, proč Juliána vlastně prchla do světa, kam se poděl čtvrtý kavalír, co se stalo s kavalíry na konci zahradní slavnosti (?). Navíc první verze tvoří značně nesourodý celek. Nejenže jeho logická výstavba očividně skřípe, ale většina scén působí velmi unyle a rozvláčně, zvláště proměna v rybářské krčmě se doslova odsedí, zatímco postavy v druhém dějství budí dojem loutek, které jejich tvůrce zrovna vystrčil na jeviště.

V dochovaném znění je řada tužkou dopsaných poznámek, jejichž autorství podle rukopisu analogicky přičítáme Zdeňku Chalabalovi.¹⁸ Z pozdější korespondence lze usoudit, že mezi Kříčkou a Buchlovanem působil jako „spojka“, Kříčka jej označil za „kmotra díla“ a jeho připomínky zkušeného divadelníka i rozhovory s B. Benešem Buchlovanem značnou měrou přispěly ke vzniku druhé verze libreta.

Druhé znění nese datum 19. 5. 1943, což znamená, že je Bedřich Beneš Buchlovan přepracoval za pouhých pět týdnů. V této podobě mělo šest obrazů a text se rozrostl více než dvakrát – ze 728 veršů na 1502. Buchlovan především dobásnil dva obrazy a vložil je mezi úvodní partii a setkání Jáchyma s kavalíry – dobrodruhy v rybářské krčmě. Pokusil se v nich nastínit, co se dělo s ústřední dvojicí před jejich setkáním na zámecké slavnosti. První, odehrávající se na ulici v Cremoně, dostal název „Věrný tovaryš“ a autor v něm

zpracoval téma dvou znesvářených rodů. Kříčkovi se obraz nelíbil, neboť představoval pouze dějovou odbočku. Cítil, že je zbytečný – kromě Jáchyma se v něm objevují postavy, které už dále do děje nezasáhnou. Ani s druhým nově dobášeným obrazem „Škola žen“, v němž se Juliána učí způsobům dámy, nebyl hudební skladatel příliš spokojen. Některá místa se mu zdála nevýrazná a Buchlovanovi na okraj textu připsal: „Autor – jak vidno – přikládá důležitost této scéně – a přece vyjde hluše. Tváří se to důležitě a – nic z toho.“¹⁹

V ostatních obrazech se oproti první verzi dějově příliš neměnilo, Buchlovan se spíše věnoval básnickému slovu a provedl mnohé opravy. Druhé znění libreta tak představuje nezdařený pokus překlenout logickou průrvu mezi odchodem Juliány a obrazem rybářské krčmy, v níž se Jáchym přidává ke kavalírům. Bylo tedy nutné hledat jiné řešení. Přesto se ukázalo, že tento návrh nebyl zas takovou slepou uličkou, jak se mohlo v první chvíli zdát. Problémy při další práci se však vynořily na jiných místech...

Nechutná macatá selka

Následující měsíce se nesly ve znamení změn, opravování, přepisování. Pro postavy dobrodruhů se hledala taková jména, která by nejlépe vystihla jejich charaktery, zvažoval se každý detail, výslovnost slov i jejich zvuk. Kříčka nejdříve požadoval, aby libreto mělo určitý rozsah, a tak se v jednotlivých výstupech počítaly verše. Buchlovan začal horečně proškrtávat. A samozřejmě počítat: „*Ta Jáchymova tiráda vyšla na 22 veršů – to by se tenor schvátíl. Jeho tahačka s Juliánou 75 veršů, to by bylo jako v Aidě na konci, pořád a pořád zpívají a posluchač se nemůže dočkat, kdy už konečně umrou, protože dávno ví, že to tak musí dopadnout. Bylo to zbytečné příliš natahovat, že je Juliána ze všeho zjančená, spíše, ba nutno krátit, nic nepřidávat. Ráz na ráz a už žádné mazlení. Ono by to vlastně dopadlo takhle: Jáchym by měl jejího trojčení už dost, vlepil by jí prostě s každé strany jednu na hubu, Juliška by se vzpamatovala a šla by rozumně s ním.*“²⁰ Nato mu však skladatel napsal, že přece nemůže škrtat, dokud nebude „věc celá“ a text „mistrovský“!

Energický Kříčka zjevně jednal a pracoval s chaotickou spontaneitou, afektovaně, výbušně. Ostatně jeho rukopis i styl psaní vzbuzují dojem divokého staccata v jeho myšlení – rychlé, ostré tahy pera zřejmě zachycovaly stejně prudký nápor myšlenek. Vše nasvědčuje tomu, že pro něj existovala jen přítomnost, protože hned druhý den už posílal do Uherského Hradiště omluvný lístek: „*Nedivte se mi, jsem-li nesvůj. Můj pokoj zebe, nedá se tam pracovat, topíme jen v jednom, tam cvičí chlapi – nemám kde pracovat a šel bych nejraději na Měsíc. Řeknete: jednou křičí škrtat, podruhé neškrtat, pak zase škrtat. Ale snad mi rozumíte: rozeznávat hlavní (a tomu dát co je třeba) a vedlejší (to seškrtat) a vypouštět všechno jalové. A vlastně plně chápu, že se zlobíte. Vždyť já se zlobím taky.*“²¹

Jestliže Kříčka byl oheň, pak Bedřich Beneš Buchlovan jej hasil svou rozvážností. Praviděpodobně byl dobrým znalcem lidské povahy, ale především měl pochopení pro unáhlenou dychtivost umělce, jakkoli ji sám v sobě dokázal potlačit. Navíc práce na libretu – pro něj nová zkušenost – ho přitahovala do té míry, že neváhal vždy znovu text brousit.

A přece, na konci roku 1943 došlo mezi nimi k ostřejšímu sporu. Přitom se jednalo o jediné slovo v textu libreta! Hudebnímu skladateli se nelíbil v posledním výstupu výraz „macatá“ selka, zdál se mu prostě „nechutný“. Buchlovan, jako už mnohokrát předtím, se snažil bránit text a apeloval na Mistru uměleckou pravdivost. Užití „silných slov“ se mu zdálo přirozené a prospěšné tam, kde bylo účelné, a ihned to ilustroval na několika jadrných příkladech: „*Služka u našich doma v zlečovské škole šla k doktorovi se zubem. Doktor byl plnokrevný Slovák jak Francka. Strčil kleště do úst, vytáhl a milá Francka zařvala: Ja vy sviňo! A doktor se chechtal: To jsem ti to utrefil, co? A tetka se vracela s pole, nehodilo se ještě dělat, strýc se jí ptal, jaké to tam je a tetka zcela klidně, tak samozřejmě povídá: Ale co po práci, je tam mokro jak v piči.*“²²

Jestliže se Kříčkovi zdálo slovo „macatá“ nechutné, nad tímto silvestrovským psaním (bylo napsáno 31. 12. 1943) se musel přinejmenším červenat a jistě zalapal i po dechu. Odpověď přišla až po více než třech týdnech: „*Nás rozdvojuje a oddaluje od sebe hlavně to,*

že Vy jste zvyklý myslet na čtenáře a já na posluchače, a to přímo na posluchače operního. Proto se nestanu patrně Vaším Smetanou a Vy mou Krásnohorskou [...] To ukazuje i Vaše poslední psaní o »silných slovech«. I já mám rád jadrná slova, ale ne tam, kam nepatří.“²³ Buchlovanova reakce byla okamžitá. Posteskl si nad nelehkým osudem libretisty, který musí sloužit a obětovat se, a nepřímou označil Kříčku za „krasocitného Budulína“. Nakonec Kříčka výstup od základu překomponoval, celou pasáž s oním „nechutným“ slovem vynechal a Buchlovan problém uzavřel vtipnou poklonou: „Obdivuji se, jakým taktickým obchvatem jste zlikvidoval macaté selky.“²⁴

Zřejmě pro Buchlovanovu nezkušenost s operním tvarem přizval Kříčka ke spolupráci na *Jáchymovi a Juliáně* svého přítele Rudolfa Krupičku z Kutné Hory.²⁵ Z korespondence Buchlovan–Kříčka se o něm dovídáme až v dubnu 1944, ale jak vyplývá, již v létě předchozího roku měl Krupička text libreta k dispozici, a tudíž jej můžeme ztotožnit s „panem R.“, který se objevuje v dopisech z roku 1943. Kvůli jeho přílišné zaneprázdněnosti však práce uvízla a teprve v červenci jel Kříčka do Kutné Hory vyslechnout si náčrt úpravy: „Tož četl – často přerušil na celou 1/4 hodinu, co by ty své hadýrky srovnal – a dojem? Jakési zklamání (ba skoro odcizení) přes různá zjevná zlepšení [...] Ale nedošlo k tomu, o čem jsem snad podvědomě snil: že mu padnu do náruče s jasotem: to je ono. Nikoli. Ve vlaku mi bylo teskno, když jsem si uvědomoval, jak čas letí,“²⁶ psal Zdeňku Chalabalovi. Podle načrtnutých změn v dopise se zdá, že Krupička ve svém „kutnohorském znění“ zápletku značně zjednodušil a z několika Kříčkových vět lze usoudit, že rozhodně nebyly ku prospěchu, neboť charaktery Jáchyma a Juliány přepracoval v přímočaře kladné typy: „Jsou oba nevinní jak holubice – i pro školní představení.“²⁷

V říjnu 1944 byl již kutnohorský případ uzavřen s Buchlovanovým konstatováním, že nepřinesl očekávané výsledky. V té době měl text libreta v ruce již František Kožík (1909–1997). Do osudů opery jej vpletl nejspíše Kříčka, který už zaangažoval Krupičku, a spisovatel se v jeho dopisech poté objevuje jako „milý François“ nebo „François Kojique“. Kožík do textu přímo nezasáhl, ale navrhl autorům některé úpravy.²⁸ Jeho připomínky a návrhy byly jak zcestné, což se týkalo především překombinování posledního obrazu, tak podnětné a tyto přispěly k vypracování poslední verze libreta. Tím jsme však předběhli sled událostí.

Zrození opery

Po dvou verzích libreta vznikly následně ještě další dvě. K první z nich je připsáno datum 29. 10. 1943, i když z korespondence je patrné, že tato nebyla dokončena dříve než v polovině listopadu. Děj je rozdělen do pěti obrazů, neboť myšlenka Jáchymova cremonského dobrodružství („Věrný tovaryš“) byla opuštěna. Naopak, obraz „Škola žen“ autoři oproti předchozímu znění rozvedli o druhé setkání Jáchyma a Juliány ve vile Lago di Como, kde se Juliána učí vybraným způsobům. Tím se ustálila základní osnova díla a další změny byly prováděny jen v rámci jednotlivých částí. Došlo na krácení textu (z 1358 veršů třetí verze se Kříčka a Buchlovan proškrtali na 1225 veršů ve čtvrté verzi); přemísťovaly se výstupy tak, aby co nejlépe zapadly do logické výstavby děje a zároveň jej patřičně gradovaly; myslelo se již na hudbu, tudíž Buchlovan upravoval dle Kříčkových dispozic metrum veršů. Přesto tím veršované pasáže neutrpěly – na mnoha místech působí Buchlovanovo básnické slovo velmi melodicky, až samozřejmě lehce, často překvapí jemně vzrušivými rýmy:

„Mou musíš být, neboj se nic,
dám zlato ti, perly svých pokladnic,
dám prsteny ti a opály,
jež v slzách, slyš, se koupaly
a v proměnlivý selenit
dám sladké tvoje jméno vrýt –“²⁹

Jediné, na čem se autoři nemohli shodnout, bylo závěrečné vyústění. Buchlovan již od počátku chtěl příběhu milenců vtisknout pečeť balady, a proto je nechal osudově se minout. Zřejmě tu také hrála jistou roli kompoziční triáda setkání Jáchyma a Juliány (první setkání u potoka, druhé ve vile, třetí při slavnosti). Zato Kříčka chtěl, aby diváci slzeli při jejich šťastném shledání, a oporu našel u F. Kožíka, jemuž se konec zdál moc „hořký“ a pro operu nevyvážený. Libretista se nechtěl vzdát a napsal Kříčkovi, že kdyby nemělo být po jeho, „s tím bych se nesmířil nikdy. Což musí být to věčně stejné v I. jedn. se setkají, v II. on chce a ona nechce, v dalším ona už chce, ale teď on zas nechce, dá se to šťastně dohromady a jde se domů.“³⁰ Po Chalabalově přemlouvání nakonec kývl na happyend a v poslední scéně Juliána doslova klesne do Jáchymovy náruče.

Definitivní verze libreta byla dokončena v lednu 1945 a Buchlovan se Kříčkovi vyznal, že dva roky jejich spolupráce „byly pro mne bohaté. Pro mne je vždy nejkrásnější dělat věc a ne mít ji udělanou. Kolikrát vždycky přepisují rukopis – i když se jedná o nové vydání, znovu přepisují; a když se jedná o nové vydání, nestarám se o to, nepropaguji, neobcházím kritické veličiny. Ty dva roky s Vámi – ani nevíte, jak jsem měl rád Vaše dopisy, protože byly upřímné, tak jak jste vždy myslil.“³¹ O několik měsíců později skončilo Kříčkovy působení coby rektora pražské konzervatoře (byl jím od roku 1942), a tak se libreto mohlo těšit na brzké hudební zpracování. Již dříve psal skladatel Buchlovanovi, že ke komponování potřebuje nejen naprosté „přítakání v nitru“, ale také klid, neboť „není možné, aby mi někdo koukal do prstů neb počíval. Nejráději začínám venku, v chůzi nebo sedě na stráni s výhledem.“³²

Zdá se, že babí léto roku 1945 příznivě naladilo Kříčkovu invenci i klaviaturu, neboť během podzimních měsíců (za 87 dní) vznikl celý náčrt opery. Náčrt, který se stal podkladem pro pozdější partituru, se rozhodl nechat „odležet“, aby k němu nabyl patřičný kritický odstup. Tato přestávka se však neustále prodlužovala. Na vině byly „všelijaké neklidy, běhání po ouřadech a lékařích, víc práce s koncertem, než jsem čekal, a hlavně: zaprodávat se filmařům, k čemuž mě donutila kapsa [...] ale co dělat, když domek potřebuje opravy a familie boty atd.“³³ Kříčka v té době mj. pracoval na hudbě k filmu o Nikolu Šuhajovi, proto musel své „šuhajeni“, jak označil skládání *Jáchyma a Juliány*, přerušit. K intenzivnější práci na opeře se znovu dostal až někdy v polovině roku 1947, neboť v březnu následujícího roku psal Buchlovanovi, že na den sv. Josefa (tedy 19. 3.) udělal poslední takt v partituru, která mu zabrala přibližně 190 dní.³⁴

Cesta na jeviště

Kříčka chtěl hotovou operu nabídnout divadlům v Brně a Ostravě. V obou působil Zdeněk Chalabala, a tudíž mohl počítat s jeho podporou. Situace se jevila velmi nadějně – již v květnu 1948 byla opera přijata Národním divadlem v Brně, i když na její uvedení bylo třeba počkat až na sezónu 1949/50.

Hudební skladatel však tušil už na počátku roku 1949, že s novou společenskou (a tím i kulturní, resp. kulturně politickou) realitou mohou vyvstat nějaké problémy. V červnu již bylo jasné, že opera se prozatím nebude v Brně rozepisovat. Důvodem bylo nedostatečné umělecko-ideologické zaměření libreta, chyběla mu angažovanost, zkrátka nesplňovalo ani základní požadavky vznášené na tehdejší kulturní produkci. Konkrétní „nedostatky“ díla z dnešní perspektivy musí nutně působit absurdně, ovšem jaksi nepatřičně se zřejmě cítili i sami umělci na konci čtyřicátých let. Zvláště ti, kteří již několik desetiletí tvořili bez vnějších, mocenských tlaků „shora“, a mezi ně patřili i Jaroslav Kříčka a Bedřich Beneš Buchlovan. Nyní se jim vytykal přílišný romantismus; zpracování látky bez vztahu k době; skutečnost, že jejich dílo nemá nic společného s programem socialistického realismu, ani s plánem pětiletky (!); v neposlední řadě také jednání hlavní hrdinky, která sice vychází z lidu, ale právě jako taková nesmí podlehnout „buržoaznímu“ světu kavalírů.³⁵

Autoři se dostali do paradoxní situace, když časově blíže nezakotvené dílo (některé detaily v textu pouze nepřímou odkazují na 1. polovinu 19. století) se mělo aktualizovat,

1. V rolích dobrodruhů-kavalírů zleva: F. Dutka v roli *Glišského*, J. Šerák v roli *Baase* a J. Beneš v roli *Holma*. (Archiv Slezského divadla v Opavě, fond Opera – Jáchym a Juliána, inv. č. 78).

a tím setřít charakteristické rysy tvaru, který bychom mohli nejspíše označit za dobrodružnou romanci. Ani jeden z tvůrců se však nehodlal smířit s představou, že by z jejich Juliány, té „divoké kačice“, mohla být třeba družstevnice. Hledalo se tedy jiné východisko. Buchlovan navrhoval zkusit operu zadat do Bratislavy, popř. provést menší úpravy v posledním obraze („*Tak asi pět slov bych pozměnil*“³⁶), Kříčka zase přišel s nápadem dostat ji na scénu prostřednictvím jakéhosi doprovodného ideového zdůvodnění, aniž by se muselo v textu cokoliv předělávat.

Nelehkého úkolu se ujal Buchlovan. Obsah romance okořenil dobovým slovníkem – z prosté dívky Juliány udělal proletářskou dívku „*bez rodičů, tetka ji honí z dřiny do roboty, tedy vykořisťuje, nezůstává jí nic než to kvítko ze zahrádky*.“³⁷ Čtyři kavalíry vylíčil jako parazity společnosti, šejdíře a hochštaplery západnického světa. Dokonce se odvolal na ministra Kopeckého a myšlenky socialismu. Buchlovanův výklad sám o sobě mohl zapůsobit, ovšem nebylo možno přehlédnout, že nic z něj v textu ve skutečnosti není!

Další jednání kolem uvedení opery jsou značně nejasná. Víme o nich pouze z několika Kříčkových korespondenčních lístků a informace v nich uvedené jsou velmi kusé, navíc omezené nepřiliš explicitním vyjadřováním odesílatele.

V září 1949 Kříčka psal, že opera byla stanovena k uvedení v Janáčkově opeře v Brně na období 1950/51. O tři měsíce později ovšem žádá Buchlovana o zaslání kopie libreta „*na můj pražské adres. Volal dnes Kašlík, že by chtěli o tem aspoň něco vědět (keď partitura a výtah leží v Brně) ve zdejším Nár[odním] divadle*.“³⁹ Jenže v květnu 1950, „*milé Buchlovánku, z pražs[kého] zájmu o Jáchyma nebylo nic vinou p. Krombholce, který odkládal schůzku tak, že jsem musel odjet na Šumavu*.“⁴¹ Jakou úlohu zde sehrál V. Kašlík a jakou J. Krombholc pochopitelně neobjasníme. Evidentně se Kříčka nechtěl spoléhat pouze na Chalabalu v Brně, i když si zřejmě od možnosti pražské premiéry příliš nesliboval. V každém případě v průběhu června se situace zamotala v Janáčkově opeře. Nejprve nemohlo být dílo rozepsáno kvůli technickým problémům, neboť notový papír, který měli k dispozici, se jim rozpíjel (!). Poté se opera začala rozepisovat, ale na konci června „*je to*

2. E. Koliandrová v roli *Juliány*. (Archiv Slezského divadla v Opavě, fond Opera – Jáchym a Juliána, inv. č. 78).

*zase posraným navrch. Či v lepším případě otazník: ptám se dnes v archivu po dítku – prý je p. šéf musel odvézt do Prahy k umělecké radě, která musí celý repertoár vidět a schválit.*⁴²

V listopadu 1950 Kříčka pohostinsky dirigoval operní představení *Zahořanského honu* v Městském oblastním divadle Zdeňka Nejedlého v Opavě (dnešní Slezské divadlo). V jeho profesním působení šlo samozřejmě o zanedbatelnou událost, ovšem pro malé dějiny Jáchyma a Juliány byla doslova klíčová, neboť Opava projevila o operu vážný zájem. Je jisté, že do Slezska se dostala právě díky Kříčkovi, který zřejmě přemluvil šéfa tamní opery Františka Preislera,⁴³ aby opeře věnoval pozornost. A Preislerovi se líbila. Jednalo se doslova rychlostí blesku – již za několik dní psal Kříčka, že chtějí dílo hned rozepsat a studovat a premiéra byla předběžně dohodnuta na začátek září.

Přípravy představení trvaly deset měsíců a zdá se, že byly velmi pečlivé.⁴⁴ Dokonce i Kříčku překvapilo, že necelé dva měsíce před premiérou proběhlo už osm korekturních zkoušek orchestru. Přesto se komponista obával jeho kvalit a ještě více sólistů. Ty nepolevily ani po odvysílání ukázek z *Jáchyma a Juliány* v rozhlasu: „*Ukázky z Jáchyma byly dobře voleny [...] Jáchym se škrtil ve vejškách, ale měl příjemný timbre a zřetelnou výslovnost, Juliána byla méně dobrá. Znělo to všecko temně, těžce a zakaboněně! Napsal jsem šéfovi šetrně ale jasně, jak si Jul. představuju: cérku jak jiskru – sám oheň a s čertem v těle.*“⁴⁵

Slavnostní premiéra opery *Jáchym a Juliána* se uskutečnila 22. 11. 1951 na jevišti opavského divadla za přítomnosti obou autorů. V režii hostujícího Oty Zítka⁴⁶ se jako Jáchym představil Jaroslav Horal,⁴⁷ který ještě čtyři dny před premiérou ležel v nemocnici s hnisavou angínou, a roli Juliány ztvárnila Ema Koliandrová,⁴⁸ jež se na scénu vracela po porodu. Orchester vedl ředitel divadla František Preisler. Buchlovan si sice představoval výtvarné

3. J. Horal v roli *Jáchyma* a E. Koliandrová v roli *Juliány*. (Archiv Slezského divadla v Opavě, fond Opera – Jáchym a Juliána, inv. č. 78).

řešení scény poněkud prostší a také kostýmy se mu zdály přehnané, přesto podle slov J. Horala bylo představení obecenstvem přijato s nadšením.

Konec Jáchymova putování

Jak velké muselo být zklamání, když vedení divadla v lednu autorům oznámilo, že opera byla po pouhých pěti reprízách stažena z repertoáru?! Důvody nejsou zcela zřejmé. Z Kříčkových korespondenčních lístků vyplývá, že opera byla uvedena bez povolení dramaturgické rady Ministerstva školství. Jakkoli se to může zdát při direktivním řízení divadelnictví nepravděpodobné, skutečností zůstává, že opera byla postoupena k diskusi do tzv. žatevnické komise, jejíž zpráva v březnu konstatovala, že libreto „*není bojovné, není zaměř[en]é na dneš[ní] poměry, neříká nic dnešku, sou tam jen záporné osoby (!), v závěru by se měla sejít celá dědina a zazpívat budovat[elskou] píseň.*“⁴⁹ V tehdejší praxi nešlo o situaci nijak výjimečnou. Identickou cestou si prošla také např. slavná Suchoňova *Krútnava*, jejíž libreto (vzniklo na motivy novely *Za vyšným mlynom* Milo Urbana) muselo být přepracováno. Eugen Suchoň to odmítl a teprve po naléhání Z. Chalabaly přepracoval závěrečný sbor, s nímž se opera inscenovala až do roku 1963.

Zdá se, že Kříčkovu operu stáhl ředitel opavského divadla Vladislav Hamšík,⁵⁰ a to pod tlakem osvětového referenta z Opavy a krajského kulturního referenta z Ostravy, jimž se nezamlouvala ideová stránka díla. Přesto závěr žatevnické komise konstatoval, že operu lze po úpravě libreta znovu hrát.

Buchlovan se rozhodl dílo pevně historicky zakotvit do pařížské červencové revoluce roku 1830 a neodpustil si ironickou glosu: „*Jáchym je nyní ve smyslu prověrky aktivní, nositel revoluce [...] S Marxem a Engelsem jsem ho, žel, nemohl dát dohromady, protože*

*Marx do Paříže přišel později.*⁵¹ Co však změnit? Dospěl k závěru, že zasáhnout může jen do posledního obrazu a doplnit jej o závěrečný sbor. Zítek ovšem takovým řešením nebyl zrovna nadšený, považoval jej za deus ex machinu, které by nic neřešilo, a znovu vytáhl problém psychologické motivace odchodu Juliány na konci čtvrtého obrazu.

Právě před deseti lety vyšla Buchlovanova básnická kniha o putování tovaryše Jáchy-
ma, ale bylo to smutné výročí. Copak veškerá snaha o dokonalost, všechny ty hodiny strá-
vené nad zvažováním kdejakého detailu byly nanic? Cítili zklamání, rozčarování, vztek,
nechtělo se jim zasahovat do jednou završeného díla. A tak další verze nevznikla a opera se
již nikdy nehrála. Do jaké míry byl Buchlovan schopen dát opeře revoluční náboj, ukazuje
úsměv vzbuzující náčrt veršů, který zaslal Kříčkovi:

*„A kde, tovaryši, máš ten sedmý zámek?
Kdežpak zámek – stačí pro dva, zatím, krámeček,
Juliáně a mně, poctivě v něm zboží,
co mi Osud svěřít – necht se práce množí!
Ladičky pro smutek a smích pod sordinu,
kolík nepovolný, ne nějakou třtinu,
písni práce budou znítat všechny struny,
panský lesk – pouhý blesk prášku z kalafuny,
pro husle kobylky – dočkáš i tu chvílku,
že lid dostane se pánům na kobylku.
A pro žáčků husle revoluční duši
z dřeva lipového, jaká mladým sluší!“⁵²*

Poznámky:

- 1 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 26. 6. 1943. Sbírkový fond Slovác-
kého muzea Uherské Hradiště, H 2410.
- 2 J a r o s l a v K ř í č k a (1882–1969) se narodil v Kelči na Valašsku v rodině kantora a ředitele
kúru Františka Kříčky. Jeho sourozenci Petr Kříčka a Pavla Kříčková byli spisovatelé. Po absol-
vování pražské konzervatoře odešel r. 1906 do ruské Jekatěrinoslavi, kde působil jako učitel hud-
by a dirigent orchestru, který sám založil. Po třech letech se vrátil do Prahy a stal se sbormistrem
pražského Hlaholu, tehdy nejvýznamnějšího pražského sborového tělesa. V té době upoutal po-
zornost jeho cyklus písní *Severní noci* na slova ruského symbolisty K. D. Balmonta a předehra
k Maeterlinckově hře *Modrý pták* (1911). Opera *Hipolyta* (1917, premiéra v ND v Praze), jejíž
renesanční námět zpracoval s vítanou lehkostí, k němu soustředila velké naděje. Po vzniku Čes-
koslovenska byl jmenován profesorem skladby na pražské konzervatoři, profesorem její mistrov-
ské školy se stal r. 1936. V letech 1942–1945 byl rektorem konzervatoře. Jeho doménou se stal
idylicky nahlížený svět českého venkova a rodiny: dětská opera *Ogaři* (1918), jejíž součástí je
populární *Bábinčin maršovský valčík*, zpěvohra *České jesličky* (1937), kantáta *Romance o duši*
J. J. Ryby (1944). Obdobné ladění má i zpěvohra *Trulstý pradědeček, loupežníci a detektivové*
aneb Dobře to dopadlo (1932, na text J. Čapka).
- 3 Texty všech čtyř verzí jsou součástí pozůstalosti Bedřicha Beneše Buchlovana uložené ve Slovác-
kém muzeu, Uherské Hradiště (Sbírkový fond, H 2163; H 2164; H 2166). Páté znění (H 2165) –
tedy definitivní text – bychom zřejmě neoznačili za verzi v pravém slova smyslu, neboť vzniklo
pouhým přepsáním poznámek ze čtvrté verze do textu.
- 4 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 11. 4. 1943. Sbírkový fond Slovác-
kého muzea Uherské Hradiště, H 2410.
- 5 Blíže: P o r t l, P.: *Proměny Buchlovanovy Polušky*. Slovácko, 2002, roč. 44, s. 295–305.
- 6 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 11. 4. 1943. Sbírkový fond Slovác-
kého muzea Uherské Hradiště, H 2410.
- 7 B e n e š B u c h l o v a n, B.: *Halouzka s deseti lístky*. Praha 1925, s. 30–33.

- 8 B e n e š B u c h l o v a n, B.: *Za naším huménkem*. Praha–Brno 1940, s. 127–132.
- 9 Tamtéž, c. d., s. 132.
- 10 Srov. S u š i l, F.: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*. Praha 1951, s. 126.
- 11 Z rukopisu první verze se nám dochovala pouze čtvrtá část, druhou máme k dispozici celou, s četnými autorovými opravami (obě Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2162).
- 12 B e n e š B u c h l o v a n, B.: *Prastrýce Jáchyma Beneše, houslařského tovaryše, cesta na zkušenou*. Přerov 1917, c. d., s. 19.
- 13 Tamtéž, c. d., s. 20.
- 14 B e n e š B u c h l o v a n, B.: *Jáchym, tovaryš houslařský, na zkušené*. Praha 1942, c. d., s. 73.
- 15 Citováno z dopisu J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 15. 4. 1943. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2407.
- 16 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 11. 4. 1943. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2410.
- 17 B e n e š B u c h l o v a n, B.: *Jáchym a Juliána* (strojopis). Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2163, c. d., s. 5.
- 18 Z d e n ě k C h a l a b a l a (1899–1962) se narodil v Uherském Hradišti, ale od tří let žil v Moravských Budějovicích. Na brněnské konzervatoři absolvoval oddělení skladby. V rodném městě stál u zrodu Slovácké filharmonie (1924) a do r. 1926 byl i jejím prvním dirigentem. Jako dramaturg opery ND v Brně (od r. 1930) jí vtiskl osobitý ráz, když programovou linii založil na české a slovanské opeře (především ruské). Od r. 1936 působil jako dramaturg v Praze, po r. 1945 vedl operu v Ostravě (1945–1947), znovu v Brně (1949–1952) a v Bratislavě (1952–1953). Velké uznání mu přineslo nové nastudování Musorgského *Borise Godunova* v ND (1954) a o dva roky později byl angažován jako dirigent Velkého divadla v Moskvě, kde slavnostně uvedl Janáčkovu *Její pastorkyňu*. Chalabala byl „přemýšlivý, vysoce inteligentní dirigent skvělé manuální techniky, vynikající citlivé hudebnosti se smyslem ke kom. vypracování orchestru, vlastního osobitého pojetí a dokonalého slohového podání.“ (Československý hudební slovník osob a institucí. Svazek první A–L, s. 585.) Jedinou větší vlastní skladbou je symfonická báseň *Mezi nebem a zemí* (1927).
- 19 B e n e š B u c h l o v a n, B.: *Jáchym a Juliána* (strojopis). Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2164.
- 20 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 8. 10. 1943. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2408.
- 21 Citováno z korespondenčního lístku J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 12. 10. 1943. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2405.
- 22 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 31. 12. 1943. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2408.
- 23 Citováno z dopisu J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 26. 1. 1944. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2189.
- 24 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 22. 10. 1944. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2187.
- 25 R u d o l f K r u p i č k a (1879–1951), básník a dramatik z okruhu Moderní revue. Jako básník vycházel z dekadentních životních pocitů, což se projevilo hlavně v milostné lyrice, která tvoří základní osnovu jeho básnického díla (*Zlatá kotva*, 1918; *Práh srdce*, 1920). V dramatické tvorbě R. Krupičky převládají komedie ostře výsměšného, satirického charakteru (*Velký stil*, prem. 1918; *Nový majestát*, prem. 1925).
- 26 Citováno z dopisu J. Kříčky Z. Chalabalovi ze dne 23. 7. 1944. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2186.
- 27 Citováno z tamtéž.
- 28 Srov. dopis F. Kožíka J. Kříčkovi ze dne 1. 11. 1944. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2175.
- 29 B e n e š B u c h l o v a n, B.: *Jáchym a Juliána* (strojopis). Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2166, c. d., s. 39.
- 30 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 24. 8. 1943. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2409.

- 31 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 7. 2. 1945. Sbírkový fond Slovák-
ého muzea Uherské Hradiště, H 2192.
- 32 Citováno z dopisu J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 11. 1. 1945. Sbírkový fond Slovák-
ého muzea Uherské Hradiště, H 2194.
- 33 Citováno z korespondenčního lístku J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 6. 7. 1946. Sbírko-
vý fond Slovák-ého muzea Uherské Hradiště, H 2200.
- 34 Srov. korespondenční lístek J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 21. 3. 1948. Sbírkový fond
Slovák-ého muzea Uherské Hradiště, H 2199.
- 35 Srov. dopis J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 24. 6. 1949. Sbírkový fond Slovák-ého
muzea Uherské Hradiště, H 2401.
- 36 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovana J. Kříčkovi ze dne 9. 12. 1949. Sbírkový fond Slovák-ého
muzea Uherské Hradiště, H 2411.
- 37 Citovaný text je uložen In: B e n e š B u c h l o v a n, B.: *Jáchym a Juliána* (strojopis). Sbírkový
fond Slovák-ého muzea Uherské Hradiště, H 2165.
- 38 V á c l a v K a š l í k (1917–1989), operní režisér, dirigent a skladatel, studoval hudební vědu na
UK v Praze a souběžně konzervatoř. Mistrovskou školu absolvoval u V. Talicha. Začínal jako
dirigent v D 40 a D 41 u E. F. Buriana, poté působil jako režisér ND v Praze. Na operní scénu
vedl mj. Kříčkovy *Jesličky* (1949) nebo Kvapilovu *Pohádku máje* (1950), r. 1956 uvedl
v drážďanském divadle vlastní balet *Jánošík*. Na světové výstavě v Bruselu v r. 1958 režíroval
Prodanou nevěstu v nastudování ND.
- 39 Citováno z korespondenčního lístku J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 3. 12. 1949. Sbír-
kový fond Slovák-ého muzea Uherské Hradiště, H 2401.
- 40 J a r o s l a v K r o m b o l c (1918–1983), český dirigent, jeho manželkou byla sopranistka
M. Tauberová. Krombholc studoval na pražské konzervatoři skladbu a dirigování, poté absolvo-
val mistrovskou školu u V. Talicha. V r. 1944 byl jmenován šéfem opery v Ostravě, poté působil
v ND v Praze jako dirigent (1945–1975) a šéf opery (1968–1970). Osvědčil se ve všech operních
stylech. Jeho mozartovská představení (*Don Giovanni*, *Kouzelná flétna*) byla stejně působivá
jako snová *Julietta* B. Martinů.
- 41 Citováno z korespondenčního lístku J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 20. 5. 1950. Sbír-
kový fond Slovák-ého muzea Uherské Hradiště, H 2402.
- 42 Citováno z korespondenčního lístku J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 28. 6. 1950. Sbír-
kový fond Slovák-ého muzea Uherské Hradiště, H 2402.
- 43 F r a n t i š e k P r e i s l e r (1915–1983), český dirigent, narodil se v rodině ředitele kůru
a kapelníka v České Třebové, Fr. Preislera, který zde založil a řídil hudební spolek Filharmonia.
Fr. Preisler ml. vystudoval pražskou konzervatoř, působil jako kapelník v Městském divadle v Plzni
(1939–1946). Do r. 1956 byl šéfem opery Divadla Zdeňka Nejedlého v Opavě, kde se zasloužil
o vybudování kvalitní operní scény. Kromě *Jáchyma a Juliány* zde uvedl také Janáčkův *Zápisník
zmizelého*. V l. 1956–1976 byl angažován jako dirigent v Olomouci, po odchodu do důchodu
ještě pět let působil v Mariboru, kde uvedl mj. *Prodanou nevěstu*, *Hubičku* nebo *Její pastorkyňu*.
Jeho syn František (n. 1948) je operní režisér (v l. 1985–1992 byl šéfem opery v ND v Brně,
v současnosti působí v ND v Praze).
- 44 K přípravám opery ani k pozdějším jednáním o jejím znovu uvedení bohužel nemáme žádné
oficiální dokumenty, neboť v archivu Slezského divadla v Opavě jsou k dispozici pouze fotogra-
fie z představení a divadelní program. (Archiv Slezského divadla v Opavě, fond Opera – Jáchym
a Juliána, inv. č. 78).
- 45 Citováno z korespondenčního lístku J. Kříčky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 27. 11. 1951. Sbír-
kový fond Slovák-ého muzea Uherské Hradiště, H 2185.
- 46 O t a z í t e k (1892–1955), operní režisér a skladatel, vystudoval skladbu a hudební vědu ve
Vídni, později studoval skladbu u V. Nováka. Režijně pracoval především v Brně – ve zdej-
ším ND působil postupně jako operní režisér (1921–1926), dramaturg (1926–1929) a také
jako ředitel (1929–1931). Jeho zásluhou zde bylo inscenováno pět Janáčkových oper (*Káta
Kabanová*, *Liška Bystrouška*, *Šárka*, *Věc Makropulos*, *Z mrtvého domu*). Ve třicátých letech
vedl Městské divadlo v Plzni, za druhé světové války byl vězněn v Buchenwaldu, po osvobo-

- zení pohostinsky režíroval, mj. v Komorním divadle nebo v opeře Divadla 5. května v Praze.
- 47 J a r o s l a v H o r a l (n. 1922, vl. jménem J. Steiner), český tenorista, v letech 1942–1944 byl nasazen v německém divadle ve Zhořelci (Görlitz). Po skončení války absolvoval pěvecké oddělení pražské konzervatoře, jako sólista zpíval v Severočeském divadle v Liberci (1945–1955), v Divadle Zdeňka Nejedlého v Opavě (1949–1954). Jeho repertoár zahrnoval převážně lyrické hrdiny: Vítěk (*Dalibor*), Boris (*Káťa Kabanová*), Lenský (*Evžen Oněgin*), aj. Od r. 1955 působil ve Státním divadle v Karlíně, kde ztvárňoval operetní úlohy.
- 48 E m a K o l i a n d r o v á (n. 1923), česká sopranistka, dcera hudebního skladatele Edvarda Koliandra, studovala zpěv u M. Patiery a na pražské konzervatoři u J. Vavrdové. Po absolutoriu učila na hudební škole v Mostě. V l. 1948–1959 byla členkou opavské opery, kde ztvárnila řadu výrazných ženských postav (Mařenka, Rusalka, Tosca, Manon Lescaut, Aida, Tařána, Markétka aj.). Poté se opět věnovala pedagogické činnosti. J. M. Burghauser jí věnoval cyklus písní *Zvěrokruh*.
- 49 Citováno z korespondenčního lístku J. Křičky B. Beneši Buchlovanovi ze dne 17. 3. 1952. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2412.
- 50 V l a d i s l a v H a m š í k (n. 1914), režisér a divadelní ředitel; vedl Beskydské divadlo v Novém Jičíně (1945–1949), Divadlo Zdeňka Nejedlého v Opavě (1949–1956). Od r. 1956 šéfoval Státnímu divadlu v Ostravě. Do češtiny přeložil Rossiniho operu *Hrabě Órg*.
- 51 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovanu J. Křičkovi ze dne 23. 3. 1952. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2415.
- 52 Citováno z dopisu B. Beneše Buchlovanu J. Křičkovi ze dne 19. 3. 1952. Sbírkový fond Slováckého muzea Uherské Hradiště, H 2415.

Mgr. Pavel P o r t l (n. 1979), studuje na FF MU v Brně jako interní doktorand oboru Česká literatura.

The Buchlovan's Journeyman Jáchym's Journey to the Stage

A b s t r a c t

This study is thematically related to the author's study entitled "The Metamorphoses of Buchlovan's Poluška" (Slovácko, 2001). Again, it deals with a libretto by Uherské Hradiště writer Bedřich Beneš Buchlovan (1885–1953), which was this time written for an opera *Jáchym a Juliána* by composer Jaroslav Křička (1882–1969). The basic framework of the story with its farewells and reunions of the main characters was taken from Buchlovan's own earlier work, a poetic composition called *Jáchym, tovaryš houslařský, na zkušéné* (Jáchym the luthier journeyman on the road 1942). This poem and its composition is dealt with in the first part of the study. The following articles describe two years' worth of cooperation between the both artists, which was further catalyzed among other things by advice from Zdeněk Chalabala (1899–1962). During these two years, four versions of the libretto were produced. The author focuses on the changes of the plot – from the first, quite ponderous sketch to the final wording produced in January 1945. However, the difficult post-war period delayed the finishing of the music part until 1948 when the final score was produced.

After the opera had been finished, the authors made efforts to stage it in a major opera house of the former Czechoslovakia. Unfortunately, the new cultural-political situation after the communist coup in 1948 made this very difficult as the opera did not meet the political requirements the new regime placed on art. The points of contention included "politically indifferent" subject matter, over-the-top romanticism etc. In spite of all this, the opera was finally staged in 1951 in the Opava Theater. However, this stroke of luck proved to be short lived – the opera was under unclear circumstances cancelled after mere five re-runs. The authors were asked to further modify the libretto, but they never did and the opera was staged never again.

This study draws from the published works of B. B. Buchlovan, his heritage preserved in the Slovácké Muzeum in Uherské Hradiště (5 libretto texts as well as the voluminous correspondence

between Buchlovan and Kříčka). The photographs and the theater bill are kept in the archive of the Opava Silesian Theater.

Der Weg des Buchlovans Gesellen Jáchym auf die Bühne

Zusammenfassung

Die vorliegende Studie *Der Weg des Buchlovans Gesellen Jáchym auf die Bühne* schließt thematisch an die Studie des Verfassers *Veränderungen von Buchlovans Poluška* (Mährische Slowakei 2001) an. Gewidmet ist sie wieder einem Libretto des Schriftstellers von Uherské Hradiště Bedřich Beneš Buchlovan (1885–1953), diesmal für die Oper *Jáchym a Juliána* des Komponisten Jaroslav Kříčka (1882–1969). Die Hauptidee der Handlung, in der die Helden zusammen- und auseinanderkommen, übernahm Buchlovan aus eigener Dichtung – *Jáchym, Geigenbauer-Geselle, auf der Wanderschaft* (1942), über deren Entstehungsgeschichte der einleitende Teil der Studie berichtet.

Die darauffolgenden Passagen erfassen zweijährige Zusammenarbeit beider Künstler, denen außer anderen auch Zdeněk Chalabala (1899–1962) mit seinen Ratschlägen einen Beitrag leistete. Innerhalb von zwei Jahren entstanden insgesamt vier Versionen des Operntextes und der Autor der vorliegenden Studie konzentriert sich auf Veränderungen des Opernstoffs – vom ersten unvollkommenen Entwurf an bis zur Endgestalt vom Januar 1945. Die komplizierte Nachkriegszeit verschob jedoch die musikalische Vollendung des Werkes, sodass die Partitur erst 1948 beendet wurde.

Die dritte Etappe des Schicksals der Oper kennzeichnen Bemühungen um Aufführung des Opernstücks auf einer der renommierten Bühnen in der Tschechoslowakei. Die neue politische Szene nach dem Februar 1948 erschwerte leider diese Versuche, denn die Oper war nicht im Einklang mit der damaligen Kulturlinie. Vorgeworfen wurde ihr politische Gleichgültigkeit sowie zu romantisch gefärbter Stoff und viel anderes mehr. Trotz aller Hindernisse ist es jedoch gelungen, die Oper zur Aufführung zu bringen: die Premiere fand im Dezember 1951 im Troppauer Theater (Opava) statt. Auch diesmal war das Glück dem Werk nicht günstig, denn nach bloß fünf Reprisen wurde es vom Programm abgesetzt. Die Autoren wurden zwar aufgefordert, das Libretto umzuarbeiten, schließlich aber verzichteten sie auf weitere Veränderungen und die Oper wurde nie mehr gespielt.

Zu dieser Studie wurden einerseits publizierte Werke von Bedřich Beneš Buchlovan, andererseits sein Nachlass im Museum der Mährischen Slowakei in Uherské Hradiště (fünf Operntexte und eine umfangreiche Korrespondenz Kříčka–Buchlovan) benutzt. Alle veröffentlichten Fotografien und das Theaterprogramm sind im Fonds des Schlesischen Theaters in Opava aufbewahrt.

BUDOVANIE HRANICE MEDZI PROTEKTORÁTOM A SLOVENSKÝM ŠTÁTOM NA JUHOVÝCHODNEJ MORAVE V ROKU 1939

Karol Janas, Povážská Bystrica

Po rozpade spoločného štátu v marci 1939 začala na moravsko-slovenskom pomedzí vznikať nová hranica. Nemci takmer okamžite hranicu uzavreli a zaviedli riadnu pasovú a colnú kontrolu. Spočiatku ju vykonávali spolu s českými četníkmi, no do augusta 1939 prešla hraničná kontrola výlučne do nemeckých rúk, pričom Nemci úzko spolupracovali so slovenskými orgánmi, ktoré zaviedli vlastnú colnú a pasovú kontrolu.

Československá republika bola považovaná od svojho vzniku za oázu demokracie v strednej Európe. Napriek jej mnohonárodnostnému zloženiu sa v nej až do konca tridsiatych rokov vážnejšie národnostné spory takmer neobjavili. Problémy vznikli až koncom tridsiatych rokov. Slovenský nacionalizmus a separatizmus v spojení s tlakom Nemecka ohrozoval stabilitu štátu. Po vyhlásení autonómie Slovenska v októbri 1938 sa situácia vyostrovala i v pohraničí. Tlak Nemecka na rozbitie ČSR neustával a nemeckí emisári chceli dotlačiť slovenských predstaviteľov k úplnej samostatnosti.¹ Tieto snahy nenachádzali u väčšiny slovenských politikov ohlas, no časť radikálov, najmä v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane, sa ich snažila naplniť. Ústredná vláda v Prahe sa začiatkom marca 1939 rozhodla radikálov eliminovať a na Slovensku upokojiť situáciu. Rozhodla sa však nešťastným spôsobom pre zavedenie stanného práva na Slovensku a zosadenie autonómnej vlády, ktorá bola jej dovtedajším partnerom.² Udalosti známe ako Homolov puč nahráli Hitlerovi a v konečnom dôsledku znamenali rozpad štátu.

Rozhodnutie vlády zaviesť na Slovensku stanné právo sa vláda spočiatku snažila utajiť a zľahčiť. Okresní náčelníci na moravskej strane nariadili 10. marca 1939 z príkazu Zemského úradu (ZU) v Brne stráženie prechodov na Slovensko. Cieľom bola lustrácia osôb podozrivých z prenášania správ alebo rozkazov. Stráženie sa malo vykonávať nenápadne, pod zámenkou revízie vodičských preukazov a preukazov o stave vozidla.³ Obmedzené boli aj možnosti informovania o udalostiach na verejnosti. Od 10. marca 1939 ohľadne Slovenska bolo možné zverejniť len úradné správy, akékoľvek iné mali byť potlačené, spolu so správami o sústreďovaní četníctva v moravsko-slovenskom pohraničí.⁴ Citácia zahraničného tisku bola možná len výhradne v reprodukcii dodanej československou tiskovou kanceláriou. Nepripustná bola nápadná úprava týchto správ. Vlastné komentáre mohli byť len stručné a nesmeli sa dotýkať Slovákov, či ísť proti nim.⁵

Opatrenia československej vlády mali opačný výsledok ako vláda zamýšľala. Situácia na Slovensku sa ešte viac zradikalizovala, čo okamžite využil Hitler. Pozval si zosadeného predsedu slovenskej autonómnej vlády (dr. Jozefa Tisa) do Berlína a tam ho ultimátom prinútil k zvolaniu slovenského snemu na 14. marca 1939. Snem musel vyhlásiť samostatnosť, lebo inak by Hitler, rozhodnutý zničiť ČSR, ponechal Slovensko svojmu osudu. To by znamenalo rozdelenie medzi Maďarsko a Poľsko. Slovenský snem nátlaku vyhovel a vyhlásil samostatnosť.⁶ Na moravsko - slovenskom pomedzí náhle vyrástla nová hranica.

Nemecká armáda obsadila 15. marca Čechy a Moravu a vytvorila tam protektorát. Moravsko-slovenské pomedzie sa stalo hranicou medzi Nemeckou ríšou a Slovenskou republikou. Nemci hranicu okamžite uzavreli. Na obsadenom území zaviedli vlastnú civilnú správu, ktorú reprezentoval úrad Oberlandráta. Nemecká civilná správa sa stabilizovala po zániku menších oberlandrátov (napr. Vsetín) v apríli 1939. Oberlandrát ostal v Zlíne a jeho

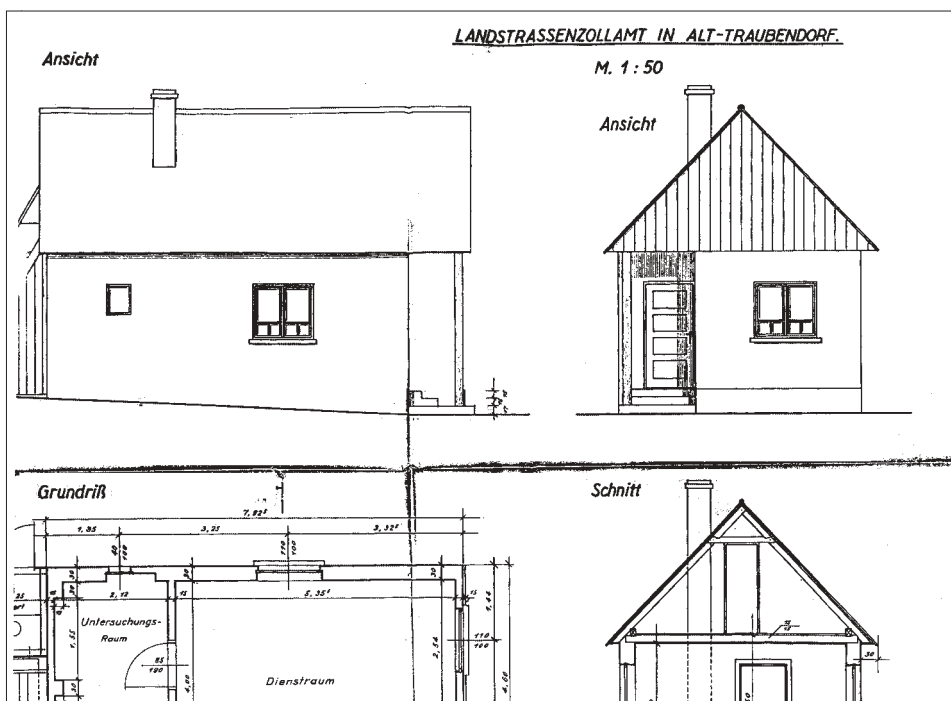
pôsobnosť sa vzťahovala na okresy Uherský Brod, Uherské Hradiště, Vsetín a Zlín.⁷

Razantne postupovali Nemci aj na hranici. Už od 16. marca 1939 zaviedli so Slovenskom riadnu pasovú kontrolu.⁸ Od 1. apríla 1939 zriadilo ministerstvo financií v Prahe na hranici so Slovenskom aj riadne colné kontroly.⁹ Na pomezí moravsko-slovenskom boli zriaďované nemecké finančné stráže.¹⁰ Colné kontroly so Slovenskom boli v Lanžhote, Hodoníne, Sudoměřicách, Velkej, Strání, Starom Hrozenkove, Vlárskom Priesmyku, Hornom Lidči, Sřtelnej, Velkých Karloviciach–Leskovom a Frýdlante.¹¹

Podľa hlásenia četníckych staníc v pohraničí kontrolu na hranici vykonávali nemeckí colníci s jedným členom gestapa.¹² Postupne sa v pohraničí zvyšoval počet nemeckých pasových úradníkov. V Květné ich bolo osem, Olšovci osem, Starom Hrozenkově štrnásť, Hornom Lidči šesť, Sřtelnej trinásť, Valašskej Senici jedenásť, Bylnici šesťnásť a Vlære šesť.¹³ Objavili sa i prvé nedorozumenia a spory medzi českými četníkmi, finančnými strážnikmi a nemeckou pohraničnou strážou. Nemci plánovali prevziať celú agendu, čo českých zamestnancov existenčne ohrozovalo. Snaha českých zamestnancov o čo najužšiu súčinnosť narážala na nemeckej strane na nezáujem a často i neskrývaný odpor a nechť k spolupráci. Keď sa k tomu pridali i prejavy nedôvery nebolo možné českých zamestnancov na hranici udržať. Českí pohraniční finanční strážnici z hranice definitívne odišli k 12. máju 1939 a na hranici ostali len Nemci. Do toho dátumu vykonávali pasové kontroly spoločne.

15. júna 1939 veliteľ ríšskonemeckej pohraničnej polície zakázal do pasov pretiskovať razítka pohraničnej pasovej kontroly v českom jazyku, lebo Nemci používali razítka s textom v nemeckom znení. K dispozícii ich mali už od 30. apríla 1939, no dočasne tolerovali aj razítka s českými nápismi. Podobne boli tolerovaní aj českí četníci pri hraničných kontrolách. Na rozdiel od pohraničných finančných strážnikov mohli dočasne ostať v službe. Ich prítomnosť a znalosť miestnych pomerov zabezpečovala, že hranice cez pasovú kontrolu neprekračujú osoby hľadané zatykačom. Postupne však nemecké orgány prebrali celú pohraničnú agendu a českí zamestnanci sa stali prebytoční. Nemci sa ich snažili z hranice odstrániť. Ako príklad môže slúžiť hraničný prechod v Květné. Veliteľ miestnej Grenzpolizei, kriminálny asistent Jakobs, odmietol vykonávať pasovú kontrolu spolu s českými pasovými úradníkmi. Dvácátého mája 1939 oznámil vrchnému strážmajstrovi Nedbalovi, že nesúhlasí so spoločnou pasovou kontrolou. Spojil sa s nadriadenými orgánmi v Uherskom Hradišti a Zlíne a požiadal ich o rozhodnutie, kto je oprávnený vykonávať hraničnú kontrolu. Rozhodne odmietol spoločné vykonávanie kontrol. Taktiež odmietal osobitné kontroly vykonávané českými a nemeckými orgánmi. Napriek jeho žiadosti úrad s rozhodnutím otáľal, čo spôsobilo, že Česi spočiatku neodišli a na na hranici vládol chaos. Kontrolu vykonával za českú stranu osobne vrchný strážmajster Nedbal. Zistil, že nemecké orgány z Grenzpolizei a ríšskonemeckého colného orgánu nechali voľne prekračovať Slovákov hranice, s odôvodnením, že sú to osoby im známe a oni majú právo tak urobiť i v prípade ak Slováci nemali žiadne preukazy. Povoľovali aj vstup pre občanov Slovenskej republiky, ktorí mali priepustky vystavené notárskym úradom v Moravskom Lieskovom. Ríšskonemecký colný úrad v Květné vystavil priepustky aj všetkým zamestnancom sklárni v Květné, ktorí bývali na Slovensku. Priepustky boli červenej farby a vydával ich kriminálny asistent Pisaritsch z Květné. Tieto priepustky však boli postupne odoberané a ničené.¹⁴ Vrchný strážmajster Nedbal podal sťažnosť na postup nemeckej strany a žiadal ponechanie českých četníkov pri pohraničných kontrolách. No napriek veľkej snahe sa českých zamestnancov na hranici udržať nepodarilo. Od 15. augusta 1939 prešla pasová kontrola výhradne do rúk nemeckej Grenzpolizei. Českí četníci sa stali zbytoční a museli hranicu opustiť. Náhle sa ocitli bez práce a požadovali pomoc protektorátnej vlády pri hľadaní nového zamestnania. Ministerstvo školstva a národnej osvety pre nich poriadalo kurzy pri obchodných akadémiách. Pozostávali z nemčiny, písania na stroji a tesnopisu. Výcvik bol bezplatný.¹⁵ Prebiehali v Uherskom Brode a zamestnanci bývalej finančnej a colnej stráže sa naň mohli priebežne hlásiť.¹⁶

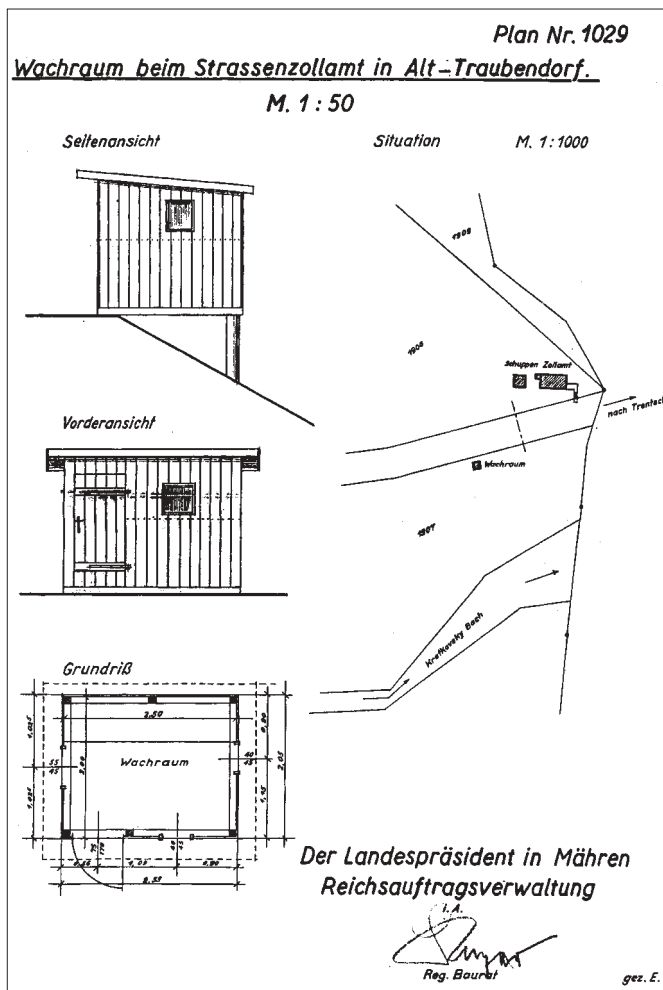
Problémom ostali vlastnícke práva k hraničným budovám. Postavené boli za peniaze

obcí, no po odchode českých zamestnancov prešli do nemeckých rúk. Obce na moravsko – slovenskom pomedzí si v mnohých prípadoch nárokovali preplatenie nákladov spojených s ich výstavbou. Príkladom môže byť situácia v Starom Hrozenkově. Pasová kontrola v Starém Hrozenkově a Strání prešla podobne ako inde na hranici od 15. augusta 1939 výlučne do rúk Grebzipolizei. Colný domček v Starom Hrozenkove postavila obec nákladom 10 400 Korún.¹⁷ Obec požadovala refundáciu nákladov a ríšske orgány sa zaviazali sumu uhradiť. Až potom prešiel domček do ich vlastníctva.¹⁸

Nemci mali v pohraničí rozsiahle plány. Mnoho nemeckých pohraničných, finančných a colných zamestnancov sa v pohraničí plánovalo trvalo usadiť. Z poverenia nemeckej strany ZU zisťoval ceny pozemkov v pohraničnom pásme na moravsko–slovenskej hranici mimo zastavaného územia. Ríšsko-nemecká správa tam hodlala postaviť služobné byty. Záujem Nemcov obsiahol takmer celé pohraničie v oblasti Juhovýchodnej Moravy. Ceny pozemkov sa zisťovali v katastroch obcí Strání, Starý Hrozenkov, Žitková, Bylnice, Štítná, Jestřabí, Návojná, Brumov, Nedašova Lhota, Nedašov a Horní Lideč.¹⁹

Časom sa situácia na hranici ukludnila a vytvoril sa štandardný hraničný systém. Problémy však začala robiť slovenská strana. Po rozpade spoločného štátu bola hranica uzavretá a v priebehu roka 1939 ťažko priechodná najmä z českej strany. Slovenská republika ako nový subjekt medzinárodného práva urýchlene vytvorila vlastný systém pasovej a vízovej služby. Novozriadenej pasovej službe robila až do konca roka 1939 problém existencia viacerých druhov pasov, ktorými disponovali slovenskí (i protektorátni) občania cestujúci do zahraničia. Okrem pasov slovenskej republiky vlastnili a používali aj pasy vydané orgánmi ČSR.²⁰ Vláda sa preto rozhodla ukončiť im platnosť. Po tomto dátume sa pasy vydané počas existencie ČSR stali neplatnými a nesmeli sa ďalej predlžovať. Platnosť stratili aj v prípade, ak boli prerazítokované novým názvom Slovenský štát, či Slovenská republika. Výnimkou boli pasy vydané po 14. marci 1939 a prerazítokované úradnou pečiatkou s nápisom Slovenská republika. No i tie mali byť postupne stiahnuté a vymenené za oficiálne pasy slovenského štátu. Spolu s pasmi stratili platnosť aj víza, vydané za ČSR.

Slovenská republika zaviedla vízovú povinnosť pre všetky štáty sveta. Víza udeľovalo Ministerstvo zahraničných vecí, Ministerstvo vnútra a úrady I. inštancie. Návštevníci zo zahraničia (za cudzincov boli automaticky považovaní aj obyvatelia protektorátu) mohli o udelenie víza požiadať aj na zastupiteľských úradoch v krajine odkiaľ pochádzali, prípadne v krajine, pod ktorú spadali. Ak sa v takýchto štátoch zastupiteľský úrad nenachádzal, mohli požiadať o vízum aj priamo na slovenskej hranici.²¹

Slovenská republika udeľovala dva druhy víz. Prejazdné na 48 hodín a vstupné na 3 mesiace. Pri udeľovaní víz rozdeľovala návštevníkov do dvoch skupín na árijcov a neárijcov. Prvej skupine nerobila prakticky žiadne problémy, druhá musela doložiť ešte niekoľko ďalších dokladov. Neárijský návštevník, ktorý žiadal o slovenské vízum musel predložiť rodný list, potvrdenie, že sa môže vrátiť späť do pôvodnej krajiny, potvrdenie národnej banky na primeranú sumu valút a musel doložiť dôvod cesty na Slovensko. Prísnej kontrole bol podrobený aj jeho pas. Nesmel obsahovať poznámku (často na veľmi nenápadnom mieste), ktorá by obmedzovala vrátenie majiteľa do krajiny, ktorá pas vydala. Vydanie víz pre občanov židovského pôvodu prichádzajúcich z Nemecka (tam patrili aj občania protektorátu) bolo veľmi prísne regulované a takmer nemožné. Príčinou bolo to, že občan židovského pôvodu, ktorý z Nemecka raz vystúpil sa doň už nikdy nesmel vrátiť. Ak sa úrady rozhodli neárijo-

vi vízum vydať musela na ňom byť zaznamenaná vstupná a výstupná stanica a doba platnosti nesmela presahovať jeden mesiac. Ak neárijec žiadal o vízum na hranici musel okrem vízového poplatku na hranici zaplatiť aj 50 Ks za telefonický rozhovor s ústredným orgánom. Poplatok musel zaplatiť i v prípade, ak mu vízum bolo udelené aj bez telefonického rozhovoru i v prípade, ak vízum udelené nebolo. Prísne obmedzené bolo aj vydávanie slovenských víz pre osoby cudzej brannej moci (i vo výslužbe). Vízum mohli získať len so súhlasom nadriadených ústredných orgánov, v tomto prípade Ministerstva zahraničných vecí, Ministerstva vnútra a Ministerstva národnej obrany.²²

V roku 1939 bolo mnoho slovenských pasových hraničných staníc slabo materiálne vybavených, čo predlžovalo čas vybavenia na hranici. Na mnohých miestach chýbali kontrolným pasovým orgánom vízové razítka. V takom prípade do pasu vpísali len poznámku o aký druh víza návštevník žiada, a ten si ho vybavil po príchode na miesto pobytu. K vydávaniu víz pre takéto prípady boli dočasne splnomocnené okresné úrady. Ich úradníci najmä v kúpeľných mestách mali záujem na príchode zahraničných návštevníkov a s vydávaním víz im problémy nerobili.

Hranica bola až do leta 1939 z oboch strán takmer hermeticky uzavretá. Časom však musela byť z čisto pragmatických dôvodov priepustnosť hranice uvoľnená. Bolo potrebné vyriešiť problematiku malého pohraničného styku²³ i mnoho ďalších sporov, ktoré ostali po náhlom uzatvorení hranice v marci 1939 nedoriešené. V júli 1939 písalo prezídium Zemského úradu v Brne okresným hejtmanom a policajným riaditeľom v pohraničí o vyskytujúcich sa prípadoch, že bývalí štátni zamestnanci českej národnosti majú na Slovensku nárok na pohľadávky vyplývajúce zo služobného pomeru, doplatky za služobné platy, vedľajšie služobné príjmy, sťahovacie úlohy a úhrady cestovných účtov. Okresní hejtmani ich mali zistiť a zaslať na Zemský úrad v Brne, ktorý ich zhromažďoval pre ministerstvo vnútra. Žiadosť o vyrovnanie pohľadávky musela obsahovať meno a priezvisko, hodnosť, predchádzajúce a terajšie služobné miesto, podstatu pohľadávky a jej výšku.²⁴ V októbri 1939 Stála sťahovacia komisia zabezpečujúca odchod českých zamestnancov zo Slovenska požadovala opätovné otvorenie hranice, aby zo Slovenska do protektorátu mohli odísť osoby, ktoré tam mali zamestnanie. Pre tieto osoby sa vydávala na prekročenie hranice špeciálna priepustka s razítkom „Gesehen“.²⁵

Problém robili českým zamestnancom pri návrate aj slovenskí radikáli, najmä členovia Hlinkovej gardy. Na prezídiu Zemského úradu v Brne sa hromadili sťažnosti na ich postup pri vykonávaní hraničných kontrol. Príslušníci HG zabavovali zamestnancom českej národnosti odchádzajúcim zo Slovenska finančné hotovosti, vkladné knižky, cenné papiere a iné cennosti. Sťažnosti sa zasielali majorovi četníctva Jaroslavovi Jindrovi do Bratislavy na Krajské žandárske veliteľstvo k doriešeniu. Sťažnosť musela obsahovať údaje: kde, kto a kedy odobral cennosti, výšku odobratej čiastky, číslo vkladnej knižky, a bližšie označenie cenných vecí. Ak to bolo možné k sťažnosti sa prikladalo aj potvrdenie o zaplatení. Slovenskej vláde robilo riešenie sťažností vážne problémy, lebo vo svojom výnose ešte z marca 1939 povolila vysťahovanie českých zamestnancov aj s celým majetkom.²⁶ Sťažnosti sa hromadili a po čase už bola situácia na hranici tak neúnosná, že radikálne sily z HG boli z kontrol na hranici odvolané a HG bola odzbrojená.

Problémy v pohraničí neboli len medzi obyvateľmi protektorátu a slovenského štátu. Spory vznikali aj pri spolužití prisťahovaných nemeckých zamestnancov a miestnych obyvateľov. V mnohých prípadoch išlo o nedorozumenia, protežovanie Nemcov miestnymi orgánmi, či rôzne kritéria uplatňované pre miestnych a nemeckých prisťahovalcov. Starosta obce Strání napríklad žiadal okresného hejtmana o informáciu, ako postupovať v prípade, ak nemecký vojak, člen ríšskonemeckej pohraničnej stráže zabezpečoval poriadanie tanečnej zábavy. Podobné akcie boli v pohraničí prísne zakázané, no české orgány nevedeli, ako sa zachovať v prípade žiadosti nemeckých vojakov.²⁷ Napriek minulým zákazom bola zábava poriadaná Nemcami povolená, čo vyvolalo minimálne rozpaky u miestnych ľudí. Na pokoji obyvateľstvu nepridali ani valutové problémy, ktoré sa vyskytli v Hornom Srní

a Květné.²⁸ Zmenšil sa aj objem tovarov dovážaných zo Slovenska. Chýbalo hydina, maslo, bravčové a hovädzie mäso, vajcia. Obchod bol pred rozdelením štátu čulý, no po 14. marci 1939 ustal. Vo všeobecnosti však možno povedať, že obyvateľstvo sa zmenám prispôsobilo s pokojom, bez väčších výhrad. V pohraničí síce vládla stiesnená nálada, očakával sa pokles životnej úrovne a zhoršenie opatrovania životných potrieb, no obyvateľstvo sa zmierilo s danou situáciou. V pomere obyvateľstva moravského a slovenského nastala n dôvera a na oboch stranách sa objavila rezignácia.²⁹

Poznámky:

- 1 S i d o r, K.: *Takto vznikol Slovenský štát*. Bratislava 1991, s. 68–127.
- 2 K o v á č, D.: *Slováci–Česi–Dejiny*. Bratislava 1997, s. 73.
- 3 Státní okresní archiv (SOKA) Frýdek-Místek, fond Okresní úřad (OU) Místek, 241/39 pres.
- 4 SOKA Frýdek-Místek, fond OU Frýdek, 1/53/1939 pres.
- 5 SOKA Frýdek-Místek, fond OU Frýdek, 1/54/1939 pres.
- 6 K a m e n e c, I.: *Slovenský stát*. Praha 1992, s. 23–24.
- 7 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 442/1939 pres.
- 8 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 359/1939 pres.
- 9 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 1117/1940 pres.
- 10 SOKA Zlín, fond MEST NV Brumov-Bylnice, Pamětní kniha městyse Brumova, s. 125.
- 11 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 1117/1939 pres.
- 12 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 399/1939 pres.
- 13 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 359/1939 pres.
- 14 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 956/1939 pres.
- 15 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 369/1940 pres.
- 16 SOKA Uherské Hradiště, fond, OU Uherský Brod, 369/1940 pres.
- 17 SOKA Uherské Hradiště, fond Archiv obce Starý Hrozenkov, i. č. 19/1940.
- 18 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 1117/1939 pres.
- 19 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 857/1939 pres.
- 20 Štátny okresný archiv (ŠOKA) Považská Bystrica, fond Colný úřad a pasová kontrola Lysá pod Makytou–Strelenka (CUPK LS), 1118/1940. Údaje o vízovej politike sú len za rok 1939.
- 21 ŠOKA Považská Bystrica, fond CUPK LS, 7848/1940.
- 22 ŠOKA Považská Bystrica, fond CUPK LS, 146/1940.
- 23 K problematike malého pohraničného styku bližšie pozri J a n a s, K.: *Malý pohraničný styk medzi Slovenskom a Protektorátom Čechy a Morava*. In: *Malovaný kraj*, 5/2002, s. 8–9.
- 24 SOKA Frýdek-Místek, fond OU Frýdek, 399/1939 pres.
- 25 Slovenský národný archiv, fond Ministerstvo vnútra, 14955/1939 prez.
- 26 SOKA Frýdek-Místek, fond OU Frýdek, 286/1939 pres.
- 27 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 435/39 pres.
- 28 SOKA Uherské Hradiště, fond OU Uherský Brod, 121/1939 pres.
- 29 SOKA Frýdek-Místek, fond OU Místek, 300/1939 pres.

PhDr. Karol Janas (n. 1970), absolvent Univerzity Konštatína Filozofa v Nitre. V súčasnosti je doktorand v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied. Venuje sa slovenským a českým dejinám v 20. storočí.

Building the Border between the Protectorate and Slovak State in Southeast Moravia in 1939

A b s t r a c t

The disorders of March 1939 showed also in the Moravian-Slovakian borderland. The dismissal of autonomous Slovak government did not cause the state breakup to stop, on the contrary, it accelerated it. There grew a new border in Southeast Moravia which had significant influence on the lives

of the local people. The Germans closed the new border immediately. In the beginning, the Czech policemen and customs officers assisted the Germans, who nevertheless later on overtook the border administration agenda completely and got rid of the Czechs. Other problems on the border were caused by the Slovak side, namely by its visa policy. The Slovak State strictly regulated the numbers of visiting foreigners, which applied to the Protectorate citizens as well. Later on, the border regulations were not so strictly observed and the local population found it easier to reluctantly put up with the current state of affairs.

Errichtung der Grenze zwischen dem Protektorat Böhmen-Mähren und dem Slowakischen Staat im Gebiet Südostmährens im Jahr 1939

Zusammenfassung

Die Märzunruhen 1939 wirkten sich auch im mährisch-slowakischen Grenzgebiet aus. Die Absetzung der autonomen slowakischen Regierung vermochte den Zerfall des Staats nicht aufhalten und führte im Gegenteil zu dessen Beschleunigung. In Südostmähren entstand auf einmal eine neue Grenze, die in das Leben der Einheimischen gravierend eingriff. Die Deutschen haben die neue Grenze sofort gesperrt. Anfangs arbeiteten Mitglieder der tschechischen Gendarmerie, der Grenzwa- che und Passkontrolle mit den Deutschen zusammen. Nach und nach haben jedoch die Deutschen die gesamte Agentur übernommen und somit die Tschechen ausgeschaltet. Auch die slowakische Seite hat zu den Problemen an der Grenze beigetragen, und zwar mit ihrer Visum-Politik. Der Slowakische Staat regulierte streng die Anzahl der Grenzüberschreitenden, was natürlich auch die Bewohner des Protektorats betraf. Mit der Zeit hat sich die Situation an der Grenze gelockert und die Einheimischen haben sich, wenn auch widerwillig, damit abgefunden.

DŮSTOJNÍCI Z POLITICKÉHO OKRESU UHERSKÉ HRADIŠTĚ V ČS. ZAHRANIČNÍ ARMÁDĚ 1939–1945

(3.část)

Lubor Nedbal, Státní okresní archiv, Hodonín

Početnou skupinu mezi rodáky z Uherského Hradiště a okolí představovali důstojníci odvelení z Velké Británie do SSSR, kteří se zúčastnili bojů na Dukle a v SNP.

Z Velké Británie do SSSR

Největší skupinu mezi aktivními důstojníky z politického okresu Uherské Hradiště tvořili důstojníci, kteří v důsledku velkého nadbytku důstojníků ve Velké Británii byli odveleni k 1. čs. sboru v SSSR, kterému se naopak důstojníků nedostávalo.

Řada důstojníků, kteří v Anglii prošli parašutistickým kurzem byla zařazena po příchodu do SSSR k 2. čs. paradesantní brigádě. Jedním z nich byl také **poručík pěchoty František Vrzala**. I když dětství a mládí prožil se svými rodiči v Pohořelicích č. p. 63 nedaleko Uherského Hradiště, narodil se 2. 9. 1911 na Velehradě, kde jeho otec pracoval jako dozorce na velkostatku. V Pohořelicích rodina vlastnila menší domek a asi 3 ha zemědělské půdy. V letech 1927–1931 studoval F. Vrzala na Obchodní akademii v Uherském Hradišti a po maturitě nastoupil presenční vojenskou službu u p. pl. č. 27 v Olomouci a v letech 1933–1935 vystudoval Vojenskou akademii v Hranicích. Po ukončení akademie nastoupil jako velitel zákopnické čety a později 7. roty k pěšímu pluku č. 23 „Amerických Slováků“ v Trnavě, kde zůstal až do rozpadu a okupace státu v r. 1939. 18. 3. 1939 byl odeslán do rozřídovací stanice v Brně, odkud odešel domů na dovolenou a MNO byl 22. 8. 1939 ustanoven administrativním tajemníkem Obchodní akademie v Uherském Hradišti. Zúčastnil se domácího odboje v sousedním okrese Napajedla jako zástupce velitele Okresního velitelství Obrany národa v Napajedlích. 12. 12. 1939 přes Štítnou nad Vlárou odešel ilegálně do zahraničního odboje spolu s mjr. Slezákem, npor. v zál. Adamem, por. pěch. v zál. Perutkou a ppor. v zál. JUDr. Körnerem. Z Budapešti pomocí průvodce přešli do Jugoslávie, kde se s pomocí srbských důstojníků dostali do Bělehradu. Z Bělehradu pak transportem přes Bejrút připluli do Francie 24. 1. 1940. O den později transport přijel do čs. voj. střediska v Agde a por. Vrzala byl určen velitelem 3. roty, pěšího pluku č. 3. V Avignonu absolvoval výcvik zákopnických jednotek, ale na frontu se nedostal.

Po kapitulaci Francie odplul s dalšími čs. vojáky 7. 7. 1940 na lodi „Neuralia“ do Velké Británie. Po vzniku čs. brigády ve Velké Británii po povýšení na nadporučíka (1. 8. 1940) dostal pod své velení 2. četu 1. roty 2. pěšího praporu a v listopadu 1942 se stal zástupcem velitele roty. Tuto funkci zastával až do reorganice čs. brigády na obrněnou na počátku září 1943. Od 3. září 1943 velel tankové četě 2. roty 2. tankového praporu.

Nadřízený npor. Vrzala velitel kpt. Hynek hodnotil 30. 9. 1942 svého podřízeného stupněm „výtečný“ a o npor. Vrzalovi napsal že je důstojník „svědomitý, snaživý, rozvážný, energický, někdy citlivý. Velmi dobrého voj. vystupování, velmi dobrých voj. vědomostí.“ Je zajímavé, že s tímto hodnocením o několik měsíců později nesouhlasil velitel 2. pěšího praporu pplk. pěch. Vladimír Příkryl. Ten 25. 1. 1943 vyjádřil do kvalifikačního popisu nesouhlas a uvedl, že npor. Vrzala je „klidný, mírný, někdy až lhostejný, zatrpklý, velmi dobrých voj. vědomostí a velmi dobrého vystupování.“ A stupeň kvalifikace snížil na „velmi dobrý.“ Zůstává otázkou, co vedlo pplk. Příkryla k poněkud odlišné kvalifikaci od pplk. Ostravského i kpt. Hynka? Po odchodu pplk. Příkryla do SSSR novým velitelem 2. tankového praporu pplk. gšt. Šedou byl již hodnocen pouze jako „svědomitý, snaživý, někdy až příliš energický. Dobrého voj. vystupování, velmi dobrých odbor. voj. vědomostí.“¹

1. Dole zleva: Sedláček, Alois Gabriel ze Zlechova, Vladimír Hrabec z Velehradu, Čeněk Slezák, František Bogataj z Uherského Ostrohu, nahoře zleva: 1. ? , 2. Ignác Syrovátka, František Vrzala.

Kapitán Vrzala (povýšen 20. 10. 1943) spolu s dalšími důstojníky měl doplnit málo početný důstojnický sbor formujícího se čs. armádního sboru v SSSR. Na počátku července 1944 se hlásil u náhradního pluku v SSSR. Vzhledem k tomu, že v Anglii absolvoval parašutistický kurz (25. 10.–2. 11. 1942) se 4 seskoky a zvláštní sabotážní kurz ve Skotsku (6.–20. 4. 1942) byl přidělen k 2. čs. paradesantní brigádě a 21. 7. 1944 se stal zástupcem velitele II. paradesantního praporu 2. čs. paradesantní brigády v SSSR.

Od 6. 9. 1944 bojoval kpt. Vrzala se svým praporem v prostoru Krosna, kam byla nasazena 2. čs. parabrigáda jako součást 67. sboru 38. armády 1. ukrajinského frontu. Za 10 dnů dobyla několik vesnic, což bylo ovšem vykoupeno poměrně vysokými ztrátami (celkem 627 osob). V době, kdy kpt. Vrzala s 2. čs. parabrigádou bojoval v karpatských průsmycích, byly v plném proudu přípravy na přesun parabrigády na Slovensko, kde od 29. 8. 1944 zuřily prudké boje mezi slovenskými povstanci a německými okupačními jednotkami. Úkolem přepravy parabrigády na Slovensko byl pověřen 5. Orelský letecký sbor pod velením generálporučíka I. V. Georgijeva složený z 53. Stalingradské letecké divize a 54. Orelské letecké divize. Podle společného plánu vypracovaného štáby 1. Ukrajinského frontu, 5. Orelského leteckého sboru a Dálkového letectva měl sbor přepravit 2. čs. paradesantní brigádu za 4 noci od 18. 9. do 21. 9. 1944, což při 296 letech mělo být celkem 2 144 bojovníků. Nakonec mezi 27. 9. a 25. 10. 1944 se podařilo na letiště Tri Duby přepravit 1 928 příslušníků 2. čs. parabrigády.²

Kpt. Vrzala přistál na letišti Tri Duby 7. 10. 1944 spolu s dalšími 334 vojáky 2. a 3. roty II. paradesantního praporu 2. čs. parabrigády. Ještě v době, kdy Vrzalovi vojáci vykládali z letounů Lisunov Li-2 47 tun zbraní a munice, byl velitel parabrigády plk. Vladimír Příkryl povolán na velitelství 1. čs. armády v Banské Bystrici. Povstalecká 1. čs. armáda byla ve složité situaci, Němci tlačili povstalecké jednotky ke Zvolenu a ohrožovali letiště Tri Duby. Příkryl obdržel příkaz, aby všechny jednotky, které dosud byly přepraveny ze SSSR,

byly okamžitě nasazeny do boje. Kpt. Vrzala na základě rozkazu plk. Příkryla vytvořil z 2. a 3. roty II. paradesančního praporu, z čtyř protitankových pušek a ženijní čtyř skupinu, která měla postoupit do prostoru Trnie, Železná Breznica, Ladno, Trnavá Hora a zmocnit se Jalné a zastavit nepřátelský postup na Zvolen. Hodinu a půl po půlnoci 8. 10. 1944 z Vlkanové vyrazila skupina kpt. Vrzaly k určeným cílům zatím bez střetnutí s nepřítelem. Na druhý den se „... boje u skupiny Vrzala rozpoutaly s nemilosrdnou prudkostí. Nepřítel byl vybit z Trnavé Hory a opět ji obsadil. Byli mrtví a zranění. Protivník je tvrdý, vede úporný boj a patří k Panzergrenadierregimentu 88 ze Žitavy, výcvik prodělával v Praze.“

Kpt. Vrzala se svými vojáky po dobytí Trnavé Hory postupoval na Jalnou, kterou 11. 10. 1944 v odpoledních hodinách dobyl a 12. 10. 1944 se v prostoru Dúbravy spojil se skupinou mjr. Vovsa, čímž byl II. paradesanční prapor spojen jako celek. Prapor zaujal pod velením kpt. Vrzaly obranu v prostoru Jalné.

Na druhý den podnikli Němci v časných ranních hodinách překvapivý útok na obranná postavení skupiny kpt. Vrzaly, která byla ze svých postavení vytlačena a 25. 10. 1944 se stáhla do prostoru Hájniky, kde se soustřeďovala celá parabrigráda. Ve večerních hodinách 26. 10. 1944 se u plk. Příkryla objevil kpt. Vrzala a hlásil mu, „...že jeho jednotky jsou na již. okraji B. Bystrice. Ústup z obranného postavení byl vynucen obchvatným útokem nepřítele z Kremnice.“ Kpt. Vrzala dostal rozkaz vyčkat s vyklizením B. Bystrice až do svítání a po opuštění B. Bystrice se přesunout do prostoru Motyčky.³ Kpt. Vrzala během ústupu ztratil kontakt s velitelem parabrigrády plk. Příkrylem a s částí mužstva se chtěl pokusit o přechod fronty, ale 18. 12. 1944 byl Němci zajat, odvezen do Zvolenu, kde jej vyslychali příslušníci sicherheitsdienstu. Po následném věznění v Banské Bystrici a Bratislavě odvezli Němci Vrzalu 19. 2. 1945 v transportu do koncentračního tábora Mauthausen, odkud se vrátil do rodných Pohořelic až 20. 5. 1945.

Po skončení války působil jako velitel III. praporu 13. tankové brigády v Přáslavicích a od října 1947 se stal zástupcem velitele pěšího praporu 71 v Zákupcích a velitelem kurzu výsadkových jednotek ve Stráži pod Ralskem. V hodnosti majora byl 1. 10. 1949 poslán na dovolenou s čekáním a 1. 7. 1949 odešel trvale do výslužby. V 50. letech byl orgány StB zatčen a následně také vězněn. Po propuštění z armády začal pracovat v zemědělství, konkrétně jako účetní ve strojní traktorové stanici ve Šternberku.⁴

Dalším aktivním účastníkem bojů 2. čs. parabrigrády na Slovensku se stal **poručík pěchoty Martin Obdržálek**. Narodil se v Traplicích nedaleko Uherského Hradiště 15. 10. 1914. Tam navštěvoval pětitřídní obecnou školu a v Babicích a Napajedlích pak ukončil základní vzdělání na měšťanské škole. V letech 1929–1934 studoval na Obchodní akademii v Uherském Hradišti. Po maturitě narukoval k pěšímu pluku č. 27 a v červenci 1937 nastoupil do Školy pro výchovu důstojníků v záloze 7. divize v Olomouci. Po jejím ukončení nastoupil v září 1937 do Vojenské akademie v Hranicích, kterou ukončil v březnu 1938. Vzhledem k pohnutým událostem v r. 1938 stačil nastoupit službu pouze k pěšímu pluku č. 20 v Michalovicích, kde zůstal až do rozbití republiky. 22. 3. 1939 se vrátil do Traplic č. 177, kde žili jeho rodiče. Aktivně se zapojil do činnosti Obrany národa v rodných Traplicích. 25. 1. 1940 nedaleko obce Strání ilegálně překročil hranice protektorátu na Slovensko. Maďarské hranice překročil 29. 1. 1940 u Zlatých Moravců. Na začátku února 1940 na franc. konzulátě v Budapešti podal přihlášku do čs. armády. Z Jugoslávie pak odplul do Francie, kde v čs. voj. středisku v Agde byl 30. 3. 1940 přidělen k pěšímu pluku č. 1 jako velitel čtyř 2. roty a současně vykonával funkci tělovýchovného důstojníka. Později byl určen velitelem 1. čtyř 9. roty pěšího pluku č. 1, s kterou odjel také na frontu.⁵

Do Velké Británie připlul por. Obdržálek na lodi „Viceroy of India“. Po příchodu do Cholmondeley jako velitel sběrné roty pěšího pluku č. 1 měl na starosti organizaci jednotek bývalého pěšího pluku č. 1. Dne 17. 9. 1940 byl přidělen k velitelské rotě II. pěšího praporu a o deset dní později byl pro nedostatek systemizovaných míst pro důstojníky převeden do důstojnické zálohy.⁶ Právě problém více než 400 nezařazených důstojníků z celkového počtu 700 vyvolal jednu z nejtěžších krizí na počátku budování čs. zahraniční armády. Por.

Obdržálek patřil mezi radikální důstojníky a spolu s por. Noskem, por. Podrouškem, kpt. Kouřilem, kpt. Pondym a několika dalšími důstojníky se zúčastnil 23. 10. 1940 audience u gen. Ingra, která měla vyřešit problém nezařazených důstojníků.

V úředním záznamu londýnského MV je k případu por. Obdržálka uvedeno: „...Různé problémy naší armády byly jím silně prožívány a vzbudily u něho stav naprosté deprese. Z toho vzniklo jeho rozhodnutí, t. j. žádost o propuštění z čs. branné moci. Odmítl přísahat 28. 10. 1940. Po pobytu ve vazbě si vše promyslel a rozhodl se dále bojovat ve svazku čs. armády. Dne 1. 11. 1940 žádal o předvedení a sdělil své rozhodnutí o odvolání žádosti o propuštění a složení přísahy. Jako jeden z důvodů jeho deprese uvádí, že mu nebylo sděleno, proč nedostal čs. válečný kříž. Bylo zjištěno, že jmenovaný byl u raportu plk. Barovským upozorněn, že jedná proti výslovnému zakazu gen. Ingra, který žádosti o propuštění z armády výslovně zakázal...“⁷

Začátkem roku 1943 vyhlásilo čs. MNO nábor důstojníků pro službu v britské armádě. Přihlásilo se přes 80 důstojníků, mezi nimiž byl také npor. Obdržálek (povýšen 25. 10. 1941). V létě téhož roku absolvovali náročnou zkoušku, kterými ovšem prošla pouze polovina žadatelů. Por. Obdržálek v těchto zkouškách uspěl a spolu s dalšími 44 důstojníky obdržel od MNO povolení ke službě v britské armádě.⁸ Prvního října 1943 nastoupil do britské armády k jednotce 4. K. S. L. I., v které sloužil až do 15. 3. 1944. V březnu 1944 byl na žádost čs. MNO z britské armády uvolněn, protože se s ním počítalo pro doplnění čs. sboru v SSSR. S dalšími důstojníky pod vedením škpt. Jiřího Štěrbý 15. 7. 1944 odrazil od břehů Velké Británie s cílem do SSSR. Až 1. 9. 1944 po strastiplné a dobrodružné cestě přes Teherán mohl por. Obdržálek ohlásit svůj příchod u náhradního pluku 1. čs. armádního sboru v SSSR. Npor. Obdržálek byl ve vynikající fyzické kondici a také vzhledem k tomu, že v Anglii absolvoval parašutistický kurz (1.–30. 11. 1942) a kurz útočného boje ve Skotsku (15. 6.–13. 7. 1942), počítalo se s ním pro zařazení k 2. čs. paradesantní brigádě. Npor. Obdržálek měl zkušenost s funkcí autodůstojníka a v Anglii rovněž absolvoval britský automobilní kurz (22. 12. 1941–20. 1. 1942), což jej předurčilo na post přednosty dopravního oddělení 2. čs. paradesantní brigády. S ní také odešel 13. 9. 1944 na své první bitevní pole – karpatské průsmyky.⁹

Po zahájení leteckého mostu zajišťujícího přepravu 2. čs. parabrigády na povstalecké území byl npor. Obdržálek mezi prvními přepravenými. Z letiště Krosno odstartovalo v noci z 26. na 27. 9. 1944 prvních 13 letounů Li-2 od 336. leteckého pluku a 3. leteckého pluku s částí štábu parabrigády. Na palubách letounů se také nacházel kpt. pěch. Obdržálek (povýšen 15. 9. 1944) s důstojníky svého dopravního oddělení.¹⁰ Během jednoho střetu s německými jednotkami 10. 11. 1944 mezi Ružomberkem a Liptovským Sv. Mikulášem byl těžce zraněn do nohy. Až do 5. 1. 1945 se léčil v horské chatě, následkem čehož trpěl podchlazením a záněty uší. Pak jako civilní osobu se podařilo kpt. Obdržálka umístit ve státní nemocnici v Ružomberku, kde zůstal až do osvobození. Po válce pokračoval v léčení v divizní nemocnici v Olomouci a ve vojenské nemocnici v Praze-Střešovicích. Zranění zanechalo mjr. Obdržálkovi (povýšen 1. 4. 1946) trvalé následky. Přestože byl stále statné tělesné konstrukce, tento důstojník a vycvičený parašutista vždy svými nadřizenými hodnocený jako fyzicky velmi zdatný již nemohl vykonávat službu u polních jednotek. Jako referent sloužil ve 2. oddělení Kanceláře legií MNO v Praze a od r. 1947 jako zástupce velitele vojenské ozdravovny pro invalidy v Gräfenberku. V září 1949 odešel mjr. Obdržálek do trvalé výslužby a pracoval jako člen ONV v Jeseníku.¹¹

Do SSSR byl z Velké Británie odvelen také Obdržálkův jmenovec a kolega z oddílu polního četnictva **poručík dělostřelectva Miloslav Obdržálek**. Narodil se 8. 5. 1914 v Záhlincích v tehdejším okr. Holešov na Moravě. Obecnou školu navštěvoval v Otrokovcích a v Nedakonicích, kde se narodili a žili oba jeho rodiče. Tam také dokončil základní vzdělání a v nedakonickém domku čp. 241 prožil dětství a útlé mládí. Z Nedakonic také denně dojížděl do Hodonína, kde pokračoval ve studii na státním reálném gymnáziu. Po maturitě v r. 1933 si našel zaměstnání u fy. Baťa a. s. Zlín v exportní úctárně. Po odvodu v r.

1936 absolvoval Školu pro důstojníky hrubého dělostřelectva v záloze v Olomouci. Jako aspirant nastoupil čtyřměsíční službu u děl. pluku č. 126 v Žilině. 1. 10. 1937 nastoupil na Vojenskou akademii v Hranicích, kterou s úspěchem ukončil 15. 8. 1938. Novopečený poručík dělostřelectva nastoupil službu u dělostřeleckého pluku č. 125 ve Bzenci, kde sloužil až do 15. 3. 1939. Na konci července 1939 ukončil aktivní vojenskou službu a vojenskou správu byl převeden do služeb samosprávy země Moravsko-slezské. Do Bzence, místa vzpomínek své vojenské služby, se ještě jednou vrátil, aby tam absolvoval šestinedělní živnostensko - obchodnický kurz. Poté nastoupil jako správní úředník do Zemské nemocnice v Uh. Hradišti.

Por. Obdržálek byl národnostně velmi založený, a proto považoval za svou povinnost pokračovat v aktivním boji za hranicemi. Mezi obcemi Tasov a Vrbovce překročil 31. 1. 1940 ilegálně protektorátní hranice a přes Budapešť (11. 2. 1940), Bělehrad (19. 2. 1940), Marseille (28. 3. 1940) se nakonec dostal do čs. vojenského tábora v Agde (31. 3. 1940). Jako aktivní dělostřelecký důstojník byl zařazen k dělostřeleckému pluku č. 1. Vystřídal posádky v La Nouvelle a v Sigeau, kde velel četám 3. a 1. baterie. U čety 1. baterie zůstal až do evakuace do Velké Británie.

Na konci června 1940 na lodi „Northmoor“ odplul s ostatními čs. dělostřelci do Velké Británie. Ještě v Cholmondeley Parku byl zařazen k dělostřeleckému oddílu č. 1 k 1. baterii. Ovšem vzhledem k známému případu nadpočetných důstojníků byl por. děl. Obdržálek pouze nezařazeným důstojníkem. V důsledku velkého počtu nadbytečných důstojníků se ještě v Cholmondeley Park Campu začaly vytvářet celé jednotky – čety a roty – z nezařazených důstojníků. Také por. Obdržálek od 16. 8. 1940 se stal pouhým členem obsluhy děla u důstojnické baterie a později po vzniku čs. samostatné brigády byl přidělen k 2. baterii jako důstojnický pozorovatel. Od 6. 6. 1941 nastoupil službu u dopravní čety oddílu polního četnictva a sloužil v různých posádkách čs. jednotek ve Velké Británii v Le-amington Spa a v Hanwichi. Nakonec se npor. Obdržálek (povýšen 25. 10. 1941), když viděl velitelskou funkci v nedohlednu, rozhodl na vlastní žádost odejít k čs. letectvu. Bohužel neprošel zdravotními prohlídkami a musel se vrátit k pozemním jednotkám.

V roce 1942 prošel npor. Obdržálek přípravou pro vysazení v týlu nepřítele – parašutistickým kurzem (12.–19. 7. 1942) a kurzem útočného boje ve Skotsku (18. 6. - 8. 7. 1942). Do evidenčního dotazníku v kurzu útočného boje uvedl, že pro případné použití ve zvláštní operaci si přeje, aby byl vysazen s npor. F. Vaníčkem a npor. B. Bednaříkem, které znal jako své kolegy z oddílu polního četnictva. Npor. B. Bednařík byl později vysazen jako člen výsadku CHALK.¹²

Velitelské funkce se přece jen dočkal. V červenci 1943 nastoupil jako velitel dopravní roty u dopravního oddělení čs. sam. brigády. Vystřídal ještě několik funkcí (přidělený důstojník na různých odd. štábu brigády) a v polovině srpna 1944 odjel do Southendu k Nahradnímu tělesu, kde měl vyčkat na odjezd do SSSR.

Velitelem oddílu polního četnictva špkt. Divokým byl hodnocen velmi příznivě a zvláště u npor. Obdržálka si vážil jeho „pevného charakteru, tiché, skromné, nenáročné a kamarádké povahy...“¹³

Štábní funkce zastával i po příjezdu do SSSR 24. 12. 1944. Krátce po příjezdu do SSSR se stal přednostou operačního oddělení štábu 1. čs. brigády v SSSR a s tou také prošel všemi frontovými boji od Ondavy až do Prahy. Po osvobození krátce působil jako přednost operačního oddělení štábu 1. pěší divize v Postoloprtech a v polovině října 1945 nastoupil do III. ročníku Vysoké válečné školy. Po jejím absolvování nastoupil na 4. odd. MNO. Po únorových událostech byl převeden k děl. pluku č. 3 do Litoměřic. Počátkem června 1948 následovalo propuštění do zálohy, protože mu bylo 16. 7. 1948 sděleno „povolení k vystěhování podle § 31 br. zák. do Anglie za účelem nabytí tamního stát. občanství.“¹⁴

Jediným aktivním důstojníkem z 11 buchlovických zahraničních vojáků byl **poručík pěchoty Ignác Syrovátka**. Narodil se 30. 7. 1914 v Buchlovicích, kde také strávil dětství a mládí. V letech 1933 - 1936 studoval na Vyšší státní ovocnářsko - vinařské a zahradnické

škole na Mělníku. Po maturitě narukoval přímo do Školy pro důstojníky pěchoty v záloze 7. divize v Olomouci, odkud hned po složení zkoušky na záložního důstojníka nastoupil na Vojenskou akademii v Hranicích (1. 10. 1937—13. 8. 1938). Po jejím ukončení a jmenování poručíkem pěchoty odešel k pěšímu pluku č. 13 do Šumperku, kde velel četě 7. roty. U jednotek pěš. pl. č. 13 v Šumperku a Boskovicích zůstal až do okupace. Po rozpuštění čs. armády se vrátil do rodných Buchlovic k rodičům. Od 4. 9. do 7. 12. 1939 absolvoval kurz pro ovocnářské instruktory, aby mohl nastoupit na místo okresního ovocnářského adjunkta.¹⁵⁾ Samozřejmě, že nezapomněl na vojenskou přísahu ani na to, že je aktivním důstojníkem čs. armády. Po vytvoření Obrany národa vstoupil do jejich řad a stal se velitelem místní organizace ON v Buchlovicích. Po začátku likvidace ON na Uherskohradištsku odešel ještě s dalšími členy ON z Buchlovic Oldřichem Kaňovským, Rostislavem Bébarem a Jaroslavem Čagánkem do emigrace. Bohužel při překročení hranic měli smůlu a byli zatčeni. Na Ústřednu státní bezpečnosti v Bratislavě došla 21. 2. 1940 zpráva, podle níž „byli 25. 12. 1939 u Františka Kovaříka v Nové Vsi nad Váhom zadrženi Oldřich Kaňovský, Rostislav Bébara, Jaroslav Čagánek a Ignác Syrovátka, kteří chtěli odejít do čs. zahraniční armády.“¹⁶⁾

Nakonec se mu podařilo dostat se ze slovenského vězení a šťastně se přes Maďarsko dostal do Jugoslávie, kde se vzhledem k nemoci musel tři týdny zdržet v Záhřebu a až v lednu 1940 si v Bělehradě podal přihlášku do čs. armády. Do čs. výcvikového tábora v Agde se dostal až 6. 3. 1940 a nastoupil jako velitel čtyř 12. roty pěšího pluku č. 2, ale hned 13. 3. 1940 byl pověřen velením doprovodné kanónové čtyři 8. roty téhož pluku. S touto jednotkou odjel také na frontu a od 8. června až do 26. 6. 1940 s ní prodělal ústupové boje na Marně, Seině a Loiře.

Velitel pěšího pluku č. 2 plk. Jan Satorie hodnotil por. pěch. Syrovátku jako důstojníka, který je „při jednání s podřízenými energický přitom spravedlivý. Stará se vzorně o materiální potřeby mužstva. Jako velitel doprovodné čtyři se osvědčil při výcviku i na frontě dobře. Klidem působil dobře na soudržnost jednotky, a nevnášel do ní ani svých zájmů ani politických otázek. Povahy přímé, energický. Je národně uvědomělý. Přesně plní rozkazy, má zájem o službu. Účast na bojích volil z důvodů národních pro odpor k nepříteli státu a národa. Je fyzicky zdatný a velmi dobrého zdravotního stavu. Tělesnou námahu na frontě snášel dobře.“

Z Francie odplul por. pěch. Syrovátka na lodi „Viceroy of India“. Po příjezdu do Británie pro nadbytek důstojníků byl zařazen do velitelské zálohy k velitelské rotě 2. pěšího praporu. Později byl jako nabýječ přidělen k protiletadlové četě a současně působil jako plynový důstojník 2. pěšího praporu. Z toho důvodu absolvoval také kurz na „Army Gas School“ (6.–23. 7. 1942). Npor. pěch. I. Syrovátka (povýšen 25. 10. 1941) nastoupil na začátku prosince 1942 na místo velitele čtyř velitelské roty 2. pěšího praporu. Až po reorganizaci čs. brigády na obrněnou byl přemístěn k 1. rotě motopraporu čs. obrněné brigády a později se stal velitelem motočety. Ještě před odchodem do SSSR se stal velitelem čtyři 2. roty II. tankového praporu.

V březnu 1944 odjel k náhradnímu tělesu v Leayon Sea, kde se připravoval na odjezd do SSSR. 27. 6. 1944 odletěl letadlem ze Swindonu přes Gibraltar, Tripolis, Káhiru do Moskvy, odkud dál pokračoval vlakem do Proskurova, kde v tu dobu procházela výcvikem 2. čs. paradesantní brigáda v SSSR. Npor. pěch. Syrovátka ve Velké Británii prodělal kurz útočného boje spojený s parašutistickým výcvikem (31. 10.–6. 12. 1942) se 4 seskoky denními a 2 nočními a ještě rok předtím britský minometný kurz (21. 7.–9. 8. 1941). K těmto získaným odbornostem se přihlíželo také při jeho zařazení do organizace 2. čs. paradesantní brigády. 2. 8. 1944 npor. pěch. Syrovátka převzal velení minometné roty II. paradesantního praporu, s kterým 6. 9. 1944 odjel do frontového pásma v prostoru Dukelského průsmyku.¹⁷⁾

Dne 8. 10. 1944 na letišti Tri Duby přepravil 5. Orelský letecký sbor 334 příslušníků 3. roty II. paradesantního praporu a část kulometné a také minometné roty pod velením

kpt. pěch. I. Syrovátky (povýšen 15. 9. 1944). Syrovátkova minometná rota spolu s ostatními nově vysazenými jednotkami byla odeslána na povstaleckou frontu pod velením velitele II. paradesantního praporu mjr. Vovsa. Skupina nastoupila cestu přes Kováčovou, Stráž, Budču, Trnie do prostoru Dúbravy, kde odpoledne 11. 10. 1944 narazila na prudký nepřátelský odpor, který byl překonán až 12. 10. 1944 v časných ranních hodinách. Od 20. 10. 1944 kpt. Syrovátka se svými minometníky bojoval u osad Sása a Pliešovce a od 23. 10. 1944 v rámci Vrzalovy skupiny bojoval v údolí řeky Slatiny až do 25. 10. 1944, kdy se Syrovátkova rota přesunula do Hájník, kde se soustřeďovala celá parabrigáda. Syrovátka se svými bojovníky v rámci II. paradesantního praporu pod velením kpt. Vrzaly obsadil postavení na již. okraji Banské Bystrice a za svítání 27. 10. 1944 mezi posledními jednotkami 2. paradesantní brigády vyklidil Banskou Bystrici a ustoupil přes St. Hory a Bukovec, směrem přes Kozí Hřbety na již. svahy Prašivé s konečným cílem do Štefánikovy chaty na Ďumbieru. „Cestou vracely se skupiny vojáků beze zbraně,“ jak později vzpomínal plk. Příkryl, „které bez závěru byly pohozeny mimo chodník, v křovinách trčely hlavně lehkých a těžkých kulometů, protitankových pušek, hromady opasků, velké množství nábojů, součástek výstroje. Byl to pohled velmi žalostný. Snad ani v tak žalostném demoralizačním stavu nebyla francouzská armáda po ústupu od Marne nebo Loiry v r. 1940.“¹⁸

V Kežmarku, kde se znovu budovala 2. čs. samostatná paradesantní brigáda, kpt. pěch. Syrovátka velel údernému praporu a minometnému výcviku. Po krátkém pobytu na Moravě odjel do Košic, kde převzal velení II. praporu pěšího pluku č. 25 a po roce služby v Košicích nastoupil na Vysokou válečnou školu v Praze a po jejím ukončení sloužil převážně u tankových útvarů.¹⁹

Dalším dělostřelcem, který se rozhodl rozšířit řady čs. zahraniční armády byl **štábní kapitán dělostřelectva Jiří Štěrba**. Pocházel z malé obce Kunovice ležící hned vedle Uherského Hradiště. V této slovácké obci se narodil 14. 12. 1903. V domku č.p. 7 také

vyrůstal a žil až do své plnoletosti. „Zkoušku dospělosti“ složil na gymnáziu v Uherském Hradišti, které navštěvoval v letech 1916 - 1924. Krátce po maturitě v říjnu 1924 nenarukoval přímo k voj. jednotce, ale nastoupil hned na Vojenskou akademii v Hranicích, kterou ukončil dva roky poté. V říjnu 1926 por. pěch. Jiří Štěrba nastoupil k dělostřeleckému pluku č. 12 v Užhorodě, který se stal až do roku 1936 jeho mateřským útvarem. V užhorodském dělostřeleckém pluku zastával funkce 1. důstojníka postupně u 5., 7. a 8. baterie a v letech 1930 - 1931 a 1935 - 1936 také funkci II. plukovního pobočníka. Své teoretické i praktické znalosti v „dělostřeleckém řemesle“ si prohluboval v řadě kurzů a pokračovacích škol (aplikační škola při dělostřeleckém učilišti v Olomouci, ekvitační kurz pro důstojníky dělostřelectva v Košicích).

V roce 1939 nastoupil k remontní baterii jako velitel baterie 12. Přestože celou svou předválečnou vojenskou kariéru strávil u dělostřelectva, srdcem a celou duší ho to táhlo k jiné, i když tehdy již poněkud přežilé zbraně - jezdeckému. Koně a jezdecký sport se pro kapitána dělostřelectva Jiřího Štěrba stali celoživotní láskou. Od 7. 1. až do 3. 11. 1934 trávil čas na jezdecké škole Vojenského jezdeckého učiliště v Pardubicích, které ukončil s prospěchem velmi dobrým a učiliště opustil s kvalifikací učitele jízdy.

Na počátku května 1938 nastoupil zkušební praxi k Velitelství evidence koňstva 6 v Brně, kde zůstal až do likvidace čs. branné moci 30. 9. 1939. Velitel evidence koňstva 6 mjr. rem. František Ventura ke kpt. děl. Štěrbovi poznamenal: „...Jezdí rád na koni... Velmi dobrý jezdec se speciálním zájmem o dresuru, má velký zájem o všechny hipické otázky.“

Po okupaci zůstal dál přidělen u vel. ev. koňstva 6 a u velitelství III. sboru v Brně.²⁰ Po likvidaci čs. armády se vrátil do rodných Kunovic a zapojil se do podzemní činnosti v Obraně národa v Kunovicích. Na odchod za hranice se škpt. děl. J. Štěrba připravoval se svým známým z doby služby v Brně s por. pěch. Bohumírem Krézkiem a dvěma piloty Stanislavem Halamou a Milošem Zaufem. Štěrba, aby mohl podniknout cestu za hranice dokonce prodal i svého milovaného jezdeckého koně. Štěrba se se svými společníky setkal u prof. Hedvábného ve Veselí nad Moravou, který jim poskytl ubytování na dva dny. Pomocí veselských železničářů 23. 11. 1939 přešli protektorátní hranice, dostali se do Maďarska, kde byli zatčeni a následně uvězněni v Citadele, kde v neútulných kobkách již sdílelo podobný osud několik desítek uprchlíků z Protektorátu. Bohumír Krézek později na Štěrba vzpomínal: „...Kapitán Štěrba byl dělostřelecký důstojník, sympatický, stále usměvavý, svérázně vtípný. Z Maďarska se mu podařilo dostat do Francie a Anglie. Prý se po válce vrátil, ale to už jsem se s ním nesetkal...“²¹

Škpt. Štěrba se dostal do Bělehradu a na konsulátu se přihlásil do čs. armády (14. 2. 1940), pak pokračoval v cestě do Bejrútu (24. 2. 1940) a do Marseille (15. 3. 1940). O den později 16. 3. 1940 nastoupil službu v čs. výcvikovém táboře v Agde.

Po zařazení k dělostřeleckému pluku č. 1 postupně zastával funkce velitele 1. baterie (od 21. 3. 1940), pobočníka velitele děl. pluku (od 10. 4. 1940) a nakonec až do odjezdu do Velké Británie zpravodajského důstojníka (od 1. 6. 1940). Po evakuaci z Francie do Velké Británie od 1. 10. 1941 v dělostřeleckém oddíle č. 1 velel 2. baterii.

Na začátku října 1942 byl převeden k náhradnímu tělesu, kde zastával funkce zbrojního, materiálního a osvětového důstojníka. U náhradního tělesa zůstal až do svého odjezdu do SSSR. Velkou Británií opustil mjr. Jiří Štěrba 15. 7. 1944 jako velitel transportu dvaadvaceti důstojníků určených jako doplněk pro čs. vojenské jednotky v SSSR. Škpt. J. Štěrba byl určen jako velitel dělostřelectva 2. čs. paradesantní brigády v SSSR. S ní se zúčastnil bojů o průsmyky v Karpatech. Po vypuknutí povstání jako člen štábu plk. Příkryla byl přepraven na letiště Tri Duby hned v noci z 26. na 27. 9. 1944 v jednom z 13 letounů Lisunov Li-2 od 336. leteckého pluku a 3. leteckého pluku. Během bojů ve slovenském povstání patřil k nejbližším spolupracovníkům plk. Příkryla.

Po potlačení povstání a ústupu do hor se s částí 2. čs. parabrígy přesunul do prostoru Motyčky–Staré Hory–Donovaly a pak dále přes Chabenec na svazy Ďumbiera. Po zajištění velitele 2. praporu mjr. gšt. Jána Staneka nařídil plk. Příkryl, aby mjr. Štěrba převzal velení

3. Kpt. Jiří Štěrba (sedící za řidičem na motocyklu) během cvičení ve Velké Británii v roce 1941.

2. praporu počínaje 16. 1. 1945. Měl se dostavit na stanoviště skupiny „Tarzán“ v Mýtě pod Ďumbierem a vytvořit tam štáb praporu. Mjr. Štěrba nastoupil ke 2. praporu jako náhrada za odvolaného škpt. Františka Fišeru. Nově reorganizovaný prapor se po přechodu fronty spojil s rumunskými a sovětskými jednotkami a společně s nimi zaútočil na stanoviště německého dělostřelectva. Mjr. Štěrba se zbytek svých vojáků se soustředil v Kežmarku, kde se nově organizovala 2. paradestantní brigáda a byl znovu pověřen velením dělostřelectva brigády.²² Po osvobození mjr. Štěrba působil ve velitelských funkcích na stupni divize v B. Bystrici, Olomouci a Kolíně. V červenci 1947 se stal zástupcem velitele a později v únoru 1948 velitelem vojenského výcvikového tábora v Dědicích u Vyškova. Bohužel Štěrbovo zdraví nebylo zrovna nejlepší a různé zdravotní problémy, které se objevily již v Anglii, se pobytem ve velmi tvrdých podmínkách slovenských hor ještě prohloubily. Životní cesta Jiřího Štěrby se navždy uzavřela 4. 5. 1948.²³

Jediným ženistou mezi aktivními důstojníky z Uherskohradištska byl **poručík ženijního vojska Antonín Štěrba**. Narodil se 2. 5. 1909 v Ostrožské Nové Vsi. V letech 1927 - 1931 studoval na Vyšší státní průmyslové škole v Brně stavební specializaci. Po vykonání základní vojenské presenční služby u ženijního pluku č. 2 v Kroměříži (1932–1933) nastoupil v r. 1934 k firmě Baťa a. s. jako stavební vedoucí na stavbě trati Vizovice–Jasenná - Ublo. Později začal pracovat jako účetní téhož stavebního oddělení. Znovu jako stavební asistent byl přidělen ke stavebnímu oddělení 1750, kde prováděl práce jak rozpočtářské, tak i dohled na všech stavbách prováděných stavebním oddělením 1750 (měšťanská škola, společenský dům, obchodní dům, koželužny, rodinné domky).²⁴ V roce 1937 se rozhodl pro kariéru důstojníka čs. armády a jako podporučík ženijního vojska v další dobrovolné činné službě působil od 1. 10. 1937 jako úsekový stavební dozor při stavbě lehkého opevnění na jižní Moravě na úseku Slavonice - Uherčice.

Později 15. 2. 1938 přešel por. žen. v. A. Štěrba ke III. sboru a od prosince 1938 sloužil jako velitel čety u 12. ženijní rotě ženijního pluku č. 2 „Uralského“ v Kroměříži, kde zůstal až do 31. 3. 1939.

Po okupaci Československa se por. Štěrba zapojil do činnosti Obrany národa a spolu s por. pěch. F. Bogatajem se podílel na organizování Okresního velitelství Obrany národa v Uherském Hradišti. Štěrba s Bogatajem také 5. 12. 1939 ilegálně odjeli přes Štítnou nad Vláří na Slovensko a pak dále přes Komjatice u Nových Zámků do Maďarska, kde se přihlásili na francouzském konzulátě v Budapešti. Na konci prosince 1939 byl por. Štěrba evidován na francouzském konzulátě v Bělehradě. Odkud dál na počátku ledna 1940 pokračoval v cestě přes Soluň, Istanbul, Ankaru do Bejrútu, kde byla přestupní stanice do Marseille, kam přijel 24. 1. 1940. V čs. výcvikovém táboře v Agde po odvodu 26. 1. 1940 nastoupil k velitelské rotě pěšího pluku č. 1 jako velitel čety. Na počátku března 1940 přešel k technické rotě a o něco později k 1. ženijní rotě jako velitel čety. Během bojů na francouzské frontě byla ženijní rota přidělena 14. francouzskému pluku a s ním také prodělal por. žen. A. Štěrba ústupové boje v prostoru Briossu.

Po evakuaci do Anglie lodí „Forbin“ byl por. Štěrba přidělen k 2. pěšímu praporu 1. čs. brigády. Později byl přemístěn k ženijní rotě jako velitel ženijní čety, kde zůstal necelý rok (7. 8. 1942–3. 6. 1943). Od počátku června 1943 působil u velitelství roty pěšího praporu č. 2 jako zástupce velitele roty a velitel čety 3. tankové roty.

Během působení u čs. jednotek ve Velké Británii prošel por. žen. A. Štěrba řadou kurzů a stáží. Na konci roku 1941 odešel na stáž k polské zahraniční armádě (7. 12. 1941–22. 12. 1941), na začátku roku 1942 se zúčastnil kurzu „vodní služby“. Pak následovaly za sebou: Assault Engineering Course No 5 (12.–19. 1. 1943), mostní výcvik v Bridging Campu Layer de la Haye (2.–29. 5. 1943), dále pěší výcvik na 61 Inf. Div. Battle School No 2 „Rifle Wing“, Compass and Field Navigation Course (20. 10.–4. 11. 1943), tankový radiokurz (1.–15. 11. 1943), minový kurz (30. 11.–4. 12. 1943) a kurz tankových řidičů (24. 11.–18. 12. 1943).

V polovině srpna 1944 odjel k náhradnímu tělesu a zůstal tam bez zařazení až do svého odjezdu do SSSR 5. 11. 1944. Po více než dvou měsících cestování přijel na počátku ledna 1945 špkt. žen. A. Štěrba k jednotkám 1. čs. armádního sboru v SSSR. Už 11. 1. 1945 se ujal velení 2. ženijního praporu 3. čs. brigády v SSSR a čekala ho spousta práce s odstraňováním velkého množství minových polí a spousty výbušných nástrah, které zůstaly po ústupu německých jednotek. Po skončení války nastoupil špkt. Štěrba na MNO jako referent 5. oddělení hlavního štábu a od 10. 7. 1945 působil na ministerstvu dopravy a techniky jako pobočník ministra armádního generála Antonína Hasala - Nižborského. Při jeho odchodu do nové funkce velitele praporu 2. ženijní brigády na počátku června 1946 gen. Hasal napsal k práci svého pobočníka: „Mjr. žen. vojska Antonín Štěrba zastával funkci mého osobního pobočníka od 9. 7. 1945 do 2. 6. 1946 s velmi dobrými výsledky. Při jeho odchodu vyslovuji mu dík a pochvalné uznání. V Praze, dne 3. 6. 1946, gen. Hasal v. z.“

V říjnu 1946 se mjr. Štěrba ještě na krátkou dobu vrátil na MNO, kde působil jako referent výcvikové skupiny Velitelství ženijního vojska a 1. 5. 1948 odešel na vlastní žádost do výslužby.²⁵

V jednotkách Svobodných Francouzů

Během druhé světové války vstoupilo do služeb jednotek Svobodné Francie na základě dohody s Ministerstvem národní obrany čs. londýnské vlády celkem 58 důstojníků. Pouze jediný z nich pocházel z politického okresu Uherské Hradiště.

Oním důstojníkem byl aktivní **nadporučík pěchoty Josef Šesták**. Narodil se 25. 4. 1911 v Míkovcích č. p. 14. V letech 1923–1932 absolvoval gymnázium v Uherském Hradišti. Krátce po maturitě nastoupil základní voj. službu u pěšího pluku č. 27 v Uherském Hradišti, ale tam se zdržel pouze několik dnů a 8. 10. 1932 nastoupil jako frekventant Školy na důstojníky pěchoty v záloze 7. divize v Olomouci. Po složení zkoušek se v květnu 1933 vrátil jako zástupce velitele čety k I. praporu 27. pěšího pluku a v září 1933 nastoupil na Vojenskou akademii v Hranicích. Poručík Šesták po slavnostním vyřazení z voj. akademie zamířil do Trenčína, kde tehdy byl posádkou pěší pluk č. 17. V rámci tohoto útvaru převzal

velení čety 6. roty a později 1. 1. 1937 se stal velitelem kanónové čety téhož pluku. V polovině prosince 1937 nastoupil jako velitel kanónové čety pluku útočné vozby č. 2 do Vyškova. Po okupaci pohraničí poručík pěchoty Šesták pověřen velením „autokolony Vyškov“ odjel 7. 10. 1938 s plukem na Podkarpatskou Rus, kde setrval až do rozbití Československa. Po okupaci se vrátil do svého rodiště. Po vzniku Obrany národa začal pracovat v organizaci Obrany národa v Kunovicích. Po zahájení likvidace Obrany národa odešel 31. 12. 1939 přes Květnou na Slovensko a druhého dne se hlásil na francouzském konzulátě v Budapešti, kde vypomáhal při registraci nových uprchlíků a zůstal tam až do 27. 1. 1940, kdy odjel do Jugoslávie. Tu opustil 3. 3. 1940 jako příslušník 13. transportu směřujícího do Marseille.

Po příjezdu do čs. výcvikového tábora v Agde 5. 3. 1940 nastoupil Šesták k rotě doprovodných zbraní pěšího pluku č. 1. V dubnu 1940 byl přemístěn k 8. rotě pěšího pluku č. 1 jako její velitel a současně vykonával funkci tělovýchovného důstojníka II. praporu. Od 8. května 1940 byl trvale přidělen k divizní rotě kanónů proti útočné vozbě. S divizní rotou prodělal také ústupové boje na Marně, Seině a Loiře od 3. do 26. 6. 1940.

Se svými vojáky divizní roty evakuoval na lodi „Rod el Farag“ do Velké Británie, kde nastoupil zpočátku k baterii kanónů proti útočné vozbě jako velitel čety. Po určitou dobu pro nedostatek systemizovaných míst pro důstojníky byl přeřazen do důstojnické zálohy (27. 9.–21. 12. 1940).²⁶ Právě problém velkého počtu nadbytečných důstojníků vedl npor. Šestáka (povýšen 1. 8. 1940), aby se přihlásil do náboru, který vyhlásilo velitelství čs. brigády na základě žádosti gen. de Gaulla. Na vyhlášený nábor se přihlásilo několik desítek důstojníků. Ministerstvo národní obrany vybralo patnáct důstojníků, kterým bylo 10. 3. 1941 uděleno dr. E. Benešem povolení ke službě ve francouzské armádě.²⁷

Mezi patnácti vybranými důstojníky byl také npor. Josef Šesták. Na základě dohody o čs. důstojnících v jednotkách Svobodné Francie byl npor. Josef Šesták přijat jako dobrovolník do Forces Francaises Libres (jednotek Svobodné Francie) v hodnosti Lieutenant titre étranger (poručík v cizí hodnosti) a 15. 4. 1941 byl zařazen k 2. tankové rotě (2e Cie de chars). Současně nastoupil do kurzu francouzského jazyka. 14. 8. 1941 přijel do Libanonu a o dva dny později odjel do Ablahu (Libanon), kde se stal pobočným velitelem Parku oprav obrněné techniky v St Elie (Parc de Réparation d'Engins Blindes de St. Elie) a od 10. 4. 1942 začal působit u 1. divize Svobodných Francouzů v Lybii, v rámci které se stal velitelem dílen těžké techniky č. 1 (l'Atelier lourd No 1). S nimi také prodělal celou kampaň v Lybii a v Tunisu až do 28. 6. 1943. O den později odjel do Tripolisu, kde se stal velitelem opravárenské sekce dílen těžké techniky č. 3 (l'Atelier lourd No 3). Z Maroka se Capitaine titre étranger (kapitán v cizí hodnosti) J. Šesták přesunul se svou jednotkou přes Tunis do Casablanky do tábora v Témaře. 1. 11. 1943 byl přemístěn ke 2. obrněné divizi Svobodných Francouzů a stal se velitelem opravárenského parku a skladu záložního materiálu. Na konci května 1944 se s 2. obrněnou divizí nalodil v Mers-El-Kébiru na britskou loď „Capetown Castle“ a odjel do Velké Británie.

Po vyloštění v Liverpoolu 31. 5. 1944 a přesunu do Portlandu následovalo 2. 8. 1944 vyloštění na plážích v Normandii, odkud 2. obrněná divize gen. Leclerca postupovala přímo na Paříž. Po skončení bojů o Paříž ve dnech 24.–30. 8. 1944 se od 8. 9. do 11. 11. 1944 účastnil bojů ve Vogésách, pak v Alsasku (12. 11. 1944–10. 3. 1945) a závěrečné dny války s 2. obrněnou divizí prošel posledními boji na území Německa, kde zůstal až do 4. 6. 1945.

Během bojů v Alasku byl kpt. Šestákovi udělen francouzský válečný kříž s bronzovou hvězdou. Udělení vyznamenání bylo provázeno citací v rozkaze 2. obrněné divize: „...velitel opravárenské sekce divize se svou nepřetržitou prací podílel na včasném navrácení poškozených tanků a vozidel zpět k bojovým jednotkám. Vyhledávání a opravy tanků probíhaly v těžkých podmínkách, často ve frontové linii a pod přímou palbou nepřítele.“

Po skončení třicetidenní dovolené v Československu se kpt. Šesták vrátil do Francie a 8. 10. 1945 na vlastní žádost nastoupil k expedičnímu sboru pro Dálný východ, v rámci kterého se stal pobočným velitelem 651. praporu oprav techniky. S tímto útvarem se také 6. 1. 1946 vyločil v Saigonu v tehdejší Indočíně a zodpovídal za převzetí britského válečného

materiálu pro francouzské jednotky. Na konci června 1946 se vrátil zpět do Francie. Po návratu z Indočíny nastoupil šestiměsíční dovolenou, po které mu měla skončit služba ve francouzské armádě. 8. 1. 1947 byl představen zástupci náčelníka hlavního štábu a požádal o přijetí do čs. armády.

Po přijetí do čs. armády nastoupil k 23. tankové brigádě, odkud byl odvelen k tankovému učilišti a posléze se stal velitelem 3. vyprošťovací čety velitelství tankového vojska hlavního štábu. Mjr. Brzobohatý, který řídil sběr trofejní techniky u velitelství tank. vojsk při hl. štábu, hodnotil kpt. Šestáka jako důstojníka, který je „...veselý, společenský, méně vážný, energický, sklon k dobrodružnosti, teoretické a praktické znalosti a vědomosti dobré, má válečné zkušenosti, vyprošťovací práce organizuje dobře, je předvídavý, má praktické zkušenosti, jeho jednotka je ukázněná, spolehlivá ve výkonu. Upotřebitelný jako velitel vyprošťovacích jednotek a opraven motorových vozidel.“²⁸

Po únoru 1948 se začal škpt. Josef Šesták stále častěji dostávat do konfliktu s novými pořádky. Obrannému zpravodajství byl znám už z ledna 1948, kdy v restauraci „Sokolovna“ ve Strakoncích při kontrole policejní uzavírací hodiny napadl strážmistra SNB slovy: „Co tady chceš ty esenbáku, ty nás tady špicluješ, ty bando komunistická!“ Tento výrok a další slovní potyčka byla dokonce široce probírána na stránkách Jihočeského Rudého práva z 27. 1. 1948. Celý případ následně prošetřovalo oblastní velitelství SNB v Písku a obranné zpravodajství v Táboře. Škpt. Šesták byl zatčen a uvězněn ve vojenské věznici v Praze. Později byl z vazby propuštěn.

Do dalšího konfliktu se dostal škpt. Šesták po události při jeho cestě rychlíkem 6. 4. 1948 z Brna do Veselí nad Lužnicí. Před třemi neznámými cestujícími „se hanlivě a urážlivě vyjadřoval proti komunistům, min. předsedovi Gottwaldovi, generalisimu Stalinovi, ministru NO gen. Svobodovi, prohlašoval, že jede do zahraničí, aby pomstil otrávení ministra Masaryka a dále se vyjadřoval, že přejde na Krumlovsku hranice a až se vrátí, že jim bude chránit pupky, aby jim je komunisti nesežrali.“ Jedna ze spolucestujících celou událost vzápětí udala na Oddělení StB v Českých Budějovicích a 8. 1. 1948 orgány OBZ zatkli mjr. Šestáka a předali ho Vojenské prokuratuře v Táboře.²⁹ I když později na konci prosince 1948 bylo trestní stíhání proti němu zastaveno, přece jen škpt. Šesták byl postižen. Byl propuštěn z armády a ve zdůvodnění se uvádělo: „Škpt. tank. Šesták Josef nenašel kladný poměr k lidově demokratickému řádu republiky. Proto byl přeložen podle O. V. str. 290/1948 dnem 1. 5. 1948 na dovolenou s čekáním.“³⁰

Vojenská kariéra válečného veterána se definitivně uzavřela. Důstojníci – rodáci z Uherského Hradiště a okolí bezpochyby čs. zahraniční armádě udělali dobré jméno. Zvláště aktivní důstojníci předválečné armády velmi dobře zvládli své velitelské funkce v čs. zahraniční armádě. Všichni bez výjimky zachraňovali čest jednoho malého národa uprostřed Evropy.

Poznámky:

- 1 Vojenský ústřední archiv (dále VÚA), kvalifikační list por. pěch. Františka Vrzaly; AMV, f. 305, sig. 605-1, zápis o výpovědi F. Vrzaly na KV StB v Olomouci.
- 2 R a j n i n e c, J.: *Letecká pomoc SNP*. Letectví a kosmonautika č. 20/1984.
- 3 P r e č a n, V.: *SNP - Dokumenty*. Bratislava 1965. Část zprávy plk. VI. Příkryla o činnosti 2. čs. paradesantní brigády v SSSR, s. 979-997.
- 4 VÚA, kvalifikační list por. pěch. Františka Vrzaly.
- 5 VÚA, kvalifikační list por. pěch. Martina Obdržálka.
- 6 Tamtéž.
- 7 Státní ústřední archiv (dále SÚA), f. 2, sig. 90-8815, informace k Martinu Obdržálkovi.
- 8 P r o c h á z k a, I.: *Čechoslováci v britské armádě*. Národní osvobození č. 10 ze 14. 5. 1996.
- 9 Archiv Ministerstva vnitra (dále AMV), f. Z, sig. 7-22; VÚA, kvalifikační listina por. pěch. M. Obdržálka.

- 10 R a j n i n e c, J.: *Letecká pomoc SNP*. Letectví a kosmonautika č. 20/1984.
- 11 VÚA, kvalifikační listina por. pěch. M. Obdržálka; Vilém Prečan, SNP - Dokumenty. Bratislava 1965, s. 979-984.
- 12 VÚA, kvalifikační listina por. děl. M. Obdržálka; AMV, f. 302, sig. 139-2, evidenční list z kurzu útočného boje por. děl. M. Obdržálka.
- 13 AMV, f. 302, sig. 1-483, charakteristika npor. děl. M. Obdržálka.
- 14 VÚA, kvalifikační listina por. děl. M. Obdržálka.
- 15 VÚA, kvalifikační listina por. pěch. I. Syrovátka.
- 16 AMV, f. Z, sig. 7-13, Ignác Syrovátka.
- 17 VÚA, kvalifikační listina por. pěch. I. Syrovátka
- 18 R a j n i n e c, J.: *Letecká pomoc SNP*. Letectví a kosmonautika č. 20/1984; Vilém Prečan, SNP - Dokumenty. Bratislava 1965, s. 980-989.
- 19 VÚA, kvalifikační listina por. pěch. I. Syrovátka.
- 20 VÚA, Kvalifikační listina špkt. děl. J. Štěrbý.
- 21 K r é z e k, B.: *Canso*. Cheb 1993, s. 8-11.
- 22 M a r š á l e k, Z.: *Major generálního štábu Františka Fišera*. Historie a vojenství č. 2/2000, s. 421-423.
- 23 VÚA, kvalifikační listina špkt. děl. J. Štěrbý.
- 24 AMV, f. 2M, sig. 13843.
- 25 VÚA, kvalifikační listina por. pěch. A. Štěrbý.
- 26 VÚA, kvalifikační listina npor. pěch. J. Šestáka.
- 27 Procházká, I.: *Ve službách armády Svobodné Francie*. Národní osvobození, č. 25-26/1992, s. 15.
- 28 VÚA, kvalifikační listina npor. pěch. J. Šestáka.
- 29 AMV, f. 305, sig. 172-3.
- 30 VÚA, kvalifikační listina npor. pěch. J. Šestáka.

Mgr. Lubor Nedbal (nar. 1967), v roce 1990 absolvoval Filozofickou fakultu Masarykovy univerzity v Brně, obor čeština-dějepis. Od roku 1994 pracoval v archivu Ministerstva vnitra, v roce 2002 se stal zaměstnancem Státního okresního archivu v Hodoníně.

The Officers of the Uherské Hradiště Administrative District in the Czechoslovak Army Abroad 1939-1945

A b s t r a c t

The largest group of the officers from Uherské Hradiště and surrounding villages were those who were progressively detached from Great Britain to the troops of the 1st Czechoslovak Army in the USSR. Most of those officers were assigned to the 2nd Paratroop Brigade in the USSR. The officers who had undergone paratrooper training along with a special sabotage course were Infantry Lieutenant František Vrzala, Infantry Lieutenant Martin Obdržálek, Infantry Lieutenant Ignác Syrovátka and Staff Captain Jiří Štěrbá. All of them took part in the fights at Dukla and in the Slovak National Uprising. Artillery Lieutenant Miloslav Obdržálek worked on several leading posts in the operations dept. of the 1st Czechoslovak Brigade Staff in the USSR. Sapper Lieutenant Antonín Šterba was with the sapper troops. The career of Infantry Lieutenant Josef Šesták in the Free Frenchmen troops is a story in itself: this Míkovice native fought in Lybia, Tunisia and Germany. After the war ended, he continued serving in French troops in Indochina. Following the Communist coup in 1948, most of them were bullied by the new totalitarian government for their activities in the exile army.

Offiziere aus dem politischen Bezirk Uherské Hradiště in der tschechoslowakischen Auslandsmarine 1939–1945

Zusammenfassung

Die meisten der aus Uherské Hradiště und Umgebung kommenden Offiziere wurden von Großbritannien in die Sowjetunion zu den Einheiten des 1. Tschechoslowakischen Armeekorps sukzessiv abkommandiert. Die meisten von ihnen wurden an die Fallschirmspringereinheiten der 2. Tschechoslowakischen Brigade in der Sowjetunion zugeteilt. Zu jenen Offizieren, die noch in Großbritannien zum Fallschirmspringen und zu speziellen Sabotageakten ausgebildet wurden, zählten Infanterieleutnants František Vrzala, Martin Obdržálak, Ignác Syrovátka und Stabskapitän Jiří Štěrbá. Alle genannten Offiziere nahmen an den Kämpfen um Dukla und am slowakischen Nationalaufstand teil. Als Befehlshaber war im Operationsstab der 1. Tschechoslowakischen Brigade in der Sowjetunion Artillerieleutnant Miloslav Obdržálek tätig. In den Pioniertruppen der 3. Tschechoslowakischen Brigade in der Sowjetunion diente Pionierleutnant Antonín Štěrbá. Ein besonderes Kapitel stellt die Tätigkeit des Oberleutnants Josef Šesták in den Einheiten der Freien Franzosen dar. Josef Šesták, gebürtig aus Míkovice, nahm an den Kämpfen in Libyen, Tunesien, Vogesen und Deutschland teil. Nach dem Kriegsende diente er in der französischen Armee in Indochina. Die meisten der eingesetzten Offiziere wurden nach 1948 wegen ihrer Zugehörigkeit zur tschechoslowakischen Auslandsmarine der politischen Verfolgung ausgesetzt.

Zdeněk Kárník: **Československo v éře První republiky (1918–1938). Díl první – Vznik, budování a zlatá éra republiky (1918–1929)**. Nakladatelství Libri, Praha 2000, 576 s. **Díl druhý – Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935)**. Nakladatelství Libri, Praha 2002, 580 s. **Díl třetí – O přežití a o život (1936–1938)**. Nakladatelství Libri, Praha 2003, 804 s.

Rozsáhlá trilogie z pera profesora Filozofické fakulty na Karlově univerzitě Zdeňka Kárníka je vedle publikací Antonína Klimka a revidované starší práce Věry Olivové prvním soudobým pokusem o syntetický výklad dějin první republiky. Jednotlivé díly vznikly jako součást projektu nakladatelství Libri nazvaného „Dějiny českých zemí“. Hlavní idea této ediční řady spočívá ve čtenářsky atraktivním a přitom fundovaném zpracování historického vývoje českých zemí od formování prvních státních útvarů na našem území až po současnost. Autor tudíž úmyslně, v duchu ediční koncepce, rezignoval například na tradiční poznámkový aparát či na uvozující bibliografický vstup. Po stránce obsahové je zřetelná snaha po co nejširším záběru, který nereflektuje pouze politické, hospodářské a sociální dějiny, ale přiměřeně pojednává i o náboženských otázkách, vědě a kultuře, sportu, dobovém myšlení, společenském životě či o dějinách všedního dne.

První díl autor rozčlenil do tří chronologických úseků: léta 1918–1921 nazval založením státu, následující etapa dovedená do roku 1924 je obdobím překonání krize a nastoupení cesty hospodářského, sociálního a kulturního rozmachu a zbývající léta označil za zlatou éru první republiky.

Ve svém „prvním příběhu“ představuje čtenářům zásadní okamžiky vzniku samostatné republiky, co mu předcházelo a jakou reakci vyvolal, věnuje pozornost vytváření a konsolidaci nového politického systému a jeho vládním a stranickopolitickým elitám, parlamentním i komunálním volbám, československé zahraniční politice a procesu začleňování státu do geopolitického rámce neklidné Evropy. Následují pasáže o postupném rozmachu ekonomiky státu od poválečného rozvratu ke konjunktuře konce 20. let, o měnovém systému, pozemkové refor-

mě, hospodářských elitách, sociální politice státu, dělnickém hnutí. Svě místo ve výkladu má i poměrně podrobný rozbor správního systému, vytváření nových státních institucí, reorganizace státního aparátu, tedy administrativy, policie, četnictva a armády.

Obsáhlá kapitola je zaměřena na demografickou analýzu Československa. Nabízí široké spektrum náhledů a srovnání počtu, vývoje a skladby obyvatelstva, autor si všímá procesu urbanizace, vývoje sociálního postavení jednotlivých vrstev obyvatelstva, konstituce střední třídy. První svazek uzavírají pasáže o mediální sféře (filmu, rozhlase, novinách), vědních disciplínách (především humanitních), školství, tělovýchově, sportu, turismu, skautingu nebo trampingu, opomenut nezůstal ani vztah státu a církve a problematika protináboženských a protikatolických nálad.

Druhý díl pokrývá období první poloviny třicátých let, tedy dobu poznamenanou mohutnou hospodářskou krizí a počínajícím rozkladem evropského mírového systému. Autor rozebírá všeobecnou hospodářskou krizi a její dopad na Československo, resp. na jeho jednotlivé země a regiony. Zvlášť se věnuje projevům krize v bankovníctví, průmyslu, zemědělství, hodnotí sérii vládních protikrizových opatření, všímá si rostoucího sociálního napětí, nezaměstnanosti, stávkového hnutí.

Tenze v hospodářské sféře vyvolaly posuny v politickém spektru. Na jedné straně krystalizují demokratické politické strany – agrárníci, živnostníci, lidovci, národní socialisté, národní demokraté a sociální demokraté –, na straně druhé zesilují hlasy extremistických skupin – německých nacistů a československých fašistů a komunistů, proti kterým „autoritativní demokracie“ vystupuje sérií represivních opatření. Autor sleduje vývoj jednotlivých českých, slovenských a německých stranických subjektů, všímá si systému přidružených odborných, zájmových a kulturních organizací a sdružení, prohlubujících se politicko-ekonomických vazeb.

V celospolečenském kontextu se hospodářská krize odrazila ve vzedmutí národnostních vášní, které znamenaly přímé ohrožení životaschopnosti Československa. Dosud panující křehká rovnováha je zasažena odstředivými tendencemi menších národů a národnostních menšin.

Na pořadu dne je otázka vztahu ke Slovensku, ke slovenskému národu a Hlinkově slovenské ľudové straně, stejně tak jako řešení vztahu k Němcům, což je nutno chápat v celoevropském kontextu, problém Henleinových nacionalistů, zapojení německých politických stran do vlády. Napětí se stupňuje i mezi československými Poláky na Ostravsku a Těšínsku, slibované autonomie se dožaduje Podkarpatská Rus.

Druhá polovina svazku začíná pohledem za hranice Československa na měnicí se Evropu, kde je patrná zvyšující se nervozita v mezinárodních vztazích, díky níž se pozvolna hrotí versailleské uspořádání starého kontinentu. Sledujeme situaci v ohniscích budoucí světové války v Německu, Itálii a Japonsku, vývoj u našich sousedů Maďarska, Rakouska a Polska, stabilizaci systému v Sovětském svazu a diplomaticky se stále od sebe vzdalující velmoci Francii a Velkou Británií. S „novou Evropou“ souvisí i proměna československé zahraniční politiky. Ve zcela nových dimenzích se ocitá naše diplomacie ve vztahu k Německu a Sovětskému svazu, dramatickými proměnami si prochází i malodohodový vojensko-politický blok.

V polovině 30. let se ekonomika státu začíná pozvolna dostávat z krize. Autor nejdříve nabízí srovnání s ostatními státy a poté se obrací ke specifickým československého hospodářského znovuzrození. Věnuje se hlavním rysům vývoje průmyslové výroby, změnám ve struktuře průmyslových odvětví, rozmachu automobilové dopravy a jiných perspektivních odvětví, otázce zemědělství a zahraničního obchodu. Nechybí ani ohlédnutí za sociálním postavením dělnictva a rolnictva.

Rokem 1935, rokem posledních československých parlamentních voleb a rokem zvolení Edvarda Beneše Masarykovým nástupcem, autor tento svazek uzavírá. Mapuje politickou i demografickou situaci před volbami, hodnotí výsledky voleb, úspěchy a prohry jednotlivých stran, porovnává je s předešlými volbami, zaznamenává rozdíly v regionech a městech (včetně Slovenska a Podkarpatské Rusi) a všímá si volebních osudů krajních politických subjektů. Poslední slova pak patří povolebním vyjednáváním, sestavování vlád a jejich krizím a nakonec volbě hlavy státu.

Třetí svazek nejdříve kompletuje obraz společnosti 30. let pasáží věnovanou jednotlivým kategoriím středních vrstev a jejich úloze v pokusech řešit hospodářskou, sociální a poli-

tickou krizi, na kterou navazuje kapitola o specifikách hospodářské krize v pohraničních oblastech Československa, politice Sudetoněmecké strany a reakcích vlády na ní.

Tímto se autor dostal na práh roku 1938, který znamenal epilog první republiky. Svě čtenáře postupně seznamuje s přípravami Československa a jeho armády na obranu vlasti před zahraničním i vnitřním nepřítelem, s budováním systému pohraničních pevností, reorganizací armády i vstupu vojenských špiček do společenské elity. Vlastní popis osudových měsíců republiky rozčlenil na tři chronologické úseky: od anšlusu Rakouska do první mobilizace v květnu 1938 naplněného zápolení vládní koalice s henleinovci, přes stupňující se tlak Německa i západních demokracií, misi lorda Runcimana a demisi Hodžovy vlády v září až k poslednímu demnu první republiky a přijetí mnichovské dohody. Důsledky vzniku druhé republiky na poli státoprávním, politickém, demografickém i ekonomickém vyprávění o dvacetiletí trvání samostatné republiky definitivně končí.

Aby dlo dostálo poslání jakési „všeobecné příručky“, vyplňují poslední svazek obsáhlé kapitoly věnované české, německé a slovenské vědě, školství a umění. Začínají přehledem a vývojem přírodních a technických věd, technik a technologií, které našly uplatnění v jednotlivých oborech průmyslu a zemědělství (spadá sem mimo jiné i oblast medicíny, potažmo systému zdravotnictví), stejně pozornosti se dostává oblasti humanitní a problematice školství na všech úrovních. Kapitoly o umění postupně představují krásnou literaturu, film, divadlo, operu, balet, hudbu, výtvarné umění, architekturu, stavebnictví, ale i proměny životního stylu prvorepublikových občanů.

Závěrečné přílohy přinášejí přehled posledních vlád Rakouska a Uherska včetně společných ministrů zahraničí a války, složení jednotlivých vlád první (listopad 1918-říjen 1938) a druhé republiky (říjen-prosinec 1938) včetně autonomních vlád Slovenska a Podkarpatské Rusi, dále přehled vybraných diplomatických styků Československé republiky, šéfů diplomatických misí a fungujících zastupitelských úřadů do října 1938. Průběh a výsledky pozemkové reformy jsou dokumentovány na vybraných příkladech nejvýznamnějších aristokratických a církevních vlastníků půdy v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, které doplňuje výčet nově nabytého pozemkového vlastnictví státu, měst a institucí. Soupis pou-

žitých pramenů a literatury není detailním souhrnem všech zdrojů, které autor vytěžil, nýbrž představuje nejdůležitější a čtenářům k dalšímu studiu doporučená díla. Celou trilogii pak propojuje jmenný rejstřík.

Kárníkova čtivá, celkově vyvážená práce je velmi užitečným a do značné míry novátorským počinem, který dodá nejen zainteresované veřejnosti, ale i odborníkům pevnou půdu pod nohama při jejich toulkách dějinami dvou desítek let trvání meziválečného Československa. Pojmutí fenoménu první republiky v širokých souvislostech, snaha o co největší míru objektivitu, zakom-

ponování nejnovějších poznatků, to vše činí knihu ojedinělou a hodnotnou. Její velkou předností je rovněž nepředpojatost při analýze česko-slovenských a česko-německých vztahů, jejich utváření, střetů a proměn ve všech sférách života společnosti. Serióznost nakladatelského přístupu dokládá kvalitní grafická úprava a poměrně bohatý doprovodný obrazový materiál. I přes rozsah téměř dvou tisíců stran však není tato práce zdaleka dokonalá a vyčerpávající, jak sám autor v závěrečném rozloučení s knihou a čtenáři přiznává, a tak některá fakta a události zůstávají i nadále zahaleny rouškou tajemství.

Aleš Vyskočil

DĚJINY UMĚNÍ

130. VÝROČÍ NAROZENÍ MALÍŘE STANISLAVA LOLKA

V bohaté historii výtvarného života Uherského Hradiště je připomínána řada umělců, jejichž dílo patří k trvalým hodnotám naší výtvarné kultury. Významné místo mezi nimi zaujímá malíř Stanislav Lolek, od jehož narození uplynulo v letošním roce 130 let. Umělcovy delší pobyty v našem městě se datovaly už od roku 1913. V roce 1917 našel v Uherském Hradišti trvalý domov a zůstal mu věrný až do konce svých dnů. Dům s ateliérem, který si zde nechal postavit v roce 1931, označují starší generace Hradišťáků dodnes jako „Lolkovu vilu“.

Stanislav Lolek se narodil 13. listopadu 1873 v Paloníně, malé obci u severomoravské Mohelnice v rodině pedagoga, písmáka a vlastence, řídicího učitele Jakuba Lolka. Pocházel z jedenácti dětí. Otec podporoval synovu vášnivou zálibu v kreslení a po ukončení nižší reálky v Prostějově mu doporučoval spolu s profesorem kreslení Štětovou studium malířství. Chlapec nechtěl o Akademii ani slyšet a trval na tom, že se stane myslivcem. Za svým rozhodnutím stál tak pevně, že mu nakonec dovolili, aby vstoupil do lesnické praxe. Působil nejprve u revírnicka ve Veselí u Loštic na severní Moravě a později v jihočeské Blatné. V této době se začal zabývat kreslením velice vážně a čím dál více cítil potřebu věnovat se výtvarné činnosti bezvýhradně. Po jednoročném studiu na lesnické škole v Písku nastupuje jako lesní příručí na velkostatkou ve Lnářích, kde vydržel tři roky. Zde už jeho touha výtvarně tvořit přerůstala v trvalou trýzeň. Více než odborný zájem lesníka a myslivce ho do lesa lákaly motivy pro kresby, akvarely a první oleje. Prostřednictvím jistého pana Hampla, úředníka z Prahy byl Lolek uveden k prof. Juliu Mařákovi na Akademii výtvarných umění v Praze. Složil úspěšně přijímací zkoušku a na škole pobyl šest roků (1895 – 1901). K jeho starším spolužákům patřili např. Jan Kaván, Antonín Slavíček, Bohuslav Dvořák, Jan Minařík, Jaroslav Panuška, Ferdinand Engelmüller, z mladších pak Alois Kalvoda a nebo Otakar Lebeda. Po Mařákově smrti studuje Lolek přechodně u A. Slavíčka a studium končí u prof. R. Ottenfelda. Pak odchází na Hlávkovu stipendium do Mnichova, kde si osvojuje grafické techniky u profesorů Wolfa, Hei-

nemanna a Neumanna (1901–1903). Oblíbil si zejména techniku leptu a litografie.

Pobytem v Mnichově začíná vlastně umělcovo celoživotní putování. Rád střídal dočasná bydliště a absolvoval nespočet krátkodobých pobytů u nás i v zahraničí. V rozmezí let 1903 – 1907 žil střídavě na severní Moravě, v Nemili a Lošticích, v jižních Čechách, v Blatné a Lnářích. Později zaměnil jižní Čechy za Krahulčí a okolí Telče na Českomoravské vrchovině. K místům jeho působnosti patřila i Praha, kde měl od r. 1907 pronajat ateliér. Ze zahraničních pobytů je třeba zmínit cesty do Maďarska, Bukoviny, Polska a Ruska, spojené nejen s lovem, ale i se studiem zvěře a krajiny. Významná však byla zejména Lolkova cesta do Francie v roce 1907, kterou uskutečnil spolu s malíři A. Slavíčkem a K. Minaříkem. Pobyl tři týdny v Paříži a ve zdejších galériích zhlédl řadu obrazů, které na něj hluboce zapůsobily. Patřila k nim bezesporu i plátna francouzských impresionistů. I když měl tehdy jako „mařákovce“ k jejich malbě jisté výhrady, podvědomě přejímal některé impresionistické tvůrčí přístupy a syntetizoval je s vlastními názory a malířskými zkušenostmi. Ze zahraničních cest je třeba zmínit i Lolkovu krátkou „jadranskou cestu“ do Terstu, Splitu, Dubrovníku a Benátek, kterou absolvoval s manželí Slavíčkovými v roce 1909.

K jižní Moravě přilnul umělec zejména při svých pobytech v Luhačovicích a v Hodoníně, kde se od roku 1907 setkával se svými přáteli, členy nově založeného Sdružení výtvarných umělců moravských. Spolu s příslušníky jeho zakladatelské generace v čele s malířem J. Uprkou usiloval o vybudování uměleckého domu, který byl otevřen v Hodoníně v roce 1913. V této době se jeho pouta k jižní Moravě ještě více utužila. Atmosféra Slovácka zasáhla ostře jeho malířskou senzibilitu. Jak říkával: „Zde slunce svítí jasněji, život tepe prudčeji a kraj je naplněn zvláštním světlem“. Svůj čas dělil mezi Prahu, Hodonín, Uherské Hradiště a Luhačovice. Hradišťská městská kronika uvádí, že Lolek přijel do města k delšímu pobytu v roce 1913. Později se zde trvale usadil, udržoval úzké kontakty se zdejšími reprezentanty kultury a umění a v letech 1929–35 dokonce působil jako ředitel Slováckého muzea. Namaloval nespočet obrazů motivovaných městskými partiiemi a celkovými pohle-

dy na město a jeho okolí. Z Uherského Hradiště odjížděl často do revíru mezi Bánskou Bystricí a Ružomberkem, který pronajímal v letech 1921 až 1935. Při těchto pobytech byl hlavním tématem jeho malby život zvířat v přírodě. Malování zvířete bylo Lolkovou zálibou už od dětství. Ta se prohlubovala zážitky malíře-lovce a zasvěceného pozorovatele přírody. Jeho kreslený příběh o Lišce Bystroušce (vznikl již v době studií na Akademii a byl doplněn několika kresbami v roce 1920 pro potřebu seriálu v Lidových novinách) se stal podkladem Těsnohlídkova literárního a Janáčkova hudebního zpracování. Na původního stvořitele Lišky Bystroušky se však často zapomínalo.

I když umělec v posledních letech života churavěl, ani na okamžik neustával ve své výtvarné práci. Po statečném boji se zákeřnou nemocí zemřel v uherskohradištské nemocnici 9. května 1936. Je pochován na hřbitově v Mařaticích.

Lolkova raná tvorba je ovlivněna ještě výrazně plenérovým realismem Mařákovy školy, který mladý umělec brzy opouští a usiluje o vyjádření barevné nálady. Poučení nachází v tvorbě Antonína Slavíčka a Jana Kavána. Postupně uvolňuje malířský rukopis a barva se stává hlavním komponentem jeho obrazů. Brzy po návštěvě Paříže v roce 1907 vznikají díla, která nezapřou ovlivnění Lolkovy malby impresionismem. Práce s barevnou skvrnou, hra světla a stínů a jemných barevných přechodů, to vše se objevuje sice už v předchozím období, ale nyní začíná užívat osobitě přejímanou impresionistickou metodu systematicky a důsledně. V některých obrazech kolem roku 1911–1912 uplatňuje dokonce pointilistickou techniku nanášení drobných barevných skvrn. Rokem 1917 začíná umělcovo nové tvůrčí období. V jeho malbě se prosazují větší barevné skvrny, nanášené hustou barvou. Mění se i barevná paleta a rukopis se vyznačuje delšími tahy štětce. Kolem roku 1923 se ustaluje technika typických rukopisných šraf a je uplatňována jak v umělcově krajinomalbě, tak v obrazech lesní zvěře. U ní setrvává umělec s malými výjimkami až do konce svého života.

Stanislav Lolek po sobě zanechal rozsáhlé dílo zahrnující jak malbu, tak i kresbu a grafiku. I když do povědomí veřejnosti vstoupil zejména jako malíř lesní zvěře, je třeba zdůraznit především umělecké kvality, jimiž obohatil naše novodobé krajinářství. Ne nadarmo ho významný český umělecký historik V. V. Štech nazval našim nejdůležitějším impresionistou.

Poznámka:

Díla Stanislava Lolka můžete zhlédnout ve stálé expozici galérie Slováckého muzea v Uherském Hradišti a v expozici Galérie výtvarného umění v Hodoníně.

Jaroslav Pelikán

OPUŠTĚNÝ ATELIÉR JOSEFA PŠURNÉHO

Dne 21. července 2003 zemřel v Uherském Ostrohu malíř Josef Pšurný. S tímto neměnným faktem se navždy uzavřelo bohaté a poutivé dílo, které v obdivuhodném rozsahu vyplňovalo celý život tohoto moravského umělce.

S obrazy Josefa Pšurného (*15. 6. 1918) se veřejnost setkávala na výstavách už od druhé poloviny padesátých let. Cesta za uskutečněním jeho největšího životního cíle, totiž věnovat se aktivně výtvarnému umění, byla poměrně dlouhá a složitá.

Ve skromných a existenčně komplikovaných poměrech rodiny nebylo možno plně podpořit výtvarné nadání jednoho ze čtyř dětí, ale určité řešení se přece jenom našlo. V učení na písmomalíře se Josefu Pšurnému dostalo nejen řemeslného vzdělání, ale zároveň prostřednictvím svého mistra získával základní informace o umění a malířství. Teprve v letech 1945–50 mohl studovat na brněnské Škole uměleckých řemesel a tím naplnit svou velkou touhu po vlastní výtvarné seberealizaci. Ovšem ani v dalším období se nemohl plně věnovat malířské tvorbě jako jedině a hlavní aktivitě. Vrozený smysl zodpovědnosti vůči své rodině a nutnosti zabezpečení existenčních jistot rozdělil svůj život do dvou rovin. První se skládala ze zaměstnaneckého poměru na dráze a běžných všedních starostí, které sebou přinášel život. Po splnění všech těchto povinností se uchyloval do svého minisvěta ateliéru – soukromého území, v němž prožíval tvůrčí vzrušení, napětí, zklamání i uvolněné uspokojení. Mohlo by se zdát, že tato činnost musela být zákonitě poznamenána určitou únavou i tím, že nápad se mnohdy dočkal své realizace s časovým zpožděním. Nic z toho se však v Pšurného obrazech neobjevilo. Naopak, každé jeho dílo bylo vždy naplněno nepředstíraným prožitkem a přísnou sebekontrolou v průběhu celého tvořivého procesu. Autor nikdy nezapomněl, kolik úsilí musel vynaložit, než mohl realizovat a zhmotnit svůj sen být malířem. Naplnění tohoto životního cíle se pro něj stalo trvalým závaz-

kem a zákonem platným bez výjimky pro celou jeho celožitovní výtvarnou tvorbu.

Ve svých počátcích se J. Pšurný velmi intenzívně seznamoval s historickými a vývojovými souvislostmi moderního výtvarného umění. Byl si vědom potřeby vlastní orientace, aby z mnoha poznatků mohl vytvořit své stanovisko a zpracovat se k subjektivnímu názoru. Počáteční léta hledání a pokusů ani z dnešního pohledu nevznívají v jeho neprospěch. Poměrně široký námětový okruh mu poskytoval dostatek příležitostí k tomu, aby si ujasnil vyhovující osobní polohu, k níž občas dospěl i za cenu omylů, ale s o to cennějším poznáním. Zátíší, portrét, figura i krajina nebyly jen experimentálními modely, ale staly se obsažným a formujícím prvkem v tvůrčím zaujetí. Později byl už Josef Pšurný stále častěji označován jako krajinář. I když se ostatním motivům zcela nevyhýbal, přece jenom krajina sehrála v jeho celožitovní tvorbě nejpodstatnější roli.

Od zprvu popisnějších kompozic postupně přecházel k expresivnějšímu výrazu jak v tvarovém tak i barevném schématu. Chladnější odstíny hnědých, fialových a modrých tónů přímo vybízely k uvolněnému a velkorysému rukopisu. Stavební osnova pojednané plochy se proporcionalmente rozčlenila do větších úseků, v nichž se v rytmické rezonanci uplatňovaly detaily ve výrazně zjednodušených tvarech. Tento zdařilý obrat se začal projevovat nejen v krajinných ná-

mětech, ale také ve figurální a architektonické tematice. Pouze u květinových a rostlinných zátíších si ponechával jemnější způsob zpracování, aby podtrhl emotivní atmosféru a intimitu.

Na konci šedesátých let a počátkem let sedmdesátých se v díle J. Pšurného objevila poloha ohlašující autorovu snahu o řešení nových forem. V duchu postkubistických odkazů zgeometrizoval kompoziční výstavbu obrazů do monumentálně vyznívajících projevů, který v autorské stylizaci přinášel zřetelný důraz na tvarově přesné prostorové dispozice a jejich vzájemné vztahy. V tomto období věnoval zvláštní pozornost motivům z lesa a parků, kde mu přirozené formace přírodního původu poskytovaly obrovský prostor k jejich výtvarnému abstrahování. Strom sice zůstal stromem, ale v přeneseném významu se zároveň stal symbolem vyjádřeným modelačně až očistným způsobem. Z množství tvarů si ponechával svou základní podstatu, kterou využíval v přesné spojitosti či konfrontaci s druhoplánovou dimenzí.

V 70. letech se opět Josef Pšurný vrátil k expresivnějšímu názoru. V přirozeném zrání tvůrčího procesu zužitkoval dosažené poznatky, které přepracovával v mnoha variantách. Povolna se však jeho práce transformovaly do nového výrazu, jehož nosným rysem se stal zvláštní lyrismus držený v souvisejících intencích poetické melancholie a zřetelných pravidlech estetického vkusu. Dá se říct, že v této rovině setrval

až do konce svého aktivního tvůrčího života aniž by vyčerpal možnosti své niterné výpovědi.

Nutno podotknout, že v díle Josefa Pšurného sehrála hlavní a nejdůležitější roli jeho láska a obdiv k rodnému kraji. Přestože měl značný přehled o aktuálních tendencích výtvarného umění, niterně i umělecky zůstal spjat se svým domovem. Uherský Ostroh a jeho blízké okolí mu poskytovalo dostatek inspiračních impulsů, z nichž dokázal po celá desetiletí čerpat. S postupem času se v jeho obrazech prolínala současnost s minulostí jako nikdy nekončící spojení mezi střídajícími se generacemi.

Dnes už těžko uvidíme v krajině orající koně, ale v obrazech J. Pšurného se tento motiv objevoval stále jako elementární prvek symbolizující prapůvodní sepětí člověka s přírodou. Stal se nejen oživujícím fenoménem ve staticky nehybné struktuře krajinné reality, ale zároveň připomínal, že život ve všech svých podobách čerpá z jednoho pramene.

Barevná paleta Josefa Pšurného se v průběhu mnoha let ustálila v okruhu tlumených tónů. Snad byly odrazem jeho spíše melancholického založení, možná že byly svědectvím mnohovers-
tevnatých poznání zákonitostí výtvarné práce propojených s pomyslnou symbolikou sdělení prostřednictvím vizuálního vnímání. V jeho ateliéru však také vznikaly desítky akvarelů, kvašů a pastelů, které se barevně zcela odlišovaly od stěžejních krajinářských výtvorů. Můžeme je považovat za doklad toho, že autor široké barevné spektrum akceptoval a bez problémů s ním dokázal pracovat.

Josef Pšurný odešel krátce po svých 85. narozeninách. Celý svůj život vyplnil beze zbytku tvořivou prací, která v širokém souhrnu a významu obohatila regionální výtvarné umění. Jeho malířská díla navždy zůstanou svědectvím o jeho existenci, obrazem jeho duše a dokladem neobyčejné píle. Byl člověkem, jehož životní krédo bylo podloženo zodpovědností za všechny své skutky s nepřehlédnutelným obsahem hluboké pokory k životu samotnému. A v tom lze spatřovat velikost a nadčasovost jeho celoživotního uměleckého díla.

Marie Martykánová

ODEŠLA IDA VACULKOVÁ (8. 3. 1920–16. 10. 2003)

Život každého člověka je vyplněn skutky a úsilím v různorodém poměru jeho schopností,

pracovitosti a potřeby vlastní seberealizace. V případě Idy Vaculkové lze jen s údivem pohlednout na celoživotní snažení, které ji vyneslo do popředí přirozené veřejné úcty a obdivu. Před více než půl stoletím našla odvahu hledat novou cestu své umělecké výpovědi a v prostoru svého úsilí dospěla až na samý vrchol „bájného Olympu“, jehož území je přístupno jen pro ty nejschopnější. Její počáteční životní rozhodování ji vedlo ke zcela jiným cílům oproti těm, kterých později dosáhla. Dnes už jen malý okruh zasvěcených znalců ví, že tato umělkyně chtěla být původně malířkou a studiem tohoto oboru v ateliérech Oldřicha Blažíčka, Cyrila Boudy a Martina Salcmana měla pro svůj záměr ty nejlepší předpoklady. Souhrou mnoha životních událostí však byla nucena v závěru 40. let hledat nové naplnění svých tvořivých představ. Její setkání s keramikou hlínou lze považovat za osudový mezník. V prvních pokusech modelování či spíše hnětení se začala odvíjet zcela nová etapa výtvarného zaměření, jehož výsledky jí přinesly nejen vnitřní uspokojení, ale především pozornost a zájem laické i odborné veřejnosti, korunované řadou významných ocenění.

V poměrně krátké době pochopila podstatu a možnosti zajímavého materiálu a stále zvyšovala náročnost tvarového pojednání. Od klasicky modelovaných útvarů přecházela k náročnějším skladebným formacím, jejichž další vývoj vyústil v programovou spolupráci s keramiky-kruhaři a dalšími řemeslně zručnými odborníky v tomto oboru. Svou odvahou a nespoutanou fantazií je občas přiváděla k zoufalství, ale vždy se ukázalo, že její představy jsou realizovatelné, i když vybočují ze zaužívaného náhledu na keramickou tvorbu. Se vzrůstajícím poznáním se každé nové dílo posunovalo do polohy umělecké osobitosti, definitivně opouštělo intuitivní hledání tvárných možností a nastoupilo na cestu svébytného projevu. Když se od roku 1955 tyto artefakty začaly objevovat na výstavách, reagovala na ně výtvarná kritika s nepředstíraným zájmem a vesměs velmi kladným hodnocením. Po několika úspěšných veřejných domácích prezentacích se už v roce 1958 mohla Ida Vaculková představit i v zahraničí. Nejprestižnější přehlídkou české tvorby bylo nepochybně Expo 58 v Bruselu, následovalo Německo, Norsko, Kanada atd. O rok později byla její díla zastoupena na mezinárodní přehlídce keramické tvorby v italské Faenze a do soupisu výstavních aktivit přibývala další místa, kde uherskohradištská kera-

mička sklízela zaslouženou pozornost (např. opakovaně v Gualdo Tadino). Neustále se rozšiřující okruhy inspirace se rozrůstaly o prameny čerpající jak z lidových tradic tak i mytologických odkazů dávných civilizací a mýtů (např. Kentauri). Časově souběžným námětovým komplexem byla také ženská postava v obřadních i všedních podobách či postojích rozpracovávaných od symbolických odkazů na vývojové etapy života ženy od dívčí hravosti, přechodného okamžiku nevěsty k životní roli matky až po mýtický pojednanou figuru archetypálního významu. Ve všech uvedených výtvarných provedeních je zřetelný myšlenkový rozlet doprovázený nejen představou humorné nadsázky, ale také bohatým filozofickým náhledem vyjádřeným jak v obsahu samotném, tak i v široké škále základních dispozic i doplňujících detailů. Už v závěru 50. let bylo zřejmé, že keramická tvorba této umělkyně vykazuje všechny potřebné znaky směřující k dalšímu tvořivému vývoji, v němž nezaměnitelná originalita je podložena obdivuhodnou nápaditostí, profesionální precizností provedení a schopností neobvyklých kombinací tvarů i barev.

Šedesátá léta v tvorbě Idy Vaculkové lze považovat za intenzivně vzestupné období, v němž dosáhla vrcholu svých uměleckých aktivit. Postupným rozpracováváním základních i dalších tematických okruhů přidávala do nich stále nové nápady. Dá se odhadem tvrdit, že v tomto desetiletí vzniklo nejméně na 300 kera-

mických plastik, z nichž většina našla své umístění v galerijních či soukromých sbírkách. Skladbnost kompozičních osnov stále vycházela ze schématu geometrických útvarů, ale v ještě vynalézavějším přičleňování dalších prvků se každé nové dílo stávalo nezaměnitelným artefaktem v ustáleném autorském rukopisném rejstříku. Ida Vaculková se dokázala s každou aktuální prací vyrovnávat v několika podobách, aniž by některá z nich ztrácela na své dynamičnosti a účinnosti. Vzpomeňme např. řadu Bodláčků, Asketů, Srdečných dívek, Andělů, Stromů, Listů aj. S nevšední odvahou se autorka vyrovnávala s povrchovým pojednáním jednotlivých plastik. Kromě již zmíněné bohaté barevné palety glazur se zaměřila na technologii zakuřování, kde našla nový prostor k odlišnému pojednání povrchu svých plastik. Zdařilost zvláštního technologického procesu je nejuspěšnější právě na artefaktech ze 60.–70. let. V tvůrčím repertoáru Idy Vaculkové se objevovaly stále nové nápady a odvážné tvarové skladby. Od uzavřených forem svých plastik postupně přecházela k důraznému odhalování vnitřního prostoru za pomoci různě tvarovaných výřezů v obvodovém plášti. Dosáhla tím zajímavého odlehčení modelovaných tvarů, které umožnily průnik světelných paprsků do jádra kompozic a ve zpětných odrazech do volného prostoru obohatily keramické skulptury o nový rozměr dynamického pohybu a životnosti. Ve výčtu všech výtvarných postupů, které Ida Vaculková použila k povrchovému pojednání svých prací,

nelze přehlédnout nápadité uplatnění různých strukturovaných otisků, vrypů, vpichů, tuhování, detailních modelací, více či méně dekorativních prvků v rozsahu od geometrické pravidelnosti přes temperamentní živelnost až po ornamentální stylizace krajkových zdobností. Každá nová práce vznikala v dimenzích kultivované vyváženosti všech podstatných znaků moderního výtvarného projevu. Nekonečná škála tvarové fantazie autorky se však neuzavřela jen do trojrozměrného tvarosloví. S nemenší razantností se Ida Vaculková dokázala vyrovnat i s plošným prostorem nástěnných reliéfů. V řadě interiérových realizací našla způsob k vyjádření tematické symboliky ve spojení s prvoplánovým pojednáním vymezené plochy. Zcela přirozeně respektovala omezenou možnost modelace tvarů ve vztahu k architektonickému zadání a své tematické nápady přenesla do plošného rozčlenění skladebných mozaik řezaných kachlů. Kombinace jednotlivých částí glazovaných a zakuřovaných výseků zpracované kompozice propojila v substantní celek, jehož vizuální účinnost je nadčasově atraktivní a esteticky stále akceptovatelná.

Sedmdesátá léta se v tvorbě Idy Vaculkové projevila několika různými projevy. Její tvůrčí i subjektivní smýšlení reagovalo na společenské a politické události roku 1968 s dopadem na další časový vývoj. V základním obsahu jejích prací můžeme dešifrovat mnoho symbolicky zamýšlených poselství, která výtvarně pojednávala, o náladách a názorech umělecké rodiny Vaculkových. Série Tonoucích, Zoufalců a Němých výkřiků je dodnes závažným dokumentem o intimním světě umělkyně, jejíž veřejný prezentační prostor byl do jisté míry ovlivňován ideologickým dozorem pověřených jednotlivců. Byla to doba absurdních kontrastů, kdy výtvarní současníci Idy Vaculkové i jejího manžela sice vnitřně a tajně přiznávali jejich umělecké kvality, ale vzhledem ke své politické angažovanosti se veřejně vyslovovali zcela opačně.

Přes všechnu tíhu dobové atmosféry dokázala Ida Vaculková s neutuchající svěžestí vymýšlet stále nové motivy pro své keramické plastiky. Podnětem pro vznik nového díla se stávalo vizuální a myšlenkové propojení reality s fantazií nevysvětlitelně překvapující. Zdá se nemožné rozumně zdůvodnit obsahovou podstatu Kuchyňských andělů, jejichž údy připomínají vařečky, kvetlačky či jiné užitečné nástroje v domácnosti, ale jejich základní tvar spíše cítíme než abychom je před sebou viděli jako ve skutečnosti.

Modelační hrátky jsou gejírem nadsázky, vtipu a potměšilého popichování. Stejně tak lze charakterizovat řadu Kapesních náhrobků, Kapesní kandelábry, Strážné duchy či Vajíčka v mnoha situacích a variantách. Ironizující podtext zcela originálního humoru má svou významnou souvislost s autorčinou oblibou básnické tvorby Christiana Morgensterna, jehož sbírka "Šibeničních písní" byla pro ni nevyčerpatelným zdrojem výtvarných asociací na různé motivy. Nespoutaná představivost dala vzniknout desítkám artefaktů, jejichž názvy jsou v mnoha případech totožné s Morgensternovými literárně-abstraktními výrazy: Lunovis, Košilela (Hemmed), Kotrmelec (Purzelbaum), Ukazatel směru, Samomluva hlemýždě, Trychtýře, ale také Morgensternovy kostky a později série Wolkenbaumů. Kolem a po polovině 70. let se umělkyně vrátila k filozoficky závažnému odkazu Němých výkřiků a souběžně rozpracovávala tematiku přírodního tvarosloví (např. stromy, keře). V úzké časové návaznosti se umělkyně zabývá motivem již vzpomínaných Vajíček, které v různých kombinacích, proporcích a tvarových souvztažnostech dovádí v odlišném rozpracování do vyčerpávajícího rozboru všech možností výtvarného pojednání. Současně se nechala inspirovat zcela nezajímavým, ale užitečným předmětem jako je židle, aby tuto konstrukci vnesla do svých kompozic v mnoha podobách a lidských souvislostech.

V tomto výčtu tvůrčího profilu Idy Vaculkové by se mohlo zdát, že v mezích lidské fantazie není možno pokračovat v dalších nápadech. Ovšem kromě rozpracovávaných variant předchozích témat, objevovaly se stále nové motivy, v nichž umělkyně přinášela další svěží nápady – např. Želželvy. Ve druhé polovině 80. let se kromě přírodních symbolů – jablka, stromy, objevily i poetické obměny vesmírných vstupů a objevů pozemského člověka – např. Kosmonaut a jeho dítě. V následujícím desetiletí najdeme v autorském seznamu díla inspirovaná náboženskými odkazy – Černošský biskup, Ministrant, Anděl, ale také antickou motivaci – Callipyge, Bohyně s hady. V součtu realizovaných plastik vzniklých v 90. letech stále nacházíme nové podoby motivů předchozích, které v proměnlivých tvarových obměnách nepostrádají typickou emotivní účinnost a filozofickou obsažnost – např. Zamrzlé slzy.

O celoživotním díle uherskohradištské umělkyně Idy Vaculkové byly napsány desítky textů, studií, rozborů, úvah, kritik a článků, jejichž au-

tory jsou v mnoha případech renomovaní teoretici v oboru výtvarného umění. Ti, kteří měli možnost sledovat autorčinu vývojovou linii od prvních počátků až po vrcholné období jejího tvořivého úsilí se naprosto jednoznačně shodli na neměnném závěru svých tvrzení: ve zcela nenapodobitelném výrazu a provedení svých artefaktů překonala všechny předchozí náhledy na možnosti keramického oboru, který byl v minulosti více spjat s užitnou či dekorativní hodnotou cíleně směřovaného výsledku. Ida Vaculková dokázala povznést tuto disciplínu na esteticky hodnotnou a srovnatelnou úroveň klasicky chápaných sochařských postupů, přičemž zužitkovala dávné technologické postupy ve prospěch moderního tvaroslovného i vizuálního výrazu. Její výtvarné snažení bylo oprávněně mnohokrát oceněno v mezinárodní konkurenci jejích současníků, kteří sice také usilovali o co nejpřesvědčivější provedení svých nápadů, ovšem v originalitě a tematickém spektru svých nápadů nepřesáhli širokoprostornou invenci této moravské umělkyně.

Dílo, které Ida Vaculková vytvořila v určeném čase svého pozemského bytí je natolik výjimečné, že nepochybně bude ještě dlouho přinášet požitky i poučení dalším generacím. V povědomí jejího rodného města Uherského Hradiště zůstane zapsána jako mimořádná umělecká osobnost, která dokázala překročit veškeré kulturní i územní hranice, což v době jejího tvůrčího vzestupu nebylo jednoduché, ale s odstupem let o to trvalejší. Její keramické plastiky nám ji budou připomínat.

Marie Martykánová

VZPOMÍNKA NA HISTORIČKU UMĚNÍ ALENU JŮZOVOU

Když před 45 lety, v roce 1958, vyšla tiskem kniha o stavebně historickém vývoji Uherského Hradiště, sklidili její autoři PhDr. Vilém Jůza a jeho žena Alena oprávněné uznání. Dodnes je tato publikace vyhledávaným a poměrně věrohodným zdrojem poznání o minulosti královského města. Zatímco V. Jůza se do povědomí uherkohradištské veřejnosti ještě zapsal jako ředitel Slovákého muzea a také jako zakladatel galerie výtvarného umění, jméno Aleny Jůzové se objevovalo v tiché skromnosti v různých sbornících a časopisech, kde zveřejňovala výsledky svého bádání. I s odstupem času je tento materiál stále použitelný a v mnoha směrech i přínosný.

V letošním roce by se historička umění Alena Jůzová dožila 75 let. Bohužel, nebylo jí umožněno, aby své odborné schopnosti mohla rozvíjet a předávat v delším čase. To co stačila zpracovat, samo o sobě vypovídá mimořádných znalostech, které tvořily pozoruhodný profil její osobnosti.

Alena Jůzová-Škroblová se narodila 26. 10. 1928 v Tovačově. Už samo rodinné zázemí jí poskytovalo nejlepší podmínky pro osobní rozvoj (otec byl praktický lékař). Na základní škole (1935–1940) vynikala mimořádnou touhou po vzdělání, proto ji rodiče zapsali v roce 1940 na gymnázium. Ze vzpomínek sestry Marie Otáhalové se o tomto období dovídáme: „Původně nastupovala do Řádového gymnázia v Olomouci-Řepčíně, které vedly řádové sestry dominikánky a současně měly pro své žákyně i internát. Poněvadž jim však bylo za německé okupace zakázáno vyučovat (tuším, že od r. 1941), přešla Alena na Slovanské gymnázium, kam chodila velmi ráda. Z bezpečnostních důvodů však na konci války přešla do Gymnázia v Kroměříži, kde měla možnost bydlet u blízkých příbuzných. Hned po skončení války v r. 1945 se však vrátila na Slovanské gymnázium, kde maturovala v r. 1948.“

Po absolutoriu na gymnáziu byla přijata na farmaceutickou katedru Lékařské fakulty UJEP

v Brně. Po dvou letech, i přes vynikající studijní výsledky, sama poznala, že to není správný směr jejího životního uplatnění. V roce 1951 složila přijímací zkoušky na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Vybraným oborem byly dějiny umění a estetika (současně navštěvovala semináře profesora B. Markalouse). V roce 1956 ukončila studia diplomovou prací na téma *Počátky italské renesance na Moravě* a nastoupila do svého prvního zaměstnání v Krajském archivu v Uh. Hradišti. Rok předtím se provdala za historika umění Viléma Jůzu a rok poté se jí narodil syn Martin. Bez znalosti těchto poněkud soukromých údajů bychom mohli mít zkreslenou představu jednostranného a nepřetržitěho zaměření na vědecko-výzkumnou práci. Je tedy o to více obdivuhodné, jak dokázala svůj čas rozdělit mezi rodinné a mateřské povinnosti a ještě se intenzívně věnovat svému oboru.

V širokém okruhu historických témat studovala písemnosti v mnoha archivních fondech (Praha, Brno, Olomouc, Kroměříž, Uh. Hradiště, Opava, Janovice aj.), nacházela mnohdy zapomenuté informace a systematicky je zpracovávala do přehledných a logických souvislostí připojených k novým poznatkům. Její mimořádná schopnost orientace v dávných záznamech spojená s pilí a důslednou trpělivostí byla výjimečným darem a předností její osobnosti. Ve výběru z její publikační činnosti najdeme zajímavé články: *Zámecký portál v Tovačově a jeho místo v raněrenesanční moravské architektuře* (In: Umění a svět, Uměleckohistorický sborník, Krajské museum v Gottwaldově, roč. 1, 1957, s. 22–29), *Několik poznámek k biografii hradištského sochaře Ignáce Morávka* (In: Zprávy Krajského musea v Gottwaldově, 1957, č. 6, s. 2–3), *Z počátků města Uherského Hradiště* (In: Zprávy Krajského vlastivědného ústavu v Gottwaldově, 1958, č. 3–4, s. 71–74), *Hradištské kašny* (In: Slovácko, roč. I, 1959, č. 3, s. 18–25), *K problematice architektury hřbitova ve Střílkách* (In: SP FF BU, roč. 10, 1961, řada uměnovědná F5, s. 307–317), *O některých neznámých barokních umělcích v Uherském Hradišti* (In: Slovácko, roč. III, 1961, s. 115–118). Ve svém širokém záběru byla mj. jiné obeznámena s dílem J. P. Cerroniho, svou pozornost věnovala i sbírkám rodu Berchtoldů, měla široký přehled o uměleckých památkách v celé oblasti Uherskohradištska, byla nepostradatelnou spolupracovnicí svého muže. Alena Jůzová měla ty nejlepší předpoklady pro vědecké a seriózní zpracování

umělecko-historických témat a kromě rozsáhlého přehledu o archivních pramenech měla i výjimečné nadání na cizí jazyky – výborně ovládala francouzštinu, angličtinu a němčinu.

V roce 1965 odešla se svým manželem do Ostravy a nastoupila do Krajského střediska státní památkové péče. Tam se mj. podílela na přípravě soupisu památek v Severomoravském kraji. Zřejmě posledním jejím zpracovaným textem bylo pojednání o dějinách moravských zahrad 19. století (původně bylo určeno pro sborník *Monumenta Moraviae*, k jeho zveřejnění však došlo až o mnoho let později – In: Umění, roč. 29, 1981, č. 3, s. 262–264). V dalším čase už, bohužel, nemohla dokončit jiné rozpracované úkoly a realizovat své odborně-tvůrčí ambice. Její závažné zdravotní problémy, které tehdejší medicína nedokázala alespoň stabilizovat, ukončily předčasně její život, zemřela 6. 10. 1970 v Ostravě-Porubě.

Podstatnou část svého poměrně krátkého, ale o to více plodného profesního života, spojila historička umění Alena Jůzová s Uherským Hradištěm a s oblastí jihovýchodní Moravy. Nejen proto by ovšem mělo být její jméno s úctou připomínáno a zachováno. V její práci je trvale uschováno mnoho úsilí a zodpovědnosti. Zanechala nám do současnosti dostatek důležitých odkazů, které mohou být přínosné i dalším generacím. A to je podstatný důvod k této malé vzpomínce.

Marie Martykánová

SKLO ANTONÍNA OTHA

Slovácké muzeum připravuje pro své návštěvníky různorodé výstavy, zahrnující nejrůznější projevy lidské tvořivosti a kultury. Nebývá však až tak obvyklé, že se v Galerii Slováckého muzea představuje skleněná plastika, vzhledem k choulostivosti materiálu. Ale přesto čas od času nezapomínáme ani na tento mladý výtvarný obor. Samozřejmě tím myslíme skleněnou plastiku, protože znalost výroby skla patří k nejstarším a nejdůležitějším objevům lidstva. Sklo vyráběli již ve starověké Mezopotámii a Egyptě (nejstarším známým skleněným předmětem je asi 5000 let stará nazelenalá perla nalezená v Thébách). Vynález sklářské pístaly již v 1. st. př. Kr. ovlivňoval další osudy ruční sklářské výroby po další staletí. Pouze obor skleněná plastika je velmi mladý, spojený až s 20. stoletím. Za určitý mezník je považován rok 1958. Tehdy čeští sklá-

ři jako první na světě představili sklo v jiné než tradiční podobě. Jejich rozměrné prostorové objekty na EXPO 1958 v Bruselu se staly předvojem nové oblasti světového sklářského umění – volně tvorby shrnuté pod pojem skleněná plastika. Akademický sochař Antonín Oth¹ je považován za jednoho z průkopníků tohoto oboru. Autorská výstava, uspořádaná v naší galerii je nejen malým ohlédnutím za dosavadní tvůrčí prací ale současně nostalgickým návratem do místa, které je s životem tohoto umělce spojeno. V současné době si žije a tvoří v půvabném prostředí pražských Hrnčářů, kde v malém ateliéru vznikají jeho nejnovější práce, ale důležitá část života je spojena s jižní Moravou, s Uherskohradištskem a především s Brnem, odkud pochází on i jeho manželka akademická sochařka a medailérka Milada Othová.

Před válkou žili Othovi v Židlochovicích. V roce 1938 se Antonín přestěhoval s rodiči do Nedakonic u Uherského Hradiště, kde začal chodit do školy. Další sebevzdělávání na velehradském gymnáziu nenaplňovalo představy budoucího umělce, a tak bratr rozhodl, že z něj bude sklář. V severočeském Kamenickém Šenově na Odborné škole sklářské se Antonín vyučil brusičem skla. Stává se občas, že osudové okamžiky určí náhoda nebo někdo jiný. A v tomto případě se ukázalo, že volba byla správná. Sklo se Antonínu Othovi stalo životním programem, láskou a prací koníčkem, který má smysl a neustále obohacuje. Bylo jen přirozené, že budoucí výtvarník hledal další možnosti k rozšíření rozhledu v tvůrčí sféře, která na přelomu 50. a 60. let prožívala svůj boom. Nové řemeslné a odborné zkušenosti získával Oth postupně. V první polovině 50. let pracoval jako brusič skla v karlovarské sklárně Moser. Po vojně se vrátil do severních Čech a v n. p. Borské sklo v Novém Boru se věnoval nejprve broušení a později designu skla. Studium na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze v ateliéru skla a glyptiky u profesora Stanislava Libenského, světově uznávaného průkopníka skleněné plastiky, logicky uzavřelo základní vzdělání v disciplíně, o jejíž rozvoj se Antonín Oth svým dílem také přičinil.

Zájem o broušené sklo, které se stalo základním programem Othovy umělecké činnosti, vycházel jednak z praktických zkušeností brusiče skla, a ještě zesílil po krátkém pedagogickém působení v nově ustaveném ateliéru doc. Václava Ciglera na Vysoké škole výtvarných umění v Bratislavě. Perfektně ovládá sklářskou materií,

umí jí naslouchat, bezpečně ovládat. Ví přesně, kdy zastavit, protože zásah navíc sklo nesnese. Základem je poctivě mistrovsky zvládnuté řemeslo a velmi náročná práce, která vyžaduje plně nasazení a skvělou fyzickou kondici. Velikost vytvořených prací je limitována často tím, co unese, jak sám někdy připomíná. Sklo je hmota, která absorbuje sluneční paprsky, láme je, třští anebo seskupuje, plná reflexů a skvělých světél, materiál, který má stín na straně světla a světlo na straně stínu, jenž převrací zákony plastiky a nutí umělce k novým pracovním metodám.

Součástí výstavy, na které se koncepčně podílela dcera pana Otha Markéta (grafička a fotografka), bylo několik okruhů představující autora v nejrůznějších oblastech tvorby – design, realizace pro architekturu, volná tvorba. Prostorové řešení celé výstavy svou čistotou a jednoduchostí umocnilo dynamickou jednotu vnitřního a vnějšího prostoru, jednotu částí a celku. Vzhledem k tomu, že se řada artefaktů nachází ve sbírkách mimo republiku, a nebylo možné zajistit jejich vypůjčení, připomněli jsme i tuto starší část tvorby fotografickou dokumentací. Rovněž realizace pro architekturu byly představeny pouze zlomkovitě výběrem z fotodokumentace.²

Podle charakteru můžeme Othovu tvorbu rozčlenit do tří základních oblastí, které od sebe nelze oddělit ani stanovit jejich pevné hranice. V první vychází z užitkového a dekorativního poslání skla. Jedná se o návrhy nejrůznějších nápojových souprav, nádob, mís, vitráží. Konkrétní užitkový předmět je však svým dokonalým zpracováním často povýšen na úroveň uměleckého objektu. S tím souvisí i tvorba v oblasti skleněné plastiky. Tvarosloví je jednoduché a přátelské, často inspirováno přírodou – kapky, stély, čochy, oblázky, křivky, koule, vajíčka, jindy vychází ze sumarizovaného abstrahovaného tvaru hlavy. Fascinuje tím, jak dokáže skleněnou plastiku oprostít od vnější dekorativnosti. Stejně jako v každé sochařské tvorbě i tady řeší vztahy mezi hmotou, tvarem, prostorem a světlem. Světlo je nezastupitelným faktorem, který je určován specifickými optickými vlastnostmi skla a kvalitou vytvořeného díle je ještě umocňuje. Výrazové a výtvarné prostředky jako rozptyl, lesk, zrcadlení, lom světelných paprsků na povrchu nebo v jeho vnitřním objemu, třštění, zvětšování, zmenšování či proměnlivost intenzity barvy v různé síle skla při prosácní a změnách pohledového úhlu jsou vlastní jenom sklu a vyvo-

lávají nový vztah k divákovi, který není jen pouhým pozorovatelem, ale stává se aktivním spoluúčastníkem zvláštní magické hry a metamorfózy. Tohoto účinku si je vědom každý sklář a využívá ho nejen při expozičních prezentacích ale kalkuluje s ním zejména při realizacích pro architekturu. Rovněž do této oblasti Antonín Oth výrazně zasáhl a naplno využil všech materiálových a dekorativních vlastností a předností broušeného skla skládaného do rozměrových kompozic. Typický je pro něj motiv čočky „koncentrující do hutné zkratky okolní svět či rozehrávající podmanivě šálivou hru světél, barev a stínů...“ (K. Holešovský), kterou použil při komponování monumentálních skleněných stěn. Jindy uplatňuje skladbu skleněných tyčí a využívá barvy a pohybu, nebo vytváří čiré broušené sloupy, lustry, rozměrné vitráže. Svítidla pro architekturu i objekty tvoří vnitřní estetickou jednotu. Reflektují prostor, projevuje se v nich jednotu výtvarné kultury – plastičnosti, grafické čistoty a obrazu.

S díly Antonína Otha se dnes nepotkáváme na výstavách tak často jako v 70. a 80. letech, kdy bylo nedílnou součástí většiny národních i mezinárodních přehlídek sklářské tvorby. Jeho vrozená skromnost, poctivá ukázněnost v práci

se asi nehodí do dnešního složitého dravého světa, ve kterém se všichni občas ztrácíme a snažíme orientovat. Na současné umělecké scéně, která je zahlcovaná výplody lidské kreativity někdy také uměleckých pseudoexperimentů, se však Othovo sklářské dílo neztratí. Je pevnou součástí národní výtvarné kultury a jeho práce jsou a zůstanou ozdobou výstav, veřejných interiérů, soukromých a galerijních sbírek.

Poznámky:

I Antonín Oth * 20. 4. 1933 Brno.

Studium a odborná praxe: 1948–1951 Odborná škola sklářská, Kamenický Šenov (R. Roubíček), 1951–1955 brusič skla v n.p. Moser, Karlovy Vary, 1955–1960 Vysoká škola uměleckoprůmyslová, Praha (S. Libenský), 1966–1967 brusič skla a návrhář v n.p. Borské sklo, Nový Bor, 1967–1970 Vysoká škola výtvarných umění v Bratislavě (odborný asistent, ateliér Sklo v architektuře, doc. V. Cigler); od roku 1972 svobodné povolání, věnuje se volné tvorbě v oblasti broušeného skla • Člen: SVUT Brno.

Zastoupení ve sbírkách: Uměleckoprůmyslové muzeum v Praze, Slovenská národní ga-

Z instalace výstavy A. Otha v Galerii Slovákého muzea.

lerie, Moravská galerie v Brně, Nový Bor, soukromé sbírky v tuzemsku, v USA, SRN.

Literatura (výběr): Holešovský, K., Milada Othová Antonín Oth. Medaile /sklo. Dům umění města Brna, 1983; Holešovský, K., O skláři Antonínu Othovi. Bydlení, 1988/1, s. 69–71; Medková, J., Skleněná plastika. Dům umění města Brna, 1987; Medková, J., Souvztáznosti, skleněná plastika a vitráže 1992. Dům umění města Brna, 1992; Šindelář, D., Současné umělecké sklo v Československu. Praha Obelisk 1970.

- 2 **Realizace:** 1973 Vyškov, smuteční obřadní síň, pískovaná vitráž (s J. Šmídem); Blansko, smuteční obřadní síň, pískovaná vitráž (s J. Šmídem), 1974 Jedovnice, smuteční síň, dřevěné plastiky (s J. Šmídem), 1975 Blansko, Dům kultury, broušená vitráž; Bystřice nad Pernštejnem, dělicí stěna pískovaná, 1976 Blansko, prodejna, vrstvená vitráž; Brno, psychiatrická léčebna, vrstvená vitráž, 1980 Handlová, plavecký bazén, broušená dělicí stěna, 1981 Praha, Palác kultury, broušená vitráž, 1982 U Devíti křížů, motorest, kašna, kámen, 1983 Moskva, České obchodní středisko, broušená zrcadlová stěna, 1984 Nymburk, směnárna, broušené zrcadlo, 1985 Ostrava, hudební škola, okno do olova; Jiřice, vinárna, broušené zrcadlo, 1986 Boleradice, Místní národní výbor, broušená vitráž, 1987 Brno, hotel Morávka, broušená vitráž, 1988 Praha, Kovo služba, broušené zrcadlo; Brno, hotel Myslivna, broušené lustry, 1989 Tvarožná; Rohlenka, okna do olova, 1990 Brno, hotel Voroněž, lustr a skleněná stěna, 1991 Brno, bar Encino, lustry, 1992 Mikulov, Česká spořitelna, lustr, 1995 Ostrava, hotel Bonum, vitráž do olova, 1997 Ostrava, hotel Bonum, skleněná plastika.

Milada Frolcová

POZORUHODNÁ PUBLIKACE

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti vydalo ve spolupráci s Krajskou knihovnou Františka Bartoše ve Zlíně a Zlínským krajem publi-

kaci, která si rozhodně zaslouží pozornost zájemců o výtvarné umění. Jde o *Slovník žáků a absolventů zlínské Školy umění a Střední uměleckoprůmyslové školy ve Zlíně a v Uherském Hradišti (1939–2003)*. Autorkou slovníku je odborná pracovnice galerie Slováckého muzea PhDr. Milada Frolcová, která odvedla velký kus odborně fundované práce, vyžadující jako každá slovníková literatura důslednou systematičnost a mravenčí píli. Slovník poskytuje základní přehled o aktivitách bývalých studentů školy, která má více jak šedesátiletou tradici a v kontextu našeho středního uměleckého školství sehrávala a sehrává důležitou roli ve vzdělávání a výchově výtvarníků nejrůznějšího specifického zaměření. Autorce nešlo pouze o prezentaci těch, kteří se v naší výtvarné kultuře výrazněji prosadili, ale o kompletní podchycení všech studentů, kteří školou v rozmezí let 1939–2003 prošli. Hlavním podnětem se stal dlouhodobý výstavní projekt Galerie Slováckého muzea uskutečňovaný pod názvem *Návraty* (1997, 1999, 2001), který se orientuje na významné a zajímavé projevy výtvarného umění spojené s působností obou škol. V souvislosti s potřebou širší dokumentace bývalých studentů školy se zrodila i myšlenka na zpracování tohoto slovníku. Jeho vstupní text nazvaný *Tři kapitoly z historie školy* nás stručně a výstižně seznamuje se založením a působností Školy umění ve Zlíně, na jejíž tradici navazovala v poválečných letech Střední uměleckoprůmyslová škola, přesídlená v roce 1952 z tehdejšího Gottwaldova do Uherského Hradiště. Zmíněno je i nové údobí práce školy po roce 1989. Do složitě problematiky sestavování slovníku nás zajímavě uvádí stať *O pramenech a literatuře*. Publikace je zpracována přehledně, vybavena obsáhlým seznamem použitých zkratk, poznámkami k textu, seznamem použité literatury a jmenným rejstříkem. Solidní úroveň knihy je podtržena výtvarně nápaditou a čistou grafickou úpravou obálky.

Slovník zaujme určitě nejen bývalé studenty školy, jejich profesory a příznivce, ale bude cenným pramenem informací pro okruh badatelů i širší veřejnost.

Jaroslav Pelikán

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V ROCE 2003

Ivo Frolec, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

ČINNOST SBÍRKOTVORNÁ A PÉČE O SBÍRKOVÉ FONDY

Národopisný úsek

V roce 2003 provedl národopisný úsek Slováckého muzea evidenci I. stupně u 600 kusů předmětů získaných darem či koupí. II. stupněm evidoval 560 kusů sbírkových předmětů a reevidoval 196 karet II. stupně. Připravil a realizoval aktualizaci zápisu národopisného sbírkového fondu do Centrální evidence sbírek podle zákona č. 122/2000 Sb. a prováděcí vyhlášky č. 275/2000 Sb. Byla provedena fyzická inventura 3.849 kusů sbírkových předmětů včetně odsouhlasení na kartách II. stupně, oprav uložení na kartách a sepsání inventurních seznamů. Oddělení zpracovalo celkem 539 klasických i digitálních fotografií sbírkových předmětů včetně výzkumů a výstav. Ke konzervaci bylo vybráno a předáno 704 kusů sbírkových předmětů národopisné povahy. Terénní sběr sbírkových předmětů byl proveden v obcích: Suchá Loz, Kunovice, Uherské Hradiště, Zlín, Sady, Buchlovice, Staré Město, Lelekovice, Nivnice, Babice, Boršice, Ostrožská Nová Ves, Vlčnov, Uherský Ostroh, Kroměříž, Jarošov, Veletiny, Topolná, Pitín a Mařatice. Družstvo Slovač darovalo muzeu sbírku předmětů, která se stala součástí sbírkového fondu organizace. Nákup sbírkových předmětů byl projednán odbornými členy poradního sboru ředitele pro sbírkotvornou činnost. Průběžně byly prováděny kontroly předmětů v depozitářích a činěna opatření k jejich ochraně. Zápisy z kontrol byly předloženy řediteli muzea. Pracovnice oddělení se podílely na přípravě národopisných expozic na sezónu v hlavní budově i v zemědělské usedlosti Topolná. Byl vypracován plán inventarizace národopisných sbírek na léta 2000 – 2009 v intencích platných norem.

Archeologický úsek

Do karet evidence II. stupně zapsali pracovníci oddělení s využitím systému BACH celkem 9.578 kusů předmětů. Inventura proběhla u 13.240 sbírkových předmětů. Byla provedena aktualizace zápisu archeologického sbírkového fondu do Centrální evidence sbírek. Digitální technologií bylo pořízeno 1.328 snímků sbírkových předmětů, výzkumů a výstav, včetně propagace. Dále bylo zhotoveno 181 diapozitivů, 65 barevných fotografií a 19 čb fotografií lokalit, výzkumů a výstav. K zařazení do fotodokumentace bylo určeno a předáno celkem 1.202 digitálních snímků. Protokolárně bylo předáno konzervačnímu oddělení celkem 47 kusů sbírkových předmětů. Ve všech depozitářích archeologického oddělení byla pravidelně sledována teplota a vlhkost. Tyto hodnoty byly zapisovány do zvláštních sešitů, které jsou uloženy v příslušných depozitářích. K zařazení do dokumentace bylo pracovníky oddělení předáno celkem 542 kusů karet II. stupně. Byl vypracován plán inventarizace archeologických sbírek na léta 2000–2009 v intencích platných norem.

Historický úsek

Pracovnice historického úseku evidovala I. a II. stupněm 257 kusů sbírkových předmětů. Do počítače vložila spolupracovnice z knihovny SM celkem 85 karet evidence II. stupně (naskenováno celkem 455 sbírkových předmětů). V souladu se zákonem č. 122/2000

Sb. a prováděcími předpisy byla provedena aktualizace zápisu historického fondu SM do Centrální evidence sbírek a odeslány aktualizované údaje z celé instituce. Proběhla inventarizace části sbírkového fondu historie včetně protokolu – celkem 6.237 předmětů. Do dokumentace bylo předáno 120 kusů foto sbírkových předmětů, nafoceno 108 sbírkových předmětů, určeno 20 kusů diapositivů a 37 čb. fotografií. V programu Bach bylo zpracováno 525 digitálních snímků na 86 kartách. Konzervování a restaurování proběhlo celkem u 83 historických sbírkových předmětů. Uskutečnil se nákup sbírkových předmětů prostřednictvím nákupní komise. Stav veškerých historických sbírkových předmětů byl kontrolován minimálně 1x za měsíc včetně vedení zápisů o těchto kontrolách. Byl vypracován plán inventarizace historických sbírek na léta 2000–2009 v intencích platných norem.

Úsek dějin umění

Pracovnice úseku dějin umění evidovaly I. stupněm 62 kusů sbírkových předmětů. Vzhledem k zimnímu termínu nákupu nových předmětů budou tyto zaevidovány v II. stupni v roce 2004. Aktualizace zápisu do Centrální evidence sbírek nebyla provedena, neboť v průběhu roku nedošlo k evidenčním změnám. V důsledku časově náročného plnění vědecko-výzkumného úkolu “Slovník Zlínské školy umění...” byl roční plán GSM změněn a bod zpracování fotodokumentace sbírkových předmětů a výstav byl přesunut na období roku 2004. Pravidelně byl kontrolován stav sbírkových předmětů v depozitářích a klimatické podmínky, o kontrolách byly vedeny zápisy. Zkonzervováno bylo 10 kusů obrazů a rámců. Inventarizace proběhla u 1.914 kusů sbírkových předmětů. Byl vypracován plán inventarizace sbírek umění na léta 2000–2009 v intencích platných norem.

Úsek dokumentace

Na úseku dokumentace byly v roce 2003 plněny úkoly následujícím způsobem:

- evidován negativní a pozitivní materiál sbírkového fondu v počtu 122 kusů, z toho 120 kusů historie a 2 kusy etnografie. Kopírováno 503 kusů karet evidence II. stupně, z toho 400 pro etnografický a 103 pro historický úsek.
- evidován negativní a pozitivní materiál z výzkumů a výstav v celkovém počtu 1.587 kusů, z toho 444 kusů etnografie, 640 kusů historie, 84 archeologie, 22 umění a 397 kusů dokumentace. 1.400 digitálních snímků bylo zpracováno na 229 kartách, z toho 86 kusů karet historie, 43 kusů kulturně výchovné činnosti, 4 kusy archeologie a 96 karet dokumentace. Bylo ukončeno vkládání popisů do karet památek pro KÚ ZK. Probíhala kontrola elektronických karet odborných úseků včetně tisku tvrdé a červené karty, nalepení štítků a zařazení do kartotéky. Do přírůstkové knihy zapsáno 1.388 čísel, stav počítadla na PC činí 46.760 čísel. Pro historické oddělení bylo naskenováno a evidenčně zpracováno 455 pohlednic.
- v rámci generální inventarizace dokumentace bylo zkontrolováno celkem 4.105 karet, odstraněno bylo 187 položek a nově zaevidováno 160 karet.
- kompletně evidováno a založeno 657 kusů diasnímků formátu 6x6 cm, z toho 226 archeologie, 24 umění, 10 etnografie a 397 kusů dokumentace. V systému Bach zpracováno 3.800 diasnímků formátu kinofilm.
- zpracováno celkem 96 kusů negativů získaných přefocením starých skleněných desek.
- po přefocení karet bez negativu a zhotovení nového negativu bylo zpracováno 193 kusů karet.
- evidováno 17 kusů negativního a pozitivního materiálu sbírkových předmětů před a po konzervaci.
- po celý rok prováděna evidence zápůjček a výpůjček formou hospodářských smluv (21 kusů) a kontrolovány termíny vrácení.
- průběžně bylo spolupracováno s badateli i odbornými pracovníky při výběru negativního a pozitivního fotomateriálu (celkem 114 badatelů bez pracovníků SM UH).
- po celý rok byl veden sklad tisků a zboží pro prodej v pokladnách muzea včetně prová-

dění měsíčních uzávěrek a roční inventury.

- průběžně byly rozesílány a fakturovány na základě objednávek publikace SM , tyto byly rovněž osobně i písemně propagovány.
- průběžně byla vedena a ošetřována muzejní videotéka a zápůjčky videokazet (přetočeno 120 kusů videokazet).
- zajištěno přetočení 16 kusů klasických 16 mm filmů z etnografického fondu na DVD.

Fotografický a videoúsek

V souladu s plánem činnosti byly v roce 2003 zabezpečeny tyto fotografické práce:

- provedena fotodokumentace sbírkového fondu muzea v počtu 170 kusů negativů a pozitivů a 227 digitálních záběrů.
- provedena fotodokumentace výzkumů a výstav v počtu 1030 kusů pozitivů a negativů a 5.806 digitálních záběrů.
- zhotoveno 226 kusů reprodukcí negativů a pozitivů ze 161 historických skleněných desek.
- zhotoveno 234 kusů reprodukcí karet, které neměly negativ.
- zpracováno 6 kusů snímků získaných darem či koupí.
- průběžně prováděna fotodokumentace významných akcí a událostí v regionu.
- průběžně prováděna fotodokumentace práce pro výstavní činnost muzea.
- průběžně prováděna fotodokumentace konzervačních procesů v počtu 243 kusů záběrů.
- podle požadavků prováděny fotografické práce pro publikační a propagační účely.
- podle požadavků zhotovovány videozáznamy.
- podle požadavků ozvučovány vybrané akce muzea.
- prováděna fotodokumentace postupu stavebních prací při opravách objektů instituce.

Fotografický úsek zpracoval za rok celkem 1.308 kusů čb. pozitivů 13×18, 1.202 kusů čb. negativů 6×9, 5 kusů čb. negativů 6×7, 242 kusů diapozitivů 6×9, 757 kusů diapozitivů 6×7, 119 kusů diapozitivů 24×36 a 8.562 kusů digitálních záběrů (kromě výše uvedeného i objekty a lokality SM, akce SM, provozní potřeby SM apod.). Všechny digitální snímky nebyly z časových důvodů dokumentačně zpracovány a jsou uloženy na CD nosičích.

Konzervační úsek

V roce 2003 byly zabezpečeny v souladu s plánem činnosti tyto konzervátorské práce :

- pro etnografické oddělení zkonzervováno 658 kusů sbírkových předmětů ze stávajícího fondu i nových nákupů roku 2002 a 2003. Zajištěna odborná oprava zemědělského nářadí. Provedena konzervace sbírkových předmětů k výstavě „A ta kráva mléko dává“.
- Konzervačním procesem prošlo i 336 kusů výšivky.
- pro úsek umění zkonzervováno 10 kusů rámu obrazů.
- pro archeologické oddělení zkonzervováno 21 kusů sbírkových předmětů. Úsek se podílel na přípravě výstavy „Egypt“ – výroba a malba panelů, výroba kopií, modelů a výstavních objektů, ošetření konstrukcí a exponátů.
- pro historický úsek zkonzervovány a restaurovány 3 postavníky, 9 střeleckých terčů a 71 kusů předmětů z nových nákupů a starých fondů.
- pravidelně (minimálně 1× za měsíc) byly kontrolovány, větrány, případně zvlhčovány depozitáře včetně předkládání zpráv o jejich stavu.
- na PC zpracováno celkem 454 kusů nových konzervačních karet.
- na PC zpracováno celkem 934 starých konzervačních karet.
- účast na odborném semináři v Brně.
- protokolárně předávány předměty před a po konzervaci včetně jejich fotodokumentace

Odborná knihovna

V uplynulém roce plnila pracovnice odborné knihovny Slováckého muzea v Uherském Hradišti plánované úkoly následujícím způsobem:

- průběžné poskytování služeb badatelům (celkem 1492 výpůjček) a odborným pracovníkům (celkem 478 výpůjček).
- průběžně doplňován knihovní fond včetně zápisů nových přírůstků – do počítače bylo vloženo celkem 543 přírůstků.
- v měsíci květnu byl zprovozněn on-line katalog knihovny SM na internetu, který byl propagován v masmédiích a zveřejněn na webových stránkách vybraných knihoven.
- na základě konzultace s Knihovnou B. B. Buchlovana bylo upuštěno od revize knihovního fondu a započato s vytvořením revizního katalogu (zatím zapsáno 500 přírůstkových čísel). Po jeho dokončení bude následovat provedení vlastní revize fondu.
- zrevidováno celkem 239 katalogů.
- nově svázané ročníky časopisů a opravené knihy byly zapsány a vřazeny do knihovního fondu.
- analyticky zpracovány časopisy z roku 2001 a 2002. Dále zpracovány články z periodik *Ceramics Art*, *Revue Antique* a *Moderní dějiny* (naplněno celkem 963 záznamů).
- obvyklým výměnným způsobem spolupracováno s českými i zahraničními knihovnami (20 institucí v 7 evropských zemích).
- pro historický úsek bylo na PC zpracováno 85 karet evidence II. stupně.
- všechny články pojednávající o činnosti Slováckého muzea a regionu jsou průběžně kopírovány a archivovány.
- byl sestaven a zveřejněn soupis knih a časopisů získaných v zahraničí výměnným způsobem.
- průběžně poskytována administrativní výpomoc.
- průběžně prováděno kopírování, vazba a laminování materiálů včetně sledování hospodárnosti.
- průběžně probíhalo sjednocování klíčových slov.

ČINNOST VĚDECKO-VÝZKUMNÁ A METODICKÁ

Národopisný úsek

- byl dokončen výzkum „*Zeleň v lidových obyčejích*“. Jeho výsledky byly zveřejněny na mezinárodní konferenci ve Strážnici pod názvy „*Krušpánek, rozmarýn a myrta v lidových obyčejích na Uherskohradištsku*“, „*Růže v lidových obyčejích na Uherskohradištsku*“ a „*Zeleň v jždě králů ve Vlčnově*“.
- pokračovala práce na výzkumném úkolu „*Současná hodová obchůzka na Uherskohradištsku*“. Zpracovány dotazníky, literatura, fotodokumentace, koncepce studie, zhotoveno 150 výzkumových karet. Terénní fotodokumentace hodů probíhala v obcích Sady, Vésky, Kostelany, Míkovice, Jarošov, Staré Město, Topolná, Kunovice, Ostrožská Nová Ves, Popovice, Traplice, Místřice, Spytihněv, Polešovice, Březolupy, Částkov, Mařatice, Zlechov, Nedakonice, Pašovice, Prakšice, Podolí, Kudlovice, Nedachlebice, Buchlovice, Kněžpole a Bílovice. Celkem bylo zhotoveno 342 snímků.
- pokračoval výzkum „*Textilní sbírka Slováckého muzea, její vznik, vývoj, využití a historická hodnota*“.
- na úseku kronikářské práce byli zaškoleni noví kronikáři, provedeny konzultace zápisů v kronikách, aktualizovány adresáře kronikářů, zhodnoceny roční zápisy kronik a vedena veškerá potřebná agenda.
- metodická pomoc poskytnuta jednotlivcům, skupinám, obcím, institucím, souborům apod. v 62 případech.
- provedena fotodokumentace fašanku (Bánov, Vlčnov, Komňa, Záhorovice, Nezdenice, Šumice, Staré Město, Boršice, Tupesy, Ostrožská Lhota a Hluk), fotodokumentace řemesel (Uherský Ostroh) a Velikonoc (Jarošov, Kněžpole, Bílovice, Jalubí, Traplice, Sušice a Huštěnovice).

Archeologický úsek

- metodická pomoc byla poskytnuta 43 jednotlivcům a institucím.
- podle požadavků investorů oddělení proběhly záchranné výzkumy a dozory v těchto obcích: Uherské Hradiště, Uherský Brod, Modrá, Míkovice a Uherský Ostroh.
- byly zpracovány 2 nové nálezové zprávy z posledních výzkumů a dozorů archeologického oddělení v Uherském Hradišti a Modré.
- sledována stavební činnost v okrese Uherské Hradiště a vedena stavební agenda – celkem 64 položek, napsáno 15 vyžádaných vyjádření ke stavebním akcím.
- s investory bylo uzavřeno 11 smluv na provedení záchranného archeologického výzkumu v Uherském Hradišti, Uherském Brodě, Modré, Míkovicích a Uherském Ostrohu.
- provedena aktualizace katalogové a mapové registrace archeologických lokalit – 25 nálezů v oblasti Bílých Karpat.
- výsledky výzkumů byly publikovány v Přehledech výzkumů za rok 2002 (2×) a ve sborníku Slovácko (3×).

Historický úsek

- pokračoval výzkum „*Umělecko-historické památky okresu Uherské Hradiště*“. Při něm bylo dokumentováno 11 křížů, soch a kaplí v obci Místřice na 20 výzkumových kartách.
- metodická pomoc byla poskytnuta v 101 případech – 26× badatelům, 29× institucím a 35× studentům při přípravě diplomových, seminárních a jiných prací a 11× soukromým osobám.
- zajištěna odborná praxe studentů SOU – obor cestovní ruch a studentky VŠ.

Úsek dějin umění

- byl ukončen výzkum na téma „*Zlínská škola umění a Střední umělecko-průmyslová škola v Uherském Hradišti*“. Jeho výstupem se stalo vydání publikace – slovníku absolventů ve spolupráci s Krajskou knihovnou Františka Bartoše ve Zlíně.
- proběhly výzkumy pro přípravu výstav v galerii v roce 2003 a 2004.
- pokračoval výzkum a dokumentace lité medaile v návaznosti na hradištská symposia. Jeho součástí se stala na podzim realizace výstavy medailů v polské Wroclavi.
- průběžně byla poskytována metodická pomoc a určování či ohodnocování výtvarných děl (53), v rámci povinné praxe spolupracováno se studenty SOU – obor cestovní ruch. Badatelská podpora poskytnuta 6 osobám.

ČINNOST KULTURNĚ-VÝCHOVNÁ

Výstavy

V roce 2003 návštěvníci Slováckého muzea shlédli tyto výstavy :

Etnografický úsek:

- Přijďte, chlapi k nám (Slovácké muzeum)
- A ta kráva mléko dává (Slovácké muzeum)
- Vánoce na Moravě (Bjelovar, Chorvatsko)

Archeologický úsek:

- Člověk proti nemocem (Slovácké muzeum)
- Egypt za vlády faraonů (Slovácké muzeum)
- Egypt očima Milana Zeminy (Slovácké muzeum)
- Egypt dotykem – výstava pro nevidomé (Slovácké muzeum)

Historický úsek:

- Panenky Anny Šlesingerové (Slovácké muzeum)
- Afrika, Černý kontinent 1946–1950 kamerou Stanislava Škuliny (Slovácké muzeum)
- Historické pohlednice regionu ze sbírky Slováckého muzea (Slovácké muzeum)

Úsek dějin umění:

- Josef Ruszelák I., obrazy, kresby, grafika, fotografie (Galerie Slováckého muzea)
- Josef Ruszelák II., obrazy, kresby, grafika, fotografie (Galerie Slováckého muzea)
- Miloslav Jemelka, obrazy (Galerie Slováckého muzea)
- Antonín Oth, skleněná plastika (Galerie Slováckého muzea)
- 4. medailérský salón (Galerie Slováckého muzea)
- Obrazy sběratele Emila Saluse ve sbírkách zlínské galerie (Galerie Slováckého muzea)
- Ve světle I. (Galerie Slováckého muzea)
- Ve světle II. (Galerie Slováckého muzea)
- Vladimír Petřík, obrazy, kresby (Galerie Slováckého muzea)
- Znad Dunaju, Weltawy i Wisly – maďarská, slovenská, česká a polská medaile, plaketa, socha a kresba (Wroclaw, Polsko)
- Petra Seidlová (Veselí nad Moravou) – ve spolupráci
- Veronika Machová, Antonín Mach (Uherský Brod) – ve spolupráci
- Josef Pšurný (Uherský Ostroh) – ve spolupráci
- Jiří Brázda (Buchlovice) – ve spolupráci
- Tomáš Měšťánek (Praha) – ve spolupráci
- Miroslav Malina (Brno) – ve spolupráci

Celkem bylo připraveno a realizováno 26 výstav, z nich 8 mimo prostory Slováckého muzea, z toho 6 v České republice a 2 v zahraničí. Šest výstav bylo realizováno ve spolupráci s jinými institucemi.

Doplňkové kulturní akce

Etnografický úsek:

Velikonoční období

- připraveno a realizováno 7 předvádění lidové rukodělné výroby

Vánoční období

- připraveno a realizováno 9 předvádění lidové rukodělné výroby

Kurz paličkování

- realizován ve dvou souběžných cyklech od 1. 10. 2002 do 4. 2. 2003 – 10 akcí

Národopisné besedy

- Lidové zvyky na Slovácku, Lidové stavitelství na Slovácku, Lidový oděv na Slovácku,
- Lidová kultura na Slovácku, Lidová keramika na Slovácku – celkem 10 akcí
- Mezinárodní konference „Zeleň v lidových obyčejích“
– realizováno celkem 37 kulturních akcí.

Archeologický úsek:

- Keltové na Moravě – Pedagogické centrum
- Středověké město – Pedagogické centrum
- Doplnkové akce k výstavě „Egypt za vlády faraonů“ (tematické programy pro děti a dospělé) – 66 akcí
- Mezinárodní den muzeí – Se Slováckým muzeem za poznáním regionu – výlet po archeologických lokalitách

- Mezinárodní den muzeí – seminář o archeologických výzkumech v regionu – realizováno celkem 70 akcí.

Historický úsek:

- Meziválečná architektura v Uherském Hradišti – Univerzita III. věku
- Mezinárodní den muzeí – program pro děti a dospělé
- Regiontour 2003 – expozice muzeí a galerií – realizovány celkem 3 kulturní akce.

Úsek dějin umění:

- Ples v galerii
- Příběhy a písničky ze středověku
- Hoffmanovo divadlo – celkem 7 představení
- Rockové koledování pod stromečkem
- Kouzelné barvičky (Dětské centrum) – práce s dětmi předškolního věku (10 akcí pro 215 dětí)
- Mezinárodní den památek – program pro děti a dospělé
- Uherské Hradiště – město jako malované (Dětské centrum) – soutěž pro děti
- Mezinárodní den muzeí – program pro děti a dospělé – realizováno celkem 23 kulturních akcí.

Dokumentační úsek:

- Mezinárodní den muzeí – „Otevřené dveře fotoarchivu“ - program
- Den otevřených dveří památek – „Otevřené dveře fotoarchivu“ – program – realizovány celkem 2 akce.

Celkem proběhlo v roce 2003 ve Slováckém muzeu 135 koncertů, besed, seminářů, představení, předvádění technik lidové rukodělné výroby, kurzů apod., z toho 111 v hlavní budově SM, 23 v Galerii SM a 1 v jiném objektu.

PŘEDNÁŠKOVÁ A DALŠÍ KULTURNÍ ČINNOST

Národopisný úsek:

- Celkem 28 odborných přednášek pro 441 osob, z toho 73 dospělých a 368 dětí a mládeže.

Archeologický úsek:

- Celkem 2 odborné přednášky pro 124 dospělých.

Historický úsek:

- Celkem 51 odborných přednášek pro 1.415 osob, z toho 368 dospělých a 1.047 dětí a mládeže.

Úsek dějin umění :

- Celkem 15 odborných přednášek pro 417 dětí a mládeže .

V roce 2003 uspořádalo Slovácké muzeum celkem 96 přednášek pro 2.397 posluchačů, z toho 565 dospělých a 1.832 dětí a mládeže.

V průběhu roku se odborní pracovníci účastnili konferencí, poradních sborů, redakčních rad, programových rad folklorních festivalů, kulturních komisí apod. Všechny dostupnými formami byla zajišťována propagace akcí pořádaných Slováckým muzeem. Realizována byla mezinárodní vědecká konference „Zeľň v lidových obyčejích“.

Ediční a publikační činnost

V roce 2003 byl vydán společenskovědní sborník „*Slovácko 2002*“. Další ročník tohoto sborníku byl připraven a předán do výroby (vyjde začátkem roku 2004). Byl rovněž připraven a vydán sborník „*Zeleň v lidových obyčejích*“. Pro návštěvníky byly vydány tyto tisky: „*Průvodce památkami lidového stavitelství Topolná*“, „*Průvodce stálou expozicí vesnického kovářství Topolná*“ a „*Průvodce expozicí Slovácko*“. Pro děti (Dětské centrum) byl vydán pracovní sešit „*Památník Velké Moravy*“ a „*Národopisná expozice Slovácko – Přijďte děti k nám*“. Slovácké muzeum se podílelo redakčně a finančně (na základě dohody přednostů okresů Zlín, Vsetín, Uherské Hradiště a Kroměříž) na vydání 4 čísel společného časopisu „*ZVUK*“. Ve spolupráci s Krajskou knihovnou Františka Bartoše ve Zlíně byl dokončen a vydán „*Slovník absolventů zlínské Školy umění a SUPŠ v Uherském Hradišti*“.

Celkem v roce 2003 vydalo Slovácké muzeum 2 odborné sborníky, 1 velkou publikaci, 5 menších publikací a 4 časopisy (v koprodukcí).

Jednotlivá odborná oddělení publikovala výsledky svých výzkumů, výstavní činnosti i propagaci akcí muzea následujícím způsobem:

- etnografie – 29 příspěvků do tisku a 5 rozhlasových či televizních relací
- archeologie – 48 příspěvků do tisku a 4 rozhlasové či televizní relace
- historie – 46 příspěvků do tisku a 11 rozhlasových či televizních relací
- umění – 44 příspěvků do tisku a 7 rozhlasových či televizních relací
- pracovník pro styk s veřejností – 79 příspěvků do tisku a 26 rozhlasových či televizních relací.

Celkem připravili v roce 2003 pracovníci Slováckého muzea pro masmédiu 299 příspěvků.

Činnost výtvarníka

Plán činnosti na rok 2003 byl výtvarnicí splněn. Instalace výstav proběhla v požadovaných termínech a v dobré kvalitě. Rovněž publikační a propagační materiály dosahovaly velmi dobré úrovně.

Činnost pracovníka pro styk s veřejností

Koncem prvního pololetí byl přijat nový zaměstnanec na pozici pracovníka pro styk s veřejností. Jeho pracovní poměr na dobu určitou skončil dne 31.12.2003. Ukázalo se, že účelnost a potřebnost tohoto pracovního místa ve Slováckém muzeu je značná (nárůst propagace, návštěvnosti apod.). Z těchto důvodů dojde v roce 2004 ke kumulaci funkcí etnografa a pracovníka pro styk s veřejností. Konkrétně bude místo obsazeno pracovnící vracející se z mateřské dovolené. Ta bude pokračovat na rozpracovaných úkolech úseku z roku 2003.

Meziúseková výpomoc

Meziúseková výpomoc byla i v roce 2003 již tradičně na velmi dobré úrovni. Spolupráce probíhala zejména při rekonstrukčních a následných úklidových pracích, instalacích výstav, stěhování sbírek a jiného materiálu, při přípravách vernisáží, plesu, inventurách, přípravách objektů a lokalit na sezónu, při zajišťování výroby tisků apod.

OSTATNÍ ČINNOSTI

Provoz a materiálně-technické zabezpečení

V roce 2003 plnil provozní úsek úkoly stanovené plánem činnosti následujícím způsobem:

- zřízen, vybaven a připraven pro činnost dětský atelier Galerie SM.
- doplněno osvětlení výstavních sálů Galerie SM.
- doplněny výstavní panely v Galerii SM.
- provedena konzervace kašny v Galerii SM.
- doplněna okrasná zeleň na nádvoří Galerie SM.
- provedeno statické zajištění, sanace zdiva, výměna č*ásti oken a oprava části střechy hlavní budovy SM.
- doplněno nouzové osvětlení ve stálé expozici hlavní budovy SM.
- prověřeny možnosti zřízení únikového východu ze stálé expozice hlavní budovy SM.
- vyměněny plynové kotle v objektu Hradební.
- proveden nátěr oken a mříží objektu Hradební.
- upraveno a částečně osázeno nádvoří objektu Hradební.
- opravena a natřena archeologická buňka v Památníku Velké Moravy.
- prořezány stromy v areálu Památníku Velké Moravy.
- opravena zídka areálu Památníku Velké Moravy.
- dosázena zeleň v zahradě Topolná 90.
- prořezány stromy v zahradách Topolná 90 a 93.
- opraveno ukotvení dveří, vybudování hnojiště a zhotovení soklu pod vinný lis v objektech Topolná 90 a 93.
- opraveny omítky v objektech Topolná 90 a 93.
- připraveny podklady pro projektovou dokumentaci rekonstrukce objektu kasáren č. 4.
- zpracována studie rekonstrukce objektu kasáren č. 4.
- prováděna průběžná údržba archeologických lokalit a příprava objektů SM včetně lokalit na sezónu.
- opravovány poutače SM včetně plakátovacích ploch.

Dále byly průběžně prováděny pravidelné kontroly lokalit a objektů muzea včetně odstraňování zjištěných nedostatků. Dále byla bezproblémově zabezpečována běžná provozně-kontrolní činnost (autoprovoz, všestranná údržba, MTZ, nákupy ostatních pracovníků, kontrola správnosti fakturace, nákupy cenin a PHM včetně evidence, sledování spotřeby energie, paliv, telefonních hovorů atd.).

Ekonomický úsek

Plánované úkoly byly ekonomickým oddělením beze zbytku a bezproblémově splněny. Podrobnosti viz. kapitola Rozbor hospodářské činnosti.

Úsek BOZP, PO, CO a ekologie

Všechny povinnosti organizace v oblasti BOZP, PO, CO a ekologie zajišťoval ve sledovaném období pracovník muzea – referent BOZP, PO, CO se smluvní účastí firmy BT SERVIS. Pracovník sledoval termíny a správnost plnění potřebných prací a prováděl základní kontrolní činnost (lékárníčky, vybavenost hasicími přístroji, inventury a ochrana CO materiálu, vybavení ochrannými prostředky jednotlivce apod.). Další specializované úkoly (školení, revize, směrnice apod.) smluvně zajišťovala firma BT SERVIS. Všechny úkoly uvedené v plánu činnosti úseku na rok 2003 byly splněny.

Úsek EPS, EZS, PTV

Referent elektronických požárních systémů, elektronických zabezpečovacích systémů a průmyslových televizí vedl ve sledovaném období veškerou agendu, sledoval termíny povinných revizí a kontroloval jejich řádné provedení, jednal se servisní firmou a policií, proškoloval pracovníky pověřené manipulací se systémy v jednotlivých objektech, průběžně objednával a kontroloval odstranění vzniklých závad na systémech, vedl knihu poplachů, kontrol napadených prostor, účastnil se výjezdů policie při vyhlášení poplachu apod.

Úsek údržby počítačových sítí a počítačového vybavení

Technik PC splnil v roce 2003 následující úkoly:

- pravidelně aktualizoval antivirový program na všech PC v instituci.
- zajistil odstranění veškerých vzniklých závad na PC, serveru a v síti.
- podle aktuální potřeby posiloval hardware zařízení.
- prováděl periodickou kontrolu legálnosti instalovaného softwaru (licenční doklady na jednotlivé produkty archivovány na oddělení dokumentace SM).
- prováděl proškolení v programu BACH, převážně fotoarchivu pro ukládání obrázků a v programech MS Office.
- aktualizoval harmonogram postupné obměny a vybavování instituce výpočetní technikou i softwarem.
- prováděl aktualizaci a rozšiřování stávajících webových stránek Slováckého muzea.
- průběžně udržoval a aktualizoval webové stránky SM i jiné oborové weby.
- byl zřízen a zprovozněn internetový katalog odborné knihovny SM (adresa: <http://knihovna.slovackemuzeum.cz>).

Současný stav vybavení Slováckého muzea výpočetní technikou je následující:

- Hlavní budova – 17 kusů PC, 11 kusů tiskáren, 1 kus server.
 - Galerie – 5 kusy PC, 4 kusy tiskárny, 1 kus server.
 - Archeologie a konzervace – 5 kusů PC, 3 kusy tiskárny.
 - Památník Velké Moravy – 1 kus PC, 1 tiskárna.
- Celkem tedy 28 kusů PC, 19 kusů tiskáren a 2 kusy serveru.

Počítačová síť je vybudována v hlavní budově, v galerii a na detašovaném pracovišti Hradební. Internetové připojení hlavní budovy, galerie a pracoviště Hradební je zajištěno mikrovlnnou technologií. Instituce provozuje vlastní webové stránky s doménou www.slovackemuzeum.cz a elektronickou odbornou knihovnu s adresou <http://knihovna.slovackemuzeum.cz>. Každý z pracovníků muzea má vlastní e-mailovou schránku. Ke konci roku došlo k zavedení technologie PC pro prodej a tisk vstupenek a ostatního zboží ve všech pokladnách instituce.

Personální obsazení Slováckého muzea k 31. 12. 2003:

	Jméno a příjmení	Pracovní pozice
1	Bilíková Marie	dokumentátor
2	Bláhová Jaroslava	pokladní (Galerie Slováckého muzea)
3	Doboš František	pokladní (Památník Velké Moravy)
4	Dudová Magda	pokladní (Slovácké muzeum)
5	Frantová Jitka	pokladní (Památník Velké Moravy)
6	Frantová Jarmila	vedoucí konzervátor
7	Frolcová Milada, PhDr.	historik umění
8	Frolec Ivo, PhDr.	ředitel
9	Habartová Romana, PhDr.	etnograf (mateřská dovolená)
10	Chvalkovský Ladislav	fotograf
11	Chvalkovský Ladislav	technik EZS, EPS, PTV
12	Jordán Michal	terénní technik archeolog. úseku
13	Kadeřábek Ondřej	údržbář, výstavář
14	Kadeřábek Ondřej	technik BOZP, PO, CO
15	Knot Augustín	průvodce, ostraha (areál lid. staveb Topolná)
16	Kolečkářová Radka	dokumentátor archeolog. úseku
17	Kondrová Marta, Mgr.	etnograf
18	Mátlová Iveta, Mgr.	knihovník
19	Martykánová Marie, Mgr.	historik umění
20	Mazáčová Ludmila	uklízečka
21	Mentzlová Markéta, Mgr.	pracovník pro styk s veřejností
22	Menoušková Dana, Mgr.	archeolog
23	Mynář Vít	konzervátor
24	Náplavová Marie, PhDr.	etnograf
25	Peková Mária	pokladní (Slovácké muzeum)
26	Pelikánová Emilie	výtvarník
27	Pohlová Irena	uklízečka
28	Rašticová Blanka, PhDr.	vedoucí historik, zástupce ředitele
29	Sovišová Dagmar	účetní
30	Strachotová Eva	uklízečka
31	Šebková Veronika	pokladní (Galerie Slováckého muzea)
32	Šimoníková Ivana	vedoucí provozu
33	Štefánková Ludmila	konzervátor
34	Tarcalová Ludmila, PhDr.	vedoucí etnograf
35	Vaškových Miroslav, Mgr.	vedoucí archeolog
36	Zemánková Helena	dokumentátor
37	Zpěvákova Jitka	vedoucí ekonom
38	Živnůstkova Marie	uklízečka

SBORNÍK MUZEUM A ŠKOLA

Jako suplementum svého sborníku Acta musealia 2003 vydalo Muzeum jihovýchodní Moravy příspěvky, které odezvěly v rámci konference **Muzeum a škola a zkušenosti z programu Brána muzea otevřená**. Konferenci uspořádalo 4. a 5. března 2003 ve spolupráci a za podpory Nadace Open Society Fund Praha, Ministerstva školství a kultury ČR, dále Zlínského kraje, Statutárního města Zlín a zlínské pobočky Volksbank. Muzeum jihovýchodní Moravy tím v roce padesátého výročí své existence navázalo na tradici pořádání obdobných konferencí z šedesátých let, která byla v rámci politické normalizace před dvaceti sedmi lety přerušena a jejíž vývojové peripetie zhodnotili ve svém vystoupení Karel Pavlišťík a Markéta Pavlišťíková (*Spolupráce Muzea jihovýchodní Moravy ve Zlíně se školami – historie a současnost*).

Počet účastníků konference i tematická rozmanitost jejich vystoupení potvrdily její aktuálnost a užitečnost. Ukázala totiž, že aktivity směřující k maximálnímu využití specifické činnosti muzeí ve vzdělávacím procesu mládeže i dospělých dosáhly v zahraničních muzeích takové úrovně a takového rozsahu, že je nanejvýš nutné, chceme-li v tomto směru vyrovnat a udržet krok s evropským a světovým vývojem, využít každé možnosti k vzájemné výměně zkušeností i ke koordinaci úsilí a případné koncentraci prostředků potřebných k uskutečnění nových a náročných projektů.

Klíčovými příspěvky přispěli do programu konference Jiří Žalman z Ministerstva Kultury České republiky (*Obecné problémy práce muzeí*

s dětmi a mládeží), Naďa Holická z Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy ČR (*Institucionální zajištění spolupráce muzea a školy*) a šéfkyně Nadace Open Society Fund Praha Alexandra Brabcová (*Muzeum jako instituce celoživotního vzdělávání*).

Jádro programu konference vytvořila vystoupení představitelů jednotlivých muzeí v nichž shrnuli informace o svých vzdělávacích programech, zkušenosti s jejich realizací a uvedli případné plány do budoucnosti. Potřebný pohled pedagogů přinesla vystoupení Markéty Pastоровé z výzkumného ústavu Pedagogického Praha (*Prostor pro spolupráci muzea a školy v rámci vzdělávací oblasti umění a kultura*) a členky pedagogického sboru zlínské Základní školy s rozšířenou výukou jazyků Jaroslavy Müllerové (*Projektové vyučování jako jedna z možností propojení práce školy a muzea*). Tato skutečnost přesvědčivě upozornila na akutní potřebu navázat co nejefektivnější kontakty se všemi institucemi, které mohou účinně zvýšit zájem o dosud málo rozvinutou spolupráci pedagogů s muzei.

Z diskuse, v níž její účastníci také příznivě hodnotili průběh konference a její organizační zajištění jednoznačně vyplynul závěr, pokračovat v pořádání konferencí s touto tematikou. Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně přislíbilo uskutečnit takovou konferenci opět v roce 2005.

Díky úhradě edičních nákladů Nadací Open Society Fund může být sborník příspěvků z konference Muzeum a škola distribuován bezplatně institucím i odborníkům, kteří se touto tematikou zabývají a požádají o jeho dodání.

Karel Pavlišťík

SLOVÁCKÉ MUZEUM V UHERSKÉM HRADIŠTI

VÝSTAVNÍ PLÁN V ROCE 2003

HLAVNÍ BUDOVA, Smetanovy sady 179

VELKÝ SÁL:

Člověk proti nemocem

výstava zachycující výskyt chorob a zranění od pravěku do novověku a způsob jejich léčení v daném období

do 19. 1. 2003

Panenko Anny Šlesingerové

historické i novodobé panenko ze sbírky německé sběratelky a tvůrkyně panenek

20. 2. – 10. 4. 2003

A ta kráva mléko dává

národopisná výstava o tradičním způsobu chovu hovězího dobytka a jeho užitku

15. 5. – 28. 9. 2003

Egypt za vlády faraonů

výstava egyptologických sbírek muzeí, hradů a zámků České republiky

6. 11. – 15. 2. 2004

Egypt očima Milana Zeminy

z tvorby fotografa české egyptologické expedice

6. 11. – 15. 2. 2004

MALÝ SÁL:

Přijďte chlapi k nám

národopisná výstava o koledě a koledování

do 16. 2. 2003

Černý kontinent

Afrika 1946-1950 kamerou Stanislava Škuliny a Heleny Šťastné

6. 3. – 27. 4. 2003

Historické pohlednice ze sbírky Slováckého muzea

15. 5. – 31. 7. 2003

Egypt za vlády faraonů

6. 11. – 15. 2. 2004

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA, Otakarova ulice 103

PŘÍZEMNÍ SÁL:

Josef Ruszelák, obrazy, kresby, grafika

13. 2. – 27. 4. 2003

Miloslav Jemelka, obrazy, kresby, grafika

5. 6. – 14. 9. 2003

Antonín Oth, skleněná plastika

9. 10. – 4. 1. 2004

VELKÝ SÁL:

4. medailérský salon

13. 2. – 27. 4. 2003

Obrazy sběratele Emila Saluse ze sbírky KGVU ve Zlíně

5. 6. – 14. 9. 2003

Položená osmička a hosté

9. 10. – 4. 1. 2004

MALÝ SÁL:

Josef Ruszelák, obrazy, kresby, grafika

13. 2. – 27. 4. 2003

Vladimír Petřík, obrazy, grafika

5. 6. – 14. 9. 2003

Položená osmička a hosté

9. 10. – 4. 1. 2004

SLOVÁCKÉ MUZEUM V UHERSKÉM HRADIŠTI

VÝSTAVNÍ PLÁN V ROCE 2004

HLAVNÍ BUDOVA, Smetanovy sady 179 :

VELKÝ SÁL:

<i>Egypt za vlády faraonů</i> <i>Egypt očima Milana Zeminy</i>	do 15. 2. 2004
<i>Co neodnesl čas...</i> (nejzajímavější přírůstky do sbírek SM)	1. 4. – 3. 10. 2004
<i>Klobúček s pérkama, věneček s pantlama</i> národopisná výstava	4. 11. – 28. 3. 2005

MALÝ SÁL:

<i>Egypt za vlády faraonů</i>	do 15. 2. 2004
<i>Výtvarné umění a film</i> (výstava k LFŠ)	29. 4. – 11. 7. 2004
<i>Balony v českém výtvarném umění</i> (výstava k LFŠ)	29. 7. – 29. 8. 2004
<i>Strašáci</i>	9. 9. – 31. 10. 2004
<i>V říši pohádek</i> (výtvarný projekt ZUŠ v Uh. Hradišti)	11. 11. – 13. 2. 2005

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA, Otakarova ulice 103

PŘÍZEMNÍ SÁL:

<i>Lubomír Janečka, kresby</i>	22. 1. – 25. 4. 2004
<i>Mezi Dunajem, Vltavou a Vislou,</i> z tvorby polských, slovenských, maďarských a českých medailérů	18. 5. – 12. 9. 2004
<i>Jiří Habarta, sochařské dílo</i>	23. 9. – 2. 1. 2005

VELKÝ SÁL:

<i>Tomáš Měšťánek, obrazy, kresby</i>	22. 1. – 25. 4. 2004
<i>Ludmila Seefried-Matějková, sochy, kresby</i>	18. 5. – 25. 7. 2004
<i>Z pohádky do pohádky</i> (česká ilustrace dětské knihy)	7. 10. – 2. 1. 2005

MALÝ SÁL:

<i>Josef Kiesewetter, obrazy</i>	22. 1. – 25. 4. 2004
<i>Ateliér papíru a knihy FAVU VUT Brno</i>	18. 5. – 25. 7. 2004
<i>Z pohádky do pohádky</i> (česká ilustrace dětské knihy)	7. 10. – 2. 1. 2005

NABÍDKOVÝ LIST PUBLIKACÍ SLOVÁCKÉHO MUZEA

VLASTIVĚDA UHERSKOHRADIŠŤSKO

Zahrnuje přírodní podmínky – geologické, mineralogické a půdní poměry, dále vegetaci, zvířenu, podnebí, vodstvo a kapitulu ochrany přírody a krajiny.

V oddílu společenského vývoje se vrací k nejstarším dějinám středního Pomoraví a postupuje přes období raného středověku, husitství, pobělohorskou dobu, feudalismus k období nástupu a rozvoje feudalismu až k meziválečnému období a letům okupace.

V oddílu kulturního vývoje je zaměřen na lidovou mluvu na Uherskohradištsku, lidovou kulturu, umělecké památky zdejšího kraje a na hudební typografii jihovýchodní Moravy.

V oddílu místopisu je zaměřen především na historii a vývoj jednotlivých měst a obcí okresu.

Vydal: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci se Slováckým muzeem v roce 1992, jako druhé upravené vydání 63. svazku v souboru Vlastivědy moravské.

Rozsah: 855 s.

Cena: 120 Kč

BIBLIOGRAFIE LIDOVÝCH OBYČEJŮ I.

Přehled literatury o lidových zvycích a obyčejích. Bibliografické soupisy zpracovali členové Subkomise pro lidové obyčeje při československé sekci Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně (MKKKB). Byly tak vytvořeny bibliografické soupisy lidových obyčejů z časopisů, sborníků a novin české a především moravské provenience. Převážná část údajů se týká našeho území a karpatsko-balkánského regionu.

Bibliografie je sestavena podle autorů. Příspěvky bez autora jsou seřazeny abecedně podle názvů na konci bibliografie. Přílohu tvoří místní seznam obcí a měst sestavených abecedně s uvedením okresu. Věcný rejstřík je sestaven chronologicky podle výročního cyklu. Rodinný cyklus je sestaven tak, jak postupují jednotlivé jevy v životě člověka. Všeobecná část věcného rejstříku je řazena abecedně podle pojmů.

Sestavila: L. Tarcalová

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1989

Rozsah: 176 s.

Cena: 1 Kč

BIBLIOGRAFIE LIDOVÝCH OBYČEJŮ II.

Sestavený bibliografický soupis je druhým svazkem v projektu bibliografické práce Subkomise pro lidové obyčeje Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech. Základem tohoto soupisu jsou excerpta jednoho ze základních děl české etnografie, Českého lidu, autora Čeňka Zírta.

Sestavila: L. Tarcalová

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1994

Rozsah: 169 s.

Cena: 40 Kč

SOUPIS PRACÍ vydaných Slováckým muzeem v letech 1914–1984

Obsahuje soupis příspěvků sborníku Slovácko, ediční činnost a soupis příspěvků sborníku Socializace vesnice a proměny lidové kultury.

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1985

Rozsah: 70 s.

Cena: 1 Kč

SLAVNOSTNÍ PRŮVODY

Sborník příspěvků z konference Subkomise pro lidové obyčejy MKKK v Olomouci, 1993. Obsahuje pohled na průvody v kalendářním cyklu svátků a slavností, průvody v rodinných obřadech, poutní procesí jako společenskou událost a její místo ve společenském životě.

Sestavila a redakčně upravila: L. Tarcalová

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1994

Rozsah: 219 s.

Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 1991–1992, ročník XXXIII–XXXIV

Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

Václav Frolec: Antonín Václavík a rodný kraj

Ludmila Tarcalová: Profesor Antonín Václavík a Slovácké muzeum

Zdenka Jelínková: Fašankové tance na Slovácku

Zdeněk Pokluda: Hrad Buchlov za vlády zástavních pánů

Jan Rychlík: Pokusy o připojení Slovácka ke Slovensku v letech 1938–1941

Ludmila Tarcalová: Živůtky ve fondu Slováckého muzea v Uh. Hradišti

Marie Náplavová: Mužské vesty z Uherskohradištska ve sbírkách SM

Robert Snášil: Zpráva o archeologických výzkumech a přírůstcích Slováckého muzea v roce 1991

Alois Jašek: Nástin architektonického vývoje hradu a zámku Nového Světlova

Vladimír Ustohal: Hákovnice ze slovácké půdy

Blanka Rašticová: Historie střeleckého spolku v Uh. Hradišti

Milada Frolcová: Z pozůstalosti Arnošta Hrabala

Další články jsou věnovány jubileím významných osobností, recenzím a zprávám o výstavách.

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1992

Rozsah: 206 s.

Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 1993, ročník XXXV

Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

Ján Botík: Moravia v argentínském Chacu

Eva Večerková: Pěstování tradic lidové kultury v činnosti spolků na Slovácku

Ludmila Tarcalová: Prosebná a děkovná procesí na Uherskohradištsku

Zdenka Jelínková: Mužské skočné tance prestižního rázu na jihovýchodní Moravě a v sousedních územích

Miroslava Stašková: Josef Župka z Jankovic – sběratel, kronikář a vypravěč

Marie Náplavová: Karel Hána – poslední kamnář na Uherskohradištsku

Gabriela Směřičková: Krasličářka Hermína Otépková ze Starého Města

Bořivoj Dostál: Poznámky k hmotné kultuře Míkulčic a Břeclavi-Pohanska

Luděk Galuška: Slovanská keramika v oblasti staroměstské aglomerace od konce 8. do poloviny 10. století

Robert Snášil–Tomáš Krůta–Milan Stloukal: Výzkum v Uh. Hradišti-Rybárnách v roce 1986

Zdeněk Pokluda: Hrad a panství Uherský Ostroh

Gustav Novotný: Panství Uherský Ostroh ve světle urbáře a lánových rejstříků

Vojtěch Urbančík: Národní sjednocení na jihovýchodní Moravě v první republice

Karel Zerzáň: Z dějin sokolského divadla v Uh.Hradišti.
Blanka Rašticová: Globusy ve sbírkách Slováckého muzea
Milada Frolcová: Reliéf „Oplakávání“ z františkánského kostela Zvěstování Panně Ma-
rii v Uh. Hradišti
Jana Spathová: Seznam chráněných památek okresu Uh. Hradiště I.
Ivo Frolec: Slovácké muzeum v roce 1992
Další články jsou věnovány jubileím významných osobností, recenzím a zprávám
o výstavách.
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1993
Rozsah: 270 s.
Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 1995, ročník XXXVII

Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

Miroslava Ludvíková: Kroje ze Slovácka podle vyobrazení z roku 1814
Gabriela Směřičková: Znamení, předzvěsti a věštby smrti (na základě výzkumu z Uher-
skohradištska)
Ludmila Tarcalová: Kult Ježíše Krista a jeho zpodobňování v artefaktech lidového umění
Eva Večerková: Slovácko na „Moravském roku“ v Brně v roce 1914
Jitka Matuszková: Trnavský verbunk na Podluží
Jiří Pavelčík: Poolšaví v mezolitu
Jana Vignatiiová: Výzkumy na Pohansku u Břeclavi v letech 1991-1994
Martin Hložek: Využití vybraných fyzikálně-chemických metod k posouzení technolo-
gie výroby pravěké a slovanské keramiky z Chrástovce u Strážovic
Rostislav Rajchl: Astronomické prvky v orientaci spojnic kostelů z předvelkomoravského
a velkomoravského období v oblasti Uherské Hradiště
Luděk Galuška: K aktuálnímu stavu slovanské archeologie na Moravě a Slezsku
Gustav Novotný: Johann Friedrich Bechtel a jeho působení na velkostatku Bzenec
Bohuslav Beneš: Vzpomínky rakouského státníka na jižní Moravu jako součást „oral
history“
Lubomír Slezák: Ze vzpomínek P. J. A. Zemka a věžeňská léta 1948–1960
Jana Spathová: Seznam chráněných památek v okrese Uherské Hradiště III.
Ivo Frolec: Slovácké muzeum v roce 1994
Další články jsou věnovány jubileím významných osobností, recenzím a zprávám
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1996
Rozsah: 240 s.
Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 1996, ročník XXXVIII

Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

Ludmila Tarcalová: Tradiční jarmak v Uherském Hradišti
Hana Poláková: Bílovice (kulturně historický a etnografický přehled)
Zdena Jelínková: Lidový tanec moravských Chorvatů na Mikulovsku ve vztahu k sou-
sedním oblastem
Jitka Matuszková: Hody a jejich místo v tradici na Podluží
Romana Habartová: Krasličářská tradice v Ostrožské Nové Vsi
Jiří Kohoutek: Nové objevy v areálu velkomoravského kláštera
Zdeněk Pokluda: Tvrz v Hluku
Radim Vrla: „Horský zámek“ Cimburk u Koryčan

Milan Krajča: Středověké manství v Bystřici pod Lopeníkem
Blanka Rašticová: Sjezd slovanských novinářů v Uherském Hradišti
Soňa Kocábová: Národopisná Morava
Gustav Novotný: „Paleta a myslivost“. Stanislav Lolek a Theodor Mokřý
Milada Frolcová: Malované příběhy Arnošta Hrabala
Kateřina Lopatová: Architektura třicátých let v Uherském Hradišti
Ivo Frolec: Slovácké muzeum v roce 1995
Další články jsou věnovány jubileím významných osobností, recenzím a zprávám
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1997
Rozsah: 299 s.
Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 1997, ročník XXXIX

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

Jiří Pajer: Novokřtěnci na Moravě
Romana Habartová: Obuvníci v okrese Uherské Hradiště
Ludmila Tarcalová: Obřad, slavnost, děti
Zdenka Jelínková: Magické prvky v tanci a v obyčejích spojených s tanečním projevem
Jitka Matuszková: Přechodové rituály v současné taneční tradici na Podluží
Martin Hložek: Příspěvek k problematice technologií klenotnických a slévačských dílen ve Starém Městě
Ján Vavruš: Osídlenia Trenčína a okolia v 8.–13. storočí
Jiří Pavelčík: Zapomenutý nález z Derfle (Sadů)
Jan O. Eliáš: Historický a stavební vývoj bývalého františkánského kláštera v Uherském Hradišti
Jiří Pavelčík: Zdobné tašky z Uherského Brodu
Jaroslav Hrabec: Povodně na Uherskohradištsku v červenci 1997
Marie Martykánová: Vladislav Vaculka – tři kapitoly ze života a díla
Gustav Novotný: Stanislav Lolek a jeho dojmy ze zahraničních cest
Milada Frolcová: Návraty I.
Ivo Frolec: Slovácké muzeum v roce 1996
Ivo Frolec: Muzeum pod vodou
Další články jsou věnovány jubileím významných osobností, recenzím a zprávám. Barvená příloha
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1998
Rozsah: 221 s.
Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 1998, ročník XL

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

Miroslava Ludvíková: Výšivky z venkovských kostelů
Marie Náplavová: Pokračovatelé lidové keramiky v Tupesích
Ludmila Tarcalová: Obřadní atributy v rodinných a výročních obyčejích
Eva Večerková–Romana Habartová: O vyškrabovaných kraslicích z okolí Uherského Hradiště
Bohuslav Beneš: Vypravěči, literáti a veršovci
Martin Geisler–Jiří Kohoutek: Výzkum pravěkého sídliště na katastru Havřic u Uherského Brodu
David Parma: Výšinné lokality mladšího pravěku na jihovýchodní Moravě. Výsledky prospekce 1997

Emanuel Opravil: Makrozbytky rostlinného původu z Uherského Hradiště a Starého Města

Martin Vančo: Kaplnka sv. Margity Antiochijskej pri Kopčanoch

Milan Krajča: Městská právní fundace a statutární postavení středověkého Zlína

Jiří Pajer: Novokřtění v Ostrožské Nové Vsi

Pavel Večeřa: Politické strany v Uherském Hradišti a jejich soupeření na přelomu 19. a 20. století

Jaromíra Čoupková: Vesnické pečete v okrese Uherské Hradiště I.

Jaromíra Čoupková: Pamětní spisy z kaple sv. Barbory

Vladimír Krystýn: Logothetiové z Bílovic

Jana Zemanová: Malířské dílo, životní osudy a moravské návraty Aloise Kalvody

Jaroslav Sedlář: Proměny kostela a kaple v Blatnici a jejich atribuce

Ivo Frolec: Slovácké muzeum v roce 1997

Další články jsou věnovány jubileím významných osobností, recenzím a zprávám.

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1999

Rozsah: 300 s.

Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 1999, ročník XLI

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

Romana Habartová-Marie Náplavová-Ludmila Tarcalová: ...sbírali, nám a dalším uchovávali

Jiří Pajer: Novokřtění ve Vacenovicích

Romana Habartová: Jak praly a žehlily naše babičky

Eva Večerková: O tvůrcích kraslic na Slovácku

Bohuslav Beneš: Možnosti morfologické analýzy pověstí

Zdenka Jelínková: Lidový tanec na Hornácku

Miroslav Vaškových: Příspěvek k poznání staršího a středního neolitu na moravsko-slovenském pomezí

Jiří Kohoutek: Průzkum barokních krypt v kostele sv. Františka Xaverského a Zvěstování Panny Marie v Uherském Hradišti v roce 1998

Ctibor Nečas: Usazování a diaspora Romů na Slovácku (od konce 18. století do začátku 19. století)

Jiří Pavelčík: „Cikáni“ na jižní a jihovýchodní Moravě

Zdeněk Fišer: „Slavná je minulost Starého Města...“ Počátky velkomoravských výzkumů v dopisech Antonína Zelnítia Antonínu Breitenbacherovi

Marek Juněk: Československé porady v Luhačovicích 1936, 1938

Stanislav Kacík: Znakové svorníky na hradě Buchlově

Jaromíra Čoupková: Vesnické pečete v okrese Uherské Hradiště II.

Jaroslav Sedlář: Plakáty z okruhu SVUM

Helena Chabičová: Secesní období v tvorbě malíře Ludvíka Ehrenhafta

Ivo Frolec: Slovácké muzeum v letech 1998–1999

Další články jsou věnovány jubileím významných osobností, recenzím a zprávám o výstavách

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2000

Rozsah: 334 s.

Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 2000, ročník XLII

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

- Jiří Pajer:* K počátkům výroby novokřtěnských fajánsí v Sobotišti
Romana Habartová: Ševcovské řemeslo v Kunovicích
Miroslava Ludvíková: Šátky na hlavu na Podluží
Marie Náplavová: Náboženské motivy na lidové keramice
Ludmila Tarcalová: Sousedské obyčejové právo
Bohuslav Beneš: Vypravěč Josef Huráb (1888–1975) z Boršic u Blatnice a jeho povídky
Petr Škrdla: Předběžná zpráva o výzkumu tábořišť pavlovienu na Uherskohradištsku
Martin Geisler–Jiří Kohoutek: Předběžná zpráva o výzkumu pravěkého sídliště a pohřebiště na katastru Uherského Brodu v poloze „U Bajovského mlýna“
Miroslav Vaškových: Využití letecké prospekce – nově objevené archeologické lokality na Uherskohradištsku
Tomáš Zeman: Doklady pronikání Římanů na JV Moravu a projevy působení římskoprovinciální kultury na domácí germánské prostředí,
Ivana Shromáždiová: Kožedělná výroba v Uherském Hradišti ve středověku
Jiří Pavelčík: Zpráva o průzkumu kostela sv. Františka Xaverského v Uherském Hradišti
Robert Snášil: „Capella Morauorum“ a „templum sub titulo s. Clementis“
Magdalena Čoupková: Špitální kaple sv. Alžběty a tzv. „kaple Kusnova“ v Uherském Hradišti
Lukáš Čoupek: Revoluce 1848-1948 a Uherské Hradiště
Aleš Vyskočil: Střílecké panství roku 1927
Marek Junek: Štefánikova společnost
Zdeněk Fišer: „Předkové nám, my potomkům, žádný sobě“ (Tři vstupy do života Aloise Jaška)
Bronislava Gabrielová: Sdružení Q v Uherském Hradišti
Milada Frolcová: Medailéri v Uherském Hradišti
Ivo Frolec: Slovácké muzeum v roce 2000
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2001
Rozsah: 332 s.
Cena: 40 Kč

SLOVÁCKO 2001, ročník XLIII

Společenskovední sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

- Ludmila Tarcalová:* Lidová strava na Uherskohradištsku jako součást kulturního dědictví
Miroslava Ludvíková: Tkané bordury – krajky na interiérových textiliích
Eva Večerková: Nábytek z Hroznové Lhoty
Bohuslav Beneš: Autobiografie a folkloristika
Miroslav Vaškových: K poznání kultury s moravskou malovanou keramikou a eneolitu na Uherskohradištsku
Dana Menoušková: K nálezům pozdněhalštatské misky s prohnutým hrdlem
Tomáš Zeman: Struktura a vývoj osídlení JV Moravy v době římské
Emanuel Opravil: Novověké archeobotanické nálezy z Uherského Brodu
Jiří Kohoutek: Výzkum na hradisku Modla u Buchlovic
Martin Gajzler: Předběžná zpráva o výzkumu ohrazeného sídliště ze starší doby bronzové v trati „Katovka“ na katastru Uherského Brodu
Lukáš Čoupek: Správa obcí velkostatku Uherské Hradiště v době předbřeznové
Zdeněk Fišer: Svědectví Matěje Mikšíčka o pobytu ruských vojsk v květnu 1849 v Uherském Hradišti

Pavel Portl: První pozemková reforma na velkostatkách Uherskohradištska a Uhersko-brodská
Lubor Nedbal: Důstojníci z politického okresu Uherské Hradiště v čs. zahraniční armádě 1939–1945
Jan Břečka: Nad život svůj vlast svou miloval
Čtibor Nečas: Romští rodáci ze Starého Města – oběti rasové perzekuce
Aleš Vyskočil: Uherskoostrožské školství v první polovině 19. století
Milada Frolcová: Jiří Vlach, sochař a medailér
Milada Frolcová: Návraty III v Galerii SM
Marie Martykánová: Muzeum dětem, děti muzeu
Ludmila Štefánková: Konzervace a restaurování plastiky Panny Marie s Ježíškem z kaple v Kunovicích
Blanka Rašticová: Slovácké muzeum v roce 2001
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2002
Rozsah: 292 s.
Cena: 50 Kč

SLOVÁCKO 2002, ročník XLIV

Společenskovědní sborník pro moravsko-slovenské pomezí

Z obsahu:

Marie Náplavová: Obecní kronika jako etnografický pramen
Jiří Pajer: Testamenty a pozůstalosti strážnických obyvatel z 18. století
Věra Kovářů: Vlčnov, kulturní tradice a památky
Ludmila Tarcalová: Rozmarýn v lidových obyčejích
Romana Habartová: František a Josef Hánovi, lidový malíři z Blatnice
Miroslav Vaškových, Dana Menoušková: Nové poznatky k osídlení Uherskohradištska
Luděk Galuška: Přehled archeologických výzkumů Moravského zemského muzea Brno ve Starém Městě a okolí v letech 1992–2002
Jiří Pavelčík: Záchranný výzkum na lokalitě Uherský Brod-Kyčkov
Drahomíra Frolíková-Kaliszová: Parohový hrací kotouček
Dalibor Janiš, Jiří Kohoutek: Hrad Buchlov a jeho úloha ve fortifikačním a správním systému středověké východní Moravy
Dana Menoušková: Málo známá kolekce reliéfně zdobených pozdně středověkých kachlů z Dambořic
Zdeněk Fišer: Právník Karel Schneider a počátky českého národního života v Uherském Hradišti
Čtibor Nečas: Svatobořičtí Romové 1840-1943
Zdeněk Fišer: „Poznal jsem mnohé archeology...“. Ke vztahům Antonína Zelnitia a Inocence Ladislava Červinky
Karol Janas: Niekoľko poznámok k vývinu slovensko-českých vzťahov na moravsko-slovenském pomezí v rokoch 1939–1943
Lubor Nedbal: Důstojníci z politického okresu Uherské Hradiště v čs. zahraniční armádě 1939–1935
Pavel Portl: Proměny Buchlovanovy „Polušky“
Vladislava Říhová: Velehradský morový sloup
Naďa Vitanovská: Osm let skupiny Trojkolka
Ivo Frolec: Slovácké muzeum v roce 2002
Další články jsou věnovány jubileím významných osobností, recenzím a zprávám.
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2003
Rozsah: 392 s.
Cena: 70 Kč

Bezděčka, Pavel: **FAUNA JIHOVÝCHODNÍ MORAVY**

Praktická příručka pro badatele a ochránce přírody seznamuje s ekologickou charakteristikou jednotlivých skupin živočichů na území Moravy. Publikace je doplněna krátkým kvízem k ověření základních zoologických znalostí, adresářem institucí a seznamem chráněných druhů živočichů na území ČR

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1997

Rozsah: 117 s.

Cena: 39 Kč

Marie Martykánová–Milada Frolcová: **GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA**

Monografie o Galerii Slováckého muzea seznamuje se stavebně historickým vývojem budovy, historií a vývojem umělecké sbírky, s činností galerie od roku 1962 do současnosti. Samostatná kapitola patří stálé expozici – Umění jihovýchodní Moravy. Publikace je doplněna černobílými a barevnými snímky.

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 1999

Rozsah: 107 s.

Cena: 99 Kč

SLOVÁCKÉ MUZEUM

Publikace Slovácké muzeum představuje tuto kulturní instituci v celé její šíři – seznamuje s historií muzea a stavebním vývojem budovy, s odbornými i pomocnými odděleními. Kniha je doplněna barevnými fotografiemi, které dokumentují veškerou činnost muzea, jednotlivá pracoviště, nejvýznamnější sbírkové předměty, depozitáře a archeologické lokality, o které Slovácké muzeum pečuje.

Sestavil a redakčně upravil: I. Frolec

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2000

Rozsah: 152 s.

Cena: 140 Kč

Luděk Galuška–Miroslav Vaškových: **PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY**

Kniha představuje široké veřejnosti nejvýznamnější velkomoravské lokality Uherskohradištska. Seznamuje jak s počátky archeologických výzkumů v našem kraji, tak především s významnými památkami Velké Moravy. Autoři publikace věnují pozornost především Památníku Velké Moravy ve Starém Městě - první prokazatelně objevené zděné církevní stavbě na našem území, dále velmožskému kostelu s pohřebištěm ve Starém Městě – Špitálkách, biskupskému chrámu sv. Metoděje s klášterním komplexem v UH – Sadech, velkomoravskému kostelíku s pohřebištěm v Modré u Velehradu a kostelu na hradisku sv. Klimenta u Osvětíman. Závěrem jsou připojeny také informace o dalších významných památkách a výzkumech slovanského období, jakými jsou např. kostel sv. Michala ve Starém Městě, kostel sv. Jiří v Uh. Hradišti a j. Publikace je vybavena množstvím barevných i černobílých fotografií, zachycujících nejen významné postavy naší archeologie, ale i záběry z výzkumů a velkomoravské šperky. Monografie tak završuje sled tří reprezentativních tisků, vydaných v předchozích letech Slováckým muzeem o jeho nejvýznamnějších objektech a sbírkách.

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2002

Rozsah: 143 s.

Cena: 140 Kč

Štajnochr, Vítězslav: **PANNA MARIA DIVOTVŮRKYNĚ**

První část knihy přináší soubor mariologických poznatků v aspektech teologie, religionistiky, historiografie, dějin umění, ikonografie, estetiky, etnografie, legendistiky apod. Pojednává také o estetice mariánských obrazů a soch, mariánském kultu, mariánských sva-

tyních, o mariánských poutích, mariánských devocionáliích, o korunovacích mariánských obrazů a soch, mariánské ikonografii, o odborné literatuře a pramenech. Ve druhé části knihy jsou česká, moravská a slezská poutní místa doprovázena třemi sty reprodukcemi obrazů, soch, grafiky, devocionálií, převážně ze sbírky autora.

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2000

Rozsah: 326 s., 298 obr.

Cena: 350 Kč

Čoupková, Magdalena: **NEJSTARŠÍ UHERSKOHRADIŠŤSKÁ MĚSTSKÁ KNIHA**

Publikace přibližuje nejstarší městskou knihu známou pod názvem Liber negotiorum civitatis Hradisch, která je uchovávána ve Státním okresním archivu v Uherském Hradišti. Rukopis tvoří fragmenty několika městských knih, jež obsahují cenné prameny k starším dějinám města Uherského Hradiště a jeho okolí. Publikace obsahuje přesný přepis textů z let 1360–1678. Latinské a německé zápisy byly autorkou přeloženy do češtiny.

Vydal: Státní okresní archiv a Slovácké muzeum, r. 2001

Rozsah: 159 s.

Cena: 50 Kč

Frolcová, Milada: **SLOVNÍK ŽÁKŮ A ABSOLVENTŮ ZLÍNSKÉ ŠKOLY UMĚNÍ A STŘEDNÍ UMĚLECKOPRŮMYSLOVÉ ŠKOLY VE ZLÍNĚ A V UHERSKÉM HRADIŠTI**

Slovník podává v úvodu stručnou historii obou škol a základní přehled o aktivitách bývalých studentů školy, která má více než šedesátiletou tradici. Klade si za cíl poskytnout informace, data a zajímavá fakta o lidech, která jsou vyhledávána studenty, různými badateli i širší veřejností. Slovník může sloužit jako studijní materiál pro hlubší zpracování problematiky výtvarného školství na Moravě. Lze jej použít i jako sociologický výzkumný materiál pro další práce, neboť se snaží o zaznamenání všech žáků, nejen aktivních umělců. Nezabývá se oborovými hesly, ani hesly terminologickými a technologickými, která jsou obsažena ve snadno dostupných oborových encyklopediích.

Heslář zahrnuje 2 273 hesel, která jsou sestavena tak, aby každé obsahovalo jméno, profesi, údaje o studiu, činnosti a dosažených úspěších.

Vydal: Slovácké muzeum a Krajská knihovna Františka Bartoše, r. 2003

Rozsah: 343 s.

Cena: 250 Kč

ZELEŇ V LIDOVÝCH OBYČEJÍCH

Sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčeje MKKK konané 28.–29. května 2003 ve Strážnici. Sborník obsahuje 22 příspěvků, které jsou rozděleny do čtyř základních okruhů: Zeleň ve světských a církevních svátcích, Stromy a keře v lidových obyčejích, Zeleň v lidovém stavitelství a Zeleň v tanečním a slovesném folkloru.

Vydal: Slovácké muzeum, r. 2003

Rozsah: 231 s.

Cena: 50 Kč

OSUDY ZEMĚDĚLSKÉHO DRUŽSTEVNICTVÍ VE 20. STOLETÍ

Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15.–16. května věnovaný Lubomíru Slezákovi k 70. narozeninám. První část obsahuje 3 hlavní referáty autorů L. Slezáka, J. Rychlíka a V. Průchy. Druhá část se skládá z 29 diskuzních příspěvků.

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2002

Rozsah: 295 s.
Neprodejné

Vaškových, Miroslav: **PRŮVODCE PO VÝZNAMNÝCH
ARCHEOLOGICKÝCH LOKALITÁCH Z OBDOBÍ VELKÉ MORAVY**

Vydalo: Slovácké muzeum a Zlínský kraj, r. 2002
Rozsah: 14 s.
Cena: 15 Kč

Tarcalová, Ludmila:
**PRŮVODCE ZEMĚDĚLSKÝMI USEDLOSTMI
Č. P. 90 a 93**

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2003
Rozsah: 10 s.
Cena: 15 Kč

Frolec, Ivo:
PRŮVODCE STÁLOU EXPOZICÍ VESNICKÉHO KOVÁŘSTVÍ

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2003
Rozsah: 21 s.
Cena: 15 Kč

Tarcalová, Ludmila:
PRŮVODCE EXPOZICÍ SLOVÁCKO

Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2003
Rozsah: 17 s.
Cena: 15 Kč

Vaškových, Miroslav:
**PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY STARÉ MĚSTO-NA VALÁCH/
NÁRODNÍ KULTURNÍ PAMÁTKA (pracovní sešit)**

edice Dětské tisky 1
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2003
Rozsah: 3 volné listy
Cena: 10 Kč

Tarcalová, Ludmila:
NÁRODOPISNÁ EXPOZICE SLOVÁCKO (pracovní sešit)

edice Dětské tisky 2
Vydalo: Slovácké muzeum, r. 2003
Rozsah: 2 volné listy
Cena: 7 Kč

HLEDÁME DO SBÍREK...

„...když nám toho letos Pánbu požehnal, tož co s tým, mosíme to vypít.“

Těmito slovy omlouval kdysi slovácký hospodář spotřebu 5 věder (280 l) napálené slivovice, která se v našem kraji pálí od nepaměti. Podle lidové pověsti zjevil tajemství pálení slivovice zdejšímu lidu Pán Bůh odměnou za pracovitost, skromnost a zbožnost. Archeologické nálezy potvrdily, že postup výroby destilátů byl znám již v neolitu, historické prameny dokládají používání destilátů od 14. století. Původně se zřejmě destilovalo jen víno, brzy však začalo být využíváno ovoce a mezi ním na prvním místě švestky. Pravý rozmach pálení slivovice nastal od 1. poloviny 19. století, kdy bylo v roce 1835 císařským patentem povoleno rolníkům svobodně pálit daně prostou kořalku z vlastního ovoce a pro vlastní potřebu do objemu 1 vědra (56 l). Pálení přežilo i rok 2000 a rozhodným krokem vstoupilo do 3. tisíciletí. Stačí se jen projít po obcích v zimním období – nezaměnitelnou vůni kvasu i vypálené slivovice jistě ucítíte.

Podomácká výroba slivovice patří neodmyslitelně k našemu kraji, stejně jako její požívání je součástí každodenního života zdejších obyvatel. Slivovice je pro nás reprezentativním nápojem, bez nadsázky lze říci, že je symbolem a fenoménem stejně jako lidový kroj, lidová muzika a tanec. Slouží nejen k reprezentaci majitele, ale i celého regionu, plní funkci „rituálního nápoje“, doprovázejícího významné okamžiky a mezníky v životě.

Není jistě zapotřebí podávat další argumenty o jejím významu. Zarážející však je, že tento fenomén se dosud nedočkal svého důstojného stánku v podobě expozice, která by podávala přehled o historii a nejrůznějších způsobech její výroby. Máme-li v našich muzeích expozice lidového oděvu, lidového umění a lidové kultury vůbec, neměli bychom mít i expozici pálení? Odpověď zní ano!

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti se rozhodlo takovou expozici vybudovat, proto se obracíme na širokou veřejnost s výzvou: odkoupíme do svých sbírek starší funkční i nefunkční zařízení a doplňky pálenic, včetně těch podomácku vyrobených – destilační přístroje, staré láhve a nádoby k jejímu uchovávání, viněty, reklamy, fotografie, recepty aj. Nabídněte nám je, pomůžete tím vybudovat expozici, která bude reprezentovat lidovou kulturu našeho regionu. Informace na tel. č. 602 935 496.

Blanka Rašticová

Dokumentový fond odborné knihovny Slováckého muzea zpřístupněn on-line katalogem

Od května roku 2003 se může odborná knihovna Slováckého muzea pochlubit jedním významným prvenstvím. Je první a jedinou muzejní knihovnou na jižní Moravě, která zpřístupňuje široké veřejnosti dokumentový fond prostřednictvím on-line katalogu. V České republice je dosud jen velmi málo muzejních knihoven, které provozují vlastní on-line katalog. V současnosti tuto službu nabízí spíše veřejné a vysokoškolské knihovny, z muzejních knihoven pouze některé knihovny větších českých muzeí.

Fond muzejní knihovny bylo doposud možné prohlížet pouze v elektronickém katalogu, který je k dispozici v knihovně SM. K získání informací byla proto nezbytná osobní návštěva. Nyní je možné navštívit knihovnu na adrese <http://knihovna.slovackemuzeum.cz>, kde lze prohlížet a čerpat informace nejenom z regionálních periodik, ale také z regionální literatury zaměřené na historická, vědecká, populárně naučná a literární díla vztahující se k historii jednotlivých obcí a kulturních památek Uherskohradištská, Uherskobrodská, Veselská a rovněž vzdálenějšího Napajedelska, Hodonínská a Kyjovska. Katalog knihovny obsahuje rovněž české, slovenské a jiné cizojazyčné odborné časopisy a sborníky z archeologie, národopisu, historie, přírody a dějin umění; muzeologickou literaturu, katalogy z výstav regionálních autorů a propagační materiály podniků regionu. Součástí katalogu je i databáze ANAL, zahrnující články z vybraných regionálních periodik a sborníků (sborník Slovácko, Jižní Morava, časopisy Malovaný kraj, Zpravodaj města Uherské Hradiště, Časopis Matice moravské, Časopis Vlastivědného spolku muzejního v Olomouci, časopis Umění, Zlínské noviny, Slovácké noviny a mnoho dalších). Tato databáze v současné době obsahuje přes 19 700 článků a těší se velkému badatelskému zájmu. Odborná knihovna má své vlastní webové stránky na nichž je vedle on-line katalogu také spousta informací o složení fondu, historii a nabízených službách knihovny.

Zpřístupnění katalogu knihovny v internetovém prostředí „otevřelo“ bohatý specializovaný dokumentový fond knihovny nejenom odborníkům a laické veřejnosti v České republice, ale také odborné veřejnosti v zahraničí. Ohlasy po půlročním provozu ukazují, že u odborné veřejnosti stoupá zájem o specializované informace a regionální dějiny. Díky novým možnostem vyhledávání se dokumentový fond knihovny stává využívanějším a muzejní knihovna tak přispívá k uspokojování badatelských požadavků daleko za hranicemi regionu.

Iveta Mátlová

19/2004